Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

Türkiyə Respublikası Başbakanlıq
Dövlət Arxivləri Ümumi Müdirliyi

OSMANLI SƏNƏDLƏRİNDƏ QARABAĞ

11100

"Şərq-Qərb"
Bakı – 2011

63.3(5Az)
O-63

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunur

Layihənin rəhbəri və ön sözün müəllifi: **Yaqub Mahmudov**
Əməkdar elm xadimi,
AMEA-nın müxbir üzvü,
tarix elmləri doktoru, professor

Azərbaycan dilinə tərcümə edən və çapa hazırlayan: **Telli Qorxmaz**
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Osmanlı sənədlərində Qarabağ.
Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2011, 616 səh.

ISBN 978-9952-34-623-7

© AMEA Tarix İnstitutu, 2011
© "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2011

QARABAĞ TARİXİ OSMANLI MƏNBƏLƏRİNDƏ

"Osmanlı sənədlərində Qarabağ" kitabına

ÖN SÖZ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda geniş islahatlar proqramı həyata keçirilir. "**Azərbaycan tarixi ilk mənbələrdə**" layihəsi həmin islahatlar proqramının mühüm tərkib hissəsidir. Azərbaycan tarix elminin gələcəyi üçün son dərəcə gərəkli olan bu layihənin həyata keçirilməsi, hər şeydən əvvəl, onunla bağlıdır ki, institutda Azərbaycan tarixinin indiyədək öyrənilməyərək qalan çoxsaylı problemlərinin tədqiq olunması diqqət mərkəzinə götürülmüşdür.

Azərbaycanın müxtəlif tarixi dövrlərdə itirilmiş torpaqlarının tarixinin araşdırılaraq bugünkü nəsillərə olduğu kimi çatdırılması tarixçilərin əsas tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Azərbaycan tarixinin xüsusi məqsədlərlə təhrif olunmuş və saxtalaşdırılmış səhifələri də yenidən yazılır.

Tarixçilərimiz yuxarıda göstərilən şərəfli və mürəkkəb vəzifələri həyata keçirərkən son dərəcə ağır çətinliklərlə üz-üzə qalırlar. Başlıca çətinlik isə bundan ibarətdir: **müxtəlif xarici dillərdə olan və dünyanın bir çox ölkələrində saxlanılan ilk mənbələrin ölkəmizə gətirilərək nəşr olunmasına və tədqiqatçılara çatdırılmasına indiyədək lazımınca diqqət yetirilməmişdir. Bu bir yana qalsın, hətta ölkəmizdə saxlanılan arxiv sənədləri də nəşr olunmamış, geniş elmi dairələrə və oxucu kütləsinə çatdırılmamışdır. Daha doğrusu, xalqdan gizlədilmişdir.**

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq Tarix İnstitutu xarici ölkələrin arxivlərində, kitabxanalarında saxlanılan ilk mənbələrin Azərbaycana gətirilərək nəşr olunması və tərcümə edilməsi kimi çox mühüm bir layihənin həyata keçirilməsinə başlamışdır.

Az vaxt içərisində institutda "**Azərbaycan tarixi ilk mənbələrdə**" adlı bu layihənin həyata keçirilməsi sahəsində mühüm uğurlar qazanılmışdır.

"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixi Böyük Britaniyanın arxiv sənədlərində" (Bakı, 2008), "Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı"nın I cildi (Bakı, 2009), "İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri" (Bakı, 2009), "İrəvan əyalətinin icmal dəftəri" (Bakı, 2009), İskəndər bəy Münşinin "Tarixi-aləm arayi – Abbasi" əsərinin doğma dilimizə tərcüməsi (Bakı, 2009), **"Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal dəftəri"** (Bakı, 2010), **"Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı III cild. Xatirələr". (Bakı, 2010), "Azərbaycan tarixi arxiv sənədlərində (1917-1920-ci illər). I cild. Rusiya Dövlət Sosial-Siyasi Tarix Arxivinin sənədləri"** (Bakı, 2010), **"Azərbaycan tarixi arxiv sənədlərində (XVIII-XX əsrin əvvəlləri). I cild. Rusiya Dövlət Hərbi Tarix Arxivinin sənədləri".** (Bakı, 2010) və digər nəşrlər institut əməkdaşlarının Azərbaycan tarix elminə mühüm töhfələridir.

Elmi ictimaiyyətə, habelə geniş oxucu kütləsinə təqdim olunan bu sənəd toplusunun – **Türkiyə Cumhuriyyəti Başbakanlık Osmanlı arxivinin** sənədlərinin nəşr olunması (**"Osmanlı sənədlərində Qarabağ"**) Tarix İnstitutunun həyata keçirdiyi "**Azərbaycan tarixi ilk mənbələrdə**" layihəsinin gerçəkləşdirilməsi yolunda əldə olunmuş növbəti mühüm uğurlardan biridir.

Dünyanın ən qədim insan məskənlərindən biri olan Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi çox əlverişli təbii şəraiti, gözəl iqlimi, şəffaf suları, meşə örtüyü, yeraltı sərvətləri və eyni zamanda nadir otlaqları ilə bütün tarixi dövrlərdə seçilən diyarlardan biri olmuşdur. Azərbaycanın geniş ərazilərini əhatə edən Qarabağ mənbələrdə, əksər hallarda, "Arran Qarabağı" kimi təqdim olunur. "Arran Qarabağı" termininə ilk dəfə Fəzlullah Rəşidəddinin "Came ət-təvarix" əsərində 1284-cü ilin hadisələrindən bəhs olunarkən təsadüf edilir. Mütəxəsislərin fikrincə, "Qarabağ" adının Azərbaycanda yayılması indiki Qarabağın dağlıq hissəsində yaşamış qədim Sak türkləri ilə bağlı olaraq Ərsak kimi tanınan ərazidə yaşamış oğuz-peçeneq türkləri ilə bağlı olmuş və bu ad sonralar

ərazinin düzən yerlərinə də şamil edilmişdir. Orta əsrlərdə Arranın tərkib hissəsi olan Qarabağ Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələrin mühüm mərkəzlərindən biri olmuşdur.

Qarabağın zəngin tarixinin ətraflı və dərindən araşdırılması Azərbaycan tarix elminin qarşısında duran ən aktual və ən önəmli məsələlərdən biridir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xalqımızın uzun illər ərzində yaratmış olduğu zəngin tarixin daha dərindən öyrənilməsi üçün tədqiqatçılarımız qarşısmda geniş imkanlar yaranmışdır. Son illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda bu sahədə xeyli iş görülmüş, mühüm tədqiqatlar aparılmışdır. Dövrün ilk mənbələrinin nəşr olunması bu istiqamətdə tədqiqatların daha da genişləndirilməsinə böyük imkanlar yaratmışdır. Belə nəşrlərdən biri Türkiyə Respublikası Başbakanlıq Osmanlı Arxivləri Baş İdarəsinin nəşr etdirdiyi "**Osmanlı sənədlərində Qarabağ**" kitabıdır. Zəngin Osmanlı arxiv sənədləri əsasında hazırlanan bu sənədlər toplusuna Qarabağın XVI-XX əsrin əvvəllərindəki tarixini əks etdirən çox qiymətli sənədlər daxil edilmişdir.

Sənədlər toplusunun "Siyasi, hərbi və diplomatik əlaqələr" adlanan hissəsində ilk növbədə 1578-1590-cı il Osmanlı-Səfəvi müharibəsinin gedişində Osmanlı ordusunun Qarabağı ələ keçirməsindən, bölgədə Osmanlı idarə sisteminin yaradılmasından bəhs edən sənədlər öz əksini tapmışdır. Sənədlər toplusunun məhz bu hissəsində verilən sənədlərdə I Pyotr dövründə Rusiyanın "isti dənizlərə" çıxmaq üçün Azərbaycanın Xəzərsahili vilayətlərinə yürüşünü, Peterburq və İstanbul müqavilələrinin bağlanması ilə Azərbaycanın Dərbənd, Bakı, Salyan və Lənkəran bölgələrinin işğal edilməsini izləmək mümkündür. XVIII əsrin II yarısında Azərbaycan xanlarının, xüsusən də Qarabağ və Gəncə xanlarının Osmanlı dövləti ilə diplomatik əlaqələri, XIX əsrin əvvəllərində çar Rusiyasının Azərbaycan xanlıqlarının işğalına başlaması, Rusiya-İran, Rusiya-Türkiyə müharibəsinin gedişində Azərbaycan xanlıqlarının Osmanlı dövlətindən yardım almaq üçün göstərdikləri təşəbbüslər, bunun nəticələri və bir çox başqa məsələləri həmin sənədlərdən öyrənmək mümkündür.

XIX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqazın tarixində qanlı faciələr dövrü başlandı. Regionu ələ keçirməyə çalışan Rusiya imperiyası Azərbaycan xanlıqlarına qarşı müharibələrə başladı. Çox çəkmədən Cənubi Qafqaz Rusiya imperiyasının Qacarlar İranı və Osmanlı dövlətinə qarşı apardığı qanlı müharibələr meydanına çevrildi. Rusiya müstəmləkəçiləri İrana və Türkiyəyə qalib gəldikdən sonra, Türkmənçay (1828) və Ədirnə (1829) müqavilələrinə əsasən, Cənubi Qafqazda Qacarlar İranı və Osmanlı imperiyasına qarşı gələcək işğalçılıq planlarını həyata keçirmək üçün xristian-istinadgah məntəqəsi yaratmaq məqsədilə həmin dövlətlərin ərazisində yaşayan erməniləri kütləvi surətdə Şimali Azərbaycana, əsasən İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ xanlıqlarının ərazisinə köçürdü və bu Azərbaycan torpaqlarında demoqrafik vəziyyəti ermənilərin xeyrinə dəyişdirməyə çalışdı. Lakin ermənilərin kütləvi surətdə köçürülüb gətirilməsinə baxmayaraq, çar hakimiyyət orqanları Qarabağ xanlığı ərazisində demoqrafik vəziyyəti birdən-birə dəyişdirə bilmədi.

Burada verilmiş sənədlərdə diqqəti cəlb edən ən mühüm məsələlərdən biri də, budur ki, Rusiyanın bölgədə erməni əhalisinin sayını artırmaq siyasəti məhz rəsmi sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Topluda verilmiş materiallar içərisində Anadoluda və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən terrorçu erməni-daşnak dəstələrinin törətdikləri soyqırımlardan bəhs edən rəsmi sənədlər xüsusilə diqqəti cəlb edir.

"Mühacirət" başlığı altında təqdim olunan sənədlərdə XX əsrin əvvəllərində erməni-daşnak terrorçu dəstələrinin Şimali Azərbaycan ərazisində, o cümlədən Qarabağda həyata keçirdikləri soyqırımları nəticəsində yerli əhalinin kütləvi şəkildə məhv edilməsi, onların mallarının, əmlakının qarət olunması, kəndlərinin dağıdılması nəticəsində ata-baba yurdlarını tərk etmək məcburiyyətində qalan əhalinin Anadoluya mühacirət etməsi, bu zaman onların qarşılaşdıqları çətinliklər və bunun aradan qaldırılması üçün Osmanlı dövlətinin göstərdiyi səylərə mühüm diqqət yetirilmişdir.

"Osmanlı sənədlərində Qarabağ" adlı sənədlər toplusuna Qarabağla bağlı Türkiyədə saxlanılan 119 sənəd daxil edilmişdir. Bundan başqa bu toplunun "Əlavələr" bölümündə Qarabağ bölgəsi Osmanlı hakimiyyəti altında olan zaman 1732-ci ildə tərtib edilən "**Gəncə timar təhrir**" dəftəri də verilmişdir. Bu dəftərdə Osmanlı dövlətinin bölgədə həyata keçirdiyi iqtisadi siyasəti, timar və ziyamət torpaq sisteminin vəziyyəti barədə geniş və maraqlı məlumatlar vardır.

Düşünürəm ki, "Osmanlı sənədlərində Qarabağ" toplusunun Azərbaycan dilində nəşr edilməsi Qarabağın zəngin tarixinin daha dərindən tədqiq edilməsinə mühüm təkan verəcəkdir.

"Osmanlı sənədlərində Qarabağ" sənəd toplusunu Azərbaycan dilinə çevirən və çapa hazırlayan Telli Qorxmazın bu mühüm işin ərsəyə gəlməsinə böyük əmək sərf etdiyini oxuculara yetirməyi özümə borc bilirəm.

Yaqub Mahmudov
Əməkdar elm xadimi,
AMEA-nın müxbir üzvü,
tarix elmləri doktoru, professor

TÜRKİYƏ NƏŞRİNİN ÖN SÖZÜ

Bu gün erməni işğalı altında olan Qarabağ, Azərbaycan Respublikasına məxsus Kür, Aras çayları və Göyçə gölü arasındakı dağlıq ərazi ilə, bu bölgəyə bağlı düzənliklərdən ibarət olan strateji bir bölgədir. XVIII əsrdə Rusiyanın Qafqazdakı qoşunlarının baş komandanı Sisianov, coğrafi mövqeyinə görə Qarabağı Azərbaycanın, eyni zamanda İranın qapısı hesab etmiş və Qarabağın işğal edilməsinə daha çox cəhd göstərilməsini tövsiyə edərek, bölgənin Hindistana asan yol açmaq üçün açar olduğuna xüsusi diqqət yetirmişdir. Azərbaycanın ən qədim insan məskənlərindən biri olan Qarabağ, zəngin təbii sərvətləri və strateji əhəmiyyətinə görə bir çox dövlətin həyatında əhəmiyyətli rol oynamış, Səfəvilər dövründə xüsusi bəylərbəyliyə çevrilmişdir. Osmanlı dövlətinin Qafqaz siyasətinin ayrılmaz tərkib hissələrindən biri olan bu bölgə, 1590-cı ildən 1606-cı ilə kimi və sonralar müxtəlif vaxtlarda fasilələrlə Osmanlı hakimiyyətində qalmışdır.

XVIII əsrin ortalarında Nadir şahın ölümü ilə Azərbaycan torpaqlarında qurulan on səkkiz xanlıqdan biri olan Qarabağ xanlığı, xüsusilə də İbrahimxəlil xan dövründə Osmanlı dövləti ilə digər xanlıqlara nisbətən daha sıx əlaqə yaratmışdır.

"Osmanlı sənədlərində Qarabağ" adlı bu əsər Qarabağ bölgəsinin Osmanlılar tərəfindən işğal tarixi olan 1590-cı ildən, bölgədəki Osmanlı əsgərlərinin Mudros sülhünə görə çəkiməsinə, hətta onların çəkilməsindən sonra Azərbaycan Cumhuriyəti dövrünə qədər keçən müddət ərzində Osmanlı dövlətinin bölgə ilə olan əlaqələrini əhatə edir.

Azərbaycanın bir dövlət kimi Rusiya ilə əlaqələrinin tarixi, XV əsrdə IV İvan dövründə (1462-1505) Rusiyada mərkəzləşmiş dövlətin yaranmasının başa çatması dövrünə qədər uzanır.

XVI əsrdə Səfəvi dövləti ilə Rusya arasmda başlayan və əsasən ticarət əlaqələri kimi yaranan bu münasibətlər, Rusiyanın "isti dənizlərə çıxmaq" şəklində formalaşdırılan xarici siyasəti Qafqazın və Azərbaycanın siyasi əhəmiyyətini artırmışdır. Xəzər sahillərinə çıxmağı qarşısına məqsəd qoyan I Pyotrun Prut səfərində (1711) Osmanlılar tərəfindən məğlub edilməsi belə, Rusiyanın Xəzər bölgəsinə marağını azaltmamışdır. I Pyotrun Xəzər sahillərinə çıxmaq cəhdləri 1723-cü il Peterburq və 1724-cü il İstanbul müqavilələri ilə Dərbənd, Bakı, Salyan və Lənkəran bölgələrinin Rusiyaya verilməsi ilə başa çatmışdır ki, bu mərhələləri Osmanlı sənədlərindən izləmək mümkündür.

XIX əsrin əvvəllərinə qədər Rusiya bölgədə ciddi müvəffəqiyyət əldə edə bilməmişdir. Rusiyanın Azərbaycandakı yeni işğalları 1801-ci ildə Şərqi Gürcistanın bəzi bölgələrinin Rusiya tərəfindən işğalı ilə yeni mərhələyə daxil olmuşdur. 1804-cü ildə Gəncə xanlığının işğalı, bunun ardından da 1804-cü ildə başlayan Rusiya-İran müharibəsinin sonunda 1813-cü ildə imzalanan Gülistan və 1826-1828-ci illərdəki ikinci müharibənin sonunda da imzalanan Türkmənçay müqavilələri ilə Azərbaycanın şimal bölgələrinin Rusiyanın hakimiyyəti altına keçməsi başa çatmışdır.

Bu dövrdə Rusiyanın bölgədə möhkəmlənməsi ilə Azərbaycan uğrunda Rusiya-İran və Osmanlı dövləti arasında bir üstünlük mübarizəsi başlamışdır. Azərbaycan xanlıqlarının bu müddətdə xüsusilə Osmanlı dövlətindən kömək tələbləri artmış, Osmanlı dövləti üçün isə əsas məsələnin "xanlıqların öz aralarındaki problemləri həll edərək birlikdə hərəkət etmələrini təmin etmək" olduğu təqdim edilən sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

"Siyasi, hərbi və diplomatik əlaqələr" bölməsində əksini tapmış sənədlərdə diqqəti çəkən mühüm xüsusiyyət bölgədəki əhalinin sayını ermənilərin xeyrinə dəyişdirmək səyləri və ermənilərin bölgədə törətmiş olduqları qarışıqlıq cəhdləridir.

Rusiya tərəfindən bölgəyə məqsədli şəkildə həyata keçirilən "ermənilərin köçürülməsi siyasəti" nəticəsində İrandan və Anadoludan bölgəyə köçürülən erməni əhalisi Qarabağın demoqrafik vəziyyətini ermənilərin xeyrinə dəyişdirməsinə başlanmasına

baxmayaraq, ermənilər ilə türklər uzun illər dinc şəraitdə yaşamışlar. Ancaq 1877-1878-ci illər Osmanlı-Rusiya müharibəsinin sonunda imzalanan San-Stefano və Berlin müqavilələrindən sonra Anadoluda başlayan erməni hadisələri, 1905-ci il Rusiyada baş verən burjua inqilabı Qafqazda da özünü göstərmiştir. Bölgədə tək hakim ünsür olaraq müstəqil erməni dövləti yaratmaq arzusunda olan ermənilər, türklərə qarşı silahlı mübarizəyə girişmişlər. Azərbaycan torpaqlarında 1905-1907-ci illər arasında təxminən iki il davam edən türk-erməni qarşıdurmaları zamanı yüzlərlə türk kəndi ermənilərin hücumlarına məruz qalmış, bu hücumlarda müsəlman əhali qətl edilmiş və malları qarət olunmuşdur.

"Mühacirət" başlığı altında isə, xüsusilə ermənilər tərəfindən can və mallarına qəsd edilərək başladılan hərəkətlər nəticəsində yurdlarını tərk etmək məcburiyyətində qalan Qarabağlı müsəlman türklərin Anadoluya köç etmələri, bu zaman qarşılaşdıqları çətinliklər, bu problemlərin həlli ilə bağlı Osmanlı dövlətinin göstərdiyi səyləri və nəhayət Anadoluda məskənlərinə dair mövzuları əhatə edən sənədlərə yer verilmişdir.

"Osmanlı sənədlərində Qarabağ" adlı araşdırmada bölgənin Osmanlıların hakimiyyəti dövründə yaradılan idarə quruluşu Gəncə bəylərbəyliyi adı altında idarə olunması Qarabağ ilə əlaqədar sənədlərin bəzən Gəncə ilə birlikdə qeydə alınmasına səbəb olmuşdur. Buna görə əsər, Gəncə və Qarabağ məzmununda qiymətləndirilərək nəşr olunmuşdur.

Osmanlı arxiv sənədləri üzərində aparılan araşdırmalar nəticəsində müxtəlif fondlardan 119 mövzu üzrə hazırlanan bu işə iki sənəd və iki xəritə də əlavə olunmuşdur. Bunlardan birincisi Gəncənin 1732-ci il timar[1] və zəamət[2] təhvil qeydləri kimi hazırlanmış olan dəftərdir. Bu dəftərlə bölgədə olan ən kiçik idari tənzimləmələr, bunların timar və zəamət vəziyyətləri ilə iqtisadi

[1] Osmanlı dövlətində müharibədə iştirak etdiyi üçün əsgərlərə verilən torpaq parçasıdır. Bu həm də kiçik idarə sistemidir.

[2] Timardan böyük torpaq sahəsidir, Osmanlı ordusunda sipahilər təbəqəsinə verilir. Sipahi, digər əsgərlərdən fərqli olaraq müharibəyə öz əsgərləri və bəslədiyi döyüş heyvanlari ilə qatilir.

səviyyələri haqqında məlumat əldə etmək mümkündür. Dəftərin analizindən Osmanlı dövlətinin bölgəni klassik Osmanlı torpaq idarəetmə sistemi daxilində idarə etdiyi aydın olmaqdadır.

Digəri isə Xəritələr fondunda olan 1914-cü il tarixli Rusiya salnamələrinə görə Qafqazın əhalisinin statistikası ilə bunlara qarşı Osmanlı ordusu tərəfindən hazırlanan bir sənəd də əlavədə verilmişdir. Əsərə ayrıca analitik indeks hazırlanaraq əlavə edilmişdir.

Araşdırmanı həyata keçirən Dövlət Arxivləri Baş İdarsəsinin işçilərinə təşəkkür edər, maraqlananlara faydalı olmasını diləyirəm.

Dos. Dr. Yusif Sarınay
Dövlət Arxivlərinin Baş Direktoru

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ 3
TÜRKİYƏ NƏŞRİNİN ÖN SÖZÜ 8
MÜNDƏRİCAT 12
QISALTMALAR 20

I HİSSƏ
SİYASİ, HƏRBİ VƏ DİPLOMATİK ƏLAQƏLƏR

1. Qarabağın fəthi üçün göndərilən vəzir Fərhad Paşanın hərbi ehtiyaclarının gücləndirilməsi 23
2. Vəzir Fərhad paşanın Qarabağın fəth edilə bilməsi üçün Şəmkirdə qala tikilməsinin lazım olduğunu bildirdiyi 25
3. Gəncə və Qarabağda şahın xahişi üzərinə qalaların tikilişinin təxirə salınması 26
4. Gəncə vilayətində pozulan nizamın yenidən təmin edilməsi 30
5. Gəncə və Qarabağ vilayətlərində görülən qıtlıq və bahalılıq 33
6. Gəncə vilayəti Bərdə nahiyəsinin kəndləri üçün yaradılan timar dəyişikliyi 34
7. Gəncə və Qarabağ xalqından Şirvana köç edənlərin geri gətirilmələri 35
8. Gəncə və Qarabağın icmal məktub dəftəri müqəddiməsi 36
9. Gəncə qalası üçün kafi əsgər saxladıqdan sonra Şirvandakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi 38
10. Gəncənin yenidən fəth edilməsi və Şirvan bölgəsində nizamın təmin edilməsi 39
11. Gəncədə nizamın təmin edilməsi üçün əyalətin iqtisadi qənaətinin vəzir İbrahim paşanın ixtiyarına verilməsi 45
12. 1725-ci il tarixli Osmanlı-Rusiya müqaviləsinin mətni 45
13. Gəncə qalasının fəthində fövqəladə səy və qəhrəmanlıq göstərənlərin mükafatlandırılması 54
14. Gəncəyə mühasibatçı təyin edilməsi 57

15. Gəncə döyüşündə yaralanan əsgərlərin təqaüdə buraxılmaları 58
16. Gəncədə yaradılan idari tənzimləmələr 61
17. Gəncə vilayətinin təhriri nəticəsində hazırlanacaq dəftərlərin İstanbula göndərilmələri 62
18. Gəncə ilə Təbriz arasında Qaradağ sərhəddinə bitişik olan Dizaqda ermənilərin üsyanının yatırılması 64
19. İrandan alınan Gəncənin gecikən təhririnə, yaranmış sülh şəraitində başlanılması 65
20. Tiflis, İrəvan və Naxçıvandan sonra Gəncə əyalətinin təhririnin başa çatması 67
21. Vəzir Mustafa paşanın Gəncədə təşkil etdiyi məscid və mədrəsə vəqfinin gəlirlərinin artırılması 69
22. Vəfat edən Gəncə mühafizi Mustafa paşanın yerinə, vəzirlər kətxudası İbrahim paşanın bəylərbəyi təyin edilməsi 70
23. Gəncənin Şahsevən məhəlləsində satılan, daşına bilməyən malların əvəzinin xəzinəyə təhvil verilməsi 71
24. Gəncəyə hücumları gözlənilən rafizi[1] qrupların qarşısının Qarabağdakı qüvvələrin dəstəyi ilə alınması 73
25. Gəncə və ətrafının gəlir və xərcləri ilə ehtiyaclarına dair tələblər 75
26. Təhmasibqulu xanın İrəvan, Gəncə və Şirvan tərəflərinə hərəkət edəcəyi aydın olduğundan Gəncə qalasının təmir edilərək gücləndirilməsi 77
27. Ərzurum əyalətinə bağlı bölgələrdəki timar və ziyamət sahiblərinin Gəncəyə çatdırılmaları 79
28. Gəncədəki timar və ziyamət sahiblərinin “qələm xərci”ndən azad olmaları 80
29. Gəncə zərbxanasında kəsilən gümüş sikkələrdən zərbxana sahibi tərəfindən alınması lazım olan dövlət xəzinəsinə aid payın təhvil edilməsi 81
30. Sivas əyalətindəki timar və ziyamət sahiblərinin təyinlərinin Gəncə mühafizi Gənc Əli paşa tərəfindən icrasının uyğun hesab edildiyi 82

[1] Hz. Əbubəkirin və Hz. Ömərin xəlifəliyini qəbul etməyən, onlara qarşı çıxan qruplar

31. Şahsevənli tayfasının Gəncə və Qarabağda dağınıq şəkildə yerləşdirilərək təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi ... 84
32. Xalxana sancağının mövqeyinin əhəmiyyəti diqqətə alınaraq mirmiran (sahiblər sahibi) rütbəsi ilə Mustafa paşa səlahiyyətinin uyğun görülməsi ... 85
33. Təhmasibqulu xanın Gəncəni muhasirə edəcəyinin bildirilməsi üzərinə ətraf vilayətlərdəki qüvvələrin də iştirakıyla düşmənə qarşı qoyulması ... 86
34. Gəncə qalası içindəki əsgər və xalqın vəziyyətlərinin öyrənilərək bildirilməsi ... 88
35. İranda Təhmasibqulu ortaya çıxdıqdan sonra özünə Gəncə xanlığı verilən Şahverdi xanın Osmanlı dövlətinə bağlılığını bildirən "itaət fərmanı" tələbi ... 90
36. Şuşa, İrəvan, Tiflis və Şamaxı xanlarının elçiləri ilə faydaları görülən digər vəzifəlilərə verilən hədiyyə və xərcliklər ... 93
37. Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan tərəfindən göndərilən məktublarda bütün Azərbaycan xanları ilə birgə Osmanlı dövlətinə bağlılığını bildirdiyi ... 95
38. Tiflis xanı İrakli xanın Azərbaycana hücum etməsi halında bütün Azərbaycan və Dağıstan xanlarının qarşı duracaqlarının bildirildiyi ... 101
39. Əvvəlcədən olduğu kimi Şəki və Şirvan xanlığının Gəncə qalasının müdafiəsinə kömək olmağa davam edəcəyi ... 103
40. Rusların İran yürüşü zamanı iki qapı olan Dərbənd və Gəncənin, Azərbaycan xanlarının və Osmanlı dövlətinin yardımı ilə möhkəmləndirilməsinə dair ... 106
41. Şuşa xanı İbrahimxəlil xanın Qaradağ xanı Mustafa xan üzərinə hücum edərək qalasını tamamilə ələ keçirdiyi ... 108
42. Şuşa xanı İbrahim xanın qaynı Şahsevənli Nəzər Əli xanı dəstəkləməsi və Gilana bağlı Dəşt ilə Təbrizə hücum etməsi ... 109
43. Şuşa xanı İbrahim xan ilə Xoy xanı Əhməd xan arasındakı soyuqluğun tədricən qarşıdurmaya çevrilməsi ... 111

44. Bəyazid sancağına bağlı iki kəndin yağmalanmasının Qarabağ tərəfdən ortaya çıxdığının aydın olduğu ... 112
45. Gəncə, İrəvan və Qarabağ xanlarının İrakli xanın təsiri altında hərəkət etdikləri ... 118
46. Xoy xanı Əhməd xan və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xandan İranın vəziyyətini bildirən məktubların alındığı ... 119
47. Azərbaycan xanlarının İrakli xan və tərəfdarlarına qarşı daim diqqətli olub lazım olduğunda Osmanlı qüvvələrindən kömək almaları haqqında ... 124
48. Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın katibi Məhəmməd Mirzəyə veriləcək olan xalat və hədiyyəlik əşyalar ... 128
49. Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın katibi Məhəmməd Mirzəyə xərclik olaraq veriləcək pul ... 131
50. Fətəli xanın, şah soyundan olduğunu iddia etdiyi bir adamı İranda şah elan etmək istəməsi ... 132
51. Rusların Krım tatarlarını və Polşa krallığını müstəqillik vədi ilə oyuna gətirdikləri kimi bölgəyə nüfuz edə bilmək üçün Osmanlı dövləti ilə sülh bağladıqlarını iddia etmələri... 134
52. Azərbaycan və Dağıstan xanlarına göndərilən hədiyyə saat və pullar ... 139
53. Quba xanı Fətəli xana Pavel Potyomkinin məktubu ... 143
54. Şəki və İrəvan xanlıqlarının Gəncəyə verdikləri dəstək səbəbilə rusların hücum planından geri çəkilmələri ... 144
55. Tiflis xanı İrakli xanın, daha əvvəl Osmanlı dövlətinə yaxın ikən İrana şah olmaq arzusu ilə dövlətə xəyanət edərək hərəkətə keçməsi ... 147
56. Ərdəbil hakimi Fətəli xanın Rusiya təhlükəsinə qarşı Dağıstan və Azərbaycan xanları ilə birlik və bərabərlik içində hərəkət edəcəyi ... 152
57. Xanlar arasındakı narahatçılıqlar aradan qaldırıldığından Tiflis üzərinə səfər edilə biləcəyi ... 154
58. Dağıstan xanlarından Ümmə xan ilə Azərbaycan xanlarından Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın, İrakli xan üzərinə hərəkətə keçməyə hazır görüldüyü ... 155
59. Rusların döyüş hazırlıqlarına baxmayaraq, Çıldır valisi Süleyman paşanın, qocalığı və xəstəliyi səbəbilə heç bir səfər hazırlığında olmadığı ... 167

60. Rusların Tiflis xanı İrakli xanı da öz tərəflərinə çəkərək Dağıstan və Azərbaycan torpaqlarında hərbi yürüş planları 170
61. Şuşa və Qarabağ xanının Kuban tərəfindəki Rusların üzərinə göndərilməsi 176
62. Azərbaycan xanlarının daha əvvəl şikayət etmiş olduqları Çıldır valisi Süleyman paşanın Tiflis xanına meyl etməsi 178
63. Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın, hərbi kömək göndərilmədiyi təqdirdə bəzi xanların ruslara tabe olacaqlarını bildirdiyi 179
64. Ağa Məhəmməd xanın üsyan edərək Azərbaycan torpaqları üzərinə hücum etməyə hazırlanması 182
65. İrəvan ilə Şuşa və Qarabağ xanlarının Ağa Məhəmmədə qarşı özlərinə padşah tərəfindən bərat verilməsini tələb etdikləri 184
66. Çıldır valisi Sabit paşanın Azərbaycanın ümumi vəziyyətinə aid əldə etdiyi məlumatlar 185
67. Osmanlı dövləti ilə İran arasında bağlanmış sülhün davamlı olmasının istənməsi 188
68. Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın Osmanlı dövlətinin xidmətində olmaq barəsində bölgədə tək qalması 191
69. Tehrandan böyük bir hərbi güclə irəliləyən iranlıların Şuşa və Qarabağ istiqamətinə hərəkət edərək, vuruşmaları nəticəsində rusları məğlub etmələri 193
70. Rusların Gəncə və Tiflis haqqında ətrafa yaydıqları xəbərlərlə bağlı müəyyən olunacaq münasibət haqqında 194
71. Rusların Qarabağda törətdikləri qırğından doğan zərərlərin yerinin doldurulması 195
72. Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın qızı Tutu xanımın düşmənə qarşı Osmanlı dövlətindən kömək tələbi 199
73. Rusların Şuşa üzərinə yürüşü, iranlıların Şuşanı tərk etməyə məcbur qalmaları və Gəncədə əsgər saxlamaları 202
74. Rusiyanın Qars üzərinə əsgər göndərəcəyi xəbər alındığından əsgər və sursatın artırılmasına ehtiyac duyulması 205
75. Şahsevən tayfasının Qarabağa olan hücumlarından istifadə edərək İranı gizli bir müqavilə bağlamağa məcbur etməsi 209
76. Rusiyadan göndərilən sandıqdakı “Qarabağ” başlıqlı kitablara əl qoyulması 211
77. Qarabağ ermənilərinin Van, Bəyazid və Muş tərəflərinə hücum etməyə hazırlanmaları 211
78. Naxçıvan və Qarabağ ermənilərinə qarşı Rusiya və İran hududu boyunca təhlükəsizlik tədbirlərinin artırılması 212
79. Rusiya ordusunun Qarabağ ətrafında toplandığına dair məlumatlar 213
80. Naxçıvan və Qarabağ ermənilərinin Osmanlı sərhədinə hücum üçün bir araya gəlmələri 214
81. İran və Azərbaycanda erməni bölücülərin fəaliyyətləri 219
82. İngiltərə dövlətinin Tehran səfirliyinin hərbi attaşesi mayor Picotun Xoy və Maku ətrafına səyahətinin səbəbləri 224
83. Qarabağ erməni separatçılarının digər erməniləri üsyana təşviq etmələri 227
84. Axıska, Qarabağ və Gəncədən Osmanlı torpaqlarına keçərək qarışıqlıq çıxaracaqları xəbər alınan ermənilər üçün tədbir görülməsi 230
85. Erməni komitəsini təhrik etmək üçün liderləri tərəfindən gizlincə paylanan broşuralar 231
86. Gəncədə ermənilərin müsəlman evlərini yandırıb yağmalamaları 232
87. Qafqaz müsəlmanlarının qırğınına qatılmaq üzrə Ərzurumdakı erməni fədailərin Gəncəyə gəlməyə başladıqları 233
88. Rusiyanın Şuşa şəhərindən olan Vartanın İstanbulda axtarılması 236
89. Gəncə, Zəngəzur, Şuşa, Cavanşir və Qazax bölgələrində üsyanlarla bağlı yemək və ərzaq çətinliyi 237
90. Gəncədəki iki erməni kilsəsində çoxlu miqdarda tüfəng və patlayıcının aşkara çıxarılması 238
91. Daşnaksütyun komitəsinin ən nüfuzlu liderindən birinin Gəncədə həbs olunması 238
92. Yelizavetpolda ələ keçirilən silahların Daşnaksütyun erməni dəstəsi ilə əlaqəsinin təsbit edilməsi 239

93. Azərbaycan vilayətindəki erməni separatçıların təbliğatının qarşısının alınması üçün tədbirlər 240
94. Bolşevik qiyamından sonra Gürcüstan, Qafqaz müsəlmanları, Krım və Qazan tatarları arasında milli hərəkatların meydana gəlməyə başlaması 243
95. Maliyyə köməyi məqsədi ilə Azərbaycandan torpaq və mədən məhsullarının satın alınması 249
96. Batumi müqaviləsindən sonra ermənilərin gürcü və almanlarla birlikdə Qarabağ və Naxçıvanda törətdikləri qırğın.. 250
97. Bolşevik qiyamından sonra Azərbaycanın ümumi vəziyyətini bildirən hesabat 252
98. Azərbaycan bölgəsindəki Osmanlı qüvvələrinin geri çəkilməsindəki gecikmənin səbəbləri 256
99. Azərbaycanlıların Şuşada erməniləri məğlub edərək Xəzər dənizi sahilindəki Lənkəran bölgəsini ələ keçirmələri 258
100. Ermənilərin İrəvan məntəqəsində yenidən qırğına başlamaları 259
101. Bolşeviklərin Gəncədəki qırğınları və Nuru paşanın bölgədəki fəaliyyətləri... 262
102. Osmanlı torpaqlarında axtarılan Azərbaycan və gəncəli əsirlər haqqındakı məlumat.............................. 263

MÜHACİRƏT

103. Vanda olan Gəncə mühacirlərinin Diyarbəkir vilayətinə göndərilməsi 265
104. Gəncə vilayətinə daxil olan Cəbrayıl qəzasından köç edərək Diyarbəkrə gələnlərin xərclərinin ödənilməsi 265
105. Malatyaya gələn Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin ehtiyaclarının bahar mövsümünə qədər ödənilməsi 268
106. Qarabağdan hərəkət edib İran torpaqlarından keçərək Osmanlı dövlətinə köç etmək istəyənlərin şikayətləri 270
107. Mamurətülaziz və Malatyadakı Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin Yazıxanda məskunlaşdırılması..................272
108. Batumidə gözləyən Gəncə mühacirlərinə giriş icazəsi verilməsi..273
109. Adanaya göndərilən Qarabağ mühacirlərinin Ərzurumdakı xərclərinin ödənilməsi.................................274
110. Adana Hamidiyə qəzasına göndərilən Qarabağ mühacirlərinin kirayə və yemək xərcləri...........................276
111. Fəthiyə kəndində məskunlaşan Dağıstan və Qarabağ mühacirlərinin dolanışıq xərclərinin ödənməsi 277
112. Mamurətülaziz vilayətindəki Dağıstan və Qarabağ muhacirləri üçün tikilən evlərə məskunlaşma icazəsinin verilməsi 278
113. Bitlisdən Diyarbəkirə göndərilən Qarabağ mühacirlərinin ehtiyaçlarının ödənilməsi..........................279
114. Malatya bölgəsinin Hamidiyə kəndindəki Qarabağ mühacirlərinin idari dəyişikliyə etirazları 282
115. Rusiyanın Qaradağ əhalisindən Malatyaya yerləşmiş olan bir qəbilədən gələ bilməyib Xoyda qalanlar üçün edilən müraciət 283
116. Malatya Yazıxanda yerləşdirilən Dağıstan və Qarabağ mühacirlərinin ehtiyaclarının təsbiti 286
117. Qarabağ əhalisindən Osmanlı torpaqlarına hicrət etmək üçün Xoya gələnlərin qarşılaşdıqları maneələr 287
118. Bitlisə gələn Qarabağ mühacirlərinin şəhər mərkəzinə yerləştirilmələri 289
119. Sənədli ərazilərinə Dağıstan və Qarabağ mühacirləri yerləştirilən Fəthiyə kəndi əhalisinin şikayətləri...............291

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Gəncənin 1732-ci il təhriri 297
Əlavə 2. Qafqazın ümumi əhalisi..359

II HİSSƏ
SƏNƏD GÖRÜNÜŞLƏRİ

ARXİV FONDLARI...363
SƏNƏDLƏR VƏ XƏRİTƏLƏR..367

QISALTMALAR

Hicri aylarm adları və qısaltmaları

Məhərrəm	**M.**
Səfər	**S.**
Rəbiül-əvvəl	**Rə.**
Rəbiül-axir	**R**
Cəmaziyəl-əvvəl	**Ca.**
Cəmaziyəl-axir	**C.**
Rəcəb	**B.**
Şaban	**Ş.**
Ramazan	**N.**
Şəvvəl	**L.**
Zilkədə	**Za.**
Zilhiccə	**Z.**

I HİSSƏ

SİYASİ, HƏRBİ VƏ DİPLOMATİK ƏLAQƏLƏR

1
QARABAĞIN FƏTHİ ÜÇÜN GÖNDƏRİLƏN VƏZİR FƏRHAD PAŞANIN HƏRBİ EHTİYACLARININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

Qarabağın fəthi ilə vəzifələndirilən vəzir Fərhad Paşanın bərabərindəki əsgərlərin yeyəcək, sursat və digər ehtiyaclarının təmin edilməsi və Dəmirqapıdakı əsgərlərin başında olan vəzir Cəfər Paşa ilə birlikdə Ərdəbil və ətrafına basqın edilib zərər verilərək Qızılbaşın öhdəsindən gəlinməsi haqqında Dağıstan hakimi Şamxala yazılan hökm.

[31 mart 1587]

Qırmızı bir kisəyə qoyulub göndərilmişdir. Cəfər Paşanın ...[1] məzkur adamlarından qapı kətxüdasına təslim olunmuşdur... Çavuş ilə belə.

Fi 21 R. il [9]95

Dağıstan hâkimi Şamxala hökm ki,

Bundan əvvəl vilayəti Şirvan Qızılbaşı evbaş əllərində ikən inayəti aliyyəsini Həzrəti Məliki Mennani ilə fəth-ü təshiri cənabı xilafət-me'abıma müəssər olub ol diyarlarda olan əhli İslam, rafazasını liyamın zülmü ta'addisindən xilas olub bir neçə ildir ki faslı şita nəhayəti şiddət üzrə olub yollardan mürur və kəsrət ilə olan sulardan ubur mümkün olmamaqla bəri tərəfdən adam göndərilməyib və ol tərəfdən də kimsə gəlməmiş idi. Hələ həngâm-ı bahar-ı meserrət-asar çatıb ol tərəfdən razılığı hümayunuma müvafiq xəbərlər gəlib və Ərzurumda olan cüyuş ü dəryahuruş sərdarım olan düsturu mükərrəm Vəzirim Fərhad Paşaya bu ili mübarikədə vilayəti Qarabağın fəth ü təshiri üçün əmri cəlilü'l-qədrim sadır olmuşdur. Əvvəlcədən də şəxsində qoyulan xüsusiyyət və nihadında olan hamiyyətü sədaqət mucibincə vilayəti məzburəyə göndərilən asakiri mansurənin əgər dindar və əgər sayir xüsuslarda kamal-i yardım və vüfuru xidmətin zühura

[1] Mətnin orginalında boşluq var

gəldiyi məlumu şərifim olmuş idi. Hələ ol tərəflərə göndərilən kimsələr havme-i qənaətinizdə olan yerlərə uğradıqda lazım olan xüsusları tədarük olunub əmin ü salim mahallı məmura çatdırılmaq üçün etdiyiniz yardım və xidmət kəmaqan zühura gəlmək a`da rağmına əhəmm ü lazımlı olmağın gərəkdir ki vusul buldukda nihadı səda-qət-mu'tadınızdan cənabı cəlalət-meabıma olan vüfuru ixlas və itaətiniz mucibincə bi'l-fi'l Dəmirqapıda olan asakiri zəfər-me'asirimə sərdar olan düsturu mükərrəm vəzirim Cəfər Paşa ilə hüsnü birliyi ittifaq üzrə yek-dil ü yek-cəhəti olub inşaallahı Təala çatan asakirim üçün əgər vafır ü müstəvfi zahirə tədarükündə və əgər o tərəfdən südde-i səadətimə və atebe-i ulyamdan və yaxud müşarünileyh sərdarım tərəfindən vilayəti mezburəyə göndərilən kimsələr ki taxtı qənaətinizdə olan yerlərə vasıl oldukda mu'accələn xərclərin görüb mahallı məmura əmin ü salim irsal və isalı babında xidmət-i məbrurə və işi məşkurəniz zühura gətürülə ki Asitane-i Səadət-aşiyanəmizə vüfuru ixlas ilə dostluq edənlərdən envas-i riayat-ı Padişahanəmiz ilə məri və möhtərəm olagəlmişlərdir. Siz də məmulunuzdan çox merahimi aliyyə-i hüsrəvanə və mekarimi cəliyə-i hidivanəm ilə məzhər olmanızı söz biləsiz. Bi-hamdillahi Təala Qızılbaşı bəd-ma'aş gündən günə məğlub u münhəzim olub indi sizin də xidmətiniz görünəcək. Bakı tərəfindən Ərdəbil beş məskən yeri uzaqlıqdadır. Həman qəflət etməyib Ərdəbili və ətrafını garət və hasarət edib yer iktiza edib fürsət əl verdiyinə görə mumaileyh vəzirim Cəfər Paşa bacarığıyla a'danın əgər öhdəsindən gəlinməsidir, əgər məmləkət vilayətləri garət və hasarət eyləməsidir, bir vəchilə xidmət eyləyəsüz ki inşaallah Təala zühura gələn xidmətiniz qarşılığında envas-ı inayəti aliyə-i hüsrəvanəmə məzhər olmağınız mükərrirdir. A`daya fürsət verməyib göz açdırmamağa səy eyləyəsin.

Bu dahi

Bir surəti Salyan hakimi Rüstəm bəyə.

Bu dahi

Bir surəti vəchi məşruh üzrə İsmayıl bəyə.

Bu dahi

Bir surəti Kaytak hakimi Usumi bəyə.

Bu dahi

Bir surəti Tabəsəran hakimi Məsum bəyə.

Bu dahi

Bir surəti Karabudak bəyə.

Bu dahi

Bir surəti Urdula (?) hakimi Əli bəyə.

Bu dahi

Bir surəti Xəlil Bəyə yazılmışdır, vəchi məşruh üzrə.

[31 mart 1587]

A. DVNS. MHM. d, 62/67

2

VƏZİR FƏRHAD PAŞANIN QARABAĞIN FƏTH EDİLMƏSİ ÜÇÜN ŞƏMKİRDƏ QALA TİKİLMƏSİNİN LAZIM OLDUĞUNU BİLDİRMƏSİ

Gəncə və Qarabağın fəthi ilə vəzifələndirilən Vəzir Fərhad Paşanın Şəmkirdə qala tikilməsi vacibliyini bildirdiyi; gərək bu barədə, gərəksə düşmənə qarşı qoyulması barəsində Fərhad Paşa, Şirvan mühafizi Cəfər Paşa və bölgədəki digər bəylərbəyilər ilə birlikdə hərəkət etmələrinə dair Şirvan ümərası və Şirvan mühasibinə yazılan hökm.

[1 aprel 1587]

***

Ağ kisəyə qoyulub qapı kətxudasına təslim olunmuşdur. Fi 22 R. [9]95

Vilayəti Şirvanda olan üməradan Şəki və Quba və Restov və Çerağ Bərməki və Çəli və Aktaş və Qanı (?) və Ərudan (?) və sabiq Salyan bəyi olub ... və məhkumluq Mahmudan Bəyi Şahrəmli və Şirvan mühasibinə hökm ki,

Hələ Şərq səfərində asakiri mansurəmə sərdar təyin olunan Vəzirim Fərhad Paşa ədamallahu Təala iclalehudan Dərgahı Saadət-dəst-gahıma məktub varid olub işbu sali fərhundə-faldə Gəncə və Qarabağ vilayətlərinin fəth u təshiri üçün Şəmkir qalası bina olunmaq lazımdır deyu ərz etməyin inayəti Haqq cəllə və ala ilə vilayəti məzburənin fəth u təshirinə muğayat olasın deyu fərmanım olub, vilayəti Şirvan mühafizəsində olan Vəzirim Cəfər

Paşa edamallahu Təala iclalehuya və Şirvana tabe olan bəylərbəylərə dahi ehkamı hümayunum göndərilib hüsnü ittifaq u birlik üzrə düşmən dəfinei mütəallik umurda ənvası yüzaklıkları meydana gətirməyə səy ü qayğı eyləyəsiz deyu əmrim olub və sizin də müşarünileyhim vəzirim və bəylərbəylərim ilə hüsnü ittifaq üzrə uğuru sultanıma və din ü dövləti hüsrəvanəmə mütəallik zühura gələn ənvası faydalılığınız məlumu hüsrəvanəm olub üzünüz ağ olsun sizdən umulan bu məqulə faydalılıqlar idi ki meydana gətirəsiz (?) ol babda ənvası eltafı aliyyəi hüsrəvanəmə müstahıkk olmuşsuzdur. Buyurdum ki çatdiqda bu babda hər biriniz şəxsən muağayat olub müşarünileyh vəzirim və bəylərbəylərim ilə yekdil ü yek-cəhəti olub vəch ü münasib gördükləri xidməti hümayunumda hüsnü ittifaq u birlik üzrə ənvası üzaqlıqları yaratmağa səy ü qayğıda dəqiqə fevt etməyəsiz. Təbrizdə qalan ətraf əsgər nə məqulə küllü xidmətlər və yoldaşlıqlar etdikləri məsmumuz olmuşdur. Hər biri mamulündən çox riayət olunmuşlar. Siz də var gücünüzlə səy və hamiyyət qurşağın miyanı qayğınıza möhkəmbənd edib ənvayı üzaqlıqları təhsilinə mücidd ü sa`ı olub a'danın dəf ü rəf və qal' u kamına mütəallik xüsuslarda bezli makdur eyləyəsiz. İnşaallah zühura gələn xidmətiniz qarşılığında envayı inayəti aliyyəsi hüsrəvanəmə məzhər olmağınız mükərrər və şübhəsizdir və indallah da nə qədər əcrlər hasil eyləmişsizdir. Zinhar xidmətimiz məhv' olar deyu fikir etməklə təhsil etdiyiniz savabı heç etməyib əsl xidmət zamanı bundan sonradır. Din ü dövlətə münasib olduğu üzrə cümləniz hüsnü ittihadı ittifaqla a`danın dəf ü rəfinə səy ü qayğı göstərəsiz deyu əmri şərif yazılmışdır.

[1 aprel 1587]

A. DVNS. MHM. d, 62/74

3
GƏNCƏ VƏ QARABAĞDA ŞAHIN XAHİŞİ ÜZƏRİNƏ QALALARIN TİKİLİŞİNİN TƏXİRƏ SALINMASI

Gəncə və Qarabağda sülh şəraitinin təmin edilməsi üçün qalaların tikilməsinin Şahın xahişi ilə təxirə salınmasına baxmayaraq, Abbas Mirzənin Xorasan, Qəzvindən yola çıxıb Ərdəbildə qışlayarak Təbriz yollarını kəsdiyindən, Hakkari hakimi və böl-

gədəki digər bəylərə göndərilən əmrlər ilə qüvvələrin Təbriz mühafizəsində olan Cəfər Paşanın maiyyətində toplanmasının əmr edildiyinə dair hökm.

[2 may 1588]

***

Tac-zadə Əfəndi həzrətlərinin zamanı şəriflərində səfərə mütəallik baş verən ehkamı şərifənin qeydidir ki cümlə səfərə mütəallik xüsuslar buna qeyd olunur.

Rəbbi təmmim bil-xeyir.

[Yev]mü'l-əhad
Fi 5 Cumadəlaxir, il 996

Əmrləri yazı[l]ıp cümləsi Təbrizdə olan Vəzir Cəfər Paşa həzrətlərinin qapı kətxudasına verilmişdir. Fi 6 C. il [9] 96 Ba-müsvəddə-i həzrəti əfəndi

Cənabı emarət-me 'ab Hakkari hakimi olan Zəkəriya Bəyə hökm ki,

Bundan akdəm sərdarı zəfər-şüarım olan vəzirim Sərdar Fərhad Paşaya hökmü şərifim göndərilib Gəncə və Qarabağa qalalar bina olunub ol tərəflər zəbt etdirilib və inadı müxalifət üzrə olan taifei məlahidə qılıncdan keçirilmək fərman olunmağın Şah Xüdabəndədən və oğullarından və xan və sultanlarından məktublar gəlib bir neçə ildən bərü rəaya paymal olmaqla indiyə qədər alınan yerlərdən fərəqət olundu deyu sülhü salah olub asudə-hal olaq deyu iltimas eyləməklə və bu mənanın istehkamı üçün mirzələrindən birin atəbəi ulyama göndərmək murad əldə etməklə Şahın ricası cəhəti qəbulda vaqe olub qala tikilməsi təxirə salınmışdı. Haliya Təbrizdə mühafizə xidmətində olan vəzirim Cəfər Paşadan məktublar varid olub Abbas Mirzə Xorasandan Qəzvinə gəlib ətraf u eknafda olan xanlar və sultanlara tacı xələtlər göndərib bu qış Ərdəbil həvalisində qışlayıb axınlar salıb Təbriz tərəfinə xəzinə vü zahirə alıb getməyə qoymayıb muradı qala əhalisin zəbun edib zərər qəsdində olduğun iləm etməyin taxtı hükümətinizdə olan tayfa bəyləriylə və sair aşayirü qəbail və bilcümlə əyalətinə mütəallik olan Əkradı taifəsi nüsrət-mu'tad ilə və belə gedəcək zahirə vü sürsat ilə bilcümlə mürəttəb ü mükəmməl alatı hərb ü kıtal və alətləri cəng ü cidal ilə bər-vech-i

isti'cal çıxıb Təbriz mühafizəsində olan Cəfər Paşaya çatıb mülaki olmaq əmr edib buyurdum ki,

Vardıqda, bu babda kamalı takayyüd ilə müqəyyəd olub edən an-cəddin Asitanəi Səadət-aşiyanəmə olan sədaqət ü ixlas və rıkkıyə ü ixtisasın mucibincə var qüvvəti əsasıya gətirib bu zamanı sair zamanlara müqayisə etməyib əyalətinə tabe olan Əkrad əsgəriylə və lazım olan zahirə və sürsat ilə bər-vech-i isti'cal çatıb Təbrizdə olan vəzirim Cəfər Paşaya mülaki olub münasib gördüyün üzrə uğuru sultanımda xidmətdə olasan. Ümərani Əkrad indiyə qədər Qızılbaşı evbaşa qılınc urup fi- səbilillah qəza vü cihad etmişlər. Abbas Mirzə yanına cəm' olan asakiri şeytanət rəhbər bəhər-hal tək dayanmayıb bir müxalif hərəkət edib başına bəla gətirsələr gərəkdir, qeyrət və hamiyyət zamanıdır. İnşaallahı Təala uğuru sultanımda zühura gələn xidmətin zayi olmayıb ezafı muzaafı inayəti aliyyəi Hüsrəvanəmə məzhər olmaq mukarrərdir. Dini mübini seyyidü'l-mürsəlin uğruna bəzli makdur edib səndən mə'mul olduğu üzrə ümərani Əkrad mabeynində xeyir ilə ad çıxarmağa səy eyləyəsin.

Bu dahi

Bir surəti __ Bitlis hakimi Şərəf Xana yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Mahmud və Həsən Bəy oğlu Şir Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Alpak Bəyi İbrahim Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Hizan Bəyi Həsən Bəyə yazılmışdır.

Bu /dahi

Bir surəti __ Müküs Bəyi Abdala yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Şirvi Bəyi Zeynəl Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Bırados Bəyi yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Ziriki bəylərindən Məmməd Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Keysan Bəyi Məmməd Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Muş Bəyi Əhməd Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Ispayrıd Bəyi Əyyub Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Bırados bəylərindən Döyənək Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Bırados bəylərindən Zeynəddin qarındaşı oğlu Cəfər Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ İstoni(?) Bəyi Tur Əli Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Suyabi (?) Bəyi Koçi Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Kotur Bəyi Vəli Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Marağa Bəyi Min(?) Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Adilcəvaz Bəyi Məmməd Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Ərciş Bəyi Qılınc Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Beynə(?) Bəyi Mənsur Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Səlmas Bəyi Adil Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Siird(?) Bəyi Qazi Bəy qarındaşı Ələddin Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Xoy Bəyi Ulama Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Makü Bəyi Ayvad Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Diyadin Beyi'[ne] yazılmışdır.

Bu dahi

Bir surəti __ Abaga Bəyi karındaşı Qılınc Bəyə yazılmışdır.

Bu dahi
Bir surəti __ Sökmənova Bəyi Nəzər Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Ağakis Bəyi Zahid Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Aralıq Bəyi Həsən Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Sündüs Bəyi Mir-paşa qarındaşı Hüseyn Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Qurdiqan Bəyi Məmməd Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Seplek(?) Bəyi Xalid Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Tereşim(?) Bəyi Rüstəm Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Xizan bəylərindən Namran Bəyi Yusif Bəyə yazılmışdır.
Bu dahi
Bir surəti __ Nəfərən 35

Eyniylə surətlər Təbrizdə olan vəzir Cəfər Paşa həzrətlərindən bu [ve]chlə gəlib buna görə hər birinə Hakkari hakiminə cənab yazılmışdır. Maadasına sancakbəyi əlkabı yazılmışdır.

[2 may 1588]

A. DVNS. MHM. d, 64/573

4
GƏNCƏ VİLAYƏTİNDƏ POZULAN NİZAMIN YENİDƏN TƏMİN EDİLMƏSİ

Gəncə Vilayəti üzərinə edilən yürüşlərdən sonra bölgə əhalisinin yurdlarına dönməsi ilə ölkə abadlaşdırıldığı halda sonradan qanunlara riayət edilməmiş, intizam pozulub yenidən başlayan Qızılbaş hücumlarına Gəncə hakimi Məhəmməd xanın qarşı qoyması əsnasında Şirvan, Gürcüstan və Kür çayı tərəflərinə yerləşdirilən bir qisim xalqın, haqsız vergilərdən və əsayişsizlikdən yaşanılmaz hala gələn şəhərin vəziyyətini görüb Gəncə və Qarabağa geri qayıtmağa qorxduqları üçün, verilməsini tələb ettikləri Padşahın tuğrası çəkili olan yeni qanunnamənin göndərildiyindən bəhslə lazımi işlərin görülməsi, heç kimin malına, mülkünə, vəqf və dükkanına, ailəsinə zərər verilməməsi xüsuslarında Gəncə Bəylərbəyi Davud ilə mühasib və qazıya xitab olaraq yazılan hökm.

[2 oktyabr 1590]

***

Gəncə Bəylərbəyisi Davud damə ikbalühuya və mühasibinə və qazısına hökm ki,

Məhkumluq Gəncə qazısı olan kıdvətü kudatü'l-müslimin mövlana Kamal *zidə fazluhü* Dərgahı Mualləmə məktub göndərib Gəncənin üləma vü suleha və əhali vü əyanı və sair rəaya vü füqərası məclisi şərə gəlib təkəllüm eylədikləri əcildən keyfiyyəti halları təfahhus olunduqda doxsan altı ilində vilayəti məzburə üzərinə vaqe olan səfərlərdə qarət və qətl ü xəsarətdən nicat tapıb və Qızılbaşı bəd'-ma'aşdan dahi xilas olub istimalət ilə gəlib itaət ü inkıyad edib yerlərinə və yurdlarına gələn rəaya və ulusat ilə vilayəti məzburə xoş olub sərdar tərəfindən qanunnamə verilmişkən əməl olunmayıb xilafı şər' ü qanun və mugayiri əmri humayun bidatlar ihdas olunmaqla rəaya və itaət və inkıyad edən kimsələr mə'yus u məcruh olduqların məhkumluq Qızılbaş zamanında Gəncə hakimi olan Məhəmməd Xan bu əhvalı hisdimə' etməklə hərəkətə gəlib Gəncə tərəfinə təvəccöh etdikdə rəaya və dönmələrə məkatib və istimalətnamələr göndərməklə kəfərəi rəaya və dönmələrdən cəmi kəsr və Yafho adlı mürtəd ol tərəfə müraciət etməklə xanı məzbur qüvvət tapıb Gəncə qalası üzərinə gəlib muhasirə etdikdə orada olan əsgərdən və ol tərəfin üləma vü suleha və əhli sünnət və camaatdan və qeyridən cəmi kəsr qətl və əhl ü ıyalləri paymal və ərzaq u əmvalləri qarət olunmuş ikən xanı məzbur və sair usatı bədgirdar dəf ü rəfinə təkrar asakiri nüsrət-şüar təyin olunduqda xarici qaladə qalıb imkan və iqtidarı olan kimsələr əhl ü ıyalların Şirvan və Gürcüstan tərəflərinə keçirib və məadəsi "əsgərin yolu uğrağı deyildir" deyu Kür çayı kənarına firar ü qərar etmişlər ikən gedən əsgər də onların üzərlərinə uğrayıb baki qalan emval ü ərzaq və davarların qarət və necəsinin ıyal ü ətfallərin əsir və

bi-günah kimsələri qətl edib aç və çılpaq yerində qalan rəaya vü füqəradan şiddəti şita səbəbi ilə neçə nəfs tələf olub bu qədər bəlalardan xilas olan kimsələrin bilfiil də ıyal ü ətfal ü əmvalləri və əmlakları özlərinin olmayıb və mədrəsə və məscid xarab və cumhur meyxana və bozaxanalar abadan və mamur və mahalli esvakda övrət deyil bəlkə adəmlər də sərxoşlar və ləvəndat xovfundan çıxıb gəzməyə qadir deyildirlər və bazarda dəymə kimsə rəayadan dükan açıb bəy' u şirə edə bilməz və qala qapılarında və körpü və yollar üzərlərinə bıçaq və nacak və qılınc və sair hərb alətilə dayanan sərxoşlar və ləvəndat xovfundan karye xalqı şəhərə bəy' ü şiraya gəlməyib və qoyun və quzu və sair zad ü zəvadə və odun gətirən kimsələrin ərzaqları yağma olunub ırqat üçün işləməyə gələnlər suhrəyə tutulub və ətraf u cevanib və ahar diya[r]dan gələn bal və yağ və düyü və sair mə'kulatdan "ihtisabiyyə" deyu yük başına üç və dörd Səlimi alınıb və hər dükandan "əsəsiyyə" deyu həftədə bir iki Səlimi alınıb və ulusat və qura xalqından quzu və pendir və yağ və toyuq və sair zahirəyi müft ü meccanən alıb və dükan və sair ərazi vü əmlakı sahiblərinə zəbt u qənaət etdirməyib və ulusat və sair rəayadan xilafı qanun ziyadə rüsum tələb edib və bəzi karyelər təhrir olunduqda ədafı muda'afa məhsul bağlanıb və bəzi nahiyələrə dözümündən çox verilməklə bu məqula zülmü bidətlərin əxbarı ətrafı cevanibə şayi' olmaqla ahar vilayətlərdə olan Gəncə və Qarabağın rəayası xof edib gəlməyə cürət edə bilməyib məmləkətin halı və xaraba-müşrif olub belə ki, bu dəfə xilaf u şərr ü qanun olan bidatı və zülmü və meyxana və şürbü hamr və sair fısku fücur və mukataat və təhrir və bəzi təklifin rəfinə və qul və sair sipah və quldur vü eşirra və sair ləvəndat zabtına təqayyüd olunub evamiri şərifə irsal ü icra olunmağa. "Cəlanı vətən etmələri mukarrərdir" deyu Süddei Səadətimdən qanunnamə verilmək xahişinə ərz etməyin Asitanei Səadətimdən tuğrayi şərifimlə mu'anvən qanunamei humayunum verilmişdir. Buyurdum ki,

Vusul buldukda, hər biriniz daima bu xüsusa müqəyyəd olub min-ba'd Asitanei Səadətimdən göndərilən qanunamei humayunum mucibincə əməl edib xilafı şər' u qanun nesnələrin (obyektlər) aldırmayıb və sən ki bəylərbəyisin, onda olan qapı qullarını və sair nəfəratı möhkəm zəbt edib bir fərdin əhl ü ıyalinə və əmlakına və evkafına və dükanlarına və əmval və əsbablarına qarşı hücum etdirməyib lazımınca tənbeh ü təkid eyləyəsin ki, hər biri öz halında olub rəaya vü füqəranı və sair əhalyi qalayi rencidə vü remidə etməyələr, ba'də't-tənbeh esləməyənlər baş nəfəratından isə dirliklərin qət' edib günahlarına görə qazı bacarığıyla cəzaların verəsin. Qapı qullarmdan olanları adları və şəkilləriylə yazıb ərz eyləyəsin, sonra onlar haqqında əmrim nə vəchilə sadır olsa mucibiylə əməl eyləyəsin və bilcümlə məmləkət ü vilayətin emn ü əmanı və rəaya vü bərayanın rəfahiyyət ü itminanı babında bəzli makdur və sayi na-mahzur eyləyəsüz.

2. Z. 998 [2 oktyabr 1590]

A. DVNS. MHM. ZYL.d., 4/167

5
GƏNCƏ VƏ QARABAĞ VİLAYƏTLƏRİNDƏ GÖRÜLƏN QITLIQ VƏ BAHALILIQ

Gəncə və Qarabağ vilayətlərində görülən qıtlıq və bahalılıq üzündən Rəvan və Naxçıvandan zahirə gətirilməyə başlandığı, ancaq Göyçə bölgəsində davarların hər gediş-gəlişində davar başına bir səlimi alınmasının füqəraya zülm olacağı anlaşıldığından, bunun qabağına keçilməsinə dair Rəvan bəylərbəyinə və adı çəkilən əyalətdəki qazılara yazılan hökm.

[4 noyabr 1590]

Gəncə bəylərbəyinin kətxudasına verilmişdir.

Rəvan bəylərbəyinə və əyaləti məzburda vaqe' olan qazılara hökm ki,

Xəzinəyi Amirəmin Gəncə bölgəsi mühasibi Əli damə ulüvvühu süddei səadətimə məktub göndərib Gəncə və Qarabağ vilayətinə kahtu qala müstəvli olub füqəra və zu'afa dəfi müzayakaları için Rəvan və Naxçıvan tərəflərindən zahirə gətirilmək[lə] məşğul olub vilayəti məzburə əhalisindən cəmmi gafir özə çatıb zahirə için Rəvan tərəfinə getmədən boş davar ilə Kegna (?)'ya varduklarında davar başına bir səlimi və Göyçə tərəfindən gedənlərdən Balıqlı (?) adlı mevzidə Göyçə beyinin adamları da davar başına bir səlimi və bir dəfə də Naxçıvana

zahirəyə gedərkən Zaruzənbil və Orut sancaq bəylərinin adamları geri davar başına bir səlimi almaqla füqəra tayfası zahirə gətirmək barəsində iztirab çəkib hətta Rəvan tərəfindən Gəncəyə on min davarı mirimiz ki (?) göndərildikdə ...və Göyçə bəylərinin adamları miri zahirə yükündən bir səlimi alınmaq füqəraya zülmdür deyu dəfaatlə tənbeh olunmuş ikən bac alınıb envai zülm ü ta'addi edərlər. Bac alındığı təqdircə parça və sair əmtəə' yüklərindən iki axça alınarkən zahirə yükündən bir səlimi alınmaq füqəraya zülmdür deyu dəfaatlə tənbeh olunmuş ikən məhrum' olunmamaqla vilayəti məzburəyə zahirə gəlməyib kaht üzrədir deyu ərz u ilam etməyin büyürdüm ki vusul buldukda adı çəkilənlərə möhkəm tənbeh ü təkid eyləyəsiz ki zahirə gətirən kimsə ol gələnə müxalif əşyası alınmaq caiz deyil. Ka-nun-ı qədim üzrə aldırıb qanuna müxalif kimsəyə iş etdirməyəsin. Müqəyyəd olmayanları yazıb ərz eyləyəsin deyu yazılmışdır.

6 M. 999 [4 noyabr 1590]

A. DVNS. MHM. d, 67/59

6
GƏNCƏ LİVASI BƏRDƏ NAHİYƏSİNİN BƏZİ KƏNDLƏRİ ÜÇÜN HAZIRLANAN TİMAR TEVCİHİ

Gəncə bəylərbəyi Mustafa Paşanın ərzi və Şirvan əyaləti mutasarrıfı Cəfər Paşanın əmrləri üzərinə, Gəncə livasına bağlı Bərdə nahiyəsində Muzaffərabad və Hangahbaba kəndlərinin gəlirlərinə aid timarın Əhmədə tevcihi səbəbiylə, əlaqədar bəraət verilməsi üçün hazırlanan ruznamçə təzkirəsi.

[24 dekabr 1590]

* * *

Təhriri cəddidən təcdidi bəraət eyləmişdir. Fi il səlasə və mie. [Yev]mü'l-əhad, Fi 26 Safər, il 999. Hökmü şərif verilmişdir. Nahiyəyi Bərdə dər-livayı m[əzkur Gəncə]. Timarı Əhməd

Karyei Muzaffərabad tabim Bər-vechi tahmin 10.000	Karyei Hangahbaba tabim Bər vechi tahmin 10.000
Yekun 20.000 **Cüt 13.333**	

Məzbur üçün məhkumluq Gəncə Bəylərbəyi Mustafa Paşa dəftər göndərib, yevmi iyirmi axça ilə Gəncə mutasarrıflarından ikən faydadır deyu bildirməklə ülufəsindən əvəzi zəamət verilmək xahişinə ərz etməyin yenə Gəncədə düşəndən bir zəamət tevcih olması üçün il [9]95 Cəmaziyəlaxirinin evaxirində bundan akdəm Şirvan Əyalətinə mutasarrıf olan Vəzir Cəfər Paşa tərəfindən hökmü şərif verilməyin livai məzburda işbu məzarı halı vü xaraba olub kimsə qənaətində olmayıb həvassı humayuna buraxmaqla mahlul olmağın şənəldüp mamuru abadan etmək şərtiylə bər-vech-i təxmin iyirmi min axçalıq üzrə il 998 Məhərrəminin qurrəsindən tevcih olunub təzkirəsi aməd olduqda sülusən üzrə fərman olunmağın bər-mucib-i əmri əli sülusən hesabı üzrə on üç min üç yüz otuz üç axça üzrə tevcih olunub bəraətı alişan üçün təzkirə verildi.

Fi't-tarihi'l-məzbur, il: 998.

Təzkirəyi Cəfər Paşa

Səfər 999 [24 dekabr 1590] MAD, 15271/161

MAD, 15271\161

7
GƏNCƏ VƏ QARABAĞ ƏHALİSİNDƏN ŞİRVANA KÖÇ EDƏNLƏRİN GERİ GƏTİRİLMƏLƏRİ

Gəncə və Qarabağ əhalisinin işğaldan sonra Şirvana köç etmələri nəticəsində yerlərinin boş və xaraba qaldığı və daha əvvəlki əmrlərə əhalinin yalnız bir qisiminin riayət etdiyindən köç edən bütün əhalinin köhnə yerlərinə göndərilmələrinin təmin edilməsi və yeni əmrə riayət eyməyənlərin üç illik toplu vergi ödəməsi surətiylə cəzalandırılmaları haqqında Şirvanda olan vəzir Həsən Paşaya göndərilən hökm.

[Sentyabr 1591]

***

Şirvanda Vəzir Həsən Paşaya hökm ki,

Gəncə Bəylərbəyi Davud *damə ikbalühu* məktub göndərib; "Vilayəti Gəncə və Qarabağın əksəri rəayası mukaddəma Şirvana çatıb tavattun etməklə vilayəti məzburə halı vü xaraba olub rəaya köhnə yerlərinə köçürmək üçün dəfaatlə evamiri şərifə varid olub rəayanın bəzi gəlib bəzi hələ gəlməməklə vilayəti

Gəncə mamur olmadığın bildirib cümlə rəaya köhnə yerlərinə gətirdilmək xahişinə ərz etməyin buyurdum ki,

Vusul buldukda, vilayəti Gəncə və Qarabağın rəayası hini fəthdə qalxıb Şirvana çatıb tavattun etmişlər. Hökmü humayunumla Gəncə bəylərbəyinin adamı vardıqda cümləsin qaldırıb geri qədimi yerlərinə göndərib tavattun etdirəsiz. Onun kimi əmri humayunuma müxalifət edib yerlərindən qalxmayanlardan üç illik rüsumu rəiyyət müşarünileyh adamına alıb verəsiz və min-ba'd onun kimilərdən iki şəkil aldırasın, birin Gəncə və birin Şirvan tərəfinə.

Bir surəti __
Rəvan bəylərbəyinə.

Zilkadə [9]99 [Sentyabr 1591]
A. DVNS. MHM. ZYL. d, 4/369-370

8
GƏNCƏ VƏ QARABAĞIN İCMAL TAHRİR DƏFTƏRİNİN GİRİŞİ

Sultan III. Murad xan zamanında bütün Azərbaycandan sonra vəzir Fərhad Paşa tərəfindən fəth olunan Gəncə və Qarabağın, Gəncə mühasibi Əli və Məmməd Əfəndi, timar mühasibi Şaban Kətxuda ilə maliyyə mühasibi Hacı Qasım oğlu Məmməd tərəfindən başladılan təhrir əməliyyatının, yeni təyin edilən mühasib İmam-zadə Məmməd tərəfindən Sultan III. Mehmed dövründə tamamlandığını ifadə edən icmal təhrir dəftərinin girişi.

[1592/1593]

***

Bismilləhir-rahmənir-rahim,

Vezayifi həmdi sənai şamilə və letayifi şükrü vürudu kamilə ol münşi sahayifi qeyb və nəqqaşı nigar-hane-i la-rayb, dərgahı vala və ba[r]gahı alasına ki növü insanı xitabı müstetab **"Ya eyyühə'n-nas"** ilə görkəmli və bəni adəmi ünvanı bəlağət-bünyan **"Və le-qad kərrəmna bəni adəmə"** birlə sərəfraz edib ruz-namei leyali və eyyam ilə defatiri divanı qəzada merkum və əhvalı zəmin ü zamanı təhvilatı şuhur və əvam birlə divan-xanei **"Nahnü kassəmna"da** mərsum etdi və nəsayəmi riyahin tahiyyatı mahmədət-fərcam və şəmayimi zəvaxiri səniyyatı məsər-rətəncam **"Külləmə tə'akabəti'l-ləyaliyə vəl-əyyam"** ol sirri rananı əhadiyət və **"Küllü səfa"** pərvəri besatini samadiyət mənbəi hakayıkı **"Hel eta"** məzhəri dakayıkı əsrarı **"...kəbə kavseyni ev ədna"** ani, be-həzrəti Muhamməd ü'l-Mustafa aleyhi't-tahiyyətü və's-sənanın ravzai fayizün-nurlarına ki cənabı a'la meabları **"Ələm nəşrah ləkə sadrak"** nassı şərifi ilə məmnun və şanı bəlağət-nişanları **"Levlakə levlakə ləma halaktü'l-əflak"** iltifatı lətifinə makrundur. Ahtəri bürcü şərəfi kâinat gövhəri dürcü sədəfi kâinat sadr-nişin-i ust dərin pişgah **"Küntü nəbiyyən"** bu davəri ekvah və ali-kiram və səhabələri izamlarının ervahı tayyibələrinə ki afitabı sipihri mukarrəbin və mahtab-ı izz ü təmkindirlər. Çar-yarənd dər-mövqei niyaz. Hər yeki şahı çarbaleş naz.

Amma-bad, teshir ü ekalimü məmləkət və fəthi memalikü vilayət muktəzanı şanı ədalət-nişanı səltənət və de'b və ayini cəlalət-ünvan-ı *xilafətləri olmağın* Padşahı bağışlama-pənahı cənnət-məkan və şahənşahı rıdvan dest-gah-ı illiyyin-aşiyan Sultan Murad Xanı sahib-qıran *enara'llahu burhanehu və rəfə'allahü fil-cənnəti məkanəhü* həzrətləri mirarən asakiri nüsrət-me'asir ilə sərdarı zəfər-şüarların göndərib tamamilə vilayəti Şirvan və Gürcüstan və cümlə memaliki Azərbaycanı fəth ü təshir və ədnası Rafz u küfrdən şikayət ü tatyir eyləyib qabzai qənaəti xaqanı və hövzei hökuməti sultaniyə gətirdikdən [sonra] təkrar vəziri asaf-rə'y-i kişvər-küşa-yı xurşidi mənzilət-vala-yı mənkıbət Fərhad Paşa ədamallahu Təala ikbalehu bil-izzi vəl-aliyyi həzrətlərinin sərdarı guzatı muvahhidin sipehsaları cünudu Müslimin eyləyib, bakiyyətü's-süyuf olan Gəncə və Qarabağı fəth edib və vilayəti məzburədə Qızılbaşı evbaşın qədimdən məcmai məfsədləri olan Gəncə adlı qəsəbəsində **"Lem yuhlak mislüha fil-bilad"** mısdakına ma-sadak bir qalei bədi'u'l-ibda' icad u ixtira' edib lakin kavanini ədalət-ayini Padşahı və kavaidi nasafət-rehin-i dini pənahı ilə məri vü mazbut mahmi vü mərbut olması üçün vilayəti məzburənin qura və məzarii və meharis ü məratii və hüquq və rüsumatı tebyin ü təhrir ü təryin ü tasdır olunmağ üçün müşarünileyh sərdarı zəfər-şüar həzrətlərinin tərəfi şəriflərindən məhkumluq Gəncəi gəncinə mühasib olan Əli və Məmməd

Əfəndi qullarına və ba'dehu vilayəti məzburənin timarlar mühasibi olan Şaban Kətxuda bəndələrinə xitabən evamiri şərifə varid olmaqla hər birisi mirarən təhrir eyləyib və ba'dehu vilayəti məzburənin Maliyyə mühasibi olan Hacı Qasım oğlu digər Məmməd Əfəndi qulları da bir miqdar tevzi' edib tevzii bila-əmr olmaqla müyəssər olmayıb ihtitam tapmamağın ili ihda və elfde vaqe' novruzu piruzda bu müla-zım-i dua-sərmədi abdı ahkar İmamzadə Məmməd qulları haqqında avatıfı aliyyə xaqanı və avarifi cəliyyei sultanı zühura gəlib vilayəti məzburənin Maliyyə Mühasibliyi sədəqə və inayət buyurulub və təhrir ü tevzisi və təshih ü şikayəti də fərman olunub bu qullarına xitabən əmri şərifi cəlilü'l-mikdar və hökmü lətif və kəsəril-etibar ki mazmunu ləta-fət-makrun və səadət-məşhunı **"Zalikə fazlullahi yü'tıhi mən yəşaü. Vallahu zü'l-fazli'l-azim"** sadır və mütəbadir olmağın imtisalən li'l-əmri'l-ali bi-qədri't-taqəti ala-vefki qanunu qədimi şəhriyari bi-inayəti'llahi'l-Bari səmti əmanət və silki istiqamət üzrə tevzi' ü təshih olunub Padşahı aləm-pənah və şahənşahı fələk dəstgah-ı zıllu'llahi qəza-tüvan və qədri fərmanı xəlifətü'z-zaman melazı səlatinü'l-Ərəb vəl-Acəm və melazı sanadidi mülukü'l-aləm əs-sultan ibnü's-sultan Məmməd Xan ibnü's-sultan Murad Xan ibnü's-sultan Səlim Xan *əbbədallahu Təala səltənətehu ila-inkırazı'd-dəvəran və inkızazi'l-əzman* həzrətlərinin əyyamı ədalət-əncam və zamanı səadət-fərcamlarında bi-inayətillahi'l-məliki'l-allam ikdamı ağlam ilə itələməm ü ihtitam tapdı. Vallahu aləmi bi's-səvab.

Tuğra
Murad Xan b. Məmməd Xan
əl-müzəffər daim

[1001] [1592/1593] TT. **d, 699/2_5**

9
GƏNCƏ QALASI ÜÇÜN KİFAYƏT QƏDƏR ƏSGƏR SAXLANDIQDAN SONRA ŞİRVANDAKI VƏZİFƏLƏRİN YERİNƏ GƏTİRİLMƏSİ

Gəncə qalası üçün kifayət qədər əsgər saxlandıqdan sonra digər könüllü və timarlı sipahi əsgərləri ilə, Şirvan mühafizəsində olan vəzir Cəfər Paşanın uyğun hesab edəcəyi vəzifələrdə xidmət və yoldaşlıqda olmaq üçün Gəncə bəylərbəyi Mahmuda göndərilən hökm.

[26 aprel 1594]

***

Bir surəti
Gəncə Bəylərbəyi Mahmud damə ikbalühuya hökm ki,
Hələ Şirvan sərhəddində Dövləti Aliyyəmə mütəallik bir mühüm xidmət baş verməyin Gəncə əsgəri ilə mu'accələn Şirvana çatmaq əmr edib Buyurdum ki,

Fürsət tapanda bir an və bir saat təxir və təraxi etməyib vilayəti Gəncənin xüsusilə Gəncə qalasının hifz u hırasəti üçün vəch ü münasib gördüyün üzrə kifayət miqdarda adam aldıqdan sonra Gəncə qalasının and içən könüllülərindən və zü'əma və ərbabı timarından fayda və yatu yarakları və atları və topları cümlə min beş yüz nəfər alıb məhz alət-ta'cil Şirvana çatıb düsturu mükərrəm müşiri müfahham nizamü'l-aləm Şirvan Əyalətinə mutasarrıf olan vəzirim Cəfər Paşa *ədamallahu Təala iclaləhuya* mülaki olub vəchi münasib gördüyü üzrə xidmətlərində və yoldaşlıq edəsin və bilcümlə Gəncə qalasının mühafizəsi üçün öz kətxudanı və qul ağalarından və Rumi bəylərdən fayda və hüsnü tədbirə malik kimsələri Gəncə qalasının hifz u hırasətinə kifayət edəcək miqdarda adam saxlayıb qalanın əhvalın bir vəchilə tədarük eyləyəsin ki, inayəti Haqqla qalaya adanı bəd-rə'y tərəfindən zərər u gəzənd ərişmək ehtimalı olmağa və möhkəm tənbeh eyləyəsin ki, sən geri Gəncəyə gəlib qalaya çatınca leylü nehar qalayı möhkəm hifzi hırasət eyləyəsüz.

5 Ş. 1002 [26 aprel 1594]
A. DVNS. MHM. d, 72/242

10
GƏNCƏNİN YENİDƏN FƏTH EDİLMƏSİ VƏ ŞİRVAN BÖLGƏSİNDƏ NİZAMIN TƏMİN EDİLMƏSİ

Gəncənin fəth edilməsi və Şirvan bölgəsində düzənin təmin edilməsi üçün səraskər təyin edilən Mustafa Paşaya xitab olaraq; daha əvvəlki xidmətləri xatırladılaraq Rəvan Səraskəri vəzir

Əhməd Paşa və Rəvan fəthinə qatılan qüvvələr ilə birgə Sivas, Qars, Çorum və digər bəzi sancaq və bəylərbəyilərinin və fəth edilən qalalardakı əsgərlərin də iştirakı ilə Gəncənin fəthinin bu ildə həyata keçirilməsi istəndiyindən özünə xalat göndərilərək timar təvcihlərində Padşah adına tuğra çəkməsinə icazə verildiyinə dair hökm.

[Avqust 1715]

***

Əmri şərifi ünvanına; "Sən vüzəranı izamın kargüzarı olduğundan səraskərliğə intihab edib səni və cümlə asakiri mənsuramı Allahu Təalaya əmanət etdim. İnşaallahı Təala ibtida Gəncəni avnı Haqq ilə fəth və təshir əmrində ikdam və ba'dehu Şirvan nizamı üçün Şamaxıya azimət və bi-lutfi'llahi Təala bu il mübarəkədə Şirvanın da nizamın verib bu ildən sonraya bir iş qalmamaq üzrə itmam və xilafından qayətül-qayə ihtiraz eyləyəsin." deyu xətti humayun-u məhabət-makrun keşidə qılınmışdır.

Aksaray Sancağı Mutasarrıfı Məmməd,
Rəvan qalası mühafizəsinə məmur olmuşdur.
Fi əvaili L, il [1]137

Hələ də Ərzurum Əyalətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəflərinə məmur olan asakiri zəfər-mazahirimə səraskəri nüsrət-rəhbərim olan vəzirim Mustafa Paşaya hökm ki,

Bi-mənni'llahi'l-Məliki'l-Allam bu il meymenət-irtisamda Gəncənin istisfa və təshiri və Şirvan tərəfinin hüsnü nizamı ilə bu qazavatı qarranın rəsidei hüsnü xitam olması aksanı məramı xeyir-əncamı

Padişahanəm olub və düsturu mükərrəm müşiri mufahham nizamü'l-aləm məhkumluq Rəvan tərəfi səraskəri olan vəzirim Əhməd Paşa *edamallahu Təala iclalehu* məmur olduğu xidməti din və Dövləti Aliyyəmin təmşiyəti valasında bəzli makdur eyləməkdə səri mu qüsura və füturu zühur etməməklə işi cəmiləsi məbrur və məşkur olduğu şübhəsiz ancaq, sən ki vəziri müşarünileyhsin, Dövləti Aliyyəmin əməkdar və cəld vəziri və vü-kəla-yı fihamımın ərşəd və yoldaşca və müdəbbiri olduğundan maada iki-üç ildən bərü Tiflis tərəfində və Rəvan fəthində və sair xidməti asiyyədə olub müqəddəmə Gəncə və Şirvan tərəflərinə namizəd olduğun hesabıyla ol tərəflərin keyfiyyəti əhvalına da təhsili vüqüfü tam etməyinlə işi cəmilənlə bu xidməti cəlilə bu ili amimətü'l-meymənədə bi-tevfikı'llahi Təala peziranı hüsnü xitam olması məlhuz və matlubu Hidivanəm olmağın vəziri müşarünileyhə karihai şərifəi mülukanəmdən səmərəi sayı cəmili olub öz əyaləti olan Rəvan qalası mühafizəsinə məmur və müqəddəmə səninlə ma'an Rəvan qalası mühafizəsinə məmur olan tavaifi asakiri zəfər-me'asirinə vəziri müşarünileyh ilə Rəvan qalası mühafizəsinə təyin və səraskərlik umuru sənin öhdei ihtimamına tefviz ü təqlid və mukaddəm ü mu'ahhar vəziri müşarünileyhin maiyyəti ilə Gəncə və Şirvan tərəflərinə təyin və tərtib olunan eazımu'l-ümərai'l-kiram Sivas Bəylərbəyi Seyid Məmməd və Qars Bəylərbəyi Mustafa və bər-vech-i arpalıq Karahısarı Şərqi Sancağına mutasarrıf olan Ömər və Çorum Sancağına mutasarrıf olan Əli və Divriği Sancağı Mutasarrıfı Ömər və Aksaray Sancağı Mutasarrıfı Məmməd və Dukagin Sancağı Mutasarrıfı Qurd Məmməd *damə ikbalühum* mükəmməl qapıları xalqı və adamlarıyla və mefahirü'l-ümərai'l-kiram Ərzurum Əyalətinin bəzi və Qars Əyalətinin bilcümlə elviyə mutasarrıfları *damə izzuhum* mükəmməl və mürəttəb qapıları xalqı və təchizi fərmanım olan ləvəndat və adamlarıyla və Dərgahı Muallam yeniçəriləri və cəbəci və topçuları və top sürücüləri və sipah və silahdar tərəqqililəri və sərdənkeçdiləri zabitləri və umumən nəfəratlarıyla və mühasib və rəisülküttab vəkilləriylə cümlə adamları və dəstələriylə və Ərzurum və Maraş və Qars əyalətlərinin elviyə alaybəyləriylə umumən zü'əma və ərbabı timarı və Ərzurumun and ü yesar ağalarıyla nəfəratı və Qarsın and ü yesar könüllüyan nəfəratı və min nəfər övladı fatihən nəfəratı və sair tavaifi asakiri zəfər-rəhbər və sursatı cəbxana və topxana və sair ləvazimat və sursatı və udde vü atad sənin yanına təyin və tərtib və hələ Tiflis mühafizəsində olan əmaril-ümərai'l-kiram Çıldır Bəylərbəyi İshak Paşa *damət me'alihi* mükəmməl və mürəttəb qapısı xalqı və əyalətinin əlviyə bəyləri və zu'əma və ərbabı timarıyla alaybəyləri və Axısqa və Azgur və Hartus qal'alarının könüllüyan ağaları və nəfəratı ilə və Sivas Əyalətinin alaybəyləriylə umumən

zu'ema və ərbabı timarı Gəncə təshirində maiyyətində olub *bi-avni İlahi Təala* Gəncə fəthindən sonra yenə Tiflisə avdət və mühafizəsinə qiyam etmələri üzrə evamiri şərifəmlə məmur və sən cümləsinin üzərlərinə səraskər nasb və təyin olunmanla şanını tərfi' və əmrinə takviyət üçün müqəddəmə vəziri müşarünileyhə qanun [üzrə] tevcihatı müştəmil ısdar u irsal olunan əmri şərifim mucibincə mahlul olan ümid edərlərin tevcihinə və tuğraya sənə də icazə və sənədi humayunum ərzani qılınıb və haqqında afitabı cahan-tabı inayəti Padşahanəm üfüqü məkarimi Hidivanəmdən taban və kulzümü bi-keran-ı avarifi mülukanəm mevc-əndaz-ı birrü ehsan olub xassə hilai fahirəi hüsrəvanəmdən sənə semmuru fayizü's-sürura bəzəkli bir sevb xalatı murisü'l-behcət-i Xaqanı itai Mülukanəm olmaqla ... ilə irsal olunmuşdur.

İndi, işbu əmri şərifimlə vusulündə inayət və ehsanım olan xalatı fahirə və kisvəsi zahirəmi mərasimi təzim və təkrim ilə istikbal və təlsim və duşi hamiyyətpərvərinə ziveri izhar u mübahat və müfaherəti əvfər eylədikdən sonra bu əmri şərifəmi rüyəsə və zabitanı asakiri nüsrət-mazahirim muvacehələrində fəth və qiraət və məzmunu münifini cümləyə elan və işa'at və vəziri müşarünileyhi bu ana qədər beyninizdə cari olan məzidi mevəddət və rəftarı mücameləyə kema fil-əvvəl müra'at ilə məmur olduğu Rəvan qalasının mühafizəsinə iqamət və hər əhvalı müzakirə və müşavirə və kamalı ittifaq ü ittihad ilə gərək əmri mühafizəyə dair umurda və gərək sair xüsuslarda məqbul və münasib olan vəch üzrə əməl ü hərəkət və inşaallahı Təala maiyyətinə mücəddədən təyin və tərtib qılınan tavaifi asakir və zəhayir və sursatı cəbhəxana qaribən çatıb vusul tapana qədər gərək Rəvan qalasının və gərək Naxçıvan və Ərdubkər və Yezdabkər və Tiflis qalasının və sair mazbutai qabzai fəth və təshir olan yerlərin ləvazimat və sursatı mühafizəsini görüb takviyət və hazır və amadə olub və maiyyətinə mücəddədən tərtib və təyin olunan tavaifi əsgər və cəbhəxana və sursat və uddə vü atad çatıb vusul olduqda cümləsin tərtib və dəstələriylə yanına istishab və Tiflisdən maiyyətinə məmur olanları da yanına gətirdib və cümlə ilə rəftarı mücamelə və ittifaq ü ittihad qılıb ilə savbı maksudei məziyyət və ızharı haşmət ü şükuh və cəmiyyəti cünudu enbuh

ilə Gəncə üzərinə çatıb əhalisini itaətə dəvət və tərgib eyləyəsin. Əgər qəbulu itaət ilə bit-tav' ver-rıza təslim edərlər isə aman verib əmlak və emval və əşyalarını yerlərində ibka və iktizası mərtəbə mühafizəçi təyin və əgər adamı itaət ilə ızharı huşunət edərlər isə bi-teyidi'llahi Təala verilən fetvanı şərifə mucibincə taifei Qızılbaşın ricalini qətl və nisvan və sübyanlarını istirkak və anvətən zəbt və təshir və bi-lutfi'llahi Təala gərək tavan və gərək kərhən Gəncə zəbt və təshir olunduqdan sonra Çıldır bəylərbəyi mirimiranı mumaileyhi və əyaləti əsgərini və elviyə bəyləri və Axısqa və Azgur və Hartus qal'aları könüllüyan nəfəratı və ağaları və Sivas Əyaləti əsgərini Tiflis mühafizəsinə irca' və Gəncə mühafizəsinə kifayət qədər əsgər vaz' və takviyət və nizam verib icalətən maiyyətində olan asakiri zəfər-məsərimlə Şirvan tərəfinə azimət və bir gün əvvəl Şamaxıya çatıb ümərai Dağıstana iftiharü'l-emacid vəl-əkarim mir-aləm Dərviş Məmməd *damə mecdühu* ilə irsal olunan təşrifatı mülukanəmdən istihkakı olanları ilbas ilə təkrim və bəylərbəyilik və bəylik bərəvatı şərifəsini tuğ və aləmi zəfəri təvəmi Padşahanəmi dahi təslim və beynlərində olan niza' və xilafı hüsnü vifaka irca' və ol vilayətin umuruna dahi hüsnü nizam verib xitamı məsləhət ilə measiri məbrurə meydana gətirməyə bəzli tab və tüvan və ümərai məzkurədən qəbulu itaət etməyib müxalifətləri zühur edənləri te'dib və tərhib ilə hüsnü itaətə irca' və əhvallarına nizam verməyə ihtimam eyləyəsin. Sənin rəy və tədbir və qaygı və səy etməkdə qüsur etməyəcəyinə hüsnü etimadı humayunum olduğuna görə bu [əmri] mühimmi xətir, sənin öhdei ihtimamına təqlid və təqrir və sənə əmrində kamali istiqlal və rəyində məzidi istibdad və məqbul və münasib olan vəch üzrə əməl və hərəkətlə icazə və sənədi sultanım ərzani qılınmaqla təcili muktəzi olan umurı dəri dövlətmedarıma ərz və ilama tevkif ilə ızaatı vaxt eyləməyib **"... və şavirhüm fil-əmr..."** nassı kərimine imtisal və sünnəti səniyyei müşavirəyə istimsak ilə nə vəchilə əməl və hərəkət eyləmən məqbul və münasib və Dövləti Aliyyəmə xeyrli isə ona görə əməl və hərəkət ilə itmamı məsləhətə mübadərət ilə sənin və maiyyətinə məmur olanlardan rəyinə razılıq və əmrinə mütabaat ilə sayi cəmilləri zühura gələnlərin mesai cəmilələri məbrur və

məşkur olmağa bəzli tab ü tüvan və siz ki mumaileyhim bəylərbəyilər və hökumət və elviyə mutasarrıfları və sair rüəsanı səraskər və Dərgahı Muallam yeniçəriləri və cəbəci və topçu və top sürücüləri və sair tavaifi asakir zabitanı və ixtiyarları və sipah və silahdar tərəqqililəri və sərdənkeçdiyan ağaları və zabitləri və elviyə alaybəylərisiz, məmur olduğunuz Rəvan fəthində və sair xidməti asiyyədə bu ana qədər nəfəratınız ilə ma'an meydana gələn mesai cəmiləniz məbrur və məşkur olmuşdur, bər-xurdar olasız. Nan ü nəməyim sizə və nəfəratınıza halal olsun. Fi maba'd dahi ızharı qeyrət və hamiyət və vəziri müşarünileyhi tərəfi hümayunumdan üzərinizə səraskər və haqqınızda şükr və şikayətini müsmir və müəssir bilib əmrinə mütabaat və rəyi savab-didinə razılıq ilə gərək Gəncənin zəbt və təshirində və gərək Şirvan tərəfinin tənzimi umurunda səraskər-i müşarünileyhin rəyi savab-didi üzrə əməl və hərəkət və bu ili mübarekədə xitamı məsləhətə bəzli qüdrət ilə səyləriniz məbrur və məşkur olmağa cidd ü cəhd edib xilafından çox hazər eyləyəsiz və sən ki səraskəri müşarünileyhsin, əmrində hər vəchilə müstəqil olmağınla rəyi savab-didin üzrə hərəkətdə müxalifəti olanları dəri dövlət-medarıma ərz və ilama tevakkuf eyləməyib te'dibi və tərhibi və azlı iktiza edənləri azil və yerinə müstahıkkını nasb və əmrinə mütabaat və rəyi savab-didinə muvafakat üzrə olanları ala-qədri meratibihim i'zaz və ikram və uğuru dini Dövləti Aliyyəmdə ikramı Padşahanəmə müstahık olacaq mesai cəmiləsi zühur edənləri avatıfı aliyyei Padşahanəmdən hal və şanına görə ikram olunmaq üzrə dəri dövlət-medarıma ərz u ilam və ittifaq ü ittihad və iktizası və məqbul ü münasib olduğu üzrə əməl ü hərəkət ilə bu ili mübarekədə Gəncənin zəbt u təshiri və Şirvan *tərəfinin tənzimi* umuri ilə xidməti aliyyəmin pezir-ayin-i hüsnü xitam olmasına bəzli bat ü tüvan eyləmən babında şərəf-bəxşi sudur olan xətti hüma-yun-ı şövkət-makrunum mucibincə fərmanı alişanım sədr olmuşdur. Büyürdüm ki ...

Fi əvaxiri Ş il [1]127 [Avqust 1715]

DVNS. MHM. d, 132/960-961

11
GƏNCƏDƏ ASAYİŞİN TƏMİN EDİLMƏSİ ÜÇÜN ƏYALƏTİN QƏNAƏTİNİN VƏZİR İBRAHİM PAŞAYA SORULMASI

Fəth edilən Gəncədə asayişin təmin edilməsi üçün əyalətin qənaəti özünə soruşulan vəzir İbrahim Paşanın, Diyarbəkir valisi olub Rəvanda vəzifəli olan Səraskər Əhməd Paşanın da tövsiyələrini nəzərə alaraq Gəncə qalasında qışlamak üzrə vəzifələndirildiyinə dair hökm.

[Oktyabr 1723]

***

Gəncə Əyalətinə mutasarrıf olan Vəzir İbrahim Paşaya hökm ki,

Bi-fazli'llahi Təala fəth ü təshiri müyəssər olan Gəncənin və təsyiri nizamı umurı üçün sənin Gəncədə qışlaman muktəzi vaxt u haldan olmaqla avatıfı aliyyəi Padşahanəmdən Gəncə Əyaləti sənə tevcih və ehsanım olub, Gəncədə qışlamak üzrə mühafizəsinə məmur olmusan.

İndi işbu əmri şərifim ... ilə vusulündə mükəmməl və mürəttəb qapın xalqı və müstəvfa adamlarınla Gəncə qalasına dühul və muhafizəsinə qıyam ilə onda qışlayıb *bi-tevfiki'llahi Təala* gərək əmri mühafizədə və gərək zəbt u rabtı vilayət və hüsnü nizamı məmləkət və düsturu mükərrəm müşiri mufahham nizamü'l-aləm hələ Diyarbəkir valisi olub Rəvan üzərinə məmur olan asakiri zəfər-me'asirimə səraskəri hamiyyətpərvərim olan vəzirim Əhməd Paşa *edamallahu Təala iclalehu* tərəfindən tövsiyə olunan sair umuru xüsusların icra və təmşiyətində ikdamü ihtimama mesai məbrurə meydana gətirib əleyhinə rıza vü icazə göstərməmən babında fər-man-ı alişanım sədr olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaili Səfər il 1136 [Oktyabr 1723]

A. DVNS. MHM. d, 131/795

12
1725 TARİXLİ OSMANLI-RUSİYA MÜQAVİLƏSİNİN MƏTNİ

Sultan III Əhməd ilə Rusiya çarı Pyotr Alekseyeviçin hakimiyyəti dövründə imzalanaraq Rusiyaya tərk edilən yerlərin sərhədlərinin təsbiti ilə digər mövzuların yanında Gəncə, Qara-

bağ, Bərdə, Naxçıvan, Rəvan və Üçkilisənin Osmanlı dövlətinə verildiyini təyin edən 1725-ci il yanvar tarixli Osmanlı-Rusiya müqaviləsinin mətni.

[Yanvar 1725]

***

Canibi Humayunu Padşahdan Moskov Çarına Verilən Əhdnamei Humayundur.

Həmd ü sipas və şükr ü sitayişi bi-kıyas ol malikü'l-mülk-i la-Yezal və vahibi'l-ataya vən-neval həzrətlərinin sahəi əzəmət ü cəlallarına layiqdir ki, məhkumluq inayəti bi-gayəti və ulu Peyğəmbərimiz xatəmin-nəbiyyin və fahru'l-ənbiya-i vəl-mürsəlin Muhamməd'i'l-Mustafa *sallallahu Təala əleyhi və səlləmin* mucizatı kəsirətü'l-bərəkatı və ervahı cihar-güzin *rıdvanullahi Təala əleyhim əcmi 'in* həzrətlərinin murafakatiylə,

Mahalli Tevki

Cənabı Xilafət-me'abımı a'zamü's-səlâtin-i əli-mövqe və süddei səniyyei məkarim-nisabımı mültəcanı havass ü avam eylədi. Fəla-cərəm şəxsi kiramı sifəti mülukanəmə layiq və axra və himməti vala töhməti Padşahanəmə sezavar və evlə olmuşdur ki, tərəfi Dövləti Aliyyəmə izharı hulusu mevəddət edənlərin isafı məramlarına icazəi sultanım bi-diriğ ola. Binaən ala-zalik memaliki İranın şahı olan Şah Hüseyn üzərinə xaricdən Mir Üveys oğlu Mir Mahmud adlı kimsə zühur və gəlib İranın paytaxtı olan İsfahanı mühasirə və zəbt və Şah Hüseyni və İsfahanda olan övladlarını ahzu həbs və dövləti Səfəviyə müzmahil olmaq həsəbiylə Dövləti Aliyyəm tərəfindən memaliki Dövləti Aliyyəmə səmt və münasib olan yerlərini ahz u zəbt üçün hər tərəfdən əsgər bas və irsal və memaliki İrandan olan məmləkəti Gürcüstan bi-təmamiha zəbt u təshir olunub bu hilaldə iftixarü'l-ümərai'l-izami'l-İsəviyyə muxtarü'l-kü-bəra'i'l-fıhami'l-məsihiyyə maslahı mesalihi cəmahirü't-taifətü'n-Nas-raniyyə sahibü'l-ezyali'l-haşmət vəl-vekar sahibi dəla'ilü'n-nəcd vəl-etibar Moskov Vilayətlərinin Çarı və cümlə Rusun və ona tabe bir neçə vilayətlərin fərman-fərma və hökmdarı olub Dövləti Aliyyəmin sülhü əbədi ilə dostu olan Petro Alekseviç *hutimə avakıbuhu bi'l-xeyr vər-rəşad və ahsin ileyhi səbilü's-savab vəs-sədad* dahi

bundan akdəm Şirvan Əyalətində vaqe Dərbənd və Bakı qalalarını və sair bəhri Xəzər kənarında vaqe bəzi yerləri İranın qiyamı təqribi ilə zəbt və Şah Hüseynin oğlu olmaq adıyla Təbriz və Qəzvin səmtlərində zühur edən Tahmasb ilə beynlərində bir neçə mevadda mebni əhd etdikləri şurutda Şirvan Əyalətində vaqe zikr olunan Dərbənd və Bakı çarı müşarünileyhin kəmakan qənaətində qalıb Acəmə mütəallik sevahili bəhri Xəzər ilə olan yerlər və memaliki Gilan və Mazandaran və Əstarabad çarı müşarünileyhin fima-ba'd taxtı qənaətində qalmaq və bu qarşılıqda çarı müşarünileyhə də Tahmasba ianət və muzaherət və əsgəriylə məmləkəti Acəmə müsəllət olan Mir Mahmud yedindən ahz və hökumətində sabitliyini şərt və tənsis etdiyinə görə bu xüsusda Dövləti Aliyyəmi də Tahmasb tərəfinə emala və memaliki İrandan münasib olan məmləkətləri Tahmasbdan ya hüsnü tavassutuyla yaxud alə'l-ittifak cəbr tarikiylə Dövləti Aliyyəm tərəfinə almağa hüsnü tavassutda olmasın irad və bu xüsusa icazəi humayunum xahişiylə Asitanei Səadətimdə mukim qabı kətxudası kıdvətü a'yani'l-millətı'l-Məsihiyyə Ivan Neplyuyev *hutimət avakıbuhu bil-xeyri* sənədi kamilə ilə murahhas təyin və təsis etdiyini düsturi əkrəm müşiri efham nizamü'l-aləm nəzmi mənazımü'l-üməm müdəbbiru umuril-cumhur bil-fikri's-sakıb mütəmmimu mehammi'l-ənam bir-rə'yi's-sa'ib müməhhidü bünyani'd-dövləti vəl-ikbal müşeyyidü ərkani's-saadəti vəl-iclal mükəmmili namusü's-saltanati'l-uzma mürəttibi meratibi'l-Xilafəti'l-kübra əl-mahfuf bi-sunufı avatıfı'l-Meli-ki'l-a'la vəziri azamı asafşiyəm və vəkili mütləqi ali-himəm və kürəkəni müfahham və möhtərəm İbrahim Paşa *edamallahu Təala iclalehu və za 'afə bit-təyidi iktidarehu və ikbalehu* izzi hüzur fayizü's-sürur-ı Hüsrəvanəmizə ərz və təlxis etməklə mabeyndə müşəddəd olan müvalat və müsalahai mü'əyyədəyə binaən suduru icazei humayunumuz ilə iftiham'l-ümərai'l-izami'l-İseviyyə muhtarü'l-kübəra'i'l-fıhami'l-Məsihiyyə qədimi dostumuz France Padşahının Asitanei Səadət-aşiyanəmizdə mukim elçisi kıdvətü'l-ümərai'l-milləti'l-Məsihiyyə Marquis də Bonnac *hutimət avakıbuhu bil-xeyir* tarafeynin hüsnü qəbulu ilə tavassuta bit-tələb intihab və Dövləti Aliyyəm tərəfindən də iftiharü'l-əmacid vəl-əkərəm

cami'u'l-mehamid vəl-məkarim əl-muhtassin bi-məzid-i inayəti'l-məliki'd-daim hələ də Rə'isü'l-küttabım olan Məmməd və Dəftər Əmini əl-Həcc Mustafa *damə məcduhuma* sənədi kamilə ilə təyin və təsis olunmaları ilə bir yerə gəlib bi'd-dəfaat akdı məclisi mukaləmə və müzakirə olunduqda altı maddə və bir xəttimə üzərinə nizam və hüsnü xitam verilib min yüz otuz altı ili mahı Şevvalinin ikinci günündə tarafeyndən məmulun-bih təməssüklər alınıb verildikdən sonra mutadı qədim üzrə verilən təməssükün qəbulunu müş'ir çarı müşarünileyhin mötəbər və görkəmli elçisi kıdvətü ümərai'l-millətı'l-Məsihiyyə Ceneral Major Aleksandr də Mancun *hutimət avakıbuhu bil-xeyir* yeddiylə təsdiqnamə və təkidnaməsi vürud və iblağ və təslim və tərcüməsi müşarünileyh vəziri azamım vəsatatlarıyla payai sərəri səadət-masiri Hüsrəvanəmə təlxis və bilcümlə məfhumuna elmi aləm-şümuli Mülukanəm mühit u şamil olduqda karini razılığı hümayunumuz olmağın işbu tuğranı garrayi cahan-aramız ilə müşərrəf əhdnamei humayunu şövkət-makrunumuz şərəf-yaftei sudur və maddə be-maddə məqbulu humayunumuz olub yerli yerində riayət ü sıyanət olunmaq üçün işbu maddələrdir ki eyni ilə zikr olunur:

Əvvəlki maddə: Tavaifi Ləzgiyandan Şirvan Əyalətində vaqe Ləzgi tayfası milləti İslamdan olmaq təqribi ilə Dövləti Aliyyəmə bit-tav' ver-rıza iltica və Dövləti Aliyyəm himayətlərin qəbul və üzərlərinə Davud adlı xan nasb və təyin olunub və Şamaxı şəhəri makarrı hökumət olmaq üzrə təsis və yeddinə bəraətı ali-şanım ita olunmaqla xanlıqı məzbur və ona tabe kabailə tərəfindən təyin olunan hüdudun bəyanında Şamaxı şəhərindən bəhri Xəzər tərəfinə səhih kamilü'l-ayar saatlar ilə meşyi muta-vassıt üzrə istiqamət ilə gedilib bəhri Xəzərdə dərya kənarına vardıqlarında Şamaxıdan dəryaya varınca hər neçə saat gəlmiş isə təslis olunub və dəryadan başlanıb sülusəni olan məhəllə nişan vəz' qılınıb Şamaxı şəhəri tərəfində olan sülüsü Dövləti Aliyyə-nin ziri hökumətində olub xanı müşarünileyhin qənaətində və bəhri Xəzər tərəfi olan sülusənı müşarünileyh Moskov Çarı'nın tərəfinə qala və çarı müşarünileyh zəbtində olan Dərbənd qalası-nın dərya kənarından quru tərəfinə həmçinin meşyi mutavassıt

və istiqamət ilə gedilib iyirmi iki saat tamam olduğu məhəllə nişan vəz' olunub Şamaxı ilə bəhri Xəzər beynində vəz' olunan nişandan Dərbənd müqabilinə vəz' olunan nişana varınca sağa və sola dönmədən istiqamət ilə gedilib münasib olan yerlərə nişanlar vəz' edərək Dərbənd qarşısına vəz' olunan nişana varıla. Şirvan Əyaləti qurtardığı yerdə dərya kənarından quru tərəfinə meşyi mutavassıt ilə iyirmi iki saat gedilib nişan vəz' və Dər-bənd qarşısına vəz' olunan nişandan Şirvan Əyaləti nəhayətində vaqe işbu nişana xətti müstakim ilə varıla və Şamaxı ilə bəhri Xəzər arasında vəz' olunan nişandan Şirvan Əyaləti qutardığı nişana gəlincə təhdid olunan yerlərin quru tərəfi Dövləti Aliy-yənin ziri hökumətində və Şirvandan vaqe bəhri Xəzər tərəfi çarı müşarünileyhin qənaətində qala və yenə Şamaxı ilə bəhri Xəzər arasında vəz' olunan nişandan Kür çayı ilə Arasın müctəmi' olub resi hüdud etibar olunan məhəllə varınca xətti müstəqim ilə gedilib ol xətti müstəqimin quru tərəfi Dövləti Aliyyəmdə və bəhri Xəzər tərəfi çarı müşarünileyh tərəfində qala. Çayı Arasın Kür çayına mülaki olduğu məhəllin bir tərəfi Dövləti Aliyyəmdə və bir tərəfi çarı müşarünileyhə və bir tərəfi Acəm məmləkəti olmaq üzrə ittihaz olunub hüdudu səlasə mecmai olmaqla zikr olunan yerdə Dövləti Aliyyəm hüdudu daxilində qaidei sərhəd üzrə əmri mühafizəyə qiyam üçün Dövləti Aliyyəm tərəfindən qala bina olunmaq caiz ola. Həmçinin Moskov Çarı da öz sərhəddi daxilində qala etməsi caiz ola və hər nə vaxt bina edilmək murad olunar isə tərəflərin bir-birləriylə xəbərləşib və caiz görülən qalalar da hüdudlara üç saat məsafədə bina oluna və tərəflərdən bu hüdudları haqq u adl ilə gərəyi kimi təfrik və şikayət və alayimlər vəzi üçün iki tərəfdən bu mislli umurda istihdam olun-muş mücərrəbü'l-ətvar və gərgüzar və sülh u salaha xeyirxah muhaddidlər təyin və çünki bu mevaddın mükaləməsi müşarüni-leyh France Padşahının tavassutuyla qarini hüsnü xitam olduğu kimi hududların da tərəflərinə təfrik və şikayətində tavassut üçün tərəflərdən yenə bir mutemadun-aleyh kimsə tələb oluna və avnı Haqq ilə zikr olunan hüdudlar tərəflərdən təfrik və şikayət və zəbt və təhrir olunduqda muhaddidlərin hüdudnamələri ləğv və təhrifdən mübərra və məqbul və mötəbər tutula və cədid

hüdudlar daxilində olan yerlər açıq yerlər olmaqla mühafizei bilad və əsayişi ibad üçün tərəflərin xəbərləşib və iktiza edən yerlərdə hüdudlar daxilində hüdudlara üç saat məsafədə tərəflərdən qıla' binası caiz ola.

İkinci Maddə: Şirvan məmləkətindən Dövləti Aliyyəm tərəfinə olan yerlərin hökuməti başqa bir xanlıq etibar olunduğu ecildən balada zikr olunduğu üzrə Şamaxı şəhəri Şirvan Əyalətində Dövləti Aliyyəmin hökumətində olan yerlərin xanlarına makarrı hökumət olub və Şamaxı şəhəri vəzi qədimi üzrə qalıb mücəddədən istehkam verilməyib Dövləti Aliyyəm tərəfindən mühafizəsinə əsgər və başqa hakim təyin olunmağa. Lakin Dövləti Aliyyəm tərəfindən təyin olunan xan itaətdən rugərdan olmaq mislli fəsadı zahir olub və yaxud ol məmləkət əhalisi beynində Dövləti Aliyyəmin razılığına müxalif qiyam və ixtilaf zühur edər isə və yaxud müşarünileyh Moskov Çarı zəbtində olan yerlərə təcavüz və hücum sadədində olar isə bu məqbula qiyamın dəf u rəf və azl və tə'dib və nizamları üçün Dövləti Aliyyəm tərəfindən iktizası qədər əsgər təyin olunub Kür suyunu mürur etməzdən əvvəl Moskov zabitlərini habir və agâh eyləyələr, baş verən qiyam və ixtilafı dəf və nizamı verildikdən sonra əsgəridən və hükkamdan fərd təvakkuf etməyib avdət edələr. Çünki Gürcüstan memaliki bi-temamiha Dövləti Aliyyəmin zəbtində olmaqla hər tərəfdən Dövləti Aliyyəm tərəfindən hükkam və mühafizəçilər iqamət üzrələrdir. Ancaq ol tərəflərə hini iktizada dəfi qiyam üçün külliyatlü əsgər bas olunduqda Dövləti Aliyyəm əsgəri hər nə yerdən olar isə olsun Kür çayı mürur etməzdən mukaddəm müşarünileyh Moskov Zəngin bəhri Xəzər tərəfində olan zabitlərini dəfi iştibah eyləmələri üçün mucibi harəkət nə idüğündən habir və agâh eyləyələr və asakiri məmura Moskov hududlarına qarib yerlərə çatmaq iktiza edər isə Moskov hüduduna isalı xəsarət etməmək üçün rüəsai əsgərə möhkəm tənbeh və təkid oluna.

Üçüncü Maddə: Memaliki Acəmdən Dövləti Aliyyəm tərəfinə təsis etməyin memalik hüdudu bəyanındadır ki, Acəmdə qalan Ərdəbil şəhərinin kənarından Təbriz tərəfinə meşyi mutavassıt ilə bir saat gedilib tamam olduğu məhəllə bir nişan vəz' oluna və

bu nişandan hüdudu sələsə etibar olunan mecma'u'n-nehreynə doğru xətti müstəqim çəkilib məcma'u'n-nehreynə çatılıb qurtara və bu xəttin Ordubad və Təbriz tərəfində olan yerlərdir ki Ordubad və Təbriz gölü və Mərənd və Marağa və Rumuya və Xoy və Çors və Səlmas və sair xətti məzbur daxilində olan məmləkəti Azərbaycan tevabi' və mülhakatıyla və Gəncə və Bərdə və Qarabağ və Naxçıvan və qalayi Rəvan və Üçkilisə və umumən İrəvan məmləkətinə tabe bilcümlə qəsəbə və buldan Dövləti Aliyyəmin zəbtu qənaətində qala və həmçinin Ərdəbil şəhəri kənarından Təbriz tərəfində bir saat yerdə vaqe vəz' olunan nişanı məzburdan Həmədana doğru xətti müstəqimə çəkilib və Həmədana varınca çəkilən bu xətti müstəqimin uğradığı yerdə vaqe qəsəbat və kura əhalisi və Həmədan mülhakatı və həvalisiylə Dövləti Aliyyəmin zəbtu qənaətində qalıb və Həmədandan da hələ də Dövləti Aliyyəmin qabzai qənaətində olan Kirmanşahana çatılıb hüdud qurtara və bu xəttin daxilində olub hələ də Dövləti Aliyyəmin zəbt u qənaətində olan Ərdələn və Kurdistan yerləri və bilcümlə me-malik və büldan mülhakat və həvalisiylə Dövləti Aliyyəmin zəbt u tasarrufunda qala vəl-hasil balada zikr və şərh olunduğu vəch üzrə mec-ma'u'n-nehreyndən Kirmanşahana çatıb qurtarınca Ərdəbilə bir saat məsafə mərkəzi hüdud ittihaz olunmaq üzrə vəz' olunan nişanı mərkumdan məcma'u'n-nehreyn və Kirmanşahan tərəflərinə çəkilən iki xətti müstəqimlərin daxilində qalan bilcümlə memalik ilə'l-əbəd Dövləti Aliyyəmin zəbt u qənaətində qala və bəhri Xəzər tərəfindən müşarünileyh Moskov Çarının özünə təsis eylədiyi yerlərlə məcma'u'n-nehreyndən Kirmanşahana varınca çəkilən xəttin mabeynində qalan məmləkəti Acəmdə qalmaq üzrə Dövləti Aliyyəm ilə müşarünileyh çarı ba-vakar beynində həddi fəsil qala.

Dördüncü Maddə: Dövləti Aliyyəm Acəm məmləkətini istishab üçün üç tərəfdən asakiri mevfurə bas u təyin və bir çox yerlərini zəbt u təshir etmiş ikən Dövləti Aliyyəmin əbədi dostu olan müşarünileyh çarı ba-vakar, Tahmasb ilə beynlərində etdikləri muahedəyə görə və Tahmasbı Dövləti Aliyyəmin pəncei qəhrindən tahlis üçün üçüncü maddədə Dövləti Aliyyəmə təsis olunan məmləkətin Tahmasbdan suhulət ilə və yaxud alə'l-

ittifak cəbr ilə təslimə hüsnü tavassutu təəhhüd və əgər Tahmasb bu muahedəyə inad və müxalif çıxar isə Dövləti Aliyyəmə təsis olunan məmləkətlərin Acəmdən istishab olunmasının və həmçinin Acəm məmləkətindən müşarünileyh Moskov Çarının Tahmasb ilə olan əhdində bəhri Xəzər tərəfində çarı müşarünileyh tərəfinə təsis etdiyi yerlərin ilə'l-əbəd çarı müşarünileyh tərəfində qalmasında işbu mevaddın dibacəsində tasrih olunduğu üzrə Dövləti Aliyyəm ilə müşarünileyh çarı ba-vakar ittifaq üzrə say u hərəkət edələr və bu iki dövlətə təyin və tahsis olunan məmləkətlərdən maada Acəm məmləkəti tərəflərin ittifaqıyla müstəhıqqi hökumət olanın yedində ika' olunub bir kimsənin məhkumu olmamaq üzrə tə'bid və istiqlal ilə zəbtü qənaətində qalıb Dövləti Aliyyəm və müşarünileyh çarı ba-vakar tərəfindən taklil olunmağa və bade zaman tərəflərə təsis olunan məmləkətlərə Acəm tərəfindən hücum olunar isə həmçinin müdafiəsində iki dövlət müttəfiq olalar.

Beşinci Maddə: Üçüncü maddədə zikr olunduğu üzrə Dövləti Aliyyəmə təsis olunan məmləkətlər çarı müşarünileyhin tavassutuyla suhulət ilə Dövləti Aliyyəmə təslim olunduğu hində ol vaxtda Dövləti Aliyyəm Tahmasba Acəm şahlığını təslim və sabitliyi barəsində özünə əmri küllü verilməklə Dövləti Aliyyəmdən münasib olan vəchilə ianət və namei humayun irsaliylə əhdi musalaha olunduqdan sonra müşarünileyh çarı ba-vakar, Tahmasb ilə olan təəhhüdü muktəzasınca Tahmasba taxtı mevrusəsi olan İsfahanı və memaliki Naşı Mir Mahmudun yədi tasallutundan tahlis üçün əhd olunan mevadların muktəzası üzrə ianətini filə gətirib icra edə və bu əsnada Mir Üveys oğlu Mir Mahmud tərəfindən Dövləti Aliyyəmə bağy u tüğyanı zahir olub bər muktəzanı şəri qövm üzərinə bası əcnad olunmaq lazım gəlir isə ol vaxtda Dövləti Aliyyəm də şər'an üzərinə hərəkət və şərarei bağı tüğyanın bil-külliyyə itfaya diqqət və tamamilə memaliki Acəmdən tardü ib'adına mübadərət və müşarünileyh çarı ba-vakar ilə xəbərləşib tərəflərin hərəkətiylə işbu mevad muktəzasınca İsfahan təshir olunduqda Dövləti Aliyyəm Tahmasb ilə musalaha üzrə olub təqribi ilə paytaxtında istikrarı barəsində çarı müşarünileyh ilə razılıq eyləyələr.

Altıncı Maddə: Əgər Tahmasb, müşarünileyh çarı ba-vakar vəsatətıyla Dövləti Aliyyəmə təslim olunacaq memalikin təslimində və yaxud çarı müşarünileyhə təsis eylədiyi memaliki müşarünileyh çarı ba-vakar yedində qalmasına müxalifət göstərər isə bu iki dövlət özlərinə təsis etdikləri hissələrini əvvəla zəbt edib memaliki İranda olan qiyam bər tərəf və Acəmdə müstahıqqi varislik olan hökumətin də müstəqil və müstakar olub ətraf və küllü hökumətinə müdaxilə olunmayıb sair Acəm şahlarına olan muamelat ilə rəftar və kəmafi'l-əvvəl asudə-hal olmaq vəchi ilə tərəflər ittifaq ü ittihad üzrə nizam verib Mir Mahmudun iradmı qəbul etməyələr.

Xəttimə: Dövləti Aliyyəmlə müşarünileyh çarı ba-vakar beynində memaliki Acəmdən tərəflərə təsis olunan məmləkətlərin tə'bidən zəbt u rabdı və Acəm şahlığının istikrarı nizamı xüsusuna mütəallik işbu təməssükdə əhd olunan şurut və kuyudun icrası babında ləğvi avarız irasından ari möhtərəm və meri tutulan musalahai mü'əbbədəyi təzyin və bir qat da istehkam ilə dostluğun dərəcəi alaya rəsidə olması üçün bər-vech-i muharrər hələ Asitanei Səadətimdə mukim müşarünileyh France Padşahının elçisi mumaileyh Marquis də Bonnac *hutimət avakıbuhu bi'l-xeyrin* hüsnü tavassutu və şahidliyi və çarı müşarünileyhin Asitanei Səadətimdə mukim qapı kətxudası və murahhas vəkili olan mumaileyh İvan Neplyuyev ilə mukaleme və müzakirə və siyakı məşruh üzrə qərardadə olan mevaddın şurut və kuyudu çarı müşarünileyh tərəfindən məqbul və mötəbər tutulub təsdiqnaməsi gəldikdə tərəfi Dövləti Aliyyəmdən də namei humayun verilib musafat və müvalat ilə'l-əbəd meri və müstahkəm tutula və bu tərəflərdən alınıb verilən təməssüklər mevaddının qəbulunu müş'ir çarı müşarünileyhin təsdiqnaməsi gəlməklə imdi fi mabad minvalı muharrər üzrə zəbt və təmhid olunan mevad və hüdud və sərhəd şurutu tərəfi humayunu mülukanəmdən dahi mukarrər və mötəbər tutulub Hallakı cahan və afəridə-kar-ı ins ü can olan həzrəti Xudayi azimü'ş-şanın adı şərifini yad və səbəbi afərinəşi aləm olan iki cahan günəşi ulu Peyğəmbərimiz Muhamməd'i'l-Mustafa sallalahu Təala əleyhi vəsəlləm həzrətlərinin mucizatı kəsirətü'l-bərəkətlərini irad edib şimei kərimei Padişa-

hanı səadət-nişan üzrə əhd ü müqavilə etdirməyə madam ki ol tərəfdən əleyhinə hərəkət sadır olmaya, tərəfi humayunu Hüsrəvanəmdən və əxlaqı əli-tebar və vükəlanı cəlilü'l-mikdar və bilcümlə şərəfi ubudiyətimiz ilə müşərrəf olan tavaifi südüdə-ətvar huddamı əli-mövqedən bir fərd əleyhinə vəz' u hərəkət etməyə.

Təhrirən, fi əvaxiri şəhəri Rəbiülaxir il, səba və səlasin və mi'ətə və elf.

[Yanvar 1725]

Be-mövqei Kostantiniyyətü'l-mahrusə
A. DVN. DVE. d, 83/1_70-76

13
GƏNCƏ QALASININ FƏTHİNDƏ FÖVQƏLADƏ SƏY VƏ QƏHRƏMANLIQ GÖSTƏRƏNLƏRİN MÜKAFATLANDIRILMASI

Lori qalasından sonra Gəncə qalasının da fəthində fövqəladə səy və qəhrəmanlıqlar göstərən əsgərlər, Padşah tərəfindən təbrik edildikdən sonra Sərəskər Mustafa Paşaya xalat ilə Əndərun Xəzinəsindən on beş min quruş hədiyyə və digər komutanlara verilmək üzrə altmış ədəd xalatın göndərildiyinə dair hökm.

[Oktyabr 1725]

***

Sən ki, sərəskərim Mustafa Paşasan. Cənabı Mövlanın avn ü inayəti ilə Gəncənin anvətən fəth u təshir qılındığı xəbəri məsərrət-əsəri baisi inşirahı dərunu səfa-makrunu mülukanəm olmuşdur. Niamı cəliləi Padşahanəm sənə və səninlə bu qəzayi garrada bəzli makdur edən qazi qullarımın cümləsinə halal və üzünüz ağ olsun. Xidmətiniz məşkur olmaqla məkarimi aliyyə və təşrifatı səniyyələriylə təltif olunmuşsuzdur. Bundan sonra fərmanı humayunum olduğu üzrə bi-lutfi'llahi Təala Şirvan tərəfində də hüsnü nizamın verib gələcək ilə bir iş qalmamaq üzrə qayğısı tam və hüsnü xitam verməklə xeyir duama məzhər olmağa səy u ikdam eyləyəsin. Haqq Təala tevfiqi aliyyəsin rəfiq edə. Amin. Bi-hürməti seyyidi'l-mürsəlin deyu əmri şərifi ünvanına xətti humayunu şövkət-makrun sadır olmuşdur.

Hələ də Ərzurum Əyalətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəflərinə məmur asakiri mansurəm sərəskəri zəfər-rəhbərim olan vəzirim Mustafa Paşaya hökm ki,

Sən ki, sərəskəri müşarünileyhsin, bi-fazlıllahi'l-Məliki'l-əkbər Lori qalasının fəth və təshiri müyəssər olduqdan sonra maiyyətində olan cünudu nüsrət-mev'ud ilə Gəncə tərəfinə imalai einnei azimət və mahı Zilhiccə bahiri'l-behcənin iyirmi beşinci isneyn günü Gəncə səhrasına vürud və əhalisini itaət və İslama dəvət etdiyində məzburlar imtina və izharı huşunət ilə hərb və qıtalə mübaşərət etmələriylə həmən ol gün üç qoldan metrislər aldırılıb axşam və axşamdan səhərə qədər cəng ü kıtal tərəflərdən işti'al və alə's-sabah umumən asakiri İslam şir-jiyan kimi qol qol dəfadən şəhərə gediş ilə duhul və beynə's-salateynə qədər hizəbranı guzatı İslamın havmei qıtalə qalibanə ikdam və iktiham və bi-inayəti'l-Mə-liki'l-Allam nəsimi nüsrət və asarı fevz və fürsəti canibi İslamiyandən vezan və nümayan olmaqla mülhidini məsfurinin ricali qəhr və tədmir və bir iki məhəllədə bəzi yerlərində tahassun edənlərin istiman və təşəbbüskarı əzyalı əmən olmalarıyla taşra karyelərə məskən şərtiylə eman verilib şəhəri əzmi bi-nazir Gəncə də bu vəchilə anvətən fəth və təshir və izafei məmaliki cənabı Xilafət-meabı cahan-girəm qılınıb şəhəri mərkum vesi'u'l-ətraf və fəsihü'l-əknaf səvadı əzəm olmaqla əcnası asakiri za-fər-müzahirimdən bir miqdarı ifraz və mühafizəyə təyin və əmri muha-resəsində qayğı üçün hələlik bin-nəfs özün maiyyətində olan asakiri zəfər-me'asir ilə şəhərə duhul və mühafizəsiylə müqəyyəd üzrə olduğunda dəri dövlət-medarıma ərz və təbşir etməyinlə fe-hamdən sümmə hamdən inayəti bi-gayət-i Samadaniyədən bu atiyyei səniyyə də füyuzatı cəliləi məhkumluğa əlavə və lahikai cəzilei ammei kulubi Müslimінə ifazei məsərrət və şadı və hassətən dəruni hamiyyət-makrun-ı cənabı Xilafət-me'abıma nişat və genişləmə guna günə ba'is və badi olub cilvə-nümayi miratı sünuh və zühur olan mesai cəmilən məqbul və məbrur və səninlə bu xidməti cəlilədə maiyyət və rəyi rezininə müvafiq və ittifaq ü birlik ilə ciddü cəhddə təşmiri sakı visak edən mirimiranı kiram və ümərа və ümərasi zevi'l-ihtiram və yeniçəri ağası vəkili və sair qapım qul-

ları zabıtları və rüyəsə və zabitanı leşkər və bilcümlə yeniçəri və sipah və silahdar və zu'əma və ərbabı timar və cəbəci və topçu və top arabacıları və bilcümlə tevayifi asakirin də səyı cəmilləri marzi və məşkur olub duayı xeyri icabət-əsəri Mülukanəmə mahzar olmuşsuzdur. Bər-xurdar olasız. Nanü nəməki Hidivanəm cümlənizə halal ü xoş-güvar və iki dünyada üzünüz ağ və həmvarə fəcərə və mürtədin üzərinə qılıncınız iti və yarak olsun.

Sən ki vəziri müşarünileyhsin, vüzəranı izamın ərşədi və hüsnü tədbir və şücaət cəhətlərindən ətəmmü əmcədi olmağınla səndən məlhuzu əvəzliki səfa-masiri Padşahanəm olduğu üzrə uğuru din və Dövləti Aliyyəmdə bəzli tab ü tüvan ilə bu günə measiri cezilə və mesai cəmilə meydana gətirib *bi-hamdillahil-vəliyyü't-Tevfik* haqqında olan hüsnü zənni Padşahanəmi təsdiq etməyinlə fima bad da gərək məmləkəti Gəncənin və gərək müqəddəmə mazbutu qabzai fəth və təshir qılınan qıla' və bukanın mühafizə və təmşiyətində kaffei umurunda və Şirvan tərəfinin də məmur olduğun vəch üzrə hüsnü nizamı umurunda və sair fərmanı humayunum olan ümid edər və xüsusların bu ili mübarikədə bi-tevfikıhi Təala təmşiyət və itmam və təkmil və xitamı məmulu tabı humayunu səfa-makrunu Padşahanəm olmaqla haqqında afitabı aləm-tabı avatıfı aliyyəi Hüsrəvanəm pərtəv-əndaz-ı zühur və kulzümü bi-kəran-ı avatıfı səniyyei Hüsrəvanəm təməvvüc-pərdaz-ı sünuh və sudur olub xüsusiyyət hılai fahirei Mülukanəmdən sənə səmmuru fayizü's-sururə bəzəkli bir sevbi xalatı murisü'l-behcət-i Sultanı və əsyafı fatihatü'l-əknaf-ı Hidivanəmdən bir qabzai şimşiri zəfər-səmiri Xaqanı və öz me'unətinə harə və sərf üçün Əndərunu Hümayunum Xəzinəsindən sənə on beş min guruş atıyyei humayunu cahan-bani və bu qazayı garrada maiyyətində olub rəyi savab didən üzrə hərəkət və uğuru din və Dövləti Aliyyəmdə bəzli vüs' və qüdrət ilə mesai məşkurəsi zühura gələn rüəsai asakir və zabitanı leşkəri za-fər-me'asir üçün də altmış ədəd xalatı fahirə inayət və lütfkarlıqı Padşahanəm olub hələ Sarayı Atiki ma'murəm təbərdarları kətxudası olan kıdvə-tü'l-emacid vəl-ayan Əli *zidə məcduhu* ilə irsal olunmuşdur.

Lədə'l-vusul mərasimi təzim və iclal ilə istikbal və sənə inayəti lütfkarlığım olan xalatı fahirə və kisvei zahirəmi iktisa və zibayı duş və bər və samsamı zəfər-irtisamı miyanı hamiyyət birdir ki ziver və atiyyei Hüsrəvanəm olan axçayi də ahz və qəbz və masarifinə xərc və sərf və rüyəsə və zabitanı asakiri zəfər-me'asirim üçün irsal olunan hılai fahireyi də hər birinə ilbas və izharı mübahat-əvfər və iktisabı mevharəti məsər-rət-güstər ilə davamı ömürü dövləti əbəd-peyvənd və kıvamı Səltənəti aləm-pəsəndimdə duayı vacibü'l-ədasını ifadan sonra gərək Gəncənin və kılai sairənin tərtibi əsbabı zəbtu rabt və üstüvar və istehkamı və gərək Şirvan tərəfinin hüsnü nizamı və sair umurı lazimənin bi-inayəti'llahi Təala təmşiyət və itmamı və gələcək ilə mehammı umurdan bir əmri ətraf və küllü qalmayacaq vecih üzrə bu mübarək ildə hüsnü xitamı ilə mesaii məbrurə və measiri məşkurənin ikmalinə ciddi tam və bəzli nakdinei qayğı eyləmən babında fərmanı alişanım sədr olmuşdur. Buyurdum ki

Fi əvasıtı M il [1]138 [Oktyabr 1725]

A. DVNS. MHM. d, 132/1372-1373

14

GƏNCƏYƏ MÜHASİBATÇI TƏYİN EDİLMƏSİ

Gəncə qalasının güc tətbiq edilərək fəth edilməsindən sonra şəhərdə yaşayanların öz mülklərilə əlaqələri qalmadığından xan, hamam, dükan və sair əmlakın cəmiyyət adına tender yoluyla satılmağa çıxarılmasını və gəlir-xərclərin təsbiti üçün mühasibatçı təyini təklifi üzərinə İbrahimin mühasibatçı olaraq təyin edildiyini bildirən hökm.

[4 noyabr 1725]

***

Ərzurum valisi olub Gəncə tərəfi səraskəri və Şirvan nizamına məmur olan Vəzir Mustafa Paşa 'ya hökm ki,

Gəncə bi-avnihi Sübhanehu və Təala anvətən fəth olmaqla şəhərində və şəhərlinin taşrada olan əmlakından kimsənin əlaqəsi qalmayıb cümləsi tərəfi humayunu mülukanəmdən zəbt və füruht olmaq iktiza etməyin, hələlik şəhərdə olan xanlar və hamamlar və tavahin və dekakin təhririnə mübaşirət olunub və Gəncənin iyirmi bir xanı və iyirmidən mütəcaviz hamamı və vafir dəyirman və dekakini olmağın əl-haləti hazihi əsgəri evi olanlardan qeyri

füruht olunacaq xanə və va[fir] əmlakı olub inşaallahı Təala tədriç ilə taliblərinə miridən füruht olunmaq mümkündür. İndidən iki xanə ilə üç-dörd hamamı məzada verilib müzayidə olmağın bunların talibləri zühur etdikcə tədriç ilə istiqamət üzrə füruht və Gəncənin sair irad və mesarifin zəbtinə dəri dövlət-medarımdan Gəncəyə bir mühasibatçı nasb və irsal olunmasını, sən ki vəziri müşarünileyhsin, Dərsəadətimə məmhur kaimənlə təhrir və iləm etməyin ilə kıdvətü'l-emacid vəl-ayan İbrahim *zidə məcdühu* rəşidü'l-əmr və kar -şinas olduğuna görə Gəncəyə mühasibatçı nasb və təyin olmağın inşaallahı Təala mühasibi mumaileyh ol tərəfə vardıqda hər halda sənin rəyi xatiri dil-pəzirin ilə əməl və hərəkət etmək şərtiylə Gəncə şəhərində və xaricində satılacaq əmlak hər nə isə beynən-nas müzayedə edilərək rağabatı münkati' olduqdan sonra dəyər-baha ilə taliblərinə füruht və bahalarından hasil olan axçanı miri üçün mumaileyh zəbt və Gəncə Əyaləti daxilində olan əhli tərəf kəfərənin cizyei şər'iyələriylə sair mukataatı miriyənin iradları da özünə ahz u qəbz və mühasiblik umuruna mütəallik olan mesarifi mumaileyhə zəbt və dəftər etdirib dəftərdarlık xidmətində məşğulluq etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmağın bər-vech-i məşruh üzrə əmri şərif yazılmağa təzkirə verildi.

Fi 27 S. il 1138 [4 noyabr 1725]

C. ML, 13858

15
GƏNCƏ DÖYÜŞÜNDƏ YARALANAN ƏSGƏRLƏRİN TƏQAÜDƏ AYIRILMALARI

Gəncə döyüşündə və qalanın müdafiəsi zamanı yaralanan əsgərlərə vəziyyətlərinə görə təqaüd verilməsi və ya tərəqqi verilməsi barəsində yeniçəri Ağasına xitab olaraq yazılan buyuruldu.

[29 yanvar 1726]

***

İzzətli Yeniçəri Ağası,

Dərini dəftərdə olan məcruhlar bu tərəfə gəldiklərində hallarına və istihkaklarına görə təqa'üd iktiza edənlərə təqa'üd və tərəqqi lazım gələnlərə tərəqqilərin tevcih olunmaq buyuruldu. Fi 25 Ca. il [1]138

K 25 Bayraqı Əli Ağa K2 Əli bin Ömər güllə sol qolun barmaqların məcruh etmişdir.	K6 Bayraqı Məmməd Ağa Km. Süleyman bin Məhəmməd güllə sol gözü üzərindən urub məcruh olmuşdur.	M.100 Bayraqı Mustafa bin Əli güllə burnundan urub məcruh olmuşdur.	K 17 Bayraqı İskilipli İbrahim bin Mustafa güllə sol kürəyi üzərindən urub məcruh olmuşdur.
M. 100 Bayraqı Trabzoni Məmməd Ağa Mustafa bin Əyyub güllə sinəsindən urub kürəyi altından çıxmışdır.	M. 64 Bayraqı Əli Ağa K 25 Murtaza bin Osman güllə sol Bilayindən urub məcruh olmuşdur.	M. 19 Bayraqı 2 Əhməd bin Həsən güllə sağ tərəfindən urub o biri tərəfindən çıxmışdır.	K. 25 Bayraqı m. Mustafa bin Osman güllə sol budundan və sol əli baş barmağından məcruh.
K33 Bayraqı Taşköprülü Mustafa Ağa Əli bin Əli Qılınc ilə gözü üzəri yaralanmışdır.	K. 1 Bayraqı m. Salih bin Mustafa güllə sol əli Bilayini məcruh etmişdir.	M 94 Bayraqı İbrahim Fi m. İbrahim bin Əli güllə sol gözü üzərindən urub və tüfəngi qırılmışdır.	M 71 Yusif bin Piri güllə sol məməsi üzərindən urub yaralanmışdır.
M 46 K.m Məmməd bin Həsən güllə ilə sağ əli və sol məməsi üzəri yaralanmışdır.	K. 26 Sekban Səfər Məmməd bin Məmməd güllə Bilayini sol tərəfindən urub məcruh	Ömər bin Həsən güllə sağ çiynindən urub içəridə qalmışdır.	K 25 Bayrqı Yaqub Ağa Osman bin Xurşud güllə sağ qoltuğundan urub içəridə qalmışdır.
K 25 Bayraqı Əli Ağa K. 3 Məmməd bin Həsən güllə sağ uyluğundan urub o biri tərəfindən çıxmışdır.	K 40 Bayraqı Piri Ağa M 79 Həsən bin Hüseyn güllə sağ çiynindən urub içəridə qalmışdır.	Məmməd Çavuşoğlu güllə ağzından urub dişləri qırılmışdır.	K 1 Bayraqı Mustfa Ağa M 64 Süleyman bin Salim güllə sağ ayağından urub məcruh etmişdir.
K 31 Bayraqı Ferik Osman Ağa Abdullah bin Yusif Güllə sağ uyluğundan urup məcruh etmişdir.	2 Bayraqı m. Mustafa bin Hüseyn Güllə sol əli biləgindən urup yaralanmışdır.	M. 41 Bayraqı Həsən Ağa M 2 Ömər bin Osman Fi m. Güllə sol ayağı baldırından urup yaralamışdır.	K 26 Sekban, minh. Süleyman bin Məmməd Güllə sol uyluğundan urup məcruh etmişdir.

M 79 Bayraqı Çolak Mahmud Ağa Ömər bin Məmməd Güllə sağ ayağını üç yerindən qırmışdır.	M 64 minhu m. Məmməd bin Mədən Güllə sol çiyinindən urup məcruh etmişdir.	K 26 Bayraqı Hacı Mustafa Ağa K. 2 Saleh bin Məmməd Güllə sol ayağı baldırından urup o biri tərəfindən çıxmışdır.	M. 25 Bayraqı təzkirə dadə. Əli bin Həsən Güllə sağ topuğundan urup məcruh etmişdir.
Divriğili Hüseyn Ağa M 27 Güllə sol çiyini və çənəsini yaralamışdır.	M. 97 Bayraqı Divriğili Hüseyn Ağa İsmayıl bin Həsən Güllə boğazından urup peysərindən çıxmışdır.	B. 64 K. 2 Məmməd bin Rəcəb Güllə sol çiyinindən və çənəsindən urup məcruh.	K. 31 Bayraqı Rizeli İbrahimAğa Hüseyn bin Məmməd Qılınc ilə başından yaralanmışdır.
K. 1 Ağanı cədid Mustafa bin Sinan Güllə sol uyluğundan urup içində qalmışdır.	K. 27 Bayraqı m. Əhməd bin Həsən Daş ilə burnu qırılmışdır.	3 Bayraqı m. Əli bin Məmməd Güllə sol əlini iki yerindən məcruh etmişdir.	2 Bayraqı m. Mustafa bin Məmməd Güllə belindən urup içində qalmışdır
3 Bayraqı m Saleh bin Həsən Güllə belindən urup yaralanmışdır.	K. 33 Sekban Bayraqı m İbrahim bin Məmməd Qılınc ilə sağ əli yaralanmışdır.	M. 79 Bayraqı Yeleç Hüseyn Ağa M. 2 Xəlil bin Əli Cüt güllə sol qolunu iki yerdən qırıb məcruh.	K. 40 Bayraqı m Mahmud bin İbrahim Güllə boğazından urup peysərindən çıxmışdır.
K 31 Bayraqı Mustafa Ağa K. m. Hüseyn bin Davud Qılınc ilə iki əlləri məcruh olmuşdur.	K 33 Sekban Bayraqı Taşköprülü İbrahim Ağa Məmməd bin Əli K. 2 Bayraqı m. Mustafa bin Dursun K. 2 Bayraqı m Məmməd bin Osman Üçü də barıt ilə yanmışdır.		K. 31 Bayraqı Çorumlu Məmməd Ağa K. 23 Əli bin Vəli Qılınc sağ Bilayini və sağ gözü quyruğun yaralamışdır.
K. 4 Əli bin Həsən K. 21 Güllə sağ gözündən urup qaşın üzərindən çıxıb ama olmuşdur.	M. 25 Bayraqı Bayburdi Hüseyn Ağa Məmməd bin Abdi Güllə sol ayağı baldırından urup o biri tərəfindən çıxmışdır.	3 Bayraqı m. Mahmud bin Osman Güllə sol ayağı uyluğundan urup içəridə qaimışdır.	K. 54 Bayraqı Kalayi Məmməd Ağa Məmməd bin Məmməd Güllə sağ əli Bilayindən urup məcruh olmuşdur.

Balada təryim olunan səkkiz yüz qırx doqquz ədəd nəfəratlar, Gəncə müharibəsində məcruh olub esamiləri təhrir və haqqpayı dövlətlərinə firistadə qılındı. Lori qalası və Gəncə məcruhatları doqquz yüz on yeddi ədəd əsami dəftəri məzbura təhrir olundu.

Bəndə Mustafa
[29 yanvar 1726]
MAD, 6756/1, 4-5

16
GƏNCƏDƏ YARADILAN İDARİ TƏNZİMLƏMƏLƏR

Gəncə fəth edildikdən sonra yaradılan tənzimləmədə Gəncə qəza mərkəzi olaraq mevalidən birinə tevcih edilmək üzrə mevləviyət surətiylə təyin edilməsi və digər yerlərə isə qəza olmaq üzrə bir qazı təyin edilməsi üsulu təsbit olunmasına rağmən gəlirlərin qeyri-kafiliyindən və can güvənliyindən doğan narahatçılıqların aradan qaldırılması xüsusunda Gəncə və Şirvan tərəflərində vəzifəli Sərəskər Mustafa Paşaya xitabən yazılan hökm.

[Avqust 1726]

***

Ərzurum əyalətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəfinə məmur asakiri mansurəm sərəskəri zəfər-rəhbərim olan vəzirim Mustafa Paşaya hökm ki,

Bi-lütfi'llahi Təala Gəncənin fəth ü təshiri husul-pəzir olduqda Gəncə qəzası mevləviyyət olmaq üzrə mevalidən birinə təvcih və əyaləti Gəncədə vaqe bəzi yerlər də müstəqillən bir qəza olmaq üzrə bir qazıya təvcih olunmaq üçün tərtibi dəri dövlət-medarıma ərz u inha etmənlə ilamın üzrə Gəncə qəzası mevləviyyət üzrə akda kudatü'l-müslimin ... *zidət fədailuhuya* təvcih və sair yerlərə də tərtibin üzrə bir qazı nasb və təyin olunmuşdu. Lakin mövlanayi mumaileyhə etbaıyla şəddi rahl edib məsafəi ba'id olan mansıbına iyab u zəhabında yol masarifi və onda iqaməti halında özünün və etba'ının mürəttəb ü vəsaitlərinə kifayət edəcək irada möhtac ikən Gəncə qəzasına mevləviyyətə saleh və qazılarının masarıfına vafi olacaq nevahi artım və ilhak olunmamaqla mövlanayi mumaileyhi zərurət ü müzayaka məss

eylədiyindən maada sair qazı nasb olunan yerlərin də müstəqil qəza olmaq dözümü olmadığından qeyri bəzisi yədi Qızılbaşdan bil-külliyyə tahlis olunmamaqla təyin olunan qazıların bəzisi buraxıb Asitanei Səadətimə gəlib və onda qalanlar da müqəddərü'l-əhval olunduqları ilam olunmağın, sən ki vəziri müşarünileyhsin, Gəncə qəzasına mevləviyyət iradına yetkin və qazılarının iyab [u] zehablarında və əyyamı iqamətlərində xərci masarıflarına vafi olacaq nevahi zamm ü ilhak və həmçinin sair müstəqil qəzaya vəfa edəcək irad hasil olmayacaq qəzaları da bir-birinə zamm ü ilhak və zərurət ü müzayaka çəkilməyəcək vəch üzrə hüsnü nizama ifrağ ilə tərtib və dəri Dövlət-medarıma ərz u iləm etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Büyürdüm ki...

Fi əvaili [Məhərrəm] il [1] 139 [Avqust 1726]

A. DVNS. MHM. d, 133/1037

17
GƏNCƏ VİLAYƏTİ QEYDLƏRİ NƏTİCƏSİNDƏ HAZIRLANACAQ DƏFTƏRLƏRİN İSTANBULA GÖNDƏRİLMƏLƏRİ

Gəncə vilayətinin, Osmanlı dövlətinin qanun və qaydaları üzrə təhrir edilməsi məqsədi ilə mübaşir təyin edilən Kapıcıbaşı İbrahim ilə mühasib təyin edilən Məmmədin birlikdə təhrir işləmlərinə başlayaraq kənd və mahal gəlirlərini xas, zəamət, timar və ocaqlıq olaraq ayırmaq surətiylə yazım nəticəsində hazırlayacaqları dəftərləri İstanbul'a göndərmələri üçün Ərzurum Vilayətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəflərində vəzifəli olan Səraskər Mustafa Paşa ilə vəzifələndirilən mübaşir və mühasibə xitabən yazılan hökm.

[Sentyabr 1726]

***

Hələ Ərzurum Əyalətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəfinə məmur asakiri mansurəm səraskəri zəfər-rəhbərim olan vəzirim Mustafa Paşaya və dərgahı yüksəyim qapıcıbaşlarından olub bu dəfə təhrir üçün mübaşir təyin olunan İbrahim damə məcduhuya və məhkumluq silahdar ağası olub hələ Gəncə mühasibi olan Məmməd zidə məcduhuya hökm ki,

Sən ki vəziri müşarünileyhsin, bundan akdəm Gəncə məmləkətinin iradı tərəfindən qələmə alınıb icmalın tərəfindən dəftəri dəri dövlət-medarıma irsal və inşaallahı Təala məmləkət hüsnü nizam tapıb yevmən fe-yevmən umram tərəqqi olduqca iradı da izdiyad-pəzir olacağı mukarrər olduğun ərz u ilam eyləmək ilə vilayəti mərkumənin Dövləti Aliyyənin qanun və qaydası üzrə təhriri üçün qapıçıbaşını mumaileyh İbrahim mufassal və məşruh əmri şərifimlə məmur və yanına Dəftərhanei Amirəmdən katib təyin olunub və məmləkəti mərkumənin məzidi diqqət və taharri ilə gərəyi kimi təhrir ü dəftər və iradı mukarrərəsinin bir xoşca zəbt etdirilməsi əhəmmi umuru Dövləti Aliyyəmdən olmaqla bər-vech-i müşarekət təhrir etməyin üçün Gəncə Mühasibi İbrahimə də fərmanım olmuş idi. Lakin mühasibi mumaileyh vəfat edib yerinə məhkumluq silahdar ağası olan mumaileyh Gəncə mühasibi təyin olunmaqla,

İmdi, işbu əmri şərifim vusulündə qapıçıbaşını mumaileyhlə marru'z-zikr Gəncə Mühasibi Məmməd *zidə məcduhuya* müşarekət üzrə təhrirə mübaşirət etdirib indiyə qədər təhrir olunanlardan maada məmləkəti mərkumədə vaki kura və qəsəbə rəayasıyla əmlak və akarat və ərazi və bağat və sair təhriri iktiza edən merahil ü cihad və aşar u rüsumatlarından bir maddəsi məktum qalmamaq vəchi üzrə bir xoşca təhrir ü dəftər və müqəddimə fərmanım olduğu üzrə tərəfi miridən zəbt olunması münasib olanları havassı sultana ifraz və zəamət və timar olmağa ces-pan olanları vəchi münasibi ilə zəamət və timara təfrik və mir-liva hassı olacaqları kifayət mərtəbəsində təsis və yerli qullarına ocaqlıq verilməsi tasmim olunanları da ocaqlığa təyin və inayəti Rəbbani ilə Bila-nöqsan itmam və təkmil etdirdikdən sonra muharrirlərə icmal və mufassalları bağlatdırıb Dəftərhanei Amirəmdə hifz olunmaq üçün dəftərləri dəri Dövlət-medarıma irsal eyləyəsin və siz ki mübaşiranı mumaileyhimasız, bu mühimmi hatir, əzəm ümid edəri Dövləti Aliyyə və akdəmi şuunu Səltənəti Səniyyəmdən olub sizin məmurluğunuz mütləq vüfuru sədaqət və istiqamətinizə vüsuk və etimaddan neş'et edər bir halət olmaqla ikiniz də bu əmri cəlili müqavilei vifak üzrə kıyam birlə kamalı ittihad ü ittifaq ilə əmri təhrirə mübaşirət və siyakı məşruh üzrə

məmləkəti məzkurənin təhririnə şüru' və mübadərət edib xahiş i şəfaət və tamai hama teba'iyət ilə Beytülmali Müsliminə gadr u zərər irtikabından ittika vü mücanebət ü muktəzai sadakat ü diyanəti icra birlə mesai məşkurə meydana gətirməyə səyi diqqət eyləməniz babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaili Səfər il [1]139 [Sentyabr 1726]

A. DVNS. MHM. d, 133/1122

18
GƏNCƏ İLƏ TEBRİZ ARASINDA QARADAĞ SƏRHƏDİNƏ BİTİŞİK OLAN DİZAKDA ERMƏNİ ÜSYANLARININ YATIRILMASI

Gəncə ilə Təbriz arasında Qaradağ sərhədinə bitişik olan Dizak adı verilən yerdə toplanaraq üsyan halında olan bir qrup erməninin, Karaçorlu, Pesyan və Şirvanşahlu ilə digər kürd qulduru və Bərgüşad hakimi Fətəli ilə ittifaq edərək hər keçən gün qüvvələrini artırdıqları xəbər almdığından Təbriz Səraskəri Əli Paşa ilə xəbərləşilib quldurun dəf edilməsi üçün Gəncə və Şirvan Səraskəri Mustafa Paşaya xitabən yazılan hökm.

[Dekabr 1726]

***

Hələ Ərzurum Əyalətinə mutasarrıf olub Gəncə və Şirvan tərəfləri səraskəri olan Vəzir Mustafa Paşaya hökm ki,

Qaradağ hüduduna muttasıl olan Dizak adlı məhəllə karib Sığnakda hələ üsyan üzrə olan Avan adlı Ermənİ həvasına tabe Eramine quldurundan vafir Erməni ilə tahassun edib ətrafda da Karaçorlu və Pesyan və Şirvanşahlu və sair Ekrad və qulduru şəkavət-nihad yanında təməzzüb ü təcəmmu' və ətrafında vaqe Bərgüşad əhalisi və hakimi Fətəli Sultan məzburlar [ilə] ittifaq ü ittihad və yevmən fe-yevmən ədəd u udəd cəhətindən qüvvələri müzdad olub ətraf ü əknafa isalı xəsarətdən halı olmadıqları düsturu mükərrəm müşiri mufahham nizamü'l-aləm hələ Təbriz tərəfi səraskəri vəzirim Əli Paşa *ədamallahu Təala iclalehu* tərəfindən qaiməsiylə dəri dövlət-medarıma ilam və vəchi məşruh üzrə olduğun müş'ir Abdürrəzzaq Paşanın özünə gələn kaiməsini də irsal etməklə məsrurların bir gün əvvəl tədarükü görülmək lazimei haldan olub və sığnakı mərkum Gəncə ilə Təbriz beynində olmağın vəziri müşarünileyh ilə xəbərləşib taifei mərkumənin dəfi fəsadları əsbabına təşəbbüs və bir gün mukaddəm tədarükləri görülüb iktizasına görə hərəkət ilə dəf və rəfi ga-ile-i məkr və fəsadlarına çox ihtimamı diqqət etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaxiri R., il 1139 [Dekabr 1726]

C. DH, 14204

19
İRANDAN ALINAN GƏNCƏNİN GECİKƏN TƏHRİRİNƏ, TƏSİS EDİLƏN SÜLH ŞƏRAİTİNDƏ BAŞLANILMASI

Fəth edilən diyarların gəlirlərinin təhrir edilməsi dövlətin qədim adəti olduğundan İrandan alınan Gəncənin gecikən təhririnə, təsis edilən barış şəraitində başlanılması, bunun üçün vəzifələndirilən mübaşir və katibin; bölgədəki bütün kənd və qəsəbələrin yazımı lazım olan vergi və öşürlərini, cəmiyyət üçün ayrılacaq xas, timar və zəamətlərini təhrir edərək hazırladıqları icmal və mufassal dəftərləri vaxt keçirtmədən İstanbul' a göndərmələri haqqında Gəncə mühafizi vəzir Mustafa Paşaya xitabən yazılan hökm.

[Dekabr 1727]

***

Bunun da "Mucibincə əməl oluna" deyu ünvanında xətti humayun vardır.

Ərzurum valisi olub Gəncə səraskəri olan vəzirim Mustafa Paşaya və Dərgahı Yüksəyim qapıcıbaşılarından Əli Paşa-zadə Məmməd damə məcduhuya hökm ki,

Bi-avni'llahi Sübhanehu və Təala makbuzu qəbzi təshiri Padşahanə və mazbutu dəsti aləm-giri Hüsrəvanəm olan məmalik və büldanın iradı tabəsi hər nə isə zəbt və təhrir olunmaq Dövləti Aliyyei əbədiyyü'l-istimrarımın dirinei müstahsənəsindən olmaqdan naşi kişvəri İrandan fəthi müyəssər olan bilad və əmsarın alə'l-infirad təhrirləri üçün evamiri aliyyəm göndərilməklə Gəncə məmləkətinin də mücəddədən təhriri üçün müqəddimə fərmanı alişanım göndərilmişikən bəzi mevanii a'ika təqribi ilə əmri təhrir, məvkufu ukdei təxir olunmuşdu. Bi-meşiyyəti'llahi

Təala in'ikad olan sülhü salah müstətbii əminlik və necah olub bi-hamdi'llahi Sübhanehu memalik, karini əsayiş və təhlükəsizlik və ammei halayık, rehini axtarmış və istirahət olmalarıyla mücəddədən təhrirlərinə şüru' u mübadərət etdirilmək muktəzii vaxt və halda olub əl-əlxüsus Gəncə məmləkəti umranı kura və emakin və kesrəti kuttan və sevakin ilə mütəvatir və məşhur olmaq cəhətiylə İrandan emvalı məvfurə və mebaliği qeyri mahsurə hasil olacağı mütə'ayyən olmağın bu surətdə zəbt və təhriri məzidi diqqət və kamalı bəsirətə möhtac olduğu zahir və aşkar olub və sən ki vəziri müşarünileyhsin, bu misüllü umuru azimə və hatveyi cesimədə sənin hüsnü kifayət və məzidi kiyasət və rü'yətinə etimadı sədad, makrunu Mülukanəm olmaqla xüsusu məzbur sənin rəyi rəzini sədidinə tender(ihalə) və təqlid və Dərgahı Yüksəyim qapıcıbaşılarından mumaileyh Məmməd *damə mecduhu* mahsusan muharrir və Dəftərxana katiblərindən ... *zidə kadruhu* da katib təyin olmağın, imdi, işbu əmri şərifi alişanım vusulündə Gəncə məmləkətinin bir hatve məhəlli xaric qalmamaq üzrə mübaşiri mumaileyh bacarığıyla təhririnə mübaşirət və məmləkəti mərkumədə vaqe kura vü qəsəbə rəayalarıyla bilcümlə əmlak ü akaratü ərazi vü bağatü ammei merahil və cihad ü ribağ' ü dıya' var isə və sair təhriri iktiza edən aşar ü rüsumatlarından bir maddəsi məstur ü məktuma tərk olmamaq şərtiylə bir xoşca təhrir və dəftər və tərəfi miridən zəbt olunması münasib olanları havassı humayun üçün ifraz və zəamət və timar olunmaq cəs-ban olanları vəchi mərgub və rəftarı mitlub üzrə zəamət və timara təfrik və kifayət mərtəbəsən mirliva havassına təsis və yerli qullarına ocaqlıq verilmək ıstısvab olanlarını da ocaqlıq təyin və bi-tevfikı Sübhanehu və Təala vəchi dil-pəzir üzrə bila-qüsur itmam və təkmil etdirdikdən sonra muharrirlərə icmal və mufassallarıın bağladıb Dəftərhanei Amirəmdə hifz olunmaq üçün dəftərlərin dəri dövlət-medarıma irsal etməyin diqqət və beyudə yerə vaxt ü zaman ilə tətili məsləhətə ruhsat və cevaz göstərməyib müddəti yesirdə husul-pəzir olmasına bəzl ü səy və qüdrət eyləyəsin. Sən ki mübaşiri mumaileyhsin, bu xüsusa məmurluğunun mütləq zatında mərkuz olan qabiliyyət və istedad və vakurı rüşdü sedadına vüsuk və etimaddan neş'ət edər bir xalət olub bu babda səndən muktəzayi sədaqət və müstədayi istiqamət üzrə xidməti məbrurə və amalı məşkurə mətlub və muntazır olmaqla qata bir yerdə təvakkuf və iraq etmədən kamalı sürət və şitab ilə məhəllinə çatıb xidməti məmurənlə təmşiyətinə kıyam və mübadərət və əmri təhrirdə vəziri müşarünileyhin rəyi rəzini bahiritdəmkini ilə əməl və hərəkət edib balada təfsil və tasrih olunduğu üzrə vəchi vecih ilə məmləkəti məzburəyi təhrir və mukarenəti tevfıkı Haqq ilə bir gün müqəddəm itmam və təkmil eylədikdən sonra icmal və mufassalların bağladıb dəftərlərin dəri dövlət-medarı mülukanəmə gətirməyə təqayyüd eyləyəsin.

Hasili kəlam xüsusu məzbur əzəmi umuru Dövləti Aliyyəmdən olub bir an əvvəlcə itimam ü təkmil olunmasın etəmmi mekasıdı Hüsrəvanəm olmaqla siyakı məşruh üzrə məmləkəti mərkumeyi kamalı diqqət və taharri ilə təhrir və dəftər edib xahiş və şəfaət və tamaı hama teba'iyət ilə Beytülmalı Müsliminə gadru zərər irtikabından ittika vü mücanebət etməniz babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur.

Fi əvasıtı R. il 1140 [Dekabr 1727]

A.DVNS.MHM.d, 134\946

20

TİFLİS, RƏVAN VƏ NAXÇIVANDAN SONRA GƏNCƏ ƏYALƏTİ QEYDLƏRİNİN DƏ TAMAMLANMASI

Tiflis əyaləti təhriri tamamlandığı halda, Rəvan əyaləti və Naxçıvana aid olub İstanbula göndərilməsi gecikdirilən və təhrirdə əskik buraxılan icmal dəftərlərinin də hazırlanması, Gəncə əyalətinin təhririnin də təyin olunan və bölgədə olan mübaşir və muharrirlər vasitəsiylə bir an əvvəl tamamlanması haqqında Gəncə səraskəri ilə dəftərxana katiblərinə xitabən yazılan hökm.

[Dekabr 1727]

Gəncə Səraskəri Mustafa Paşaya və Dəftərxanai Amirəm küttabından hələ Tiflisdə olan Sadiq Məmməd və Gəncədə olan Əli zidə kadruhumaya hökm ki,

Bundan akdəm Rəvan Əyaləti təhriri üçün Dəftərxanai Amirəm küttabından Katib Şit və Durmuş Həsən məmur və irsal

olmalarıyla mahallinə çatıb ol vaxtda Rəvan mühafizi mütəvəffa Vəzir Rəcəb Paşa mərifətiylə Rəvan və Naxçıvanın bilcümlə şəhər və qəsəbat və kura və məzariini təhrir və havassı humayun və hassı mirimiran və sairi və zəamət və umarları təsis və vəziri müşarünileyh tərəfindən alə'l-ixtisar surətləri gəlib Dəftərxana və Başmuhasibədə hifz olunub zəamət və timarı üçün bəraətləri da verilib lakin əyaləti mərkumə təhrir olunub tamam olunduqdan sonra icmalları da məhəllində bağlanmaq lazım ikən məmur olan katiblər qaflət ü cəhalət edib bir tək dəftəri mufassal ilə avdət və gətirdikləri dəftərlər Dəftərxanai Amirəmdə hifz olunub ancaq dəftəri mufassal havass və zəamət və timar və sairi natık olmayıb ala-eyyi hal cümləni mübəyyin dəftəri icmala möhtac olub bu tərəfə gətirdikləri Rəvan və Naxçıvan mufassallarının eyni bir surəti Rəvanda mövcud olduğun xəbər vermələriylə sən ki mumaileyh Sadiq Məmməd *zidə kadruhusun,* bundan akdəm yenə Dəftərxanai Amirəm kitabətindən Mustafa Ruhi *zidə kadruhu* ilə muharrir təyin olduğunuz Tiflis Əyaləti təhririni təkmil və dəftəri mufassal və icmalı təbyiz edib ol tərəfdə lüzumunuz qalmamaqla mumaileyh Mustafa Ruhi Tiflisdən Rəvana çatıb Rəvan mühafizei bacarığıyla Rəvan və Naxçıvanın ol tərəfdə mövcud dəftəri mufassallarında havassı humayun və mirimiran və zəamət və timar və sairəyə tevzi' olunanları sənədatların görərək sehvə xələldən halı olacaq vəchilə tevzi' və taksim və icmal bağlayıb və xaric əz-təhrir olanları da var isə ehtiyat və taharri edərək görüb başqa zəbt və dəftər və Rəcəb Paşa vaxtında olan tevzi' və bölünməyə müxalif olmamaq üzrə icmalı təbyiz və bu tərəfə irsal və özü ba'də't-təkmil Gəncəyə çatıb Gəncə Əyaləti təhririnə mübaşir olan Dərgahı Muallam qapıcıbaşılarından Məmməd *damə məcduhu* mübaşirəti və Gəncə səraskəri vəziri müşarünileyhin bacarığıyla iktiza edən təhrirlərin xidmətinə məmur qılınması üçün Rəvan gözətçisinə və mumaileyh Ruhi Mustafaya xitabən bir qitə və sən də fimaba'd Tiflisdə tevakkuf etməyib Gəncəyə çatıb və Mustafa Ruhinin çatmasına baxmayıb qapıcıbaşını mumaileyh mübaşirətiylə hələ də Gəncədə olan mumaileyh Əli *zidə kadruhu* ilə ma'an təhrirə mübaşirət etməniz üçün də bir qitə evamiri şərifəm təhrir

babında iftiharü'l-emacid vəl-əkarim bi'l-fi'il Dəftər Əmini olan əl-həcc Mustafa *damə məcduhu* ilam etməyin mumaileyh ilamı mucibincə Rəvan gözətçisinə və mumaileyh Mustafa Ruhiyə başqa əmri şərifim ısdar u irsal olunmağa sən ki mumaileyh Sadiq Məmməd *zidə kadruhusun,* sən də bundan sonra Tiflis'də qata təxir və tevakkuf etməyib Gəncə ['ye] çatıb və Mustafa Ruhinin çatmasına baxmayıb qapıcıbaşını mumaileyh mübaşirətiylə hələ Gəncədə olan mumaileyh Əli ilə ma'an təhrirə mübaşirət və qayğı ü diqqət etməniz babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur.

Fi evaili Ca. İl 1140 [Dekabr 1727]

Bir surəti ____

Rəvan mühafizei vəzirə və Dəftəri Xaqanı küttabından
Ruhi Mustafa'ya.

A. DVN. MHM. d, 134/1012-1013

21
VƏZİR MUSTAFA PAŞANIN GƏNCƏDƏ TƏSİS ETDİYİ MƏSCİD VƏ MƏDRƏSƏ VƏQFİNİN GƏLİRLƏRİNİN ARTIRILMASI

Vəzir Mustafa Paşanın Gəncədə təsis etdiyi məscid və mədrəsə vəqfinin, gəlirləri xərclərini qarşılamadığından Padşaha aid "havassı humayun" ərazilərindən olan Xangah kəndinin, davam edən təhrir işləri sırasına təhrir dəftərinə "vəqf" olaraq yazılması üçün Gəncədə olan dəftərxana muharririnə xitabən yazılan hökm.

[Mart 1729]

***

Dərgahı yüksəyim qapıcıbaşılarından olub Gəncə muharriri olan ... damə məcduhuya hökm ki,

Gəncə mühafizei düsturu mükərrəm və müşiri mufahham nizamü'l-a-ləm Gəncə mühafizi vəzirim Mustafa Paşa *edamallahu Təala iclalehunun* külliyyən li-merdati'l-lahi Təala bina vü icad etdiyi məscidi şərif və mədrə-sə-i münifəyə vəqf etdiyi müsakkafatın iradı masarıfına kifayət etməməklə Gəncə Sancağında iyirmi dörd ərazisindən Hangah karyəsi tərəfindən məscidi şərifə vəqf olmaq üzrə havassı humayundan təmlik və özləri təmlik

olunmaq üçün his istidai inayət etməklə iltimasına icazei ərzani olmaqla karyəi mərkumə hüdud u sınırıyla vəziri müşarünileyhə təmlik olmaq üzrə fərman olunmaqla lakin Gəncə Əyalətinin hələ təhrir dəftərləri gəlmədiyindən Dəftərxanai Amirədə qeydi təshih olunmağın imkanı olmaqla zikr olunan Hangah karyəsi vəziri müşarünileyh tərəfindən Gəncə'də əhya olunan məscid və mədrəsənin masarıfı mu'ayyenəsinə vəqf olmaq üzrə avatıfı atəbei hüsrəvanəmdən lütfkarlıq və təmlik və dəftəri təhrirə vəqf olmaq üzrə təhrir etməyin üçün Divanı Humayunum tərəfindən əmri şərifim təhriri babında bil-fil başdəftərdarım olan Əli *damə ulüvvühu* iləm etməklə mumaileyhin eləmi mucibincə əməl etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki.

Fi əvaili Şum il [1]141/ [Mart 1729]

A.DVNS.MHM.d,135\1014

22
VƏFAT EDƏN GƏNCƏ MÜHAFİZİ MUSTAFA PAŞANIN YERİNƏ, VƏZİRLƏR KƏTXUDASI İBRAHİM PAŞANIN BƏYLƏRBƏYİ TƏYİN EDİLMƏSİ

Əfqan, Şirvan, Moskva, Əcəm, Şahsevenli, Ləzgi və Gürçü bölgələri arasında əhəmiyyətli mövqedə olan Gəncənin vəfat edən mühafizi Mustafa Paşanın yerinə, vəzirlər kətxudalığı vəzifəsində olan İbrahim Paşanın bəylərbəyi olaraq təyin edildiğinə, lazım olduğunda Şirvan xanı Surxay ilə yazışarak işlərini icra etməsinə dair hökm.

[Aprel 1729]

***

Rumeli bəylərbəyiliyi payəsiylə Gəncə bəylərbəyisi olan İbrahim Paşa damət me 'alihiyə hökm ki,

Məhkumluq Gəncə Mühafizi Mustafa Paşa vəfat edib məmləkəti Gəncə Əfqan və Şirvan və Moskov və Acəm və Şahsevənlü və Ləzgi və Gürçü tayfalarının ortasında vaqe' olmaqla bi-avni'llahi Təala hifz u hırasəti rəaya vü bərayanın himayət ü sıyanəti və ərbabı fəsad və şekavətin dəf u rəf iylə hüsnü nizamı məmləkətə qadir bir sütudə-rəy və qar-azmaği ra'iyyət-pər-vər və marzıyyü'l-əsər bəylərbəyi təyin və təqrir olunmaq əhəmmi ümid edəri Dövləti Aliyyəmdən olub və sən ki mirimiranı mumaileyhsin. Neçə müddətdən bəri vüzəra kətxudalığı xidmətində olmağınla rəayapərvərlik və qapıçılığının zəbt u rəbdində ihtimamı tam və sair umuru hüsnü nizamı məmləkətə vüqüfü tammıyla maarruf və məşhur olmağınla səndən hər vəchilə rızai humayunuma müvafiq hərəkatı hasənə və din ü Dövləti Aliyyəmə layiq xidməti müstahsənə məlhuzu tabı səfa-makrunu Padşahanəm olmaqla avatıfı aliyyəi mülukanəmdən şərərbəxş-i sudur olan xətti hümayun-ı mevhəbət-makrunum mucibincə Rumeli bəylərbəyiliği payəsiylə Gəncə Əyaləti sənə tevcih və lütfkarlığım olub mühafizəsinə məmur və təyin olunmusan. İmdi işbu əmri şərifim ... ilə sənə hər nə yerdə vusul tapar isə kata bir an təxir ü təvakkuf etməyib seri'an və təcili olaraq savbı məmura sərfi inanı azimət və bir gün akdəm Gəncəyə çatıb mühafizəsinə kıyam və mütəvəffayı müşarünileyhin etba' və qapısı xalqını istishab və məşğulluq və bi-inayəti'llahi'l-Məliki'l-Allam hifzi hırasəti məmləkət və icranı hüsnü hökumət və müraatı mərasimi ədalət və himayət və sıyanəti sükkanı məmləkət və rəaya vü bərayaya ızharı asarı mərahim ü şəfqət və iktiza edən umur və xüsusları cənabı əmarət-me'ab-ı əyalət-nisabı səadət-iktisab Şirvan Xanı Surxay *damət me 'alihi* ilə mükatebə vü mürasələ ilə müzakirə vü müşavirə və lazimü't-təmşiyət olan xüsuslarda hüsnü nizamı məmləkətə dair kaffei umurun təmşiyət ü icra vü tətmim ədasında ihtimamı tam ilə səndən məmulu sultanım olduğu üzrə xidməti cəmilə meydana gətirib sayın məbrur u məşkur olmağa bəzli tab ü tüvan etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaxiri N. İl 1141 [Aprel 1729]

İE. HR, 1141

23
GƏNCƏNİN ŞAHSEVƏN MƏHƏLLƏSİNDƏ SATILAN DAŞINA BİLMƏYƏN MALLARIN ƏVƏZİNİN XƏZİNƏYƏ TƏHVİL VERİLMƏSİ

Fəth edildikdən sonra əmlak və ərazisinə cəmiyyət tərəfindən əl qoyulması lazım gəldiyindən Gəncə mühasibinin ərzi və Sivas valisi olub Gəncənin qorumasında iştirak edən vzir Əli Paşanın

da təsdiqi üzərinə, Şahsevən məhəlləsində bir ev, bağ və boş torpağın Məmməd Bəyə satılaraq əldə edilən nağd əvəzin xəzinəyə təhvil verildiyinə dair Gəncə xəzinəsindən verilən bəraət.

[25 may 1729]

***

Möhür (Gəncə Mühafizi Əli)

Səbəbi təhriri kitabı səhhət-nisab [oldur] ki,

Bi-avni'llahi Təala fəth u təshiri müyəssər olan Gəncənin əmlak ü arazisi və müsakkafatı tərəfi miri üçün zəbtı lazım gəlməklə zəbt və tərəfi miridən taliblərinə füruht və təmlik üçün fərmanı əli sadır olmaqla mucibincə dərunu Gəncədə Şahsevən məhəlləsində Qızılbaş xanlarından olmaq üzrə Boyaçı Hacı Məhəmməd xanəsı deməklə bilinən dörd otaq daxiliyə və yeddi otaq xaric və iki bala xanə və bir eyvan və bir mətbəx və bir axır və altı dönüm bağdır divar ilə görkəmli bir tərəfi torpaqı xalıya və bir tərəfi topçu hamamı və tariqi am və bir tərəfi Şarabdar Qasım xanəsı və bağı və [bir] tərəfi Maraş çavuşlar kətxudası olduğu xanə ilə məhdud və təhriri cədid dəftərlərində mastur olduğu üzrə xərrac olunduqda rağabatı inkıtasında altı yüz əlli guruşa Məmməd Bəy üzərində qərar etməklə məbləği məzbur bər-vech-i nakd Məmməd Bəy yedindən Gəncə Xəzinəsi üçün ahz və irad olunub mülkiyyət üzrə xanəi məzburu zəbti üçün şərtnaməsi verilmək babında hələ Gəncə Mühasibi Mahmud Əfəndi *zidə məcduhu* təlxis etməyin mucibincə Sivas valisi olub Gəncə mühafizəsində olan vəzir-i mükərrəm dövlətli Əli Paşa həzrətlərinin işbu min yüz qırx bir ili Şəvvali şərifinin iyirmi altıncı günü tarixiylə müvərrah sadır olan fərmanı aliləriylə məbləği məzbur miri mumaileyh yedindən bər-vech-i nakd Gəncə Xəzinəsi üçün ahz u irad olunub xanəi məzburu cümlə tevabiyi vü levahıkıyla keyfə ma-yeşa mülkiyyət üzrə Məmməd Bəy *zidə məcduhunun* zəbt u qənaətinə tərəfi ahardan bir fərd mümanaat etməmək üçün zəbt u qənaətinə işbu şərtnaməi mutadə [mucibincə] Gəncə Xəzinəsindən təhrir və bəraət itia qılmdı. Təhrirən, fı'l-yevmi's-sadis ışrin, şəhəri Şəvval, il, ihda ərbanın vəmiyə və elf.

(26 Şəvval 1141 [25 may 1729])

İmza **C. ML, 19112**

24
GƏNCƏYƏ HÜCUMLARI GÖZLƏNİLƏN RAFIZİ QRUPLARIN QARŞISININ QARABAĞDAKI QÜVVƏLƏRİN DƏSTƏYİ İLƏ ALINMASI

Gəncəyə hücum etmələri gözlənilən Rafizi gruplara qarşı Qarabağda yerləşəcək olan vəzir Əhməd Paşa maiyyətindəki qüvvələr ilə müharibə nizamı qurulması və ayrıca Gəncə mühafizi İbrahim Paşa ilə vəzifəlilərdən mirmiran, qapıqulları və digər əsgəri birlik zabitlərinin xalat ilə mükafatlandırılmalarının uyğun hesab edildiyinə dair hökm.

[Oktyabr 1730]

Gəncə Mühafizi Vəzir İbrahim Paşaya və Gəncə mühafizəsində olan mirimiran və qapım qulları zabitlərinə və sair tavaifi əsgər zabitanına hökm ki,

Tərəfinizdən orduyu humyanuma irsal etdiyiniz ərz u mahzarınız gəlib bi-kazai'llahi Təala Təbriz əhvalı zühurundan bəru Car və Tale tayfasından və sair bəzi quldur qiyama ba'is hərəkətə tasaddi və Revafızı Qızılbaşı evbaşın da Gəncə qalasına sui-qəsd ilə hərəkəti məlhuz olmaqla cümləniz bir yerə gəlib bi-fazli'llahi Təala qalanı mərkumədə zahirə müstəvfi olmaqla ol xüsusda me'munü'l-gailə olmağınız ilə ızharı səy və hamiyyəti diniyyə ilə uğuru din və Dövləti Aliyyəmdə melaini məsfurə ilə bir qalana qədər sədaqəti niyyət ilə müharibə və müdafiələrində bəzli qüdrət etmək üzrə ittifaq u muahedə eylədiyiniz ilam etmişsiz. Bu günə adüvvən-lillah və adüvvü Resulillah olan melaini məsfurənin mukatelə vü müharibəsində ittifaq ü sədaqəti niyyət ilə mübaya'anız baisi neyli razılığı Xuda və səbəbi takviyəti şəriəti garra olmaqla duayı xeyiri icabət-əsəri Padşahanəmə məzhər olmuşsuzdur, bər-xurdar olasız. Qalayi mərkuməyə kifayət miqdarı piyada vü süvari əsgər vəziylə əmri mühafizəyə takviyət verilməkdə hələ himməti vala-nihmət-i Padşahanəmə dərgar olmaqla düsturu mükərrəm müşiri mufahham nizamü'l-aləm hələ Karaman Əyalətinə mutasarrıf olub sərəsgəri hamiyyətpərvərim olan vəzirim Əhməd Paşa *edamallahu Təala iclalehu* maiyyətinə məmur olan tavaifi əsgər ilə icalətən

Qarabağ tərəfinə çatıb anda meşta-nişin və iqamət və maiyyətində olan süvari vü piyada əsgərdən və təhriri fərmanım olan dalqılıç sərdənkeçdi əsgərindən qalayi mərkuməyə kifayət miqdarı əsgər vəz' və əgər melaini məsfurə qalayı məzburəyə çatıb mühasirə ilə təzyiq göstərər isə özü də maiyyətində olan asakir ilə münasib olan yerlərdən metrislər alıb məsrurları müharibə ilə təzyiq və payı səbatlarının təzəlzülü ilə tədmirlərinə ikdam ü qayğı eyləməsi üçün tənbihatı eki də və inzaratı şədidəyi müştəmil xətti humayunu şövkət-makrunum ilə mu'anvən mufassal və məşruh əmri şərifim ısdar və Dərgahı Muallam qapıcıbaşılarından iftiharü'l-emacid vəl-əkərəm ... *damə məcduhu* vəziri müşarünileyhi qaldırıb mahallı məzbura aparmaq üzrə mahsusan mübaşir təyin və irsal olunmaqla sən ki vəziri müşarünileyhsin xidməti mühafizədə əmrinə takviyət və şanına murisi izz u rif at olmaq üçün xassa xilai fahirəi Mülukanəmdə sənə bir sevbi səmmuru fayizü's-sürura bəzəkli xallatı murisü'l-behcət-i Sultanı və qalayı mərkumədə əmri mühafizədə bəzli tab ü tüvan edən rüəsanı asakiri zəfər-me'asirə də baisi irtifai rütbət və iktisabı qüvvət ü qüdrət üçün iyirmi sevbi sərasəri hil'at atiyyei mülukanəm olub əmri şərifimlə iktiza edən masarif üçün də əlli min guruş virilip ... ilə irsal olunmuşdur.

Lədə'l-vusul inayət və lütfkarlığım olan hilatı fahirə və kisvəi zahirəmi hutuvatı iclal ilə gələcək və şifahı təzim ü təkrim ilə təlsim və iktisa və xidməti mühafizədə izharı səy və hamiyyət ilə bəzli tab u tüvan edən rüəsayı əsgər üçün lütfkarlığım olan hilai fahirəyi də ilbas və izharı mübahat və iktisabı müfaharət etdikləri zahir olan səy və hamiyyəti diniyyə üzrə hərəkət və müqəddimə Həmədan və Kirmanşahan və Təbriz'də olduğu üzrə melaini məsfurə ilə muqabilə vü mukatelə üçün qaladan taşra çıxmayıb dərunu qalada tahsin və top və tüfəng və sair ədəvatı cəng ilə dərini başdan *bi-avni'llahi Təala* mukatelə vü müdafaalarından ittifaq üzrə bəzli miknət eyləyəsüz. *Bi-avni'llahi Təala* qalayı mərkumədə kifayət miqdarı əsgər mövcud olduğu halda adai bəd-rə'y bir nesnəyə qadir olmayacaqları zahir və duayı xeyiri Hidivanə və yümnü təvəccüh-i Padşahanəm sizinlədir. Xeyirin-nasırın olan Cənabı Rabbü'l-Aziz'dən məsul və məmilim

budur ki, asakiri İslamı mənsur və müzəffər və adai liyəmi makhur və müdəmmər eyləyə. Amin. Be-cahı Muhamməd-ur-rəsulü'l-əmin. Heman "İnnallahə yuhıbbu'ş-şəcaatə" hədisi şərifi məfhumu səadət-mərsumu üzrə daməni səy və hamiyyəti dər-biyan və "Harridilimümininə alə'l-kıtal" ayəi kəriməsi mısdakınca qalayi mərkumədə olan cünudu muvahhidini fi-səbili'llah melaini məsfurə ilə qitalə tahris u tərgib və uruku şücaətlərin təhrik və ittifaq ü ittihad üzrə dərini qal'adan müharibə ilə melaini məsfurənin tədmirlərində bəzli tab u tüvan edib ıyazən billahi Təala adai bəd-rə'y ilə dərunu qal'ada tahassun ilə müharibədə sərimu taksirləriniz zühuru ilə qalayı mərkuməyə zərər isabət edilməkdə olar isə biriniz atəşi qəhri Padşahanəmdən xilas olmağınız ehtimalını xəyalı muhal bilib ona görə basirət üzrə hərəkət və adai bəd-rə'y ilə müharibə vü müdafiələrində sərimu taksirdən gayətü'l-gayə ihtiraz və mücanebət etməniz babında fərmanı ali-şanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvasıtı Rə. 1143/ [Oktyabr 1730]

A. DVNS. MHM. d, 136/877

25
GƏNCƏ VƏ ƏTRAFININ GƏLİR VƏ XƏRCLƏRİ İLƏ EHTİYACLARINA DAİR TƏLƏBLƏR

Gəncə qalasında vəzifəli əsgərlərin zahirə ihtiyaçlarının Qars ətrafından qarşılanmasının sağlanması, Gəncə, Xalxana və Qazaxda mənzil təşkilatı qurulması, Bərgüşad, Çiləbörd və Gəncə mühafizəsində olan ləvəntlərin aylıqlarının ödənməsi, Gəncə əyaləti xəzinəsinə aid olub iltizam və əmanət yoluyla işlədilən mukataa və cizyə gəlirlərinin çatdığı miqdar mövzularında Gəncə mühafizi Gənc Əli Paşanın Sadarətə göndərdiyi yazı xülasələri.

[21 iyun 1732]

***

Hələ Gəncə mühafizi olan Vəziri mükərrəm səadətli Gənc Əli Paşa həzrətlərindən gələn kağızların xülasəsidir.
Fi 27 Z. il [1]144

Gəncə qalası mühafizəsində olan qapıqulları və yerli nəfəratın zehayirə ehtiyacları olmaqla xırman vaxtı mürur etmədən

Qars havalisindən və sair münasib olan yerlərdən bər-vech-i müsaraat zehayir mubayaası üçün səksən min quruş xəzinə ilə bir mukaddəm qulları mübaya'acı təyin buyurulmasın iltimas edər.

Nəfsi Gəncəyə mürunu ubur edən ulaqlar üçün nəfsi Gəncəyə və Xalxanaya başqa başqa mənzil vəz' olunmasın və Tiflis Əyalətinə tabe Qazax Sancağında Qazax beyinin olduğu məhəllə mənzil vəz' olunub bargir baha və masarifi sairəsi Tiflis Xəzinəsindən təyin olunmaq üzrə Tiflis mühafizinə və mühasibinə və livai məzbur bəyi Kazım Bəyə fərmanı ali ısdar buyurulmasın iltimas edər.

Vəziri müşarünileyhin maiyyətlərində olan min dörd yüz doxsan iki və Bərgüşad mühafizəsində olan iki yüz əlli iki və Çiləbörd mühafizəsində olan iyirmi dörd və Xalxana mühafizəsində olan yüz nəfər ki min-haysü'l-məcmu min səkkiz yüz altmış səkkiz miri Farsan ləvəndatının ülufə və təyinatları yedlərinə verilən mümza təzkirələri tarixindən Gəncə Xəzinəsindən verilmək üzrə fərman buyurulmasın iltimas edər.

Gəncə Əyalətinin min yüz qırx dörd ilinə mənsub olmaq üzrə iltizama verilən mukataatı iki yüz əlli yeddi kisəyə yetkin və cizyəsindən hasili altmış iki kisə ki min haysü'l-məcmu' üç yüz iyirmi üç yarım kisə əl-haləti hazihi Gəncə Xəzinəsinin iradı olub və qeyri əz zehayir və masarifi sairə şəhəriyə on min bir yarım quruş masarifi mukarrərəsi olduğun göndərdikləri dəftər natık olduğun yazmışlar.

İki yüz əlli yeddi kisəyə iltizama verilən mukataatdan maada qüsur mukataatı əmanətən təfviz etdiklərindən naşi hələ hasilləri nə olacağı məlum olmayıb və əmanətən verilən mukata'ların rəayası əhdi karibdə Kür çayı ubur və əkinçilik vaxtı mürur etməklə vücuh ilə himayət ü sıyanətə möhtac olduqların və tərəflərindən də istimalətlərinə təqayyüd olunduğun yazmış.

[21 iyun 1732]
C. AS, 29237

26

TƏHMASIBQULU XANIN RƏVAN, GƏNCƏ VƏ ŞİRVAN TƏRƏFLƏRİNƏ YÜRÜŞ EDƏCƏYİ AYDIN OLDUĞUNDAN GƏNCƏ QALASININ TƏMİR EDİLƏRƏK GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

İranda üsyan edən Təhmasibqulu xanın, Şahın təyin etdiyi xanı Təbrizdən uzaqlaşdıraraq yerinə bir başqasını gətirdiyi və müşahidə edilən hərəkətlərindən Rəvan, Gəncə və Şirvan tərəflərinə yönələcəyi anlaşıldığından bölgənin qorunması üçün Şirvan Xanı Surxayın, əsgər və təchizat cəhətdən möhkəmləndirildiyi, düşmənə qarşı birlikdə hərəkət edilməsi və Gəncə qalasının təmir edilərək gücləndirilməsi haqqında Gəncə, Tiflis və Rəvan mühafizlərinə göndərilən hökm.

[İyul 1732]

***

"Mucibincə əməl oluna" deyu ünvanına xətti humayunu şövkət-makrun keşidə qılınmışdır.

Gəncə mühafizi vəzirim Gənc Əli Paşaya hökm ki,

Bu əsnada tərəfi İranda aləm-əfrazı utüvv ü tüğyan olan Təhmasibqulu Xanı bəd-peyman Şah tərəfindən mənsub və Əmcəd Xanı(?) Təbriz'dən rəf və yerinə öz tərəfindən ahar xan nasb ü təyin edib məsfurun bu günə vazına və ıstıtla' və isticlab olunan hərəkat ü səkənatı sairəsinə görə fima-ba'd Bağdad tərəfinə getməyib Rəvan və Gəncə və Şirvan tərəflərinə sui-qəsd fikiri fasidində olduğu qarini rütbəi ihsas və yəqin olmaqdan naşi ol tərəflərin takviyəti əsbabı mühafizəsi əmrinə qayğı və akdəmı mehammı vacibü'l-ikdamdan olmaqla bu əsnalarda cənabı əmə-rədd-meabı əyalət-nisabı səadət-iktisab bi'l-fi'il Şirvan Xanı olan Surxay Xan *damət mealihi* təchiz və cəmi asakiri külliyyə və idadı tədarükatı kaviyyə ilə ətraf ü eknafa samiyəküşadə dayanıb sən ki vəziri müşarünileyhsin, səninlə və Rəvan və Tiflis gözətçiləriylə dəm-bədəm xəbərləşməkdən halı olmayıb süğuru məzburədən birində mevkufi ianeti olan bir əmri na-məlhuz zühur etmək ehtimalı olar isə iktizayı hələ görə min-nəfs hərəkət ilə imdad ü yardımda mübadərət etməsi əmri şərifimlə bu dəfə də özünə tövsiyə vü təkid və xanı müşarünileyh təşrifatı mülu-

kanə və atıyyei hüsrəvanə ilə təkrimü təltif olunub sən ki vəziri müşarünileyhsin, həqiqəti hal məlumun olub mühafizəsinə məmur olduğun Gəncə qalasının hifzi hırasəti və hüdud və sınur məmləkətin səddi sıyanəti barəsində kamalı intibah ü bəsirət ilə hərəkət və ətraf ü əknafa hər halda həvaləi çeşmü guşu bəşarət birlə mühafizəi qala və məmləkətə qayğı ü diqqət və bəzli məchud və səy etməyin üçün təkidən və ihtimamən işbu əmri şərifi cəlilü'l-kadrim ısdar və ... ilə irsal olunmuşdur.

Vusulündə, imdi sən ki vəziri müşarünileyhsin, müqəddəmə əmri şərifimlə sənə tənbeh ü tövsiyə olunduğu vəchilə Gəncə qalasının möhtacı təmir olan yerlərinin bir gün akdəm təkmili ilə təsdid ü tahsini və əsbabı mühafizədən olan zehayir və sursatı sairə cəm' ü tədarüküylə takviyət və istehkamı əmri mühafizəyə kamalı mərtəbə ciddü ikdam və ətraf ü əknafa daim samiyəküşayi intibah olub muktəzayı vaxt ü hala görə hər bar xanı müşarünileyh və Rəvan və Tiflis gözətçiləriylə xəbərləşməkdən və bir-birlərinizin keyfiyyətindən xəbər və agah olmaqdan halı olmayıb ələlxüsus *ma'azallahu Təala* tayfai A'camın hövzəi hökumətinə sui-qəsd fikiri fasidiylə təcavüz ü hücuma cəsarətləri məxsus və olabiləcək olar isə Bila-tərəddüd xanı müşarünileyhi tələb və dəvət ilə istimdad ü isti'anətə mübadərət edib vəl-hasil müqəddəmə və hələ fərmanım olduğu və uhdei səy və qayğısına lazımlı və ihalə olunduğu vəchilə mühafizə vü muharesəi qala və məmləkət və müdafiəi adayi bəd-tıynət, din və Dövlət-i Aliyyəmə layiq və şanı şövkəti Səltənəti Səniyyəmə müvafiq xidməti məşkurə və measiri məbrurə meydana gətirməyə bəzli makdur və sərfi səyi na-mahsur edib ol tərəfin əhval və asarı lazımü'ş-şiarını peydərpey Dərsəadətimə ərz u ilamə cidd ü ikdam etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur.

Fi əvaili S. il 1145 [İyul 1732]

Mucibincə əməl oluna deyu ünvanına xətti humayunu şövkətmakrun keşidə qılınmışdır.

Bir surəti ___

Rəvan Mühafizi Vəzir İbrahim Paşaya vəchi məşruh üzrə...

Mucibincə əməl oluna deyu ünvanına xətti humayun şövkətmakrun keşidə qılınmışdır.

Bir surəti ___

Tiflis Mühafizi Vəziri əzəmi sabiq Osman Paşaya vəchi məşruh üzrə ...

A. DVNS. MHM. d, 138/1137-1139

27
ƏRZURUM ƏYALƏTİNƏ BAĞLI BÖLGƏLƏRDƏKİ TİMAR VƏ ZƏAMƏT SAHİBLƏRİNİN GƏNCƏYƏ ÇATDIRILMALARI

Gəncə qalasının düşməndən qorunması üçün vəzifələndirilən Ərzurum Əyalətinə bağlı livalardaki timar və zəamət sahiblərinin Gəncəyə ulaştıklarında qalanın və diyarın düşməndən qorunması üçün yerləşdirilmələri haqqında Gəncə Mühafizi Vəzir Gənc Əli Paşaya xitabən yazılan hökm.

[Avqust 1732]

***

Gəncə Mühafizi Vəzir Gənc Əli Paşaya hökm ki,

Bu əsnalarda Gəncə qal'ası'nın hifzi hırasəti akdəmi mehammı lazımü'l-ihtimam-ı Dövləti Aliyyəmdən olmaqla Ərzurum Əyalətində olan elviyə alaybəylər sancaqlarının umumən zu'ema və mütəxəssisi timarıyla seri'an və təcili olaraq yerlərindən qalxıb iki evi bir edərək kamalı sürət və şitab ilə Gəncə qal'asına çatıb xidməti mühafizəyə kıyam və hifz u hırasəti qala və məmləkət və sair baş verən xidməti din ü Dövləti Aliyyəmdə sən ki vəziri müşarünileyhsin, rəyi rəzini isabət-qarinin üzərə əməl ü hərəkətdə cidd ü qayğı etmələri şərtiylə tənbeh ü təkidi müştəmil əmri şərifimlə məmur qılınıb tacilü alət-ta'cil tesyirlərinə Dərsəadətimdən ... xüsusiyyətdən mübaşir təyin olunmaqla ilamı hal üçün işbu əmri şərifim ısdar və irsal olunmuşdur.

Vusulündə, sən ki vəziri müşarünileyhsin, əyaləti mərkumə zu'ema və ərbabı timarı məmur olduqları vəch üzrə yanına çatıb vasıl olduqlarında xidməti mühafizəyə kıyam etdirib iktizayı vaxt ü hala görə hifz u hırasəti qala və məmləkət və müdafiyəi adayı bəd-tıynət və sair baş verən xidməti dini Dövləti Aliyyəmdə məşğulluq və uhdə[nə] mütərəttib olan əmri mühafizə və

sair ümid edər və xüsusda gərəyi kimi izharı səy ü qayğı ilə say ü ma-la-kelam etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvasıtı S. il 1145 [Avqust 1732]
A. DVNS. MHM. d, 138/1162

28
GƏNCƏDƏKİ TİMAR VƏ ZƏAMƏT SAHİBLƏRİNİN "QƏLƏM XƏRCİ"NDƏN AZAD OLMALARI

Gəncə əyalət divanın tərəfindən, təhrir nəticəsində beş yüz iyirmi altı ədəd təsbit olunan zəamət və timar sahiplərinin bağışlandıqları "miri xərc"dən başqa ödəmələri lazım olan "qələm xərci"ndən də azad olmaları üçün etdikləri müraciət haqqındakı buyuruldu.

[Sentyabr 1732]

***

Dəri dövlət-mədara ərzi bəndəi bi-mikdar budur ki;

Bundan akdəm ba-fərman-ı ali Gəncə Əyalətinə tərtib olunan beş yüz iyirmi altı ədəd zəamət və timarın bərəvatı Asitanəi Səadətdən mübaşir tayin buyurulan Əmr Seyid Osman Əfəndi qullarıyla vürud edib sadır olan fərmanı cəlilü'ş-şan mucibincə in'am olunan xərci miridən maada iktiza edən dörd min səkkiz yüz qırx səkkiz guruş aklam xərci tələb olunduqda Gəncə Əyaləti hini fəthdən bu ana qədər asudəlik olduğundan naşi öşrü mi'şarı ziraat və hırasət olunmayıb yazıları miqdarı hasilləri də olmayıb bu vaxta qədər xidməti asiyyədə bəzli makdur edib şayəstei mərhəmət olmalarıyla iktiza edən bəraət xərcləri in'am olunmaq üçün dəri dövlət-medara ərz u ilam olunması babında divanı Gəncəyə mahzar birlə arzuhal etmələriylə vəchi məşruh üzrə zikr olunan zəamət və timar karyələrinin rəayası pərakəndə vü pərişan olub inayət ü mərhəmətə layiq olduqları dəri dövləti mərha-mət-unvana ərz və ilam olundu. Baki fərman, dərgahı gərduni iqtidarındır.

Əl-Həcc Əli
Mühafizi Gəncə

Xərci bəraət üçün verilən fərman Divandan və aklamı sairədən dərkənər ola.

Gəncə mühafizi olan Vəzir Gənç Əli Paşaya hökm ki,

Gəncə və Xalxana və Bərgüşad və Bərdə sancaqlarının mücəddədən təhrir olunan zəamət və timarlarını sələfin vəzirim İbrahim Paşa *ədamallahu Təala iclalehu* tərtib, dəftərini Dərsəadətimə irsal və mucibincə tezakir və bərəvatı ixrac və Dəftəri Xaqanı katiblərindən kıdvətü ərbabüt-təhrir vəl-qələm Seyid Osman *zidə kadruhu* ilə tərəfinə irsal olunub lakin zikr olunan bəraətların in'am olunan xərci mirisindən maada xərci aklamı hesab olunduqda dörd min səkkiz yüz qırx səkkiz guruşa yetkin olmaqla məbləği mərkumə səhabələrindən təhsil və bu tərəfə irsal ü isal olunmaq fərmanım olmağın imdi sən ki vəziri müşarüniləyhsin, zikr olunan bəraətların in'am olunan mirisindən maada xərci aklam olmaq üzrə verilməsi iktiza edən məblağ-ı məzbur dörd min səkkiz yüz qırx səkkiz guruş hini təvzidə səhabələrindən tamamilə təhsil və bir gün əvvəl bu tərəfə irsal ü isal eyləmək babında fərman-ı alişan yazılmışdır. Fərman sultanımındır.

Fi əvaxiri Rə. il [1]145 [Sentyabr 1732]
Mucibincə xərci bəraətları in'am olunduğunu müş'ir Gəncə mühafizinə hökm buyuruldu.

TZ, 6785

29
GƏNCƏ ZƏRBXANASINDA KƏSİLƏN GÜMÜŞ SİKKƏLƏRDƏN ZƏRBXANA SAHİBİ TƏRƏFİNDƏN ALINMASI LAZIM OLAN DÖVLƏT XƏZİNƏSİNƏ AİD PAYIN TƏHVİL EDİLMƏSİ

Gəncə zərbxanasmda doqquz ay müddətində zərb olunan gümüş sikkələrin hər birindən alınması lazım olan miri(dövlət xəzinəsinə aid) payın mühasibə təslim edilməsinə dair zərbxanə əmirinin istəyi üzərinə Sədrəzəmin, tələb olunan mühasibin göndərilməsini nəzərdə tutan buyruğu.

[7 avqust 1733]

***

Sah

İzzətli Mühasib Əfəndi,

Gəncə Zərbxanasmdan hasd olan min səkkiz yüz altmış iki yarım guruşu əmini yedindən ahz və yedinə ruznamçə verilmək deyu buyuruldu.

Fİ 25 S., il [1]146

Kurs Ədəd 74,5	Fi-i miri Quruş 25
Quruş 1862,5	

Dövlətli, mərhəmətin, əfəndim, sultanım həzrətləri, sağ olsun,

Gəncə Zərbxanasında qırx beş ili Cəmaziyələvvəlin qurrəsindən qırx altı ili Səfərü'l-xeyrin çoxuna gəlincə sikkə zərb olunan yetmiş dörd yarım kurs gümüşün bəhər kursun mutadı qədim üzrə iyirmi beş quruş mirisi mühasib əfəndi qulları tərəfinə təslim olunub ruznamçə verilmək babında əmr ü fərman mərhəmətli əfəndimindir.

Bəndə Əbubəkr
Əmini Zərbxana
[7 avqust 1733]
C. DRB, 1478

30
SİVAS ƏYALƏTİNDƏKİ TİMAR VƏ ZƏAMƏT SAHİBLƏRİNİN TƏYİNLƏRİNİN GƏNCƏ MÜHAFİZİ GƏNCƏLİ PAŞA TƏRƏFİNDƏN İCRASININ UYĞUN HESAB EDİLDİYİ

Sivas əyalətindəki timar və zəamət sahiblərinin təyinlərini Rəvan mühafizi Əli Paşanın etməsi əmr edilmişkən, tətbiqdən imtina edilərək bu təyinlərin, qanuna uyğun olaraq edilmək və təyin bəlgələrinə Padşah adına tuğra çəkmək üzrə, yanında cibə dəftərləri olan Gəncə mühafizi Gənc Əli Paşa tərəfindən tevcihinin uyğun hesab edildiyinə dair hökm.

[Fevral 1734]

***

Gəncə mühafizi vəzirim Gənc Əli Paşaya hökm ki,

Bu əsnada əyaləti Sivasın zu'ema və ərbabı timarı Rəvan qalası mühafizəsinə təyin və tevcihatları da Rəvan mühafizi və səraskəri vəzirim Əli Paşaya sifarişü təfviz olmaqla müqəddəmə sənin yanında olan cəbə dəftərləri bir varakı məhv' və tələf olmaq üzrə memhurən səraskəri müşarünileyh tərəfinə irsal olunmaq üçün sən ki vəziri müşarünileyhsin; başqa əmri şərifimlə hərçənd sənə tənbeh olunmuş idi. Ancaq iktizayi vaxt ü hala görə əyaləti mərkumə Rəvan mühafizəsindən sərf və səddi sədidi İslamiyədən olan Gəncə mühafizəsinə təyin ü tevcihatları da sənə təfviz olunduğuna görə müqəddəmə sənə irsal və hələ yanında olan cəbə dəftərlərini hifz edib və bundan belə əyaləti mərkumədə vaqe zü'ama və ərbabı timardan savbı məmurlarına çatmayıb xidməti lazimələrində mövcud olmayanların və səhabələri fevt olanların zəamət və timarları bi-hasəbi'l-kanun mahlul olub və fevt olan zamın iki oğlu qalar isə böyük oğluna beş min və kiçik oğluna dörd min və bir oğlu qalar isə ancaq beş min axça verib ərbabı timarın bir oğluna üç min axça verib icmallı isə icmalı pozulmamaq üzrə icmallı deyil isə dilədiyi yerdən alır və şəhidən fevt olanların zəamət və timarları mərhamətən qanunlarından çox oğullarına verilmək qanundur və atası fevtindən sonra meydana gələn mütəvəffanın oğluna zəamət və timar və icmallı qılıncdan hissə ayrılıb ahara verilmək və asakirə ecanibdən rəaya idxal olunmaq xilafı qanun olmaqla vəchi məşruh üzrə əməl və oğlu olmayan mütəvəffanın və na-mövcud olan benamdan və fərarilik və tərki xidmət edənlərin mahlul olan zəamət və timarları sancağında sakin olub alaybəyisi bayrağı altında səfər eşmək şərtiylə eşkalləri miralay ərziylə ərbabı istihkaka tevcih və təhvil hökmü etdirib və sən ünvanına tuğrayi alişanım keşidə edib ol tərəfdən aməd olmamaq üzrə təzkirə verib və verdiyin təhvil və təzkirəyi Divan kitabətinin xidmətində olana təhrir və səhabələrinə təslim etdirib xilafı qanün tevcihatdan və bir fərdə qədrdən tevakki' eyləməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Bir surəti ___

Əyaləti Sivas alaybəylərinə, Gəncə məmuriyətləri üçün.

Fi əvaili N., il [1]146 [Fevral 1734]
A. DVNS. MHM. d, 139/1609-1610

31
ŞAHSEVƏNLİ TAYFASININ GƏNCƏ VƏ QARABAĞDA DAĞINIQ ŞƏKİLDƏ YERLƏŞDİRİLƏRƏK TƏHLÜKƏSİZLİKLƏRİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

Şirvan Xanı Surxay Xan tərəfindən olduqları yerdən çıxarılan Şahsevenli Tayfasının toplu olaraq bir yerdə məskənləri uyğun hesab edilmədiyindən bir qisiminin Bayatpazarından Gəncə və Xalxanaya çatana qədər olan kənd və nahiyələrə, digərlərinin Qarabağdakı Balagan və Hanargıya yerləşdirilərək özlərinin və ətraflarının güvənliklərinin təmin edilməsi üçün Gəncə Mühafizi Vəzir Gənc Əli Paşaya xitab olaraq yazılan hökm.

[Aprel 1734]

***

Gəncə Mühafizi Vəzir Gənc Əli Paşaya hökm ki,

Cənabı emarət-meab hələ Şirvan Xanı olan Surxay Xan *damət mealihinin* sən ki vəziri müşarünileyhsin, tərəfinə irsal etdiyi məktubuyla bu dəfə dəri dövlət-medarıma varid olan kağızının məfhumlarında Şahsevənlü tayfasına xanı müşarünileyh rəy verib və tayfayi məzkurəyi olduqları yerdən ixrac üçün tərəfindən təyin etdiyi adamlarına Şikaki tayfəyi itaət etmədiklərindən naşi müharibə ilə edənləri kəsr və qüsuru Şahsevənlidən on beş min miqdarı xanələri Qarabağı Gəncədə vaqe Balagan və Hanargı adlı yerlərdə iva olunmaq üçün ixrac olunduqları və tavaifi mərkumə müctəmi'an mahallı məzburədə məskunlaşdırılmaq münasib görülmədiyindən üç-dörd min xanələri təfrik və Bayatpazarından Gəncə və Xalxanaya çatınca nevahi və kuraya irmişər-otuzar xanə tevzi' olunmaq üzrə xanı müşarünileyhə tərəfindən ifadə vü ifham olunduğu təhrir ü iləm olunmuş tavaifi salifü'l-bəyan etimada layiq aşayir olmayıb ancaq istida və istiman surətlərin ibraz etmələriylə mərkumlar mevaziyi məzkurəyə məskən olunduqları halda itaət ü inkıyadları mə'mul ikən əsgəri makuləsinin və aharların özlərə ta'addi və təhqirlərindən naşi fimaba'd tənəffürlərinə mukazi halət zühur eyləməməsi və himayətü sıyanət olunduqları halda ol havalının şəni əbadan olması və bu surətdə bir hicrət hadisəi tapmaması məlhuz olar isə xanı müşarünileyhlə xəbərləşərək bil-ittifaq mərkumlar mahallı məzkurədə məskən olunmaq fərmamm olmağın,

İmdi, işbu əmri şərifim ... vusulündə sən ki vəziri müşarünileyhsin, xüsusu mərkumu vəchi məşruh üzrə ba'də'l-istişarə tavaifi məzkurənin təfrik olunan xanələri Bayatpazarından Gəncə və Xalxanaya çatınca olan kura və nevahiyə tahmillərinə görə irmişər-otuzar tevzi' u məskən və bakiyyəsi xanı müşarünileyhin rəyi üzrə salifü'z-zikr Qarabaği Gəncədə vaqe' Balagan və Hanargı adlı yerlərdə iva və məskən qılınıb gərək mərkumları aharların ta'addisindən və gərək ol havalidə olan rəaya vü bərayayı onların təcavüzlərindən mühafizəyə qayğı ü diqqət və bundan belə zuhur edən keyfiyyətlərin dəri dövlət medarıma ərz u ilama mübaderət eyləmən babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaili Za. İl 1146 [Aprel 1734]

A.DVNS.MHM.d,140\88

32
XALXANA SANCAĞININ MÖVQEYİNİN ƏHƏMİYYƏTİ DİQQƏTƏ ALINARAQ MİRMİRAN (SAHİBLƏR SAHİBİ) RÜTBƏSİ İLƏ MUSTAFA PAŞA SƏLAHİYYƏTİNİN UYĞUN HESAB EDİLMƏSİ

Gəncə yolu üzərində dayanacaq yeri olan Xalxana sancağının idarəsi və qorunması vəzifəsinin bir mirmiran öhdəsinə verilməsi lazımlı görüldüğündən istihdama ən layiq olan Mustafa Paşanın rütbəsi yüksəldilmək surətiylə "mutasarrıf" olarak təyininin Padşah təsdiqi ilə uyğun hesab edildiyinə dair hökm.

[Sentyabr 1734]

***

Bər-vech-i yurdluq və ocaqlıq Xalxana Sancağı Mutasarrıfi Mustafa Paşaya hökm ki,

Xalxana Sancağı Gəncənin caddei müstəqiməsində vaqe' olub Gəncə havalisinə memərru ma'bər olmaqdan naşi mahallı mərkum əksərən adayi bəd'-rə'yin matmahı nəzərləri olmaqla mühafizəsi bir mirimiranı şücaət-nişanın öhdei qayğısına həvalə olunmaq muktəzi olub və sən ki mirimiranı mumaileyhsin, sənin bil-verəsə şeci' u namı-dar və istihdama layiq sezavar olduğun məsmuyu humayunum olduğuna görə avatıfi aliyyəi hüsrəvanəm-

dən şərəf-bəxşi sudur olan xətti humayunu inayət-məşhunum mucibincə şanın rütbəi mirimiran ilə qalxma' və livai mərkumə bər-vech-i yurdluq və ocaqlıq sənə inayət və tevcih olunmağın imdi işbu əmri şərifim ... ilə vusulündə, sən ki mirimiranı mumaileyhsin, sənə tev-cih-i humayunum olan livai məzbura vusul və zəbtu rəbdə məşğul olub hifz u hırasəti məmləkət və mühafizə və sıyanəti əhali və ra'iyyət və dəf u rəf -i qeyd u gəzəndi düşməyini bəd'-tıynət vəl-hasil sunuh və zühur edən ümid edərin küllüsünə hələ Gəncə mühafizi vəzirim Gənc Əli Paşanın rəyi rəzini isabət-karini üzrə əməl ü hərəkətə mübaderət və hər halda niki tam təhsilinə qayğı ü diqqət və ənənənin muktəzasınca sən də xidməti miridə meydana gətirməyə sərfi nakdinei qüdrət və bəzli tab u taqət etməyin babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Qeyd şod.

Fi əvaxiri R., il [1]147 [Sentyabr 1734]

C. DH, 4189

33

TƏHMASIBQULU XANIN GƏNCƏNİ MÜHASİRƏ EDƏCƏYİNİN BİLDİRİLMƏSİ ÜZƏRİNƏ ƏTRAF VİLAYƏTLƏRDƏKİ QÜVVƏLƏRİN DƏ İŞTİRAKIYLA DÜŞMƏNƏ QARŞI QOYULMASI

Təhmasibqulu xanın Əriş və Qarasaqqal istiqamətlərindən hərəkətlə Gəncəni mühasirə edəcəyinin bildirilməsi üzərinə; Şərq Səraskəri Köprülüzadə Abdullah Paşanın ordunu o tərəfə göndərməsi üçün əmr göndərildiyi, Rəvan, Ərzurum, Tiflis, Çıldır və Van vilayətlərinin də müdafiə etməyə qatılması üçün başqa başqa əmrlər nəşr olunduğundan bəhslə lazımi tədbirlərin alınması üçün Gəncə Mühafizi Gənc Əli Paşa ilə Gəncədə vəzifə yerinə yetirən əsgəri, elmi və mülkü dövlət ricalinə xitabən yazılan hökm.

[Noyabr 1734]

***

"Cümlənizi Xudanı Mütəalə əmanət eylədim. Görəyim sizi. Dini mübin uğrunda kamalı səbr u səbat ilə bi-avnillahi Təala qalanın mühafizəsində bəzli tab ü taqət eyləyəsiz.

Düşmənin dəfinə küllü tədarük görülmüşdür və duayi xeyrim də sizinlə Biladir. Heman kaviyyü'l-qəlb olasız." deyu ünvanına xətti hümayun keşidə qılınmışdır.

Gəncə mühafizi vəzirim Gənc Əli Paşaya və Gəncədə olan mirimiran və ümərаya və Gəncə qazısı və müftisinə və onda olan Dərgahı Əli yeniçəriləri və yerliqulu və sair tavaifi əsgəriyə zabitanına və əyalət və əlviyə alaybəylərinə və Gəncədə olan üləma və suləha və ayan və əhalisinə hökm ki,

Sən ki vəziri müşarünileyhsin, bu dəfə tərəfindən dəri Dövlətmedarıma varid olan kağızın manzuru humayunum olub ilam olunduğu üzrə Təhmasibqulu Xanı bi-imanın bir miqdar əsgəri Əriş tərəfindəki Kür çayı ma'berindən və özü də on min miqdarı süvariyi na-bekari ilə Qarasaqqal keçidindən ubur və gecəni mühasirə daiyəsində olduğu məlumu mülukanəm olmuşdur. Acamı li'amın lütfü Haqq ilə gərəyi kimi qəhri tədmir olunmaları üçün güclü tədarükə mübaşirət olunub ranai qüvvəti qaribən və təcili olaraq cümlədən əvvəl orduyu humayunumun o tərəflərə çatmasına müsaraat eyləməsi üçün Şərq tərəfi səraskəri vəzirim Körpülü-zadə Abdullah Paşa xətti humayunumla mu'anvən əmri şərifimlə təkid və isti'cal və andan başqa melaini mərkumunun ətraflarına bəzi tavaif təslit ilə zahirələrin qat' və imdada gedən əsgərlərin və mütəfərrik olanların ahz və edam edərək filcümlə təzyiqləri əmrinə qayğı və ordunu hümayunumun vüruduna qədər səninlə xəbərləşmədən halı olmayıb o tərəflərə dərin küşayi bəsirət olması üçün hələ Rəvan səraskəri vəzirim Əli Paşaya mü'əkkəd əmri şərifimlə tənbeh və təkid olunduğu və Ərzurum valisi vəzirim Əhməd Paşa da umumən Ərzurumun yeniçəri və quloğulları nəfəratı və əyaləti Ərzurumda vaqe' ümərai Ekrad ilə Qarsa məmur olub və Revana qarın olmaq hasəbiylə hini iktizada Şərq tərəfi səraskəri müşarünileyhin rəyi ittifaqına mütabaat ilə iktizasına görə hərəkət etmək üzrə təkrarən əmri şərifimlə özü tənhib olunduğu vəl-hasil hifz və hırasəti məmləkət və memaliki mahrusəmdən düşməni bəd-tıynətin tard ü ib'adına qayğı ü diqqət eyləmələri üçün Tiflis və Çıldır və Van vilayətlərinə də başqa başqa əmri şərifimlə tövsiyə və təşdid qılındığı və bunlardan maada bilcümlə iktiza edən ümid edər və xüsusun tədiyyə və

təmşiyətinə müsaraat olunduğu məlumunuz olduqda avn ü inayəti Rabbü'l-İzzət'ə təşəbbüs və ruhaniyəti Rəsulu Əmin və cihari güzinə təvəssül ilə bu halda kaviyyü'l-kalb və cəra'l-xətir mərkəzi səbr və səbatda sabit-kadəm və rasihi dəm olub muktəzayi diyanət üzrə qayuranə və cəsuranə hifz u hırasəti qalaya qayğı ü diqqət cümlənizdən matlubu sultanım olmağın,

İmdi, işbu əmri şərifim ... ilə vusulündə siz ki sair mumaileyhimsiz, cümlənizi Allahu zü'l-cəlalə vedia vü əmanət etdim. Duayi xeyri mülukanəm və təvəccühatı kulubu muvahhidin sizinlə Biladir. Təhsili səadəti dünya və axirət, nanu nəməki Padşahanəm haqqında kema-yenbaği riayət və dini mübin uğurunda bəzli ma-hasal-ı taqət ilə yaratmaqla görəyim sizi cümlənizi könül birliyi ilə mühafizəyi qalaya kıyam və səbir və niyyatı müstəlzimi ilticayi təvəssül və itisam birlə hər biriniz mərkəzi mətanətdə sabit və payidar və diliranə və qayuranə hərəkətə bəzli iqtidar mümkün olduqca müdafai adaya da sərfi mağdərət və hər halda dini mübin və dövləti əbəd-karinimin təkmili isməti namusuna səyi diqqət eyləyəsiz. Melaini məsfurinin bi-tevfiki'llahi'l-Məliki'l-Allam qəhri edamları əmrində gərəyi kimi ikdam olunub iktiza edən tədbir ü tədarükdən qata qüsur olunmamaqla siz də müqəddiməi fevz ü nüsrət olan mətanət və səbati fali məsərrət mealinə təməssük ilə hər xüsusda şəciyanə və bahadıranə hərəkət və təhsili niki tammə mübadərət və dareyndə ihrazı məsubatı cəziləyə nisarı nakdinə qüdrət və daim icrayi sünnəti səniyyəyə məşvərət və siz ki sairi mumaileyhimsiz, siz də hər əmrdə vəziri müşarünileyhin əmr və rü'yətinə ittiba' və muvafakat və könül birliyi ilə sərfi sədad və ittifaq ü ittihad məsləyinə riayət edərək xidməti məşkurə meydana gətirməyə ibtida etməniz babında fərmanı alişanım yazılmışdır.

Fi əvasıtı C, il [1]147 [Noyabr 1734]

A. DVNS. MHM. d, 140/725

34
GƏNCƏ QALASI İÇİNDƏKİ ƏSGƏR VƏ XALQIN VƏZİYYƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLƏRƏK BİLDİRİLMƏSİ

Gəncə qalası bir müddətdir düşmən tərəfindən saldırıya uğradığından qala içindəki əsgər və xalqın vəziyyətlərinin öyrənilməsi

üçün vəzifələndirilən Qapıçılar Kətxudası Əlinin, bir yolunu taparaq qalaya çatıb əldə etdiyi məlumatları tələsik olaraq xəbər verməsi üçün Səraskər Paşa ilə vəzifəli Kətxuda Əliyə xitabən yazılan hökm.

[Mart 1735]

***

İşbu əmri şərif məhəllinə getməyib geri gəlməklə battalda hifz olunmuşdur.

Səraskər Paşaya və Qapıçılar Kətxudası Vəkili Əli damə məcduhuya hökm ki,

Gəncə qalası bir müddətdən bəri düşmən tərəfindən təzyiq olunub bu ana qədər dərununda olan asakiri İslamın və sair əhalisinin keyfiyyətləri lazımınca məlum olmadığına görə səyi şahanəm zühur və mühafizədə olanların əhvallarına təhsili ıttıla' olunmaq muradı humayunum olub mumaileyh ala-bin-nəfs qalaya duhul və keyfiyyətinə rə'yü'l-ayn bə'də'l-vukuf gəlib rikabı humayunuma bil-müşafehə ərzi bəyan etməsi mətlubu mülukanəm olmaqla sən ki səraskəri müşarünileyhsin, mumaileyh Əlini hələ Van valisi vəzirim Teymur Məmməd Paşa ilə mi olar yoxsa qeyrilərləmi olar hər nə tariq ilə olarsa alaeyyi halın Gəncə başına irsal və qalaya idxal etməyin fərmanım və mumaileyh keyfiyyəti hala kema-hiyə təhsili ıttıla' eylədikdən sonra ərz u mahzar ilə icalətən Dərsəadətimə isal və təsyir qılınmaq muradı humayunum olmaqla işbu əmri şərifim ısdar və mumaileyh ilə irsal olunmuş dur.

Vusulündə, sən ki səraskəri müşarünileyhsin, mumaileyh Əliyi müşarünileyh Teymur Məmməd Paşa iləmi olar yoxsa qeyrilərləmi olar hər nə vəchilə olar isə olsun avni Rəbbani ilə bi-eyyi halın Gəncə başına irsal və dərunu qalaya idxala bəzli qüdrət eyləyəsin və sən ki mumaileyh Əli *damə məcduhusun*, sən də Gəncənin keyfiyyətinə gərəyi kimi təhsili ıttıla' etdikdən sonra hələ Gəncə mühafizi vəzirim Gənc Əli Paşadan və sair onda olan bilcümlə rüəsayı asakirdən ərz və mahzar ahz və rikabı geyrət-nisabımıza keyfiyyətin künh ü həqiqətini şifahən də taxarar ü bəyan üçün cümlə hallarına ba'də'l-ıttıla' Gəncədən çıxıb icalətən və müsaraatan Dərsəadətimə vusulə bəzli tab ü

taqət və fərmanım olduğu üzrə nə vəchilə olar isə olsun Gəncəyə duhul və keyfiyyətə təhsili ıttıla' etmədikcə bir hatvə geriyə avdətdən və əleyhinə hərəkətdən gayətü'l-gayə ittiqa və mücanəbət etməniz babında fərmanı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi əvaxiri Şəvval il [1]147 [Mart 1735]

A.DVNS.MHM.d,140\1229

35
İRANDA TƏHMASIBQULU ORTAYA ÇIXDIQDAN SONRA ÖZÜNƏ GƏNCƏ XANLIĞI VERİLƏN ŞAHVERDİ XANIN OSMANLI DÖVLƏTİNƏ BAĞLILIĞINI BİLDİRƏN "İTAƏT FƏRMANI" TƏLƏBİ

Ailəsinin böyüklərindən olan Şeyx Ziyaəddinin övladları tərəfindən "ocaqlıq" olaraq idarə olunan Gəncə Xanlığı, bir müddət əvvəl mərhum Sarı Mustafa Paşa idarəsinə verilmişkən İranda Təhmasibqulu ortaya çıxdıqdan sonra xanlığın öz üzərində qərar qılındığından bəhslə, Padişah tərəfindən özünə "itaət fərmanı" verilməsini tələb edən Gəncə Xanı Şahverdi Xanın məktubu üzərinə; Sadarətin Babı Ali tərəfindən "hakimanəcə kağız" yazılaraq göndərilməsinin uygun olacağını ifadə edən ərz təzkirəsi.

[1 sentyabr 1752]

***

Be-ismihi Sübhanehu və Təala

Ey asafı bi-adil vey qanə kərəm vey dəsti olan nəşri avatıfda aləm vəl-bahri'l-hazm cəmilü's-səhaya kərimü'ş-şiyəm raz-danı medarici mələkut paz-nanı məarici lahut məhrəmi bargahı ihda mahzeni sirri Samədi mərkəzi mühiti əmvacı hucəc nöqtəyi dairəi **"ye'tunəha min küllü fəccin"** həm-nizamı mehafili ruhaniyan və həm-revnakı məcalisi kudsiyan olan nadiyi əsmani nişanlarına nerdubanı mütənasikatü'd-dərəcat tazimatı şövq-amiz və mirkatı mütənasibətü'l-ikdam təkrimatı söz-əngiz balanı behiştanə libası ıydanə olmağa sezə cəvaxir-bülənd-i qədri tahiyyatı mütəşəvvikanə ani bihi dövlətli, səadətli, inayətli, məkrəmətlü, mərhəmətin, vəliyyü'n-ni'am və kəsirül-kərəm, əfəndim, sultanım həzrətlərinin türabı ikdamlarına sadr-hezar-ı acz və qüsur izhar və məclisi şəriflərinə lazımı ikramları bi-nihayə hulus üzrə xeyirdualar və ikram ilə səlamlar olunar. Xudanı müteal bədəni şəriflərin səhv və hatarlardan masun və mahfuz eyləyə. Amin. Əsəri zalik, mənim dövlətli, səadətli, inayətli, mürüvvətli, mərhəmətli, vəliyyü'n-ni'am və kəsəril-kərəm, əfəndim sultanım həzrətləri,

Bundan akdəm şəhəri Gəncə Xanlığı maman an-cəddin cəddimiz olan Şeyx Ziyaəddin silsiləsindən övlad be-övlad batnən ba'də-batnın ocaqlıq şərt olmaqla bundan akdəm Dövləti Aliyyəi Osmaniyə Şirvan, Şamaxı və Gəncə və Tiflis və sair memaliki İrandan bəzisin bi-avni'llahi Təala malik olub şəhərimiz olan Gəncə şəhərin mərhum Sarı Mustafa Paşa həzrətlərinə Padşah lütfkarlığı olub bu bəndələri də şövkətli, məhabətli Padşahı aləm-pənah *etala'llahu dövlətehu və eyyədə saltanatehu və kahhera a'daehu* həzrətlərinin zıllı himayə idində müstərihü'l-hal sədəqəyi Padşahı cahan-darı ilə medar-güzar olub davamı ömrü dövlətlərinə leyl ü nehar dua-qu ikən bi-kaza'illahi Təala Tahmas[b] Qulu sekki nəmək-tagi-i əhli bagi zühur edib müxtəlif müsibətlərə giriftar olduğumuzdan sonra el-yevm Gəncə Xanlığı bi-məşiyyəti'llahi Təala bu bəndələri üzərində mukarrərdir. Lakin İranda şah olmamaqdan naşi hıyarən fı's-sahar(?) olub və məmləkətimiz Qars Əyalətinə əqrəb və muttasıl və hələ Ərzurum taciri vilayətimizə iyab ü zəhab etməklə iqlimi vahid addolunup **"Etiullahə və etiu'r-Rəsulə və uli'l-əmri minküm"** nassı qatıyla Padşahı şövkət-makruna muti' ü münkad və bəndə olub xidməti aliyyələrinə elə-axirü'l-ömr hulusanə xadim olduğumuz məlumu dövlətləri buyurulduqda kərəmi inayətlərindən niyazı bəndəganəmiz oldur ki, ətrafı mülasakımız, itaətimizi bilmək üçün bir qitə əmri şərifi əli lütfkarlıqı sultan və bu bəndələrin məsrur və çerağ buyurmak üçün adamımız Məhəmməd Bəy qulların haqq-paylayarına mükibbən alə'l-vech pa-buslarma irsal olunmuşdur. İnşaallahı Təala leda-şərəfı'l-vusul məramımız husulpəzir olmaq üçün əmri fərman lütf və lütfkarlıq dövlətli, inayətli, səadətli, mürüvvətli, mərhəmətli veliyyü'n-ni'am və kəsəril-kərəm əfəndim, sultanım həzrətlərinindir. Təhrirən, Fi əvaili Rəcəbü'l-mürəccəb, li-sənətin hamsə və sittin vəmiyə və elf.

Şahverdi

Xanı Gəncə Halə

Tərəfi Sadrıazamiyə Gəncə Xanı Şahverdi Xan tərəfindən varid olan məktubun xülasəsidir. Fi 21 L. [1]165

Dövləti Aliyyənin İrananiyan ilə olan musalahası şurutu və hüdudu İraniyəyə təcavüz və ta'addidən gümaştəganı Səltənəti Səniyyənin məmnu' olduqları müqəddəməti basdı təmhid olunaraq müqəddəmə Hacı Çələbiyə və sairlərə yazıldığı kimi xanı mumaileyhə də tərəfi çakəridən hakimanəcə kağız təhrir və adəmisi avdət etdirilmək münasib isə əmr u fərman həzrəti mənləhü'l-əmrindir.

Bundan akdəm şəhəri Gəncə Xanlığı əbən an-cəddin cəddimiz olan Şeyx Ziyaəddin silsiləsindən övlad be-övlad batnən ba'də-batnın ocaqlıq şərt olmaqla bundan akdəm Dövləti Aliyyə Şirvan, Şamaxı və Gəncə və Tiflis və sair memaliki İrandan bəzisinə malik olub şəhərimiz olan Gəncə Şəhəri mərhum Sarı Mustafa Paşaya lütf olunmaqla bu bəndələri də zıllı himayəti Səltənəti Səniyyədə müstərihü'l-bal və sədəqəni Padşahıya ilə mürəffəhü'l-hal olub duayı davamı Dövləti Aliyyəyə məşğul ikən bi-kazaihi Təala Tahmas[b] Qulu zühur edib müxtəlif müsibətlərə giriftar olduqdan sonra əl-yəvm Gəncə Xanlığı bi-məşiyyətihi Təala bu bəndələri üzərində mukarrərdir. Lakin İranda şah olmaqdan naşi heyran və sərgərdan olub məmləkətimiz Qars Əyalətinə əqrəb və muttasıl olduğuna görə hələ Ərzurum taciri vilayətimizə iyab ü zəhab edib iqlimi vahid add olunmaqla **"Etiullahə və etiu'r-Rəsulə və uli'l-əmri minküm"** nassı kafiylə Padşahı şövkətmakrun həzrətlərinə muti' və münkad və bəndə olub xidməti aliyyələrinə ila-axirü'l-ömr xalisanə xadim olduğumuz məlumu ali buyrulduqda kərəm və inayətlərindən niyaz olunar ki ətrafı mülasıkımız itaətimizi bilmək üçün bir qitə əmri şərifi ali lütfkarlığı humayun və bu bəndələri məsrur və çərağ buyurulmaq üçün adamımız Məhəmməd Bəy irsal olunmuşdur. Məramımız husul-pəzir olmaq əmri fərmanlarına mənutdur.

[1 sentyabr 1752]
XƏTT, 5/153, 7/224

36

ŞUŞA, RƏVAN, TİFLİS VƏ ŞAMAXI XANLARININ ELÇİLƏRİ İLƏ FAYDALARI GÖRÜLƏN DİGƏR VƏZİFƏLİLƏRƏ VERİLƏN HƏDİYYƏ VƏ XƏRCLİKLƏR

Qars Mühasibi İbrahim Əfəndi tərəfindən satın alınaraq Şuşa, Rəvan, Tiflis və Şamaxı xanlarının göndərdikləri elçilər ilə döyüşlərdə faydaları görülən Yeniçəri və Silahdar Ocağı ağalarına, Hacı Giray Paşa və Çıldır valisinə paylanan xələt, kürk, qaçışımlı atlar ilə nağd olaraq verilən xərcliklərə aid xərclərin dövlət büdcəsindən ödənmək üzrə mahsup edildiyinə dair Sadarət buyruldusu.

[4 mart 1771]

***

Hələ Qars Mühasibi əl-Həcc İbrahim Əfəndi,

Zirde təhrir və bəyan olunduğu üzrə sərf olan hil'atlar və müzəyyən atlar və təcəmmulatı bahaları olan səkkiz min üç yüz əlli yeddi yarım guruşu ehtiyatda olan əmvalı miriden verib hesabına mahsub olmaq üzrə işbu buyuruldumuz hifz eyləyəsiz deyu buyuruldu. Fi 17 Za. il [11]84.

Ba-fərman-ı ali Piyada Minbaşı Bəşir-zadə Abdullah Bəyə və həmçinin Gurçu-zadə İbrahim Ağaya; Hil'at kürk: 2 ədəd fi[yatı] 50 quruş, 100 quruş Ələmdarlarına; Biniş: 2 ədəd, 20 quruş	Rəvan Xanı tərəfindən gələn Hacı Əhməd Xanə ilbas olunan; Hl'at qakım kubur kürk: 1 ədəd, 95 quruş. Yanında məlum təvadlarına; Biniş: 5 ədəd, 50 quruş	Dəfa Rəvan Xanı tərəfindən gələn Zaman Xan Bəyə ilbas olunan; Hil'at sincab kubur kürk: 1 ədəd, 55 quruş Yanında məlum təvadlarına; Biniş: 3 ədəd, 30 quruş Çuxa kərrakə: 2 ədəd, 24 quruş
Şuşa qalasında Pənah-oğlu İbrahim Xandan gələn Hacı Ağaya; Hil'at sincab kubur kürk: 1 ədəd, 55 quruş Xərclik: 200 quruş Yanında beş ədəd təvadlarına; İlbas biniş: 5 ədəd, 50 quruş	Tiflis Xanı İrakli Xan tərəfindən gələn Penik Zabiti Bayabəy adlı məsfura; Hil'at sincab kabur kürk: 1 ədəd, 60 quruş Xərclik: 150 quruş Yanında mövcud təvadlarına; Biniş: 7 ədəd, 70 quruş	Rəvan Xanı Hüseyn Əli Xan tərəfinə göndərilən; Müzeyyen esb: 1 ədəd, 600 quruş (Yeleğendər) Esb: 2 ədəd, 200 quruş

Qars ordusuna məmur olan yeniçəri sərdənkeçdi ağaları; ədəd 10. Hil'at: 10 ədəd, (fi[yatı] 12 quruş, 120 quruş Ələmdarlarına; Hil'at 10 ədəd, 80 quruş	Silahdar Ocağının Şorbaşısı Boyabadi Məmməd Ağaya ilbas olunan; Hil'at: 1 ədəd, 15 quruş Çavuşuna; Xalat: 1 ədəd 8 quruş Kapitanlarına; Xalat: 5 ədəd, 50 quruş	Dəfa Şorbaşı Bolulu Əli Ağaya ilbas; Hil'at: 1 ədəd, 15 quruş Çavuşuna; Xalat: 1 ədəd, 8 quruş Yüzbaşılarına; Xalat: 5 ədəd, 50 quruş
Defa Baş Şorbaşı Sivası Kənan-zadə Əhməd Ağaya; Hil'at: 1 ədəd, 20 quruş Çavuşuna; Xalat: 1 ədəd, 10 quruş Yüzbaşılarına; Xalat: 5 ədəd, 50 quruş	Şamaxı Xanı Fətəli Xan tərəfinə göndərilən iki nəfər adamlara; Xərclik: 200 quruş	Dəfa Bozcalı Murtazakulu Xan İrakli Xan tərəfindən Qarsa fərarilik və bir müddət məks və bil-iktiza Fətəli Xanı mərkum tərəfinə göndərildikdə verilən; Xərcliyi: 200 quruş
Çıldır Bəylərbəyisi Süleyman Paşa maiyyətiylə Faş istihlasına məmur Hacı Giray Paşaya və şecianı Ləzgiyana göndərilən; Nağd olaraq zəri mahbub: 500 ədəd, 1375 quruş Həmçinin karındaşı Mahmud Bəyə göndərilən; Nağd olaraq zəri mahbub: 250 ədəd, 687,5 quruş	Bi-mennihi Təala Faş qalası istihlasında Moskovludan avnı Haqq ilə ahz olunan minbaşı və yüzbaşı və sairləri Süleyman Paşa tərəfindən mahbusları göndərdiklərində məmur ağasına; İlbas karsak kontoş kürk: 1 ədəd, 65 quruş Etbaına; Biniş: 5 ədəd, 50 quruş Yanında 4 nəfər bayraklarına və ağayi mərkuma; İn'am: 850 quruş	Bi-inayətillahi Təala Faş qalası istihlasında və Moskovlu ahz olunduqda rüəsanı əsgər Çıldır Bəylərbəyi Süleyman Paşa həzrətlərinə göndərilən ərkana; Semmur kürk: 1 ədəd, 350 quruş Esbi müzəyyən: 1 ədəd, 550 quruş Yeleğendər; 2 ədəd, 200 quruş

Və Hacı Giray Paşaya irsal olunan ərkana; Qakım kürk: 1 ədəd, 100 quruş	Ba-fərman-ı ali Gürcüstan'; mülk təsis olunan Axısqada iqamət edən Keyhüsrəv Abaşizə istih-kam-ı səfər hususi üçün Qarsa gəldikdə verilən; Ədəd: 550 quruş İlbas olunan kürk: 1 ədəd, 60 quruş Əsbi müzəyyən: 1 ədəd 450 quruş	Şamaxı Xanı Fətəli Xan tərəfindən gələn Qasım Ağaya; Qakım kubur kürk; 1 ədəd, 55 quruş Xərclik: 350 quruş, -ədəd- Səkkiz nəfər etba'larına; Biniş: 8 ədəd, 80 quruş quruş
Yekunu masarifatı məzkur: 8357,5 quruş ədəd		

Məruzu bəndələridir ki,

Balada mastur olan hil'atlar və atlar və bisatları əmri fərmanları üzrə mübayaya və bər-vech-i muharrər və inzımamı rəyi aliləriylə mahallərinə sərf olunmaqla gərək hil'at-baha və gərək atların təcəmmulatı və masarifi sairə bər-mucib-i dəftər səkkiz min üç yüz əlli yeddi yarım quruş olduğu məlumu aliləri buyuruldukda ol babda əmri fərman dövlətli, inayətli, əfəndim sultanım, həzrətlərinindir.

Əl-Həcc İbrahim
Mühasibi Qars
17 Za. il [11]84 [4 mart 1771]

C. DH, 11041

37

QARABAĞ XANI XƏLİL XAN TƏRƏFİNDƏN GÖNDƏRİLƏN MƏKTUBLARDA BÜTÜN AZƏRBAYCAN XANLARI İLƏ BİRLİKDƏ OSMANLI DÖVLƏTİNƏ BAĞLILIĞINI BİLDİRDİYİ

Ərzurum köhnə valisi mərhum Məmməd Paşanın görüşləri istiqamətində Azərbaycan xanlarına düşmənə qarşı yekvücud olmalarını təşviq edici olaraq xalat və digər hədiyyələrin verilməsinin vaxtı gəldiyi / Osmanlı ölkəsindən sayılan Azərbaycana

və İranın kilidi məsabəsində olan Rəvan qalasına, düşmən hücumlarına qarşı gəlmək üçün Ərzurum valisinə səraskərlik verilərək əsgərlərin bir yerə toplanılması lazım olacağı / Qarabağ Xanı Xəlil Xandan Padşahın eşiyinə göndərilən Farsca ibarəli ərizədə, Osmanlı dövlətinə bağlılığını bildirdiktən sonra əmr olunan xidmətləri yerinə yetirəcəklərinə, bütün Azərbaycan xanları ilə görüş və könül birliyi içində olduqlarını, Çıldır valisi Süleyman Paşanın elçisi ilə öz katibini İstanbula göndərdiyi / Qarabağ Xanı Xəlil Xandan Çıldır Valisinə gələn məktublarda; valilikçə göndərilən Xəlil Əfəndi vasitəsiylə özünə həvalə olunan işləri yerinə yetirəcəyini, ayrıca Musa Xanın qardaşlıq və dostluq məqsədiylə özünü ziyarət etdiyini bildirdiyi / Xəzinə Katibi İbrahimin yanına adamlar verilərək bölgədəki bütün xanlıqları gəzdiyi və bu surətlə çatdırdığı yazıların qarşılıqları olan bağlılıq məktublarını aldığı mövzularında Çıldır Valisi Süleyman Paşadan Sadarətə gələn təhriratın xülasəsi.

[Dekabr 1774]

***

Hələ Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm izzətli Süleyman Paşa həzrətləri tərəfindən varid olan təhriratın xülasəsidir. Fi 17 Ş. il [1]188

Müşarünileyhin bundan akdəm Dağıstan tərəfinə göndərdiyi ülamadan Xəlil Əfəndi bu əsnada zühur edib miyanei hanan-ı Azərbaycanda qüvvəti əsgər ilə görkəmli olan Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan və Xoy Xanı Əhməd Xan bir-birləriylə ittifaq və tərəflərdən qarabəti sıhriyyə ilə təmhidi mebaniyi birlik etmələriylə sair hananı Azərbaycan mumaileyhimanın riştei birliklərinə mərbut olduqlarına görə Xoy xanı mumaileyh, əfəndiyi mumaileyhə adam tərfik və Qarabağ xanı mumaileyhə isal etməklə ol əsnada Dağıstan ümərasından Usumi Xanzadə Əli Bəy və Conkətay Əhməd Xanın qarındaşı Əli Sultan və sabiq Şamxal-zadə Xas Polad Bəy və Nevsal Məmməd Xanzadə Surxay Bəy və Əli İskəndər Bəy və Anderay bəyi və Bahasay bəyi, on min qədər Ləzgi əsgəriylə mumaileyh İbrahimxəlil xanın maiyyətində olmalarıyla müşarünileyhin özlərinə olan məktublarını təslim və siyadətlərini şifahi təfhim eylədikdə cümləsi səyi diniyyə və xidməti Dövləti Aliyyədə izharı sədaqət və ibrazı hamiyyət edərək adayı din və Dövləti Aliyyə ilə mukateləyə şövq ü hahişi dərunlarını bəyan etmələriylə müşarünileyhin məktublarına cavab olmaq üzrə iki qitə Ərəbi məktub tərəfi müşarünileyhə təhrir və müşarünileyhin sairə olan məktublarını öz adamlarıyla Dağıstana irsal etmiş olduqların.

Mumaileyh İbrahim Xan, əfəndiyi mumaileyhə adam qaçıb Şəki və Şirvan Xanı Məhəmməd Həsən Xana və Şamaxı Xanı Agasi Xan və Məhəmməd Səid Xana irsal və onlar da Dərbənd və Quba Xanı Fətəli Xana isal etmələriylə Fətəli Xan sahili bəhri Xəzərdə olub Surxay Xanzadə Məhəmməd Xanın oğlu Abdullah Bəy də maiyyətində olmaqla əfəndiyi mumaileyhi bir neçə gün yanında ta’vik və gayrət-i diniyyə və sədaqəti Dövləti Aliyyədə cümlədən çox hulus və hamiyyətini və ləde’l-iktiza dilavərayi Dağıstandan asakiri vafirə ihtişadına qüdrətini və körpüyü Dərbənd mühafizəsində və fərman buyurulan sair yerlərdə adayi din və Dövləti Aliyyə ilə müharibədə salabət-i diniyyəsini bəyan edib ancaq təhlükəsizliyi tariq olmadığından keyfiyyət və əhvalı qələmə alamayıp əfəndiyi mumaileyhin yaddaşı sami’asına təqdim’ etdiyini məktubunda təhrir və i’tizar və Şəki və Şirvan və Şamaxı xanları Türki məktublarında hər keyfiyyəti tasdir və iş’ar etdiklərin.

Qarabağ Xanı mumaileyh İbrahim Xəlil Xan hər keyfiyyəti təhriratında tasrih edə bilmədiyinə görə əfəndiyi mərkumun takririnə ihalə və debiranı mötəbərəsindən Məhəmməd Əfəndi adında adamı Dəraliyyəyə ru-mal-i idarəsiylə bir qitə ariza tərəfindən və bir qitə ərizə də Şəki və Şirvan xanı olan Sünniyyü’l-məzhəb Məhəmməd Həsən Xan tərəfindən təhrir olunmaqla hananı mumaileyhimanın iki qitə ərizələrini və balada adı çəkilən iki qitə Ərəbi kağızları və Azərbaycan xanlarının Türki və Farasısı məktublarını və əfəndiyi mərkumun bir qitə takrir kağızını və xanı mumaileyhin debiri adı çəkiləni müşarünileyh Xəzinə Katibi İbrahim Bəy bəndələrinə tərfikan bu dəfə Dəraliyyəyə ərz u təqdim etdiyin və keyfiyyət mərkum Məhəmməd Əfəndi və İbrahim Bəyin takrirlərindən də məlum olacağın.

Hananı İran və Dağıstanın məratib və etibarlarını müşarünileyhin təhrir etməsi qapı kətxudası tərəfindən iş’ar olunmaq hasə-

biylə hananı Azərbaycandan Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan bu əyyamda bəzi əsbab ilə kəsbi iştihad və etibar eylədiyin və Xoy Xanı Əhməd Xan cümlədən cəld və Təbriz xanı biradərzadəsi və Rumuya və Naxçıvan və ol havalıda olan xanların cümləsi qohum və mütəallikatı olduğundan qeyri İbrahim Xəlil Xan ilə də tərəflərdən qarabəti sıhrıyyələri olmaqla sair xanlar bunlara tabe' və mərbut olduqların.

Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan ilə Dərbənd və Quba Xanı Fətəli Xan miyanələrində bu ana qədər şiddəti hüsumət cay-gir ikən bu əsnada adayi dinin tasallutu vaxtında; "Bir-birlərimizə adavət və muhasamat şan-ı əhli İslam deyildir." deyu Usumi Xan miyanələrinə tavassut etməklə bu günlərdə müsahibə və akdı riştəyi birlik və musafat etmək üzrə olduqların.

Ərzurum valisi sabiq Məmməd Paşa mərhumun rəyi savab və müstahsənələrinə tofiq birlə tə'əmmül olunması fərman olunan təşrifat və atiyyə və hilayı şahanə irsaliylə hananı Azərbaycanın müdafiəyi küffarda həm-dəsti mu'azadat olmaları babında əmri ali ısdar və irsali məsləhəti vaxt ü haldan olduğun.

A`dayı dinin memaliki İslamiyəyə və fima-ba'd Memaliki Şahanədən ta'dad olunması vəd buyurulan Azərbaycana və ələlxüsus kuflu mətini İran add olunan Rəvan qalasına hücumu lazım gələr isə cəmi əsgər üçün dəbdəbəyi sər-əsgəri surətində bu xidməti cəlilənin ədası Ərzurum valisi müşarünileyhə vacibəyi tərəf olduğuna görə hər halda imdad və i'anət buyurulmuş və hər xüsus xəzinə katibi mərkumun takririndən ləde'l-istintak məlum olacağın Ərzurum valisi müşarünileyh bir qitə kaiməsində təhrir edər.

Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xandan rikabı humayuna olan Farisiyyü'l-ibarə arızanın tərcüməsidir.

Tariqi müstəqim və şah-rahı dini mübinə süluk, ərbabı iman və əhaliyi İslama fərzi ayn və aynı fərz olub ayəti kəriməyi **"Eti'ullahə və eti'u'r-rəsulə və ulü'l-əmri minküm"** muktəzasınca ulü'l-əmrə itaət vacib olduğundan xanı mumaileyh də kəməri ixlası miyanı cana bənd edib cənabı Zıllu'llahi ca-nişin-i həzrəti sərvəri kainat və məfharı mövcudat *əleyhi və ala-alihi efdalü's-salat*dan belə subh u şam nə qədər alə'd-davam Dövlət-i Aliyyəi aliyənin füzuniyi şövkət və ikbali dea'vatına məşğul olduğun və xidməti Padşahanədən bir xidmətə məmurluq ilə sər-firaz buyurular isə hasbə'l-qüdrət ol xidməti cəlilənin təqdimində zavabıtı xidmət-güzari və şəraiti can-fəşaniyi mənassayi zühura gətirmək için təvəccöhü Hüsrəvanə his istidasında olub daim bu təmənnada idüğün və bu ana qədər Asitanəiyi Aliyyəyə təqdimi arizaya cəsarət etməməsi hüddamı payəyi sərəri sidrə-nazirin adamı təvəccöhündən neş'ət etməklə əgərçi ol səadətdən məhrum qalıb fe-əmma müddəti məhkumluq və əyyamı salifədən bərü Süleyman Paşa və İshak Paşa ilə qaidəi birlik və rabitəi vidad mərbut və mazbut olmaqla veçhən minə'l-vücuh onlardan cidayi və mugayerət görülmədiğin və bu əyyamı hücəstə-fərcamda Süleyman Paşa rəsul və müraselə göndərib hər bar xanı mumaileyh öz iradatını payei sərəri Xilafət-masirə ərz birlə evamiri şahanəi Dövləti Aliyyə ilə sər-firaz olmasını iş'ar etməklə binabərin işbu arizaya cürət ilə zərrədar bu arizatü'l-ihlası təhrir ilə özü ol afitabı pür-ənvar-ı pişgahında nümudar eylədiyin və xanı mumaileyhin silki gulamanı xan-nişana idxal buyurulması şəfqəti Hüsrəvanədən akdəmi istidası olmaqla şayəstə görülən xidmətə məmur buyurulduqda yavəri Bari və qüvvəti Dövləti Aliyyəi aliyə ilə ol xidməti təqdim edəcəyin və cümlə havanını Azərbaycan xanı mumaileyh ilə həm-hulus və xüsus olub asitanı fələk-bünyana cəbhəi sayidəi həm-inan olmalarıyla şah-rahı dərgahı fələk-iştibahdan ru-gərdan olmayacaqların və çünki meratibi ma'ruzat, cümləi vacibatdan olduğuna görə xanı mumaileyh Süleyman Paşanın təlimi üzrə müşarünileyhin elçisi Xəlil Əfəndi maiyyətinə öz küttabından Molla Məhəmməd Əfəndini tərfik birlə irsal etməklə inşaallahı Təala bargahı aləm-pənaha vürudu səadətlə sər-firaz olduqda ol hududların çi-gunəgi-i əhval ü akval və evza' ü ətvarını kəmahiyə hakkuha haqqı payı tufiya-sa-yı bəndə-ganı akdəsi erfai alaya arz edəcəyin zikr olunan ərizəsində iş'ar edər.

Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xandan Çıldır valisi müşarünileyhə gələn məktubun xülasəsidir.

Bundan akdəm mərbut və mazbut olan ittihad və kıvam u istehkam bulan riştei söhbət ü vidad laziməsincə müşarünileyhin evsafı südüdə və ədəbi mahmudəsi xanı mumaileyhin zəban ü cənan və bal ü xəyalində evrad ü əzkarı olub saliki məsləki istinba və

istihbar ikən ali-cahı əyalət-dəst-gah-ı dostu qədimi Musa Xan cənabı, xanı mumaileyhin uhuvvət-xanəsini təşrif və bir müddət meks ü həbs edib leyi ü nehar vaqe' olan ihtilat və muhaveratı müşarünileyhin yaxşılığından və xanı mumaileyhin qarındaşlığından qeyri olmayıb və hər nə ki şərh və bəyan etdisə müşarünileyhin yaxşılığından və xoşluğundan bəyan və xanı mumaileyhin müşarünileyh ilə olan qarındaşlığı və yeganəliyi kəsbi təza'uf edib iştiyak və intizarı kamala rəsidə olub mumaileyh Musa Xan ol tərəflərin cəmiyyət əhvalına təhsili vüqüf və ıttıla' birlə mu'avedət qəsd etməklə xanı mumaileyhin də işbu vəsiləyi uhuvvət vəsiləyi təhririnə muharrik silsiləyi söhbət olmaqla həmişə müraselələr irsaliylə məş'uf və mə'luf eyləməsin xanı mumaileyh zikrolunan məktubunda təhrir edər.

Həmçinin Qarabağ Xanı mumaileyh İbrahim Xəlil Xandan Çıldır valisi müşarünileyhə varid olan digər məktubun xülasəsidir.

Mumaileyhin havassı zahiri və batınisi şah-rahı mevəddətdə müştak və muntazır olduğu zamanda kıdvətü'l-əfazıl Xəlil Əfəndi səhabətiylə müşarünileyhin məktubu izzi vusul və səadət-vürudu ərzani edib mezamini hullət-ayini bidayətindən nəhayətinə qədər məfhum və əfəndiyi mumaileyhin lisanən takririnə həvalə olunan siparişat da məlum olub bundan akdəm karini istehkam olan habləʼl-mətin-i hullət bu dəfə də bil-muza'af müşəyyəd və müstəhkəm olub ebvabı ta'alluk və təşəvvuk və cənnatı dili uhuvvətmənzil üzərinə iftitah və küşadə-giyə qabiliyyət meydana gətirdiyin və əfəndiyi mumaileyh əzmi vilayəti Şirvan olub Məhəmməd Həsən Xanı və Məhəmməd Səid Xanı və Agasi Xanı görüb və mürasələ və risaləti təbliğ edib sualına mutabık cavab alıb və xaricdə olan sair akval və ef alə muttali' olub mu'avedət etdikdə xanı mumaileyh də işbu məktubu uhuvvət-üslubı təhririnə mübadərət birlə cəmi ma-fi'z-zamirini əfəndiyi mumaileyhin takririnə həvalə etməklə cavabı ba-savabına intizar üzrə idüğin xanı mumaileyh zikrolunan məktubunda təhrir edər.

16.L.[1]188 [20 dekabr 1774]

XƏTT, 16/720

38
TİFLİS XANI İRAKLİ XANIN AZƏRBAYCANA HÜCUM ETMƏSİ HALINDA BÜTÜN AZƏRBAYCAN VƏ DAĞISTAN XANLARININ QARŞI DURACAQLARININ BİLDİRİLDİYİ

Sədrəzəmin, Xəzinə Katibi İbrahim Bəy ilə göndərilən Padşah fərmanı, hilat, saat və pulu Çıldır Valisi Süleyman Paşa vasitəsilə aldığından bəhslə fərman və Sadarət məktubundakı əmrlərə rəaət edərək Rusiya ilə ittifaq halında olan İrakli Xanın Azərbaycana və xüsusilə Rəvan qalasına hücum etməsi halında sərhəd boylarındakı Osmanlı qüvvələrinin köməyiylə bütün Azərbaycan və Dağıstan xanlarının qarşı duracaqlarına dair təminatı ehtiva edən Qarabağ Hakimi İbrahimxəlil xanın Sadarətə yazdığı məktub.

[1776]

***

Dövlətli, inayətli, mərhəmətli, mürüvvətli, əzəmətli, vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndim, sultanım, vəziri əzəm əfəndimiz həzrətlərinin arzu-kərdəyi şəfai bəndəgan olan damanı kərəm-fəşanları ba-ləb-i ta'zim, təlsim qılınmaq hilalında arzuhalı abdi müstəhamları budur ki,

Lazimei zımməti ubeydanəm olan davamı əyyamı ömür ü dövləti həzrəti zıllu'llahi və deavatı hayriyyei ruz-əfzun-ı vəliyyünüyəmi təkra-rıyla güzarəndəi avan ikən işbu salı meymənətiştimaldə avatıfı aliyyəi həzrəti cahan-darıdan hələ Çıldır valisi vəziri hamasət-səmir səadətli, cəladətlü Süleyman Paşa həzrətləri vəsatatlarıyla inayət və lütfkarlıq buyurulan fərmanı qəzai cərəyan və kərəm-namei inayəti Samiləri və dəst-aviz-i Mülukanə olmaq üzrə bir ədəd murassa saat və sikkəi hasənei həzrəti Şəhriyaridən min beş yüz ədəd cədid nısfıyyə və min beş yüz cədid rub'iyyə və bir sevbi semmuru fayizü'l-behcət vəziri müşarünileyh həzrətlərinin Xəzinə katibləri İbrahim Bəy qullarıyla vasıl və bu vəchilə olan inayət və mərhəmətlərindən beynən-nas vəlada səri iftixarım həmsəri səma buyurulmuşdur. Cənabı izidi müteal cəllə ani'ş-şəbih vəl-bənzər həzrətləri Padşahı ruyu zəmin *halledallahu Təala hilafətəhu elə yevmid idin* əfəndimiz həzrətlərinin bədəni sultanı mülukanələrin səhvəni kevniyədən məmin

və masun edib a`dayı bədxahların qəhri tədmir edə. Amin. Bi-hürməti seyyidü'l-mürsəlin.

Fərmanı cəlilü'ş-şan və kərəm-namei samiləri mealində İrakli Xanı məfsədət-nişan Rusiyalıya teba'iyət etmək hasəbiylə pişvası olub hüdudu memaliki Azərbaycan və be-tahsis qalayi Erivana təcavüz etmək lazım gəlir isə hüdudu Səltənəti Şahanədə vaqe' dizdar, mirimiran və havanını İran və hükümdaranı Dağıstan bil-ittifaq vəl-muhaberəi mukabelə və dəfi ada barəsində qayğı etməmiz əmri fərman buyurulduğundan başqa vəziri müşarünileyh həzrətlərinin mufassal təhriratlarından və mumaileyh İbrahim Bəy və küttabı mutəmədimiz Məhəmməd Əfəndi qullarının takrirlərindən mu bemu məlumu acizanəm olmaqla əmri fərman inayətli, mərhəmətli, ulyayı'n-ni'am əfəndilərimizindir. Fərman buyurduğu vəch üzrə cümləmiz ittifaqı ara muktəzayi səyi diniyyə müdafiəyi ada barəsində bəzli makdur etmək vacibəi zimmətimizdir. Müşarünileyh Çıldır valisi həzrətləriylə həm-ətraf olduğumuzdan maada həmişə ebən an-cəddin havanını İran və Dağıstan ilə muarəfei külliyyəsi olmaq hasebiylə daima xəbərləşmə və xidməti din və Dövləti Aliyyədə sərfi nak-dine-i can edəcəyimiz cayı iştibah deyildir. Qaldı ki, xanı məsfur Rusiyalıya tebaiyət və dərunu Çərkəsdən tariqi vasi' küşadə və ianəti Rusiya ilə hüdudu Azərbaycan və umum məmaliki İslama təcavüz etmək üzrə amadə və te'dib barəsində himmət və müsaadəti kərimanələrinə möhtac olmağın hər kefiyyata mumaileyh qulları çənd mahdan bərü vəqif və itmamı mə'murəsiylə irca' və adamımız mumaileyh Məhəmməd Əfəndi qulları tərfik və haqq-payı dövlətlərinə irsalə ibtidar və işbu arzuhalı acizanəm təhrirə ictisar qılındı. Bi-mənnihi Təala ləda-şərəfi'l-vusul istintakı aliyyə buyurular isə hər xüsus və takrirlərindən muhatı elmi aləm-arayi vəliyyü'n-ni'amiləri buyurduqda, əmr, dövlətli, inayətli, mərhəmətli, vəliyyü'n-ni'am, kəsəril-kərəm əfəndim, sultanım həzrətlərinindir. Baqi əyyam dövlət-ruzu əfzun ila yevmi'l-kıyam müstədam.

Bəndə **İbrahim Xəlil**
Hakimi Qarabağ [1776]

XƏTT, 3/73

39
ƏVVƏLCƏDƏN OLDUĞU KİMİ ŞƏKİ VƏ ŞİRVAN XANLIĞININ GƏNCƏ QALASININ MÜDAFİƏSİNƏ KÖMƏK OLMAĞA DAVAM EDƏCƏYİ

Göndərilən Padşah fərmanı ilə Sadarət məktubunun alındığından bəhslə, Rusiyaya qarşı Azərbaycan və Dağıstan xanlarının birlikdə hərəkət etmələri əmrinə riayət edilərək xüsusilə Gəncə qalası, əslində Osmanlı dövləti' nin binası olub digər qalalara müqayisə oluna bilməyəcəyindən Rusiya ilə müttəfiq olan İrakli Xanın mühasirəsinə qarşı əvvəldən olduğu kimi indi də özlərinin qala qüvvələrinə yardım etdikləri, Tiflis xanlığına Ruslar tərəfindən göndərilən cəphəxana və sursat şövqünə maneə olunması xüsuslarında bölgənin vəziyyətə vaqif və etibarlı alimlərindən olan Əli Əfəndinin məlumat vermək üçün göndərildiyinə dair Şəki və Şirvan Xanı Məhəmməd Həsən Xanın cavabı məktubu.

[1776]

***

Ali-cah mu 'alla-caygah dövlət ü ikbal həm-rah, dövlətli, səadətli, mürüvvətli, məkrəmətlü, rəf'ətlü, pedəri vala-cahım sultanım Düsturu cəlilü'ş-şan damə iclalehu'l-ali həzrətlərinin pişgahı məkarim ehtivaları savbına.

Mərasimi tevkir u ehtiram birlə cəvaxiri deavatı halisatı isabət-makrun və gevaxiri tahiyyatı safiyyatı icabət-numun ithaf ü ihda və təfəkkudu xatiri mürüvvət-müzahirləri ala-vechi't-ta'zim müra'at ü istinba qılındığı siyakında nümayəndəi sənavəri bi-məraları budur ki,

Savbı rəfi'u'ş-şan-ı Davəranələriylə an-əsl miyanədə mərbut u müstahkəm olan hulusu bi-payan və sədaqəti söhbəti firavan muktəzasınca əzkarı cəmilələri təzkarıyla səbiha-pira-yı mələvan və pəyamı nuşları vüruduna mütərakkıb və nigəran ikən bu evanı meymənət-nişanda vesatatı aliyyəi müşiranələriylə Padşahı vəliyyü'n-ni'mət-i avalim və Şahənşahı həft-ekalim əfəndimiz həzrətlərinin tərəfi Səltənəti Səniyyələrindən mərhamətənli'l-İslam inayət ü lütfkarlıq buyurulan fərmanı inayət tev-e'man və dəst-aviz-i Mülukanə və kərəm-naməi Sadarət-pənahi və mək-

tubu rəfəti na-mütənahiləri xəzinə katibləri miri rəfi'u'l-kadr İbrahim Bəy bəndələri yediylə vasıl və bu vəchilə haqqı acizanəmizdə olan inayət və mərhəməti aliyyə və telattufatı amimələri ilə beynə'l-a'da qədri iftiharımız həmsəri səma buyurulmuşdur. Cənabı ləm Yezel ü Mütəal *cəllə ani'ş-şəbih vəl-əmsal* həzrətləri Padşahı ruyi zəmin ***hallədallahu hilafətəhu ila yevmid-din*** əfəndimiz həzrətlərinin vücudu humayunu Mülukanələrini səhvlərdən məmin ü masun və adanı din ü Dövləti Aliyyəi ziri şəmşirlərində qəhr u sər-nigun edə. Amin. Tərcüməi fərmanı sultan və kərəmnaməi həzrəti Sadrı ali, İrakli Xanı iblis-şimə Rusiyalıya təbaiyət etmək hasəbiylə pişvası olub hüdudu memaliki Azərbaycan və be-tahsis qalai İrəvana təcavüz və tahatti etmək lazım gəlir isə Səltənəti Səniyyəi Şahanədə vaqe' vüzərayı izam və mirimiranı kiram və səranı sipah ilə havanını Azərbaycan və hükümdaranı Dağıstan bil-xəbərləşmə alə'l-ittifak mukabelə və rəf olunması xüsusuna qayğı etməmiz əmri fərman buyrulduğundan maada maddəi məzbura mufassal rakimei Səniyyələrindən və miri mumaileyh bəndələrinin takrirlərindən ala-haddini məlumu halisanəm olmaqla elhamdulillahi vəl minnə bu muhlisləri əyalətimiz ilə əhli sünnət vəl-camaat və həm-məzhəb olduğumuz hasəbiylə sair havanını Azərbaycana müqayisə olmayıb uğuru din və xidməti Dövləti Aliyyədə bi's-sıdk vəl-ixlas can-fəşan edənlərdən olduğum və əs-sözü müşiranələriylə sələflərimiz mərtəbəi uhuvvətdən əzyəd hulusları olub alə'l-ittifak xidməti aliyyədə olmuşlardır və cənabı dövlətləriylə də ittifaqı ara din yolunda və Padşah uğrunda bəzli makdur edəcəyəm Xudaya zahirdir və çənd mahdan bərü bi'd-dəfaat Gəncə qalası, məsfur İrakli Xan tərəfindən əsgəri vafirə ilə mahsur və bər-muktəza-yı səyi diniyyə canibi sənakarlarından ala-kadrü't-takat zahirə və əsgər ilə muavenət və əlhamdulillahi Təala tahlis olunduğu miri mumaileyh bəndələri ətrafıyla təhsili vüqüf etməklə mantukundan məlumu aliləri buyurular. Qalayi məzburə bir neçə ildən bəri İrakli Xanın zəbtində olmaq hasəbiylə qapısına Rusiyalı əsgərini vəz' etmək qeydində olduğu məsmu-u halisanəm olduqda adamlarını tard etdirib və muhafız əsbabına dərgar olunduqda fima bad tərəfimizdən muavenət olunmayıb qalayı məzburə yenə xanı məsfur tərəfindən zəbt olmaq üzrə Rusiyalı tərəfindən gərək

əhaliyi Gəncəyə və gərək tərəfi Senavəriyə vürud edən tənbehamiz təhriratı mənhusələrindən də malum-ı dövlətləri buyurular. Qaldı ki xanı məsfur Rusiyalıya kəmaliylə tebaiyət və dərunu Çərkəsdən tariqi qəyyum-küşadə və peydərpey özünə top və cəbhəxana və sursatı sairə vüruduyla hüdudu memaliki İslama tahatti və təcavüzə mütəhəyyi və amadə olduğu da məlumu alilərıdir. Gəncə qalası an-əsl Dövləti Aliyyəi əbəd-peyvəndin binası olub və dərunu Azərbaycanda kılai sairə müqayisə olmayıb kufli rasin olub *ma 'azallahu Təala* yədi küffara giriftar və dərununa Rusiyalı duhul etmək lazım gələr isə küllü Memaliki Mahrusəyə zərəri olduğu cayı iştibah deyildir. Tarixi sənanamədən çənd ruz mukaddəm yenə qalai məzburə ahalisinin məxsus tərəfi sənakarilərinə xahişnamələri vürud və İrakli Xanı məfsədət-nişan təkrar qalayi məzburəyi mühasirə etmək üzrə oğlu Almaz Mirzəni və kürəkəni Davud Bəy və Şəmsəddinli Əli Sultanı əsgəri vafirə ilə irsal və tərəfimizdən yenə isti'anət etdiklərinə görə hini vürudlarında tevfiqi inayəti Bari *cəllə şanühu* ilə müdafiəi ada barəsində qayğı və müavin olmamızı və əhaliyi məzburə də bər-muktəza-yı səyi İslamiyə mətanət üzrə hərəkət və fanatizmi dini şəriəti Məhəmmədidə pa-bərca-yı istiqamət olmaların təhrir birlə takviyət verilmişdir və müqəddəmə Nadir Şah vaxtında Gəncə qalasına əcdadınız vəzir İshak Paşa və Yusif Paşa mərhumlar tərəfindən kamalıyla muavenət olunduğuna görə savbı vala-şanlarından da isti'anət və halı təkəddür meallərin Dövləti Aliyyəyə ərz və xahiş buyurmaları niyazıyla ba-dəlalət-i muhlisi bir qitə mahzar yollu ariza da tərəfi dövlətlərinə irsal etmişlərdir. İran bi-sahib və hər kəs bir məmləkət zəbtiylə tavaifi müluk olub hod bə-hod Rusiyalıya müqavimət və qarşılıq edə bilməyəcəkləri məlumu səadətləridir. Cümləmiz mərhəmət və şəfqəti Padşahıya möhtacıq. Miri ali-qədr İbrahim Bəy bəndələri ba-mənaşir-i aliyyə zəmini İrana gələlidən bəri Rusiyalı tərəfindən aldatma zımnında təhriratı mənhusələri və elçiləri və İrakli Xanın da adamlari ma'an havanını Azərbaycanı bir neçə dəfə dövr etmələriylə kübəranı Dağıstandan Usumi Xan və Şamxal və Akuşa qazısının əmanətləri bacarığımız ilə təslim və kuhı Elbruz küşad olunduqda asakiri vafirə ilə Gəncədə və ya havaliyi carda cəm' olmaq üzrə miri mumaileyh bacarığıyla muahedələri olunduğu hava-

nını müşarünileyhim təhriratlarından məlumu səadətləri olunar. Bi-mənnihi Təala xidməti dini Dövləti Aliyyədə təşmiri saidi qayğı olunduğu bi-iştibahdır. Xanı məsrurun vaxtilə tə'dib və guşmalinə himmət və icazəyi aliyyə buyurmaları hususu inayətli vəziri əzəm əfəndimizə də ba-arzuhal təhrir və miri mumaileyh bəndələri xitamı mə'murəsiylə irca' və üləmanı mutəbərəmizdən fəzilətli Əli Əfəndi dailəri də tərfikan irsal və hassətən işbu duanamə təhririnə badi və firistadei nadiyi səadətləri qılındı. İnşaallahı Təala leda-şərəfi'l-vusul miri mumaileyh fil-hakika rəşid və fehim bəndələri olub çənd mahdan bəri bu havalının cümlə keyfiyyatına vəqf olmaqla mantukundan və əfəndiyi mumaileyh dailəri takrirlərindən də məlumu aliləri buyurular. Xanı məsrurdan fima bad əmniyyət caiz olmayıb miri mumaileyh ilə müzakirə olunduğu vəch üzrə tariqi məzburun hədm olunmasına icazə buyurmaları xüsusunu tafsilən Dəraliyyəyə ərz buyurub və bundan belə tərəfi vəfa-mücaniblərinə xatiri dövlətlərindən dur u ib'ad buyurmayıb rakimei rəfəti rəsimələri zımnında ircai xidməti la'ikalarıyla yad və təfrihu'l-fu'ad buyurmaları mə'muldür. Baqi əyyamı dövlət ü iclal bekam bad.

Əl-muhibbü'l-Muhlis
Məhəmməd Həsən Xan
Hakimi Şəki və Şirvan

[1189] [1776]
XƏTT, 4/94_L

40
RUSLARIN İRAN TƏRƏFİNƏ KEÇİLMƏSİNDƏ İKİ QAPI OLAN DƏRBƏND VƏ GƏNCƏNİN AZƏRBAYCAN XANLARININ VƏ OSMANLI DÖVLƏTİNİN KÖMƏYİ İLƏ MÖHKƏM TUTULA BİLƏCƏYİNƏ DAİR

Rusların İran tərəfinə keçişlərində iki qapı olan Dərbənd və Gəncənin Azərbaycan xanlarından və Osmanlıdan kömək alınarsa möhkəm tutulabiləcəyinə, İrakli xanın Ruslarla birlikdə doqquz aydır mühasirə etdikləri Sarı Mustafa Paşanın qalasının Osmanlı qüvvələri ilə Şirvan xanlığı və Ləzgilərin köməyiylə qurtarıldığına dair Çıldır valisinə xitabən yazılan məktub.

[1776]

***

Hələ də Çıldır valisi dövlətli, inayətli, mərhəmətli əfəndim sultanım həzrətlərinin haqqı payılarına ərzi kəminədir

Dövlətli inayətli mərhəmətli əfəndim Sultanım həzrətləri sağ olsun.

Ərzi halı qulları oldur ki əgər lütfən və kərəmən bu qulları əhvalından sualı şərif buyurular ki mərhum və mağfur Sarı Mustafa Paşanın qalası doqquz aydır şol İrakli Xanı dəlalətnişan Rusiya kəfərəsinə tabe' olub birlikdə Rusiya əsgərin gətirib top və topxana ilə mühasirə edib ətrafında olan karyələri xarab və cidarların hədm və ağacların qat' və atəşlərə yandırdıqda tevfiqi Bari ilə i'anət, dövlətli, inayətli, mərhəmətli Məhəmməd Həsən Xan əfəndimiz olub və ol tərəfdən siz əfəndimiz Ləzgi tayfası irsal buyurmaq səbila muin olub gaib və hüsran üzrə rücu' etdilər. Və əsgərləri muzmahill oldu. Və inşaallah Təala Haqq sübhanehu və Təala həzrətləri muin olub və siz əfəndimiz tərəfindən i'anət və mədəd-kari olunsa ol kafiri bi-din bu İslama zəfər-yab ola bilməz və bir də ərz u niyaz etməz oldur ki şol kafiri Rusiyya, İran tərəfinə mürur etmədə iki qapı var əlhəmdülillah ikisidə məsdud və bağlıdır. Biri Dərbənd tərəfindən ki ətraf güclüdür və biri bu tərəfdən ki indi bu tərəfi zəif görüb istər ki fürsət tapıb İslamiyəni aradan götirə. Bəs layiqi İslamiyan oldur ki əl-ələ verib dindarlıqda bir-birinə hamiyyət edib kömək edələr və bir də ərzimiz oldur ki hər gah lütf edib sayir havaninlərdən sual olunar isə dövlətli Şəki xanı, Şirvan və Qarabağ sərgərdələrin ki əli-cahan Məhəmməd Səid Xan və İbrahim Xan və Agasi Xan və ondan qeyrilərin də tamamilə sözlərin bir edib ki əgər İslamiyan tərəfinə şol kafirdən əsgər gələ və hadisə üz verə. Umumən i'anat edərlər istia əfəndimiz həzrətlərinin xidmətinə oldur ki sizlər də şol tərəfdən ianəti İslamiyan edib kömək edəsiz inşaallahı Təala bi-bəhrə və bi-məzd olmayacağınız dər-Xudaya zahir və nümayandır. Hələ Çıldır valisi dövlətli, inayətli mərhəmətli əfəndim sultanım həzrətlərinin haqq-paylarına ərz olunar.

Möhür
Məmməd Əli

[1776]
XƏTT, 4/94_G

41
ŞUŞA XANI İBRAHİMXƏLİL XANIN QARADAĞ XANI MUSTAFA XAN ÜZƏRİNƏ HÜCUM EDƏRƏK QALASINI TAMAMİLƏ ƏLƏ KEÇİRDİYİ

İran ölkəsində bəzən qarışıqlıqlar çıxdığına, Şuşa xanı İbrahimxəlil xanın Qaradağ xanı Mustafa xan üzərinə hücum edərək xanlığı və qalasını tamamilə ələ keçirdiyinə, Mustafa xanın Xoy xanı Əhməd xanın yanına sığındığına dair xəbərlərin Bəyazid Mutasarrıfı tərəfindən çatdırıldığına dair Qars mühafizi İbrahim Paşanın Sadarətə yazdığı təhrirat xülasəsi.

[10 may 1779]

Məhkumluq Qars mühafizi vəziri mükərrəm izzətli İbrahim Paşa həzrətləri tərəfindən varid olan təhriratın xülasəsidir.
Fi 23 R. il [1] 193

İfadəyi haldır

Bəyazid tərəfindən irsal olunan ərz və mahzar mucibincə iltimasları karı hüsnü is'af olacağını mutazammın müşarünileyhin Bəyazid mutasarrıfına göndərdiyi buyruldusu lədə'l-vusul duayı davamı ömürü Dövləti Şahanəyə muvazabət etdiyin.

İşbu fıkra da ülkai İraniyənin tərəf tərəf qiyamını bəyan olub və ol havalinin qiyamı inşaallahı Təala Dövləti Aliyyələrinə xeyir-mahz və Basranın təshirinə və İran tərəfinin hüdudlarda məlhuz olan mazarratlarının bil-külliyyə bər-taraf olmasına illəti müstəqillə olmaqla bu da qüvvei bəxti humayunları iktizası təshilatı Sübhaniyədən idüğü məlumu hümayunları buyuruldukda fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Bu əsnada Şuşa Xanı İbrahim Xəlil Xan asakiri külliyyə ilə Qaradağ Xanı Mustafa Xanın üzərinə hücum və Qaradağ məmləkətini tamamiylə zəbt və qalasını ahz etməklə Mustafa Xan üç beş nəfər süvari ilə Xoy xanı tərəfinə firar edib əl-yəvm Xoy Xanı Əhməd Xanın yanında oldığun Bəyazid mutasarrıfı müşarünileyhə göndərdiyi kaiməsində təhrir edər. Bu maddəni Üçkilisə şagirdi də şifrəsində bu vəchilə tasdır edər.

23. R. [1]193 [10 may 1779]

XƏTT, 29/1387

42
ŞUŞA XANI İBRAHİM XANIN, QAYNI ŞAHSEVƏNLİ NƏZƏR ƏLİ XANI DƏSTƏKLƏMƏSİ VƏ GİLANA BAĞLI RƏŞT VƏ TƏBRİZƏ HÜCUM ETMƏSİ

Dərbənd, Şəki-Şirvan və Şuşa xanları arasında davam edən razılaşmazlığın ardından Şuşa xanı İbrahimin, qaynı Şahsevənli Nəzər Əli xanı dəstəklədiyi və əsgərləri ilə Gilana bağlı Rəşt və Təbrizə hücum etdiyi, Təbriz və Xoy xanlarının aracılıq üçün Tiflis xanına mötəbər adamlarını göndərdikləri və İrandakı digər bəzi qarışıqlıqlar haqqında Çıldır valisi Süleyman Paşanın Sadarətə məktubu.

[26 oktyabr 1780]

Dövlətli, inayətli, mürüvvətli, atufətlü, mərhəmətli vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndim Sultanım həzrətləri;

Bundan akdəm Dərbənd Xanı Fətəli Xan və Şirvan və Şəki Xanı Hüseyn Xan ilə Şuşa Xanı İbrahim Xanı Qarabağı ilə beynlərində bir neçə ildən bəri ədavəti şədidə olub mərkum İbrahim Xan, adı çəkilən Hüseyn Xanın oğlunu səfirlik ilə yanına cəlb etdikdə ahz u həbs və bir təqrib ilə Qaradağ və Bakı xanlarını da giriftar etdiyi hasəbiylə mumaileyh Fətəli Xan və Hüseyn Xan əsgəri vafirə ilə İbrahim Xanın üzərinə gəlmək üzrə mütəhəyyi ikən Hüseyn Xanın ammisi Hacı Abdülqadir Bəyi təhrik edib gecənin bir vaxtında mumaileyh Hüseyn Xanı alə'l-gaflə qətl etdikləri müqəddəmə haqqı payı vəliyyü'n-ni'amalarına ərz olunmuş idi. Mərkum Hüseyn Xan bu vəchilə vəfat etdikdən sonra İbrahim Xan havalanıp öznün qaynı olan Şahsevənlü Nəzər Əli Xanı asakiri kəsrə ilə Gilan muzafatından Dəşt tərəfinə təyin və irsal edib suhulət ilə Dəşti qabzai qənaətinə alıb nehb ü qarət və malı firavan ilə avdət etdiyində İbrahim Xana gururiyyət gəlməklə bu əsnada Təbrizə də italei dəst sevdasıyla mərkum Nəzər Əli Xana yenə efzayişi takviyət ilə Ərdəbil tərəfindən Təbrizə irsal və Təbriz Xanı Nəcəf Qulu Xanı təzyiq göstərdiklərində tabavər ola bilməyib Nəcəf Qulu Xan firarən Xoy qalasına çatıb Xoy Xanı Əhməd Xana iltica etdiyi və Nəzər Əli Xan Təbriz əhalisini qal'ada mahzur və qabzayi təshirə alacağını ol havalilərə göndərilən casuslarımız xəbər verməleriylə Təbriz Xanı Nəcəf

Qulu Xan və Xoy Xanı Əhməd Xan bir mötəbər adamların Tiflis Xanı İrakli Xana irsal və beynlərində tevfiq və faslı hüsumət etmək üçün tavassutların iltimas etmələriylə Xanı mumaileyhə də müqəddəmə Dövləti Aliyyəyə sövq və təsyir etdiyi Görgin Mirzə adlı mötəbərini mərkum İbrahim Xana irsal və tevfiqlərin təhrir və təkid etməklə hələ xəbəri vürud etməməklə bu qədər ərz olundu. Yenə casuslarımız və bir bəhanə ilə məxsus adamlarımız içlərində olmaqla bundan sonra əhvalları nə günə nəticəyab olar isə mufassalan ərz və iş'ar olunur. Və Rəvan Xanı Hüseyn Əli Xan ilə Tiflis Xanı İrakli Xanın musalahaları xüsusu müqəddəmə də ərz olunmuş idi. Sənəvi vergisindən mutaləbei qalıla pəs-mandə olub bir neçə günün ərzində təkmil və bastı müsalemələri tafsilən haqqı payı ehtiyac-rəvalarına ərz və təqdim olunar. Və Şiraz tərəfində Sadiq Xan da İsfahanı zəbt edən Əli Murad Xanın dəfi üçün oğlu Cəfər Xanı təyin edib Əli Murad Xanın üzərində olan əsgər ru-gərdan və Sadiq Xan oğluna təvəccöh etdiyindən Əli Murad Xan İsfahan'da olan əhl ü ıyalini tərk və Həmədan tərəfinə fərarilik edib İraq məmləkətinin ixtiyarı və istiqlalı hələlik Sadiq Xana təvəccöh etdiyini casuslarımız xəbər verməlәriylə zəmini İran qiyamı mütəmadi olub gündə bir hadisə zuhur edər. Bundan sonra isticlab olunan həvadis və kefiyyət peydərpey türabı mərhələlərinə ərz olunacağı muhatı elmi akdəsləri buyurulduqda ol babda əmri fərman dövlətli inayətli mürüvvətli atufətlü mərhəmətli vəliyyü'n-ni'am kəsərilkərəm əfəndim sultanım həzrətlərinindir.

Fi 27 L. İl [1]194

Möhür [Süleyman]

İnayət-qurunu bəndə-pərvəranı vəliyyü'n-ni'ama xitamı qaiməyi bəndə-gidə həvadisi məzburəyi mü'əyyəd və Rəvan xanının "vəch" deyə vergisindən bir miqdar bəs-mandə olub irsali barəsində Tiflis xanının iki qitə kağızı vürud etməklə muhatı elmi aləm-araları buyurulmaq üçün haqqı payı əlilərinə irsalə ictira olundu. Ol babda əmr u fərman inayətli mərhəmətli vəliyyü'n-ni'am əfəndim sultamm həzrətlərinindir.

Fi 27 L. il [1] 194 [26 oktyabr 1780]

XƏTT, 6/203_A

43
ŞUŞA XANI İBRAHİM XAN İLƏ XOY XANI ƏHMƏD XAN ARASINDAKI SOYUQLUĞUN TƏDRİCƏN QARŞIDURMAYA ÇEVRİLMƏSİ

Qarabağ xanı İbrahim xan ilə Quba xanı Fətəli xan arasında bəzən düşmənlik və bəzən də qarşılıklı döyüş olduğundan yolların bağlı olması səbəbi ilə Ərdahan və Dəmirqapı tərəflərindən xəbər alına bilmədiyi, ayrıca keçmiş illərdən bəri davam edən Şuşa xanı İbrahim xan ilə Xoy xanı Əhməd xan arasındakı soyuqluğun tədricən qarşıdurmaya çevrildiyi, Xoy xanlığı ilə Urmiya xanlığı arasındakı ittifaqın Şuşa ilə Naxçıvan xanlıqlarının birləşərək Çorsda müharibəyə başlamasına səbəb olduğu xəbərlərinə dair Ərzurum valisi Mustafa Paşanın təhriratı xülasəsi.

[19 dekabr 1781]

***

Hələ də Ərzurum Valisi Vəziri mükərrəm izzətli Mustafa Paşa həzrətləri tərəfindən varid olan təhriratdan beş maddənin xülasəsidir.

Fi 3 M. il [1]196

...

İfadəi haldır

Müşarünileyhin cəlbi havadis üçün irsal etdiyi adamlar Quba xanı olan Fətəli Xan ilə Qarabağ Xanı İbrahim Xan və Azərbaycan xanları beynlərində adavəti külliyyə və bəzən müharibə və mukatelə olmaq hasəbiylə Şirvan və Gilanın turuk və mesaliki məsdud olduğundan mevsuku'l-kəlim mutəməd əbnanı səbilin inkıtasından Əjdahan və Dəmirqapı tərəflərindən səhhətə karın bir havadis olmadığını təhrir etdiklərinə görə müşarünileyh də bəzi yerlərə casuslar irsal etməklə vürudlarında isticlab etdikləri yeniliyi Dəraliyyəyə təhrir edəcəyin

...

Havadisi İraniyəyə dair idüğü məlumu sultanları buyurulduqda əmr ü fərman həzrəti mən lehü'l-əmrindir.

İraq və Qars tərəflərindən Zənd Kərim Xanın qardaşı Sadiq Xan ilə ammizadəsi Əli Murad Xan beynlərində müharibə və mübarizə mümtəd olduğuna görə altı aydan təcavüzkar yollar

məsdud olduğundan başqa sənəi maziyədən bəri Xoy Xanı Əhməd Xan ilə Şuşa Xanı İbrahim Xan beynlərində də burudət və adavəti külliyyə peyda və indiyə qədər bir neçə dəfə müharibə və mukatelə vaqe' olmaqdan naşi mərkum Əhməd Xan Rumuya Xanı İmam Qulu Xan ilə ittifaq ü birlik edib bu keyfiyyət mərkum İbrahim Xanın məsmu olduqda üç min əsgərə Naxçıvan Xanı Şükrullah Xanı rəhbər nasb və Bəyazidə on iki saat məsafədə Xoy hüdudunda vaqe' Çors adlı qəsəbəyə irsal edib və Xoy və Rumuya xanları da bil-ittifaq mərkum Şükrullah Xanı alə'l-gaflə basıb özünü və beş-altı yüz nəfər adamlarını qətl və baqilərini də ba'də'l-ahz bir miqdarını Xoy və bir miqdarını da Rumuya tərəfinə irsal edib və Təbriz Xanı Nəcəf Qulu Xan mərkum Əhməd Xanın əgərçi ammisi olub lakin Şuşa xanıyla ittifaq üzrə olmaq hasəbiylə mərkuman Əhməd Xan və İmam Qulu Xan bil-ittifaq Təbrizə Ərişıb mühasirə etdiklərin və mərkum İbrahim Xan da Təbrizə imdad və i'anət etmək içün əsgər təda[r]ikində olduğu xəbər olunduğu və fima-ba'd dahi isticlab olunan mevaddını peydərpey Dəraliyyəyə təhrir edəcəyin Ərzurum valisi müşarünileyh digər bir qitə qaimə və bir qitə məktubunda təhrir edər.

3. M. [1]196 [19 dekabr 1781]

XƏTT, 17/733

44

BƏYAZİD SANCAĞINA BAĞLI İKİ KƏNDİN YAĞMALANMASININ QARABAĞ TƏRƏFİNDƏN ORTAYA ÇIXDIĞININ AYDIN OLDUĞU

Bəyazid sancağına bağlı iki kəndin yağmalanması üzərinə qəsb edilən mallar və əsirlər üçün aparılan araşdırmada hadisənin Rəvan deyil, Qarabağ tərəfindən edildiyinin ortaya çıxdığı aydın olduğundan bu cür quldurluq hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün Tiflis, Qarabağ və Rəvan xanları ilə Qars, Çıldır və Ərzurum valiləri arasında əldə edilən və alınan tədbirləri ehtiva edən mülahizələr ilə Ərzurum valisinə gələn məktublar.

[1782]

Bəyazid Sancağı muzafatından taxt u tarac olunan iki ədəd karyələrin həqiqəti keyfiyyəti isti'lamı üçün müşarünileyh bundan akdəm Rəvan Xanı Hüseyn Əli Xana göndərdiyi məktubu lədə'l-vusul xanı mərkumun eşikağası Hüseyn Əli Bəy ilə müşarünileyhə göndərdiyi bir qitə məktubunda hadisəi məzkurə Rəvan tərəfindən olmayıb Qarabağ tərəfindən zuhur etdiyini təhrir və miri mumaileyh də takrir və tərəfi müşarunileyhdən və Bəyazid Sancağı Mutasarrıfı İshak Paşa tərəfindən bir adam irsaliylə həqiqəti hala təhsili vüqüf eylədikdən sonra malı mağsub və üsəranın Qarabağ tərəfindən istirdadına miri mərkum ba'də't-taahhüd Qars Mühasibi Hacı İbrahim Əfəndinin təhrir etdiyi məktubuna cavab olaraq xanı mumaileyhin təkrar vürud edən bir qitə məktubunda ənvayi i'zar ilə tərəfi Dövləti Aliyyəyə izharı sədaqəti ubudiyət və mugayiri müsaleməi hərəkətdən müba'adət və hər halda rüsumu həmcivariyə riayət etdiyindən bəhslə Qarabağ Xanı İbrahim Xana məktub irsal və keyfiyəti məzkurənin ol havalidən zühurunu zahirə ixrac etdiyini tasdır eylədiyin.

Bər-minval-i məşruh tərəfi müşarunileyhdən və Bəyazid tərəfindən bir adam irsaliylə karyətəyni məzkurəteynin əmvalı mənhubə və üsəralarını təhsil və tahlisə xanı mumaileyh təəhhüd eylədiyinə görə hu-sus-ı mərkumun bil-müşafehə müzakirəsi zımnında Bəyazid mutasarrıfı mumaileyhi müşarünileyh Ərzuruma ihzar və eşikağası mərkum ilə bil-muvacehə tərəflərin münazaalarına diqqət olunaraq xanı mumaileyhin azar və iltimasına mebni itfanı atəşi şuriş ü fəsad və irahei ibad zımnında əyaləti Ərzurumun çavuşlar kətxudası Osman Ağanı miri mərkumə tərfik və əvvəl-əmrdə Bəyazidə Ərişıb mərifəti şər' və cümlə bacarığıyla xilaf və çox təhrir olunmayaraq əmvalı mənhubənin dəftərini ahz və Bəyazid əhalisindən də yanlarına birini istishab və Rəvan tərəfinə ərişıb xanı mumaileyh bacarığıyla əmvalı mağsubə və üsəra və qatl maddələrinə nizam verilmək üzrə buyuruldu təhrir və bu vəchilə mumaileyhimə irsal olunmaq üzrə ikən Bəyazid havalısında vaqe' bir miqdar Acəm tayfası çayırdan bəzi esb və hayvanat sirka etdiklərini müş'ir təkrar təhrirat zühur edib eşikağası mərkumdan istifsar olunduqda "bu

xüsus da Rəvan tərəfindən zühur etməmişdir, bu maddənin həqiqəti ba'də't-tashih istirdadına mütəahhidim" deyu takrir eylədiyinə mebni müqəddəm və muahhar qəsb olunan əmval ü əşya vü esb və hayvanat istirdad və əsirləri tahlis və maddəi qatl da bərnehc-i şəri surəti hasənəyə ifrağ və bu vəchilə təkidi müsaleməyə diqqət olunmaq için çavuşlar kətxudası eşikağası mərkumə tərfik və bər-minval-i muharrər Bəyazidə və ondan Rəvana getmək üzrə irsal və xanı mumaileyhə də dostanə məktub təhrir və ib'as və fima-ba'd mugayiri müsaləmei hüdudu İrana hücum etdirilməmək xüsusu Bəyazid mutasarrıfına tənbeh ü təkid qılınıb işbu vəchilə avn-ı Bari ilə bu hadisənin tənzim və təmşiyətinə mübadərət etdiyin.

Balada zikr olunduğu üzrə Bəyazid maddəsinə nizam verildikdən sonra müşarünileyh mühasibi mumaileyhi məhrəmi sirr edib mərkum eşikağası ilə məclisi müzakirəyə ku'ud və işbu Bəyazid maddəsi də his istidadınıza görə bu vəchilə təmşiyət-pəzir oldu. Lakin bir neçə ildən bərü hananı Azərbaycanın izhar etdikləri surəti dostu və sədaqətə mebni taraf-ı Səltənəti Səniyyədən şurutu müsaleməyə riayətdə qüsur olunmayıb lakin tərəfinizdən etimada layiq sənədi kavı itasiyla Dövləti Aliyyəyə etimad verilmədiyindən narahatlıqı cəmiyyəti asakir bər-taraf olmamaqdan naşi hüduda tərəflərin qulduru bu günə fitnəyə cəsarət edərək rəftə rəftə nairei fitən və fəsadı muşta'il və zebanə-keş olacağı zahir olmaqla tərəflərin emn və istirahətinə vəsilə olacaq bir surəti hasənəyə rəbti nə vəchilədir deyu müşarünileyh istifsar eylədikdə Azərbaycan xanlarının qüvvələrini və əksərinin əlaqəi İrakli Xan olmaqla havanını mərkumə İrakli Xana etimad verərlər və İrakli Xan da Dövləti Aliyyəyə gərək rehin və gərək sənəd ilə etimad verər və "bu surəti Xanım ilə müzakirə və Azərbaycan xanlarıyla ittifakan təmşiyətə ikdama təahhüd edərəm" deyu eşikağası mərkum takrir etməklə müşarünileyhin ərbabı vüqüf ilə olan müzakirə və tədbirinə də müvafiq olunduğun.

Surəti mərkumənin bər-minval-i məşruh İrakli Xana təhrir ü təfhimi bəhər-hal Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm izzətli Süleyman Paşa həzrətləri tərəfindən iktiza etməklə bu keyfiyyətin müzakirə və ifadəsi üçün Çıldır valisi müşarünileyh tərəfindən

irsali matlub olan adamlarının vürudlarına intizar olunub ancaq Ərzurum valisi müşarünileyhin tarixi kaiməsi olan gurrei Rəcəbə qədər adami vürud etməməklə bi-mənnihi Təala bundan belə lədə'l-vürud zərurət-i mərkumə müzakirə və fima-ba'd narahatlığı çəkilməyəcək vəchilə təmşiyət və tənziminə diqqət olunmaq üzrə olduğu Ərzurum valisi müşar və ordu nazırı mumaileyhima möhürləriylə məmhur bir qitə kaimələrində təhrir edərlər.

Rəvan xanının keyfiyyəti mərkuməyi havi müqəddəm və mu'ahhar Ərzurum valisinə göndərdiyi iki qitə Farisiyü'l-ibarə məktublarının bu dəfə Dərsəadətə irsal olunduğu qaiməi məzkurədə təhrir olunmuş.

Rəvan xanı Hüseyn Əli Xan tərəfindən Ərzurum valisi müşarünileyhə gələn Farisiyyü'l-ibarə məkruhların eyni tərcümələridir.

Ba'də'l-əlkab

Məlumu ali ola ki bu əsnada İbrahim Əfəndidən bir məktub gəlib məzmununda Nadir Şahın öhdei səltənətindən bu tarixə gəlincə Miyanədə müstahkəm və müstakar olan bünyanı müsaleməyi muhafızanı hüdud və sınur təsis və təhkim edərlər ki səbəbi izahayi narahatlıqı fəsadı müstəvcibi iraha və aramışi ibad u bilad ola deyu izhar olunmuş bəzi evkatda adami ıttılayi dosdan ilə erazili tabelərdən bəzi hususatı cüz'iyyə və hərəkatı nadirə zühuruna əğərçi kasəm edə bilməm, lakin bu tərəfdən əsgər çəkilmək və tərtibi leşkər etmək və ya ıyazən billah Təala taxt ü tarac zühura gətirmək mislli mənşəi hudus -ı fitnə vü fəsad olan sevanihi küllü zühura gələ. Əzəmət və cəlalı ilahiyyə and edərim ki bu dostları zaminü ü mütəahhid olaram ki ətraf u cevanibi Azərbaycandan əhaliyi Rum üzərinə əsgər gəlmək və dəstdırazlık etmək vaqe' olmadı. Be-çox çox tariqi müsaləmə və dostudan xoşu rəftar olub ərkanı Dövləti Aliyyəi Osmaniyənin xilafı razılıqları olan umurdan ba'idü bər-tarafdırlar. Və hər nə qədər vəkili's-saltanat-ı İranın bəndələrində də məmləkət-girlik və kişvər-güşalık da'iyəsi olmayıb Basra maddəsi ittifaqı bir iş vaqe' olmuşdur. Yoxsa havanın və uzma və əhaliyi Azərbaycan əhdi Nadir Şahdan bərü müstakarr olan əhdin nəqşində anın ilə müttəfiq olub əhaliyi Rum ilə mu'adelət və hüsumət etməzlər və

bu xeyirxahlarının kavlini təsdiqə nazaran valiyi vala-şanın təhriratı və alicah Əhməd Xan bu günlərdə ərişıb bu dostu sədaqət üslublarının sədaqəti məqaləsi məlum olar. Və ba-xüsus Bəyaziddən nehb olunan əmvali ki müqəddəmlərdə iş'ar buyurulmuş idi. Əğərçi bu dostunuza görə əmvalı məzkurəyi istirdad mümkündür. Nəhayət bu cəhətlə ki İshak Paşa və əhaliyi Bəyazidin işləri zahirə çıxıb onlar belə müqayisə edərlər ki bu dostdar əmvalı məzburəyi qarət edib Qarabağlılara nisbət etmişim. Tərəfi şərifinizə izhar olundu ki öz adamlarınızdan birini İshak Paşanın mutəməd bir adamıyla birlikdə təyin və irsal buyurub öz gözləriylə əmval və üsərayı müayinə edib ədavət və inad və duruğamiz kəlamları məlum buyurula. Bəhər-hal adam göndərməyə müsahelə buyurmayalar. Həm-varə bu dostlarını dostluqda rasihi dəm və tarikayı müvalatda sabit-kadəm təsəvvür buyurub heme əvqat əbvabı müraselat ü mükatebatı məftuh buyurub hakayıkı xalatı hayriyyət aləti hususatları inzimamıyla təhrir buyuralar. Bi-avnihi Təala əncam-pəzir olar.

Ali-caha, cəladət-dəst-gaha, dosta aha

Bəyazid əhalisinin əmvali xüsusu içün alişan Həsən Əli Bəy hüzuru bolluq-gəncidə rəvana olduqdan sonra İbrahim Xana məktub təhrir və irsal olunub işbu məktubun təhririndən sonra cavabı varid olmaqla məktubu mərkum işbu müraselətü't-təvakkuha matviyyən hüzuru alilərinə irsal olundu. Taki məlum ola ki İshak Paşa nə surətdə işlər etmişdir. Bundan sonra cənabınız muxtarlardır.

Ba'də'l-əlkab

Məlumu rəyi ali ola ki bu evanı meymənət-nişanda mərsum qələmi münşiyanı Utarit-nişanları olan müraseləi muhabbətəsərləri izzi vusulu ərzani buyurub səhhət və nuşlarını müxbir olmaqla sürəri qeyri mahsur hasil olmuşdur. Bəyazid karyələrindən iki karyənin tarac olduğu bəyan buyurulub Bəyazid əhalisinin inhasına nəzər ilə bu vilayət əhalisinin bu makulə hərəkətə məsdar olduqları izhar buyurulmuş. Çünki ol ali-cah bu tərafların əhvalı keyfiyətindənn bi-xəbər olub belə ki biz də muttali' deyilik. İbrahim Əfəndi və Qarsın uzəmasından istifsar buyurulaki cümləsi həm-ətraf və əhval ü ətvar və keyfiyətindən və bu

dostlarının və bu vilayət əhalisinin hallarından xəbərdardırlar. Qarabağı İbrahim Xan ki mürd-baği və şuriş-tıynət-i bəd-nihad bir kimsə olub daim ma'rəkə-girlik və husu-mət-əngizliği mu'tad etmişdir. Neçə müddət bu tərəflərdə qatl ü qarətə mütəvəccih olub bu vilayətləri təxrib ilə öz viranəyi ümidini təmir edib nehb ü qarət mərasimini tərk etməmişdir. Bu dostu bi-iştibahınız bir fevci asakiri rəzm-əzmayı ol tavaifin sər-rahı içün me'abir və şevaridəmi-heyyayi gəmin-kin olaraq təyin etdiyimə görə payı şərr ü surları bu tarafta maktu və dəsti bərdi əmvaldən məhrum və məmnu' olub çarələri tariki məsdud olmaqla adəti qədimələrinə nəzərən dəsti ta'addiyi qeyri yerlərə dıraz edib bu günlərdə əhaliyi Bəyazidi qafil tapıb iki karyəyi taxtı tarac edib qeyri məmul tarikdən avdət etmişlər. Bu xəbəri isdimadan sonra dostluq və həm-ətraflıq hasəbiylə İshak Paşaya adam göndərib öz adamlarından birini təsyir edib bu xeyirxah da Qarabağa əzm olub əmvalı mənhubəyi istirdad birlə bu vilayət əhalisinin və emni halları bu məqbula levsi töhmət ilə alud-pəzir yer olmıya. Mumaileyh İshak Paşa bu xüsusa etina etməyib cavabı na-müvəccəh göndərmişdir. Çünki cənabları ol tərəfə təşrif buyurdular. Hər maddə ki vaqe' ola. Sədaqət u kizbinə qayğı buyurula ki əbəs yerə miyanədə fitnə vü fəsad hasil olmıya və zahirdir ki bu məqbula zuhurat ilə dostları müttəhim etmiyələr. Madam ki bu dostları mal və üsəranı mənhubəyi bu karı şura masdar olan İbrahim Xanın ətbasından istirdad və dəfi töhmət etməyə. İbrayi zımmət hasil olmaz. Buna görə də cənabları ol tərəfdən bir adam təyin buyuralar. Və yaxud İshak Paşaya əmr edələr ki bu xeyirxah tərəfinə bir adam göndərə ki İbrahim Xanın yanına irsal birlə mal və üsəranı mənhubəyi istirdad və bu babda rəfi mazannə birlə ibrayi zimmət və səlbi töhmət hasil olub bizim sədaqət u kizb kəlamımız zahir ola və bu dostlarınıza məlum və şübhəsiz və rəyi alinizə puşidə və mahfi deyildir ki bu dostları bir vaxtda belə a'malə razı olmayıb xilafı rubəyi dostu və mübahı silm və musafatı hərəkətə mürtəkib olmayıb bu vilayət əhalisi də cürət etməzlər ki bu dostunuzun icazə ü razılığı olmadıqca bu məqbula hərəkətə mübaşir olalar və İbrahim Əfəndi və sair uzəmanı Qars kema-yenbaği bu mənaya muttali' olmalarıyla istifsar buyurular isə bu halın həqiqətini münkəşif olar ki İshak Paşa və

əhli Bəyazidin kəlamı bu dostunuzun haqqlarında mahzı xilaf və duruğ və şəmi müddə'aları nuru həqiqətdən bi-füruğdur. Bu məqbula nisbət bu vilayət əhalisinə nadirən və belə hərəkəti şəniyə ehibba haqqlarında kizbi sırf və iftiradır. Əgər cüzünü təhqiqi hala meyl buyurular isə surəti müqəddimə malumları buyurular. Və sair əhval Eşikağası Həsən Əli Bəyə sifariş olunmuşdur. İnşaallah hini hüzurda ifadə edər.

[1782]

XƏTT, 17/747

45
GƏNCƏ, RƏVAN VƏ QARABAĞ XANLARININ İRAKLI XANA UYARAQ HƏRƏKƏT ETDİKLƏRİ

Gəncə, Rəvan və Qarabağ xanlarının İrakli xanla birlikdə hərəkət etdikləri, Urmiya xanı İmam Qulu xan vəfat edincə Belbas tayfası ilə Əli Murad xan arasında iqtidar davası çıxdığına dair xəbərləri ehtiva edən Bəsrə və Bağdad valisi Süleyman Paşanın Sadarətə yazdığı təhriratın xülasəsi.

[24 oktyabr 1783]

***

Hələ Bagdad və Basra Valisi Vəziri mükərrəm izzətli Süleyman Paşa həzrətləri tərəfindən varid olan təhriratın xülasəsidir.
27 Za [1]197
Bu dahi

Əl-yəvm memaliki İraniyədən Gəncə və Rəvan və Qarabağ xanları İrakli Xana tabe' olduqlarını və mərkum İbrahim əsnayi rahda Azərbaycan'a vasıl olduqda dörd gün Xoyda meks edib bundan akdəm Rumuya Xanı İmam Qulu Xan fevt olduqda Əli Murad Xan tərəfindən üzərinə təyin olunan əsgərin sərkərdəsi Əmr Aslan Xan Rumuyaya daxil olduqdan sonra Belbas tayfası Rumuyanın ətrafını girift ü hisar və "Rumuyanı ya İmam Qulu Xanın qarındaşına verirsiz və yaxud Rumuya qalasını təxrib edərik" iddiasında israr üzrə olmalarıyla bu hal ilə müfarekat eylədiyini mərkum İbrahim takrir etdiyi bir qitə kağızda təhrir olunmuş.

[24 oktyabr 1783]

... XƏTT, 10/349_T

46
XOY XANI ƏHMƏD XAN VƏ QARABAĞ XANI İBRAHIMXƏLİL XANDAN İRANIN VƏZİYYƏTİNİ BİLDİRƏN MƏKTUBLAR ALINDIĞI

Tiflis və Açıkbaş xanlıqlarının vəziyyəti və hərəkətlərinin araşdırıldığı, müxtəlif yerlərdəki casuslardan alınan xəbərlərə görə rusların Tiflis və Açıkbaş xanlıqları ilə zaman içində dəyişən yakınlıklarını əsgərlərini Tiflis şəhərinə dəvət etdirip, komandirlərini evlərə yerləşdirəcək dərəcədə irəli getdikləri; Quba xanı Fətəli xan, Xoy xanı Əhməd xan və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xandan İranın vəziyyətini bildirən məktublar alındığı və ləzgilər ilə dostanə əlaqələrin olduğu; İranda əmrləri tətbiq olunan, müstəqil hərəkət edən bir şah olmadığından xanların aralarında hər vaxt ayrılıqlar ortaya çıktığı; Axısqa, Azgur, Axalkələk və Faş qalalarının təmirləri üçün lazım olanın ediləcəyi; Bu vəziyyətdə, ruslarla əməkdaşlıq içində olan Tiflis və Açıkbaş xanlarına qarşı digər xanlara güvənilərək hərəkətdə olmamasına dair Çıldır valisi Süleyman Paşanın Sadarətə yazdığı məktub.

[23 noyabr 1783]

***

Dövlətli, inayətli, mürüvvətli, mərhəmətli, atufətlü vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndim sultanım həzrətləri;

Bu dəfə qapı kətxudamız tevkıi səadətli Çələbi Əfəndi bəndələrinin çukadari qullarıyla şərəf-rizi sudur olan bir kıta mufassal qaiməi inayət-daima vəliyyü'n-ni'amanələrində bu əsnada taifei Rusiyyəyə mütabaat və istinad edən Tiflis Xanı İrakli Xan ilə Sülüman habaset-nişanın dakayıkı həqiqət-hal və hərəkatlarını bit-taharri zahirə ixracı bu qullarından matlub buyurulduğu və seri'an və təcili olaraq mutəməd və sühan-şinas casuslar irsaliylə qat`a reyb ü iştibah qalmayacaq və etimada layiq olacaq vəchilə əl-haləti hazihi hananı mərsumanın və Rusiyalının ətvar u hərəkətləri nə vəchilədir təshih və təhqiqə mübadərət olunması və Quba Xanı Fətəli Xanın müqəddəmə məktubuyla təhrir və inha eylədiyi Şahzadə Abbas Mirza'nın keyfiyyət və həqiqəti halı təshih olunması xüsusu və Ləzgi tayfası əhli İslamdan olub həmişə Dövləti Aliyyənin xidmətlərində olmaları

hasəbiylə taifei məzkurənin lədə'l-iktiza yenə xidmətdə olmaları məlhuzuyla taifei mərkumədən tərəfi bəndələrinə varid olanları rədd etməyib əz-dil ü can xidməti Dövləti Aliyyədə səbat və qərar ilə qıyam etmələri əsbabını tənzim və istehsala qayğı olunması və ətraf u enhaya məddi nigahı teyakkuz və bəsirət ilə təmir və möhkəmlətmələri ba-əmr-i ali öhdəi çakəranəmə həvalə buyurulan Axısqa və Azgur və Hartos və Ağılkələk qalalarının tamiratını uzatmamaq və nə vəchilə mümkün isə əsbabı möhkəmlətmələri istihsalində qüsur olunmamaq halatına diqqət olunmaq və iktizanı vaxt ü halə görə hər tərəfin mühafizəsinə ba-xüsus Faş Mühafizi Vəziri mükərrəm səadətli Xəlil Paşa həzrətləri bəndələriylə bil-xəbərləşmə Faş qalasının da mucibi istehkamı olacaq halatın istehsalına sərfi vüs' ü miknət olunması və İran xanları mömin və muvahhid olub Dövləti Aliyyə ilə əhaliyi İran beynini cəhəti vəhdəti İslamiyə came olmaqdan naşi yekdiğərə ianət ilə himayəyi beyzanı İslama əz-dil ü can nisarı nakdineyi qüdrət və şüarı İslam ilə mütələbbis olanlara vacibəi zımməti diyanət olduğuna görə hananı İraniyyənin hutamı Dünyaya tam'an zümrəyi müşrikinə mütabaat etmələri muktəzayı diyanət və hamiyyətlərinə mugayir olduğu cəhətdən tərəfi bəndələrindən də o makulələrə nihani məktublar irsaliylə əmri dində mətanət və takviyətləri halatını tərəfi ahara sər-riştə verməyəcək vəchilə ifadə və iş'ar olunması və müqəddəmə haqq-payı alilərinə təqdim olunan maruzatı bəndəganəmizdə əl-haləti hazihi Moskovludan Tiflis havalisinə gəlmiş olmayıb və İrakli Xan Moskovluya temayüldən nadim olub müdafiə qeydində olduğu və xam mərsumu Moskovludan təbridə diqqət üzrə olduğumuzu və hələlik ol havalidə bir narahatlıq olmadığı mastur olmaqdan naşi bu dəfə maruzatı bəndəgi ilə ərz olunan yeniliyin beynini tevfık mümkün ola bilmədiyi və hər halda ağılanə və hakimanə hərəkət birlə isticlab olunan həvadisi səhihə və lazımü'l-inha olan hususatı peydərpey haqq-payı me-rambəxşə-yi vəliyyü'n-ni'amanələrinə ərz və iş'ar olunması əmri fərman buyurulmuşdu. Açıkbaş Xanı Sülüman Xan fil-əsl Rusiyalıya tabe' və bəndə olmaq hasəbiylə Tiflis Xanı İrakli Xanın taife-i mənhusəyə meyi u mütabaat etməsi barəsində kamalı

qayğı və bəzi mevaidi adidə ilə mütabaat etmək halatlarını Rusiyalıya tərgib etdiyinə görə tariklərin təmir və tevsisinə təşmiri bazuyı miknət birlə yolların təmiri təkmil olub Rusiyalı peydərpey Tiflisə amed-şüd üzrə olduqların müşahidə və taifei Rusiyalının hərəkətlərindən əhaliyi Tiflis mütələvvən olduqlarından zahirən xanı mərsuma nedamət gəldiyi və Tiflis əhalisi surətə təlif zımnında Rusiyalını müdafiə qeydində olduğun vürud edən casuslarımızdan məlumu acizanəm olduğundan naşi bundan akdəm türabı ikdamı meymənət-irtisamlarına ərz və təqdim olunduqda müqəddəm və mu'ahhar təhriratı ubeydanəmin tevfıki mümkün olmadığı bu cəhətdəndir. Qaldı ki, xanı mərsumun fi'l-asl Rusiyalıya meyl və mütaba'atı yox idisə də tabe' və rabtı derun etdikdən sonra cümlədən çox izharı sədaqət və xidmətlərinə sərfi makdərət üzrə olduğu və Açıkbaş Xanı Sülüman an-əsl xaini dini Dövləti Aliyyə və nə vəchilə hiyləgəri məlumu vəliyyü'n-ni'amanələridir. Hananı mərsumanın bir-birləriylə ittifaq ü birlikləri bir rütbədədir ki, bir-birlərindən müfarakat və mugayerət etmələri həddi imkanda deyildir və fi ma bad dəkk ü dəsisələrindən bir vəchilə təhlükəsizlik caiz olmadığı muhatı elm u aliləridir. Lazımei zımməti ubudiyətim növ bə-növ zühur edən hadisə və isticlab olunan xəbər və asarı Bila-tevakkuf haqq-payı alilərinə ərz və təqdim etməkdir. Aksayı amalı bəndəganəm ancaq razılıqı meyamin-iktiza-yı vəliyyü'n-ni'amiyə müvəffəq olmaqdır. Sədaqəti həqiqətdən səri mu inhiraf və xilaf vaqe' bir hərf ifadə etmək vəzifəsyi halı çakəranəm olmadığı allamətü'l-guyuba zahirdir. Üməranı Çerakisədən Ananura iki ev qarib Çim adlı yerdə sakit Əhməd Bəy adlı kimsə ilə mu'arəfə və mualifəti məhkumluğumuz olmaq hasəbiylə adamisi Musa yüzbaşını tərəfi bəndələrinə göndərib şifahi sifariş etdiyi havadisi səhihə və Rusiyalının keyfiyyət və xəbəri və adamisi mərkumun bilcümlə takriri bundan akdəm bir qitə qaiməyi çakəranəmdə dərc və tasdır və məxsus tatarımız qullarıyla haqq-payı vəliyyü'n-ni'amanələrinə ərz və təqdim olunmuş idi. Bu əsnada mahallı məzbura ib'as olunan mutəməd casusumuz vürud edib Rusiyalının Tiflis Xanı İrakli Xanın maiyyətinə hələlik məmur etdikləri asakiri mənhusalarının müqəddiməsi üç min nəfər Rusiya əsgəri

ədəvatı cəng və peygarlarıyla tevsi' və tathir etdikləri cəbəli Ananurdan güzar və işbu mahı Təşrini sanının üçüncü günü İrakli Xanın iki nəfər oğulları mötəbər təvadları gələcək və diyarı Tiflisə idxal etdikləri sahihan xəbər verdiyindən başqa akibində də dərunu Tiflisə ib'as olunan digər mutəməd casusumuz da təvarüd edib asakiri mənhusa rü'əsalarına mücəddədən müzəyyən evlər tərtib və tənzim və tevkir ilə nüzul etdirib təqdimi mərasim-i mehman-nüvaziyə iştiqal etdikləri cəzm və tayakkun olunmuşdur. Əsgəri mənhusənin bu əsnada Tiflisə vürud etməkdən maksudları İran və Dağıstan ilə görüləcək mevaddu musalahamız vardır dedikləri mücərrəd adəti həbisələri üzrə hiylə və xuda ilə əhli İslamı aldatma olub əyyamı şita mürur edənə qədər əhaliyi İran və hananı Azərbaycanı təlif və kəlimatı dil-girib ilə özlərinə tebaiyət etdirmək qeydində olmalarıyla və evvəl-bahara qədər cümlə vəsaitlərin tehiyyə və tənzimləyib Ananur tarikiylə Tiflisə beş mərhələ olar Kurav adlı yerdə iqamət üzrə olan ceneral maiyyətində otuz beş min əsgəri mənhusa və top və sursatı cəbhəxana və ləvazımatı sairə və heyəti məcmuəsiylə əyyamı baharda hərəkət və bu tərəfə təvəccöh və azimət və on iki min əsgəri mənhusələri də Açıkbaş Xanı Sülüman yədi peymanın maiyyətinə vürud edəcəkləri mevsuku'l-kəlim və mutəmədu'n-aleyh casuslarımızın xəbərləriylə zahir və müstəban olmaqla və Quba Xanı Fətəli Xanın müqəddəmə təhrir etdiyi Şahzadə Abbas Mirza'nın keyfiyyət və həqiqəti halı Xoy Xanı Əhməd Xandan və Qarabağ Xanı İbrahim Xandan istifsar zımnında məxsus adamımız ilə təhrir olunduqda vürud edən bir qitə cavabnamələri qaiməyi ubudiyəti daiməmiz ilə ma'an mərfuyu haqq-payı məkarim ehtivaları qılınmışdır. Quba və Dərbənd Xanı Fətəli Xan ilə hər-bar mükatebə və xəbərləşmə üzrə olub bu dəfə xanı mərsuma ib'as olunan adamımız hələ zühur etməyib bundan sonra adamımız vürudunda xanı mumaileyhin bi-aynihi məktubu haqq-payı alilərinə irsal və hər keyfiyyət ərz olunar və İran xanlarına Rusiyalı tərəfindən hədiyyə ilə gedən elçilərinin keyfiyyəti də mumaileyh Əhməd Xanın məktubundan məlumu aliyyələri buyurular. Əmri fərman buyurulduğu vəchilə hər-bar Azərbaycan xanlarına nihani

məktublar təhrir və səyi diniyyəyə təşviq və tərgib olunmaqda qüsur olunmur. Lakin memaliki İranda müstəqillən fərman-fərmayi hökumət bir şahları olmayıb xanların birbirlərinin beynlərində ittifaq ü birlikləri olmadıqlarından daim şikak və husumət və şurişi qiyamdan halı olmadıqları hasəbiylə özlərinə də zəiflik tari və bir-birləriylə razılıq və düşməni ahara müqavimətə iqtidarları olmamaqla Dövləti Aliyyəi əbədiyyü'l-istimrarın bu havalılara kuvvei qahirəi şahanələrin müşahidə etdiklərində muvahhidindən olduqları təqribiylə xidməti aliyyəyə təmy[i]l edəcəkləri fəhm olunar. Hələlik Ləzgi tayfasından bölük bölük nəzdi bəndəgiyə vürud edənlərə nüvaziş və mehma-emkən atıyyə və təyinatları barəsində qətiyyən qüsur olunmayıb cəlb olunduqları halda mə'luf olduqları bəxşiş və təyinat verilmədiyi surətdə zəbti qabil olmayıb Tiflis və Açıkbaş tərəflərinə tasallut edəcəkləri əmri zahir olmağın taifəyi mərkumənin bu tərəfdə kəsrət ilə tevkifləri inayəti aliyyə və himəmi Səniyyəyi həzrəti vəliyyü'n-ni'amiyə möhtac və mənutdur. Taifəi məzkurə asakiri sairəyə nisbət ilə qalılül-mə'unət olduqlarından başqa cümlədən çox xidməti asiyyədə və müharibəi adada və səy və salabətdə mətanət və sədaqətləri kirarən mücərrəbimizdir və tərəfi bəndələrinə taalluk və münasibəti məhkumluqları olduğuna görə gün bə gün gəlmək üzrədirlər. Ancaq adami vüsətimizdən naşi kəsrət ilə cəlblərinə cəsarət edə bilmirik. Fərman, ulyanı ni'am əfəndilərimizindir. Axısqa və Azgur və Hartos və Ağılkələk qalalarının tamiratına məmur bina əmini ağa qulları tərəfi qullarına vürud edib fərmanı ulyanı niyamı üzrə qila-i məzkurənin tamiratına iktiza edən vəsaitləri tehyiə və tədarükünə ciddü qayğı və diqqət olunmaqdadır və Faş Muhafizi Vəziri mükərrəm səadətli Xəlil Paşa həzrətləri bəndələriylə xəbərləşmə və hər gün mükatebat ilə iktiza edən umur və xüsuslarına ala kadri'l-vüs' vəl-imkan muavenət və muzzaherətdə sərimi qüsur olunmayıb vəziri müşarünileyh həzrətləri də sərhəddi məzkur mühafizəsində və cümlə xidməti asiyyədə sərfi tab u tüvan üzrə olmaqla ol havalinin keyfıyəti halları müşarünileyh həzrətlərinin təhriratından muhatı elmi aləm-araları buyurular. Alimallahu Təala bu qulları leyi ü nehar tərki həb u rahat birlə razılığı meyamin-iktiza-yı həzrəti

ulyanı ni'amiyə müvafiq xidməti aliyyənin tədiyyə və təkmilində sərfi nakdinei miknət və bəzli ma hasalı qüdrət etməkdə səri mu təkasül və tehavün olunmamaqla muktəzayı sədaqət və istiqamət həqiqəti halı ərz və bəyan etmək lazımei zimməti çakəranəm olduğuna görə tasdı`a-ı cəsarət olunmaqla və Tiflis Xanı İrakli Xan və Açıkbaş Xanı Sülüman ilə fərmudei ulyanı niyəmi üzrə kəma fi's-sabık rüsumu musalaha və müsaleməyə riayət olunmadadır. Lakin xanı mərsumanın dərunlarında kamalı xəyanət və mel'anət muzmir olduğunda qətiyyən iştibah qalmayıb qüvvei Rusiya ilə bu sərhədləri zəbt və sahili bəhri Siyaha sui-qəsdləri ke'ş-şəms fi ortan-neharı zahir və bədidar olub bu sərhəddatı Padşahı vücuh ilə pərişan və asakir və zəhayir və ləvazımatı sairədən halı və takviyət və istehkamı eltafı həzrəti ulyanı ni'amiyə möhtac və layiq olduğu muhatı elmi aləm-aranı vəliyyü'n-ni'amanələri olduqda ol babda əmri fərman və lütfü ehsan dövlətli, inayətli, mürüvvətli, mərhəmətli, atufətlü vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndim sultanım həzrətlərinindir.

Fi 27 Z. il [1]197 [23 noyabr 1783]

[Möhür]

XƏTT, 9/324_C

47

AZƏRBAYCAN XANLARININ İRAKLI XAN VƏ TƏRƏFDARLARINA QARŞI DAİM DİQQƏTLİ OLUB LAZIM OLDUĞUNDA OSMANLI QÜVVƏLƏRİNDƏN KÖMƏK ALMALARI HAQQINDA

Tiflis xanı İrakli xanın ruslarla razılaşma əldə etdiyinin dəqiqləşdiyindən təhlükədən qorunmaq üçün Çıldır valisi vəzir Süleyman Paşa Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşa ilə xəbərləşərək həmrəylik nümayiş etdirilməsinin lazım olduğu; Osmanlı dövləti ilə birlikdə hərəkət etdiyi və digər xanlarla yaxşı dolandığından özünün Padşah tərəfindən xanlar arasında baş komandir kimi görülərək xalat hədiyyə edildiyi; İrakli xan və tərəfdarlarına qarşı daim sayıq olub, ola biləcək hücumları vaxtında Osmanlı dövləti sərhədlərindəki vəzir və digər vəzifəlilərdən kömək alınaraq cavab verilməsi xüsuslarında bir surəti Qarabağ və Şuşa

xanı İbrahim xana yazılan və Azərbaycan xanlıqlarının mərkəzi sayılan Xoy xanı Əhməd xana xitabən göndərilən hökm.

[May 1784]

***

Hanan-ı Azərbaycanın əsas ü akdəmi və Dövləti Aliyyəmin manzur və mültəzimi olan halədə Xoy Xanı olan Əhməd Xana hökm ki;

Kaffeyi səkənəyi İran və umumən kuttanı memaliki Azərbaycan ittihadı diyanəti İslamiyə cəhətiylə həmişə xanədanı muhallədü'l-ərkan-ı Səltənəti Səniyyəmin həm-millət və həmətrafı olub be-təsis zamanı ədalət-iktiranı şəhriyaranəmdən əhaliyi məzkurə haklarında təvəccöhatı mekarim-gayat-ı daveranəm əcdadı izamım *enarallahu Təala* bərahinehum zamanlarından efzun olduğu nümayan və səyi diniyyə və hamiyyəti milliyə hasəbiylə ol aktarın mekayidi adayi desayis-fəşandan sıyanət və hırasəti zımməti himmət-Hüsrəvanəmə la-büd etdiği zahir və ayandır. Tiflis Xanı İrakli Xan Rusiyalı ilə şəraiti məluma üzərinə akdı muahedə və peyman etdiyi və məramı Azərbaycan xanlarını təmhidi müqəddəmətı mücəllanə ilə bir taqrib vifakı dövləti İsləmiyədən təhvil birlə *ma 'azallahu Təala* dünya və axirətlərini xarab edəcək Rusiya Dövləti mütabaatına icbar etmək fikri idüği bundan akdəm lədə'l-istihbar mücərrəd havanını Azərbaycanı xəbərdarlıq zımnında hələ də Çıldır valisi vəzirim Süleyman Paşa *iclalehuya* və Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşa *damət me'alihiyə* sadrıazamım tərəfindən təhriratı məxsusa tasdır və məcmuyu hananı Azərbaycana keyfiyyəti iktizasına görə bilxəbərləşmə ifadə və özləri olan təhriratı irsal etməsi dərci və İrakli Xanı məsrurun Rusiyalı ilə akd etdiyi şəraiti muahedəsinin surəti ləf ilə təsyir olunmuş idi. Əl-haləti hazihi vəziri müşarünileyhin sən ki, xanı sədaqət-nişanı mazı-ileyhsin sənə və sair hananı mumaileyhimə göndərdiyi Süleyman adlı adamı vəsatatıyla canibi müşarünileyhə göndərdiyiniz təhrirat tərəfi müşarunileyhdən Dəraliyyəmə təsyir olunmaqla cümləsinin məfhumları və mevsılı təhrirat olan mərkum Süleymanın vesayanız muktəzası üzrə takririmi bəmu karini elmi şahanəm və Dövləti Səniyyəm ittihadında səbat və mətanətiniz və salabəti diniyyəniz muktəzası üzrə geyrətiniz baisi inbisatı daveranəm olmuşdur.

Sən hananı Azərbaycanın əsas ü akdəmi və həmişə kamalı diyanət və sədaqət və məzidi dirayət və istiqamət ilə şöhrət-şüar olmağın mülabesəsiylə Dövləti Səniyyəmin manzur və mültəzimi olub cəbını dəyanət beynində lami' və dırahşan olan ənvarı salabət və səy və rəkiz-zamir-i futüvvət-səmirin olan mayei diyanət və istiqamət muktəzası üzrə uğuru dini mübin və Dövləti Aliyyəi əbəd-rehində əz can ü dil sərfi tab ü taqət edəcəyin məczüm olduğuna görə və hananı mumaileyhimin tərəfinə olan rabitəyi dərun və mütabaatları məlum olduğundan hananı mumaileyhim beynlərində sərkərdə və sipehsalar mesabəsində olmanla görəyim səni dini mübin səyini iltizam və daima Çıldır valisi müşarünileyh və Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşa ilə xəbərləşmə mərasiminə riayət və hər tərəfə nəzarət edərək və bir an qafil olmayaraq mütəyaqqızanə hərəkətə ikdam və İrakli Xan tərəfindən hüdudu memaliki İrana və be-təsis hisdimə' olunduğuna görə Rəvan tərəflərinə və yaxud Memaliki Mahrusama bir günə sui-qəsd ala imi runümun olar isə ol havalilərə karib olan sərhəddatı mansurəm və cəvaniblərində olan vüzərayi izam və ümərə və hükkam və sair xadəməyi Səltənəti Səniyyəm və tavaifi əsgəriyə zabitanı qullarım tərəflərindən tərəflərinizə min-küllı'l-vücuh muavenət və möhkəmlətməsi bazuyı salabət və iqtidarınıza ikdam və diqqət yetirməyə tərəfi Saltanat-ı Səniyyəmdən məmur olmalarına xanı məsfur və agavatı tərəflərindən Dövləti Aliyyəm ərazisi hududlarna hücum mislli halət sünuh edərsə sizlər də cümləniz zahirən və batınən ittifaq ü birlik birlə din qeyrətini ələ alıb a'danın diliranə bil-qarşılıq müdafiələrinə və gərək memaliki Azərbaycan və gərək hüdudu əraziyi Səltənəti Səniyyəm ba-nihadə-i nuhusət ola bilməmələri əsbabının istehsalına sərfi tab u tuvan etməniz me-ram-ı isabət-əncamı humayunum olub və mücərrəd sizi təltif və i'zaz için xüsusiyyət hıla-ı fahirəi şahanəmdən semmuru fa'izü's-sürurə duhtə bir sevbi hilatı mevrusü'l-behcət-i Sultanı inayət və ihsanı şahanəm olmaqla təbliğ və isalına məmur ... ilə irsal olunmuşdur. İmdi himayəti beyzanı İslam kaffei möminin ü muvahhidinə vacib olub zimamı himmət və ianəti şahanəm umumən əhaliyi İran və xüsusilə hananı Azərbaycana ma'tuf və nakdinei ikdam və qayğıyı Padşahanəm vikayə-i memaliki İslamiyəyə masruf olduğu və bu babda tərəfi daveranəmdən bir xüsusda qətiyyən tecvizi qüsur olunmayacağı və bir vaxtda a`dayı dini millət olan küffarı haksardan təhlükəsizlik və dostluq mə'mul olmayıb hər nə tarikla izharı müla'abət və dostu edərlər isə də *ma'azallahu Təala* zumlarınca tərəfindən bünyanı düvəli İslamiyyənin karini indiras olması məsləhəti için olduğu və bu suratdə sərüz-zaval olan dünya-yi faniyə firiftə olunmayıb ruzu cəzada sahibi şəfaət əleyhi və ala alihi və asabihi ezkə't-tahiyyat həzrətlərindən hacəl və sər-müşar olunmayacaq vəchilə ilayı kəlimətullaha diqqət kaffeyi möminin və muvahhidinə vacib və mütəhattəm olduğu və bu əmri dinidə cümlənizdən qeyrəti diniyyəyə müvafiq və hamiyyəti İslamiyyəyə layiq mesai-i məbrurə-i büruzi me'mulü'n-ileyhə səmiri Şəhriyarhanəm idüği və bu xüsus sair hanam Azərbaycana da başqa başqa əmsilei şərifəmlə ifadə olunduğu məlumu sədaqət-məlzumun olduqda hilatı fahirəi daveranəmi hutuvatı təzim və ibcal ilə gələcək və ziver-duş-ı müfaharət eylədikdən sonra bər minvalı muharrər bir-biriniz ilə müttəfikü'l-himmə və müttəhidü'l-kəlimə olaraq və Çıldır valisi müşar və Bəyazid mutasarrıfı mumaileyhimə və sair iktiza edənlər ilə alə'd-davam xəbərləşmə mərasiminə riayət və İrakli Xanı məsfur və ağavatı olan a`danın çi-gunəgi-i hal və kefiyyətlərini daim istihbar birlə bir an qafil olmayaraq müteyakkızanə və mutabassıranə hərəkət və a`da tərəflərindən hüdudu memaliki İrana bir günə sui-qəsd alayımi ru-nümun olar isə tərəfi Səltənəti Səniyyəmdən hüdudlarda olan vüzəram müşarünileyhim və sairlər tərəflərindən hər vəchilə i'anət və dəfi saili rəqibə və sizlər ilə bil-ittifaq mühafizəyi memalikə ikdam və diqqət olunacağı şübhəsiz olmaqla tərəfi a`dadan o məqbula bir hərəkət və bəri tərəflərə təcavüz və tahatti misilli bir günə halət sünuh edər isə dərhal bir-biriniz ilə ittifaq və qarşılıqlı a`daya və daxili Azərbaycan və hüdudu əraziyi Dövləti Aliyyəyə bir vəchilə ba-nihade-i nuhusət olmamaları əsbabının istehsalına və diliranə və şəcianə qarşılıqlı dəfi saillərinə nisarı nakdinei ləyaqət və cümlənizdən və be-təsis səndən mə'mul və muntazarı şahanəm olan dəyanət və dirayət və maye-i reviyyət və sədaqəti ibraz və izhara və

təəhhüdünüzü ifa ilə təhsili rıza-yı şəhriyarənəmə sərfi küllü miknət etməniz babında misal-i Padşahanəm sadır olmuşdur. Buyurdum ki.

Fi əvasıtı C. İl [11]98 [May 1784]

Bir surəti________ Rəvan xanına xalat irsali tayy olunaraq.	Bir surəti________ Təbriz xanı Xüdadat Xana xalat tayy olunaraq.
Bir surəti________ Rumiyə Xanı Məhəmməd Qulu Xana xalatsızdı.	Bir surəti________ Naxçıvan Xanı Qulu Xana xalatsızdır.
Birsurəti________ Mərənd Xanı Süleyman Xana xalat yoxdur.	Bir surəti________ Qarabağ və Şuşa Xanı İbrahim Xana bu da.
Bir surəti ________ Şəki Xanına bu da.	Bir surəti________ Şamaxı Xanına bu da.

A. DVNS. NMH. d, 9_160

48
QARABAĞ XANI İBRAHİMXƏLİL XANIN KATİBİ MƏHƏMMƏD MİRZƏYƏ VERİLƏCƏK OLAN XALAT VƏ HƏDİYYƏLİK ƏŞYALAR

Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın katibi Məhəmməd Mirzə ilə Çıldır valisi vəzir Süleyman Paşanın xəzinə katibinə Sadarət əmri gərəyi xəzinədarbaşı Ağa tərəfindən veriləcək olan xalat və hədiyyəlik əşyalar üçün təşkil edilən dəftərin təsdiqlənərək hesabının ödənməsinə dair Sadarət buyruldusu.

[17 iyul 1784]

***

Ərzi bəndələridir ki

Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın bu dəfə Dəraliyyəyə vürud edən katibi Mirzə Məhəmmədin bir nəfər adamıyla hələ də Çıldır Valisi Süleyman Paşa həzrətlərinin də xəzinə katibinə ba-fərman-i ali ilbas u iksa olunan əşyayi mütənəvvi'anın iktiza edən bahası ita olunmaq xahişiylə xəzinədar başı ağa qullarının verdiyi məmhur tədrisat dəftəridir. Mucibincə əşyayı məzkurə bahaları hesab etdirildikdə dörd yüz səksən altı yarım quruşa yetkin olduğu məlumu dövlətləri buyurulduqda məbləği məzburun altı yarım quruşu tənzil olunub maada dörd yüz səksən quruş verilmək üzrə Başmuhasibəyə qeyd və təzkirəsi ita olunmaq babında əmri fərman dövlətli səadətli sultanım həzrətlərinindir.

Təlxisi mucibincə Başmuhasibəyə qeyd və təzkirəsi verilmək buyuruldu.

25.Ş.[11]98

Təzkirə verildi

28.Ş.[11]98

Hesab ola

Bəra-yı Bahai əşyam mütənəvviyə lazımı Mirzə Məhəmməd Əfəndi katibi xanı Qarabağ ma'a-ətba'əş və Katibi Xəzinəyi Süleyman Paşa valisi Çıldır an Asitanəi Səadət aməd və be-marifəti Mustafa Ağa Sər-hazini Birun mubayaa və təslim şudə fərmudə əl-vaqe' dər-sənsə 1198. Bər-mucib-i məmhur dəftəri tədrisat ağayı mumaileyh ba-fərman-ı şərif.

	Quruş
Bəra-yi katib-i xan-ı məzbur	247
Bəra-yı ətba`ış	040,5
Bəra-yı katib-i xəzinei müşarünileyh	199
	486,5
	(-)006,5
Tənzil və təlxis	480

İşbu dəftər mucibincə əşyanı mütənəvvi'anın masarifi hesab olunduqda bu miqdar edər. Fərman dövlətli inayətli sultanım həzrətlərinindir.

Fİ21.Ş.1198

Bu dəfə Dəraliyyəyə vürud edən Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın katibi Mirzə Məhəmmədə və bir nəfər adamına və Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm Süleyman Paşanın xəzinə katibi əfəndiyə ba-fərman-ı ali ilbas buyurulan əşyanın tədrisatı dəftəridir.

Fi 18.Ş.1198

Mümaileyh Mirzə Məhəmmədə ilbas buyurulan

Qal-paq	Car-şal	Şali Kərakə	Çiçəkli xalat ma`a üstadiyyə	Çiçəkli Əntari	Sali Cəbə ma`a üstadiyə	Sali çakşır	Məst pabuç və boxça
Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1
Quruş 7,50	Quruş 75	Quruş 65	Quruş 31,50	Quruş 27	Quruş 18,56	Quruş 17	Quruş 5,50
Yekun: 247 quruş							

Mirzə-i mərkumun bir nəfər adamına ilbas buyurulan

Qalpaq	Şam alacası əntari	Xama quşağı	Çuxa-yı Niş	Çuxa çakşır
Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1
Quruş 4,5	Quruş 9,5	Quruş 4,5	Quruş 13,50	Quruş 8,5
Yekun: 40,5 quruş				

Müşarünileyhin xəzinə katibi əfəndiyə ilbas buyurulan

Dəs-tar-ı Hindi	Car-şal	Şam çetari xalat və entari və üstadiyə	Çuxa-yi Niş	Şalı cübbə maya üstadiyə	Şalı çak-şır	Sandal boğça
Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 2	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1	Ədəd 1
Quruş 27,5	Quruş 75	Quruş 38	Quruş 20	Quruş 18,5	Quruş 16,5	Quruş 3,5
Yekun: 199 quruş						
Cəm'an yekun: 486 quruş						

Vəchi məşruh üzrə

Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan tərəfindən katibi Məhəmməd Mirzəyə və bir nəfər adamına və Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm Süleyman Paşa həzrətlərinin xəzinə katibinə ba-fərman-ı ali ma'rifət-i qullarıyla ilbas və iksa buyurulan əşya-yı məzkurun vəz' olunan qiyməti mucibincə Başmuhasəbədən hesab və Xəzinəyi Amirədən ita və ehsan buyurulmaq babında əmr ü fərman dövlətli inayətli sultanım həzrətlərinindir.

Bəndə Mustafa

Sər-hazin-i Birin

28. Ş. [11]98 [17 iyul 1784]

C. DH, 4085

49

QARABAĞ XANI İBRAHİMXƏLİL XANIN KATİBİ MƏHƏMMƏD MİRZƏYƏ XƏRCLİK OLARAQ VERİLƏCƏK PUL

Çıldır valisi Süleyman Paşanın xəzinə katibinin müşayiəti ilə Azərbaycan xanlıqlarının məktublarını İstanbul'a gətirən Şuşa xanı İbrahim xanın katibi Mirzə Məhəmmədə xərclik verilməsinin uyğun görüldüğünə dair Mühasib təlxisi və Sadarət buyruldusu.

[23 avqust 1784]

***

Ərzi bəndələridir ki

Sadır olan fərmanı aliləri mucibincə Mirzəni mumaileyhə xərclik olmaq üzrə iki min və xəzinə katibi mərkuma beş yüz quruş ki cəm'an iki min beş yüz quruş verilmək üzrə Başmuhasibəyə qeyd və təzkirələri ita olunmaq babında əmr ü fərman dövlətli səadətli sultanım həzrətlərinindir.

Təlxisi mucibincə Başmuhasibəyə qeyd və təzkirələri ita olunmaq buyuruldu.

Fİ7.L.[11]98

İzzətli mühasib əfəndi

Hələ də Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm səadətli Süleyman Paşa həzrətlərinin xəzinə katibinə mürafakatən bu dəfə Azərbaycan xanları təhriratıyla Dəraliyyəyə gəlib bu dəfə i`adə olunmaq

üzrə olan Şuşa xanı nəcabətlü İbrahim Xanın katibi Mirzə Məhəmmədə və xəzinə katibi mumaileyhə bir miqdar xərclik verilməsi muktazi olmaqla imdi mirzəyi mumaileyhə iki min və xəzinə katibi mərkuma beş yüz cəm'an iki min beş yüz quruşun Xəzinəyi Amirədən ita təlxis eyliyəsiz deyu buyuraldu.

Fi 6. L. [11]98 [23 avqust 1784]

C. DH, 15873

50
FETHƏLİ XANIN ŞAH SOYUNDAN OLDUĞUNU İDDİA ETDİYİ BİR ADAMI İRANDA ŞAH ELAN ETMƏK İSTƏMƏSİ

Şuşa, Təbriz, Xoy, Urmiya, Mərənd və Naxçıvan xanlarının, Dərbənd-Quba xanı Fətəli xanın şah soyundan olduğunu iddia etdiyi bir adamı İranda şah elan etmək istəyinə birlikdə qarşı çıxmaları, lakin daha sonra Quba ilə Təbriz və Qarabağ ilə Xoy xanlarının öz aralarında ittifaq edərək hərəkət etmələrinə dair xəbərləri çatdıran Muş Mutasarrıfı Maksudun Sadarətə yazdığı qaimə.

[30 avqust 1784]

***

Hələ də Muş Mutasarrıfı Maksud Paşa tərəfindən dərun-ı məktubuna mövzuhan həvadisə dair göndərdiyi qaiməsidir. Məktubu tək ərzi xülusdan ibarət olduğuna mebni alıqoyulmuşdur.

Dövlətli, inayətli, atufətlü, mərhəmətli vəliyyü'n-ni'am əfəndim sultanım həzrətləri

Tiflis və İran və həvalisinin kefiyyətinə dair dərəcəsyi təhqiq olan halət və həvadisatı təfahhus buyurulmuşdur. Elsineyi nas miyanında olan həvadis təhrirə seza olmayıb bundan akdəm məxsus tərəfi qullarından İran tərəflərinə cəlbi həvadis üçün bir iki adam göndərilib Ramazanı şərifin qurrəsində avdət İran tərəfində dərəcəyi təhqiqə rəsid olan həvadisat; Dərbənd Xanı deməklə məşhur Quba Xanı Fətəli Xan bir şəxs peyda edib "fi'l-asl İran şahı nəsilindəndir bunu İrana şah edərəm" deyu iddia ilə asakiri

kəsrə cəm' və olduqları yerlərdən hərəkət, Ərdəbilə karib bir məhəllə vüsul olduqlarında Azərbaycan xanlarının məsmuları olduqda Şuşa Xanı İbrahim Xan və Təbriz Xanı Xüdadad Xan və Xoy Xanı Əhməd Xan və Rumuya və Mərənd və Naxçıvan xanları və sair xanlar bir-birləriylə xəbərləşmə və müşavirə bil-ittifaq Fətəli Xana adam göndərirlər. "Bu məqbula məkru tezvirata etibarımız olmayıb bu vəchilə hərəkatı na-bər-caya razılıqlarımız olmayıb ən camı-karı mülahizə edərək gerü avdət eyləyəsiz" deyu xanı mumaileyhə təhrir və öz əsgərlərini də cəm' və Fətəli Xanın bu mislli məkr [ü] hiyləsini dəf eyləyə. Bu istişa[re]lərində Xoy Xanı Əhməd Xan ilə Təbriz əhalisinin hafiyyətən ittifaqları olub əhaliyi məzbur xanı mumaileyhə mütabaat və meylləri olduğuna Təbriz Xanı Xüdadat Xan habir və agah olduqlarında marru'z-zikr Fətəli Xana mütabaat ba'də'l-mükatebə və xəbərləşmə min-nəfs etbaıyla süvar olub Ramazanı şərifin yeddinci günü xanı mumaileyhin endinə ərişıb Əhməd Xana baxmayaraq mumaileyhimalar müttəfiq və yek-cəhət olub asakiri kəsrə cəm' Təbriz əhalisini tə'dib üçün Təbrizə gəlib ayan və ağa və anların bir taqrib qətl-i əmval və əşyalarm nehib və qarət və məramları üzrə nizam-pəzir və xüsusu məzbura Xoy Xanı Əhməd Xan habir olduqda ol dahi əsgəriyyə cəm', tədarükatı kaviyyə ilə mahı Ramazanı şərifin on dokuzuncu günü Xoydan çıxıb qohumu olan Şuşa Xanı İbrahim Xan ilə bir yerdə mülakat və ba'də'l-müşavirə ittifakən Fətəli Xan üzərinə gedib məhkum etdiklərindən sonra Təbrizə ərişıb Xüdadat Xanın da nizamını verələr. Bu əsnada mumaileyh Əhməd Xan Mərəndə qarib Farfar Çəməni adlı yerdə zərbi xıyam İbrahim Xanın gəlmələrinə muntazır olmuşlar. Bu əsnada İran tərəflərində olan həvadisat vəchi muharrər olub Tiflis tərəfi həvadisatı bundan akdəm üç min nəfər kafir Tiflisə gəlib bir məhəllə tasallut və hərəkətləri zühur etdiyi bu qədər beş min nəfər də gəlmiş tevatür olunduğu deyilir. Bundan başqa dərəcəyi təhqiq halətə rəsid təhrirə sezə həvadisat olmayıb lakin İrakli Xanı məl`un tərəfindən Mirzə Görgin adında bir adamı bir miqdar süvariylə Rəvana ərişıb bu ana qədər Rəvanda iqamət və təzvirat ilə əhaliyi Rəvan beyninə qiyamı kəsrə buraxdıqları da vaqe' bu əsnada bundan

başqa dərəcəyi səhhətə rəsid həvadis olmayıb bundan sonra zühur edən həvadisat yenə haqq-pay-ı həzrəti vəliyyü'n-ni'amiyə ərzi hal birlə ilam olunar. Ol babda əmr u fərman hazrət-i vəliyyü'l-əmrindir.

Möhür

Fi 13 L [1]198 [30 avqust 1784]

XƏTT. 28/1333

51

RUSLARIN KRIM TATARLARINI VƏ POLŞA KRALLIĞINI MÜSTƏQİLLİK VƏDİYLƏ OYUNA GƏTİRDİKLƏRİ KİMİ BÖLGƏYƏ NÜFUZ EDƏ BİLMƏK ÜÇÜN OSMANLI DÖVLƏTİ İLƏ SÜLH BAĞLADIQLARINI İDDİA ETMƏLƏRİ

Şirvan, Şuşa, Şamaxı və Xoy xanlarının, Qarabağ xanının katibi Məmməd və Çıldır valisinun xəzinə katibi İbrahimin vasitəsilə İstanbula çatdırılan yazılarındakı birlik, bərabərlik və bağlılık ifadələrindən məmnuniyyət duyulduğu; ruslara tabe olan Tiflis xanı İrakli xanın, təxribatçı işbirliğini razılaşma sənədi ilə etdiyinin ortaya çıxdığı, Tiflisə yerləşən rus dəstə başçılarının Azərbaycan və Dağıstan xanlarını İrakli xana hiylə ilə boyun əydirmək üçün yalan xəbərlər yaydıqları; Krım tatarlarını və Polşa krallığını müstəqillik vədi ilə oyuna gətirdikləri kimi, bölgəyə nüfuz edə bilmək üçün Osmanlıd ilə barış əldə etdiklərini iddia edən rusların əsil amaçlarının xanları bir-birinə qarşı qaldırmaq olduğu; Düşmən tərəfindən hər hansı bir hücum olarsa, sərhədlərdə olan Osmanlı vəzir və komandirlərinə də fərman göndərildiyi üzrə daim sayıq olaraq əlaqə saxlamalı, birlikdə hərəkət etmələri barədə Quba və Dərbənd hakimi Fətəli xana xitabən yazılan hökm.

[Avqust 1784]

***

Quba və Dərbənd Hakimi Fətəli Xan damət me 'alihiyə hökm ki,

Siz ki; xanı salabət-nişan-ı mazı-ileyhsiz. Bu dəfə gərək sizin tərəfinizdən və gərək Şəki və Şirvan Xanı Məhəmməd Həsən və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan və Şamaxı Xanı Məhəmməd Səid Xan və qardaşı Agasi Xan və Usumi ilə məşhur Əmir

Həmzə Xanzadə Əli Bəy və Surxay Xanzadə Məhəmməd Xanın oğlu Abdullah Bəy və Xoy Xanı Əhməd Xan tərəflərindən Qarabağ xanı mazı-ileyhin mötəbər küttabından Məhəmməd Əfəndi və hələ Çıldır Valisi Vəzirim Süleyman Paşa *iclalehu*nun Xəzinə Katibi İbrahim Bəy vəsatatlarıyla Dəraliyyəmə irsal olunan ma'ruzatınız vasıl və mefahim və mezamininəmi bə-mu ıttıla-ı şahanəm şamil və cümləniz din və şəriəti mutahhara qeyrətiylə memaliki İslamiyə[yi] muhafıziyyətdə və müdafiə-i a`da-yı müşrikində muktəzanıı hamiyyəti İslamiyyə üzrə sərfi makdur edərək **"Əl-mü`mininə kəl-bünyanı yəşüddü ba'zuhum bəzən"** muktəzasınca beyza-ı İslamı himayət babında cümləniz ittifaqı tam üzrə olmanızdan tərəfi mülukanəmə inşirahı tam hasil olmuşdur. Tiflis Xanı İrakli Xan dedikləri İblis-şimə bundan akdəm Rusiyalıya iltica və mücərrəd Azərbaycan və memaliki İranı ne'uzü billahi Təala cəbrən və kərhən zəbt və zümrə-i muvahhidini təzlilən və tahkirən taxtı itaətə idxal və zu`munca kişvəri İrana şah olmaq niyyəti fasıdasını nəqşi mərhələ-i xəyal edib bu məramına vusul zımnında Moskovlunun tabe olduğunu müş'ir və kuyud və şürutu şamil tayfe-i məsfurəyə sənəd verdiyi Dövləti Aliyyəi əbəd-kıyamımın məsmu`u olduğu əsnalarda hananı Azərbaycan və hükümdaranı hıtta-i Dağıstan hadisəyi məzkurəyi mülahizə və lənətlənmişi məl`unu məzkurun və xüsusilə küffarı Rusiyanın məqsədləri kəsri beyzayı İslama mahsur olduğunu tə'əmmül və bunların hiylə və xudalarına dübəstə olmamaları və fəcərə-i müşrikini dəlalət-la`ini məzbur ilə gərək memaliki mahrusəmə və gərək mülkü İrana və be-təsis qalayi İrəvana tahatti və təcavüz edərlər isə Səltənəti Səniyyəyi Osmaniyə vüzəra və üməra və səranı sipahı za-fər-pənahi ziri idarələrində mövcud əcnadı vega etibarıyla dərhal qarşılıq və müdafiəyə qıyam və müsaraat etmələri üçün evamiri aliyyəm sudur etdiyinə görə İran və Dağıstan səkənəsiylə kuttanı mərzbumu Rum din qarındaşları olmaları hasəbiylə havanını müşarünileyhim də a`da kangı tərəfə sui-qəsd edərlər isə bil-ittifaq cavabı ba-savab xuda və fırıblərini həvaləyi zəbanı şimşir etmələri Çıldır valisi müşarünileyh vəsatatıyla cümləyə iş'ar və İrakli müfsidinin Moskovluya verdiyi sənədin surəti də bas və tisyar olunmaqdan naşi

hananı mazı-ileyhim tərəflərindən təvarüd edən ma'ruzatlarında isməti həyat cövhəri cəsədlərində qaim olduqca düşməni şəriət və millətə sər-füru və meyl və rükn etməyəcəkləri və hər halda muavenət və şəfqəti şahanəmə muntazır olduqları dərc və tasdır olunmuş idi. Bu hilaldə Moskovlu tərəfindən Tiflisdə mukim şirzimə-i rə-zile-i küffaın sərgərdələri Azərbaycan və Dağıstan xanlarına kağızlar göndərib Osmanlı dövləti Rusiya Dövləti ilə təkrar akdı musalaha eylədi və İrakli Xan oğullarını təcdidi rabitəyi inkıyad zımnında Dövləti Rusiyaya göndərdi. Siz də İrakli Xana muti' ü münkad olduğunuza etimad gəlmək üçün qohum və övladlarınızı rehin olaraq yanına isal edin təklifinə ibtidar etdiyi ecildən xəbəri məzkur qılıb-u uzəmanı Azərbaycan və Dağıstana hadşe-rəsan olduğu istima' olundu. Rusiyalı sui-qəsd murad etdikləri yerlərin əhali və sərgərdələrinə ibtidayi əmrdə dostluq surətini ira-ə və hutamı Dünyəviyədən bəzi nukud və hediya bəzl edərək bir məmləkətin əhalisini izlal və beynlərinə təfərruk ilka eylədikdən sonra bir bəhanə tədarüküylə ətraflarını əhatə və hükkam və söz sahiblərini qətl və edam və qüsur acəzə və mesakini əsir mislli istihdam və rəftə rəftə ribka-i İslamdan ixraca da icbar edərlər. Krım Tatarları üç yüz ildən çox Dövləti Aliyyəm sayəsində küffarı Moskovu cizyə-güzar mənziləsinə tənzil etmişlər ikən səksən üç tarixində olan səfərdə hiyel-pişə-kan-ı Moskov qövmü məzburun tama'kar olan mirzə və riş-səfidlərinə gizlicə kağızlar göndərib tərcüməsində "siz Osmanlı ilə bizim müharibəmizə müdaxilə etməyib bir tərəfə çəkilin sonra biz sizi sərbəst və azad etdirib başlı başınıza bir dövlət olursuz. Məhkumiyyətdə olan zül və təhqiri nə üçün çəkərsiz ? Rusiya Dövləti sizin hər birinizə sənəvi bu qədər atıyyə və ehsan verməyə təəhhüd edər" kəlimatını ilka və axmaq Tatarlar kafirlərin akvallərini gerçək sanıb cünudu muvahhiddini gərmə-gərmi atəşi müharibə olduqları əsnada cəngdən rugərdan olub zahirə və top və cəbhəxana nəqliylə məşğul hayvanatlarını əhz və dilavəranı İslamı səməndərəsə narı kıtal dərununda tərk və öz mülklərini yədi düşmənə təslim birlə sərbəstiyəti qəbul mazmununda Dövləti Aliyyədən gizli sənəd ita etmələriylə Dövləti Aliyyəm Tatarları kəfərə əlində buraxmamaq üçün mu'araza və münaqişə etdikcə beləcə Tatarlar mirzə və başla-

rıyla ma'an bizə sənəd verdilər deyu ibraz-ı sənəd edib nəhayət kar-ı Tatar və Krıma nə Dövləti Osmanıyə və nə Rusiyalı müdaxilə etməmək və akvamı Tatariyyə başlı başlarına xanlarıyla hükümdar olmaq şərtiylə münkad oldular. Dövləti Aliyyə yenə Tatarın hamakatinə qalmayıb bil-külliyyə dəsti düşməni dində müzmahil olmamaları üçün iyirmi otuz min kisə axça sərfiylə bu qədər süfünü donanma tərtib və xilaslarına bəzli məchud etdikcə Şahin Giray adlı səlatını Cəngiziyyədən bir fəsad-pişeyi xanlığa qəbul və məzbur Şahin Giray da mən sərbəst xan oldum zənniylə sərasər hıttayi Krıma qırx əlli min küffarı dəvət və kıla' və buka-ı onlara təslim və eşrarı küffar dilxahları üzrə qal'aları zəbt və gayrət-i diniyyə fəhm etdikləri sultanlar və mirzələri ihlak və Tatarda nə qədər esliha var isə Şahin Giray yeddiylə intiza' və qüvvələrini səlb etdikdən sonra məzbur Şahin Girayı Krımdan təb'id və Xana-bərduş tard edib mugayiri əhd Krımı biz əsgərimiz ilə zəbt etdik iddiasıyla zəbt etdi. Tatarlar da nə etdiklərini bildi amma çarə nə çarə öz dözümləri cəzasıyla məslubü'l-ırz vən-namus dəsti küffarda rəaya olub qaldıqları cümlə aləmə şayi' və zahir olmuş bir maddədir. Cənabı müntakimi həqiqinin avn ü inayətiylə surəti məzkurə bər-qərar olmayıb məmləkəti məzburə yenə fəth və təshir olunmaq mevahibi ilahiyyədən mə'muldür. Nasara məmləkətlərindən Leh krallığı da bir cəsim dövlət ikən Rusiya kəfərəsi sizə ianət edərik deyərək içlərinə əsgər idxal və qala və məmləkətlərini zəbt etdikləri də əhdi karibdə vaqe olmuşdur. Hal və girdarları belə olan kafirlərin sülh və əhdlərinə inanılmayacağı günəş kimi aşkardır. "İndi Osmanlı dövləti ilə sülh olduq sizə zərərimiz yoxdur, İrakli Xana övladlarınızı rehin verin" deməkdən iradəyi fasidəsi Krım Tatarlarına və Leh sükkanma etdikləri kimi bir hiylə və təzvir ilə Azərbaycan və Dağıstan xanlarını aldatma və gedərək birbirinə salıb nəticəyi karda umumən kutr-ı İranı təxrib və İslam adını ax-tarı məzkurədən dəf və Xanzadə və Xanadanlarını istisal daiye-i fasıdası olduğundan qətiyyən şübhə yoxdur. Maazallahu Təala İrakli Xan bəhanəsiylə İrana müdaxilə etmələri lazım gəlir isə alimallahu Təala üç ilə qalmayıb İranı haqq ilə yeksan edərlər. Bu da hafi deyildir ki sarayı dünyanı faniyədə bəşər üçün davamlılıq yoxdur. Həyatda olduqca din düşmənlərinin taxtı yədi

qələbə və qahırlarından nihan olmaq və mənin və benatı müsliminin pərdəyi ismətlərini küffara hətk etdirmək raculiyət və dəyanətə layiq olmadığından başqa ömürü səri-üz-zaval qayətə ərişib aləmi miada irtihal mukarrər olduqda sultanı səriri risalət və əhli nəbinin hüzurlarına nə üz ilə çıxılar? Muhassılı kəlam, iran bi-sahibdir zu`muyla İrakli Xan lənətlənmişi Moskovlunun pişvası olub hüdudu Azərbaycana ba-nihadə təcavüz edərlər isə *müsta 'inən billah Təala* siz ki xanı müşarunileyhsiz siz və umumən hananı Azərbaycan və Dağıstan ilə bərabərcə vüzəra və sərhaddaran və səranı sipahı Dövləti Aliyyəm ilam-ı gazayı təhrik və cəng və bikar-i kıyam etmələrinə iradəyi qatıa-i hüsrəvanəm masruf etdiyi və bu niyyətdən cəzmən və yakinən məlumu hakayık-mərsumunuz olmaq üçün işbu misalı şahanəm ısdar və ... ilə irsal olunmuşdur. İmdi əraziyi Azərbaycan və umumən memaliki İran mevatını əhli İslam olub birliki diniyyə cəhətiylə memaliki məzkurənin mekayidi a`dadan mühafizəsi əsbabının istehsalı zımməti himməti tac-daranəmə vacib və mütəhattəm olduğundan ma'azallahu Təala tərəfi a`dadan hüdudu memaliki məzkurəyə bir günə sui-qəsd zühuru ihsas olunduğu kimi hananı Azərbaycan və Dağıstan ilə bil-xəbərləşmə müdafiəyi müşrikin və mühafizəyi memaliki müsliminə ikdamı tam etmələri havali məzkurə sərhədlərində və ətrafda olan vüzəranı izam və mirimiranı kiram və sair sərkərdəganı asakiri zəfər-əncamımа müqəddəm və mu'ahhar evamiri şərifəmlə tənbeh olunub ol vəchilə məmur olmalarıyla siz də çi-günəgi-i hal və hərəkəti a`dayi istihbardan halı və məkayidi a`dadan qətiyyən gafil olmayaraq və daim mütəyakkız və mütəbassır olaraq əsbabı möhkəmlətmənin istehsalına ikdam və a`danın memaliki İslama təcavüz qəsdiylə bir tərəfdən zühuru təhakkük eylədiyi kimi sair hanan və memaliki mahrusəm sərhaddaranıyla xəbərləşmə və mütəvəkkilən alellahil-Muin olmağın qəhr u kamı a`da-yı müşrikin və vikaye-i Beyza-yı dini mübinə alə'l-ittifak sərfi ba-rə'y-i ləyaqət və indəllahi vən-nasi məqbul olacaq xidməti cəliləyə müvəffəq olmağa və əba və əcdadınızın din yolunda səbkat edən qeyrət və hamiyyətlərini təyidə səna və vüs' ü miknət eyləməniz babında.

Fi əvaxirin. il [1]198 [Avqust 1784]

*Bir surəti*________ Şuşa və Qarabağ xanı İbrahim xana.	*Bir surəti*________ Şəki və Şirvan xanı **Məhəmməd Həsən xana.**
*Bir surəti*________ Şamaxı xanı **Məhəmməd Səid xana.**	*Bir surəti*________ Şamaxı Hanı'nın qardaşı Agasi xana.
*Bir surəti*________ Surxay-zade **Məhəmməd xana.**	*Bir surəti*________ Şamxal xanına.
*Bir surəti*________ **Usumi Həmzə xana.**	*Bir surəti*________ Avar və Kunzak xanı Umman xana.
*Bir surəti*________ Akuşa qazısı Əfəndiyə.	*Bir surəti*________ Rəvan xanı... xana.
*Bir surəti*________ Təbriz xanı **Xüdadat xana.**	*Bir surəti*________ Rumuya xanı **Məhəmməd Qulu xana.**
*Bir surəti*________ Naxçıvan xanı... xana.	*Bir surəti*________ Mərənd xanı... xana.
*Bir surəti*________ Marağa xanı **Əhməd xana.**	*Bir surəti*________ Ərdəbil xanı **Nəzər Əli xana.**
Bir surəti________ Xoy xanı **Əhməd xan** *daməţ mealihiye.*	

A. DVNS. NMH. d, 9_165

52
AZƏRBAYCAN VƏ DAĞISTAN XANLARINA GÖNDƏRİLƏN HƏDİYYƏ SAAT VƏ PULLAR

Azərbaycan xanlarından Şuşa və Qarabağ, Quba və Dərbənd, Xoy, Şəki və Şamaxı xanları ilə Dağıstan xanlarından Surxay xanzadə Məhəmməd, Şamxal, Usumi xanlar və Akuşa qazısına Padşah tərəfindən göndərilərək hədiyyə edilən saat və pullara aid dəftər.

[05 sentyabr 1784]

***

Dağıstan və Azərbaycan xanlarından zirdə məstur olan hanan atiyyəs-i sultana şayəstə olmalarıyla bu dəfə tərəfi həzrəti cahandaridən irsal və lütfkarlığı tərtib olunan ətayənin dəftəridir.

Quba və Dərbənd Hakimi **Fətəli Xana**			Şuşa və Qarabağ Xanı **İbrahim Xəlil Xana**		
Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 400	Cədid rub`iyyə pul 1500	Cədid nısfiyyə pul 1500	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 350	Cədid rub`iyyə pul 1500	Cədid nısfiyyə pul 1500

Xoy Xanı **Əhməd Xana**			Şəki Xanı **Məhəmməd Həsən Xana**		
Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000

Şamaxı Xanı **Məhəmməd Səid Xana**			Mümaəleyhin qarındaşı **Aqasi Xana**		
Murassa dırnaq saat kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 500	Cədid nısfiyyə pul 500	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 500	Cədid nısfiyyə pul 500

Dağıstan Xanlarından **Surxay Xanzadə Məhəmməd Xana**			**Şamxal Xana**		
Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000

Usumi Həmzə Xana			Avar və Kunzak Xanı **Umman Xana**		
Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 1000	Cədid nısfiyyə pul 1000

Akuşa kazısı əfəndiyə		
Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 500	Cədid nısfiyyə pul 500

Yekun Quruş 29085
Təkcə yiğirmi doqquz min səksən beş quruşdur.

Surət dadə 19 L. il [11]98

Bundan mukaddə[m] tasdır olunan hədiyyəsyi mülukanəmə tərtib olunub Zərbxanayi Amirəyə ilmüxabirə verilən hanandan maada verilən bu dəfə də atiyyəyi humayun və hədiyyəyi mülukanə tərtib olunan hananın isimləridir ki müqəddəm tərtib olunan dəftərə idxal ilə təkrar təxiyyəsi üçün Zərbxanayi Amirə tərəfinə ilmüxəbəri verilməsi fərman buyurulan dəftərdir.

Rəvan Xanı			Təbriz Xanı **Xüdadad Xana**		
Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 500	Cədid nısfıyyə pul 500	Murassa dırnaq Saat Kıt`a 1 Quruş 245	Cədid rub`iyyə pul 500	Cədid nısfıyyə pul 500

Rumiyyə Xanı **Məhəmməd Qulu Xana**			Naxçıvan Xanına		
Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 750	Cədid nısfıyyə pul 750	Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 400	Cədid nısfıyyə pul 400

Mərənd Xanına			Marağa Xanına		
Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 400	Cədid nısfıyyə pul 400	Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 400	Cədid nısfıyyə pul 400

Ərdəbil Xanı **Nəzər Əli Xana**		
Minakari Saat Kıt`a 1 Quruş 125	Cədid rub`iyyə pul 400	Cədid nısfıyyə pul 400

Yekun Quruş 10620
Təkcə on min altı yüz iyirmi quruşdur.

19. L. [11]98 [05 sentyabr 1784]

C. SM, 132/6610

53
QUBA XANI FƏTƏLİ XANA PAVEL POTYOMKİNİN MƏKTUBU

Rus çar və çariçəsinə xidmət və bağlılıqda bulunduğundan bəhslə, Şuşa xanı üzərinə hücum etməyə niyyət edib əsgər yığaraq Gəncə xanlığını ələ keçərmək istəyişini və Baş nazir knyaz Grigori Aleksandroviç Potyomkindən kömək istəyini çatdırmaq üçün qeyrət göstərəcəyinə dair Pavel Potyomkinin Quba xanı Fətəli xana yazdığı məktub.

[20 dekabr 1784]

***

Ali-cahı rəfi'-cah-ı dost və mevəddət-agah Xanı azimü'ş-şan Fətəli Xan damə ikbalühu

Çün tərəfinizdən göndərilən alişan İbrahim Bəyi müraciət etdiyimizdə hər dəfə xəyal etməmişik kim siz imperatoriçəyi uzma inayətli Padşahım həzrətlərinin qulluq və xidmətinə olan ixlasınız və mutiliyiniz babında məvfuru xatiri cəm' və xatirnişanlığınıza görə bu qədər tacil-i vaxtında mənə ginə də öz tarazlığımızı sizə izhar eyləməyə ta'addi edərsiz deyu və vaxtı kim mən cümlə sizin əvvəlki hərəkətinizi fəramuş və fərrü güzar edib sizin üçün ali hökumətli vəziri əzəm münəvvərli Knez Grigori Aleksandriç Potemkin həzrətlərindən səy eyləməsi babında hazır və amadə olduğumuzda hisdiməmiz oldu kim siz ginə də Şuşa xanı üzərinə hücum etməyə meyl edib Salyanda asakir cəm' edib İbrahim Xanda olan Gəncə Xanını istəməyə və ona mütəallik olan yerlərinə yürüş etmək üçün onda gəlmişsiz deyu bu düstur ihbaratı biz cənabınıza vəziri əzəm münəvvərli Knez cənablarından sizin adınıza təhrir olunan bəyannaməsin irsal etməyə və ol bəyannaməyə mənim tələbim də mülhak etməyə ta'addi olunmuşdur. Yəni əvvəla gərəkdir kim siz heç bir vəch ilən Gəncə Xanını istəməyəsiz və saniyən Məsihi millətində

olan Xiristiyan tayfasına zərrə miqdar cəbr və cənabınızı muhbər edib sizin bu halda bi-tağyir qəbul olmasına muntazırım. Qaldı kim mən də ol vaxtda vəziri əzəm münəvvərli Knez həzrətlərini sizin üçün imperatoriçə-i uzma-i Padşah həzrətlərinin payi taxtı hüzurunda səy və kuşiş etməsi babında cəhd edərəm və bu bizim tələbimizə müxalif çıxdığınızda əlbəttə mənə tapşırılan ixtiyarıma görə çarə tapıb əməl və hərəkət edəcəyimizə şəkkim və şübhəm olasız ba-fərman daim tərəfinizə xeyirxah deyu biləsiz.

Pavel Potemkin

Tarihü'l-Məsihiyyə Dekabir ayının iyirmi yevmində il 1784 [20 dekabr 1784]

HR. SYS, 84/100

54
ŞƏKİ VƏ RƏVAN XANLIQLARININ GƏNCƏYƏ YARDIM ETDİKLƏRİNDƏN RUSLARIN HÜCUMDAN GERİ ÇƏKİLMƏLƏRİ

Azərbaycan və Dağıstan xanlarına çatdırılmaq üzrə göndərilən Sadarət yazıları və hədiyyələrin yerlərinə çatdırıldığı; Xanlar da bunun müqabilində Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın etibarlı bir adamını İstanbula göndərmək istədiklərini bildirdikləri; Tiflis xanı İrakli xanın ruslara bağlılığını ortaya qoyan və on üç maddədən ibarət olan andlaşma mətninin Osmanlı dövlətinə meyl etmələrini təşviq üçün xanlara paylandığı; Şəki və Rəvan xanlıqlarının Gəncəyə verdikləri dəstəkdən ötəri, Rusiya ilə Gəncə qalasını ələ keçirmək istəyən İrakli xanın geri durmak məcburiyyətində qaldığı mövzularında Çıldır valisi Süleyman Paşanın Sadarətə göndərdiyi təhrirat.

[13 iyun 1785]

***

Mənim səadətli, mürüvvətli, rəf'ətlü, məkrəmətlü karındaşı ə 'azz u əkrəmim sultanım əfəndi cəlilü'ş-şan həzrətləri;

Həmarə müttəqiyi vəsadəyi səadət və ikbal və məzhəri tevfikatı xudanı mütə'al olmaları də'avatı be-hulusi'l-bal əda və ikmal qılındığı siyakında nümayəndəyi mahlası halisü't-taviyyətləridir

ki, bundan akdəm evamiri aliyyə və ataya-nı Səniyyə ilə ba əmri ulyanı niyəmi havanını Azərbaycan və Dağıstana məbus xəzinə katibimiz bəndələri yerlərinə iblağ və isal eylədikdə eltafı aliyyə-i həzrəti cahandaridən hər birləri faizən alə'd-dərəcat fahr u mübahat olmalarıyla bu iltifatı bi-gayənin ədanı haqqı təşəkkürünü və fərman buyurulan xidəmatı din və Dövləti Aliyyədə kamalı sədaqət və ixlas və məzidi şövq və hahiş ilə damanı dərmiyanı səy və hamiyyət olduqlarını havi axtarıqı çakəranələriylə Quba və Dərbənd hakimi Fətəli Xan etba-ı mutəbərəsindən əl-Həcc Əhməd Bəyi və Şəki və Şirvan hakimi Hacı Çələbi Xanzadə Məhəmməd Həsən Xan üləmasından Əli Əfəndi və Dağıstan ümərasından Avar hakimi Ümmi Xan mutəməd adamlarından əl-Hasəki və Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim müqəddəmə Dəraliyyəyə ib'as etdiyi Mirzə Məhəmməd adlı mutəmədini xəzinə katibimiz qullarına tərfik və irsal etmələriylə bu əsnada nəzdi huluskariyə vürud və tərəfi ihlaskarlarına təhrir etdikləri məkatibi dostanələrində elçilərinin Dəraliyyəyə bas u təsyir olunmalarını iltimas etdiklərinə görə heyəti məcmu'alarıyla Asitanəi dövlət-aşiyanə savbına sövq və isra qılınıb keyfiyəti məzburənin fi'l-asl künhü həqiqətinə inayətli, mərhəmətli, vəliyyü'n-ni'am sahibi dövlət əfəndimiz həzrətlərinin elmi aliyyələri mühit olmayıb dövlətli sadrı sabiq həzrətləri evanında vuku'bulmuş halatdan olduğundan badiyi əmir də Tiflis xanının Dövləti Rusiyaya mütabaatında on üç şurut ilə müqəyyəd əhdnaməsinin surəti kavaimi Səniyyəyi həzrəti Sadarət-pənahi ilə tərəfi ihlaskarlarına irsal və bir surətləri Azərbaycan və Dağıstan xanlarına irsal və xidməti dini Dövləti Aliyyədə izharı səy və hamiyyət etmələrini tərgib və təşviq və asakiri Dağıstan təlif və isticlab olunmaları xüsusları kavaimi Sadarət-pənahidə dərc və tasdır buyrulduğu və elçiləri Dəraliyyəyə arizalarıyla ru-mal etməklə havanını Azərbaycan və Dağıstana evamiri aliyyə və hıla' və atayanı Səniyyə lütfkarlıq buyurulub adamımız ilə irsal olunması əmri fərman buyurulduğu cümlə keyfiyyət və mevad bu dəfə haqq-payı həzrəti vəliyyü'n-ni'amiyə bir qitə qaiməyi çakəranəmiz ilə tafsilən ərz və təqdim olundu. Məlumu aliləri olduqda münasibi üzrə muktəzanıı vaxt u hal haqq-payı məram-

bəxşlərinə isala himmət buyurulub sair hananı Azərbaycan və Dağıstanın xidəmatı din ü Dövləti Aliyyədə izharı hulus və sədaqət və ibrazı qeyrət və hamiyyətləri və ol havalinin keyfiyyət və yeniliyi və kəfərəyi Rusiyanın bərrən və bahrən tədarükü kaviyyə və hərəkatı fasidələri və Tiflis Xanı İrakli Xanı habasətnişanın Gəncə qalası təshirinə nə rütbə asakiri mənhusəsiylə təşmiri səidi ihtimam edib Gəncə əhalisinə Şəki Xanı Məhəmməd Həsən Xanın takviyət və istehkamıyla xanı məsfur Gəncə başından mə'yus olduğu və Rəvan əhalisi sırrən və alənən ıtale-i dəsti qənaətdən halı olmadığı cümlə keyfiyyət və mevaddı süfərayı mərkumunun bəndələrinin takrirlərindən məşmulu elmi səadətləri olar. Sair umur edər və xüsuslarımız müqəddəmə biradəri möhtərəmləri izzətli Hasəki Süleyman Ağa bəndələrinin və ba'dehu başçuxadarımız bəndələriylə yegan yegan təhrir və iş'ar olunmuş idi. Maiyyətimizdə müctəmi' olan Ləzgi əsgərinin kəsrəti masarifindən müzayaka və ıztırabımız hədd və müqayisədən əfzun olduğundan qafı nəzər dəfaat ilə keyfiyyətləri ərz olundu. Tayfeyi məzburə Tiflis hüdudunu adəti müstəmirrələri üzrə nəhb ü qarət[dən] halı olmurlar. Suhulət ilə mənu' u dəfləri bir vəchilə mümkün olmur. Tağyir və təb'idlərinə də məzun və murahhas olmadığımızdan nə günə hərəkətimizdə tərəddüdlü və mütehayyir olmuşuq. Tayfeyi məzburənin bu vəchilə hərəkətlərinə razılıqı ulya-yı niyəmi varmı yoxmu nəticəsi məlumu ihlaskarları olmamaqla keyfıyəti məzkuru haqq-payı həzrəti vəliyyü'n-ni'amiyə ərz və nə vəchilə əmri fərmanları olar isə təhrir və iş'ara himmət buyurmaları məmuluyla qaiməyi muhalesatı allamə təhririnə ibtidar olundu. İnşaallahı Təala ləda şərəfi'l-vusul keyfıyəti hal qarın-i elmi məsudları olduqda muktəzanıı sərhəd və sugur və hulusu uhuvvəti lazıməsi umur və xüsusumuzun təmşiyət və tənzimində müsaafəyi cəmilələri müqəddəm və muahhar tahri-rat-ı halisanəmizin iktiza edən mücavebələrin vaxtilə təhrir və irsalinə himməti Səniyyələri dərgar buyurulmaq məmulu halisanəmizdir.

Fi 5 Ş[aban] il [1] 199 [13 iyun 1785]

Möhür
Süleyman

XƏTT, 4/ 110

55

TİFLİS XANI İRAKLI XANIN DAHA ƏVVƏL OSMANLI DÖVLƏTİNƏ BAĞLI İKƏN İRANA ŞAH OLMAQ SEVDASI İLƏ DÖVLƏTƏ XƏYANƏT EDƏRƏK HƏRƏKƏTƏ KEÇMƏSİ

Dağıstan hökmdarları və Azərbaycan xanlarının Osmanlı dövləti ilə əvvəldən bəri bir-birlərinə kömək etdikləri və qardaş xalqlara sahib olduqları; Tiflis xanı İrakli xanın əvvəllər Osmanlı dövlətinə tabe ikən İrana şah olmaq iddiasıyla müxtəlif hiylələrə meyl edərərək xəyanət içində olduğunun bilindiyi; İrakli xan və digər düşmanlar tərəfindən sərhədlərimizə hücum olsa xüsusilə Ərzurum valisi və səraskəri ilə Çıldır valisi və komandirləriylə xəbərləşilərək qarşı qoyulması xüsuslarında Quba xanı Fətəli xan ilə başda Şuşa və Qarabağ xanlığı olmaq üzrə digər bölgə xanlarına yazılan hökm.

[İyun 1786]

***

Quba Xanı Fətəli Xan damət mə 'alihiyə hökm ki,

Əcdadı izamı behişt-makamım ənarallahu Təala bərahinəhum zamanlarından bəri hükümdaranı hıtta-i Dağıstan və hananı Azərbaycan **"... və təavənu aləl-birri və't-takva və la-tə'avənu alə'l-ismi vəl-udvan"** nassı şərifi muktəzası üzrə dini mübin və şəriət-i mutahhara-ı həzrəti seyyidü'l-mürsəlin səyində bir-birlərinə muavenət və rızaullaha mugayir ətvardan müba'adət edərək memaliki İslamiyyə mühafizəsində və a`dayı müşrikin müdafiəsində lazıməi hamiyyəti İslamiyyə üzrə sərfi makdur və səyi namahsur etdikləri məlumu aləmyan və masturu sahaifi vəkayi'-cahandır. Əl-haləti hazihi, siz ki xanı salabət-nişan-ı mazi-ileyhsiz. Siz və sair hananı Dağıstan və Azərbaycan **"Əl-mü`minınə kəlbünyanü yeşüddü ba'zuhum bəzən"** mü'əddasınca beyzayi İslamı himayət babında cümləniz ittifaqı tam üzrə olduğunuz və isməti həyat cövhəri cəsəddə qaim olduqca düşməni şəriət və millətə sər-füru etməyəcəklər və muavenət və şəfqəti şahanəmə muntazır idüğiniz müqəddəm və mu'ahhar sudur edən əmsiləyi mülukanəmə cavab olaraq tərəflərinizdən təvarüd edən təhriratınız mezaminindən və indiyə qədər məşhur olan ətvarı məmduhanızdan bahir olmaqla uğuru din və Dövləti Aliyyəmdə bir mərtəbə səbat və miyanəniz haqqlarınızda dərgar olan deavatı

hayriyyəi mülukanə və hüsnü təvəccöhü tac-daranəmin növ bə-növ təzayüdü sabitliyinə ba'is olduğu və Dövləti Aliyyəm sizləri həmişə sayəyi himayəsində olan təvabi'at və mütəxəssislərindən bilib eləcə qəbul etmiş olduğu şübhəsizdir. İran və Dağıstan səkənəsiylə sükkanı mərzbumu Rum, **"Küllü möminin ıhvətün"** mantuku şərifi üzrə din qarındaşları olmaları hasəbiylə bir tərəfdən a`da zühuruyla hananı mumaileyhim tərəflərindən Dövləti Aliyyəmə təhrir və isti'anət hadisəsində min-külli'l-vücuh muavenət olunacağı şübhəsiz və məczum və həmçinin Dövləti Aliyyəm məmurları və səranı sipahı şahanəm tərəflərindən hananı mumaileyhimə xəbər irsaliylə tələb olunduqları kimi bil-ittifaq qarşılıq və müdafiəyi a`da və mühafizə və muharəsəyi hüdud və enhaya əz-canı dil ikdam və qayğı və rüsümü birliki İslamiyyənin icrasına səyi ma-la-kəlam edəcəkləri nəzdi fərdi davəranəmdə mübərhən və məlumdur. Tiflis Xanı İrakli Xan fı'l-əsl Dövləti Aliyyəmin təşrifat və mənşurunu qəbul etmiş tevabisindən ikən küfrü dalali və zamirində mürtəkiz habasəti cibilliyəsi muktəzası üzrə izharı küfranı nemət və əhd u müqaviləsindən udulə mübaderət birlə Bila-sahibdir deyu İrana şah olmaq zumuna düşüb envai dəsayis və hilə[yə] ibtidardan halı olmadığı məlumunuzdur. Bu surətdə dərhal cümləniz mutabassıranə və mütəyakkızanə hərəkət və bir-biriniz və hüdudu Dövləti Aliyyəmdə vaqe' vüzəra və mirimiran və səranı sipahı zəfər-nişanı şahanəmlə xəbərləşmə və ittifaq mərasiminə alə'd-davam riayət edərək qafil olmayıb İrakli məsfur və sair a`da tərəflərindən gərək sərhaddatı hakaniyəmə və gərək sair hüdudu İslamiyəyə bir günə sui-qəsd icrası ala imi tahakkuk edər isə sərhaddaran tərəflərindən tərəfinizə xəbər birlə tələb olunduğunuz kimi sair hananı müşarünileyhim ilə bil-ittifaq **"...və ma tevfiqi mütləq billah əleyhi təvəkkəltü və ileyhi ünib..."** nəzmi kəriminə ittikal ilə mütəvəkkilən ala'llah qarşılığı a`danı li'am və mühafizəyi beyzanı dini İslama diliranə ikdam **"... faddalə'llahü'l-mücahidinə alə'l-ka'idinə dərəcətən və əcrən azimən..."** məvaidi İlahiyyəsindən bəhrə-dar olmağa diqqət və Azərbaycan və Dağıstan tərəflərinə təcavüz və təhacümü a`da vaqe' olar isə Dövləti Aliyyə sərhədləri hini iktizada tərəflərinizə min-külli'l-vücuh i`anətə məmur olmalarıyla həman keyfiyyəti tərəflərinə xəbər

verib həmçinin bil-ittifaq a`dayı dini qarşılıq birlə **"...Rabbəna efri' aleyna sabrən və səbbit akdamənə və'nsurna alə'l-kavmi'l-kafirin..."** zəmzəməsiylə izharı səbat və mətanət edərək dəfi saili namizədə səyi mala kəlam etməniz muradı Padşahanəm olmaqla balada bəyan olduğu üzrə tərəfi Dövləti Aliyyəmə rabitəyi kaviyyəniz təzayüdü huzuz və təvəccöhatı şəhriyarhanəmi mucib olduğunu salabət və səyinizdə sabit-qədəm olduqca haqqınızda hüsnü təvəccöhü şahanəm də çox olacağı iş'arı üçün hıla-ı fahirəyi mülukanəmdən bol yenli bir sevbi səmmuru müstəvcibü's-sürur-ı Xaqanı və esyafı fatihatü'l-əknaf-ı Tacdaranəmdən bir qabza murassa şəmşiri adüvvü tədmiri şəhriyari və sikkəyi hasənəyi Padşahanəmlə məşkuk dörd min ədəd zəri mahbubu halisü'l-ayar-ı Sultanı mehdanı şəhriyarhanəm olub təbliğ və isalına məmur ... ilə irsal olunmaqla təşrifatı mülukanəmi hutuvatı təzim və ibcal ilə gələcək və hilatı şahanəmi zivər-duş-ı müfaharət və samsamı adüvv-iltikam-ı davəranəmi bənd miyanı salabət və şücaət və dənaniri məzkurəyi vəzi kisə muhaləsat birlə davamı ömürü dövlətim də'avatını ifaya mübaderət və daim mutabassıranə və mütəyakkızanə hərəkət və bir-biriniz və sərhaddaranı Səltənəti Səniyyəmlə və be-təsis düsturunu mükərrəmin müşirini mufahhamin nizamü'l-aləm Ərzurum valisi olub ol havalı səraskəri olub vəzirim Hüseyn Paşa və Çıldır valisi və Əyaləti Çıldır sərkərdəsi olan vəzirim Süleyman Paşa *iclalehüma* ilə xəbərləşmə rüsumuna hər bar riayət edərək mühəyya və agah olub və mühafizə-i havməyi islam və muharəsəyi beyzayı şəriəti seyyidü'l-ənam cümlə ümməti mərhuməsi üzərinə fərzi ayn olduğunu vefki dəyanət və salabətiniz lazıməsincə yakinən bilib tərəfi a`dadan hüdudu İslamiyəyə sui-qəsd hadisəyi tahakkuk etdiyi kimi balada mastur olduğu üzrə istihbar və ahbar tarikasına riayət edərək və heç cür vəhşiliyə düşməyərək **"...və'lləzinə cahədu fi-na lə-nəhdiyənnəhum sübülənə..."** nəzmi münifi muktəzası üzrə mücahidin fi-səbilillah olanların Cənabı Haqq olduğunu bilərək və hər halda müttəfikü'l-kəlimə olaraq cüyuşu islamiyyəyi istishab **"Və ənnə cündəna lə-humu'l-galibun"** zümrəsinə **"Qatilül-müşrikinə kaffətən ke-ma yukatilunəküm kaffətən"** muktəzası üzrə mütəvəkkilən ala'llahu Təala qarşılıq və qəhri qəmi a`dayi müşrikin və vikayə-i beyzanı

dini mübinə alə'l-ittifak sərfi barə-yi ləyaqət və indəllah vən-nas məqbul olacaq xidməti cəliləyə müvəffəq olmağa və əba və əcdadınızın din yolunda səbqət edən səy və hamiyyətlərini təyidə sənarı vüs' u miknət etməniz babında.

Fi əvaxiri Ş. İl [1]200

Bir surəti **Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil j Şəki Xanı Məhəmməd Həsən Xana bir Xana.** Bir sevb bol yenli semmur kürk və murassa seyf və dörd min zəs-i mahbub göndərildiyi dərciylə.	*Bir surəti* Şəki Xanı **Məhəmməd Həsən Xana** bir sevb kontoş səmmur kürk və bir kıt`a murassa tır-keş və bir sevb incili məxmər cibkən və üç min zər-i mahbub göndərildiyi dərciylə.
Müteveffa *Bir surəti* Şamaxı Xanı Məhəmməd Səid Xana bir sevb kontoş semmur kürk və bir sevb incili cibkən və bir qitə murassadır-keş və üç min zəri mahbub irsali dərciylə.	**Müteveffa** *Bir surəti* Şamaxı Xanı qardaşı Agasi Xana bir sevb şeridli cibkən və bir qitə zərli simdir-keş və bir sevb üç şəmsəli kaput və min zəri mahbub göndərildiyi dərciylə.
Bir surəti Surxay Xanzadə Məhəmməd Xana bir sevb semmur kontoş kürk və bir qitə murassa tır-keş və bir sevb incili məxmər cibgən və üç min zəri mahbub irsali dərciylə.	*Bir surəti* Şamxal Xana bir sevb kontoş semmur kürk və bir sevb incili məxmər cibkən və bir qitə murassa tır-keş və üç min zəri mahbub irsali dərciylə.
Bir surəti Usumi Həmzə Xana bir sevb kontoş kürk və bir sevb incili məxmər cibkən və bir qitə murassa tır-keş və üç min zəri mahbub göndərildiyi bəyanıyla.	**Tərəfindən gələn təhriratı məfhumu iktizasına görə dərə olunaraq.** *Bir surəti* **Avar və Kunzak Xanı Ümmi Xana payə-i** valanı vezaret lütf olunduğu və sərasərə duhtə bir sevb semmur kürk və bir qabza murassa seyf və beş min zəri mahbub irsalini müş'ir iktizasına görə.

Bir surəti Conketay hakimi **Əli Sultana** bir sevb kontoş incili semmur kürk və bir qitə incili tır-keş irsal olunduğu və özünə Rumeli bəylərbəyliği payesi verildiyi dərciylə iktizasına görə.	*Bir surəti* Conketay hakimi mumaileyhimin karındaşı **Əhməd Sultana** Rumeli bəylərbəyliği payəsi lütf olunduğu və bir sevb kontoş semmur kürk və bir qitə incili tır-keş göndərildiyi dərciylə iktizasına görə.
Bir surəti Akuşa qazısına Bağdad mövləviyəti payesi verildiyi və bir sevb bol yenli semmur kürk və iki min zəri mahbub irsal olunduğu dərciylə.	*Bir surəti* Hələ Çıldır olda olan üç min nəfər Ləzgi üzərinə əmr nasb olunan **Zozan Bəyə** bir sevb sırma çapraşlı cibkən və bir sevb üç şemseli kapud və min zəri mahbub irsalini şamil iktizasına görə.
Bir surəti Xoy xanına bir sevb semmur kontoş kürk və bir qulp murassa seyf və min beş yüz zəri mahbub irsalini muhtevi.	*Bir surəti* Təbriz Xanı **Xüdadat Xana** bir sevb semmur kontoş kürk və bir qulp murassa seyf və iki min zəri mahbub göndərildiyi dərciylə.
Bir surəti Rəvan xanına bir sevb semmur kontoş kürk və bir qulp murassa seyf və iki min zəri mahbub göndərildiyini şamil.	*Bir surəti* Rumuya Xanı **Məhəmməd Qulu Xana** bir sevb semmur kürk və bir qulp murassa seyf və min beş yüz zəri mahbub göndərildiğini mutazammın.
Bir surəti **Müteveffa** Naxçıvan xanına bir sevb kontoş semmur kürk və bir qabza qızıl bəndli seyf və min zəri mahbub irsalini havi.	*Bir surəti* **Müteveffa** Mərənd xanına bir sevb kontoş semmur kürk və bir qulp qızıl bəndli seyf və min zəri mahbub irsalini mübeyyin.
Bir surəti Bir surəti Marağa Xanı **Əhməd Xana** bir sevb kontoş semmur kürk və bir qabza qızıl bəndli seyf və min zəri mahbub irsalini şamil.	*Bir surəti* **Müteveffa** Ərdəbil Xanı **Nəzər Əli Xana** bir sevb kontoş semmur kürk və qızıl bəndli bir qulp seyf və min zəri mahbub gönderildiğini muhtəvi.

[İyun 1786]

A. DVNS. NMH. d, 9_200

56
ƏRDƏBİL HAKİMİ FƏTƏLİ XANIN RUS TƏHLÜKƏSİNƏ QARŞI DAĞISTAN VƏ AZƏRBAYCAN XANLARI İLƏ BİRLİKDƏ HƏRƏKƏT EDƏCƏYİ

Tiflis xanı İrakli xanın Rusiyaya tabe olaraq İslam torpaqlarına hücum niyyətində olması səbəbilə Dağıstan və Azərbaycan xanlarının birlikdə bu təhlükəni aradan qaldırmaq üzrə xəbərdar edildikləri; Ərdəbil hakimi Fətəli xanın hər vaxt olduğu kimi bu təhlükə qarşısında da Osmanlı dövlətinin yanında və qonşu olduğu İran və Dağıstan xanları ilə birlikdə hərəkət edəcəyi; Həmçinin göndərilən hədiyyələrə təşəkkürü ifadə etdiyi xüsuslarında Fətəli xanın Süleyman Paşaya göndərmiş olduğu məktub.

[1786]

***

Bi-mənnihi Təala. Hələ Çıldır Valisi səadətli cəladətlü şəhamətli məkrəmətli fəhamətii davəri vala-şanım düsturu halilü'l-mənzilətü və'ş-şan Süleyman Paşa həzrətlərinin hüzuru mevfurü's-sürurlarına rəsidə.

Səadətli, cəladətlü, şəhamətlü, məkrəmətli davəri vala-şanım sultanım düsturu celilü'l-mərtəbə ve'ş-şan həzrətlərinin nadiyi mürüv-vəət-müzahirləri savbına mərasimi təzim ü təkrim birlə pərvərdəyi sədəfçəi sıdkı dərun olan mərvaridi tahiyyatı sadıkatı isabət-nizam və cevaxiri halisatı safiyyatı icabət-intizam ittihafı ihda və zat-ı südüdə sifəti asafa-nələri ala vechi't-təvkir müraya və istinba qılındığı siyakında nümayəndəyi söhbəti halisü'l-ayarlarıdır ki savbı rəfi'u'ş-şan-ı vəziranələriylə miya-nədə mərbut və müstahkəm olan hulusu bünyanı adimü'l-indiras muktəzası üzrə əzkarı mehamidi Səniyyələri tizkarıyla avan-güzar-ı peyamı hüc-cət-rəsanlarına mütərakkıb və intizar ikən bu avanı sad-iktiranda vəsatatı daveranələriylə tərəfi Səltənəti Səniyyə-i həzrəti tacdaridən inayət və ihsan buyurulan fərmanı mərhəmət-resanı və hədiyyəyi mülukanə və kərəm-name-i həzrəti vəziri vəkaləti kübra və rakimə-i hulusu nümunları xəzinə katibləri alişan İbrahim Bəy bəndələri yeddiylə vasıl və bu vəchilə məzhər olduğum inayəti həzrəti cahandaridən qədri halisanəm dü-bala və səriftixarım həmsəri səma buyurulmuşdur. Cənabı sübhan cəllə

ani'ş-şəbih vən-nöqsan həzrətləri əzəmətli, qüdrətli Padşahı davəri Dara-dərban və şahənşahı Skender-nişan əfəndimiz həzrətlərinin vücudu humayunların xatasız edib adanı dini Dövləti Aliyyə olan küffarı haksarı qəhri tədmir edə. Amin. Bi-hürmət-i Taha və Yasin. Tərcümə-i təhrirat İrakli Xanı dəlalət-nişan Rusiyalıya təbaiyət edib hüdudu memaliki İslama təcavüz etmək lazım gəlir isə cümləmiz bil-ittifaq müdafiə və qarşılıq barəsində qayğı etməmiz əmri fərman buyurduğundan maada mufassal rakim-i hulus-efzalarından və miri mumaileyh və adami mutəmədimiz Məhəmməd Əfəndi bəndələri takrirlərindən yegan yegan məlumu halisanəm olmaqla əmri fərman inayətli ulyanı ni'am əfəndimizindir. Bər-muktəza-yı səyi İslamiyə cümləmiz ittifaq edib xidəmatı dini Dövləti Aliyyə və müdafiə-i a`da barəsində bəzli makdur etmək vacibə-i zımmətimizdir. Ələ'l-xüsus cənabı cəlalət-meab-ı düsturanələriylə həmişə əbən an-cəddin həm-ətraf olub havanını İran və Dağıstan ilə muarəfə-i külliyyələri olmaqla daim bil-muaberə vəl-ittifaq xidməti cəlilə barəsində rəyi rəzini isabət-garını müşiranələrindən xaric hərəkət olunmayacağı azhar minə'ş-şəmsdir. Qaldı ki xanı məsfur Rusiyalıya təbaiyət edib və özünə peydərpey i'anət və külliyətlü takviyət verilib hüdudu memaliki İslamiyyə təcavüz və tahattı etmək üzrə amadə olduğu cümlədən çox savbı vala-şanlarının məlumu vəziranələri olmaqla zəmini İran bi-sahib olub belə həngamı a`da zühurunda Padşahı İslam əfəndimiz bizləri sıyanət edib daxili silkələ-i bəndəgan etmək bu bər-ni'mət-i qeyri mütərakkıbə olmağın cənabı Xudanı mütəal həzrətləri səltənəti aliyyələrin bər-davam edib a`danı dini mübini qəhr edə. Amin. Xanı məsfurinin tə'vibi himməti həzrəti cahandariyə möhtac olduğu məlumu şərifləridir. Miri mumaileyh bəndələri çənd mahdan bərü bu havalmın kaffe-i hususatına mube-mu vəqf və kəsbi ıttıla' edib xitamı mə'murəsiylə irca' və haqq-payı ehtiyac-rəvanı həzrəti vəziri əzəm və vəkili efham əfəndimizə bir qitə ubudiyətnamə təhrir və məxsusu dəbiranı mutəbərəmizdən yenə Məhəmməd Əfəndi qulları mumaileyhə tərfikan irsal və işbu söhbətnamə təhririnə badi və fıristadə-i narı-ı cəladət-masirləri qılındı. Bi-mənnihi Təala ləda-şərəfı'l-vusul hər xüsus alət-təfsil takrirlərindən məlumu əliləri buyurul-

duqda bər-vechi'l-münasibət dəri dövlət-medara ərz və təhrirə himmət buyurub fima-ba'd xatiri atırlarından ixrac buyurmayıb rakimə-i hulusu rəsmiyələriylə yad buyurmaları mə'muldur. Baqi əyyamı dövlət-ruz-əfzun elə-yevmi'l-kıyam müstədam.

Fətəli Xan
Hakimi Ərdəbil

[1786]
XƏTT, 2/35_A

57
XANLAR ARASINDAKI MÜBAHİSƏLƏR ARADAN QALDIRILDIĞINDAN TİFLİS ÜZƏRİNƏ SƏFƏR EDİLƏ BİLƏCƏYİ

Avar hakimi Ümmi xan və Dərbənd hakimi Fətəli xan ilə Şuşa və Qarabağ xanı İbrahim xan arasında davam edən mübahisələrin dostluğa dönüşməsinin Tiflis üzərinə səfər üçün uyğun zaman olduğunu və bunun üçün əsgər və qida əlavə edəcəyini təklif edən Çıldır valisi Süleyman Paşanın məktubunu Padşaha ifadə edən Sadarət təzkirəsi üzərinə bu mövzuda Ərzurum valisinun başqa fikirdə olduğunu bildirən xətti sultan.

[1786]

***

Mənim vəzirim

Çıldır valisinin bu dəfə təhriratları müqəddəmə Ərzurum valisinun təhriri başqa dərhal icrayi səy nə günə isə eləcə tənzimləri xəbəri matlubumdur.

Şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli, vəli-nemətim əfəndim Padşahım

Avar Hakimi Ümmi Xan və Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xan ilə Dərbənd Hakimi Fətəli Xan miyanəsində baş verən münafesə və münaferət bu əsnada kamalı safvət və razılığa mübəddəl olub cümlə əsgərləri hazır və mühəyya olaraq vürudu əmr u fərmana mütərakkıb olmalarıyla Tiflis üzərinə məmur qılınmalarının tamam vaxtı idüğünü mübeyyin və hananı mumaileyhimaya evamiri aliyyə tisyarı və məs'ulatlarına müsaadə birlə özləri surəti iltifat izharı lazimədən olduğundan maada Çıldır

tərəfindən də asakir və zəhayir və sair vəsait ilə ianət olunmaq mucəbi takviyət-bazuları olacağını mutazammın Çıldır Valisi Vəzir Süleyman Paşa qulları tərəfindən bu dəfə təvarüd edən təhrirat və mumaileyhimədən tərəfi müşarünileyhə varid olub təhriratı məzkurəsiylə ma'an Dəraliyyəyə irsal etdiyi sənəd xülasə etdirilib cümləsi atəbə-i ulyalarına ərz olundu. Manzur və məlumu sultanları buyurulduqda əmri fərman şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli vəli-nemətim əfəndim Padşahım həzrətlərinindir.

[1786]
XƏTT, 11/377

58
DAĞISTAN XANLARINDAN ÜMMİ XAN İLƏ AZƏRBAYCAN XANLARINDAN QARABAĞ XANI İBRAHİMXƏLİL XANIN İRAKLI XAN ÜZƏRİNƏ HƏRƏKƏTƏ KEÇMƏYƏ HAZIR GÖRÜLDÜYÜ

Rusiya torpaqlarına basqın edərək qorxu salmağa qabil ola biləcək bölgə xanının gizlicə araştırılması üçün verilən əmr üzərinə; Dağıstanda vəzifəli olan Xassə silahşörü Saleh bəy ilə Çıldır valisinun ifadələrinə görə, bu işin öhdəsindən gələcək şəxsin, Avar hakimi Ümmi xan olduğunun təsbit edildiyi və özündən bu mövzuda söz alındığı; Azərbaycan xanları arasında əsgəri və maliyyə baxımdan ən üstününün Qarabağ xanı İbrahim xan olduğu; Tiflis, Quba və Şəki xanlarına qarşı silahlı mübarizəsi davam edərkən, savunmasız qalan Tiflis və Gürcüstan bölgələrinə Çıldır valisi Süleyman Paşanın müdaxilə etməyib harəkətsiz qalmasına məna verə bilmədiyinə dair Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın məktubu və digər yazılar haqqında Sadarət mövqeyinin mütalaaları .

[24 oktyabr 1787]

***

Hələ Çıldır Valisi Vəziri mükərrəm izzətlü Süleyman Paşa həzrətləri tərəfindən varid olan təhriratın xülasəsidir. Fi 12 M. il [1J202

İfadə-i haldır

Bundan akdəm göndərilən əmr-namə-i samidə Dağıstan xanlarından Rusiya ölkəsinə soyğun edib a`daya hadşə verməyə

müqtədir xan kim isə sırrən mükatebə olunması əmr u fərman buyurulmuş olduğuna görə Dərgah-ı Ali qapıcıbaşılarından Hacı İsmayıl Ağa qulları bacarığıyla Dağıstan xanlarından Avar hakimi Ümmi Xana və Xassə silahşorlarından Məmməd Saleh Bəy qullarına ib'as olunan tatar Azərbaycanın qiyamı səbəbilə bu vaxta qədər o havalıda ta'vik olunub bu əsnada zühur etməkdən naşi Ümmi Xanın müşarünileyhə təhrir etdiyi Arabiyyü'l-ibarə məktubu və silahşoru mumaileyhin təhriratı və Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın kağızı və şukkası bi-ayniha tatarı mərkum və o tərəfdə iqamət üzrə olan digər tatar ilə haqq-payı vəliyyü'n-ni'amiyə bası təsyir olunmuş olmaqla kefi-Ərişı hal təhriratı məzkurədən və tatar qullarının takrirlərindən məlumu ali buyurulacağı.

Moskovlu ilə səfəri humayunun təhqiqinə görə mumaileyh Ümmi Xanın fi-nəfsi'l-əmr məramı dini mübin və dövləti əbədqarinə xidmət etmək olduğu təqdir tərəfindən Dağıstana səmt olan Qızlarqalası və sair o havalidə Rusiya qalası və darı diyarlarını təxrib üçün axın və soyğun edib bu aralıklarda Dövləti Aliyyəyə o tərəflərdən ibrazı mesaiyi məşkurəyə səy u qeyrət etməsini müşarünileyh təhrir etmiş tərəfi çakəranəmdən müşarünileyhə təhrir olunacağı digər təqdim olunan xülasənin on doqquzuncu maddəsinin balasında iş'ar olunmuş olub mumaileyh Ümmi Xan bu vəchilə Qızlar tərəfinə soyğun etdi. Nə gözəl yox o tərəflərə getməyib Tiflis ölkəsini taxt u tarac zımnında bəri tərəflərə gəldiyi surətdə meşta xüsusu o vaxt tanzim olunacaq mevaddan olmaqla hələlik bu xüsusdan sükut ilə Qızlarqalası tərəflərinə Rusiya diyarına soyğun etmələri tərəfləri ira`ə olunacağı.

Mumaileyh Ümmi Xan xidməti Dövləti Aliyyəni bi's-sıdk vəl-xilas təəhhüd və iltizam etdiyi təhririndən müstəban olduğuna görə və müşarünileyhin Tiflis xam üzərinə məmurluğu əmr u fərman buyrulduğuna ibtinaən xanı mumaileyhin Dağıstan əsgəriylə bu əyyamda cəlb olunması laziməyi haldan olduğu və əvvəli şitadan şəhəri Hazirana qədər Kuhu Elbruzdan təcavüz və güzar adimü'l-imkan idiği və xanı məsfurun qeydi müqəddəmətına indidən təşmiri bazuyu qayğı olunmaq iktiza etdiyi və xaini məsfur külliyətlü Moskovlu əsgərin cəlb və qüvvət ü miknət

kəsb ilə ba'dehu Dağıstan ilə müşarünileyhin beyninə hail olub ictima-ı mütə'assir olacağı bəyanıyla xanı mumaileyhin asakiri vafirədə bu əsnada cəlb olunması üçün təhrirat ilə adam irsal olunduğun.

Maddə-i sabıkanın tətimməsidir

Həngamı şita te'akub edib Tiflis üzərinə azimət əvvəl-bahara qaldığı təqdirdə o qədər asakiri kəsrə əyaləti Çıldırda meştanişin olmaqla fukaranın dözümü olmayıb əyaləti Ərzurum və Qars sancaqlarının da meşta verilmək xüsusu inayəti aliyyəyə möhtac olduğun.

İfadə-i haldır

Müşarünileyhin avn u inayəti Cənabı Xeyirin-nasirin və yümnü ik-bal-i Padşahı ruyu zəmin və himəmi Səniyyə-i həzrəti ulyanı ixlas-karın ilə xidməti məmurəsindən maada xidməti cəlilə-i sairəyə müvəffəq olması eltafı hafıyyə-i İlahiyyədən mə'mul və müstəd'ası olduğu bəyanıyla dərhal niyaz-mənd olduğu tədarükü muktəziyatına inayəti aliyyə bi-diriğ buyurulmasın müşarünileyh bir qitə məktubunda təhrir edər.

Mumaileyh Məmməd Saleh Bəy tərəfindən müşarünileyhə varid olan təhriratın xülasəsidir

Hananı Azərbaycan və Dağıstana bundan müqəddəm inayət və lütfkarlıq buyurulan təşrifat və atayanı Səniyyə və avakırı aliyyəyi yerlərinə isala məmur Silahşor Saleh Bəy qulları tərəfindən Çıldır valisi müşarünileyhə gələn kağızın xülasəsi olub ifadəsyi hal idiği:

Havanını Azərbaycan miyanələrində təhaddüs və təkəvvün edən şuriş və qiyamın nəyə müncər olduğunun isti`lammı havi göndərilən təhriratın vusulündən bəhs ilə bundan akdəm vaqe' olan halət Şuşadan təhrir olunan arzuhalindən məlum buyurulmuş olduğun.

Bu da ifadə-i haldır

Mumaileyh Saleh Bəy Şuşadan Şamaxıya azimət və Dövləti Aliyyəyi əbədiyyü'd-davamdan Quba Xanı Fətəli Xana inayət və lütfkarlıq buyurulan təşrifatı şahanə xanı mumaileyhə təslim

olunduqda xanı mumaileyh mərasim-i iatiqbali əda və izharı ənva-ı məsərrət birlə davamı ömür ü Dövləti Şahanə də'avatına muvazabət və kamalı sıdq u ubudiyət ifadə etmiş olduğun.

Şəki Xanı Məhəmməd Yusif Xan ilə Quba Xanı Fətəli Xan miyanəsində vaqe' olan kefiyyatı mübəyyin ifadə-i haldır

Mumaileyh Məmməd Saleh Bəy Şəki Xanı Məhəmməd Həsən Xan tərəfinə azimət iradəsiylə Fətəli Xan yanından müfarekat eylədikdən beş gün sonra Dağıstandan Şamxal tərəfindən Fətəli Xana bir təhrirat zühur edib əgər bu günlərdə Şəki Xanı mumaileyh Məhəmməd Həsən Xan ilə ba-müsalaha və yaxud müharibə hər nə şəkil olar isə bir surətə ifrağ olunmalarına on beş iyirmi gün ərzində Ümmi Xan Dağıstan əsgəriylə üzərinə gələcəkdir deyu xəbər verildiyinə görə mumaileyh Fətəli Xan da dər-akab bir gün ərzində yanında mövcud üç-beş min adam ilə hərəkət və Şəki ilə Şamaxı beynində Ağsu təbir etdikləri məhəllə nüzul edib lakin beynlərinə tərəflərin çoxbilmişi tavassutuyla müsalaha və bir-birlərinə etimad hasil olduqdan sonra mumaileyh Məhəmməd Həsən Xan da Fətəli Xanın nüzul etdiyi mahallı mərkuma ərişıb bir-birləriylə müsahibə və müzafatdan sonra etimad hasil olmaq üçün mumaileyh Məhəmməd Həsən Xan oğlunu Fətəli Xana tərfik birlə Şamaxıya göndərmiş olduğun.

Bu da ifadə-i haldır

Müqəddəm Şamaxı xanları Məhəmməd Səid Xanın və Agasi oğulları bundan akdəm mumaileyh Məhəmməd Həsən Xan Şamaxıdan məyusən avdətində mərkumlar Məhəmməd Həsən Xandan müfarekat və Ümmi Xanın yanına çatıb ancaq mumaileyh Ümmi Xan Fətəli Xan üzərinə getmək daiyəsində ikən Məhəmməd Həsən Xanın Fətəli Xan ilə beynlərində vaqe' olan müzafat Ümmi Xanın məsmu olduqda çox mütəəllim olmaqdan naşi mücəddədən tədarük görüb mumaileyh Saleh Bəy Kumuk Xanı Surxay Xanzadə Məhəmməd Xana gəldikdə Ümmi Xan çıxmış deyu xəbər verildiyin.

Bu da

Mumaileyh Ümmi Xan nəfsü'l-əmr çıxmaq üzrə ikən mumaileyh Salih Beyin Kumuk xanı yanına vürud etmiş olduğunu Ümmi Xana xəbər verdiklərində mumaileyh Ümmi Xan hərəkət etməyi silahşoru mumaileyh ilə mülakata talik etmiş olmaqla silahşoru mumaileyh də Kumuk xanından ədanı xidmət birlə Ümmi Xan yanına gəlib təşrifatı şahanəni təslim eylədikdə ibrazı məmnuniyyət və izharı şad-manı və məsərrət etmiş olduğun.

Bu da

Mumaileyh Ümmi Xan fı'l-hakika hər tədarükünü görüb və haymələrini taşra çıxarmış olmaqla Şamaxı tərəfinə getmək xüsusunu miri mumaileyh ilə müzakirə eylədikdə miri mumaileyh də daiyə-i məzkurənin mən' u dəfi tərəfini iraə etmiş olub ancaq Ləzgi halı məlum olmaqla bir dürlü mən`i qabil olmadığın.

Bu da

Şuşa Xanı İbrahim Xanın Ümmi Xan ilə qarabətləri olub Fətəli Xan Şamaxı zəbt və Məhəmməd Həsən Xan ilə də musafat etdiyinə görə sonra növbə mənə gəlir. Mənim ilə də müharibə və münazaa qeydinə düşər mülahizəsiylə bu tərəfə gələsin deyu İbrahim Xanın Ümmi Xana peydərpey təhriratıyla adamları gəlməkdə olub Ümmi Xan o tərəfə gitdikdən sonra Fətəli Xan Şamaxıdan kəffi yəd və yenə qədim vətəni olan Dərbənd tərəfinə gedər. Şamaxı xanı oğullarını yenə Şamaxıya hakim nasb etmək məramları olduğun.

Bu da

Ümmi Xan, "indi gedər Şuşa ilə Şamaxı beynində cərəyan edən Kür kənarında iqamət edərəm. Musalaha iləmi olar yoxsa müharibə iləmi olar Fətəli Xanı Şamaxıdan ixrac və Şamaxı xanı oğullarını Şamaxıya pedərləri yerinə xan nasb edərəm. Badə bir müddət Şuşada iqamət və əsgərimin bəzisini Şamaxıda və bəzisini Şuşada təvkif edərəm" deyu mumaileyh Ümmi Xan miri mumaileyhə cavab etmiş olduğun.

Bu da ifadə-i hal olub bunların cümləsi hananın bir-birləriylə olan muhasamalarından olub bunların muhasamalarından Memaliki Mahrusa-i şahanəyə hadisəyi mucib bir halət olmadığı.

Şuşa ilə Ümmi Xanın olduğu Kunzak səkkiz ev məsafə olub Ümmi Xanın bundan belə yəqin Şuşaya vürudu otuz günə möhtac olduğun çünki beş-on gün çadırda qalıb və beş-on gün də əsgər cəmi üçün Kunzak ətrafında olan karyələrdə qalacağı və

elsinə-i nasda Ümmi Xan Ləzgi tayfasına "sizə Tiflis tərəfini çətə və soyqun etdirərəm" deyu cəm' etdiyi mütəvatir olub özünə sual olunduqda kətm edib lakin Tiflis tərəfinə çətə və soyğun edib öznün zamirində ma`dum isə də Ləzgini bu vəchilə cəm' eyləməsi səhih olmaqdan naşi Fətəli Xanı Şamaxıda aradan qaldırmadıqca beynlərində şuriş və qiyam mündəfi' olmayacağın.

İbrahim Xan ilə Ümmi Xamn ittifaqları və Tiflis xanı ilə muhasamaları hasəbiylə xanı məsfur üzərinə azimət və cəng ü peygara mübadərət edəcəkləri həvadisini gərəyi kimi təhqiq və təshih etməsi Çıldır valisinə təhrir olunacağı

İbrahim Xan ilə Ümmi Xan müttəfiq və müttəhid olunca Fətəli Xanın müqavimətinə ağıl təsəvvür etməyib məgər nüsrəti Cənabı Baridən ola. Çünki Azərbaycanda qüvvəti əsgəriyəyə və qüvvəti maliyyəyə malik İbrahim Xandan faiq bir kimsə olmayıb Xoydan Şuşaya gəlincə cümlə havanın özünə müra'at və nevan-ma inkıyadları dərgar və hakku'l-insaf Azərbaycanda cümlədən çox xidməti Dövləti Aliyyəyə fayda və Tiflis xanı münazaa və münaqişələri zahir və aşkar olduğun.

İfadə-i haldır

Bu əsnada Tiflis tərəfindən bir iki nəfər Ləzgi vürud edib Tiflis xanının abı ruyı olan Qazax tayfasının rəislərindən Şahlı Əhməd Ağa bir neçə min Qazax evləriylə Tiflis xanından müfarakat və mumaileyh İbrahim Xan yanına gəldiklərini səhih olmaq üzrə rəvayət etmişlər olub bu xəbər nəfsü'l-əmrə mutabık olmasını ağıl be-təcviz edəcəyin. Çünki mumaileyh Salih Bəy Şuşada ikən İbrahim Xan Qazax tayfasının cəlbinə səy və adamlarını sırrən göndərib mufarakat etmələrinə ikdam etdiyi məşhudu olduğun.

Bu da

Şeyx Mənsurdan istifsar olunar isə bir neçə adam ilə Krım və Nogay tərəfinə getmiş olub nə üçün getdiyini ol tərəfdə bilir kimsə olmadığın.

Bu da

Şeyxi mumaileyh ibtidayi zühurunda bəzi kəramət iddiasına tasaddi edib bir miqdar xalq özünə təvəccöh və ba'dehu mə'mul

etdikləri kəramət özündən zühur və nümayan olmayıb lakin sakin olduğu Çeçen əhalisi ilə bəzən Qızlar ətrafında Rus tayfasma hufyətən soyğun etmiş olub ol tərəflarda etibardan sakıt olmuş olduğun.

Bu da

Hələlik bu tərəfdə bunlardan maada şayəstəyi təhrir yenilik olmayıb mumaileyh Saleh Bəy Dağıstana azimət eylədikdən sonra Azərbaycanda əgər mücəddədən bir həvadis zühur etmiş isə hamili təhrirat Əmr Məhəmməd qulları takrir edəcəyin.

"Dağıstan xanlarından Rusiya diyarına soyğun və axın etməyə və o tərəflərdən Moskov ilə qarşılığa müqtədir kim vardır! deyu xidmətdə məşğulluq üçün tərəfi Dövləti Aliyyədən nə günə iltifat və etibar olunmalıdır. Bu xüsusu taharri və təhqiq və ətrafıyla təhrir etməsi bundan akdəm tərəfi çakeranəmdən Çıldır valisi müşarünileyhə təhrir olunmuş idi. Mumaileyh Saleh Bəy Dağıstan tərəflərində olmaq təqribiylə bu xüsusu Çıldır valisi müşarünileyh də mumaileyh Saleh Bəyə təhrir etmiş olmaqla bu maddə onun cavabı olaraq mumaileyh Saleh Bəydən müşarünileyhə gələn kağızın xülasəsidir. Gərək Saleh Bəyin və gərək Çıldır valisinin təhrirləri muktəzasına nəzərən xidməti məzkurənin öhdəsindən gələcək Ümmi Xandan qeyri kimsə olmayıb və Ümmi Xanın zirdə məzkun məktubu müəddasında da Dövləti Aliyyə tərəfindən gərək Tiflis xanına və gərək Rusiyalı tərəfinə nə tərəfə fərman buyurular isə o tərəfə azimət edəcəyi məstur olmaqla bal-ada ikinci maddə üzərinə işarə olunduğu üzrə xanı mumaileyh Qızlarqalası tərəfindən nuhusət-asar Rusiyaya soyğun və axınlar ilə isalı xəsarət etməsi Çıldır valisinə təhrir olunacağı.

Dövləti Aliyyə tərəfindən varid olan kavaimi Səniyyədə "Dağıstan tərəfindən Rusiya ölkəsini asakiri kəsrə ilə soyğun edib məmləkətini nehb ü qarət ilə a`daya hadşə verməyə Dağıstan xanlarından cəri və cəsur xan vardırmı və özünə ittifaqı əzmə və xəzinə-i vefirə ita buyurulsa bu xidmətin öhdəsindən gəlməyə kim müqtədirdir ?" zəbtim buyurulduğu mumaileyh Saleh Bəyə təhrir və Ümmi Xan ilə bu maddəni sırrən müzakirə və tərgib ü təşviq etməsi Çıldır valisi müşarünileyh tərəfindən ifadə və tənbeh olunmuş olmaqdan naşi nəfsü'l-əmr Dağıstan xanlarından

Ümmi Xandan qeyri cəri və cəsur xan olmayıb Dağıstan xanlarından cümləsindən çox sahibi iqtidar və asakiri kəsrə cəm' etməyə ləyaqəti bədidar olub xidməti məzkurənin öhdəsindən gəlməyə xanı mumaileyhdən qeyrisini ağıl təcviz etməyəcəyin.

Mumaileyh Saleh Beyin Ümmi Xan ilə vaqe' olan müsahibə və mükaləmələrini bəyandan ibarət ifadə-i haldır:

Mumaileyh Saleh Bəy Ümmi Xan ilə müsahibə eylədikdə bir iki məclis kəşfi raz etmədən münasibət ilə bəzi bu maddəyə dair söhbətlər irad və Dövləti Aliyyəyi əbədiyyü'l-kararın özünə olan hüsnü təvəccöhünü ifadə və bu dəfə avatıfı aliyyəyi şahanədən havanını Dağıstan və Azərbaycan'a göndərilən təşrifatı humayun və atayanı cəlilə cümlə havanından çox özünə inayət və lütfkarlıq buyurulduğunu təfhim edərək bəzi müqəddimə bast olunduqda, "çünki Dövləti Aliyyə bu mərtəbə məni xalqa-i be-guş-ı ibad zümrəsinə idxal və həvanindən imtiyaz birlə qədrimizi tərfi buyurmuşlar. Ba'də'l-yevm öhdəmə buyurulan xidməti səniyyə və uğuru Dövləti Aliyyədə vüs'ü qüdrətimdən əfzun izharı sədaqət və bəzli makdərət edərəm" deyu dəfa'atlə cavab etmiş olduğun.

Dövləti Aliyyə nə tərəfə təyin edər isə əda-yı xidmət edəcəyin Ümmi Xan təəhhüd etmiş olduğunu müş'ir ifadə-i haldır:

Maddəyi mərkumə zımnında müşarünileyh Süleyman Paşanın mumaileyh Ümmi Xana təhrir etdiyi Arabiyyü'l-ibarə şukkası verilib hərf be-hərf kıra'ət etdikdən sonra miri mumaileyhə də əlindən gəldiyi mərtəbə tərgib ü təşviq edərək fi-nəfsi'l-əmr bu xidmətin öhdəsindən gəlir isək Dövləti Aliyyəyə böyük xidmət etmiş olarsan və bu zuhurat haqqınızda xeyirli olub ənvayı inayat və iltifatı şahanəyə məzhər olacağınız bi-iştibahdır deyərək və neçə neçə buna dair kəlimat təfəvvüh olunduqda xidməti məzkurənin öhdəsindən gəlməyi iltizam edib "Dövləti Aliyyə məni hər nə hala təyin edər isə mən o xidməti əda etməkdə bəzli makdur edərəm" deyu təəhhüd etmiş olduğun.

Bu da

"Rusiya ölkəsinə səmt hansı tərəfdir və soyğuna hansı tərəfə gedilər" deyu mumaileyh Ümmi Xana sual olunduqda "bizə

səmt və qarib olan yer Qızlarqalası tərəfidir. O tərəfin soyğunu mümkündür. Lakin Tiflis Xanı İrakli Xanı dəlalət-nişanın Rusiyalı əsgərini gətirməyə ihdas etdiyi Ananur yolu təbir etdikləri yolun xədminə və Tiflis tərəfinin qarət olunmasına razılıqı aliyyə taalluk buyurular isə bu xidmətin ədası da asandır. Xidməti asiyyədə bir vəchilə qüsur etməm" deyu cavab etmiş olduğun.

Mumaileyh Ümmi Xanın xidməti aliyyəyə təəhhüd etmiş olduğunu bəyandır

"Qızlar tərəfinə soyğun olması bir neçə mah müddətə möhtac olub çünki Qızlar tərəfində olan Xaçın və sair Xaçın ətrafında tayfa-i Ləzgiyan ilə tərəfimizdən sırran müzakirə və mükaləmə və gərəyi kimi onlar da cəlb olunmak lazımədəndir. Qaldı ki Dövləti Aliyyə hər nə günə əmr u fərman edər isə müşarünileyh Süleyman Paşa tərəfimizə təhrir etsin. Biz də ona görə agah olaq" deyu zahiri halda izharı sədaqət və hər xidmətə təəhhüd etmiş olduğun.

İfadə-i haldır

Bu maddə xanı mumaileyh ilə yeddi səkkiz dəfə məclis olunub müzakirə olunduqda bər-vech-i muharrər xidməti Dövləti Aliyyəyə bahiş-kər və hər nə ki fərman olunar isə əda etməyi iltizam etmiş olduğundan başqa "əğərçi Şuşa tərəfinə gedirəm. Lakin xüsusi məzbur üçün Xaçın tərəfində olan yerlərə nihanicə özü karihamdan olaraq müzakirə və mükaləmə və riştəyi kaviyyəyə bənd üçün adamlarımı əskik etmərəm. Tiflis tərəfinə və Ananur yolunun xədminə əmr u fərman buyurular isə Şuşa tərəfindən getmək mənə çox asandır. Dərhal əmri fərmana muntazıram" deyu xətmi kəlam etmiş olduğun.

Bu da

Xanı mumaileyhin xüsusu məzbur üçün bu dəfə müşarünileyh Süleyman Paşaya göndərdiyi təhrirat müşarünileyhin mənzum olduqda "sənin bu mərtəbə sədaqət və istiqamətini və bu xidməti bər vefki dil-xax-ara edəcəyini Dövləti Aliyyəyə təhrir və ifadə edərəm. Madam ki sizin bu rütbə Dövlət-i Aliyyəyə sədaqət və istiqamətiniz vardır enva' iltifata məzhər olursunuz" deyu müşarünileyh tərəfindən təhriratı məzkurəyə cavab təhrir

və bir adam ilə təsyiri xanı mumaileyhin təzayüdü xahişinə badi və sədaqət və istiqamətinin gərmiyyətinə ba'is olacağı bəyanıyla Çıldır valisi müşarünileyhə irsal etdiyi bir qitə qaimə və bir qitə şukkasında və Qapıcıbaşı Hacı İsmayıl Ağaya göndərdiyi bir qitə kaiməsində təhrir edər.

Avar hakimi Ümmi Xandan Çıldır valisi müşarünileyhə gələn Arabiyyü'l-ibarə kağızın xülasəsidir

Avar hakimi mumaileyh Ümmi Xandan xidməti aliyyəyə xahişini və nə vəchilə fərman buyurular isə eləcə hərəkət edəcəyini və əmr u fərmana mütərakkib və muntazır olduğunu müş'ir Çıldır valisinə gələn məktubun xülasəsidir:

Bu əyyamda sultanü'l-bərreyn və hakanü'l-bahreyn maliki rikabu'l-üməm zıllu'llahi fi'l-aləm şövkətli, kəramətli, qüdrətli vəli-nemətimiz Padşahı aləm-pənah əfəndimiz həzrətlərinin şərəf-əfzanı sudur olan əmri aliləri və məktubu sami-i həzrəti Sadarət-pənahi ilə atayanı şahanə və hədəyanı Padşahanə silahşoranı xüsusiyyətdən Məmməd Saleh Bəy yediylə mumaileyh Ümmi Xana çatıb la-büd və la-yühsa sürüyər və müzahirət və ibtihac hasil olduğun.

Xanı mumaileyhin məktubu xülasəsi tətimməsindəndir

Xanı mumaileyhin əba vü əcdadı xidməti Dövləti Aliyyəyə və ubudiyəti Səltənəti Səniyyəyə məcbul və məftur olduqları mislli xanı mumaileyh də Dövləti Aliyyənin ubudiyəti ilə müftəxir və mübahı olduğuna keçən il vaqe' olan hərəkəti şahid idiğün.

Bu da

Xanı mumaileyhin ubudiyəti Dövləti Aliyyə indində məqbul olub haqqında atabə-i ulyanı hakaniyədən təvəccöhatı Səniyyə dərgar olduğu silahşoru mumaileyhin lisanən ifadəsindən də məlumu olub bu vəchilə sanih olan təvəccöhatı aliyyə ubudiyəti daiməsinin təzayüdünə ba'is olub həyatda olduqca xidməti aliyyədə qaim və əvamiri aliyyəyə əz-canı dil münkad və tabe olub nə vəchilə əmr olunar isə mucibincə əməl və hərəkət və nə tərəfə irsal olunar isə o tərəfə müsaraat edib bu babda hulfdən ba'id və xilafdan müctənib olduğun.

Bu da

Xanı mumaileyh Çıldır valisi müşarünileyhin tatar ilə irsal etdiyi məktubu da çatıb təhrir və iş'ar olunan bəzi xidməti məxsus mumaileyh Saleh Bəy ilə müşavirə və müzakirə olunub miri mumaileyh də Dövləti Aliyyənin xanı mumaileyh haqqında olan təvəccöhat və iltifatını yadı təzgar ilə xanı mumaileyhin xidməti Səniyyəyə olan şövq və xahişini qat nadir qat mütəzayid və əfzun etməklə mal və canı qohum və iyaliylə xidməti məzkurəyi qəbul edib əvamiri şahanə zühuruna mütərakkıb olmaqla nəhb ü qarət və təxrib ü inidam üçün gərək Gürcüstan tərəfinə və gərək Rusiya tərəfinə nə tərəfə əmr u fərman buyurular isə hazır u amadə olub əmri fərman və ianət Dövləti Aliyyədən və itaət və ictihad xanı mumaileyhdən və nüsrəti zəfər həzrəti Rabbü'l-aləmindən etdiyin.

Bu da

Nəhb ü təxrib üçün Rusiya memalikindən məvaziyi mümkünə və xanı mumaileyh tərəfinə səmt olan Qızlarqalası və ətrafında vaqe' olan qalalar idiğün və Gürcüstana təcdid etdikləri Ananur tarikinin təxribi də fərman buyurular isə mümkün idiğün və Tiflisə səfər iradə buyurular isə əmri səhl olunduğun.

Bu da

Rusiya diyarına soyğun və cihad fərman buyurular isə hululi vaxtından üç ay və daha çox müqəddəm fərman buyurulması lazimədən olduğun, çünki tədarükü kamil və cəmi vafirə möhtac olduğundan qeyri həvaliyi tarikdə vaqe' olan əhaliyi Xaçın və Çərkeş və sairləriylə hufyətən mükatəbə və mükaləmə olunmaq da lazım idiğün mumaileyh Ümmi Xan təhrir edər.

Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xandan Çıldır valisi müşarünileyhə gələn məktubun xülasəsidir

Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xandan Çıldır valisi müşarünnileyhə gələn məktubun xülasəsi olub ifadəyi haldır:

Bu dəfə tatar ilə göndərilən təhriratın vusulündən bəhslə o tərəfin əhvali zirdə bəyan olunduğu üzrə idiği tatar-ı mərkumun takririndən də məlum olacağın.

Bu da

Xanı mumaileyh Padşahı aləm-pənahın əmrinə inkıyad və itaəti iradəsinə məbni a`dayı dini mübinin təksir və ta`diminə kıyam birlə ülka-yı Qazaxı və Şəmsəddinlünü yədi qənaətindən ixrac etmiş olduğun.

Bu da

Cənabı Barının tevfiqiylə kəfərəyi fəcərənin can və malını səbili cihad üzrə vəz' edib tərgimi ünufu dəlalət-mə'lufuna səy u qeyrət edəcəyin.

Bu da ifadə-i haldır

Hələ Tiflis Xanı İrakli Xan Qubalu Fətəli Xanı və Şəkili Məhəmməd Həsən Xanı küfrü işrakına şərik edib mumaileyh İbrahim Xan ilə adavət etmək qəsdinə müşriki müştərək mərkuman i`anətiylə dəryayı həlakətə müstağrık olmuş ikən sər-nigunun bir miqdar sahili nəcata çəkib Rusiya və Gürcüyə sipahru-sipahın qaldırıb əzmi təshiri diyarı Gəncə edib Tiflisdən iyirmi saat məsafə tariqi tayy birlə ərzi Şəmsəddinlidə şəhəri Zilhiccənin qurrəsinə qədər məks ü ləbs etmiş olub diyarı Tiflis və diyarı Gürcüstan halı qalıb həngamı fürsət yaratmış ikən Çıldır Valisi Süleyman Paşa tərəfindən diyarı küffara bir qətl ü qarət vaqe' olmaması mumaileyh İbrahim Xana baisi tə'əccüb və istiğrab olduğun.

Bu da

A`da-yı dini mübinin dəmi fürsəti zühura yetdikdə fevt etmək caiz olmayıb aya nə vakia vaqe' olmuş və nə hadisə hudus etmiş ki müşarünileyh Süleyman Paşa tərəfindən bu dənli təvakkuf və təgaful vücuda gəlmiş. Padşahı İslam-pənahın fərmanı Süleyman Paşa xassətən və sair sərhəd paşaları amməten mumaileyh İbrahim Xan və havanını Azərbaycan ilə müttəfiq və müttəhid olub kafir huruc etdikdə bir-birinə muin və müsta`in olaraq mütəvəkkilən alə'llahi'l-Bari nəf`yi küffara ikdam edələr mazmununda ikən hələ də "sipahı küffar huruc etmiş olub təgaful etmənin vəchi nə ola" deyu mumaileyh İbrahim Xan tə'əccüb etməklə ba`də əz-in müşriki səlasənsənin cihadı və rifayı üçün asakiri Azərbaycan cəminə məşğul olunub inşaallahu'r-Rahman

bir neçə günə qədər a`danı dini mübinin cəzanı amalləri icra olunmasın mumaileyh İbrahim Xan məzkurunda təhrir edər.

12 M. il 1202 [24 Oktyabr 1787]

XƏTT, 27/1307, 1308

59

RUSLARIN DÖYÜŞ HAZIRLIQLARINA BAXMAYARAQ ÇILDIR VALİSİ SÜLEYMAN PAŞANIN QOCALIĞI VƏ XƏSTƏLİKLƏRİ SƏBƏBİLƏ HEÇ BİR SƏFƏR HAZIRLIĞINDA OLMADIĞI

İrakli xanın gizli-açıq xəyanətlərinin səbəbini, ruslar tərəfindən Mozdok qəsəbəsindən Tiflisə göndərilməsi gözlənililən əsgərlərin təşkil etdiyi; Şuşa xanı İbrahim xan ilə bölgə xanlarının Çıldır valisi və Səraskəri Süleyman Paşaya güvənmədiklərinin aydın olduğu; Qoca və iqtidarsız bir halda olan Süleyman Paşanın sərhəd boyunda səfər hazırlığı içində olmadığı kimi Axısqanın əsgəri baxımdan gücləndirilməsinə də mane olduğu; Ola biləcək bir düşmən hücumu qarşısında gözlənillməyən bir vəziyyətlə qarşılaşa biləcəyi barədə Rikab kətxuda vəkili Saleh Ağanın təhriri.

[12 fevral 1788]

***

Cənabı vala-nisabları Dövləti Aliyyənin və dövlətli, mərhəmətli, vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndimiz həzrətlərinin bəndəganı sadıkü'l-cənanlarından olduğunuz təqribiylə bu tərəfin keyfiyətindən bəhs edərək hasbı halı rəftarıyla belə bastı həqiqəti hala ibtidar olunar ki,

Tiflis Xanı İrakli Xanı dəlalət-nişan gəmini fürsətdə olub xafi və cəli da'imü'l-evkat tədarükat və hərəkatı na-marziyyəyə məşğul ilə izharı xəyanət etməsi Moskovlu tərəfindən vürudu asakiri mənhusəyə mütərakkıb olduğu varəstəyi qeyd u bəyandır. Hətta ol havaliyə məmur olan casuslarımız bu əsnada tərəfi halisanəmizə vürud və lədə'l-istintak dərunu Tiflisə girmək bir tərəfə qura və ənhasına duhul da qabili hadd-i imkan olmayıb tarikləri gərəyi kimi sədd ü bənd etmiş olduğunu takrir etdilər. Bu misilli tarikləri səddi bənd etməsi məşğul olduğu e`fal və hərəkatdan kimsəyə sər-riştə verməmək üzrə bir hiyləyə məbni

olmaq gərəkdir və çayı Arak [Tərək] adıyla müsəmma olan tarikdən Tiflisə otuz altı, nəhayət qırx saat məsafə olan Moskov sərhəddində vaqe' Mozdok adlı qəsəbəsində bir ceneral ilə Moskovlunun külliyətlücə asakiri mənhusəsi olduğunu casuslarımız mərkumun qulları ol həvalidə hisdimə' etdiklərini və "guya Kızılyumurta təbir etdikləri vaxtda Mozdokdan hərəkət və Tiflisə gələcəklər[i] xəbəri ol həvalidə şöhrət-şüardır" deyu takrir etdilər. Bu şuyu'at hər nə qədər sədaqət u kizbə ehtimalı var isə də "su yatar düşmən yatmaz" fehvası üzrə əlbəttə əzm ü ehtiyata riayət ilə iktizasına görə əməl və hərəkət etmək farizayı zimmətimiz olmaqla gərək təqsiri asakirimiz hususunda və gərək vüsətimiz mərtəbə tədarükatı səfəriyyədə və gərək məddi inzarı bəsirətə səri mu qüsur və rəhavət təcviz olunmadığı və fima-ba'd da can bədəndə ikən təcvizi qüsur etmək muhal qabilindən idüğü bi-iştibahdır. Cənabı Haqq həmən tevfiqi aliyyəsində rəhbəri tariq edə. Amin. Ümərayı Dağıstandan Avar hakimi Ümmi Xan və Şuşa Xanı İbrahim Xəlil tərəflərindən bu dəfə səfiranı məxsuslarıyla tərəfi halisanəmizdə vürud edən bir qitə məktubları və İbrahimxəlil xanın səfirinin verdiyi bir qitə takriri haqq-payı həzrəti Sadarət-pənahiyə irsal olunmuşdur. Qaldı ki hananı mumaileyhimə və havanında sairə hələ də Çıldır valisi və səraskəri izzətli Süleyman Paşa həzrətləriylə surəti zahirdə hər nə qədər xəbərləşmə və mükatəbə mərasiminə riayətləri var isə batınən və həqiqətən bir-birlərinə razılıq və təhlükəsizlikləri və vəziri müşarünileyhə ürək qüvvələri olmadığını İbrahimxəlil xanın səfiri mərkumu sirr olmaq üzrə tərəfi muhlislərinə takrir etdi. Vəziri müşarünileyhin keyfiyəti halı sual buyurular isə müsinn və qoca və bi-hikmətillahi Təala xəstəliyi məfluciyyət ilə bir hala varmışdır ki iyazən billah Təala ihram ilə haram tərəfindən taşraya aparıb gətirirlər və qətiyyən nüzul və rükuba iqtidarı qalmamışdır. Və sınur başında intihayı sərhəddə olması təqribiylə cümlədən çox tədarükatı səfəriyyədə və təhyiəyi asakirdə bəzli makdirət etmək iktiza edər idi. O isə vaxtı asudəyi halı manəndi xəstəliyi ilə məşğul olub qətiyyən və katibətən bir tədarükü səfəriyyədə deyil. Hətta Axısqaya ordu ağası nasb və tərtib olunan məhkumluq Ərzurum Yeniçəri Ağası Osman Ağa

Axısqaya ordu ağası nasb və təyin olunalı iki mahdan çox olub məmurluğu lədə'z-zuhur umuru mə'murəsinə çatıb kıyam etmələri üçün vəziri müşarünileyhə ləda'l-istizan "indi vaxtı deyil, lazım olduğu vaxtda gətirdiriz" deyərək ağanı mumaileyhə tənbehnaməsi vüruduna məbni əl-an ağayı mumaileyh mədinəyi Ərzurumdadır və Axısqada və ol həvalidə mövcud olan edə' və palankalarda əsgər adıyla bir əhad və tədarükatı səfəriyyədən bir şey yoxdur. Və yanında da ətba' olaraq üç yüz dörd yüz adamı yoxdur. Ol dahi yerlidir. Vəziri müşarünileyhin bu hərəkəti səfəri humayuna dair sərairi Dövləti Aliyyədən bizlərdən çoxmu vaqifdir. Yoxsa Dövləti Aliyyədən bir xofu mu var da asakirin təcəmmu' və tahaşşüdünə razılıq verməz. Yoxsa mülahizəyi əhərimi vardır. Zamirində mərkuz olan nədir bilməm. *Allahümmə'hfazna* düşməni dini mübin ləda'z-zuhur, Ləzgi və Ekrad tayfaları mənə əsgər olar. Və bunlar ilə qarşılıqı a`da edərəm mülahizəsində isə alima'llahu Təala rəy və mülahizə deyildir. Mücərrəd suyi tədbirdir. Kangı tarixdə Ekrad və Ləzgi tayfaları səfəri humayunda yaradılar və iş gördülər. Ləzgi tayfası biaynihi Tatar tayfası kimi ancaq oğurlayıb çarpıb çapavul edə bilər. Yoxsa düşməni dini mübin ilə qarşılıq və mukatələ etmək mümkün deyil. Və heç vuku' tapmamışdır. Fərz edək ki ləda'l-iktiza tayfayi Ekrad və Ləzgiyanı cəm' edər mülahizəsində olub cəm' və cəlb edə bilməyəcəyi də gün kimi aşkardır. Xülasəyi kəlam belə məlumu səadətləri ola ki iyazən billah Təala düşməni dini mübin bu həvaliyə zühur edər isə bu mülahizə və hərəkət ilə xilafı mə'mul çox şeylər zühur edəcək. Cənabı Haqq həmən ən əncamını xeyir edə. Amin. Vəzir olması hasəbiylə bu mislli şeylər təhririmiz əğərçi na-mülakidir. Ancaq əlhəmdülillah! Təala Dövləti Aliyyənin və dövlətli vəliyyü'n-ni'am əfəndimiz həzrətlərinin bir ədna sadiq bəndələri olub bu həvalidə olaraq və əncam-karını təfəkkür ilə hələcanı dərunum kamala rəsidə oldu. Cənabı səadətləri də təmkinli olduqları məczumum olmaqla mücərrəd təskini hərarət və hasbı hal tarikiylə bir bəndəsi tərəfi səadətlərinə təhrir olundu. Qaldı ki vallahi və billah və tallahi nəfsaniyyət mənasına deyildir. Ancaq səyi diniyyədir. Əlbəttə Axısqa həvalisindən aməd-şüd edən mutəməd xadiməyi dövlət

bu hususatı Dəraliyyəyə takrir etmirlərmi? Andan qat-ı nəzər Dövləti Aliyyəyə görə təshih etmək bir güc məsləhət deyil. Bu takririmizi ba'də'l-kıraat kimsəyə ifşa etməyərək yenə mazrufən və məmhurən tərəfi halisanəmizə irsal buyurmanız əcli məsulu halisanəmizdir. Və billahi't-tevfik və minhu'l-inayətü.

Fi 5 Ca [1]202

Rikabı sultanda kətxuda vəkili olan Saleh Ağa qulları Ərzurum valisi Asitanədə ikən Saleh Ağa sultan kətxudası və müşarünileyh də əzvacı səlatından olmaqla bəzi şəkil və adətə dair mevad müzakirəsi üçün beynlərində ülfət olmaqla qulunuz Saleh Ağaya çavuşbaşı ikən tənbeh etmiş idim, Ərzurum valisinə təhrir et ol tərəfin həvadisini təhrir etsin deyu tənbeh etmişdim. Buna görə də Saleh Ağa təhrir etməklə ol dahi maddəyi bəyan etmiş. Dünənki gün Məclisdə qiraət olunmuşdur. Məlumu aliləri buyurulduğu üzrə fərman mən ləhü'l-əmrindir.

5.Ca.[l]202 [12 fevral 1788]

XƏTT, 33/1603

60
RUSLARIN TİFLİS XANI İRAKLI XANI DA ÖZ TƏRƏFLƏRİNƏ ÇƏKƏRƏK DAĞISTAN VƏ AZƏRBAYCAN TORPAQLARINA HƏRBİ HƏRƏKƏT ETMƏ PLANLARI

Rusiyanın, Osmanlı dövləti ilə barış etdikləri gündən bəri andlaşmaya uyğun gəlməyib zərər verici harəkətlərdə olduğu, Dağıstan və Azərbaycanı da zəbt arzusunda olduğu; Krımı gözlənilmədən mühasirəyə alaraq xalqını pərişan etdiklərindən etibarlarını itirən rusların, öz üzərlərinə müharibə qapılarını açdıqları; Verilən fitva və kumandanların ittifaqı ilə ruslara döyüş elan edildiyi; Sədrəzəm və Sərdar Yusif Paşa əmrindəki Osmanlı ordusunun Rusiya və Avstriya üzərinə getməsi qərarlaşdırıldığı; Krım bölgəsinin qurtarılması məqsədilə Soğucak rəhbəri Mustafa Paşanın sərancamındakı qüvvələrin göndərildiyi; Digər tərəfdən Kuban xanı Şahbaz Giray xanın əmrindəki tatar əsgərləri ilə Kabarda və Kuban ətrafında birləşərək düşmənə etiraz edilməsi barədə Şuşa və Qarabağ xanı İbrahim xan və bölgədəki

digər Azərbaycan və Dağıstan xanlarına surətləri göndərilən hökm.

[Fevral 1788]

***

Digər yazılan misalı şahanə asakir mühimməsində qeyd olunandır]

Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan damət mə 'alihiyə hökm [ki],

Siz ki xanı hamiyyət-nişan-ı müşarunileyhsiz. Bundan akdəm dər-barı atufət-qərar-ı tac-daranəmdən təşrifatı Səniyyə və ataya-yi behiyyə ilə ısdar və irsal olunan misalı lazımü'l-imtisal-i şahanəmə və sadrıazam və vəkili mütləq və sərdarı əkrəm təhriratına cavab olaraq bu dəfə Dəraliyyə'[yə] tərəfinizdən və hananı Dağıstan və Azərbaycan tərəflərindən varid olan maruzatı musadakat-gayat-ı məfahimində əba və əcdadınız qədimdən bəri xandanı rasıhatü'l-bünyan-ı Dövləti Aliyyə və dudmanı muhalləfdü'l-ərkan-ı Səltənəti Səniyyəmin niamı cəlilləsinə məzhər olub siz də əba və əcdadınız əsərinə iktifa ilə siz və övlad u ahfadınız əmr və nəhyi şahanəmə imtisa[l] və mutavaat və can bədəndə [və] ramakı bədəndə olduqca xidməti dini mübin və Dövləti Aliyyəyi əbəd-karında sərfi ma-hasal miknət edəcəyinizi və bir müddətdən bəri tıynəti əslə və cibilliyəti rədi'əsində mərkuz olan xəyanət və məl'anəti icra fikiri fasidiylə beyzayı İslamiyəyə sui-qəsdini bəzi müqəddəməti qəsidəyə təşəbbüs göstərərək izhar və elan edən gərək İrakli Xanı məfsədət-nişan və gərək müttəfiki olan Rusiyanın qəhri kamları xüsuslarında və gərək sair tərəfi Dövlət-i Aliyyəmdən hər nə xidmətə və nə vəchilə hərəkətə məmur qılınar isə itmamı xidmət və ifanı məmurluğa bəzli qüdrət edəcəyinizi bəyan ilə muktəzanı salabəti diniyyə və hamiyyət və səyi İslamiyəniz üzrə tərəfi vazıhu'ş-şərəf-i cahandaranəmə vücuhla meyl və mütabaat və surəti inkıyad və mutava'atınızı göstərərək cümləniz şaki's-silah və naskulətü's-süyuf və məsrücətü'l-əfras olduqlarınız halda tərəfi Dövləti Aliyyəmdən mütərakkıbı ima və işarə olduğunuz alət-təfsil dərc və tasdır olunmuş sizin dini mübin yolunda və Dövləti Aliyyəm uğurunda gayuranə və hamiyyət-məndanə ibrazı

asarı cəladət və ifayı ləvazımı mərdanəgi və şücaət edərək mühafizəyi namusu din və dəfi mazarrı kəfərəyi müşrikin xüsuslarında mütəhəyyiyi kıyam və kəmər-bəstəyi qayğı olmağınız və bu vəchilə sunuh və büruz edən ətvarı salabət-asarınız tamam dini mübin və şəriəti mutahharayı həzrəti Seyyidi'l-mürsəlin qeyrətində sizdən mə'mul və məczumu şəhriyarhanəm olan asarı hamiyyət və mətanəti təyid və təsdiq etmiş olduğundan haqqınızda dərgar olan hüsnü təvəccöhü davəranəm və də-avatı hayriyyəyi mülukanəmin təzayüd və müza'afatını mucib olmuşdur. Cənabı Haqq və nasırı mütləq işbu vəchilə niyyəti sadiğə və aziməti halısanızı müqəddiməyi zühuru fevz u nüsrət edib əlviyəyi İslam mənsur və müzəffər və a`dayı liamı alə'd-davam mahzul və müdəmmir olaraq fütuhatı cəliləyə müvəffəq və məzhər edə. Amin. Moskov kəfərəsinin məsfur İrakli Xanı iğfal ilə bir müddətdən bəri tasahhub etməsi məsfuru dərpiş edərək ol tərəflərə dəst-dıraz olmaq və ma'azallahu Təala hıttayı Dağıstan və memaliki Azərbaycanı və kuttanını biladı sairəyə etdikləri mislli ənvayı hiyəl ilə zəbt və sükkanını paymalı cevr ü cəfa etmək iradəyi fasıdasına məbni idüği ra`na-yı məlumunuz olan hilatdan və ədna mülahizə ilə zahir olar kazayadan olduğu cümlə indində müsəlləm və mübərhəndir. Bundan başqa Moskov kəfərəsi Dövləti Aliyyəmlə musalaha olduğu gündən bəri öz halında və əhd u peymanında dayanmayıb Dövləti Aliyyəmə və amməyi ibadı Müsliminə muzır olan guna gun təkalifi baridə və hərəkat və ətvarı anidəyə ibtidar və münafiyi əhd və şurut hıttayı Krımı bağtətən zəbt və dərununda olan bu qədər üləma və suləha və sadatı kiram və bihisab nisvan və sıbyan və əramil və əytamı raiyyəti hökmünə tənzil və neçə neçə qrupu biçarəganı ayaqları altına alıb ənvayı cəfa və əza ilə təzlil etdikləri vəl-hasili hamiyyəti İslamiyyənin heç cür qəbul etməyəcəyi la-yu'ad və la-yuhsa hərəkata və vücuhla özlərindən təhlükəsizliyi salıb olar evza`a cəsarətləri üzərlərinə fəthi ebvabı müharibə və mukateləyi müstəlzim olduğundan tərəfi şəriəti mutahharadan verilən fətvanı şərifə mucibincə üləmayı a`lam və ricalı dövləti əbəd-kıyam və ocaqlar agavat və zabitanı ittifaqlarıyla kəfərəyi Moskov üzərlərinə səfəri humayunum tahakkuk edib Dəraliyyədə olan elçisi

qaidəyi dövləti əbəd-müddət üzrə Yediqulləyə qaldırılıb vəz' u həbs və məmaliki vəsi'atü'l-məsalik-i xüdavəndigaranəmə elanı müharibəni mutazammın evamir nəşr olunduqdan sonra livayi şərifi nüsrət-rədifi həzrəti sipehsaları asfiya əleyhi və ala alihi və əshabihi əfdalü's-salat və əzkə't-təhaya sayəsiylə bi'l-fı'l sadrıazamı sütudə-şiyəm və vəkili mütləqi kaviyyü'l-himəm və sərdarı əkrəmim Yusif Paşa *iclaləhu və ikbalehu* və rical və ocaqlı və Dərgahı Mu`allam mütəfərrikaları və sair bilcümlə asakiri zəfər mə'asir ilə orduyu humayunumun Dəraliyyəmdən hurucuna muktəzi olan kaffəyi ləvazimatın ikmal və təhyiəsinə məşğuliyyət olunmaqda ikən Nemçəli də Moskovlu ilə müttəfikan ləğvi əhd etməklə bundan belə mütəvəkkilən alə'llah və mütəvəssilən min-ruhaniyət-i Rəsul *sallallahu əleyhi vəsəlləm* Moskovlu və Nemçəli üzərlərinə azimət və bərrən və bahrən diyarı məmaliki namizədə hücum və iktiham olunaraq **"Qatılıl-müşrikinə kaffətən kema yukatilunəküm kaffətən"** nəzmi kərimi muktəzasınca qəhri kamı müşrikin və vikayəyi namusu dini mübin xüsuslarına daməni dərmiyanı qeyrət və **"Cahidu fi-səbilillah"** əmri Zülcəlalinə imtisalən icrayı farizayı qaza və ihyanı sünnəti Səniyyəyi Rəsuli kibriyaya sərfi ma-hasal miknət olunmaq xüsusları qərar dadə olunduğundan qeyri hələ Quban Xanı Şahbaz Giray Xan *damət mə'alihi* maiyyətində olan külliyətlü Tatarı aduv-şikar ilə kudumu baharı məymə-nət-asarda səfinə ilə Qubana keçib hələ Soğucak Rəhbəri Mustafa Paşa *iclaləhü* ilə bil-ittifaq Quban çayının bərü geçəsində sakit kaffəyi kabail və akvam və sair asakiri səy-irtisam ilə eyadiyi mənhusəyi a`da-yı dindən hıttayı Krımın nəz' və istihlasına və dərununda məcruhü'l-fuad olan ihvanı möminінə şəfa-rəsan olmağa bəzli miknət etmək üzrə tərəfi Padşahanəmdən məmur və təyin qılınmış olmaq mülabəsəsiylə siz ki xanı müşarunileyhsiz. Quban xanı müşarünileyh ma'iyyətləriylə məmaliki düşmənə isalayı süyul hücum və iktiham edərək xidməti cihad və gazaya kıyam və **"Faddallahü'l-mücahidinə alə'l-kaidinə əcrən azimən"** nəzmi cəlili muktəzasınca məhz naili fəzaili cihad olmağa sayı ma-la-kəlam eyləməniz xüsusu ehassı mətalibi davəranəm olduğunu elan və iş'ar siyakında işbu misalı şahanəm ısdar və ... ilə irsal olunmuşdur. İmdi bu xüsus

sair hananı Dağıstan və Azərbaycana başqa başqa emsiləyi Padşahanəmlə tövsiyə olunduğu və sizdən bu xüsusu hayriyyət-mənsus əz-dil u canı hamiyyət-məndanə və rəviyyət-karanə ibrazı asarı mərdi və dilavəriyə himmət-sünuhı məczumu şəhriyarhanəm idüği və bu yanda indiyə qədər iktiza edən təfhimat və təlimat və muktəzi olan hılatı Sadrıazamım müşarünileyh tərəfindən təhrir etdirildiyi məlumu dəkayık-məlzumunuz olduqda daxili əyalət və hövzəyi hökumətinizdə olan hərb u zərb ərbabından külliyətlü cünudu zəfər-məv'ud istishabıyla mütəvəkkilən ala'llahu Təala hərəkət və hananı Dağıstan və Azərbaycandan lazım gələnlər ilə xəbərləşmə və yek-cəhətiyə mübaderət və tariqi münasibdən Kabartaylar tərəflərinə və ondan Quban xanı müşarünileyh maiyyətinə vusul və lühuka müsaraat və xanı müşarünileyh ilə rüsumu ittifaq ü birliyə riayət **"Rabbəna efriğ aleyna sabrən və səbbit akdamənə və'nsurna alə'l-kavmi'l-kafirinə"** tazarrusuyla mukabeləyi a`danı dində səbat ikdam ilə qəhrı kamı müşrikin və əhyam sünnəti Səniyyəyi seyyidi'l-mürsəlin daməni dərmiyanı qayğı edərək məmaliki düşmənə axınlar və a`dayı din və dövlətin təxribi memalik və mevatınlarıyla i`la-yı kəlimətullahi'l-ulya farizasını icraya və dərunu memaliki alada olan din qarındaşlarının giriftar olduqları bəla vü cəfadan rəhayab olmaları barəsində indallah vən-nas məqbul və mərgub olacaq xidməti cəliləyə müvəffəq olmağa və əba və əcdadınız din yolunda səbkat edən hamiyyət və səylərini siz də təyid ilə Dövləti Aliyyəmin daimən və müstəmirrən ni'am və eltafı cəziləsinə məzhəriyyətə səyi ma-la-kəlam etməniz babında misalı alişanım sadır olmuşdur. Buyurdum ki...

Fi evaili Ca. İl [1]202 [Fevral 1788]

*Bir surəti*________________ Surxay Xanzadə **Məhəmməd Xana** bər-vechi məşruh	*Bir surəti*________________ **Məhəmməd Şamxal Xana** bər-vechi muharrər
*Bir surəti*________________ Şəki Xanı **Məhəmməd Həsən Xana** bər- vechi muharrər	*Bir surəti*________________ **Usumi Həmzə Xana** bər-vechi muharrər

<table>
<tr><td>Bir surəti________________
Conketay hakimi Əli Sultana bər-vechi məşruh Rumili bəylərbəyliyi payəsi vardır.</td><td>Bir surəti________________
Conketay hakimi mumaileyhin qardaşı və Rumili bəylərbəyliyi payəsi olan Əhməd Xana</td></tr>
<tr><td>Bir surəti________________
Akuşa Qazısı Məhəmməd Əfəndiyə molla əlkabıyla bər-vechi məşruh</td><td>Bir surəti________________
Üməra-i Dağıstandan Zozan Bəyə bər minval-i muharrər</td></tr>
<tr><td>Bir surəti________________
Rəvan Xanı Məhəmməd Xana vechi məşruh üzərə Anadolu bəylərbəyliyi payəsi vardır.</td><td>Bir surəti________________
Təbriz Xanı Xudad Xana</td></tr>
<tr><td>Bir surəti________________
Ərdəbil Xanı Nəzər Əli Xanzadə Nəsrullah Xana bər minval-i muharrər</td><td>Bir surəti________________
Xoy Xanı Hüseyn Qulu Xana siyakı məşruh üzərə</td></tr>
<tr><td>Bir surəti________________
Marağa hakimi Əhməd Xana siyak-ı muharrər üzərə</td><td>Bir surəti________________
Rumiyyə Xanı Məhəmməd Qulu Xan damət mə`alihiyə</td></tr>
<tr><td colspan="2">Bir surəti________________
Quba Xanı Fətəli Xana bər-vechi məşruh üzərə</td></tr>
<tr><td colspan="2">Bir surəti________________
Qaracadağ hakimi Mustafa Qulu Xana təşrifat və ataya göndərildiyindən bəhs olunmayıb fəqət tərəfi Dövləti Aliyyəyə xülus və sədaqətini şamil ərizəsi varid olduğu və hananı Dağıstan və Azərbaycana əsildə mündəric əmsilə ısdar və irsal olunduğu bəyan olunaraq Krım tərəfinə məmuriyyəti üçün.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Bir surəti________________
Üməra-yı Dağıstandan Rüstəm Bəy damə izzuhu həmçinin təşrifat və ataya tay olunub sair hananın mütəahhid olduqları vechiylə mütərakkıbı ima və əşarət idüğü gələn ərizəsində muharrər olmaqla vechi məşruh üzərə məmuriyyəti üçün</td></tr>
</table>

*Bir surəti*______________

Hələ də Kuban Xanı **Şahbaz Giray Xan** *damət me`alihi*yə i`lam-ı hal siyakında hananı Dağıstan və Azərbaycan ilə rüsum-ı ittifaq ü ittihada riayət edərək mukaddəm və mu`ahhar əvamiri şərifə ilə məmur olduqları üzərə cihad və qaza farızasını icraya kıyam eyləmələri üçün hananın təhriratları və surəti məmuriyyətləri bər-vechi ixtisar dərc olunaraq iktizasına görə.

A. DVNS.NMH. d, 9_229

61

ŞUŞA VƏ QARABAĞ XANININ KUBAN TƏRƏFİNDƏKİ RUSLARIN ÜZƏRİNƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

Çıldır və Ərzurum valilərindən sonra Bəyazid mutasarrıfından gələn yazıda da Şuşa və Qarabağ xanı ilə Avar və Dərbənd xanları arasındakı əlaqənin müsbət olduğunun təsdiq edildiyi; Valinin narahatlığı səbəbilə Çıldır vilayəti Sərəskərliği ünvanının Ərzurum valisinə həvalə edilməsinin uyğun olacağı; Ümmi xanın Tiflis üzərinə Dərbənd, Şuşa və Qarabağ xanlarının isə Kuban tərəfindən Moskov üzərinə göndərilməsi barədə Sədrəzəm tərəfindən lazımi tədbirlərin görülməsini əmr edən xətti humayun.

[1788]

***

Mənim vəzirim işbu hər bir təlxisin mucibincə tənzimləri möhtac olan maddələrin tənzimləri dərhal görməyin iktiza edən maddələrin ərzi tələsik olan maddələrin tənzimləri sənə həvalə olunmuşdur. Cənabı Müsəhhilü'l-umur kaffə umurunda tevfiqə məzhər eyliyə. Amin.

Bu gün yeniçəri, fərdası cəbəci və topçu orduları qalxmaq üzrə dərhal ihtimam eyləyəsin

Şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli vəli-ne 'mətim əfəndim Padişahım;

Avar hakimi Ümmi Xan və Şuşa və Qarabağ Xanı və Dərbənd hakimi miyanələrində safvət husulünü müş'ir Çıldır valisi tərəfindən varid olan təhrirat məruzu atabəyi ulyaları qılındığını müş'ir süddəyi Səniyyələrinə təqdim olunan takrirı çakəri ba`lasına Çıldır valisinun bu dəfə təhriratı və müqəddəmə Ərzurum valisinun təhriri başqa olduğunu havi xətti humayunu inayətmakrunları şərəf-rizi sudur olub məfhumu məlumu acizanəm olmuşdur. Hananı mumaileyhimin beynlərində hüsnü ülfət husulü bundan akdəmcə Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşa qulları tərəfindən də xəbər olunduğuna görə Çıldır valisinun bu dəfə vürud edən təhriratı İshak Paşa xəbərini müəyyəd olub qaldı ki Ərzurum valisindan çənd ruz akdəm varid olub hüzur tərcüməyiməvfuru cahan-darlarına ərz olunan kağızda Çıldır valisinin təhriratına mugayir maddə olmayıb mücərrəd müşarünileyhin fütur və illəti mizacı hasəbiylə umuru məmurluğu idarədə qüsuru olacağını müş'ir olmaqla Çıldır səraskərliği də Ərzurum valisinə ihalə və Süleyman Paşadan səraskərlik də lafzan ilga olunmayıb qaribən təhriratı vürudu məsmu' olduğuna görə varid olacaq təhriratına cavab yazıldıkda "sənin illəti mizacın hasəbiylə əmri məzkuru idarədə füturun zühur etməmək və xəstəliyinin təzayüdünü mucib olmamaq üçün səraskərlik əgərçi Ərzurum valisinə ihalə olunmuşdur. Ancaq Çıldır əyaləti və həvalisinin mühafizəsi və hananı Azərbaycan və Dağıstanın kəma-yenbaği təlif və istimaləsi və iktiza edən muavenət və müzahirətdə qayğı etməsi" dərc olunaraq təhrir olunmaq xüsusu çənd ruz akdəmcə takrirı çakəri ilə haqqı payı hümayunlarına ərz olunmuş idi. Çıldır valisinun vürudu muntazır olan təhriratı işbu təhrirat olmaqla bərvech-i məşruh cavab yazılacağı və mumaileyh Ümmi Xanın Tiflis üzərinə taslıti babında fərmanı ali irsal olunmuş olub digərləri Kuban tərəfindən Moskov üzrə məmur olmaqla iktizasını ba'də'l-mülahaza rikabı şahanələrinə aləl-təfsil ərz olunacağı məlumu aliləri buyuruldukda əmri fərman şövkətli kəramətli məhabətli qüdrətli vəli-nemətim əfəndim həzrətlərinindir.

Tamamı təsviddir. Əl-yəvm Bazar göndərərəm və təsvidi tərif edərəm.

Donanma üçün baş məmur paşa qullarına xitabən iktiza edən xətti hümayunları təsvidi matlubu humayun buyurulduğuna görə qələmə alınıb təqdim olunmaqla ol vecihləmi yoxsa ahar surətləmi nə vecihlə iradə buyurular isə suduru məvkufu rəyi sami idiği məlumu aliləri buyurulduqda fərman mən ləhü'l-əmr həzrətlərinindir.

[1202]/ [1787/1788]

XƏTT, 24/1182

62
AZƏRBAYCAN XANLARININ DAHA ƏVVƏL ŞİKAYƏT ETMİŞ OLDUQLARI ÇILDIR VALİSİ SÜLEYMAN PAŞANIN TİFLİS XANINA MEYL ETMƏSİ

Çıldır valisi Süleyman Paşanın Tiflis xanı İrakli xana meyl etməsilə bağlı şikayət edən Şuşa və Qarabağ xanı ilə Conketay hakimlərinin yazıları üzərinə haqqında daha əvvəl də şikayət olan və vəzifədən uzaqlaşdırılmaması üçün müxtəlif xəyanətə müraciət etdiyi ifadə edilən Süleyman Paşanın yerinə Sədrəzəmin fikri də alınaraq başqa bir valinin təyin edilməsinə dair xətti humayun.

[1789]

***

Şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli, vəli-nemətim əfəndim Padşahım

Bu dəfə Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan, Conketay hakimləri Hacı Əhməd Xan və Əli Sultan Xan tərəflərindən təhriratları vürud etməklə xülasə etdirib xülasəsilə ma'an məruzu atabə-i ulyaları qılınmışdır. Məfhum və məzayaları hələ də Çıldır Valisi Süleyman Paşanın Tiflis Xanı İrakli Xan ilə müsalahaya rəğbətindən şikayət olub ancaq bundan akdəm bir dəfə də bu xüsusa dair təhrirat vürud etdiyi və təshihi xüsusu bəhər-hal hələ də Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşadan zəbtimə möhtac olmaqla həqiqəti üzrə səri'an bu tərəfə təhrir ü bəyan etməsi babında müşarünileyhə təhrirat göndərildiği məlumu humayunlarıdır. Lakin əl-haləti hazihi xəbəri zühur etməyib və indi təkrar hananı mumaileyhimdən bu vəchilə təhriratı məzkurə varid olmaqla ba'də'n-nazar təhriratı mərkumənin sadrıazam qullarına irsali və xəbəri vüruduna qədər təhriratı məzkurəyi gətirən Mirzə Məhəmməd Əfəndinin bu tərəfdən i`adə və Ərzurumda tevkifi müvafiqi rəyi sami-i mülukanələri isə əmr ü fərman şövkətli, kəramətli, məhabətli qüdrətli vəli nemətim əfəndim Padşahım həzrətlərinindir.

Qaim-i mövqe paşa

Süleyman Paşanın tabiyyəti halı məlum bir haldır ki azl olmasın deyə həmən cürbəcür xəyanəti zahir, Bəyazid Mutasarrıfı İshak Paşanın təhririnə baxmayıb işbu gələn təhriratları sadrıazama irsal, bi-əyyi hal Süleyman Paşa azlı, yerinə İshak Paşa yaxud Vanda olan Teymur Paşaya ya Trabzon Valisi Abdullah Paşaya ya Tayfur Paşaya icalətən lakin zənnim Tayfur da bilməm necə olar istəsəniz bir cür bir xətti humayun belə yazaram. Bi-eyyi hal Süleyman Paşanın təbdili xüsusu həmən nizam verilmək kəsbi iktiza etmiş xəbəri matlubu humayunumdur. Gecikdirməyəsin.

[1788/1789]

XƏTT, 1383/54684

63
ŞUŞA VƏ QARABAĞ XANI İBRAHİMXƏLİL XANIN HƏRBİ KÖMƏK GÖNDƏRİLMƏDİYİ TƏQDİRDƏ BƏZİ XANLARIN RUSLARA TABE OLACAQLARINI BİLDİRDİYİ

Gəncə bəylərbəyinin Ərzurum valisi vasitəsilə İstanbula göndərdiyi ərizədə Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın, əgər hərbi kömək göndərilməzsə idarəsi altındakı bəzi xanların Moskvaya tabe olaraq sülh bağlamaq məcburiyyətində qalınacağından şikayətlənməsi üzərinə; Trabzon, Canik, Amasiya və sair yerlər ilə Dağıstandakı xan, qazı və bəylərin qüvvələrinin Anapa və Soğucak Səraskəri vəzir Battal Hüseyn Paşa sərancamında olan çoxlu əsgər ilə rusların narahat ediləcəyi Kuban tərəfində toplanacağından, düşmənə hücum əsnasında özünün də orduya qatılaraq kömək olması haqqında hökm.

[Aprel 1790]

***

Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xəlil Xan damət məalihiyə hökm ki,

Siz ki, xanı hamiyyət-nişan-ı mumaileyhsiz. Bu əsnada tərəfinizdən hələ də Ərzurum Valisi vəzirim Abdullah Paşa *iclalehuya* irsal olunan təhriratınıza məshubən rikabı qəmər-tabı Mülukanəmizə təsis qılınan ma'ruzatınızda səfəri humayunum zühurundan bərü bilcümlə Dağıstan əsgəriylə gərək Tiflis xanı və gərək Moskovlu tərəfinə isalı ziyan və ziyan etməyin tərəfinizdən heç cür qüsur olunmayıb ancaq ibtidayi səfərdən bərü tərəfi Dövləti Aliyyəmdən ol tərəflərə əsgər irsaliylə i'anət və

müzahərət olunmadığından ziri hökumətinizdə olan bəzi hanan Moskofa təbaiyət etmələriylə bu ili mübarəkədə də Dövləti Aliyyəm tərəfindən asakir ilə öznüzə ianət və imdad olunmaz isə biz-zarur Moskovlu ilə müsalahaya məcbur olacağınız təhrir və inha olunmuş olmaqla məfhumu ma'ruzatımz karı-ni ıttılayı şahanəm olmuşdur.

Moskovlu kəfərəsinin çoxluğuyla gocunacağı yer Kuban tərəfləri olub ba-avn və inayəti Bar-ı ol tərəfdən düşmən məmləkətlərinə hücum olunduqda qatı çox fütuhatı cəlilə zühura gələcəyi məczum olmaq hasəbiylə bu ili mübarəkədə Trabzon və Canik və Qarahisarı Şərqi və Amasiya tərəflərindən və sair yerlərdən Anapa və Soğucak və sairü'l-həvali səraskəri vəzirim Battal əl-Həcc Hüseyn Paşa *iclalehu* maiyyətinə külliyətlü asakir tərtib və ədavatı hərbiyə və zəhayiri kəsrə tənzim olunmaqla bi-mənnihi Təala qaribən səraskəri müşarünileyh Anapadan hərəkət və tədarükatı hərbiyə və məcmu' kabail xalqıyla Kabartaylar tərəfinə azimət və onları da istishab birlə mütəvəkkilən aləllahil Mu`in ol tərəflərdə olan edə' və məmaliki adayı zəbt və təshir və adüvvü dini qəhri tədmir edərək Qızlarqalasına çatmaq üzrə tərəfi Dövləti Aliyyəmdən bil-istiqlal məmur və təyin qılınıb orduyu müşarünileyhə içdimə edəcək asakiri müvahhidinin mə'kulat və təyinatları idarəsi üçün Dərsəadətimdən mahsusan mühasib və ordu nazırı da təyin və təsyir olunmuş olmaqdan naşi bi-avnihi Təala səraskəri müşarünileyhə qaribən bilcümlə Rum əsgəri və məcmuyu Çərakisə və Abaza və Nogay qəbilələri xalqı və külliyətlü top və sursat və ədavatı hərbiyə ilə əvvəl-baharda Anapadan qalxıb Kabartaylar içindən Qızlarqalası üzərinə təvəccöh və azimət etməkdə hananı hamiyyət-nişan-ı Dağıstandan hələ Avar və Kunzak Xanı Ümmi Xan və Targu Xanı Şamxal Xan və Conketay Hakimi Əhməd Xan və Əli Sultan və Usumi Xan və Qazi Kumuk Xan *damət məalihim* və Akuşa qazısı *zidət fədailuhu* və Anderay bəyləri və ələ'l-xüsus kutbü'l-arifin həzrəti

Abdülqadir Geylani *küddisə sirruhu'l-azizin* sülaləyi tahirəsindən və fühulu üləmayi amilindən olub hasbətən lilləhi Təala küffar ilə cihad və gazaya sənəd tələbində olan hələ də Dağıstanda mukim bərabər Şeyx Məmməd Rıza bin Osman *zidə fazluhu* da asakiri şücaət-məasiri Dağıstani istishab və siz asakiri müşarünileyh ilə müharibə və mükatəbə edərək bil-ittifaq hərəkət və ətrafı Dağıstanda vaqe' olan salifü'z-zikr Qızlarqalasına təvəccöh və azimət etmələri xüsusu evamiri şərifəmlə hər birinə bundan akdəm tənbeh olunmuş olmaqla siz ki, xanı qeyrətnişanı mumaileyhsiz, sizin əvvəldən Dövləti Aliyyəmə sədaqəti hulus-ı taviyyətiniz məlum və uğuru Səltənəti Səniyyəmdə can ü baş ilə xidmət edəcəyiniz bədihi və məczum olub zatınızda mərkuz olan salabəti diniyə və hamiyyəti cibilliyə muktəzasınca xanı Dağıstan və səraskəri müşarünileyh ilə xəbərləşmə siz də ol tərəfdən məmaliki düşmənə hücum ilə ləvazimatı hamiyyət və səyi icraya ikdam və diqqət və sizdən məmulu şahanəm olan sədaqət və istiqaməti ibraz və izhara müsaraat etməniz üçün xassətən rikabı humayunumdan işbu misalı vacibül-imdisəlim ısdar və ... ilə tərəfinizə irsal olunmuşdur.

İmdi siz ki, xanı bəsalət-nişan-ı mumaileyhsiz, ba`lada bəyan olunduğu vəchilə Kuban tərəfinə xeyli takviyət verildiyi və səraskəri müşarünileyh ilə hananı Dağıstan ol həvalidən cəmi' kabail ilə bil-ittifaq məmaliki düşmənə hücuma mütəhəyyi etdikləri məlumunuz olduqda bər-vech-i muharrər siz də ol tərəfdə münasib olan yerdən ziri hükümətinizdə olan asakiri səy-mə'asiri maiyyətinizə istishab və səraskəri müşarünileyh ilə və sair münasib olanlar ilə mükatəbə və xəbərləşmə ləvazımına riayət və mərasimi ittifaq və yek-cəhətiyə mübadərət edərək məmaliki a`daya hücum və iktiham və gərəyi kimi ahzı sar və intiqam əsbabını istihsalə daməni dərmiyanı səy və səbti sahabəti asar olacaq xidməti mərgubə ibrazına kamalı qayğı və diqqət və lazimü'l-inha əhvalı səraskər-i müşarünileyh tərəfinə və aralıq aralıq Dəraliyyəmə təhrir və iş'ara müsaraat etməniz babında misali şahanəm sadır olmuşdur.

Fi əvail-i Ş. il [1]204

Bir surəti

Soğucak və Anapa və sairü'l-havali səraskəri müşarünileyh Battal Paşaya, xanı mumaileyhdən bu dəfə əslən mündəric əmri şərif sadır olduğu hekayə olunaraq xanı müşarünileyh ilə mərasimi xəbərləşmə və mükatəbəyə riayət və hututu humayun ilə

mu'anvən müqəddəm və mu'ahhar sadır olan evamiri şərifə ilə məmur olduğu əmri əhəmmi din və Dövləti Aliyyənin bər-tıbk-ı mə'mul tədiyyə və təmşiyətlə ikdam və səy və səri mu qüsur və rəhavət hadisəsindən təhaşi və mücanəbət etməsi dərciylə iktizasına görə...

[Aprel 1790]

A. DVN. MHM. d, 192/301-302

64
AGA MƏHƏMMƏD XANIN ÜSYAN EDƏRƏK AZƏRBAYCAN TORPAQLARI ÜZƏRİNƏ HÜCUM ETMƏYƏ HAZIRLANMASI

Qızılbaş Ağa Məhəmməd xanın üsyan edərək İraq və İran torpaqlarını ələ keçirdiyi, indi isə Azərbaycan torpaqları üzərinə hücum etməyə hazırlandığı, bu torpaqlar üzərindəki müsəlmanların böyük zülm altında olduqlarından qarşı durabilmək üçün Osmanlı dövlətinin kömək və qoruyuculuğuna ehtiyacı olduğuna dair Qarabağ xanı İbrahim xanın məktubu.

[1795]

***

Urz-ı daştı bəndəyi muhlis-i qədimi İbrahim Xəlil,

Şövkətli əfəndimizin hallədəllahu mülkəhu payəyi xilafətmasirində təvakkuf edən ərbabı ubudiyətinin türabı müqəddəmlərinə ərzi hal edər ki

Dövləti Aliyyəyi aliyə zıllu'llahi fi'l-arz və məlazı küllü'l-ənam və məlcə-i havass u avam oldugu üçün mən bəndəyi muhtass u çakəri muhlis **"əti'ullah və əti'urrasulə və uli'l-əmri minküm"** əl'ayətü irşadı ilə hablü'l-mətin-i inkıyadə müqəyyəd olub şol bar-gahı aləm-pənahının caddei itaatində maddəyi süluku ubudiyət üz göstərib iyirmi bir il və bəlkə ziyadədir ki əhaliyi diyarı Rum cəridəsində şərəf-intizam tapıb mərhum məğrur rıdvanməkan Sultan Hamidin əyyamı həyatında həmişə məndən dövlətə ariza və ondan mənə fərman və məndən ona itaət və ondan mənə i'anət zühur edərdi. Ondan sonra ki şövkətli əfəndimiz səriri səltənətdə talatı tacı cahan-əfruzu xurşidi aləm-ara kimi ziya-

bəxşi beynəssəmə vəl-ərz oldu. Qayda sabıka üzrə araizi ixlas tərcümələrimiz asitanı məlayiki aşiyana mərsul olub masdarı ma'delətdən fərmanlar sudur edib şərəfi ziyarəti ilə kamalı fahr u mübahat hasil edib də ruzu qiyamət əmr ü nəhyinə muntazır olmağımız həzrəti aləmü'l-gayb və'ş-şəhadətə zahirdir ki imtisalində zərrə miqdarı tahallüfümüz olmaya.

Xülasatü'l-kəlam, Dövləti Aliyyəyi aliyənin xidmət-güzar bəndələriyik. Xassətən və hələ fərzi ayn və aynı fərzdir ki bu tərəflərdə vaqe' olan hadisələri ərz edəlim. Keyfıyəti əhval bu minval üzrədir ki Qızılbaşdan Aga Məhəmməd Xan xüruc edib İran mülkündə vaqe' olan İraqı məmləkəteyn və Fars diyarların taxtı qənaətə gətirib indi iradəsi budur ki Azərbaycan diyarına əzm olub rud-xanə-i Arasdan ubur edib əvvəla mənim üzərimdə və saniyən İrəvan Xanı Məhəmməd Xan üzrə və salisən Gürcüstan üzrə və ala-hazə't-tərtib məqsədi mənzurun qüvvədən filə gətirə. Bundan geri əmr şövkətli əfəndimizindir. Xahişimiz budur ki bizə hifz u hırasətləri və avn u inayətləri məri ola ki inşaallahı Təala Dövləti Aliyyəyi aliyənin qüvvəti ikballəri ilə ərbabı inadının və əshabı sefk və fəsadının maddəsin münfəcir etmək ala-tariki's-sür'at səhl ü asandır və də ərzi sani budur ki, aya İran xalqı nə cürm və nə günah etmiş ki şahənşahı əzəm maliki rikabü'l-üməm sultanü'l-bərreyn vəl-bahreyn hafizü'l-Harəməynü'ş-Şərifeyn kayimi mövqe-i Rəsulü's-sakaleyn olan şövkətli əfəndimiz eltaf və eşfakin ərzanı etməyib sayəyi səadət-pirayəsin İran torpağının üzərindən za'il idübdir ki dövranın hər bir gərdişində Habilə bir səffak və fəsad xüruc edib fəxri kainat əfəndimizin ümmətlərin qətl ü qarət edib məhv' və muzmahill etməkdə bax eyləmə[mi]z vacib idi, ərz olundu və bu ərizəyi haqq-payı tutiya-asa-yı mütəvakkıfan payə-sərəri xilafət-masirə isal etmək üçün alişanı necabət və siyadət-ərkan Abdullah Çələbi mərsul olundu. Cəmi-i əhval və ahbar şol hərifin zərfi əvəzliyinə təslim olunmuş ki hər-gah istinba olunsa ərz edər. Baki, əmrə muta-ım.

[1794/1795]

XƏTT, 162/6748_C

65

RƏVAN İLƏ ŞUŞA VƏ QARABAĞ XANLARININ AGA MƏHƏMMƏDƏ QARŞI ÖZLƏRİNƏ PADŞAH TƏRƏFİNDƏN BƏRAT VERİLMƏSİNİ TƏLƏB ETDİKLƏRİ

Rəvan xanı Məhəmməd xan ilə Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın İranda hakimiyyət quran Aga Məhəmməd xana qarşı dəstək olunması məqsədilə özlərinə bəraət verilməsi tələblərinin Padşah tərəfindən uyğun hesab edildiyinə dair xətti sultan.

[1795]

***

Manzurum olmuşdur. İktiza edən bərat irsal olunsun.

Şövkətli, kəramətli, məhabətli qüdrətli vəli-nemətim əfəndim Padişahım,

Bu əsnada Rəvan Xanı Məhəmməd Xan tərəfindən ma'ruzatıyla təvarüd edən Eşikağası Hacı Zeynəl Ağanın xanı mumaileyh tərəfindən rikabı şahanələrinə olan ərizə və tərəfi çakəriyə olaraq Farisiyü'l-ibarə arzuhali maddə-be-maddə tərcümə etdirilib muktəzası ba`lalarına sürhlə işarə olunduğundan başqa gərək mumaileyh eşikağası və gərək Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahimxəlil xanın ərizəsiylə gələn Seyid Abdullah Çələbinin takrirləri qələmə alınmaqla tərcümələrində hananı mumaileyhimə Dövləti Aliyyələrinin bəndəsi olub müqəddəmə özlərinə bərat və mənşur lütfkarlıq buyurulduğundan bəhslə məmləkəti İranda tagallüb edən Aga Məhəmməd Xandan şikayət və özlərinə i'anət buyurulması xahişindən ibarət idiği və Ərzurum Valisi Vəzir Yusif Ziya Paşa qulları tərəfindən bu dəfə varid olan Salam Ağası Məmiş Ağa qullarından da mumaileyh Aga Məhəmməd Xanın hal və keyfiyyəti sual və istintak olunduqda vəziri müşarünileyh qullarının təshihinə görə etdiyi takriri də digər bir kağıza zəbt ü təhrir və cümləsi haqq-payı mülukanələrinə ərz u təqdim olunduğu və sənədi məzkurə lədəl-mütələ təfsili karını elmi aləm-ara-yı cahandariləri buyurulacağı məlumu humayunları buyurulduqda xüdavəndigarı sabiq vaxtında verilən bəratın təcdidiylə xanı mumaileyhin tatyibi müvafiqi rəyi rəzini şahanələri buyurular isə fərman şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli vəliyyü'n-ne'mətim əfəndim Padşahım həzrətlərinindir.

[1794/1795]

XƏTT, 227/12634

66

ÇILDIR VALİSİ SABİT PAŞANIN AZƏRBAYCANDAKI ÜMUMİ VƏZİYYƏTƏ AİD ƏLDƏ ETDİYİ MƏLUMATLAR

Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın qızı İranda şahlıq iddiasında olan Aga Məhəmməd xanın qardaşının oğlu olan Baba xan sərdarına verməyə hazırlandığı; Özünün də toy hədiyyəsini aparmaq üzrə oğlunu göndərdiyi; Həmçinin Tiflis xanı İrakli xanın uzun zamandır xəstə olduğundan oğlu Georgini xan olaraq seçməsi üzərinə digər oğlanlarının buna qarşı çıxıb Çıldır valisinə müraciət edərək, onlara yardım edildiyi təqdirdə Tiflisə heç bir rusu buraxmayacaqlarına söz verdikləri; Ancaq İrakli xanın vəfatından sonra xanlıq davasına düşərək Osmanlı dövlətinə sığınsalar veriləcək cavabın nə olacağının Padşahın iradəsinə bağlı olduğuna dair Sadarət ərz təzkirəsi üzərinə yazılan xətti humayun.

[9 fevral 1798]

***

Çıldır Valisi Sabit Paşa qullarının kaiməsidir.

Dövlətli, inayətli, mürüvvətli, mərhəmətli, atufətlü vəliyyü'n-ni'am kəsəril-lütf vəl-kərəm əfəndim sultanım həzrətləri,

Bundan akdəm isticlabı həvadisi zımnında Azərbaycan həvalisinə bas və irsal olunan adamımız qulları vürud edib həvadisi zəmini İrana dair bu əsnada ərz və inhaya layiq həvadis olmayıb lakin Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xan kərimәsini hələ Tehranda şahlıq iddiasıyla iqamət üzrə olan Aga Məhəmməd Xanın qardaş-zadəsi Ata Xan sərdarına verdiyini və xanı mumaileyh də qəbul edib əyyamı novruzda Sultanıya adlı məhəllə vürud və vəliməyə mübaşirət edəcəklərini və İbrahim Xan da hədaya ilə oğlunu Ata Xan sərdarına irsal etdiyini xəbər verdiyindən maada Tiflis Xanı İrakli Xan müddəti vafirədən bərü Kahəti adlı yerdə xəstə və sahib-firaş olub həyatından mə'yus olduğundan oğulla-

rından Görgi adında kəbir oğlunu Tiflisə xan nasb etdiyinə digər oğulları atalarının bu tədbirinə razı olmadıqlarından miyanələrindən şuriş və qiyam peyda və kıyl ü qaidən halı olmadıqlarından naşi əyaləti bəndəgiyə kurb u ətraf olduqları hasəbiylə Dövləti Aliyyəyi daimü'l-qərara ərzi ubudiyət və sıtk u istiqamət surətləri runuma olaraq fima-ba'd Rusiyalıdan fərdi vahidini Tiflis və həvalisinə duhul etdirməmək halətlərini təəhhüd və niyaz etmələriylə bu hilaldə xanı mərsum rəsidəyi dərəkə-i bə'isü'l-masir olub oğulları xanlıq iddiasıyla bir-birləriylə mu'araza və münazaaya dərgar olacaqları bədidar olmaqla Dövləti Aliyyəyi əbədiyyü'l-qərara iltica və tərəfi qullarından istimdad üçün xanı mərsumun oğullarından biri tərəfi qullarına vürud etdiyi halda təəhhüd və niyazlarına məlelün ahar olduğumuzdan bu qullarına etimadı qavi hasil olmadığından və tərəfi bəndələrindən nə vəchilə cavab verilməsi istehsan və istisvab və iradəyi Səniyyəyi vəliyyü'n-ni'amiləri nə günə taalluk buyurular isə bu çakəri dirinələrinə əmr ü fərman buyurulmaq niyazıyla tasdı-a ictira olundu. Ol babda və hər halda əmr ü fərman və lütf u ehsan dövlətli, inayətli, mürüvvətli, mərhəmətli, atufətlü vəliyyü'n-ni'am kəsəril-lütf vəl-kərəm əfəndim sultanım həzrətlərinindir.

Fi 22 Şum [1]212

Möhür
Sabit

Çıldır Valisi Sabit Paşa qullarının kaiməsidir.

Səadətli, mürüvvətli, məkrəmətli, rə 'fətlü, qarındaşı ə 'azz ü əkrəmim, sultanım ağanı cəlilü'ş-şan həzrətləri

Həmarəzibi qaşanəyi səadət idi ikbal və məzhəri tevfikatı həzrəti Cənabı Mütəal olmaları dəa'vatı be-xülusi'l-bal əda və ikmal qılındığı siyakında nümudəyi muhlisi saf-nihadlarıdır ki zat-ı mürüvvət-simatlarıyla miyanəmizdə mərbut və müşəyyəd olan riştəyi ixlası sədaqəti taviyyət-ixtisasım lazıməsi tabı səadətlərini təfakkud və isdiksaya vəsilə-cuyan ikən bundan akdəm isticlabı həvadis zımnında Azərbaycan həvalisinə bas u irsal olunan adamımız qulları vürud edib həvadisi zəmin-i İrana dair bu əsnada təhrir və inhaya layiq həvadis olmayıb lakin Şuşa və

Qarabağ Xanı İbrahim Xan kərimənsini hələ Tehran adlı yerdə şahlıq iddiasında olan Aga Məhəmməd Xanın qardaş-zadəsi Ata Xan sərdarına verdiyini və xanı mumaileyh də qəbul edib əyyamı novruzda Sultanıya adlı məhəllə vürud və vəliməyə mübaşirət edəcəklərini və İbrahim Xan da hədaya ilə oğlunu Ata Xan sərdarına irsal etdiyini xəbər verdiyindən maada Tiflis Xam İrakli Xan müddəti vafirədən bərü Kahəti adlı yerdə xəstə və sahib-firaş olub həyatından mə'yus olduğundan oğullarından Görgi adında kəbir oğlunu Tiflisə xan nasb etdiyindən digər oğulları atalarının bu tədbirinə razı olmadıqlarından miyanələrində şuriş və qiyam peyda və qıyl ü qaidən halı olmadıqlarından naşi əyaləti muhlisiyə kurb u ətraf olduqları hasəbiylə Dövləti Aliyyəyi daimü'l-qərara ərzi ubudiyət və sədaqəti istiqamət surətləri runuma olaraq və fima-ba'd Rusiyalıdan fərdi vahid Tiflis və həvalisinə duhul etdirməmək halətlərini təəhhüd və niyaz etmələriylə bu hilalda xanı mərsumu sarsarı badı əcəl, həyatı çirk-aludunu rəsidəyi dərəkəyi be'isü'l-masir etməklə oğulları xanlıq iddiasıyla bir-birləriylə mu'araza və münazaaya dərgar olacaqları bədidar olmaqla Dövləti Aliyyəyi əbədiyyü'l-qərara iltica və xilaskarlarına istimdad üçün oğullarından biri nəzdi muhlisiyə vürud etdiyi halda təəhhüd və niyazlarına məlelün ahar olduğundan və tərəfi ihlaskarlarına etimadı güclü hasil olmadığından iktiza edən cavabı irade-i Dövləti Aliyyəyə mənut və möhtac olduğundan keyfiyəti məzburə bir qitə ərzi halı ubeydanəmiz ilə haqq-payı həzrəti vəliyyü'n-ni'amiyə arzu təqdim olunmaqla cənabı valayı kərimanələrinə də qaiməyi xülus-nüma-i təhrir və firistadəyi nadi-i mürüvvət-masirləri qılınmışdır. İnşaallahı Təala ləda-şərəfi'l-vusul məlumu mürüvvət-məczumları buyurulduqda xüsusu məzburda nə vəchilə iradəyi Dövləti Aliyyə ta'alluk edər isə tərəfi xülus-verilərinə iş'ar və cənabı mürüvvətlərindən məlufu himəmi səniyyələri olduğuma görə hadisə-yaftəyi mültəmisatı halisanəmizin is'afu rəvasında himməti kərimanələri kəmakan dərgar və bi-diriğ buyurulmaq məmulu halisanəmizdir.

21 Şum [1]212

***

Manzurum olmuşdur.

Şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli vəliyyü'n-ne'mətim əfəndim Padşahım

Hələ də Çıldır Valisi Məmməd Sabit Paşa qullarının bu dəfə varid olan təhriratında Şuşa və Qarabağ Xanı İbrahim Xan kəriməsini hələ Tehranda şahlıq iddiasında olan Aga Məhəmməd Xan qardaş-zadəsi Ata Xan sərdara verib ol dahi qəbul etməklə novruzda vəliməyə mübaşirət edəcəkləri xəbər olunduğu və Tiflis Xanı İrakli Xan müddəti vafirədən bərü Kahəti adlı yerdə xəstə və həyatından mə'yus olduğuna görə Görgi adlı kəbir oğulunu Tiflisə xan nasb etmək hasəbiylə digər oğulları razı olmayaraq miyanələrində qıyl ü qal təhaddüs etdiyindən Dövləti Aliyyəyə ərzi ubudiyət və sədaqət ilə fima-ba'd Rusiyalıdan fərd Tiflis və həvalisinə duhul etdirməmək üzrə müşarünileyhə civariyət təqribiylə təəhhüd etmələriylə bundan sonra xanı mərsumun həlakıyla oğulları xanlıq mu'arazasına düşüb tərəfi Dövləti Aliyyəyə iltica və müşarunileyhdən istimdad ilə içlərindən biri müşarünileyh tərəfinə vürud etdiyi halda iktiza edən cavabı iradəyi səniyyəyə mütəvakkıf mevaddan idüğü muharrər və mastur olmaqla manzuru humayunları buyurulmaq üçün təhriratı mərkumə rikabı mu`alla-elkabı cahan-darılarına arz u təqdim olunduğu və İraklinın oğullarının bər-vech-i muharrər iltica və istimdadları maddəsi mütaliə aparar mevaddan olmaqla xüsusu mərkum mülahizə və müzakirə birlə nə vəchilə iktiza edər isə yenə haqq-payı mülukanələrinə ərz və müşarünileyhə də ba'dehu cavabı təhrir olunacağı muhatı elmi aliləri buyurulduqda fərman şövkətli, kəramətli, məhabətli, qüdrətli vəliyyü'n-ne'mətim əfəndim Padişahım həzrətlərinindir.

22 Şum [1121][2 [9 fevral 1798]

XƏTT, 35/1743, 1760_A, 1760

67

OSMANLI DÖVLƏTİ İLƏ İRAN ARASINDA BAĞLANMIŞ SÜLHÜN DAVAMLI OLMASININ İSTƏNMƏSİ

Osmanlı dövləti ilə İran arasında bağlanmış olan sülhün davamlı olması istəndiyindən Təbrizdə olan İran şahzadəsi Abbas Mirzəyə, Şaha çatdırması üçün məktublar verildiyi; Şahın cavab məktublarıyla birlikdə Şuşa və Gəncə xam ilə digər Azərbaycan xanlarının məktublarının Rikab Baş məmurluğuna göndərildiyi; Şahzadə Abbas Mirzənin maiyətindəki əsgərlərlə birlikdə Makü üzərindən hərəkət edərək Cəfər Qulu xanı mühasirə etdikləri; Şahzadə Abbasın Rəvan üzərinə gedərək xalqın Qars tərəfinə mühacirətinə səbəp olduğu; Rəvanı zəbt etdikdən sonra da Gürcüstan üzərinə hərəkət edərək Tiflis xanının qardaşına İslamı qəbul etməsi şərtiylə Gürcüstan idarəsini təhvil verəcəyi barədə Çıldır valisi Sabit Paşanın Sadarətə yazdığı təhrirat.

[23 iyul 1800]

***

Səadətli, dövlətli, mürüvvətli, atufətlü, rəf'ətlü, davəri valaşanım sultanım, ağanı cəlilü'ş-şan həzrətləri;

Tərəfi İranda sərzədəyi sahəyi zühur olan keyfiyyət bundan çənd ruz müqəddəm haqq-payı baş məmuru ali-mövqe-i rikabı humayuna və cənabı mürüvvət-nisablarına tatarımız qullarıyla ərz olunduğu üzrə yenə keyfiyyət tərəfi məzkurə fi-asl u əsasıyla istiknah və təcəssüs daiyəsiylə Birun ağavatımızdan əmini şairimiz bəndələri Qarabağ və Təbriz tərəfinə irsal və Dövləti Aliyyəyi da'imü'l-qərar ilə Dövləti İran beynində mün'akid olan əsası sülhü salahın əsbabı rəsanəti alə'd-davam matlubu kati-i şahanə idüğündən bəhsilə Təbrizə vürud edən şahzadə Abbas Mirzə və Süleyman sərdarına səfa-amədiyi civariyəti havi və əvanı məzkurədə tərəfi ordunu humayundan şərəf-arayı vürud olan bəşarəti fəthi Misiri Qahirəni mutazammın əmri cəlilü'ş-şanın təbşirini muhtəvi məkatibi dostanəyi halisanəmiz təsyir olunmuş idi. Mərkum bəndələri Abbas Mirzə və Süleyman sərdarıyla Təbrizdə müsahibə və məkatibi halisanəmizi isal etdiyində baisi inşirah və huzuzu dərunları olduğundan nəzdində məks və mumaileyhimaya olan məkatibimizi dər-akab şahları rikabına irsal və təqdim və xəbəri zühuruna nəzərən adamımızı nəzdində məks və şahın bir qitə naməsiylə Hüseyn Bəy adında bir səfiri mahallı məzkurə zühur etmək hasəbiylə naməyi şahı və mumaileyhimanın namələriylə və sair vükəlasının və Şuşa və Gəncə xanlarının və sair havanını Azərbaycanın məkatibiylə

mumaileyhə tərfikan məzkur Hüseyn Bəy vasılı nəzdi xülus-veri olmaqla şahın naməsi və Abbas Mirzə və Süleyman sərdarının məktubları eyniylə baş məmuru ali-mövqe-i rikabı humayuna təqdim olunmaq üçün qapı kətxudamız səadətli ağayı sənakarlarına irsal olunmaqla isticlabı hadisatı cəvanibə müvafiq olduğumuz mücərrəd xidməti Dövləti Aliyyədə sıtqı taviyyətimizdən iktiza etmiş idüğü mu'təkid və məczumu halisanəm olub şahın Qabil və Qandəhara da malik olduğu və Fərzəndini otuz min asakir ilə Gürcüstan və Şirvan və Dağıstan nizamına məmur etdiyi və Dövləteyn beynində çay-giri istehkam olan bünyanı müvalatın təşyidi lazıməi zimmət-i salah-endiş-i canibeyn idüği namələrindən müstəban və sairi əminimiz bəndələrinin təqdir etdiyi xəbər şahzadə Abbas Mirzə və Süleyman sərdar maiyyətlərində olan asakiri salifü'l-beyanıyla Makü üzərinə gəlib Cəfər Qulu Xanı beş on gün mahsur və ba'dehu Cəfər Qulu Xanın qızını şahzadə özünə təzvic edib beynləri musalaha və xanı mumaileyhi kəmakan Xoy xanlığıyla bəkam və Rəvan üzərinə hərəkət etdiklərindən naşi Rəvanın il və əhalisinin əksəri Arpaçay və Qars hüdudu olan Alaca adlı məhəllə köçüb fərarilik və Rəvan xanının şahzadəyə və sərdarı mumaileyhi ba-hədaya gedən səfirinin avdət və xəbərinə nəzərən Rəvan xanı və əhalisi iqamət üzrə olduqları və niyaz etdikləri əmanləri qəbul olmadığınm xəbəri zühur etdiyi surətdə hər biri bir tərəfə fərarilik etmək qeydində olduqlarını və əl-haləti hazihi şahzadə və sərdarı mumaileyhin maiyyətində otuz min əsgər mövcud idüği beynlərində şöhrət-yab isə də həqiqəti əl-yəvm iyirmi min miqdarı asakir ancaq mövcud olub mugayərətində olan havanini ibtida-i əsalib ilə təlif qeydində olduqları və sarahatən üsyanlarını anlamadıqca peşin külliyətlü asakir ilə Azərbaycanı təzyiqdən tahazzur üzrə olduqlarını və ətrafda mürəttəb asakiri sairəsini tərəfi vahiddən kamalı mugayerət hadisəsinə mütərabbısan yer be-yer hifz etdiklərini və Rəvanı bir surətə rabt etdikdən sonra Gürcüstanın tədbirinə şürü' edəcəklərini və Tiflis xanının qardaşı Aleksandra da mumaileyhimayı əsnanı rahda istikbal edib İslamı qəbul etmək şərtiylə Tiflis Xanlığını iltimas və ətraf asakir ilə Gürcüstanı təshir edəcəyini təəhhüd və iltizam və əl-haləti hazihi

mərsum nəzdi mumaileyhimada olduğu və sair hadisatı salifü'l-beyanın vəchi mücərrəd üzrə olduğunu sirranə istiknah və təhqiq etdiyini sahihən təqdir etməklə əl-haləti hazihi tərəfi məzkurənin keyfiyyəti bu surət üzrə olub bundan belə də hər nə heyət kəsb edər isə təshih-kərdəyi halisanəm olduğu vəchilə ərz və ifadə olunacağı və işbu hususat bir qitə ərizəyi bəndəganəm ilə haqq-payı vəliyyü'n-ni'amiyə ərz və təqdim qılındığını inba və tabı tərcüməsiyi nihadların istikza siyakında qaiməyi hulusu-uluma təhririnə ibtidar və tatarı həzrəti kaimmakami ilə fıristadəyi nadi-i mürüv-vət-masirləri qılınmışdır. İnşaallahı Təala lədaəs'adü'l-vusul məlumumu-ruvvət-məczumları buyurulduqda tərəfi mahlası la-rayblərin fuadı məkarim-nihadlarından dür və ib'ad buyurmaları məmulu halisanəmizdir.

Fi Gurrə-i Rə. il [1]215 / [23 iyul 1800]

Məmməd Sabit

[Çıldır Valisi]

XƏTT, 161/6721_F

68

ŞUŞA VƏ QARABAĞ XANI İBRAHİM XƏLİL XANIN OSMANLI DÖVLƏTİNİN XİDMƏTİNDƏ OLMAQ BARƏSİNDƏ BÖLGƏDƏ TƏK QALMASI

Əvvəldən bəri Osmanlı dövlətinin xidmətində olduğu üçün fəxr etdiyini, ancaq Quba xanı Fətəli xan, Şəki xanı Məhəmməd Həsən xan və Rəvan xanı Məhəmməd xanın Rusiyaya itaət ettiklərini və bölgədə tək qaldığını, kömək edilmədyi təqdirdə özünün də Rusiya ilə sülh bağlamaq məcburiyyətində qalacağına dair Şuşa və Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın Ərzurum Valisi Abdullah Paşaya göndərmiş olduğu Farsca məktubun tərcüməsi.

[19 avqust 1806]

***

Şuşa və Qarabağ Xanı Xəlil İbrahim Xanın hələ də Ərzurum Valisi Vəzir-i mükərrəm səadətli Abdullah Paşa həzrətləri tərəfindən göndərilən məktuba cavab olaraq müşarünileyhə varid olan məktubun xülasəsidir. Fi 4.C.[12]21

Maiyyəti sipehsaları nüsrət-şüar ilə küffarı haqq-sar ilkanı darü'l-bəvar olunması əsbab və halətinin istehsal və istihzarına diqqət etməsini havi müşarünileyh tərəfindən göndərilən məktubun vusulündən və xanı mumaileyh tərəfi Dövləti Aliyyəyi əbədiyyü'l-kıyama rabtı riştəyi ixtisası tam etdiyindən bərü alə'd-davam küffarı haqq-sar ilə mücahidəyə kıyam edib hətta ibtidayı sinini salisə yəni bidayəti səfərdə kənar tərəfə tərəfi Səltənəti Səniyyədən asakiri nüsrət-me'asirə təyin olunmuş siz də asakiri Dağıstanı izale-i küffar tahriş edəsiz deyu Çıldır valisi müşarünileyh xanı mumaileyhə təhrir etdiyinə görə xanı mumaileyh də bi'd-dəfaat emvacı dəryanı sipah olan əfvacı Dağıstan vilayətinə gətirib Tiflis Xanı İrakli Xana və küffarı haqq-sara isalı ziyan etmiş ikən cünudu nüsrət-məvudu həzrəti zıllu'llahi zühur etməmək həsəbiylə sipahı Ləzgi mə'yus olaraq hər biri əzmi əvtan və pərakəndə və pərişan olduqlarından və rüknü əzəmi küffar olan Aylat Qazaxı xanı mumaileyhə taxtı qənaəti a`dadan ixrac və ol vəchilə əsasını miknəti küffarı şikəst etmiş ikən əl-haləti hazihi hananı Azərbaycandan Quba Xanı Fətəli Xan və Şəkili Xanı Məhəmməd Həsən Xan və İrəvani Məhəmməd Xan küffarı bəd-təbar ilə ittifaqa riayət və Moskovluya itaət və xanı mumaileyh ilə qarşılığa mübaşirət etmələriylə xanı mumaileyhin vilayəti tənəzzül və xaraba-meyl etmiş olduğundan və əgər bu halət bu suratlə mümtəd olub asakiri nüsrət-measiri tac-darı məmur olmamaq lazım gələr isə xanı mumaileyhin məmləkətində asarı abadlıqdan bir şey qalmayacağına görə hifzi vilayəti üçün küffar ilə sülh edəcəyindən bəhslə faslı şitadan müruru sinin zühurunda talia-i asakiri nüsrət-me'asir Qars hüdudunda və Axısqa sər-zəminində tulü' edər isə xanı mumaileyh də cünudu Dağıstan ilə mücahedəyi küffara mübaşirət və mütləq zühur etmədikləri halda küffar ilə müsalahaya şürü' və mübaşirət edəcəyin xanı mumaileyh müşarünileyhə göndərdiyi məktubunda və tərəfi Dövləti Aliyyəyə olan Farisiyyü'l-ibarə ərizəsində təhrir edər.

4. C. [12]21 [19 avqust 1806]

XƏTT, 1392/55538

69

TEHRANDAN BÖYÜK BİR ƏSGƏRİ GÜCLƏ İRƏLİLƏYƏN İRANLILARIN ŞUŞA VƏ QARABAĞ İSTİQAMƏTİNƏ HƏRƏKƏT EDƏRƏK VURUŞMALARI NƏTİCƏSİNDƏ RUSLARI MƏĞLUB ETMƏLƏRİ

Rusların irəliləyişləri qarşısında İranlıların Tehrandan böyük bir ordu ilə Şuşa və Qarabağa hərəkət edərək vuruşmaları nəticəsində rusları məğlub etdikləri və Tiflis vilayətinin də düşməndən təmizləndiyi barəsində İran Şahzadəsi və Baş naziri Mirzə Məhəmməd Şəfi xan tərəfindən Sadarətə göndərilən yazı.

[27 aralıq/dekabr 1806]

***

Şahzadeyi İran Mutəmədü'd-dövlə Mirzə Məhəmməd Şəfi' Xan tərəflərindən mövqe-i Sadarətə olaraq təvarüd edən Farisiyyü'l-ibarə sənədin tərcüməsidir. Fi 16 L. [12]21

Rusiyalı sərdarı Eşpinihterin ol həvaliyə tasallut və zəbti İraniyanın məsmuları olduqda şahzadəyi İran əlli min miqdar süvar-cərrar-ı müla-zım-rikabi olaraq makarrı səltənətlərindən hərəkət birlə Şuşa və Qarabağ səmtinə rəvana olub Şuşa həvalisində mülakatı fərikayn hadisəsiylə bil-müharibə Rusiyalının qəti küllü asakiri qalatidəyi haqqı həlak və sərdarları məsfur Eşpinihter üftadəyi müfakı haqq olaraq bakıyyətü's-süyuf olanları da İraniyan tərəfindən mühasirə olunmuş olmaqla ba-avn-ı Barı bu gün sabah onlar da qeydi əsrə giriftar və istisal və rehini izmihlal qılınaraq şər ü fəsadları ol həvalidə olan Müslimin üzərlərindən dəf ü rəf olunacağı və vilayəti Tiflis də vücudu xas vü haşakı a`dayı na-pakdan pak olunub vilayatı mahrusaya munzam qılınacağı müqəddimə və bəyan və İraniyan tərəfindən elçilik və vəkalət ünvanıyla payı taxtı Səltənəti Səniyyədə olub umur-u zaruriyyəyi məmləkəteynə təmşiyət vermək üzrə bu dəfə Həsən Ağa adlı mutəməd səfirləri Dərsəadətə isra qılınmış olduğundan tərəfi Dövləti Aliyyədən də İranda olub ol həvali umurunu Dəraliyyəyə ifadə etmək üçün bir nəfər elçi göndərilməsi baisi məzidi birliki dövləteyn olacağı təmhid və dərmiyan olunaraq hər halda tarikayı musafat və müvalat üzrə icrayı ləvazimı müka-

tebə və ifayı mərasimi müraseləyə riayət olunması şahzadəyi mumaileyh bir qitə məktubunda təhrir ü bəyan edər.

İran tərəfindən gələn sənəd olub İtimadü'd-dövlə'yə və Ərzurum valisinə və Qars mühafizinə və Bəyazid mutasarrıfına təhriratı samiyə yazılmışdır. Fi 25 L. [1]221

16 L. [1]221 [27 dekabr 1806]

XƏTT, 161/6704_A

70

RUSLARIN GƏNCƏ VƏ TİFLİS HAQQINDA ƏTRAFA YAYDIQLARI XƏBƏRLƏR ÜZƏRİNƏ TƏYİN OLUNACAQ MÜNASİBƏT HAQQINDA

Rusların Gəncə və Tiflisi satın aldıqları iddiasıyla ətrafa yaydıqları məlumatın fitnə çıkarmaktan başqa məqsəd daşımadığı, Osmanlı dövlətinin Rusiya haqqında nə şəkildə hərəkət edəcəyinin bildirilməsi və İran ilə arasındakı razılığı Azərbaycanda elan etməsinin lazım olduğuna dair Azərbaycan Sərdarı Mirzə Abbas tərəfindən elçi olaraq göndərilən Nasrullah Ağanın gətirdiği məktub üzərinə, Padşahın hər iki tərəf ilə razılıq halında olunduğunun bildirilməsini əmr edən xətti humayun.

[1807]

***

Azərbaycan Sərdarı Mirzə Abbas tərəfindən səfirliklə varid olan Nasrullah Ağanın gətirdiyi Farisiyyü'l-ibarə məktubun tərcüməsidir.

Əgər Rusiyalı ətrafa Gəncə və Tiflisi satın aldım iddiasıyla təhrirat göndərər isə bu babda vaqe' olan iddiası batildir. Çünki Dövləti Aliyyə ilə razılığı diniyyəmiz vardır. Layiq olan Rusiyalının bu iddiasında tə'əmmül-i kamil etməkdir. Əgər edərlər isə davayı mərkumənin savaba makrun olub olmadığını bilərlər və qaza və cihadın mukateləyi əhli bagi və fəsada təqdimi lazım gəldiyini ilam edərlər və bu vəchilə fikrı amikdən sonra bu rəftarı fasid və Moskovlunun ətrafa olan təhriratı mühəyyici məfasid olduğu məlum olar. Ərkanı Dövləti Aliyyə düvəli Nasara krallarından hər birinin üsuluna vaqif olub əgər bizim tərəfdən təlafiyi ma-fata qayğı olunmaz isə Moskovlunun ətrafa olan təhriratını isbata hüccət olub nəzdi Padişahanda səngi ta'n ilə məlum olarıq. Əgər Rusiyalının dərəcəyi sitiz ü nifaqı Dövləti Aliyyənin məlumu deyil isə Rusiyanın iddia etdiyi dostu və itilafı səbəbi inbiası fitnə və şuriş olduğu bi-iştibahdır. Məlum olsun ki əgər bizim tərəfimizdən Moskovluya muqabilə ilə maddəyi fəsadı dəf-ə sərfi makdur olunar isə ol zaman Moskovlu ilə olan adavət və hüsumətimiz müstağniyi hüccəti bəyandır. Olunmaz isə tərəf-ı Dövləti Aliyyədən Moskovluya razılıq iktiza edər və Rusiyalı haqqında tərəfi Dövləti Aliyyədən nə vəchilə rəftar olunmaqda isə istihzar edib tərəfimizə təhrir etmək lazımdır və bu da məlum olsun ki müxalifi dinə izharı razılıq və dostu riayəti məsalihi dünyəviyyə tahtında və hüsumət və muhafelət fəvaidi dünya və axirət və mənafiyi din ü dövlət zımnında hasildir. Vilayatı Azərbaycan nüvvabının iktizayı tevafuk-ı Dövləteyn ilə hər əhvalı kurb u ətrafına ilam etməsi lazimədəndir deyu mastur u muharrərdir.

Manzurum olmuşdur.

Bizim Rusiya üzərinə ilan etdiyimiz və onlar ilə razılıq üzrə olduğumuz onlar da səy və şücaət etmələri təhrir və icalətən irsal oluna.

[1221] [1806/1807]

XƏTT, 236/13123

71

RUSLARIN QARABAĞDA TÖRƏTDİKLƏRİ QIRĞINDAN DOĞAN ZƏRƏRLƏRİN YERİNİN DOLDURULMASI

İran ordusu Təbrizdə ikən İrəvan sərhədindən gələn xəbərlərdən Rusların Axalkələk qalasını ələ keçərmək istədiklərinin başa düşülməsi səbəbilə Qarabağa yönələrək Şuşa, Şirvan, Gəncə və Şəki vilayətlərinə daxil olduğu; Bahar mövsümündə isə Rusların Qarabağda törətdikləri qırğından doğan zərərlərin ödənilərək Axısqanın düşmən təhlükəsindən qorunacağına dair vəliəhd Abbas Mirzənin Farsca məktubunun tərcüməsi .

[1808]

***

Şan şərəf və igidlik timsali, cəlal sahibi, imdada qaçan, anlayışlı və irəli fikirli, cəsur və ürəkli, ümumi və xüsusi mühüm məslə-

hətlərdə işləri yoluna qoyan Sadarəti Kübra Naibi və Vəzarəti Uzma Baş məmuru Əhməd Paşanın -ki ucalığı artsın- şəfqətlə qışqırdığı xüsus budur ki: Bilindiyi üzrə ali-cənab, fəzilət-meab səfir Abdulvəhhab Əfəndi, bu sərhədlərdəki hadisələrin, cari olduğu üzrə təhrir və tasdırıyla vəzifələndirilmişdi. Ancaq iki dövlət, bir hökmündə olmaq hasəbiylə, İslamın namusunun qorunmasında birlik təmin edilib iki dövlətin əsgərlərindən hər birisi fütuhatını yekdigərinə müjdələməsi lazım idi. Buna görə mövqeyi uca Heyrət Əfəndi göndərilmiş idi. Məzkurun qısaca bildirdiyinə görə payız mövsümünün sonunda Asakiri Mansurəmiz hərbdən başını qaldırıb bir rahatlıq əldə etdikdən sonra səltənət diyarı Təbrizə döndü. İrəvan sınırından verilən xəbərə görə Rus kəfərəsi Ağılkələk qalasını ələ dolanıb Axısqada təxribatçılıq və qiyam reallaşdırmağa cürət etməkdədir. Bizim bu barədə əksinə istiqamətdə bir səy və hamiyətimiz olduğundan, Osmanlı dövlətinə bağlı vilayətlərdən ulduzu uğursuz kəfərənin fitnə atəşiylə bəzən açdığı dəliklərin bağlanılması yolunda iki dövlətin birlik olmasına ictihadımız husulə gəlib İrəvan yolu üzərindən Ordunun hərəkətinin səbəbi, Axısqanın mühafizəsi və Rusiya gediyinin bağlanılması üçün idi. Burada şiddətli soyuq səbəbiylə keçid vermirdi. Bunun üzərinə havanın nisbətən daha az soyuq olduğu və Rusiyanın çıkardığı qarışıqlıqlar səbəbiylə oraya görə əhəmiyyət kəsb edən Qarabağ istiqamətinə yönəlmə fikri ağırlıq qazandı. O zaman səfərin uzanması üzündən Ordu, tutqun və yorğun; havanın qarlı və şiddətli soyuq olmasıyla yemək məsələsi və Moskva yolu mənzillərindən bir neçə mənzildə zaman zaman yaşanan narahatlıq və xəstəlik səbəbiylə Ordu qarışıb çaxnaşma üzündən hərəkət, məqsədinə ərişə bilmədi. Az çox demədən İslam adına və mövqeləri əbədi olan iki dövlətə təslimiyyət nöqtəsində sərf edilən gerçək səy və onunla birlikdə mövcud olan əsgər Məhərrəmin on ikinci günü Təbrizdən hərəkət edərək Qarabağ cəhətinə yönəldik. O tərəfdə: hərb atəşini, zərli aldatmacaları və Rusiyaya hər tərəfdən ilticaya meylli olunduğunu görüb; Axısqa valisi və xalqını, öz halında buraxaraq əylənmədən Ağılkələk qalasını çöldən mühasirə etmək surətiylə azuqələri tükənərək qal'ada qapalı kalanlara yemək çatdırmaq

üçün qalaya bir vasitə olmadan girməyə müvəffəq olub hər cür mülahizəni göz önünə alaraq qar və soyuğun şiddətində yeyəcəksiz və yemsiz qalmışlar üçün, o qədər stepləri aşaraq və Arasdan keçərək ili mübarikəyə Məhərrəmin iyirmi altıncı günü Rus vəziri Qarabağa enib sabahısı günü süvari birliyini əyalətlərə sövq edərək hər biri digərinə yeddi səkkiz fersah məsafədə və Rusiyanın içlərində olduğu Şəki, Şirvan, Gəncə və Şuşa kimi vilayətlər üzərinə çatmaqla cəsarətsiz vəziri çətin vəziyyətdə buraxaraq İslam mücahidləri və dəlalət əhli kafirlər arasında böyük cəng və mübarizə meydana gəlib çox sayda insan ölmüş, ancaq Ruslar, sipərə yataraq onları buraxmaq barəsində təbiətlərinin əleyhinə çalışqan idilər. Cəhənnəm topları və Elburz-döyən toplarıyla dörd bir tərəfdən Rus ordusunu sarmalayıp daha sonra yenidən uğursuz kəfərənin sıxlıq bir qrupunu daha top zərbələriylə cəhənnəmə göndərib humbara güllələrini atəşə verib sursatlıqlarının bir çoxunu boşaldıb əsgərlərini göydən bəla yağırmışçasına və ya yüksəklərdən axan sel kimi daxildəki əsgər və kəfərənin irəli gələnləri gülləyə düzülüb onların hamısı sipərin bir tərəfinə qaçdılar isə də bunlar: əcəli təcili, işi fasit, başına gələn bəlalar sel kimi, səbat etməyə macalı əsla özündə tapa bilməz, gəzib gəzdiyi diyarlar hər kəs tərəfindən məlum olmasına misal, onların etimad edib müzahərət göstərdikləri yavərləri digər bəzi sərkərdələriylə birlikdə öldürüldülər. Aman diləmə qapısından girib əl-aman diləyənləri ki, ədədləri beş yüz altı yüz nəfəri keçirdi və yarısı da yaralı idi; bunları bağışlayıb toplarının, güllələrinin, təchizat və sursatlıqlarının, mancınıklarının, silah və müştəmilatlarının hamısını ələ dolanıb və əsir edib Rus komandirini də bu gün üçün ehtiyat olaraq əldə tutaraq Gürcüstandan Qarabağ istiqamətinə yönəlmək surətiylə yeddi səkkiz fersah getmişdik ki, Şəki və Bakıda zəlzələ olduğu və bunun yaratdığı həyəcan xəbəri eşidilib onların əsgərinin hamısı Quba tərəfinə yönəlib və biz gündən günə dövlətə qarşı dostluğu çoxlaşan mövqeyi uca Quba Xanı Şeyx Əli -ki, mübarizə nurunun məşəlini alovlandırmışdı – sırf zəfərdən zəfərə qaçan mücahidlərin zəfər xəbərini özlərinə ərişdirmək üzrə müraciət və onların hamısı qılınclarını ifadə etmək üzrə Şuşadan Qarabağın Tarnaut

qalasına gəlmişlər idi. Həqiqətən bizim fərarilik edilən tərəfə getməmizlə vilayət sakinlərindən beş-altı mindən çox Müsəlman və Erməni ailəni hicrət etdirib Aras çayı tərəfinə və Qaracadağ Vilayətinə gətirdik. Heç bir Rus komandiri, heç bir qarışıqlıq halı, və heç bir yerindən edilmiş vali, bu izah edilənlərdən çox, heç bir tərəfdə bir qarışıqlıq və döyüşdən danışılmayıb yalnız bu xəbər danışılıb dilə gətirildi. Hz. Batının Ustakı Qaraqulhan qullarından sərhəd boyu sakinləri tastamam saray xalqıdır. Rusiyada (Eygündə) hər doqquz yüz nəfər süvari Kısk sipərində idilər. Generalın güllə və qılınc yelləmədə məşhur olmuş bir nəfəriylə birlikdə üsyan edib müxalifətə başladıqları sırada General Part Nigin Neyer Rusiyanın imdadına Kıska gedib qarşı hücumda olaraq, onları qırımdan keçirmək surətiylə yaralı və məğlub bir şəkildə Tiflisə fərarilik edib o generalı təqib edərək Rus komandiri də əsla özü o günlərdə Asakiri Mənsuranın qorxusundan dayanıb istirahət etmədən və Qarabağ hüduduna uğramadan Gürcüstana qaçmışdı. Bunların fitnəsini önləmək üçün əvvəl etibarlı keşişlərdən birinin könülünü qazanıb daha sonra ayanlarını bir araya gətirmək surətiylə məzkur keşişi hədəf göstərib onu öldürdülər. Rus komandiri, onların könülünü qazanma mövzusunda ümidsizliyə qapılaraq sırf öz əsgərləriylə etiraz etməyə əzm etdi. Keşiş məsələsindən sonra mübarizə atəşini yandırıb sol tərəfə hücum edərək o da məğlub olub yeddi ədəd top mancınığı əhalinin əlinə keçməklə ora düşdü. Özü, yazıq bir şəkildə və qorxmuş vəziyyətdə Tiflis istiqamətinə qaçdı. Və indi sözünü etdiyimiz safahatta həyəcan zirvədədir. Bahar mövsümü gəldiyində və zəfər bayraqlarınm yellənmə zamanı çatdığında Allahın icazəsiylə dərhal o saatda səfər hazırlıqlarını ikmal edib fürsəti əldən qaçırmadan küfrü yaxan əsgər, müzəffər ordu və atəş püskürən toplarla hərəkətə keçəcəyik. Hərəkətimizdən sonra hər cür möhkəmlətmənin ediləcəyi ortadadır. Mövqeyi uca Axısqa Valisi Şərif Paşa cənablarınca Rusiya gediyindən (gələcək təhlükəyə qarşı) burasının mühafizəsi təmin ediləcək, Allahın inayətiylə ən böyük ihtilallərin meydana gəldiyi və ulduzu uğursuz Rus kəfərəsinin Qarabağda törətdiyi qırğın vasitəsiylə açılan bütün gediklər, iki dövlətin əsgərləri tərəfindən bu şəkildə bir hərb vasitəsiylə bağlanılacaq, vaxtı zamanı gəlib işə başlandığında Rusiyanın fəsadı məsələsi tamamilə qozbel olmaqdan qurtarılıb kökündən qazınacaq və bu gündən sonra iki tərəfin sərhəd mühafizəçiləri bozgunculuktan fərahlámış bir halda sınırların və mütəallikatının qorunması xidmətiylə məşğuliyyət edib; Rusiyaya Ağılkələk qalasının necə qorunulub güdüləcəyini və öz sınırlarını tanıtdıraraq Axısqa da, bu tərəfin smırları daxilində qalaraq Memaliki Osmanıyədən olacaq. Afiyətdə qalınız.

[1807/1808]

XƏTT, 784\36643

72

QARABAĞ XANI İBRAHİM XƏLİL XANIN QIZI TUTU XANIMIN DÜŞMƏNƏ QARŞI OSMANLI DÖVLƏTİNDƏN KÖMƏK TƏLƏBİ

Rusların Tiflisi işğal etməsi üzərinə yurdlarını qorumaq üzrə döyüşdükdən sonra Şəkini təkrar geri alıb, düşmənin bölgədə zəifliyindən faydalanaraq Dağıstandakı idarəçilərlə razılaşdıqları, lazım olan kömək edildiyi təqdirdə ruslara üstünlük təmin edə biləcəkləri barədə Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın qızı Tutu xanımın ərəbcə məktubunun tərcüməsi.

[1813]

***

Qarabağ Valisi Şəhid İbrahim Xanın qızı Tutu Xanımdan uca eşiyə göndərilən ərizə

Tərtəmiz bir dövlət rəisinin sultanlığıyla İslam Dinini şərəfləndirən; sultanların dayağı olan bir dövlət başçısının xilafətiylə göyləri və yerləri nurlarla dolduran; İslamın Sancağını və tövhid əhlinin nişanını zıllu'llah və aləmlərin Rəbbinin xəlifəsi olan mövlamızla yüksəldən Allaha həmd olsun. Allah Təala onun zəfərlərini və fəthlərini davam etdirsən. Bütün küfr millətlərinə qarşı onu müvəffəqiyyət və qəhrəmanlıqlarla dəstəkləsin. Onu doğru yola sövq etsin. Beləcə o bütün Müsəlmanların işlərini yoluna qoysun. Müşriklərin xoşuna gəlməsə də Allah bu gözəllikləri nəsib etsin.

Allah Təala Hz. Məhəmmədə salat və salam etsin. Cənabı Haqq onu, bütün dinlərə üstün gəlməsi üçün hidayət və haqq din ilə göndərmişdir. Ayrıca onun ailəsinə, səhabələrinə, xanımlarına və hidayətə ərişmış olub hidayət yoluna aparan və doğru yolu tutmuş olub insanları doğru yola sövq edən xəlifələrinə də salat və salam olsun. Amin. Aləmlərin Rəbbi olan Allaha həmd olsun.

Bu sənəd, çox zəngin və çox mərhəmətli olan Allahdan heç ümidini kəsməyən; mərhum, şəhid, Allah yolunda döyüşmüş, Osmanlı dövlətinin qapısında qədim və səmimi bir xidmətçi olan İbrahim Xan Qarabağının qızı Dudu Xanımın;

Ən qiymətli, ən böyük, ən şərəfli, ən üstün, ən ağıllı olan; əzəli hidayətlə doğru yolu tapmış, sonsuz lütflərlə dəstəklənilmiş bizim ən böyük imamımız, Ərəb və Acəm sultanlarının əfəndisi, bütün millətlərin əfəndisi, himmətləriylə İslamı və Müsəlmanları dəstək olan, böyük kralların və sultanların övüncü; qəti dəlil, qılınc və qələmlə haqqın dəstəkçisi; küfrün və dinsizliyin əlamətlərini ortadan qaldıran; dümdüz və doğrunu tapmağa yarayan qanunlar qoyan; qısaca gözəl xüsusiyyətlərini yazmağa qələmlərin aciz qaldığı və başqalarının xəyallarının belə ərişə bilməyəcəyi xüsusiyyətlərə sahib; dinin təməllərini meydana gətirən əmr və qadağanların tastamam tətbiq olunmasını sağlayan; sonu gəlməz şəkildə bütün canlıları əhatə edəcək şəkildə süfrəsindən faydalandıran; qüdrət, burhan, hüccət, bəyan, şövkət, əzəmət, cəlal, iti anlayış və bu ayəyi kərimәni nümunə götürərək şövkət Sancağını ucaldan; **"Allah Təala ədaləti, yaxşılıq etməyi və yaxınlara baxmağı əmr edər. Həyasızlığı, kötülüğü və üsyanı qadağan edər."*** Bu anda sultan olan müzəffər və Allah yolunda döyüşərək qazi olmuş, iki qitənin və iki dənizin sultanı, Harəmeyni Şərifeynin imamı – Allah onun səltənət otağını, əzəmət və ucalığını Müslümanların üzərindən əskik etməsin. Haşmət, şövkət və ucalıq çadırının dirəklərini əbədiyyət və sonsuzluq ilə Müsəlmanların üzərində daim etsin. Xilafət və səltənətini dünya durduqca, zaman dövran etdikcə daim etsin.

Allahım! O sultana və onun əsgərlərinə zəfər lütfkarlıq et! Düşmənlərini də məğlubiyyətə uğrat. Kafirləri qəhr et. Kafirlər birliyinə qarşı bizlərə zəfər bəxş et.

Bəli, mömin kişilərlə qadınlara, Müsəlman kişilərlə qadınlara yönəlik olan Allahın bu ayəyi kərimәsinə itaət etmək bir borcdur: **"Ey iman edənlər! Allaha, Rəsuluna və sizdən olan ulü'ləmrə (idarəçilərə) itaət edin!"**.**

İndi bu itaətin şanlı, şövkətli və böyük Dövləti Aliyyəyə olması lazımdır.

Allaha həmd və sənalar olsun ki, bu anda atalarımıza ayrılan topraklarda, onlara verilən fərmanlar və əmrlər istiqamətində haşmətlü, əzəmətli və ehtişamlı Osmanlı dövlətinə itaətkar vəziyyətdəyik. O uca dövlətin icazəyi və əmrləriylə burada hökm sürməkdəyik. *Ancaq Nəbi sallallahu əleyhi və salləmim hicrətinin 1225.* ilində küffar Tiflisi zəbt etdi. Biz də onlara qarşı dörd il cihad etdik. Bundan sonra minlərlə Müsəlmanla birlikdə kişi və bacılarımız şəhid oldu. Bu il yurdumuzu tərk edərək hicrət etdik. Yenə bu il əsgərlərimiz kafirlərlə hərb etdi və biz də 2400 adamla onlarla döyüşdük. Onları Şəki diyarından çıxardıq və bizim ordumuz Şəki diyarına girdi. Ancaq düşmənin geri almasından qorxuruq. Çünki bizim nə mühimmatımız nə də topumuz var.

İşdə bu səbəbdən ötəri vəziyyətimizi Osmanlı dövlətinin uca eşiyinə ifadə etməmiz zəruri hala gəlmişdir. Ayrıca Dağıstandakı idarəçiləri və Müsəlman xalqı ilə də ittifaq qurduq. Allah yolunda qaza edərək qazi olmuş fəzilətli alim Hüseyn Əfəndini də, vəziyyətimizi dövlətin irəli gələnlərinə bildirməsi üçün Osmanlı dövlətinə göndərdik. Dövlət başçımızdan, bizim adımıza bir fərman çıxarmasını və onun hökmünə ram olunmasını ümid etməkdəyik. Biz burada bütün silahlarımızla birlikdə qırx min qədər Müslümanız. Əmr vermək öndərimizdən, əmrə uyğun gəlmək də bizdəndir. Çünki bu anda ətrafımızda olan Rus kəfərəsi zəifliyə uğramış vəziyyətdə. Geriyə qalan əsgərləri də bizə qarşı zəfər əldə edə biləcək halda deyil. Allah Təala kafirlərin kökünü qazıntısın. Allahın köməyi olmadan nə müvəffəqiyyət əldə edilə bilər, nə də məğlubiyyətdən qurtuluş mümkün olar!

[1812/1813]

XƏTT, 1108/44645_F

73
RUSLARIN ŞUŞA ÜZƏRİNƏ GETMƏSİ, İRANLILARIN ŞUŞANI TƏRK ETMƏYƏ MƏCBUR QALMALARI VƏ GƏNCƏDƏ ƏSGƏR SAXLAMALARI

Tiflisdə olan rus generalı Yermolova, Tatar Ağası ilə məktub göndərilərək bölgə haqqında məlumat əldə edildiyi və cavabı yazıya alındığı; Buna görə, iranlıların etiraz etmələrinə baxmayaraq, rusların Şuşanı ələ keçərərək Penik tərəfinə irəlilədikləri, hətta dəniz yolu ilə gətirdikləri qüvvələrlə Tehran tərəflərində döyüşə hazırlandıqları; Digər tərəfdən Şuşa, Gəncə və Tiflis ətrafında bulunan əlli min iranlı əsgərin ruslar tərəfindən on min Osmanlı əsgərinə bərabər görüldüyü, Yeniçəri Ocağının qaldırılaraq yerinə qurulan ordu yapılanmasının izlənildiyi ayrıca Osmanlı dövlətindən bölgədəki bütün dövlətlərin çəkindiyi barədə Çıldır valisi Haqqı Paşanın Ərzurum valisinə göndərdiyi qaimə.

[20 may 1827]

Çıldır Valisi Haqqı Paşa qullarının Ərzurum valisinə məbus qaiməsidir

Dövlətli, inayətli, atufəli, übbəhətlü vəli-ne'məti bi-minnətim əfəndim sultanım həzrətləri

Akdəmcə hak-pay-ı növbət-asa-yı vəliyyü'n-ni'manələrinə ifadə olunduğu üzrə tatarlarımız ağası Osman Ağa qulları ba-təhrirat Tiflisə Cenaral Yermelof tərəfinə irsal və ol həvalidən təhqiq etdiyi həvadisləri avdətlərində haqq-payı mərahim-ihtiva-yı samilərinə ifadə qılınacağı çənd-ruz akdəm ba-ərizə ifadə olunmuş idi. Gurrəyi Rəbiüləvvəldə ağanı mərkum Yermelofun bir qitə kağızıyla avdət və takririnə nəzərən; Səfərü'l-hayr'ın iyirminci günü Şuşaya iki saat məsafə çay üzərində Rusiyalının ordusu olub alə'l-gaflə Şuşada olan İranlı məmurları Rusiya ordusunu basıb bir miqdar müharibələrində Rusiyalının ordularında takviyət olduğundan zə-fər-yab ola bilməyib məyusən Şuşaya avdətlərində ardınca Rusiyalı Şuşa üzərinə çatıb İran əsgəri müqavimət edə bilmədiklərindən kəmafi's-sabık Şuşa yedlərinə keçirib İran əsgərini bu surətlə dəf etdikləri və şahzadənin dayıları da işbu müharibədə tələf olub yüz qədər sər-əsaslarını

əsir olaraq hayyən Tiflisə gəlmiş olduğunu ifadə edirlər. Və mahı məzkurun iyirmi üçüncü günü Yermelof səkkiz-on min qədər əsgər və qırx qədər top ilə Penik tərəfində Hüseyn Xan və Həsən Xan üzərinə getmiş və müqəddəm bəyan etdiyimiz vəch üzrə Lori başında beş min qədər əsgərlə Kinaz qapalı və Həsən Xan ilə Hüseyn Xan qüvvət üzrə olduqları əcildən Tiflis Tərəkəmələrindən min iki yüz Tərəkəmə Xanəsi İraniyana tabe' olmuş və hafiyyətən xəbərləşib Həsən Xan Lori üzərindən çatıb ol xanaları əmval və əşyasıyla Rəvan tərəfinə sövq etdiyi və Çeçen tərəfindən Rusiyalının imdadı gələcək yollarını yıxmışlar deyu tərəfi çakəranəmdən təhrir olunmuş idi. Tiflisdə də bu sözü tatar ağası isdima' etmiş, Yermelof da söyləmiş, yollar yıxıldı. Amma mücəddədən düzəltdirdik. Və bahrən külliyətli əsgərimiz çıxıb Tehran tərəflərində bu günlərdə müharibə olmaq ehtimaldır deyu takrir etmiş. Və İranlının hududlarına bu günə tahatti və önlərinə gələn yerləri qarət və gərək əsir etdikləri zahirdə Rusiyalının zəifliyinə azv olunar isə də zəifliyindən olmayıb Rusiyalının elçisi əvvəl-bahar Şah tərəfində olmuş və elçi gedib avdət etməyib müharibə olub olmayacağı aydınlaşma etmədiyindən birdən birə ləğvi əhd maddəsi dayanı mülahizəmiz olduğuna mebni müharibə üçün əsgər təcəmmu' etmədən və kimsənin xəbəri olmadan İranlı oğru gibi bu günə bil-rəftar hüdudumuzu garət etdilər isə də bundan belə qarşılıqı bi'l-misl etmək üzərimizə lazım gəlmiş və bu səydəyik deyu takrir etmiş. Və Şuşa və Gəncə tərəflərində Tiflis civarlarında İranlının əlli min miqdarı əsgərləri olduğunu yenə Yermelof bil-münasəbə ifadə və Dövləti Aliyyənin on min əsgəri qədər indimizdə ol miqdar cəmiyyətləri görünməz deyərək bir takrirində surəti dostluq göstərmiş və İranlı ilə müharibələri zühurundan bəri neçə dəfə kağızları gəlmiş isə Acəm oğrularına Axısqa tərəflərindən də bəzi sirakın mülhak olduğunu təhrir edərlər. Tərəkəmə, Tahmas[b] Qulu və Qurban adlı kimsələri bu dəfə kağızlarında musarrah yazarlar. Mərkuman əl-an mahbus olduqları akdəmcə haqq-payı alilərinə ifadə və Həsən Xan həbsdən istihlasını iş'ar etmiş idi. Əl-yəvm mahbus olduqları və hər halda qayğı olunaraq hududlarına bir kimsənin tahatti etməməsi ekid(ən) tənbeh qılındığı və Yermelofun bundan sonra bu

maddəyə dair kağızı zühur edincə mərkumanın li-əcli't-tərbiyə həbsə ilqa olunduqları bəyan olunmaq lazım olar mı olmaz mı? Əmri Səniyyələrinə həbs olunmuş idüğü və şəxsi merahim-simat-ı Səniyyələrinə bir çox səna etmiş və orduda məmurluqları əsnalarında görüşdüklərini bəyan edərək "Bəndənizin də hüduda dair sayəyi həm-vaya-ı asiyyədə olan himməti dövlətiniz ilə diqqət və qayğımızdan mahzuziyyət göstərmiş və Asakiri Mənsurayı Məhəmmədiyənin Dəraliyyədə yüz min qədər təhrir və mövcudiyyətini eşitdik və şəxsən şövkətli, vəlayətli, qüdrətli, əzəmətli vəli-ni'mət-i bi-minnət Padşahımız əfəndimiz həzrətlərinin zatı humayunları təlim günü təşrifi humayunları deyilir vaqe' mi ?" deyu sualında bir az da münasib əlavə ilə təsdiq və ifadələrində yarım saatdan çox məsfur sükut edib sonradan özü də təyid və təsdiq edərək davam və qıyamı ömürü humayuna dua etmiş və İranlı Ərzuruma səfir göndərib Dövləti Aliyyədən bu babda yardım istəmiş bundan habir deyərək sualında o günə maddələrdən bizim kimi xidmətkar makuləsi xəbərdar olmaq Dövləti Aliyyənin üsuluna münafidir. Belə yenilik məsmum olmuş deyil və Açıkbaş xanının Ərzuruma gəlməsini sual etdiyinizdə bilməm deyu cavab etmiş. Bu sualı edərlər isə bu vəchilə cavab etməsi tərəfi bəndəganəmdən mərkuma tənbeh olunmuş idi. Tiflis dərununda olan əhalidən bir miqdar Qızılbaş olduğundan Həsən Xan tərəfindən üç yüz tüfəng və beş yüz qıyyə barıt və bir miqdar qüllə xaficə göndərmiş və Tiflis içindəki məscidlərinə pinhan etmişlər. Yermelof bir tərəfdən xəbər alıb məsciddən çıxarıb lakin məscidlərin qapısını bağlayıb qeyri bir təhqir etməmiş və çənd ruz sonra qapını da qüşad etmiş. Tiflis əhalisinin də keyfiyyətləri bu günə olduğunu söyləyər. Və Tiflisə çatana qədər əsnayı rahda gördüyü Gürcülər gecə və gündüz xahiş və niyaz edərlər. "Dövləti Aliyyə tərəfindən nə vaxt bir zuhurat olar ki tabe' olub Rusiyalıdan xilas tapaq" deyərlər. Və Tiflisə çatana qədər və gərək avdətində gördüyü əhaliyi Gürcüstan hər halda bu ili mübarekədə Rusiyalının kralları mürd olduğundan bir-birləriylə çox münafəsə və münaqişələri olmuşdur. Əlbəttə zəifləri dərgardır deyu söylədiklərini ifadə edər. Və Açıkbaşda olan Göriyə xanı bir qitə kağız ilə adamı zühur edib səkkiz on ay

əvvəl razılıqlarıyla Göriyədən iyirmi nəfər kölə çıxıb Hanoya gəlmişlər. Və Hanodan hər birərləri bir tərəfə getmişlər. Bizim ol tərəfdən bu qədər adamımız fərarilik etdi. Hano bəyindədir deyu tərəfimizə yazmış. Gevabelban Sancağından bir nəfər Müsəlman həbsdə olub istihlası tərəfi çakəridən yazılmış idi. Həbsi buraxmayıb məzkur adamları qadr etmiş. Üzrü beyhudədən olduğu bəyanıyla həbs təkrar matlub olunmuşdur. Bunu ifadəyə münasib bu ki Açıkbaş xanının bu tərəfdə olub olmaması və nə günə surətdə olduqlarımızı anlamaqdır. Hər bir tərəfdən təcəssüsdən halı deyil. Bi-hikməti'llah həzrəti Allah evrəngi tacdarilərində dünya dayandıqca mukim etsin. Səltənəti Səniyyənin dəhşəti cümlə düvəli əhatə etmiş və hər kəs xovfu haşyətə düşmüşdür. İnşaallah maşallah şimşiri hulusu həzrəti cahandari cümləsini kəsər biçər. İndiki hal bu günə olduğu muhatı elmi cahan-fehmi aliləri buyurulduqda ol babda və hər halda əmri fərman vəliyyü'n-ne'mət-i bi-minnətim əfəndim sultanım həzrətlərinindir.

Fi 23. L. [12]42 [20 may 1827]

Əs-seyid

Haqqı

XƏTT, 427/21863_D

74

RUSİYANIN QARS ÜZƏRİNƏ ƏSGƏR GÖNDƏRƏCƏYİ XƏBƏR ALINDIĞINDAN ƏSGƏR VƏ SURSATIN ARTIRILMASINA EHTİYAC DUYULMASI

Qars mühafizəçiliyi tərəfindən İrəvana təbrik bəhanəsilə göndərilən saqqallı ağası ilə general Paskeviç arasında olan görüşmədə, İrəvan və Naxçıvanı ruslar, Təbriz və Xoyu iranlılar almak üzrə razılığa gəldikləri, Osmanlı dövlətinin Yeniçəri Ocağını qaldırdığından ötəri yenidən əsgər yazımı üçün bölgədə əsgər saxladığının ifadə edildiyi; Rusiyanın Qars üzərinə əsgər göndərəcəyi xəbər alındığından əsgər və xüsusilə topçu və qumbaraçıya ehtiyac duyulduğu barəsində Qars mühafizi və Ərzurum valisi Qalib Paşanın təhriratları.

[15 may 1828]

***

İşbu takriratın bir nüsxəsi də inayətli Əhməd Paşa qarındaşım bəndələrinə irsal olunmuşdur.

Iydi şərif əsnasında Qars mühafizindən gəlmişdir.

Rəvana yenarələ təbrik bəhanəsiylə irsal olunmuş olan saqqallı ağası gəlib mərkum Rəvana çatdığında Paskiyeviç Rəvana gəlmiş olub savbı ubeydanəmdən irsal olunaraq mərkumun çatdığı məlumu olub "gətirmüş? əsgər gətirirmişsüz nə əsgərdir ?" deyu sual etmiş, mərkum da "paşamız vaxtsız gəldiyindən karyələrdə təyinat verib idarə olunur Dövləti Aliyyə yeniçəri əsgərini qaldırdığı məlumunuz olmuşdur, indi mücəddədən nizam əsgəri tərtib və hər bir yerdə təhrir olunar" deyu cavab verdiyi "Osman Paşa onun bunun sözünə baxıb sözündə durmaz idi, bu paşa nə vəchilədir ?" deyu sual etmiş, mərkum da "kimsənin sözüylə iş tutmaz Dövləti Aliyyə və səraskər paşa əfəndimizin əmrinə baxıb nə günə əmr olunar isə ol günə hərəkət edər" deyu cavab verdikdə yenerali çağırıb "kumuşluk və dostluq eylə" deyu tənbeh etmiş olduğu və mərkum da Paskiyeviçdən sual etmiş ki, "barışı nə vəchilə etdiniz ?", Aras çayından bərisinə Rəvan və Naxçıvan bizim, kənar tərəfi Təbriz və Xoy və sairi İranın olmaq üzrə musalaha etdiklərini və on kürüd pula kəsib yeddi kürüdünü alıb üç kürüdünü də verənə qədər Xoya əsgər qoyub məbləğ-ı məzbur təslim olunduqda əsgərini qaldırıb Xoyu təslim edəcəyini "barışga nə qədər müddət verildi?" deyu sual ətdikdə "Acəm vaxt bilməz lakin bu qədər var ki, əgər bir tərəfdən pislik zühur edər isə musalaha pozula, zühur etmədikcə musaləhadır ki, vaxtı və müddəti bu qədər" deyu ifadə etmiş olduğu və Abbas Mirzənin oğlu hədiyyə ilə gəlib Təbrizdə Paskiyeviçi gördükdə Paskiyeviç əsgərini çəkib Qarabağ tərəfinə göndərib özü Rəvana gəlib Mirzə Abbas Təbrizə gəlib yeddi mah vədə kəsmişlər ki, sizdən və bizdən rəaya xahişi ilə kangı tərəfə gedər isə mümanaat olunmaya. Vədə xitamında xahiş edən olar isə sahib olmayıb qaytarıla və məsfur Paskiyeviç Ramazanı şərifin on beşinci günü Rəvandan qalxıb Tiflisə getdiyi və mərkum sırrən xəbər almış ki, guya Tiflisə çatıb ihtiyatən Osmanlıya mülahık hududlarına əsgər qoya.

Rəvanda sözünə etibar olunar Sərtib tərəfinə mərkumun etimadı olar bir adam göndərilib xəbər sual olunduqda göndərmiş olduğu takririridir ki zikr olunur.

Fi'l-asl Qars rəayasından olub indi Rusiyalı tərəfində olan Keçəl Evadisin oğlu və sərdarın taciri Məşhəd Əli dedikləri mürtədi Rəvanda Paskiyeviç gətirib Axısqanın və Qarsın yollarını və başlarını xəbər almış, məzkurlar da "Axısqanın yolu və əhalisi mətndir, Qars asandır" dediklərində mərsum gücənib "siz mənim sualıma cavab verin qeyri söz istəməm Qars üç günlük sözdür, diyarlıq üçün sizi istədiyimdə gələsiz" deyu tənbeh etmiş olduğu və "iki maha qədər əsgəri və hayvanatı pərişan olduğundan gələ bilməz iki mah mürurunda gələcəyinə şübhə etməsinlər və gafıl olmasınlar" deyu sifariş verdiyi və Təbriz və sair yerlərdə İraniyanın hər nə qədər top və cəbhəxana və sursatı var isə cümləsini əsgəriylə göndərmiş olduğu və mərkum adamımız Fərrux Bəy dedikləri bəyə sərdarın topcubaşısı imiş onu və İsmayıl Xanı da göndərib sual etmiş mərkuman da Sərtibin takrirlərini verib və Qarasusakı dedikləri bəyə və Rəvandan bundan akdəm kral yanına getmək üzrə getmiş idi. Paskiyeviç ilə zidd olduqlarından səraskərliği özünə həvalə etdirmə[k] üçün getmiş olduğunu mərkuman ifadə etmişlər və Paskiyeviç Rəvanda Norsis Mahrəsəni gətirib "sən oxumuş adamsan qırmızı yumu[r]tanı edib Tiflisə gəlib onda sakit ol köhnə xəlifə var imiş gəlsin Üçkilisədə otursun" dəyib Sərtib ilə Rəvan yerlisindən Mülksəhana divan etməyi həvalə etmiş və Fərrux Bəy Rusiyalıya xidmət etməyib bu tərəflərə gələcəyini söyləmiş olduğu.

Və Təbrizə göndərilmiş olan adamlara da "Paskiyeviç və ya əsgər gələr isə gəlib xəbər gətirəsiz" deyu tənbeh olunmuş olduğundan Səril adlı yerdə Paskiyeviç rast gəlib əsgərinin Qarabağ tərəfinə getdiyini xəbər alıb avdət etmişlər və nasih etdikləri takrirləridir.

Barışığı altı kürüd pula kəsib beş kürüdü İngilis elçisinə təslim olub və bir kürüdü qalmış olduğundan iki min soldat Xoya və beş yüz soldat Mərəndə qoymuş olduğu və üç min zimmi xanəsi Rəvana gəlməyə söz vermiş olduğu və Təbrizdə olan müctəhid təbir etdiklərinin oğlu Əbulfəttah iyirmi xana ilə Rusiyalıya bi-at edib Rəvana gəlmiş olduğunu digər adamlarımız da xəbər verdilər və bu tərəflərdə zahirəsi az olduğundan və Qarabağ səhil olduğundan əsgərini ol tərəfə göndərmiş olduğu.

Qalib Paşa qullarının takriridir.

Dövlətli, inayətli, atufətlü, rəf'ətlü, mürüvvətli vəliyyü'n-ni'am kəsəril-kərəm əfəndim sultanım həzrətləri;

İşbu ərizəyi bəndəgi ixrac olunmaq üzrə ikən Qars mühafizi bəndələrindən bir-birini ardınca təhrirat zühur edib Rusiyalının May evailində Qars üzərinə hərəkətini xəbər almış olduğundan topçu və əsgər istidasında olmaqdan naşi manzuru aliləri buyurulmaq üçün eynilə təqdim olundu. Ərzurum və Qars və Axısqada mürəttəb topçu mövcud isə də mütə-fənnin olmadıqlarından və Bəyaziddə isə mürəttəb topçu olmayıb Ərzurum'dan bir miqdar nəfərat göndərilmiş isə də mümarəsətləri olmadığından hər tərəfə işə yarayar topçunun lazımlılığı aşkar olduğuna görə bundan akdəm Dərsəadətdən niyaz olunan topçu və humbaracıların lütfən və kərəmən bir an akdəm isalının iktiza edənlərə tənbehinə inayəti aliyyələri mütəmənnanı bəndəganəmdir və əsgər xüsusu ərizəyi ubeydanəmdə muharrər olduğu üzrə cümlə məmurlara şəhəri Ramazanı şərifdən bərü xəbər göndərilməkdə ikən hələ Rizəli Tuzcuzadə və yeddi yüz miqdarı piyadasından maada gələn olmayıb Qars və Bəyaziddə çakərlərinin dəlil və tüfəngçilərindən başqa əsgər olmadığı və həzrəti hayrü'l-Hafızin'ə əmanət ikisindən fikiri acizanəm çox idüğü cəhətdən mumaileyh Tuzcuzadə dərhal Qarsa təyin və irsal və yenə lazım gələnlərə isti'cal qılındığı və Livanədən bu tərəfə matlub min nəfərin çıxdığı xəbəri gəldiyindən vürudunda onlar da Rəvan [və] Bəyazidə göndəriləcəyi və bundan belə də təvarüd edənlər gəldikcə həmən kalateyni mərkuməteynə ərişdiriləcəği hasəbiylə çakərləri makdurumdan çox leyi ü nəhar əsbabı lazıməyə sayı bi-şumar etməkdə isəm də mütləq avn və imdadı həzrəti xeyirin-Nasirin ilə himəmi aliyyəyi Səltənəti Səniyyəyi əbədiyyü'd-dəvama möhtac olduğu muhatı elmi aliləri buyurulduqda hər halda əmr u fərman həzrəti məhrum ləhü'l-əmrindir.

Fi gurrəyi Za. il [12]43 [15 may 1828]
Möhür
Qalib

XƏTT, 1088/44264-O

75

ŞAHSEVƏN TAYFASININ QARABAĞA OLAN HÜCUMLARINDAN İSTİFADƏ EDƏRƏK İRANI GİZLİ BİR MÜQAVİLƏ BAĞLAMAĞA MƏCBUR ETMƏSİ

Şahsevən tayfasının Qarabağda çıxardığı qarışıqlıqları nizama salmaq üçün Rusiyanın İranı gizli bir müqavilə bağlamağa məcbur etdiyi; Həyata keçirilən təhqiqat nəticəsində bölgədə görülən əskikliklərin ən əhəmiyyətlisinin, aktual və yerli mövzulara vaqif, qonşuluq əlaqələrini idarəyə müqtədir bir komandir ilə oyanıq və hərəkətli bir valinin təyinləri olduğu; Qarabağ tərəfdən qaldırılıb Urmiya yaylaqlarına yerləşdirilən Şahsevən tayfasının Tiflis əsgəri heyəti tərəfindən süvari üsulunda öyrədiləcəyi mövzularında Ərzurumda vəzifəli Nüsrət Paşanın Ulduz Sarayına çəkdiyi teleqraflar.

[28 iyul 1886]

***

Ulduz Sarayı humayunu

Ərzurum 'da Nüsrət Paşadan gələn teleqraf

Cavab]. Bir böyük əməliyyat icra olundu. Əsiri firaşım ancaq bədəndən bir ramak can olsa belə ondan uğuru həzrəti vəliyyü'n-ne'mətdə fəda eyləməyi dəyanətən vacib bildiyimdən ordunun təhqiqatı dər-dəstdir. Ancaq buralarda görülən nöqsanların ən birincisi əhvalı halıya və məhəlliyə və münasəbatı həm-ətrafını idarəyə müqtədir bir müşir ilə oyanıq və mütəharrik və ruhlu bir vilayət valisinun tədarükü fərzi ayn məsabəsində olduğu təhqiqatdan aydın olur.

Fi 15 iyul il [1]302
Qulları **Nüsrət**

İran Dövləti, Caf və Kurdistan ta'addiyatı və Bağdad valisinun Şiələr haqqında Samarra müftisi məsələlərini meydana çıxararaq asakirini Rusiya komandirlərinin taxtı idarəsində olduqları halda Rusiya Dövləti Şahsevən aşayirinin Qarabağ cəhətində vaqe' olan ta'addiyatlarını nizamlamaq işa'asıyla Tiflisdə şahzadənin müavini Ferik Ceneral Şiyelof mürəxxəs təyin edilərək bər-vech-i zir muahədəyi hafıyyənin tənzim və mübadiləsinə İran Dövlətini məcbur etmişdir. Bu muahidənin xülasəsi hər nə vaxt Dövləti Aliyyə İngiltərənin əfkarına ittibaən Rusiya əleyhində olacaq və

Rusiyalıyla İngiltərə arasında bir müharibə zühur eylədikdə Dövləti Aliyyə, Rusiya və İran ilə müttəhid olmayacaq olarsa

Nüsrət Paşadan gələn teleqraf

Rusiya Dövləti Şahsevən aşayirinin Qarabağ cəhətində vaqe' olan ta'addiyatlarını beynə'd-Dövləteyn nizamlamaq işa'asıyla Tiflisdə prensin müavini Ferik Ceneral Şiyelof mürəxxəs təyin edilərək bər-vech-i zir muahedəyi hafiyyənin tənzim və mübadiləsinə İran Dövlətini məcbur etmişdir. Bu muahidənin xülasəsi hər nə vaxt Dövləti Aliyyə İngiltərə'nin əfkarına ittibaən Rusiya əleyhində olacaq və Rusiya ilə İngiltərə arasında bir müharibə zühur eylədikdə Dövləti Aliyyə, Rusiya və İran ilə müttəhid olmayacaq olar isə

Fi 16 iyul il [1]302 [28 iyul 1886]
Qulları **Nüsrət**

Bu da

İran Dövləti Caf və Kurdistan ta'addiyatı və Bagdad valisinun Şiələr haqqında Samara müftisi məsələlərini meydana çıxararaq asakirini Rusiya komandirləri taxtı idarəsində olduqları halda

Qulları **Nüsrət**

Tehran Səfirliyini bir heyəti əsgəriyəyə ürək edəcəkdir və kaffəyi qüvvəyi əsgəriyəyi İraniyənin tənzim və tərtibini bu heyəti əsgəriyə dəruhdə edəcəyi və hətta elanı hərb edərək Van və Bağdad tərəflərindən kamalı şiddətlə təcavüzü hərəkət etmək və Rusiyalı da Ərzurum cəhətindən ihafə etmək və nəticəsində muahharan təqdim qılınacaq xəritə mucibincə qərar verdiriləcəyi nəticəyi muahədələri olduğundan bunun suveri icraiyəsini tanzim etmək üzrə Rusiya Dövləti tərəfindən indidən Təbrizə bir ərkanı hərb miralayının irsal qılındığı kimi əsbabı münazaa deyilən cəsur və silahşor Şahsevən tayfası Qarabağ cəhətindən qaldırılıb Rumuya yaylaqlarına yerləşdirilmişdir və bunları və İran daxilində olan aşayiri Kürdüyə və sairəyə Çərkeş və Qazax süvariləri üsulunda təlim öyrətmək üzrə Tiflis Heyəti Əsgəriyəsi tərəfindən təlimçilər tərtib qılınmışdır və bir miralay da əl-an Tehranda nümunə olmaq üzrə təlim etdirilməkdədir.

Fi 16 iyul il [1]302 [28 iyul 1886]
Nüsrət

Y. PRK. ASK, 35/24

76

RUSİYADAN GÖNDƏRİLƏN SANDIQDAKI "QARABAĞ" BAŞLIQLI KİTABLARA ƏL QOYULMASI

Anadoludakı Ermənilləri qışqırtmaq məqsədiylə yurda soxulan zərərli sənəd miqdarının gün keçdikcə arttığı, Ohannes adlı Ermənin Rusiyadan göndərdiyi sandıqdakı "Qarabağ" başlıqlı kitabların məzmunu tamamilə zərərli görüldüyündən əl qoyulduğuna dair Daxiliyə Nəzarəti təzkirəsi.

[18 yanvar 1887]

Hüzur-u aliyi həzrəti Sadarət-pənahiyə

Anadolu tərəflərindəki Ermənilərin təhəyyücü əfkarı zımnında aralıq aralıq tərtib və irsal olunmaqda olan sənədi muzırranın bu günlərdə kəsrətlə vürud etməkdə olduğu kimi keçən gün Ermənı millətindən Ohannes adına Rusiyadan göndərilən bir sandıq dərunında olan "Qarabağ" adında yüz otuz ədəd kitabın mündəricatı kamilən zərərli görünməkdən naşi həbs olunduğuna və indiyə qədər vürud edib bər-mu'tad Maarif Nəzarəti Cəliləsinə irsal olunan bu kimi resail və sənədi muzırranın əsami və sairəsini mübeyyin dəftərin göndərildiyinə və bəzi ifadəyə dair Rüsumat Əmanəti Aliyyəsindən vəkili təzkirə məzkur dəftər ilə birgə təqdimi hüzur-u samiyi Sədarət-pənahiləri qılınmış olmağın ol babda.

Fi 6 Qanunu sani [1]302 [18 yanvar 1887]
DH. MKT, 1393/66

77

QARABAĞ ERMƏNİLƏRİNİN VAN, BƏYAZİD VƏ MUŞ TƏRƏFLƏRİNƏ HÜCUM ETMƏYƏ HAZIRLANMALARI

Naxçıvan və Qarabağ ermənilərinin Qars ətrafında toplanıb, İran erməniləriylə birləşərək Van, Bəyazid və Muş tərəflərinə hücum etməyə hazırlandıqları xəbərlərinin alındığı və Qazax yüzbaşı kapitanlarından Aşimov adlı Rusun Tiflisə gəlib bu qüvvətin əmrini boynuna götürəcəyinin bildirildiyinə dair Tiflis baş konsulunun təhriratı.

[9 fevral 1891]

***

Dövləti Aliyyəyi Osmaniyə Tiflis Başşehbəndərliyi

Tiflis Başşehbəndərliyinə fi 28 Qanuni sani il [1J306 tarix və 7481/22 nömrəli Peterburq Səarətiyi Səniyyəsi tərəfi alisindən mevrud təhrirat surətidir

Nəzarəti Cəliləyi Xaricdən fi 14 Qanunu sani il [1]306 tarixiylə varid olan təhrirata leffən Qars Şehbəndərliyindən mərsul təhrirat surətinin mündəricatına nəzərən Naxçıvan və Qarabağ Ermənilərinin o cəhətdə xeylicə təcəmmu' edib icrayi tərtibat etməkdə olduqları və bunların hüdudu İraniyədən keçmələrinə İran Dövlətinin icazə verəcəyi və İran Ermənilərıylə də birləşib Van və Bəyazid və Muş cəhətlərinə hücum etməyə hazırlanmaqda olduqları rəvayət edildiyi və bundan iki il müqəddəm Habəşistan'a gedib tahtə'l-hıfz Fransızlar tərəfindən Odessaya qaytarılan Qazax təqaüd kapitanlarından Aşimof adlı Rus Tiflisə gəlib salifü'l-bəyan hücum qolunun əmri əmrini deruhdə edəcəyi aydın olmuş olmaqla təhqiqatı lazimə və silsiləyə icrasıyla alınacaq məlumatı sahihanın dərhal iş'arına və bir də bu yaxınlarda 7372/134 nömrəli təhriratla Naxçıvan Komitəsinə 15.000 rublə göndərildiyinin isti`lamına hələ bir cavab alına bilmədiyindən onun da Bila-təxir izbarına himmət buyurulması babında.

Hüseyn Hüsnü

[9 fevral 1891]

HR. SYS, 2769/11

78

NAXÇIVAN VƏ QARABAĞ ERMƏNİLƏRİNƏ QARŞI RUSİYA VƏ İRAN HÜDUDU BOYUNCA TƏHLÜKƏSİZLİK TƏDBİRLƏRİNİN ARTIRILMASI

Naxçıvan və Qarabağ ermənilərinin İran sərhədindən Muş, Van və Bəyazidə hücum etmək üçün hazırlıq etməkdə olduqları bildirildiyindən Rusiya və İran hüdudu boyunca təhlükəsizlik tədbirlərinin arttırılması, sərhəddə səyyar dəstələr təşkil edilərək pasport məmurlarının vəzifələrini sui-istifadə etmələrinin qarşısının alınmasına dair Daxiliyə Nəzarəti tərəfindən Ərzurum, Trabzon və Van vilayətlərinə çəkilən teleqraf.

[2 aprel 1891]

***

Ərzurum, Trabzon, Van vilayətlərinə şifrə

Təqdim

Ermənilərin yardım cəm' etməkdə və Naxçıvan və Qarabağ Ermənilərinin də İran hüdudu cəhətindən Muş və Van və Bəyazidə hücum üçün icrayı tərtibat etməkdə olduqlarına dair olunan rəvayət üzərinə sebk edən isti`lama cavab olaraq Tiflis Başşehbəndərliyindən Xariciyə Nəzarətinə göndərilən varakayı təhqiğiyə surətində pasport nizamatını icrada məmurin-i Osmaniyə tərəfindən hüdudda təhlükəsizliyi pozacaq dərəcədə suistimalat vaqe' olmaqda olduğundan məmurunu hökumət tərəfindən bu hala ətfi nəzəri diqqət olunaraq əvvəl-baharın hululündən əvvəl Rusiya və İran cəhətindəki hüdud boyunca asakiri mustahfazanın təzyidi və səyyar müfrəzələr təşkili və hüdud kurbündə şübhəli olan karyələrə məmurlar təyini və mazannəyi su' olan və yaxud sənədi rəsmiyəyi hamil olmayan əcnəbilərin muvasalat və mürurunu dərhal məmurunu aidəyə xəbər verməyəcək olan qura muxtar və kətxudalarının məsul tutulması əşhası muzırranın məhrumu vürudu tədabiri mütəhattimədən olduğu bəyan olunmuş və pasport məmurlarının suistimalatının məhrumu vilayətə aid vezaifi mühimmədən bulunmuş olmaqla məmurunu mumaileyhim hüsnü ifayı vəzifə etmələrinə aid tedabirin müsara'atan ittihaz və icrasıyla içlərində bir günə yolsuz əhvalı görülənlər var isə onların təbdili ilə mugayiri marzi bu kimi əhvala meydan verilməməsi və sair ihtaratı məzkurə haqqında burada zərurətinə baxılmaq üzrə vaqe' olacaq rəy ü mütaliənin və məlumatı müstəhsənənin dərhal bildirilməsi mütəmənnadır.

21 mart il 1307 [2 aprel 1891]

DH. MKT, 1713/94

79

RUSİYA ORDUSUNUN QARABAĞ ƏTRAFINDA TOPLANDIĞINA DAİR MƏLUMATLAR

Nəsirəddin şahın Təbrizdə olan vəliəhdi ilə Tehrandakı səltənət naibi olan oğlanlarının edamı ilə bağlı sui-qəsdin qarşısının alındığı halda qiyamın şiddətlə davam etdiyi; Rusiya ordusunun

Qarabağ ətrafında toplandığı; Bağdadda ortaya çıxan bir sıra hadisələr haqqında Altıncı Ordu Müfəttişliyindən Ulduz Sarayına çəkilən teleqraf.

[24 iyun 1891]

***

Ulduz Sarayı humayunu

Altıncı Ordunu Sultan Müfəttişliyindən şifrə teleqrafnamə

Tehrandan alınan xəbərə görə Nasıruddin Şah həzrətləriylə Təbriz'dəki vəliəhdi və Tehrandakı üçüncü oğlu naibi səltənəti bir gündə təyin olunan yerlərdə edam etmək üzrə hazırlanmış olunduğu halda vaxtı müəyyəni takarrübü zamanında Şah həzrətlərinin məhrəmi alə'l-acelə Şahın med'uv olduğu sadrıazamı Əmin Sultanın Xanəsinə gəlib maddədən agah etmiş və naibi səltənətin olduğu məhəllə də bildirilmiş olduğundan hazırlanmış olan müsəllah adamlar dağılmış və Əmin Sultan da Abdülazim mərkadinə firarən dəhalət etmişdir. Hələlik bu halı qiyam ilə fəsadın önü alınmış isə də keçənki qiyam şiddətlə davam etməkdədir və bir də Rusiya ordusunun Qarabağ cəhətində tahaşşüd etdirildiyi şübhəsizdir. Bu fəsadların arxasında İngilis ayaqları görünməkdədir. Bir tərəfdən İrandan üləmayı Şiə və züvvar adıyla külliyətlü karvanların Bağdada gələcəyi və keçən gün altı nəfər Acəm taciri Bağdada dörd saat məsafədə garət olunub üç nəfəri qətl olunmuşdur. Bagdad vilayətinin aşayir qiyamı təzayüd etmiş və hər gecə şəhər dərunundа sirri qadiriyə xanə soyub adam qətl etməktədirlər.

Fi 12 iyun il [1]307 [24 iyun 1891]

Qulları

Yavəri Əkrəmi Həzrəti Şəhriyari və
Altıncı Orduyu Sultan Müfəttişi
Nüsrət

Y. PRK. ASK, 73/36

80

NAXÇIVAN VƏ QARABAĞ ERMƏNİLƏRİNİN OSMANLI SƏRHƏDDİNƏ HÜCUM ÜÇÜN BİR ARAYA GƏLMƏLƏRİ

Bir araya gəldikləri Tiflis konsulluğu tərəfindən də təsdiqlənən Naxçıvan və Qarabağ ermənilərinin ola biləcək hücumlarına

mane olmanın Rusiya və İran hökumətlərinin işlərinə bağlı olduğu, hücumlara qarşı hazırlıq olaraq Hakkari bölgəsindəki hərbii qüvvələrin artırılması, xəyanəti ilə məşhur Bəyazid mürəxxəsəsinin vəzifədən alınması və pasport idarəsi üçün Rusiya sərhədində yeni qapılar açılaraq Rüsumat idarələri yaradılması lazım olduğu xüsuslarında Daxiliyə Nəzarəti, Sadarət, Ədliyyə və Dini işlər nəzarəti ilə edilən yazışmalar.

[3 avqust 1891]

***

Babı Ali
Dairəyi Umur Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Ədəd

Ərzurum Vilayətindən Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə məb`us teleqrafnamə həlli surəti.

Fi 2 Mart il [1]307 şifrəli teleqrafnaməyi fahimanələrində içtima etməkdə olduqları Tiflis Şehbəndərliyindən təhqiq qılınan Naxçıvan Qarabağ Ermənilərinin mənviyyatı muzırralarına və bu tərəflərə təcavüz hadisəsinə meydan verilməməsinə etina olunmaqda isə də bunların məhrumu fəsad və təcavüzü əsasən Rusiya [və] İran Dövlətlərinin iş və təqayyüdatına vabəstə olub düvəli müşarünileyhim tərəfindən Ermənilərin sərbəstiyi hərəkatına meydan buraxılmamaq təqayyüdatının tamiylə icrası halında hüdudu haqaniyə qətiyyən təcavüz vaqe' olmayacağı bədihi olduğu kimi Muşun ətraf u əknafı aşayirlə məmlu olmasından, orada və Erzincanda ərz olunduğu üzrə Bəyaziddə olan süvari və piyada alay batalyonları mövcudunun yetər sayı nizamısına iblağıyla birlikdə daha batalyon əlavəsiylə cebel topları sursatının tərtibi səfəriyyə isal və ikmalinə icazəyi efhamiləri layiq buyurulduğu təqdirdə Bəyazidə təcavüz qeyri mə'mul və sayəyi qüdrət-vayayı həzrəti Padşahıda təhlükəsizlik və əsayişin bir qat daha təhkim və takrir ediləcəyi icabatı mevkiiyədən məxsusdur. Vanın Hakkari tərəfində hərçənd aşayir var isə də bunların Hakkari mutasarrıfından münkəsir və dilgir və Ermənilərin o cəhətdəki Marşumilərlə ittifaqı mütəbadiri xatir olmasından naşi o tərəflərə təcavüz hadisəyi mülahizədən qeyri ba'id olub o cəhətdəki

muhataranın rəf və aradan qaldırılması da həmçinin Hakkari tərəflərindəki qüvvəyi əsgəriyənin təzyidinə və Bəyaziddə olan Ermənilərin qafı mayeyi məfasidi də; vasitəyi xəbərləşməyi mel'anət və aləti şər' və məfsədət olduqlarından ötəri icra olunan təhqiqatı qanuniyə nəticəsində məhkumiyyətləri tabe olan Eleşkird Ermənilərindən və məhəlli Məclisi İdarə üzvündən Parsih (1) və məhkəmə üzvündən Totoz (2) və Murad oğullarından Ohannes (3) və fərariliyi Nazarət ilə (4) Rusiyada saiyi fəsad olanlardan Pederi Keşiş Artın (5) və Eleşkird Erməni Məktəbi müəllimlərindən Bitlisli Artın Düdükyan (6) və Muşlu Kevork (7), Erzincanlı Horhoryan Horan (8) və Bəyaziddə ifsadat və iğfalatın ruhu mücəssəmi olan Erməni Məktəbi Müəllimi Eğinli Ohannes Artın (9) və Düyunu Ümumiyə və Reji məmurları Mıgırdıç (10) və Mixail (11) və Sandıq Əmini Ohannes Kərəm (12) və Bağdasar (13) və Mühasiblik kətəbəsindən Dikran Bağdasar (14) və Keşiş Nerses (15) ilə otuz yeddi ildən bəri Bəyaziddə olub isaət və xəyanəti na-kabil-i ta'dad olan və hətta məsələyi maziyədə guya mühafizəyi nəfs və mövqe vəsiləsiylə Üçkilisəyə cəlb və ihfa etdiyi səksən qədər Ək-radı bi-gayrı haqqın mazlumən Rusiyalıya şəhid etdirmək kimi habasətə cəsarət etmiş olan Erməni mürəxxəsəsinin bu livadan qaldırılmaq mislli ifası əhəmm ü lazımlı işi siyasiyədən və icrayı zərurəti də iradəyi saibəyi fa-himanələrinə menut və mütəvakkıfdır. Pasport müayinəsi bəhsinə gəlincə; Bəyazid daxilində İran tarikında Qızıldizə və Ərzurumun Pasınlar qəzasında və Rusiyanın Qars tarikında Zivin və Oltu cəhətində və Narmanda Kaleboğazı və Livanə tərəfində Kiskimin Milo (...)ləri olub bunların da Rüsumat İdarələri var isə də Bəyaziddə Rusiyanın İğdır hüdudunda kain Qarabulaq və Eleşkirddə və Qars və Kağızman yolu üzərindəki Qopuzu Ulya karyələrinin də qapı ittihazıyla Rüsumat idarələrinin təşkili taxtı elzəmiyətdə olduğundan bunun və indiyə qədər Rüsumat məmurları tərəfindən icra olunmaqda olan pasport müayinəsinin məmuru müstəqil və məsulu olmadığı cəhətlə badema hüsnü cərəyanı müayinəsinə diqqət etdirilmək üzrə məmuruyu lazımənin təyininə dair Məclisi İdarəyi Vilayət tərəfindən cərəyan edən müzakərat Bəyazidə müsaraatı hərəkəti

çakəranəmdən ötəri təəhhür etmişdir. Pasportların hüsnü cərəyanı müayinəsiylə bir günə suistimal hadisəsinə meydan verilməmək üzrə Bəyaziddən Kis[k]imə qədər İran və Rusiya hüdudlarında vaqe altı qapıda beşər yüz quruş maaşlı bir müayinə məmuru saxlanılar isə bi-lutfihi Təala sayəyi həzrəti Padişahidə pasport zərurətində matlub olan fevaidi intizamın husulü bədihi olmasına nəzərən zərurətinin icra və inba buyurulması xahiş və səyyar müfəttişlərinin orduda tərtib daxilində olduğu ərz olunar. Fərman.

Cavab olaraq vali paşa həzrətləri tərəfindən mütəkaddim teleqraf balada şifrə edilmiş olduğu ərz olunar. Fərman.

Fi 10 aprel il [1]307
Vali Vəkili
Məktubu Zəki

***

Babı Ali
Dairəyi Umuru Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Ədəd 51

Məhrəmanə

Ədliyyə Nəzarəti Cəliləsinə
Dövlətli əfəndim həzrətləri

Ermənilərin yardım cəm' etməkdə və Naxçıvan və Qarabağ Ermənilərinin İran hüdudu cəhətindən Muş və Van və Bəyazidə hücum üçün icrayı tərtibat etməkdə olduqlarının rəvayət olunması üzərinə sebk edən isti`lama cavab olaraq Tiflis Başşehbəndərliyindən Nəzarəti Cəliləyi Xariciyəyə göndərilən və hu-duddaki məmuruyu Osmaniyyənin eşhası muzırrayı bəri cəhətə keçirməməyə nəzəri diqqətlərinin cəlbiylə birlikdə asakiri hududiyənin təzyidi ihtaratını və daha bəzi ifadatı havi olan varakayi tahkikiyənin lazım oldurduğu vəchilə vilayəti lazıməyə ifayi təbliğat və alınan cavablar üzərinə də devairi lazıma ilə icra-yı muhabərət olunduğu kimi bunlardan Ərzurum Vilayətinin teleqrafnaməyi cavabısının hərəkatı faciəyi mel'anətkaranəsi görülən Bəyazid Erməni mürəxxəsəsinin oradan qaldırılması lazımlılığını da tazammun etməsi cəhətiylə bir surəti leffen suyu ali davərilərinə irsal qılınmaqla bil-mutalaa əhəmiyyəti mündəricatına nəzərən və seri'an zərurəti-

nin ifa və inbasına himəmi aliyyəyi əsafanələri dərgar buyurulmaq babında əmr u fərman həzrəti məhrum ləhü'l-əmrindir.

Fi 9 Zilkadə il 1308 və fi 4 iyun il 1307

Naziri Umuru Daxiliyə
Münir

Dövlətli əfəndim həzrətləri

Müfadı işarı ali nəzarət-pənahiləri və məlfuf surət meali rehin i-kanı acizi olaraq ol babda məsbuk olan evamiri samiyə üzərinə Ermənі Patrikliyinə resən və təkidən icra etməyin təbliğata cavab olaraq murahhasayi mumaileyhin azledilərək monastırına çəkilmiş və özü müsin tapılmış olduğu bəyanıyla orada iqamətinə icazə verilməsi haqqında bəzi ifadə və istidayi havi zeylən varid olan takrin cavabı mövqeyi samiyi Sadarəti Uzmaya ərz u təqdim və istizayı rəftar qılınmış olmağın ol babda əmr u fərman həzrəti məhrum ləhü'l-əmrindir.

Fi 7 Zilhiccə il [1]308 və fi 1 iyul il [1]307

Ədliyyə və Mezahib Naziri
Rıza

***

Babı Ali
Dairəyi Umuru Daxiliyə
Məktubu Qələmi
630

Hüzuru Aliyi Həzrəti Sadarət-pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki

Ermənilərin cəmi ianat və Naxçıvan və Qarabağ Ermənilərinin İran hüdudu cəhətindən Muş və Van və Bəyazidə hücum üçün icranı tərtibat etməkdə olduqlarının rəvayət olunması üzərinə ol babda cərəyan edən təhqiqat və vilayəti lazıməyə sebk edən təbliğata cavabən Ərzurum Vilayətindən mə`bus teleqrafnamədə Bəyazid Erməni mürəxxəsəsinin hərəkatı faciəyi məl'anət-karisi hasəbiylə oradan qaldırılması lazımlı göstərilməkdən naşi Ədliyyə Nəzarət-i Cəliləsinə keyfiyyət iş'ar qılınmış idi. Bu babdakı xəbərləşməni şamil olub mərbutuyla birlikdə təqdim qılınan təzkirə cavabında Erməni Patriarxlığına əvvəl və axır icra edilən təbliğat üzərinə mürəxxəsəyi mumaileyh azledilərək monastırına

çəkilmiş və özü müsin olduğu bəyanıyla orada iqamətinə icazə itası bildirilərək keyfiyyətin tərəfi aliyi həzrəti Sadarətpənahilərindən istizan olunduğu bəyan edilmiş və mumaileyhin məşhud olan məfsədəti əhvalına nəzərən məmurluğunda davamlılığı caiz olmadığı kimi orada bir monastırda ixtiyarı iqamət etməsi də mahsurdan qeyri salim görünmüş isə də ifayı muktəzası mənutu rəyi samiyi cənabı vəkalət-pənahiləridir. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 28 Zilhiccə il [1]308 və fi 22 İyul il [1]307 / [3 avqust 1891]

Naziri Umur Daxiliyə
Münir

MKT. MHM, 502/25

81
İRAN VƏ AZƏRBAYCANDA ERMƏNİ SEPARATÇILARIN FƏALİYYƏTLƏRİ

İrandakı ermənilər arasında ayrılıqçı fikir və hərəkətləri yayanların bu işlərini Azərbaycan erməniləri arasında da davam etdirdikləri; Təbrizdəki erməni məktəb və kilsəsinin idarə təşkilatı üzvlüklərinə nifaqçı kəslərin gətirildiyi; Ərzurum erməni məktəblərində müəllimlik edərkən hadisələrə qarışan Çilingiryan ilə Armenia qəzeti agentliyi vəzifəsində olan Xəzəryan adlı müəllimlərin Təbrizdə şagirdlərə təxribatçı fikirlər aşıladıqları, Osmanlı dövləti əleyhinə nümayişlər tərtib etdikləri; Bəzi Qarabağ müsəlmanları tərəfindən Qafqazdan qaçaq olaraq İrana gətirilən silahların ermənilər tərəfindən satın alınaraq Vana göndərildiyi; Ermənilərin separatçılıq fəaliyyətinə İranda icazə verilməyəcəyinə dair Şah tərəfindən təminat verilmiş olmasına baxmayaraq, İran məmurlarının məlumatsızlığı üzündən istənilən nəticənin alınmasının şübhəli olduğu barədə Tiflis baş konsulu tərəfindən təqdim edilən layihə.

[12 dekabr 1894]

***

Azərbaycanda hökm-fərma Erməni fəsadına dair layihədir

Əfkar və harəkat-ı fəsadiyəyi İran Erməniləri beyninə ilk ip ididə idxal edən Azərbaycan sər-yepiskopu İstefanos Mıxtarya-

nın keçən xolera əsnasında hadisəyi vəfatı üzərinə buralardakı fəsədə bir müddət müdirsiz qalaraq tərtibatları qismən ittiradsızlığa düçar olmuş isə də Eçmiyazin katagikosunun intihab və Təbrizə yeni bir yepiskopun təyinində hərəkatı ihtilaliyəyə başlanılacağı kimi təsvilat ilə fəsədə tərəfindən bütün Azərbaycan Ermənilləri beyninə zəhri fəsadın ilkasına davam olunmaqda və Səlmas qurası Memaliki Osmaniyə ilə Rusiyadan firarən gələn və millət fədaisi adıyla müsəllahan gəşt ü güzar edən bir sıra avaralara məlcə' və pənah verməkdə və ol babda hökuməti məhəlliyə nəzdində icra edilən təbliğat və fəsadı məzkurun irəlidə İran Dövlətinə iras edəcəyi mazarratın ta'dadıyla dərs oxudarcasına sərd edilən təfhimat kargəri təsir ola bilməməkdə və bəzi təhqiqətən məmurən Sinəyə aziməti acizanəmdə Azərbaycanda hüküm-fərma olan əhval işdə bu mərkəzdə olmaqda idi.

Axirən Təbrizə təyin olunub Kürdüstanda olduğum əsnada varid olan və an-əsl Rusiyalı olan Sokiyas adlı yepiskopu cədid muvasalatında əfkarı müsaləmətpərvəriyə həddim olduğunu isbata çalışıb hətta Yunanistan'da tab' olunan "Hınçak" adlı zərərli qəzet tərəfdaranından ilkayı fəsad fikiriylə Təbrizə gələn üç nəfər Erməniyə zahirən üz verməyərək özlərini avdətə məcbur etmiş və Səlmas məktəblərindən bəzi muallimləri təbdil etməsi üzərinə Tiflisdə tab' olunub "Libəral" nikabı altında saiyi fəsad olan Mişak Qəzetində bir Təbriz məktubuna atfən yazılan məqalədə mərkum yepiskopun hərəkatı tahtiyyə olunmasından ötəri bir gün Təbriz Ermənilərinin irəli gələnlərini kilsədə cəm' ilə özünün məsləyi əleyhinə hərəkət edənləri takbih etdiyi sırada bəzi əlfazı ədəbsizə isti'malinə qədər varmış isə də əhvalı sairəsi sükunət pərdəsi altında fəsada sayını iraə etməkdədir. Belə ki;

Məktəb və kilsənin idarəyi umuru daxiliyəsi vəzifəsiylə Təbrizdə Erməni əhali tərəfindən müntəhib vəkillərdən mürəkkəb bir məclis olub işbu məclisə bu il intihab olunan üzv "Hınçak" və "Armenia" kimi zərərli gazetlərə mənsub əfkarı ifrata səhabələrindən olduqları cəhətlə üzvü məzkurənin rəy və qərarına qatılmış kimi görünərək mumaileyh yepiskop məktəb müəllimləri miyanında olduqca i'tidal səhabələrindən olanları bir-bir ixrac ilə yerlərinə fəsədə dəstəsini gətirmiş və bunlar miyanında Təbriz

Məktəbi Müfəttişi Ümumiliyini Ərzurumlu Çilingiryan adlı bir şəxsi fərariyə və ərbabı fitrətə tahassun-gah ittihaz olunmaq üzrə bundan əvvəl ətrafına qala divarları inşasına ibtidar olunub hökuməti məhəlliyə nəzdində sebk edən təşəbbüsatı acizanəm üzərinə inşaatı nəhayət hədm etdirilən Deyrek Monastırı rahibliyini də Arsin adında Üsküdarlı bir müfsidə ihalə etmişdir.

Mərkum Çilingiryan, Məktəbi Sultanıda ikmalı təhsil etdikdən sonra Ərzurum Erməni məktəblərində müəllimlik sifətiylə olub keçən Ərzurum hadisəsində bəzi məktubları ələ keçərək taxtı mühakiməyə alınacağı sırada fürce-yab-ı fərarilik olmuş və ol vaxtdan bəri Qafqazda gəzməkdə ikən bundan çənd malı müqəddəm Təbrizə gəlmiş və özünün təhsilinə nisbət edilsə çox cüzi addolunması iktiza edən bir məbləğə müqabil məzkur müfəttişliyi qəbul etmişdir.

Burada Xəzəryan adında bir müfsid müəllim mövcud olub haradan bir müfsid vürud etsə bunun fəsad ocağı təbirinə sezə olan xanəsinə misafir olduğu kimi Təbrizin bilcümlə fəsədəsi mərkum müəllimin xanasində axdı içtima etdiklərindən bu şəxs ən təhlükəli kəslərdən olduğu və xanəsinə girənlərin salim adamlardan add olunmaması iktiza etdiyi və hətta keçən il buradan fərariliyə məcbur etdirdiyim "Prens Mozinyan" adıyla tanınan digər bir avaranın yenə bu müəllim xanəsindən çıxarıldığı halda mərkum Çilingiryan əl-yəvm salifü'l-ism Xəzəryan ilə birlikdə iqamət etməkdə olduğuna nəzərən nə məqulə adam olduğunun başa düşülməsi üçün başqa bir dəlil taharrisi iktiza etməz. Mərkumun nəşri fəsad ilə məşğul olduğu və məktəb tələbəsinə çox zərərli fikirlər ilka etməkdə olduğu təhqiqatı mevsukayı acizanəm iktizasından olub özü "Armenia" qəzetinin agentlərindəndir.

Tehrandan avdəti acizanəmi mütəakib mərkum Çilingiryan hər nə səbəbə mebni isə qorxuya düşüb Şehbəndərhanəyə müraciətlə pasportunu və təzkirəyi Osmaniyəsini zay' etdiyini bilbəyan təbaa sifətiylə qeydiyyatı tələbində olmuş isə də əvvələmrdə nizamən tabeliyini isbat etməsi lazım gələcəyi cavabı verilmişdir.

Şehbəndərhanəyə müraciətindən təqribən on beş gün əvvəl mərkum haqqında Ərzurum Vilayəti Cəliləsindən məlumat istə-

nildiyindən vilayəti müşarunileyhədən cavab vüruduna qədər dəhşətə düçar və fürcə-yab-ı fərarilik olmaması üçün özünə mübhəm cavab itası məsləhəti məhəlliyə zərurətindən idi.

Arsan adlı şəxs isə ən-əsl Üsküdarlı olub bundan beş-altı il əvvəl Bolqarıstana fərarilik etmiş və oradan istehsal etdiyi pasportunu çənd mah müqəddəm Batam Şehbəndərxanasında Osmanlı tabelik təzkirəsinə təhvil etmiş isə də Təbriz Şehbəndərxansına uğramamışdır. Tehrandan avdəti acizanəmdən əvvəl yepiskopu mumaileyh tərəfindən mərkum Arsin rahiblik silkinə idxal ilə ma'hud Deyrək Kilsəsinə göndərilmiş və orada beş on nəfər fərarini başına yığıb bir surəti aləniyədə ifsadat ilə məşğul olmuşdur. Bu da Armenia qəzeti agentliklərindəndir.

Səlmas qurası məktəblərinin müfəttişi sifətiylə Vanlı olduğu və mahkumən fərari olduğu mervi olan Ovadisyan adlı bir müfsid vardır ki şəxsi məzkur keçən mayın iyirmi altısında bir sur tərtib edərək əllərində bayraqlar olduğu halda məktəb uşaqlarını küçələrdə gəzdirmiş və Səltənət-ı Səniyyə əleyhində müxtəlif sayıqlamalar təfəvvüh etdirmişdir. Gərək bu şəxsin və gərək on il məhbusiyətə mahkumən fərariliyi olduğu mervi olan və həmçinin təhyici əzhan ilə məşğul olan Həftəvanda mukim Varsabet Arsin adlı Vanlı digər bir müfsid haqqında Van Vilayətindən məlumat istənilmişdir.

Eşhası mərkumə ilə Rusiyalı digər bir sıra fəsədənin vasıl olmaq istədikləri məqsəd Səlmas Ermənilərini bir əsgər halına gətirib Van Vilayətində intizar etməkdə olduqları qarışıqlığm zühurunda tahattiyi hüdud ilə ərbabı fitrətə muavenət etməkdən ibarət olub nəhayət İran məmurlarının qəfləti hazırası davam edəcək olsa mərkum Erməniləri mu'alləm bir əsgər istedadına vasıl edəcəklərinə şübhə edilə bilməz.

İşdə fəsədəyi mərkumə bu məqsədlə bütün Azərbaycanda tahrikata keyfəma-yeşa davam etməkdə olub New Yorkda "Hayк" adıyla ayda bir dəfə tab' olunan fəsad-amiz qəzetin Təbrizdə varid olan Təşrini Əvvəl il [1]894 tarixli nüsxəsində "Hayк" və "Armeno Armania" və "Ara" və Marsilyada tab' olunan "Armenia" və "Hınçak" və "Anglo-Armenian Gazette" adlı qəzetlər baş muharrirlərinin Avropa böyük şəhərlərindən birində axdı içtima'

edərək Eçmiyazin katagikosu Dərsəadət Ermənі Patriği vəsatatıyla haqqı payı aliyə təqdim və düvəli mu'azzamaya da irsal və təbliğ olunmaq üzrə Ermənilərə dair bir memorandum tənzim və imza edəcəkləri mövqeyi həvadisdə dərc və sair tasavvuratı səbük-magzanə nəşr olunması üzərinə fəsədəyi mərkumə müzakirat və tahrikatı mutadələrinə bir germi-i tam vermişlərdir.

Balada zikr olunan Xəzəryan fəsadxanəsi şehbəndərxanənin arxa tərəfində kain olduğu kimi Təbriz Erməni məhəlləsinin mühafizi olan Kaləbəyi xanəsinin küçəsində və təqribən əlli metr budunda vaqe' olduğu halda fəsədənin kəsrətlə oraya girib çıxmaları mühafizi məzburun nəzəri diqqətini cəlb edə bilməməsi hər cür təfsirata mütəhammildir.

Fəsədəyi məzkurənin dilxaxları vəchilə puyan olmalarından daha mühim olan xüsus İrandan Memaliki Osmaniyəyə silah idxal olunması keyfiyyətidir. Rusiyanın Qarabağ Müsəlmanlarından bəziləri qaçaq surətiylə Qafqazdan İrana külliyətlü tüfəng və fişəng gətirməkdə olub Van və Bitlis Ermənilərindən bəziləri bir iki ədəd olaraq məzkur tüfənglərdən mübayaya ilə hər kəsin eslihasını təmir edən və cəbhəxana adıyla bilinən dövlət dəst-gahlarında mexanizmlərini təbdil etdirdikdən sonra Səlmasa isal və oradan əlli altmış ədədini birdən Van Vilayətinə idxal etməkdə olduqları axirən istihbar qılındığından bu babda hökuməti mahalliyə nəzdində icrayı təbliğat olunmaqla birlikdə mərkum Qarabağ Müslümanları nəzdinə bir iki hafiyyə iqaməsiylə eslihayı məzkurəyi kimlərin mübayaya etdiklərinin və Səlmasda kangı mövqedə cəm' və Van vilayətinə necə və nə nöqtədən idxal etdiklərinin kəşfinə çalışılmaqdadır. Bu surətin təbliğatı vaki'adan daha çox faydası görüləcəyindən ümid olunan kəşfiyatın bi-mənnihi'l-Kərim icrasında telgrafən vilayəti müşarunileyhaya işarı keyfiyyət olunacağı təbiidir.

Erməni tərtibatı fəsadiyəsinə İranda icazə olunmayacağı haqqında şahanətli Şah həzrətləri tərəfindən bir surəti ciddiyədə təminat verildiyini o aralıq hüzurlarmda qaim olduğum cəhətlə hisdimə' etmiş olduğum kimi Azərbaycan kargüzarına da ol babda təlimatı lazimə ita olunmuş və mumaileyh muvasalatından bəri təbliğatı mevzuhayi acizanəmi hüsnü təlakki etməkdə olmuş və iktiza edənlərə icrayı vesaya da eyləmiş isə də məmu-

runu İraniyənin məlum olan əhvalı cəhalət və tərəddüd istimali cəhətiylə təbliğat və icraatı məzkurənin bir səmərə hasil edib etməyəcəyinin indidən təyin oluna bilməyəcəyi aşkar və zühur edəcək nəticənin bil-ətraf makamatı aliyyəyi aidəsinə tərəfi acizanəmdən ərz olunacağı dərgar bulunmuş olmaqla ol babda və hər halda əmri fərman həzrəti məhrum ləhü'l-əmrindir.

Fi 14 Cəmaziyəlaxir il 1312 və fi 30 Təşrini sani il [1]310

[12 dekabr 1894]

Təbriz Başşehbəndəri

Möhür

Y. PRK. EŞA, 23/37

82
İNGİLTƏRƏ DÖVLƏTİNİN TEHRANDAKI SƏFİRLİYİNİN HƏRBİ ATEŞŞESİ MAYOR PİCOTUN XOY VƏ MAKÜ ƏTRAFINDAKI SƏYAHƏTİNİN SƏBƏBLƏRİ

Aras çayı sahilindən Xoy və Makuya və Ağrı dağının ətəklərindən keçərək Təbrizə gələn İngiltərə dövlətinin Tehrandakı səfirliyinin hərbi ateşşesi mayor Picotun bu səyahətindən, Rusiyanın Bəsrə körfəzinə doğru irəlilədiyi təqdirdə Anadolu və İraqı Ərəb tərəflərinin qorunması üçün Osmanlı dövləti tərəfindən alınacaq müdafiə tədbirlərinə İngiltərə dövlətinin qatılması lazım olduğunda hansı nöqtələrin gücləndirilməsinin uyğun olacağını təsbit etmək məqsədi olduğunun anlaşıldığına dair Xariciyə Nəzarəti təzkirəsi.

[27 yanvar 1895]

***

Babı Ali
Dairəyi Sadarət
Amədiyi Divanı Sultan
2921

İngiltərə Dövlətinin Tehran Səfirliyi atəşəmilitəri axirən Təbrizə gələrək İran və Rus ölkələrini təfrik edən Aras çayı sahilinə və oradan Xoy və Makuyə azimət və Makudən Ararat dağının İran daxilində olan və Məmaliki Şahanəyə nazır olan ətəklərini gəştü güzar ilə avdət etmiş olduğunu və təfərrüs olunan əsbabı səyahəti haqqında bəzi ifadəyi havi Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinin təzkirəsi mənzuru ali buyurulmaq üçün məlfufuyla birlikdə ərz və təqdim qılındı əfəndim.

Fi 30 Rəcəb il [1]312 fi 15 Qanunu sani il [1]310

Sadrıazam və Yavəri Əkrəm

[Əhməd] Cavad

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
3879

Pişgahı Samiyi Sadarət-panahiyə Məruzu çakəri kəminələridir

İngiltərə Dövlətinin Tehran Səfirliyi Atəşəilitəri Major Picotun axirən Təbrizə gələrək bir iki gün iqamətdən sonra İran və Rus ölkələrini təfrik edən Aras çayı sahilinə və oradan Xoy və Makuyə azimət və Makudən Ararat dağının İran daxilində olan və Məmaliki Şahanəyə nazir olan ətəklərini gəşt ü güzar ilə yenə Təbriz tarikiylə Tehrana avdət etmiş olduğunu və mumaileyhin Makudən avdətində Şehbəndərhanəyə gələrək Rusiyanın Basra körfəzinə doğru irəlilədiyi təqdirdə Anadolu və İraqı Ərəb tərəflərinin mühafizəsi üçün Hökuməti Səniyyəcə ittihaz buyurulacaq tədabiri tədafü'iyyəyə İngiltərə Dövlətinin müşarəkəti lazım gəldiyi halda kangı nöqtənin təhkimi fayda-bəxş olacağı və İngilislər tərəfindən Ekraddan könüllü əsgər cəmi qabil olub ola bilməyəcəyi haqqındakı ifadatından seyahət-i vakı'asının İngilislər tərəfindən bir müddətdən bəru mövzuyu bəhs olan və Azərbaycandan Basra körfəzinə qədər yerlərin bit-tədric zəbtiylə Hindistan müzəffəriyyatına bir tariq ittihazına dair olan Rusiya ərkanı hərbiyəsinin təsəvvüratına səd çəkmək əsbabının istehsalı nəyə mütəvakkıf olduğunun təhqiqi məqsədinə müstənid olduğu aydın olduğuna və bəyanatı məşruhasına nə surətlə cavab verildiyini və ol babda bəzi ifada tı havi Təbriz başşehbəndərindən varid olan təhriratın surəti ləffən təqdim qılınmış olmaqla əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 27 Rəcəb il 1312 və fi 12 Qanunu sani il [1]310

Xariciyə Nazırı

[Məmməd Səid]

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
Fi 24 Cəmaziyəlaxir il 1312 və fi 11 Qanunu Əvvəl il [1J310 tarixli Təbriz Başşehbəndərliyindən məvrud təhriratın surətidir

İngiltərə Dövlətinin Tehran Səfirliyi Ataşəmilitəri Major Pico[t] bu dəfə Tehrandan Təbrizə gələrək bir iki gün iqamətdən sonra İran və Rus ölkələrini təfrik edən Aras çayı sahilinə və oradan Xoya və Makiiyə azimət və Maküdən Ararat dağının İran daxilində olan və Memaliki Osmaniyə'yə nazir olan ətəklərini gəşt ü güzar ilə bundan çənd gün müqəddəm Təbriz tarikiylə yenə Tehrana avdət etmişdir.

Xorasansa və Belucistan və yaxud Əfqanıstan üzərindən Hindistana hücumun mütə'assir olacağı cəhətlə Azərbaycandan Basra körfəzinə qədər olan yerləri bit-tədric zəbt və təshir ilə buraların Hindistan müzəffəriyyatına tariq ittihazı Rusiya ərkanı hərbiyəsincə düşünüldüyü İngilislər tərəfindən bir müddətdən bəri mövzuyu bəhs məsaildən olub mumaileyh ataşəmilitər Maküdən avdəti əsnasında şehbəndərhanəyə gələrək çakərləriylə müsahibəsində Rusiya Dövlətinin Basra körfəzinə doğru irəlilədiyi təqdirdə Anadolu və İraqı Ərəb tərəflərinin mühafizəsi üçün Səltənəti Səniyyəcə ittihaz buyurulacaq tedabiri tedafü'iyyəyə İngiltərə Dövlətinin müşarekət etməsi lazım gəldiyi halda hansı nöqtənin təhkimi fayda-bəxş olacağı və Ekraddan İngilislər tərəfindən könüllü əsgər cəmi qabil olub ola bilməyəcəyi mislli bütün Rusiyanın hərəkatına müqavimətə mütədair bəhslər açdığı cəhətlə səyahəti vaki'asının məzkuru Ərkanı Hərbiyənin təsəvvüratı məlhuzasına səd çəkmək əsbabının istehsalı nəyə mütevakkıf olduğunun təhqiqindən ibarət olduğu bir surəti vazıhada müstəban olmuş və mumaileyhin salifü'l-arz bəyanatına şəxsi məkarimvəfd-i həzrəti Padşahı mülkpərvərinin ziri idarəyi hakimanəsində Səltənəti Səniyyəcə indiki halda müttəhaz peşənin xaricən mühafizəni sülh u salah və daxilən heyrət-rəs-i ukul olacaq bir sürət və himməti fövqəladə ilə i`marı mülk və məmləkətdən ibarət olub lakin digər tərəfdən təzyidi satvət xüsusuna da dərəcəyi nihayədə etina buyurulmaqda olduğundan sayəyi qüdrət-vayayı

həzrət-i şahənşahidə Memaliki Mahrusəyi Şahanənin hər tərəfinin müdafiə və mühafizəsi əlbəttə düşünüləcəyi və Ekrada gəlincə bunların uğuru meyamini məvfuru həzrəti xilafət-pənahidən başqa heç bir kimsə üçün bir damla qan tökməyəcəkləri və cümləsinin adı namiyi humayuna mənsub süvari alaylarında sifəti cəliləyi əsgəriyəyi sahib olduqlarından naşi hini iktizada ancaq mətbuyu mufahham və böyüklərinin və ümumi kuman-dan-ı cəlilü'ş-şanlarının əmr u fərmanı humayunu altında fədayı can eyləyəcəkləri yolunda cavablar verilmişdir.

Mumaileyhin hökuməti mətbu'asının əmr və tənsibiylə və yaxud öz arzusuylamı mahallı məzkurəyi gəştü güzar etdiyi çakərlərincə məchul olmuş isə də Rusiyalıların Basra körfəzinə doğru hərəkatı mutasavvərələri haqqında çox çox təlaş göstərdiyinə və məşhudatını dövləti mətbu'asına bildirəcəyini də işrab etdiyinə və Ekraddan könüllü cəmi xəyalatı yerinə Ermənilərin əsgər halına vəzi mislli bir fikiri muzırrın qaim olması İngilislərin əhvalı məlumayı hod-endişanələrindən çox da müstəbid olmadığına və Rusiya və İngiltərə siyasətlərinə görə i'tilaf husulü haqqında axirən sənədi həvadisdə görülən nəşriyyatın dərəcəyi həqiqəti hələ məlum olmadığına mebni keyfiyyətin pişi nəzəri dekayıkəsər-i hidivi efhamilərinə ərzinə cəsarət qılındı, ol babda.

[27 yanvar 1895]
Y. A. HUS, 317/126

83
QARABAĞ ERMƏNİ SEPARATÇILARININ DİGƏR ERMƏNİLƏRİ ÜSYANA TƏŞVİQ ETMƏLƏRİ

Qarabağ erməni separatçılarından bəzilərinin Tiflisə sığınmış olan erməniləri, hazırlanan bir üsyana qatılmağa təşviq etdiklərinə və lazım olan tədbirlərin alınmasına dair Tiflis baş konsulluğundan gələn teleqraf üzərinə Peterburqdakı Osmanlı səfirliyi tərəfindən Rusiya Xarici İşlər Nazirliyi qarşısında təşəbbüs edilərək Qafqaz məmurlarının mövzudan xəbərdar ediləcəyinin bildirildiği haqqında Sadarət və Xariciyə təzkirələri.

[29 iyun 1897]

***

Sadarət
Məktubu Qələmi
Nömrə 1435
Van Vilayəti Vəkalətinə Şifrə

Qarabağ Erməni müfsidlərindən bəziləri Tiflisə iltica etmiş olan Erməniləri İyunun on beşinci günü Vanda ikayı musamməm bir ixtişaşa iştiraka təşviq etdikləri Tiflis Başşehbəndərliyinin iş'arından aydın olmaqla təqayyudatı lazimə və ciddiyə icrası tövsiyə olunar.

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Tərcümə Otağı
Xaric Nəzarətinə 22 İyun il [18]97 tarixiylə Tiflis Başşehbəndərliyindən varid olan teleqrafnamənin tərcüməsidir.

"Qarabağ" Erməni müfsidlərindən bəziləri Tiflisə iltica etmiş olan Erməniləri şəhəri halın on beşinci günü üçün Vanda hazırlanan bir ixtişaşa iştiraka təşviq edirlər.

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
1435
Hüzuru samiyi həzrəti Sadarət-pənahiyə Məruzu çakəri kəminələridir,

Qarabağ Erməni müfsidlərindən bəziləri Tiflisə iltica etmiş olan Erməniləri İyunu Ruminin on beşinci günü üçün Vanda hazırlanan bir ixtişaşa iştiraka təşviq etdiklərini havi Tiflis Başşehbəndərliyindən varid olan 22 İyun il [18] 97 tarixli teleqrafnamənin tərcüməsi ləffən təqdim qılınmış və zikr olunan mütrəci Ermənilərin məhrumu hərəkatı muzırraları əsbabının istehsalıyla nəticəsinin inbası Peterburq Səfirliyi Səniyyəsinə tövsiyə edilmiş olmaqla əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 22 Məhərrəm il [1]315 və Fi 11 İyun il [1]313

Xariciyə Naziri
Tofiq

Babı Ali
Dairəyi Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi
Van Vilayəti Vəkalətindən varid olan şifrəli teleqrafnamənin həllidir

C[evab]. 12 İyun il [1]313 sayəyi qüdrət-vayayı cənabı Padşahıda daxilən və xaricən muhilli əsayiş bir hal zühur etməyib ləhü'l-həmd sükunət və təhlükəsizlik kəmakan bər-davam idüğü və atiyən də razılığı aliyə mugayir bir hal və hərəkətin vaqe' və zühura gələ bilməməsi əmrində mevki'an və hələ də lazım gələn tədabiri tahaffuzkari və inzibatiyəyə təvəssüldən bir an və bir dəqiqə geri dayanılmamaqda olduğu məruzdur. Fərman.

Fi 17 İyun il [1]313

Van Vali Vəkili və
Səkkizinci Təriqət Komandiri
Ferik Şəmsi

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
1466
Hüzuru samiyi həzrəti Sadarət-pənahiyə Məruzu çakəri kəminələridir,

"Qarabağ" Erməni müfsidlərindən bəziləri Tiflisə iltica etmiş olan Erməniləri İyunu Ruminin on beşinci günü üçün Vanda hazırlanan bir ixtişaşa iştiraka təşviq etdiklərini havi Tiflis Başşehbəndərliyindən varid olan teleqrafnamənin tərcüməsi 22 Məhərrəm il [1]315 tarixli təzkirəyi çakəriylə təqdim və zikr olunan mültəci Ermənilərin məhrumu hərəkatı muzırraları əsbabının istehsalıyla nəticəsinin inbası Peterburq Səfirliyi Səniyyəsinə tövsiyə edildiyi ərz və təryim qılınmış idi. Ol babda icra etdiyi təşəbbüs üzərinə Rusiya memaliki daxilindəki Erməni fəsadəsinin bu yoldakı təsvilata məhrumu iştirakları üçün tədabiri təciliyə ittihazı lazımlılığını Qafqaz məmurlarına dərhal ba-telgraf izbar edəcəyini Rusiya xariciyə nazir müavininin özünə qətiyyən vəd etmiş olduğunu mübəyyin Peterburq səfiri səadətli paşa həzrətlə-

rindən cavab olaraq alınan 24 İyun il [18]97 tarixli və 249 nömrəli teleqrafnamənin tərcüməsi də ləffən ərz və təqdim qılınmaqla əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 25 Məhərrəm il 1315 və fi 14 iyun il [1]313
Xariciyə Naziri
Tofiq

***

Babı Ali
Nəzarəti Xariciyə
Tərcümə Otağı

Xariciyə Nəzarətinə 24 İyun il [18]97 tarixiylə Peterburq Səfirliyi Səniyyəsindən varid olan 249 nömrəli teleqrafnamənin tercüməsidir

Yüz doqquz nömrəli teleqrafnaməyi asafanələrini indi aldığımdan dərhal xarici nazir müavinini görüb mündəricatını təbliğ etdim.

Müavini mumaileyh işin əhəmiyyət və müsta'cəliyətinə və müddəti mu'ayyənənin takkarrub etməsinə məbni Rusiya memaliki daxilindəki Ermənі fəsədəsinin teleqrafnaməyi dövlətlərində bəyan olunan komitələrin təsvilatına mən-i iştirakları üçün tedabiri təcilinin ittihazı lazımlılığını Qafqaz məmurlarına dərhal batelgraf izbar edəcəyini bəndənizə qətiyyən vəd etmişdir.

[29 iyun 1897]
A. MKT. MHM, 670/14

84
AXISQA, QARABAĞ VƏ GƏNCƏDƏN OSMANLI TORPAQLARINA KEÇƏRƏK QARIŞIQLIQ ÇIXARACAQLARI XƏBƏR ALINAN ERMƏNİLƏR ÜÇÜN TƏDBİR GÖRÜLMƏSİ

Axısqa, Qarabağ və Gəncədən Eçmiyədzin katalikosunun yanına gedən bir neçə yüz erməni separatçısının Rusiya və ya İran sərhədindən Osmanlı torpaqlarına keçərək qarışıqlıq çıxaracaqları xəbər alındığından, Ərzurum və Van vilayətlərinə lazımlı tədbirlərin alınması, Peterburq və Tehran səfirlərinə isə separatçıların sərhəddən keçmələrinə mane olunması barədə təlimat verilməsini bildirən Daxiliyə Nəzarəti təzkirə surətləri.

[2 sentyabr 1897]

***

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsindən varid olan fi 4 Rəbiülaxir il [1]315 və fi 21 Avqust il [1)313 tarixli təzkirənin surətidir.

Dövlətli əfəndim həzrətləri,

Rusiyada olan Erməni fəsədəsindən bir neçə yüz adamın Axısqa tərəflərindən Eçmiyazin katagikosu nəzdinə getməkdə və Qarabağ və Gəncədən də bir xeyli haşəratın yenə o cəhətə hərəkət etməkdə olduqları və əgər Rusiya kordonlarından fürsət taparlar isə Bəyazid cəhətindən və tapa bilmədikləri halda İran hüdudundan təcavüzlə Memaliki Şahanədə ikayı şuriş edəcəkləri istihbar qılınması üzərinə takayyudatı lazimənin icrası xususu Ərzurum və Van vilayətlərinə iş'ar və xəbərdarlıq edilməsiylə nəzarəti cəliləyi asafanələrimizdə fəsədəyi mərkumənin mən-i mürurları əsbabının istehsalı üçün Peterburq və Tehran Səfirliyi Səniyyələrinə təlimatı məxsusa ita buyurulması mənutu himəmi aliyyəyi davəriləri olduğu Təsriyi Muamələt Komissiyasından ifadə qılındı. Ol babda.

[2 sentyabr 1897]
HR. SYS, 2792/56

85
ERMƏNİ KOMİTƏSİNİ TƏHRİK ETMƏK ÜÇÜN LİDERLƏRİ TƏRƏFİNDƏN GİZLİCƏ PAYLANAN BROŞURALAR

Rusçuk tacir vəkaləti tərəfindən Xariciyə Nəzarətinə göndərilən, erməni liderləri tərəfindən gizlicə paylanan iki broşura ilə erməni liderlərindən olub Rusiyanın Qarabağ mahalı xalqından olan Aristakis adlı şəxsə aid şəklin, araşdırılaraq gərəyinin edilməsi üçün Sadarətdən Daxiliyə Nəzarəti nə yazılan təzkirə.

[8 oktyabr 1903]

***

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Erməni fəsad komitəsini təşvikan rüəsanı fəsədə tərəfindən Ermənilərə hafiyyən təvzi' olunan risalələrdən əldə edilən ikisi ilə Erməni rüəsasından Rusiyanın Qarabağ qəsəbəsi əhalisindən

Aristakis zorbanın şəklinin göndərildiyini mutazammın Rusçuk Tacir Vəkalətindən Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə gələn təhriratın surəti və məzkur şəkil və risalələr nəzarəti müşarunileyhanın 12 Rəcəb il [1]321 tarixli və 2603 nömrəli təzkirəsiylə birlikdə savbı dövlətlərinə irsal qılınmaqla ba-tədqiq iktizasının ifa və keyfiyyətin inbasına himmət.

Fi 25 sentyabr il [1]319 [8 oktyabr 1903]

A. MKT. MHM, 548/10

86
GƏNCƏDƏ ERMƏNİLƏRİN MÜSƏLMAN EVLƏRİNİ YANDIRIB YAĞMALAMALARI

Tiflis konsulundan gələn teleqrafda, Gəncədən gələn bəzi müsəlmanların ifadəsinə görə; ermənilərin üç yüz müsəlman evini yandırdıqları və erməni məhəllələrində oturan müsəlmanların evlərini də qarət etdikləri bildirildiyindən Gəncədəki müsəlman xalqın can və mallarının qorunması üçün Rusiya hökuməti qarşısında cəhd edilməsi haqqında Padşah əmri olduğunu Xariciyə Nəzarətinə təbliğ edən Sadarət təzkirəsi.

[22 yanvar 1906]

***

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi
29 Şəvval il [1]323/13 Qanunu-Əvvəl il [1]321
Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə

Gəncədən gələn bəzi Müsəlmanların ifadəsinə görə Ermənilərin, üç yüz Müsəlman xanəsini ihrak və Erməni məhəllələrində kain İslam xanələrini nehb ü qarət etdiklərinə dair Tiflis Başşehbəndərliyinin teleqrafnaməsi ol babdakı təzkirəyi dövlətləriylə birlikdə lədə'l-arz əhaliyi İsləmiyənin mühafizəyi hüquq və əmvali üçün Rusiya Hökuməti nəzdində təkriri təşəbbüsat edilməsi şərəf-sudur buyurulan iradəyi səniyyəyi cənabı xilafət-pənahi zərurəti alisindən olduğu Mabeyni Humayun Başkitabəti Cəliləsindən ba-təzkirə-i xüsusiyə cavab olaraq təbliğ edilmiş olmaqla bər-mantıq-ı əmr u fərmanı humayunu şahanə iktizasının ifasına himmət.

***

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi
Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə
27 Zilkadə il [1]323/ 9 Qanunu-sani il [1]321

Ermənilərin doqquz İslam karyəsi ihrak və bir çox Müsəlmanları tələf və bir milyonluq zərər ika' etmiş və qırx adam əsir etmiş olduqlarından və bu kimi əhvalı müəssifənin təmadisindən bəhslə Qraf Lamsdorfun surəti ciddiyədə nəzəri diqqəti cəlb olunaraq tədabiri müəssirə ittihazı Peterburq Səfirliyi Səniyyəsinə tövsiyə və izbar edilmiş olduğuna dair təzkirəyi dövlətləri lədə'l-arz bu babda Rusiya Hökuməti nəzdində təkriri təşəbbüsat olunması şərəfidir buyurulan iradəyi səniyyəyi cənabı xilafət-pənahi iktizanı alisindən olduğu Mabeyni Humayunu Mülukanə Başkitabəti Cəliləsindən ba-təzkirə-i xüsusiyə iş'ar qılınmış olmaqla bər-mantıq-ı əmr ü fərman -ı şahanə iktizasının ifa və inbasına himmət.

[22 yanvar 1906]

A. MKT. MHM, 550/7

87
QAFQAZ MÜSƏLMANIARININ QIRĞININA QATILMAQ ÜZRƏ ƏRZURUMDAKI ERMƏNİ FƏDAİLƏRİN GƏNCƏYƏ GƏLMƏYƏ BAŞLADIQLARI

Tiflisdə sakit etibarlı bir şəxsin baş konsula müraciət edərək Qafqaz müsəlmanlarının qırğınına qatılmaq üzrə Ərzurum vilayəti tərəfindən səkkiz yüz erməni fədaisinin ardıcıl olaraq Gəncə şəhərinə gəldiklərini bildirməsi üzərinə, bunların Qafqaza keçmələrinə maneə olunması barəsində Daxili və Xarici İşlər Nazirlikləri ilə Sadarət arasında edilən yazışmalar.

[26 mart 1906]

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
Ədəd: 3697
Hüzuru samiyi həzrəti Sadarət-pənahiyə

Ma'ruz-ı çakəri kəminələridir;

Tiflisdə mukim mötəbər bir şəxsin Qafqazda Gəncə şəhərindən alıb başşehbəndərhanəyə bil-müracaa qiraət etmiş olduğu bir məktubda Kafkasya Müsəlmanlarının qırğınına iştirak etmək üzrə Ərzurum vilayəti tərəfindən səkkiz yüz Erməni fədaisinin əl-yəvm Gəncə şəhərinə muvasalat etmiş və peydərpey gəlməkdə olmuş olduqları cəhətlə bunların Memaliki Şahanədən Qafqaza azimətlərinin mən-i xüsusunun Hükümət-i Səniyyədən xahişi lazımlılığı göstərilmiş olduğundan və Ermənilərin Memaliki Şahanəyə duhul və huruçları haqqındakı memnu' iyəti kat'iyyəyə nəzərən xəbəri məzkurənin tasni'atdan ibarət olacağını və mamafih hüdudu Xaqanı tərəfindən icra edilməkdə olan takayyudatın təzyidi lüzumunun Hökuməti Səniyyədən xahiş edəcəyini mumaileyhə bəyan etdiyindən bəhslə məktubu məzkurədə mahki rəvayətə nəzərən zərurət edənlərə əmr verilməsi ifadəsini şamil Tiflis Başşehbəndərliyindən ahz olunan 26 Qanunu sani il [1]321 tarixli və on beş nömrəli təhriratın surəti ləffən təqdim qılınmaqla icrayı zərurəti menutu iradəyi aliyyəyi fahimanələridir. Əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 30 Zilhiccə il 1323 və fi 11 fevral il 1321
Xariciyə Naziri
Tofiq

Bab-ı Ali
Dairəyi Umuru Daxiliyə
Tesriyi Muamelat və İslahat Komissiyası
Ədəd: 185

Hüzuru aliyi həzrəti Sadarət-pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki;

13 Fevral il [1]321 tarixli və üç min beş yüz səkkiz nömrəli təzkirəyi samiyəyi cənabı vəkalət-pənahiləri üzərinə Ərzurum, Van və Bitlis və Trabzon vilayətlərinə təbliğat icra olunaraq Qafqaz Müsəlmanlarının qətliamına iştirak etmək üzrə Ərzurumdan Gəncə şəhərinə səkkiz yüz Erməni fədaisi keçdiyinin qətiyyən əsli əsası olmadığını və mamafih kimsənin o tərəflərə keçə bilməməsi üçün təzyidi takayyudat olunduğu Ərzurumdan və Ermənilərin xaricdən sevahili vilayətə məhrumu duhul və hurucları zımnında takayyudat icra olunmaqda olduğu kimi bu dəfə də takayyudatı vaki'anın təşdid və təzyidi lazımlılığı lazım olanlara təbliğ edildiyi Trabzon vilayətlərindən cavab olaraq alınan teleqrafnamələrdə bildirilmiş və Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinin təzkirəyi mevdu'ası melfufuyla və Təsriyi Muamelat Komissiyası ifadəsiylə qaytarmadan pişgahı samiyi fahimanələrinə təqdim qılınmışdır. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi Selhi Məhərrəm il [1]324 və fi 13 mart il [1]322
Naziri Umuru Daxiliyə
[Məmməd Faiq Məmduh]

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi

26 Qanunu sani il [1]321 tarixli Tiflis başşehbəndərinin təhriratı surətidir

Qafqazda Gəncə şəhərindən Tiflisdə mukim mötəbər bir şəxsə varid olan məktubun mündəricatı haqqında Şehbəndərhanəyə məlumat itası iltimas olunmasına nəzərən mürsəlin-ileyh Şehbəndərhanəyə gəlib təhriratı məzkurəyi bəndənizə qiraət etmiş və mazmunu Qafqaz Müslümanlarının qırğınına iştirak üzrə Ərzurum vilayəti tərəfindən səkkiz yüz Erməni fədaisi əl-yəvm Gəncə şəhərinə muvasalat və bir tərəfdən də peydərpey gəlməkdə olduqlarından bunların Memaliki Mahrusəyi Şahanədən bu tərəfə gəlmələrinin məni üçün Hökuməti Səniyyəyə niyaz etməkdən ibarətdir. Rus məktublarında bil-umum məkatib fəth və küşad və müayinə edildiklərindən mövqesinə nəzərən adını zikrdən ihtiraz etdiyim mürsəlin-ileyhə cavab olaraq işbu şayiənin səhhətinə etimad edilməməsini çünki Ermənilərin Memaliki Şahanədən huruc və duhulləri məmnuiyəti kat'iyyə taxtında olmaqla birlikdə hüdudu xaqanı tərəflərində nəzarət və takayyudatı kamilə ifa edildiyindən bunların bu zamanda fərariliklərinə meydan veriləbilməyəcəyi və şayiatı məzkurə əhaliyi İslamiyəyi sırf ye's və fütura aparmaq üzrə Erməni komitələri və yaxud sair tərəfdən tərtib və tası' edilmiş desisədən ibarət olduğunu bəyanla birlikdə işbu ihbaratın Hökuməti Səniyyəyə ərziylə hüdudu xaqanı tərəflərində mövcud olan takayyudatın bir qat daha təşdid və təzyidini xahiş edəcəyimi əlavə olaraq bəyan edirəm. Salifu'l-arz

məktub mündəricatına nəzərən Hüdudu Xaqanı Komandirliyinə lazım olan əmr və təlimatın təkidi hər halda rəyi rəzini isabət-karını cənabı nəzarət-pənahilərinə mütəvakkıf olmuş olmaqla ol babda.

Əslinə mütabıkdır

Saləhaddin

[26 mart 1906]

A. MKT. MHM, 550/13

88

RUSİYANIN ŞUŞA QƏSƏBƏSİNDƏN VARTANIN İSTANBULDA AXTARILMASI

Rusiyanın Şuşa qəsəbəsindən Vartan Varşak adlı şəxsin, olduğu yer və şəxsiyyətinin araşdırılmasına gərək görüldüyündən gizlicə məlumat verilməsi üçün Zəbtiyə Nəzarətinin İstanbul, Bəyoğlu və Üsküdar vahidlərinə göndərilən tamim.

[1 oktyabr 1906]

***

Tamim

865 İstanbul

1067 Beyoğlu

859 Üsküdar

Misirdə Matosyan və Mıgırdıç Apermiyan və Ağaton Bəy və Sitrak Terbiyan və Çırak Bərbəryan və Filibədə Mardiros Manukyan, İnzabek və Simon və Rusiyanın Şuşa qəsəbəsində Vartan Varşak adlı şəxslərin yerlərinin əhval və mahiyyətlərinin təhqiqinə təşəbbüs olunduğundan buraca də məhrəmanə olaraq vəsait-i münasibə ilə təhqiqatı lazimə bil-icra istehsal olunacaq məlumatın peydərpey inbası barəsində iktiza edənlərə izbarı Heyəti Təhqiqiyədən ifadə olunaraq zərurəti icra qılınmış olmaqla idarəyi aliyyələrincə də iktizasının ifa və nəticənin inbası xüsusuna himəm.

18 sentyabr [1]322/ [1 oktyabr 1906]

ZB, 592/137

89

GƏNCƏ, ZƏNGƏZUR, ŞUŞA, CAVANŞİR VƏ QAZAX SANCAQLARINDA ÜSYANLAR SƏBƏBİLƏ YEMƏK VƏ ƏRZAQ ÇƏTİNLİYİ

Gəncədə əvvəldən ortaya çıxan üsyan və qarışıqlıqlar səbəbiylə qıtlıq və xəstəliklərin ardığı, müsəlman və erməni varlılarının təşkil etdiyi komissiyanmköməklərinin qeyri-kafi qaldığı, Zəngəzur, Şuşa, Cavanşir və Qazax sancaqlarında yemək, ərzaq çətinliyi və bahalılığın son həddə olduğuna dair Tiflis baş konsulluğundan Xariciyə Nəzarətinə göndərilən təhrirat.

[20 fevral 1907]

***

Babı Ali

Tərcümə Otağı

Nömrə: 42

Xariciyə Nəzarətinə 20 Fevral 1907 tarixiylə Tiflis Başşehbəndərliyindən varid olan 14 nömrəli təhriratın tərcüməsidir:

Keçən il zühur edən iğtişaşat nəticəsi olaraq Gəncədə kaht u qala və xəstəlik hökm-fərma olmağa başlamışdır. Mahallı məzkur guvernörünün taxtı riyasətində mütəşəkkil yardım komissiyası bir çox bivayeganə muavenət edə bilmir. Əhaliyi İslamiyə ilə Erməni ağniyası tərəfindən verilən ianat ərbabı ehtiyacın yüzdə birinə belə kifayət edə bilmədiyindən komissiyayı məzkur əhaliyi məchkuməyə muavenət üçün Qafqaz məmurin-i mülküyə və əsgəriyəsinə müraciət etmişdir.

Zəngəzur Sancağında fakr u səfalət hökm-fərma olduğu kimi Şuşa və Qazax sancaqlarında da yemək çörək yoxdur. Cavanşir Sancağında bir pot adi dəqiq iki rubleyə çıxmışdır. Vəsaiti nəqliyənin fıkdanından naşi əksərisi dağlarda olan qura əhalisinə ədviyə və ərzaq göndərilə bilmədiyindən əyalətin demək olar ki, hər tərəfində kahtu qala və iskorbüt xəstəliyi hökm-fərmadır. Əmr u fərman.

[20 fevral 1907]

HR. SYS, 1270/3_9

90
GƏNCƏDƏKİ İKİ ERMƏNİ KİLSƏSİNDƏ ÇOX MİQDARDA TÜFƏNG VƏ PARTLAYICI ORTAYA ÇIXARILMASI

Yelizavetpolda-Gəncədə olan iki erməni kilisəsində zəbtiyə tərəfindən çox miqdarda tüfəng və partlayıcı ortaya çıxarılaraq bəzi rahiblərin tutulduqlarına və ermənilərin silahlanmağa davam etdiklərinə dair Tiflis baş konsulundan Xariciyə Nəzarətinə göndərilən təhrirat.

[25 sentyabr 1907]

***

Babı Ali
Tərcümə Otağı
Nömrə: 315

Xariciyə Nəzarətinə 12/25 Sentyabr 1907 tarixiylə Tiflis Başşehbəndərliyindən varid olan 114 nömrəli təhriratın tərcüməsidir:

Mevsuk bir yerdən istehsal etdiyim məlumata nəzərən Elizavethpolda kain iki Erməni kilsəsində polis tərəfindən külliyətlü hartuc tüfəng, qumbara zahirə ixrac olunmuş və bir çox kəs ilə rahiblərdən bəziləri dərdəst və həbs edilmişdir. Ermənilər əl-an silahlanmaqda davam edirlər. Əmr u fərman.

[25 sentyabr 1907]
HR. SYS, 1270/3, 41_42

91
DAŞNAKSUTYUN KOMİTƏSİNİN ƏN NÜFUZLU LİDERİNDƏN BİRİNİN GƏNCƏDƏ HƏBS OLUNMASI

Daşnaksutyun Komitəsinin ən nüfuzlu liderlərindən olub Yelizavetpolda -Gəncədə həbs olunaraq evində tüfəng və partlayıcı olan Erhimandirit Korpikin Osmanlı torpaqlarında qarışıqlıq çıxarmaq məqsədində olduğu bildirildiyindən, lazımi tədbirlərə əsas olmaq üzrə, Tiflis baş konsulu tərəfindən vəziyyətin izlənilərək məlumat verilməsi haqqında Padşahın iradəsini təbliğ edən Ulduz Sarayı Başkitabət təzkirəsi.

[24 oktyabr 1907]

***

Ulduz Sarayı Humayunu
Başkitabət Dairəsi
5854

Taşnaksutyun Firqəsinin ən mütənəfiiz rüəsasından olub axirən Elizavetpolda həbs olunan Erhimandirit Korpikin Xanasında iki mavzər tüfəngiylə bir çox hartuc və sairə meydana çıxarıldığını havi olub rəsidəyi dəsti təzim olan 16 Ramazan il [1]325 tarixli təzkirəyi xüsusiyəyi Səda-rədd-pənahiləriylə ərz və təqdim qılınan Tiflis Başşehbəndərliyinin təhriratında bunların Memaliki Şahanədə ikayı şuriş məqsədində olduqları bəyan olunmasma nəzərən bura tərəfindən ittihazı lazım gələcək tədabirə əsas olmaq üzrə təqibi keyfiyyət və istehsalı məlumat olunması xüsusunun məzkur şehbəndərliyə təbliği və alınacaq nəticənin ərz və inbası əmr u fərmanı hümayun-ı həzrəti xilafət-pənahi mantuku alisinə tevfikan təbliğ olunar. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 17 Ramazan il [1]325 və fi 11 Təşrini Əvvəl il [1]323/ [24 oktyabr 1907]
Sərkatibi həzrəti şəhriyari
Tahsin

İ. HUS, 1325. N/38

92
YELİZAVETPOLDA ƏLƏ KEÇİRİLƏN SİLAHLARIN DAŞNAKSUTYUN ERMƏNİ DƏSTƏSİ İLƏ ƏLAQƏSİNİN TƏSBİT EDİLMƏSİ

Yelizavetpolda ələ keçərilmiş olan silah və sursatlarla Daşnaksutyun adlı qiyamçı erməni dəstəsinin əlaqəsinin təsbit edildiyi, yaxalanan şəxslərin Divanı Hərbdə mühakimə olunacaqları və bunların əməllərinə dair Tiflis baş konsulu Fevzinin Xariciyə Nazirinə göndərmiş olduğu Fransızca təhriratın tərcüməsi.

[27 oktyabr 1907]

Tiflis 27/10 Oktyabr 1909
Tiflis Türkiyə Baş konsolluğu
Ümumi Nömrə: 435
Xüsusi Nömrə: 125

Osmanlı İmperatorluğu Xariciyə Naziri Tevfik Paşa həzrətlərinə

Hörmətli Nazir

İçində olduğumuz ayın 12/25 tarixli, 406/114 nömrəli və Elizavetpolda ələ keçərilən silahlar və bombalar ilə əlaqədar olaraq sizlərə təqdim etməklə şərəfləndiyim hesabatın bir davamı olaraq yenə ifadə etməkdən şərəf duyuram ki, atəşli silahlarla cinayətlər işləyib təhrikçi nəşriyyat edən Taşnaksutyun adlı Qiyamçı Erməni Çetəsi ilə müşarəkətləri olmaqla itham olunan iyirmi adam həbs edilmişdir.

Bu şübhəlilər, qorxunc əməllərinə çatmaq üçün də, bu fəaliyyətlərini yaymaq uğrunda başqalarına da ayaq bağı olaraq həyatlarını yox etməktədirlər. Ayrıca bunların, dəstə komandirliyi, bölükbaşılık, çetəyə dəstək təmin etmək üçün əhalidən vergi tahsildarlığı, mühafizəçilik, komissiyaçılıq, mahpusxana mühafizliyi, bölgədəki məhkəmə və polis təşkilatlarına adam yerləştirmək, hakimlik, regional idarəyə qarşı şikayətlər, ixtilaflar, cinai və vətəndaş hərəkətləri meydana gətirmək və ayrıca yerli hökumət nəzdində bəzi imtiyazlar qoparmaq kimi fəaliyyətləri də mövcuddur.

İşdə, Elizavetpolda Novo-Ezerkovnaya küçəsindəki bir evdə polisin apardığı bir axtarış əsnasında on bir ədəd əl bombası, çox miqdarda dinamit, bir xeyli bomba emal qəlibi və Taşnaksutyun çetəsi mənsublarının yazışma və xəbərləşmələrini ehtiva edən qabarıq sənəd və bu şəxslərin tutulmalarına medar olan sənədlər ələ keçirilmişdir. Bu günki qəzetlərə baxılsa bu şübhəlilər Tiflis Divanı Hərbi tərəfindən mühakimə olunacaqlar.

Hörmətli Nazir, ən uca hörmətlərimi təqdim etməklə şərəf duyduğumu bu vəsilə ilə ifadə etmək istəyirəm.

Son dərəcə sadiq bağlınız və xidmətçiniz

Fevzi

27 oktyabr 1907

HR. SYS, 1270/3_42, a

93
AZƏRBAYCAN VİLAYƏTİNDƏKİ ERMƏNİ SEPARATÇILARININ TƏBLİĞATLARININ QARŞISININ ALINMASI ÜÇÜN TƏDBİRLƏR

Azərbaycan vilayətindəki erməni fəsadçıların təbliğatlarının qarşısının alınması üçün tədbir olaraq, erməni məktəblərində milli

duyğuları təhrik edən qəzetlərin oxudulmaması, bu cür qəzet və kitaplara gömrük və poçt idarələri tərəfindən əl qoyulması, ermənilərin gizli yığıncaqlarında Osmanlı və İran dövlətləri əleyhinə edə biləcəkləri müzakirələrin qarşısının alınması, Təbriz erməni mürəxxəsinin ruhani vəzifələri xaricində siyasi işlərə müdaxilə etməsinə meydan verilməməsi barədə Sadarətdən Təbriz Siyasət Müdüriyətinə göndərilən təlimat.

[1911]

***

Tərəfi samiyi Sadarəti uzmadan Təbriz Siyasət Müdiriyətinə ita qılınan təlimatın tərcüməsidir.

Azərbaycan Vilayəti daxilində olub layiqi diqqət və etina olan mevaddı mühimmənin başlıcalarından biri Ermənilər məsələsidir. Eşrarı Eraminənin əfkarı məfsədət-karanələrinin dəfi babında icrası hələlik lazım gələn təşəbbüsat bər-vech-i ati izah olunar, belə ki:

Əvvəla, gərək Təbrizdə və gərək Azərbaycan Vilayəti daxilindəki nukatı sairədə olan Erməni məktəblərində Ermənilərin mühəyyici ezhanı olacaq Erməni qəzetlərinin qiraət edilməməsinə və Marsilya ilə Avropanın mahallı sairəsində Ermənicə tab' və nəşr edilib hafıyyən hərdənbir Azərbaycan Vilayəti daxilinə idxal edilməsi məlhuz olan və Dövləteyni aliyyəteyni İslamiyənin mənafiyi siyasətinə mugayir olan qəzetlər ilə əfkarı Eraminəyi təhyic edə biləcək bilcümlə təvarih və kutubu sairənin vilayəti müşarunileyhə daxilinə idxal edilməyib Erməni məktəblərində tədris edilməmələrinə və məzkur qəzet və kitabların gömrük və poçt idarələrinə vürudunda həbs edilmələrinə kaviyyən muvazabət edilməsi lazımdır.

Saniyən, Ermənilərin məcalisi hafiyyə in'ikadıyla Dövləteyni aliyyəteyni İslamiyənin siyasəti əleyhinə bir guna müzakirə və teatiyi əfkar edə bilməmələri haqqında tədabiri müəssirə ittihazı.

Salisən, Təbriz Erməni mürəxxəsasının umuru siyasiyəyə müdaxiləyə meyyal olub əşrarı Eraminənin də mumaileyhin təlimatı üzərinə mecalisi hafiyyə in'ikadına münhəmik olduqları müstahbərdir. Mürəxxəsi mərkumun vəzifəyi ruhaniyəsi xaricində bir guna umur siyasiyəyə qətiyyən müdaxiləsinə meydan verilməməsi və əfkar və təşəbbüsatı vaki'asının adami tərvicinə kaviyyən etina edilməsi lazımdır.

Rabian, bu yaxınlarda Ermənilərin Səlmasa tabe' Deyrek adlı yerdə zahirən kilsə, batınən özlərinə mə`mən ola biləcək qala qılıqlı bir ebniyə tikmiş olduqları istihbar qılınaraq ebniyəyi məzkurənin hədmi babında Azərbaycan hökumətinə evamiri lazimə isdar qılınmış idi. Ebniyəyi məzkurənin nədən ibarət olub hələlik nə halda olduğunun təhqiq və iş'arı və kilsəyi məzkur keşişliyi ünvanıyla Mikrat adlı bir keşişin ol havalidə gəştü güzar etməkdə olduğu istihbar qılınmışdır. Mərkumun ərbabı fəsaddan olması məlhuz olduğundan məzkur kilsənin minə'l-qədim keşiş olmadığı təqdirdə mumaileyh Mikratın işdən əl çəkdirilməsi və bir vəsilə ilə hüdudu İraniyədən ixracı əsbabının istehsalı matlubdur.

Hamisən, gərək hüdudu İraniyədən memaliki xaricə və gərək xaricdən Azərbaycan Vilayəti daxilinə müsəfərət edən Ermənilərin əhval və ətvarına murakabəti dəqiqə icrasıyla İrandan xaricə gedənlərin əvvəlcə kim olub nə kimi kəsb ü kar ilə məşğul olduğunu və əhval və ətvarının nədən ibarət olduğunu mübəyyin mahallı iqamətləri muxtar və məmurlarının mühür və imzasıyla ilmüxəbər ortaya çıxartmadıqca özlərinə pasport ita edilməməsi və kətxuda və muxtar tərəfindən eşhası muzırraya ilmüxəbər verildiyi təqdirdə özlərinin şədidən mevridi mücazat tutulmaları və Xoy ilə Səlmas və sair qəsəbə və kurada da bər-vech-i məşruh rəftar edilməsi və xaricdən gələcək Ermənilərin hal və ətvan da xətti hüduda hini vürudlarında təhqiq edilib əşhası muzırradan və təbəayi Osmaniyədən olduqları aydınlaşdırar isə məmurunu Osmaniyəyə təslim etdirilməsi və üzərlərində ihtiyacatı səfəriyyədən çox esliha olduğu təqdirdə zəbt edilməsi lazımlıdır.

Sədisən, bir sıra fəsədəyi Eraminənin memaliki əcnəbiyədən esliha cəlbiylə Azərbaycan hüdudundan Memaliki Osmaniyəyə aşarmaqda olmaları məlhuz olub bu isə çox mühüm və mütəna bir sırada olduğundan Memaliki İraniyəyə varid olan Ermənilərin dəqiq və sairə çuvallarıyla buna mümasil əşyanın içində hafıyyən tüfəng və hartuş idxal edəcək olar isə esliha və sursatı məzkurənin zəbtı və hamillərinin təbəayı İraniyədən olduğu təqdirdə şədidən mücazatı və təbəayı əcnəbiyədən olub yedlərində müntəzəm pasportları olmadığı təqdirdə Memaliki İraniyədən

təb'idləri və müntəzəm pasportları var isə ad və şöhrət və əhval və ətvarlarının bər-tafsil Tehrana iş'arıyla veriləcək təlimata intizar edilməsi lazımlıdır.

Saminən, bəzi Ermənilərin fədai adını alaraq memaliki əcnəbiyədə olan Ermənilər ilə Eraminəyi İraniyə beynində hafiyyən vasitəyi xəbərləşmə olduğu müstahbərdir. Eşhası mərkumədən Azərbaycan Vilayəti daxilində olduqları təqdirdə dər-dəstləriylə təbəayı İraniyədən isə zəcr və mücazatları və təbaayi əcnəbiyədən isə tabe' olduqları məmurunu xariciyəyə ba-təslim hüdudu İraniyədən tardları və yedlərində müntəzəm pasport olduğu təqdirdə keyfiyyətin Tehrana iş'arı.

Tasi'an, Memaliki Osmaniyədən fərarilik edərək Azərbaycan Vilayəti daxilinə gələcək olan müfsidin və eşrarı Eraminənin iqamət və süknalarına meydan verilməyib dər-dəstləriylə məmurunu Osmaniyəyə təslimləri lazımdır.

[1328] [1910/1911]
Y. PRK. A, 15/36

94
BOLŞEVİK İNQİLABINDAN SONRA GÜRCÜSTAN, QAFQAZ MÜSƏLMANLARI, KRIM VƏ KAZAN TATARLARI ARASINDA MİLLİ HƏRƏKƏTLƏRİN MEYDANA GƏLMƏYƏ BAŞLAMASI

Bolşevik qiyamının ardından orduların intizamsızlık ucbatından dağıldığı, qida nəql yollarındaki nizamsızlıq səbəbilə ciddi çətinliklər yaşandığı; Ermənistan xəyalını nizami rus ordusuna və Avropa dövlətlərə ümid edərək gerçəkləştirəcəyinə inandığı ermənilərin öz könüllü ordularını qurma cəhdində olduğu; Gürcüstan, Qafqaz müsəlmanları, Krım və Kazan tatarları arasında da milli hərəkətlərin meydana gəlməyə başlamasına baxmayaraq, bolşeviklərin ordu qurmalarına müsaidə etmədikləri; Türkistanda olan Avstriyalı əsirlərə rusların ödəniş verərək müsəlmanlara qarşı əsgər olaraq istihdam etdiyi barədə Peterburqda olan Rəmzi Paşanın Rusiyanın içində olduğu vəziyyətlə əlaqədar hesabatı.

[28 yanvar 1918]

***

Peterburq Heyəti Mürəxxəsəsi üzvü Rəmzi Paşa tərəfindən Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsinə göndərilən 28. 1. [1J918 tarixli hesabatın surətidir.

Rusiyanın əhvalı daxiliyəsini əsgəri nöqteyi nəzərdən bir dərəcə xülasə ifadə etmək istəyirəm. İnqilabın ardınca hərb cəbhələrindəki ordular intizamsızlıq səbəbilə dağılmağa başladı. Çünki qiyam hər şeydən əvvəl sülhü vəd etmiş idi. Qiyam ictimai demokratiya prinsipləri daxilində meydana gəldiyi üçün imtiyazlı təsnif edər yəni zabitan sinifi məmləkətdəki burjuaziya və kapitalist sinifləri mislli dağıdıldı. Zabitlik vəzifəsi əksəriyyətlə kiçik zabitana təqdim' olundu. Dördüncü hərb ilini cəbhələrdəki sipərlərdə və zəminliklərdə keçirmək istəməyən efrad vəzifəsini və mövqeyini tərk edərək məmləkətinə, evinə avdətə başladı. Bu gün cəbhələrdə çox az kəslərə tesadüf olunur. Qitə halında bir cüz-i tam qalmış isə mövcudu çox azalmışdır. Donaburg ətrafında hüduddan keçərkən sözdə cəbhədə olmaqda olan və lakin mövcudu çox azalmış olan bir alay özünü təbdil edəcək olan digər alay hələ gəlmədiyi cəhətlə mövqeyini tamamilə tərk edib geri getmək təhdidini etmiş idi. Buna müqabil işbu cəbhədəki alayı təbdil edəcək olan Diyonikdəki alay da Almanlar ilə müharibəyə sövq olunurlar deyə cəbhəyə getmək istəmirdi. Diyonik stansiyasında cəbhələrdən çəkilmiş başıboş gəzən və gecəni stansiya binası daxilində kefli bir tərzdə keçirməkdə olan yüzlərlə adama təsadüf olunurdu.

Qafqaz qəzetlərindən xəbər alındığına görə Anadolu cəbhəsindəki Rus kıta'atı da çəkilməkdədirlər. Hətta bu geri gediş bir intizam daxilində cərəyan etmədiyi üçün keçdikləri yerləri fəlakətə məruz buraxırlar. Groznidə Vladikafkazda intizamsız bir alay zabitlərini öldürdü. Qafqaz daxilində iaşə onsuz da müşkilatla ancaq bir dərəcəyə qədər təmin edilə bildiyi halda geriyə gedən Rus kıta'atının intizamsızlıqları, yağmaları iaşəni büsbütün səktədar etdi. Tiflis şəhəri və ətrafı Novorosisk və sair limanlardan Batuma gələn və buradan içərilərə nəql olunan ərzaqla xüsusilə dəqiqlə dolanır. Cəbhəni tərk edən Ruslar qismən bu dəniz yolunu təqib etdiklərindən ərzaq nəqliyyatı mümkün olmur.

Saniyən üç il davam edən hərb səbəbindən gəmi mürəttəbatı istirahət ehtiyacından bəhslə muntazaman nəqliyyat etmir. Buna zamimətən Cənub Qazaxları'nın hökuməti muvakkatası Novorosisk və Tuapse tarikiylə buğda ixracına mane' olmuşdur. Geri çəkilməkdə olan Rus kıta'atı səbəbindən Tiflisin bütün ibtidai və idadi məktəblərini bağlayıb tələbəni dağıtmağa və bu surətlə ev ihzarına məcburiyyət hasil olmuşdur.

Tiflisdən keçən Rus əsgəriylə yerli Qafqazlı əsgərlər arasında münaferət mövcuddur. İki tərəf əsgəri bir-biri əleyhinə sövq və təhrik edənlər də əskik deyil. İtilafçılar Qafqazda da rahat dayanmırlar. Ermənilər Rus kıta'atının cəbhədən geri getmələrini xoş görmürlər. Ermənistan amalini husulə gətirmək üçün Rusları sonuna qədər alət edəcəklərini ümid edirdilər. Hərb cəbhələri yüngülləşincə boşalan yerləri xüsusilə Ermənilərdən təşəkkül edəcək yeni kıta'atın doldurması iktiza edir. Qiyamçılıqla və bir neçə min fədai ilə və arxasında böyüklər Avropa hökumətlərini görməyə alışmış olan Ermənilər bu gün Ermənistanın təşkilinin ancaq bir Erməni ordusunun yaradılması və bunların hərb cəbhəsində qarlar və sipərlər içərisində iqamə və idarəsi ilə mümkün ola biləcəyini dərk edincə geri gedən Rus əsgərlərini xoş görməməyə başladılar və bit-təbii' bu günki Bolşevik hökumətinin əleyhində oldular. Qafqazda təşkilinə təşəbbüs göstərilən könüllü ordusu həmişə eyni ehtiyacın səmərəsidir. Belə bir ordu təşəkkül edəcəksə ancaq Erməni və Gürcülərdən mürəkkəb olacaq və qüvvətidə əhəmiyyətsiz olacaqdır. Belə bir könüllü ordu təşkil imkanı olsa idi hərbin daha müsaid dövrələrində bu Erməni və Gürcü könüllüləri Ruslar ilə birlikdə çalışmış olacaqdılar. Onsuz da bu kimi könüllü kıta'atı imkanın son dərəcəsində əvvəlcə təşkil edilərək hərbə iştirak etmişdir. Yenidən əhəmiyyətli bir könüllü ordusunun Qafqazda təşkilini çox da mümkün görmürəm. Qafqazdakı Erməni qəzetləri sülhün xitamının ardından bağlana biləcək sülhü münfəridin şiddətlə əleyhində oldular. Sülhü münfəridin bütün Erməni amalınən mövqeyi fılə qonmasına mane' olacağını iddia edirlər. Rus mileli müxtəlifəsində əl-yəvm böyük bir meyli məxsus görünür: Bolşevik hökumətinin prinsipləri daxilində bir Rus cəmahiri müttəfikası təşəkkül edəcəyi

cəhətlə hər millət öz respublika ərazisini hələlik bir dərəcəyə qədər təyin və tahdid edərək öz millətdaşları olan əsgərləri və zabitanı öz mıntıkasına cəlbə və milli kıta'at təşkilinə çalışmaqdadır. Ukraynalıların öz kıta'atını bir dərəcəyə yığdıqları malumdur. Qazaxlar da Don havalisində qismən içtima etmişlər. Kafkasya'da Gürcülər, Gürcü kıta'atı təşkil edə bilmək üçün cəbhələrdəki efradını cəlbə çalışır. Bu miyanda Qafqazda və Vladikafkazda Müsəlman kıta'atının təşkilinə təşəbbüs göstərildiyi görülür. Bir dərəcəyə qədər xəbər alındığına görə Dağıstan və Terek müttəhid bir idarə təşkil etmişdir. Bunların əksərisi Dağıstan Müsəlmanlarıyla Çeçen və Çərkəslər və sair kiçik qövmlər təşkil etməkdədir. Bunlardan ayrıca kıta'at təşkil edildiyi eşidilir. Tək qüvvələri məlum deyil. İdarələrində bir intizam və inzibat mövcud olmadığı zən edilir. Başlarında əvvəlcə İstanbulda olmuş olan Kaplanof adında bir üləmanın olduğu deyilir.

Krım Tatarları da ayrıca bir idarə və milli kıtaatı əsgəriyə cəm' etmişlər. Lakin Qaradəniz donanması sevahildə bunlarla müharibə edib bit-təbii dağıtmaqdadır. Tatarlar hələlik Krım daxilində hakimdirlər. Bugünlərdə Sivastopol və Feodosia önlərində Krım Müsəlman əsgərləriylə Bolşevik Rus kıta'atı arasında kiçik müsadəmələr vage' olduğu qəzetlərdən aydın olur. Rus Azərbaycan qisimində Bakı və Şuşa tərəflərində bir Müsəlman cumhuriyəti təşkil edildiyi də deyilir. Qafqaz qəzetlərinin gətirdiği xəbərlərə görə Qafqaz miləli müxtəlifəsi yekdigərinin hüququna riayət şərtiylə müttəhid bir idarə təşkil etməkdə imiş. Mən Rus, Erməni və Gürcülərin Müsəlmanları aldatmağa çalışacaklarını zənn edirəm. Çünki Rusun Erməni və Gürcünun əsaslı köhnə təşkilatına qarşı Qafqaz Müsəlmanları hələ təşkilat etməklə məşğuldurlar. Ama aralarında yaxşı təhsil almış hamiyətli gənclərin olması ümid edilməkdədir. Tatarların ən çox müctəmi' olduqları mıntıka Qazan, Ufa və ətrafıdır. Ufada içdima edən bir Tatar bura (Məclisi Məbusanı) Ufa və Qazan vilayətləriylə Orenburg, Perm, Simbirsk və Samara eyalətlərinin bəzi axsamını came olmaq üzrə Volga-Ural müstəqil hökumətini təşkilə qərar vermişdir. Qazanda içtima etməkdə olan Tatar əsgəri şurası da bu hökumətin umuru əsgəriyəsini tədvir etməkdədir. Piyada,

topçu və süvari kıta'atı qismən təşkil etmişdir. Hərb cəbhələrindən silahlarıyla məmləkətərinə dönən əfrad bu kıta'atın əsasını təşkil edir. Hələlik təşəkkül edən kıta'at haqqında kafi bir məlumat verilə bilmir. Ama şübhəsizdir ki Krımda olduğu kimi Ufa və Qazanda da bir neçə alay təşkil olunmuşdur. Krım və Ufa Tatarlarının ən böyük ümidi və Avstriya və Almaniya cəbhələrində sırf Müsəlmanlardan təşkil edilmiş olduğunu xəbər verdikləri firqələrdir. Fil-həqiqə silah altındakı Müsəlman əfradın yekunu çoxdur. Bunlar silahlarıyla məmləkətlərinə avdət edincə müstəqil Müsəlman hükümətlərinin təşkilatının təsriyi və təmini çox asanlaşacaqdır. Müsəlman şuraları (məclisi milliləri) cəbhəyi hərblərdəki Müsəlman kıta'atının yenə Rus cəmahir-i müttəfikasının əmrinə hazır olmaq üzrə məmləkətlərinə nəqlinə müsaadə edilməsini tələb etdilər. Lakin Bolşevik hökuməti Bila-nizam nəqliyyat üçün qatar vermir. Bolşeviklər Müsəlmanların hökuməti müstəqilə təşkili haqqını qəbul etməklə birlikdə bu Müsəlman hökumətlərinin ayrıca bir ordu yaratmalarına müxalif çıxırlar. Ordunun öz əllərində olmasını istəyirlər. Keçən gün Orenburg ətrafında Qazaxlarla Bolşevik kıta'atı arasında icazəmə vage' olmuş, Bolşeviklər Tatar kıta'atının mua'vənətini tələb etmiş. Kəşfiyyata görə Tatar dəstələri bil-fiil müsademəyə iştirak etməyərək tamaşaçı qalmışdır. Bütün bu əhval Rusiyada vəziyyəti daxiliyənin nə mərkəzdə olduğunu bir dərəcəyə qədər göstərər. Bu gün Don mıntıkasında içtima etmiş olan Kaledin Qazax kıta'atı xatiri sayılar bir qüvvət təşkil edir. Zabitlik peşəsinin Bolşevik prinsipi mucibincə ortadan qaldırılması üzərinə aç qalan zabitanın çoxunun Kaledin ordusuna iltihak etdiyi deyilir. Buna görə də bu ordu zabit etibarıyla zəngindir ki Bolşevik kıta'atının ən böyük sinifi bu nöqtədədir. Ufa və Qurudakı Müsəlman kıta'atı da zabitan cəhətindən qüvvətlidir. Müsəlman zabitlər bu Müsəlman kıta'atına iltihak etməkdədirlər. Kaledin kıta'atı zabitanca zəngin olmaqla birlikdə Kornilov, Aleksiyef kimi böyük komandirlər də orada olmaqda və itilafçıların verməkdə olduğu pul ilə qabiliyyətini artdırmaqdadır. Zabitanın Kaledin ordusuna iltihak etməsinin bir səbəbi də işbu pul məsələsidir. Ma'mafih Kaledin ordusunun hələlik böyük miq-

yasda bir hərəkəti görülmür. Bu ordunun yazda bir təşəbbüsdə olub olmayacağı haqqında hələ bir şey deyilə bilməz.

Bu gün çox qarışıq olan Rusiya əhvalı daxiliyəsinə Rus-Rum münasibətinin inkıtasını da əlavə etməlidir. Kalas, İbrail tərəflərində olan iki Rus təriqəti geriyə getmək təşəbbüsündə olunca Rumlar mane' olmaq istəyirlər. Bit-təbii' aralarında müharibə başlar. Lakin bu müsademəyi Rus hökuməti mərkəziyəsinə və Başkomandanlığına ancaq Avstriya Ərkan-ı Hərbiyəyi Umumiyəsi xəbər verər. Bu hadisə üzərinə onsuz da çox gərgin olan Rus-Rum münasibəti tamamilə münkati' olar. Bu miyanda Bolşevik kıta'atının Ukrayna kıta'atıyla Ukrayna mıntıkasında bəzi nöqtələrdə vuruşmaqda olduğunu da dər-xatir etməliyik. Rum səfirinin pasportları verilərək Peterburqdan İsveç tarikiylə xaricə sövq edildi. Besarabyada müharibə davam edir.

Finlandiyanın istiqlalını tanımış olan Bolşevik Hökuməti Finlandiya qitəsini Rus əsgərindən tathir edəcəyini vəd etmişkən vədini icra etmədi.

Finlandiya daxilindəki siyasi cərəyanlara qarışaraq bugünkü Finlandiya hökuməti əleyhinə hərəkət edir.

Bir çox yerlərdə şiməndüfər intikalatı münkatidir. Helsingbor[g] və Viborg şəhərlərində müsademələr davam etməkdədir. Bolşevik Hökumətinin hükümatı müstəqilə təşkili xüsusundakı əsasatı bu gün bu şəkildədir. Təşəkkül edəcək olan hökumətlər Bolşevik prinsipləri dairəsində demokratiya esasatım müdafiə və himayə edəcək heyətlər tərəfindən idarə edilməlidir. Bu əsasın xilafında təşəkkül edəcək hökumətlərə qarşı silahla hərəkətdən çəkinmir. Bu gün Rumlara qarşı olan hərəkəti də bu surətlə şərh edir. Bu günki Rum Hökuməti düşər də yerinə kəndli, işçi və əsgər hökuməti keçsə dərhal münasibəti qaytarmağa və hətta Rumların haqqı olan Besarabyanın Rumıniyaya iltihakına mane' olmayacağını iddia edir. Finlandiyadakı muharibat da eyni məqsədlə edilir. Sabah Müsəlman hökumətlərinin tərzi təşəkkülünü öz prinsiplərinə müxalif görülsə eyni şiddətlə hərəkət etmək istəyəcəkləri şübhəsizdir. Lakin bu gün Ukrayna'da, Finlandiyada, Besarabyada Volga tərəflərində müharibələrlə məşğul olan Bolşeviklərin hərbi bitirmək istəyərkən yeni yeni hərblərə meydan verməəri gələcəklərinin çox əmin olub olmadığına dair şübhələr uyandırır.

Bu gün müttəhid bir əldən idarə edilər bir Rus ordusu yoxdur. Ordunun müxtəlif axsamının bir-biriylə münasibət və təması da yoxdur. Bir mıntıkadaki qüvvət digər mıntıkaya ərzaq göndərməz, şiməndüfərlər bir intizama tabe deyildirlər. Bu gün Rusiyada məbzul ərzağa malik mıntıkalar olduğu kimi Petrograd kimi qismən samandan hazırlanmış çörək yeyən aclığa məhkum mıntıkalar da vardır. Türkistanda Avstriya əsirlərinə Bolşevik Hükümətinin silah verərək Müsəlmanlara qarşı ödənişlə istihdam etdiyini eşitmişdim. Aclıqdan ölən üsəra böyük bir muzd müqabilində Bolşevik Hökumətinə əsgərlik etməyi əhvən görür. Bolşevik Hökumətinə "garde rouge" olaraq yazılan Avstriya üsərası da vardır. Bunlar muzd on-on beş ruble alırlar. Rus əhvalı daxiliyəsinin bu dərəcə pərişan və tahavvülə müsta'id olduğunu ifadə edirəm.

[28 yanvar 1918]

HR. HMŞ.İŞO, 235/13

95

MALİYYƏ KÖMƏYİ MƏQSƏDİLƏ AZƏRBAYCANDAN TORPAQ VƏ MƏDƏN MƏHSULLARININ SATIN ALINMASI

Azərbaycan hökumətinə ediləcək maliyyə köməyin təmini məqsədilə Dəmir yollar idarəsi tərəfindən Hərbi dəmiryolları və Limanlar idarəsinə satın alınacak olan torpaq və mədən məhsullarına ödənəcək məbləğ və avansın miqdarı üçün təşkil edilən mukavilənamələrin uyğun hesab edildiyinə dair Məclisi Vükəla qərarı.

[7 sentyabr 1918]

***

Məclis-i Vükəla Müzakəratına Məxsus Zabıtnamə

Xülasəyi Meali

Azərbaycan Hökumətinin təmini masarifi üçün möhtac olduğu məbləğin tədarükü zımnında Dərsəadətə muvasalat edən hökuməti müşarunileyha mürəxxəsləriylə cərəyan edən müzakirat

nəticəsində işbu müzahirəti maliyyənin təmini üçün Əsgəri Dəmiryolları və Limanlar Müdüriyəti Umumiyəsinə məhəlli məzkur məhsulatı ərziyə və madəniyəsindən iki milyon lirəlik aşyanın furuhtu və buna müqabil müdüriyəti umumiyəcə o nisbətdə sənədi nakdiyə itası cəhəti takrrur edərək buna dair bir müqavilənamə və masarifi müsta'cələləri üçün beş yüz min lirənin dərhal avans olaraq verilməsi zımnında da digər bir müqavilənamə ihzar və hər ikisi də Maliyyə Nəzarəti tərəfindən tasvib edilmiş olduğundan bəhslə məzkur müqavilənamələrin mübadiləsi istizanını mutazammın Hərbiyə Nəzarətinin 28 Avqust il 1334 tarixli təzkirəsi məlfuflarıyla oxundu.

Qərarı

Şiməndüfərlər idarəsi büdcə qanunuyla əsasən axdı müqaviləyə salahiyətdar olması hasəbiylə bunun üçün bir qərar ittihazına yer olmayıb ancaq idarəyi məzkurənin badəma bu salahiyəti isti'mal etməməsi keçəndə Məclisi Vükəla tərəfindən taxt-ı qərara alınmış olmasından ötəri qərarı vaqedən istisna bu müqavilənamənin mübadiləsi tənsib olunmuşdur. Bu vəch ilə dəvairi mütəallikaya izbarı keyfiyyət olunması təzəkkür qılındı.

Məclisi Vükəla azalarının imzaları

7 sentyabr[1]334/ [7 sentyabr 1918] MV, 212/168

MV,212\168

96

BATUM MÜQAVİLƏSİNDƏN SONRA ERMƏNİLƏRİN GÜRCÜ VƏ ALMANLARLA BİRLİKDƏ QARABAĞ VƏ NAXÇIVANDA TÖRƏTDİKLƏRİ QƏTLİAM

Qarabağa Osmanlı birlikləri göndərilməməsi əmrinə qarşılıq, IX Ordu Komandanlığından Qarabağ məntəqəsində Osmanlı əsgəri olmadığı, Batum müqaviləsindən sonra ermənilərin gürcü və almanlarla birlikdə Qarabağ, Naxçıvan və Borçalı, xüsusilə ermənilərin isə Rəvan və Qarabağ ətrafında yağma və yandırma, qətl və köçməyə məcbur etmə əməllərində olduqları, bu cür qırğına Qarabağ Azərbaycan ordusunun mane olduğu cavabının alındığını Xariciyə Nəzarətinə bildirən təzkirə.

[21 oktyabr 1918]

***

Osmanlı Orduyu Humayunu
Başkomandanlığı Vəkaləti
Şöbə: 2
Nömrə: 9351
Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə

Dövlətli əfəndim həzrətləri

Qarabağa kıtaatı Osmaniyə sövq edilməməsi haqqında Doqquzuncu Ordu komandirinə yazılan teleqrafa məzkur komandirlikdən bər-vech-i gələcək cavab varid olmuşdur:

1 – Qarabağ mıntıkası daxilində Doqquzuncu Ordunun əsgəri yoxdur. Batum Muahidəsindən bu günə qədər Ermənilər, İrəvan, Qarabağ və Naxçıvan mıntıkaları daxilində və Gürcülər ilə onlara iştirak edən Almanlar Borçalı, Qazax mıntıkaları daxilindəki ümumi əhaliyi İslamiyəyə hər cürə əza və cəfanı etdilər. Ələl-xüsus Ermənilər İrəvan, Qarabağ həvalisindəki təkmil İslamları qətl və ihrak və yağma və hicrətə icbar edərək sanki kamilən məhv etdilər. Bu günə qədər Qars mıntıkasına minlərlə xanə İslam möhtac, səfil bir halda hicrət, fərarilik və ilticaya məcbur oldu. Hicrət və fərarilik edə bilməyənlər də oralarda məhv oldu. Ermənilərin hər cür pislik və məhv siyasətində pişdarları olan Andranik adındakı sərkərdə indiyə qədər yüz minlərlə qan axıtdı. Xanıman məhv etdi və hələ də Qarabağ həvalisində bu siyasətə davam etməkdədir. Qarabağ Azərbaycan İslam ordusundan göndərilmiş olan qüvvət bu məhv siyasətinə mümana'at etməkdədir. Bu qüvvətin qarşısından Ermənilər və Andranik fərarilik etmiş olduqlarından o həvalidə müvəqqəti nisbi bir sükunət hasil olmuşdur. Bunun əksini iş'ar və iddia edən Ermənilər mahza məqsədi siyasətlərini təqib və icra üçün xilafı həqiqət söyləyərək çarə axtarmaqda olduqları bəyanıyla şukkayı sənavəri tərkim qılındı əfəndim.

Fi 21 Təşrini Əvvəl il [13]34 [21 oktyabr 1918]
Sədrəzəm
və Başkomandanlıq Ərkanı Hərbiyə Rəisi
Əhməd İzzət

HR. SYS, 2460/57

97
BOLŞEVİK İNQİLABINDAN SONRA AZƏRBAYCANIN ÜMUMİ VƏZİYYƏTİNİ ƏKS ETDİRƏN HESABAT

Rusiya inqilabı üzərinə rus əsgəri qüvvələrinin İranı, xüsusilə İran Azərbaycanını azad etmələrini fürsət bilən ermənilərin, Nəsturilərlə birlikdə Azərbaycan əyalətinin qərb və cənubunda dəhşət saçdıqları; Vəhşilik bölgəsi olaraq seçilən Xoy, Urmiya, Savuçbulaq və Meyanduabın mahal və kəndləriylə birlikdə yandırılıb, yaxıldığı, xalqının yüzdə altmışının qətl edildiyi; Osmanlı qüvvələrinin müdaxiləsi ilə bu fəlakətdən xilas olanların Qarabağ istiqamətinə və ingilislərin işğalı altındakı yerlərə qaçaraq sığındıqları; Ancaq Osmanlı əsgərlərinin çəkiləcəyini eşidən bölgə müsəlman xalqının qorxu içində olduqları; Təbrizli İsmayıl Nobərinin Demokrat Firqədəki yandaşları ilə gizlicə ermənilərlə müqavilə bağlayaraq İran Azərbaycanının müstəqil Cumhuriyət idarəsi olacağını irəli sürdüyü barədə Təbriz baş konsulunun Azərbaycanın ümumi vəziyyəti haqqında Xariciyə Nəzarətinə göndərdiyi hesabat.

[26 oktyabr 1918]

***

Dövləti Aliyyəyi Osmaniyə
Təbriz Başşehbəndərliyi
Ədəd: 7/20
Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə

Xülasə
Azərbaycan İranı əhvalı umumiyəsi haqqında

Məruzu çakəriləridir

Rusiya qiyam və inqilabı üzərinə Rus qüvvələrinin qismən tənzim və bir qisimi küllüsünün silah, cəbhəxana və sair ləvazimatı hərbiyələrini sataraq və ya buraxaraq qeyri mürəttəb bir surətdə İranı və xüsusilə əvvəldən bəri qüvvələri külliyyə saxladıqları Azərbaycanı İranı tahliyə etmələrini fürsət hesab edən Ermənilərlə burada Asuri adıyla yad olunan Nasturilər, Rus məkatibi hərbiyəsində və ordusunda təlim və tərbiyə görmüş Erməni zabitan və əfrad komandasında əllərinə keçirdikləri silahlarla Azərbaycan Əyalətinin qərbində və cənubunda icrayı dəhşət və məl'anətə başlamışlar və təəssüf ki, bir sıra mənfəətpərəst Müsəlman İranlıların da müzaherətinə nail olmuşlar. Sahəyi vəhşilik olan Rumuya, Xoy, Savuçbulaq, Meyanduab şəhər və qəsəbələriylə ətrafındakı kəndlər yandırılmış, yıxılmış; müdhiş qarətlər olmuş, məzru'at məhv edilmiş, Müsəlmanlar kişi, qadın, uşaq yüzdə altmış-yetmiş dərəcəsində kəsilmiş; namuslara təcavüz vaqe' olmuşdur. Bu haşərat matmahı nəzərləri olan Təbriz şəhəriylə ətrafına tasallut etmək üzrəykən İranın vaxtilə ən xoş və mürəffəh əyaləti olub axirən sahəyi fəlakət olan Azərbaycanı hüdudumuzun qərb və şimalından işğal edən qüvvəyi əsgəriyəmiz tərəfindən pərişan edilərək sağ qalanlar “Qarabağ” cəhətlərinə və İngilislərin taxtı zəbtindəki yerlərə fərariliyə məcbur olmuşdur. Təqribən üç yüz min əhalisi havi və vəliəhd mövqe olan “Təbriz” bunların təcavüzü təhlükəsinə məruz qaldığı bir sırada soyğunçuluqdan başqa bir üstünlükləri olmayan və “Demokrat” Firqəsi'nin şərir qisimindən olan Təbrizli “İsmayıl Nobəri” ilə avənəsi Azərbaycan İranının bir cumhuriyəti müstəqillə olacağını irəli sürərək və şəhərdəki müsəllah Ermənilər və miləli qeyri müslimə ilə gizlicə tövhidi iş edərək Vəliəhd Məhəmməd Həsən Mirzə həzrətlərini və İranın istiqlalına və ictimaiyyəti İslamiyyətə həddim olanlarını təhdid və təzyiqə başlamışlar isə də əsgərimizin vürudu bu əməllərinə hail olmuş və İran hökuməti mahalliyəsinin izharı acizliyi natık bir müraciəti rəsmiyəsi üzərinə mərkum Nobəri ilə iki yoldaşı cəhəti əsgəriyəcə həbs və Qarsa sövq və təb'id olunmuşdur.

Burada bi-hakkm münci sifətiylə yad və təmcid olunan əsgərimiz Azərbaycanı dərhal kamilən işğal və İngilislərin əlindəki Bagdad, Kirmanşah, Həmədan, Qəzvin, Rəşt, Ənzəli və Girmanşah, Səniyə, Həmədan yollarını Qəzvin ilə Səniyə üzərindən təhdid və Tehrana belə icrayı təsir etməkdə olduğu sıralarda xalq kamali rahat və təhlükəsizlikdə ikən vürudu acizanəmdən dörd beş gün sonra kolordularımızın bittabi' aldığı əmrə tevfikan yavaş yavaş Qafqaz və Van hüdudlarımıza doğru çəkilərək Qəzvinə qarşı irəli mevazinin çıxarıldığını və Təbrizdəki qüvvətin də getdikcə azaldığını görən və eşidənlər şəhərin kamilən boşaldılacağından və Nobəri dəstəsinin şəhər Erməniləriylə və xaricdən

gələcək Asuri və Ermənilərlə bil-iştirak qatl ü qarətə şübhəsiz surətdə başlayacağından qorxurlar, xüsusilə əsgərimizi hüsnü qəbul etməkdə irəli gedənlər təhlükəyə məruz qalırlar. Başşehbəndərhanənin bu sırada təkrar təsis və İngilislərin Təbrizə qüvvət sövq etmələri ehtimalına qarşı daim mütəyakkız olmaqla birlikdə şəhərin əsgərimiz tərəfindən müsaləhadan əvvəl tərk edilməyəcəyi haqqında verməkdə olduğumuz təminat və şehbəndərhanənin iarə olunan əşya ilə təfriş və tezyini kimi məşğələlərlə bir yerə gedilməyəcəyinin isbatına çalışılması bir dərəcəyə qədər xalqa təsəlliyət bəxş olur isə də ortada dövran edən sülh şayiələrinin hələ fi'liyata müncər olmadan əsgərimizin göz qarşısında çəkilib getməsi təvlid-i narahatlıq yaradır. Maazallah şəhərdə belə bir qiyam zühurunda çox gənc olan vəliəhdin də dərhal Tehrana getməyə məcbur olacağı şübhəsizdir. Şəhərdə sərbaz adıyla mövcud qüvvət və silah heçdir.

Nobəri dəstəsinin əlində Rusların Rumuya gölü körpüsü olan Şərəfxanədəki böyük anbarlarında və mahallı sairədə buraxdıqları və yox bahasına satdıqları iki top ilə bir neçə mitralyöz və bir çox silah və sursat olduğu mütəvatirən sabitdir. Əsgərimizin gəlmədən silahlarını saklamağı lazım bilməyən haşəratı məzkurə indi bunları izi müəyyən olmayacaq yerlərdə hifz edirlər. Şəhərdəki Ermənilərdə də külliyətlü silah və cəbhəxana olduğu deyilir. Bunların hərəkatı muhtəmələlərinə qarşı Təbrizdə və Rumuya cəhətlərində milli təşkilat qurmaq üzrə Kolordu Kumandanlığın tərəfindən vəliəhd həzrətlərinə və an-əsl Rumiyəli olub Hökuməti Osmaniyəyə mərbutiyəti mahsusası olan Hakim Akay Məcdü's-Saltanaya bir miqdar esliha verilmiş və əfradı təlim üçün Osmanlı zabitləri də təyin olunmuş isə də hər işi leytə vü lə'allə ilə geçişdirməyə alışmış olan İran məmurlarından fəaliyyəti əzimkarlıq gözləmək əbəsdir. Vəliəhd bəzi mülahazatı indiyə ilə muallım zabitanımıza təqdimi ümid edər etməkdən təvəqqi etmiş, onlar da kıt'alarına avdət etmişdir.

Vəl-hasil şəhərin sakitlik və əsayişi Osmanlı əsgərinin qurduğu medyundur. Təbriz kolordu qərargahı ikən heç kimdən bir zərrə şikayət eşidilmirdi. Qüvvət azaldıqca əsgərin ərzaq toplaması, ebniyəyi işğal eyləmələri, əfradı əsgəriyəmizin bəzi hərəkatı kimi kiçik şeylər bəhanə edilərək şikayət və etirazlar rəsmi

və qeyri rəsmi surətdə tevali etməyə başladı. Bunun nə kimi tə'sirat və təlkinat əsəri olduğu maruzatı anifə və gələcəyə ilə məlum olar. Qisimi üzvmü pulsuz markasız dəstəsindən və eşirradan olub terror təşkilatına da malik olan Təbriz demokratları Azərbaycanı İranın istiqlalı tərəfdarıdırlar. Rəsi qarında Seyid Xəlil Ərdəbili, Sərtibzadə kimi ağlı başında bəzi kəslər var isə də onlar da hərisi cah və sərvətdirlər.

Seyid Xəlil, Berlində toplanmış olan Alman tərəfdarı İran demokratlarının təlimatıyla keçəndə İstanbuldan bura gəlmişdir. Bunlar Alman konsulu vəkili sifətiylə hərəkət edən, vaxtilə Şiraz, axirən Musul Alman konsolatolarını vəkalətən idarə etmiş olan Mösyö "Vustrov"dan maddi və mənəvi müzahirətə nail olmaqdadırlar. Mumaileyh nəzdi acizimə gələrək Nobəri və rüfəkasının azad edilməsi üçün təşəbbüsdə olmağımı xahiş etdi. Halbuki vəliəhd həzrətləri bunların Qarsdan qaytarmaları mukarrər isə İran hududuna muvasalatlarmda i'zam edəcəyi məmuruna təslim edilmələrini tələb və tahtə'l-hıfz Tehrana şövqlərini münasib gördüyünü acizlərinə bəyan eylədi. Müşarünileyhin arzusuna görə bu xüsusda Doqquzuncu Ordu Komandanlığıyla xəbərləşmə etməkdəyəm. Təbriz Almaniya Konsulluğuna təyin edilmiş olan Mösyö "Leytin" hələ gəlməmişdir. Rəştdə İngilislərə qarşı hərəkət etməkdə ikən son zamanlarda tərki muhasama edən "Mirzə Kiçik Xan"a göndərilmək üzrə axirən buradakı Almanlara gələn və konsolosxanəyə nəqlolunan silahların da əl altından bu eşirraya tevzi' olunacağını zənn edirəm.

Adı çəkilən firqədən İranın bila-təcəzzi istiqlalı və məmləkətin naili sükun və rifah olması tərəfdarı olanlar ayrılaraq "ictimai demokrat" və axirən "birlik" adlarıyla qruplar təşkil etmişlər. Stabillik edə bilsələr bəlkə edamayı əsayişə müvəffəq olarlar. "İttihad" Partiyasının mü'əssisi Hökuməti Osmaniyəyə mərbutiyəti mahsusasını mücahedatıyla isbat edən "Hacı Mirzə Ağa Bülluri"dir. Özü Xoy və Səlmas Hakimliyinə təyin olunmuşdur. Mumaileyhin bənzəri çox az olması layiqi təəssüfdür. "İttihadi İslam" adıyla "Mirzə Əli Ağa Heyət" adında münəvvərü'l-fıkr bir şəxs tərəfindən təşkil olunan digər bir cəmiyyət də məmləkətin rifah və səadəti və maarifi və Hökuməti Osmaniyə ilə İranın və hər iki millətin münasibəti vədadiyələrinin təhkimi kimi

gözəl əməllər pərvərdə etməkdə isə də fəal üzvləri yox kimidir. İş görməkdən çox danışmaq və çay içmək üçün toplanarlar.

Bilumum Azərbaycanda, xüsusiylə Təbrizdə aclıq, xəstəlik çox müdhişdir. Hər gün küçələrdə, daxmalarda aclıqdan, tifüs və qızdırmanı tifoidi və emrazı sairədən yüzlərlə adam tələf olur. Qalayı əsar kaht dərəcəsindədir. Hububat az deyil; lakin kənd sahibi mütənəffiz zənginlərin eyadiyi inhisar və ihtikarındadır. Qüvvətli və təşkilatlı bir hökumət yox ki bu səfalətlərin məhmaəmkən aradan qaldırılmasına çarə-saz olsun. Bir kasıb ailənin dərəyə atılmış bir at laşəsiylə təgaddiyə çalışdıqlarını şəxsən gördüm. Hulul etməkdə olan qış da təzyidi fəlakətə ba'is olacaqdır. Azərbaycanın şiddəti bürudətinə qarşı mahrukat az və bit-təbii' çox bahalıdır. A-yan adıyla yad olunan zənginlər öz rahatlarından başqa bir şey düşünmürlər. Ürəklərində zərrəyi mərhəmət yoxdur. Xalqın səfalətini tamaşadan zövq alırlar deyilə bilər.

Şəxslərin edamayı əsayişi və xalqın təhvini ihtiyacatı əmrində gərək vəliəhd həzrətləri və gərək məmurunu əyaləti hər müsahibəmdə xəbərdarlıqdan və tələb etdikləri müzahirəti ifadan halı qalmadığımı və əhvalı məhəlliyə haqqında peydərpey ərzi məlumat etməkliyim təbii olmaqla birlikdə Tehran Məsləhətgüzarlığı ilə surəti xüsusiyədə təmini xəbərləşməyə çalışdığımdan oradan aparacağım məlumatı da iş'ara müsaraat edəcəyimi ərz edirəm. Əmr u fərman həzrəti məhrum ləhü'l-əmrindir.

Fi 26 Təşrini Əvvəl il 1334 [26 oktyabr 1918]
Təbriz Başşehbəndərliyinə məmur Şehbəndər
İmza

HR. SYS, 2341/55

98
AZƏRBAYCAN BÖLGƏSİNDƏKİ OSMANLI QÜVVƏLƏRİNİN GERİ ÇƏKİLMƏSİNDƏKİ GECİKMƏNİN SƏBƏBLƏRİ

Azərbaycan bölgəsindəki Osmanlı qüvvələrinin Dünya Müharibəsindən əvvəlki sərhədlərinin gerisinə çəkilməsi haqqında yerli komandirliyə verilən talimatın tətbiq olunmamış olması İtilaf Dövlətləri ilə mühüm bir anlaşılmazlığa səbəb olacağından, Bern Səfirliyindən gələn şikayətlərə cavab olaraq, əsgərlərin geri alına bilməməsindəki gecikmənin mövsüm, iqlim, nəqliyyat və s. səbəblərdən olduğunun bildirilməsini qərarlaşdıran Məclisi Vükəla qərarı.

[30 noyabr 1918]

Məclisi Vükəla Müzakiratına Məxsus Zabıtnamə

Xülasəyi Tərcümə

Mavəra-yı Qafqazda cərəyan etdiyi iddia olunan bəzi hadisəyə dair Bern səfirimizdən vaqe' olan şikayəti mutazammın teleqrafnamənin göndərildiyini və ifadatı sairəyi mühimməyi havi Vis Admiral Ammə tərəfindən alman məktubun tərcüməsi ləffiylə Xariciyə Nəzarətindən mürsəl təzkirə oxundu.

Qərarı

Salifü'z-zikr təzkirədə Azərbaycan həvalisindəki Osmanlı qüvvələrinin hərbdən əvvəlki hüdudun dərhal gerisinə alınması haqqında məhəllə komandirliyinə müqəddəmə verilən təlimata tətbiqinə rayət edilməmiş olması Düvəli Mu'təlifə ilə aramızda mühüm bir ixtilafın zühuruna səbəb verəcəyi və düvəli müşarünileyhimin şikayəti vaqe'əsi üzərinə Dövlət-i Osmaniyəyə məsuliyyət təvəccöh edəcəyi cəhətlə seri'an bu babda mukarrəratı kat'iyyə ittihaz olunaraq düvəli mu'təlifə admirallarına təbliği müvafiqi məsləhət olacağı dərmiyan qılınmış və izahatı vaqe'aya görə Mavera-yı Qafqazdakı asakiri Osmaniyənin geri alınması haqqında verilən əmr və təlimatın hələ yerinə yetirilməməsi mövsüm və iqlim və nəqliyyat və sairə kimi əsbab və avarızdan nəş'ət etmiş olduğu mislli Osmanlı qüvvələri hüdudu qədimənin bəri tərəfinə alındığı halda yerlərində qalacaq jandarma və polis ilə əhaliyi mahalliyənin mühafizəyi can və malı qeyri qabil olacağından burasının da nəzəri diqqət və taxtı təhlükəsizliyə alınması vəcaibi umurdan görünməsinə və mövzuyu bəhs haqqında dərmiyan etmiş olduğu iş'ara cavab olaraq əvvəlcə İngilis admiralına təbliğ və izbarı keyfiyyət qılınmasına mebni iş`arı vaqeyi məzburdan bəhslə müşarünileyh Vis Admiral Amməyə də təbliğatı cavabiyədə olmasının nəzarəti müşarunileyhəyə həvaləsi təzəkkür qılındı.

30 Təşrini sani [1]334/ [30 noyabr 1918]
Məclisi Vükəla azalarınm imzaları

MV, 213/37

99

AZƏRBAYCANLILARIN ŞUŞADA ERMƏNİLƏRİ MƏĞLUB EDƏRƏK XƏZƏR DƏNİZİ SAHİLİNDƏKİ LƏNKƏRAN BÖLGƏSİNİ ƏLƏ KEÇİRMƏLƏRİ

Qars və Sarıqamışda ermənilərin bir qisim xalqı həbs və sürgün etdikləri, gəncləri casusluq ittihamı ilə öldürdükləri; Hərbi vergi adı altında xalqın əlindən at, araba və iri buynuzlu heyvanları müsadirə etdikləri, vergi ödəməyənləri Akçaqala kəndlərində topa tutduqları; Azərbaycanlıların Şuşada erməniləri məğlub edərək Xəzər dənizi sahilindəki Lənkəran bölgəsini ələ keçirdiklərinə dair xəbərlər haqqında 15-ci Kolordu Ərkanı Hərbiyə Dairəsi tərəfindən Hərbiyə Nəzarəti ilə bəzi valiliklərə və firqə komandirliklərinə yazılan tamım.

[7 iyul 1919]

***

15. Kolordu Ərkanı Hərbiyə
Birinci Şöbəsinin Müsvəddə Vərəqəsidir.

Hərbiyə Nəzarətinə, Müfəttişliyə, Van, Ərzurum, Trabzon, Bitlis Vilayətlərinə, Erzincan Mutasarrıflığına, Üçüncü, On birinci, On ikinci Firqə, Doqquzuncu Firqə Komandirliyinə, süvari, nişançı, topçu alayı komandirliklərinə;

1 – Qarsda Ermənilər Müsəlman əhalidən irəli gələnləri həbs və təbidə germiyyət verməkdədir. Üzü təcavüzkar İslamı Osmanlı təbaası deyərək dər-dəst və geriyə təb'id etmişlər və əksər Müsəlmanı casus deyə tələf etməkdə olduqları aydın olmuşdur.

2 – Sarıqamış və Qars ətrafında Ermənilərin İslam gənclərini toplayaraq gaib etdikləri xəbər alınır. Qars və Gölə mutəbəranından səkkiz şəxs məhv və Şükrü Çavuş adında bir İslam edam edilmişdir.

3 – Ermənilər təkalifi hərbiyə adı altında İslamların at, öküz, araba və mevaşilərini məcburi olaraq yığmaqdalardır. Təkalifi qəbul etməyən Akçaqala çuxurundakı səkkiz Müsəlman karyəsi üzərinə 300/üç yüz süvari ilə 300/üç yüz piyada və top, pulemyot sövq edərək əhaliyi İslamiyəyi topa tutmuşlardır. Əhalinin cümləsi Allahu əkbər dağına çıxmışlar.

5 – Azərbaycanlıların təqribən on gün qədər əvvəl Şuşada Erməniləri məğlub və pərişan və buranı işğal və Gerus istiqamətində hərəkətə davam etdikləri və bəhri Xəzər sahilindəki Lənkəran mövqesini də əldə etdikləri və Bakı-Culfa dəmiryolunun da inşasına başladıqları xəbər alınmışdır[1].

4 – Ermənilərin xüsusilə Zəngəzur, Naxçıvan və Darı Alagez mıntıkalarında İslamların silahlarını yığmaq üçün çox çox cəbr və şiddət və bu bəhanə ilə hər cür zülm və təhqirdə olduqları mevsukan xəbər alınmışdır.

6 – Hüdud xaricində təhlükəsizlik olmadığını Ərzurum İngilis mümməssili də etiraf etmiş və Təbrizdə vaqe' olan bir qitəli basdırmaq üçün Ceneral Biçek qərargahıyla Gümrüdən Təbrizə getməkdə olduğunu da söyləmişdir.

7 – Nəzarətə, vilayətlərə şifrə ilə firqələrə süvari, topçu və nişançı alaylarına yazılmışdır.

Eynilə müfəttişliyə mücavir kolordulara və vilayətlərə (Van, Bitlis, Trabzon, Ərzurum, Erzincan) və Hərbiyə Nəzarətinə də yazılacaqdır.

[7 iyul 1919]

HR. SYS, 2877/23

100

ERMƏNİLƏRİN İRƏVAN MƏNTƏQƏSİNDƏ YENİDƏN QIRĞINA BAŞLAMALARI

Ermənilər tərəfindən İrəvan məntəqəsində müslümanlara qarşı yenidən qırğın tətbiq olunmağa başlanmış, Zəngibasar məntəqəsindəki Şulludəmirci, Aşağıbahtılı, Hacıilyas, Tomuzyiyən, Şullumihmandar, Yukarıbahtılı kəndlərində əhalidən bir çox adamın öldürüldüyü, dərhal bütün evlərin və məscidlərin dağıdıldığı, xalqın nəğd pullarının zorla alınıb, əşyalarının yağmalandığı, qadınlara təcavüz edildiyi və zülmə uğrayanların Osmanlı hökumətindən kömək istədiyi.

[10 fevral 1920]

***

Şərq Cəbhəsi Komandirliyi Ərkanı Hərbiyyə
Səkkizinci Şöbəsinə Məxsus Müsvəddə Vərəqəsidir
Şöbə Nömrəsi: 113

[1] Orijinal mətndə 5. maddə 4. maddənin qarşısında yerləşir.

Dosya Nömrəsi: 1
Tarixi Təsvidi: 13/1/[13]37

Xülasə:

Yerevan mıntıkasındaki əhaliyi İslamiyəyə edilən Erməni mezaliminin etiraz edilməsi üçün Xariciyəyə yazılan təhrirat.

Xariciyə Vəkalətinə

1 – Ermənilər Yerevan mıntıkasındaki əhaliyi İslamiyəyə axirən yenidən bir çox təcavüzatda olmuşlar və məzalim icra etmişlər.

a – Bir ildən bəri Yerevanda ticarətlə məşğuliyyət edən dörd İslamdan üçü qətl və biri ağır surətdə cərh edilmişdir.

b – Zəngibasar mıntıkasındaki Şulludəmirci karyəsindən Rəhim Məşhəd Kərimin xanəsinə 1/2/[13]37 gecəsi biri əsgər digərləri vətəndaş olmak üzrə altı Erməni girmiş, ailəsini və özünü pis vəziyyətdə döydükdən sonra bütün əşyalarını talan etmişlər 120.000 Qafqaz və 3.000 Nikola manatını qəsb etmişlərdir.

c – Eyni karyədən Gül Məmməd oğlu Kərbəlayı Heydər və Abdullah oğlu Həbibin xanələri və karyənin məscidi təxrib edilmişdir. Təxribata uğramayan sair xanə sahibləri də yerlərindən çıxarılaraq Qarabağ Erməniləri məskunlaşdırılmışdır. Ot biçməyə gedən İslam kəndlilərə də Ermənilər tərəfindən güllə atılmışdır.

d – Aşağıbahtılı karyəsindən Həsən oğlu Nəbinin xanəsini kamilən yıxaraq ağaclarını aparmışlar. Amcazadəsi Barıt Əli oğlu Məmmədin evinə girən müsəllah Erməni əsgərləri mərkumu təhdidlə pulunu almışlar və kənddəki bütün binaları və məscidi yıxmışlar.

e – Şullumihmandar karyəsindən Kərbəlayı Əli Həsən oğlu Məmmədin xanələri yıxılmış Kərbəlayı Məmməd oğlu Məmmədin on beş heyvanı gəsb edilmiş, qardaşı Təyyar və əmisi oğlu Abdülbaki də on beş gündənbəri qeyb edilmişdir. Bunun öldürüldüyü zənn edilir.

f – Yuqaribahtılı karyəsində İbrahim oğlu Kərbəlayı Əsgərin üç evi təxrib edilmiş qaryəyə gedib gələnlər yollarda tutularaq darb edilmiş və soyulmuşdur. Qadınlara da hücum edilmiş və bütün kənd xalqı qorxularından bir neçə xanəyə toplanaraq çölə çıxa bilməmişlər.

g – Hacıilyas kəndindən Məmməd Hacı Orucun evi basılaraq 16.000 Nikola manatı 31/1/[13]37də Hacı İbrahim oğlu Həsənin də 12.000 Nikola manatı və təkmil əşyaları qəsb olunmuşdur.

h – Bəxtili yanındakı Domuzyeyən kəndində də bəzi xanələr təxrib olunmuş və şayəd bu hallar İslamlar tərəfindən şikayət edilsə müştəkilərin kamilən qətl ediləcəyi də mövqeyi təhdiddə bildirilmişdir.

2 – Himayəsiz əhaliyi İslamiyəyə qarşı əl-an ikayı zülmdən geri qalmayan Ermənilərin qışqırığma və Bəyzadəyanın notasına qarşı müskit bir cavab təşkil edəcək olan bu məzalimin Erməni hökuməti nəzdində protesto edilməsini müvafiq görməkdə olduğum məruzdur.

***

İğdır Komandirliyi Həzrətlərinə!

Zəngibasar əhalisi tərəfindən arzuhal

Biz Zəngibasar əhalisi Taşnak quldur dəstələrinin zülmündən qovularaq minlərlə qadınlarımız uşaqlarımız Aras çayında və çöllərdə ısıtı və sayuqdan aç yalavac məhv olduq. Sonra Türk yoldaşlarımızın gəlməsini istədik. Vətən deyib gəldik, lakin bizim bədbəxtliyimizdən Aras boyu hüdud oldu. İndi dərhal Taşnaklar yenə iş başında olduqları səbəbdən biz məhv oluruq, necə ki Sarbanlar kəndində:

1 – Qanunu saninin beşində üç nəfər Əkbər Kərbəlayı İbrahim oğlu və Əli Qəhrəman oğlu və Hüseyn Məmməd oğlunu burada əvvəldən Ermənilər Zəngi kənarına aparıb korkuşuma [gülləyə] yandırmışlar ikisi ölmüş, Hüseyn Məmməd oğlu yaralanmış halda qaçmış.

2 – 12-də Şullumehmandar kəndində Məhərrəm Məmməd Bakır oğlunu üç nəfər yoldaşıyla beş mal ilə gedərkən tutmuşlar. Onlardan indiyə kimi bir xəbər də yoxdur ... öldürmüşlər.

3 – Qanunu saninin 17-də Rahimabad kəndində gecə Məşhədi Əli Əkbər Hacı Abdul-oğlunun evinə gedib talan etmişlər əşyalarını və üç dənə də inəyini aparmışlar.

4 – Yenə Qanunu saninin 20-də Şulludəmirci kəndində Rəhim Məşhəd Kərim-oğlunun evini talan etmişlər 20 min manat Nikolay pulunu, 30 min manat Qafkaz pulunu və ev əşyalarını aparmışlar.

5 – Qanunu saninin 25-də Qaraqışlak kəndində Məmməd Hacı Salman-oğlunun evini talan etmişlər üç yüz min manat Erməni pulunu, elli min manat Azərbaycan pulunu aparmışlar.

6 – Fevral ayının 4-də Sarbanlar kəndindən Şurkənd kəndinə gedərkən Şurkəndliləri bir araba ilə iki arvad yanlarında Nefi Kərbəlayı Əli Əkbəroğlu, Oruc Kərbəlayı Əli oğlu, Vəli Kali (?) oğlu, Hano Məmməd oğlu, İbrahim Heydər oğlu, Məcid Səməd oğlu, Kazım Haşim oğlu, Məmuş Xıdır oğlu bir nəfər də Qargabazarlı Əhməd Allahverdi oğlu işbu adamları tutmuşlar aparıb Qarasuyun kənarında gülləyə yandırmışlar. Bunlardan bircə nəfər Qargabazarlı Əhməd Allahverdi-oğlu özünü suya atmış xilas olmuş onun da ayaqlarını soyuq aparmış, dirilmək mümkün deyil. Minlərlə hadisələr olar qələm yazmaqdan acizdir. Bizim Zəngibasar kəndində bir ev qalmamış. Hamısını söküb ağaclarını Yerevana daşıyırlar. Və məscid və camelərimizi xarab edib hətki hörmət etmişlər. Bunların hamısını biz savtı hökuməti adlananlara müraciət və məlum etdik, cavab da vermədilər. İndi minlərlə hörmətli qadınlarımız, uşaqlarımız Yerevanda yolçuluq edirlər. Heç bir tərəfdən muavinət yoxdur. Nə hökumət və nə qeyrisi biz həmdəmiz. Qadınlı, uşaqlı, kişili əlimizi uzadırıq, öz Türk qardaşlarımıza haradan olar isə bizə bir çarə axtarın. Bizə bu yaxın zamanda bir çarə olmazsa hamımız mahvolacayıq. Yeməkdən geyməkdən insanı dolandıran əşyalardan heç bir şeyimiz yoxdur. Nə edəcəyimizi bilmirik. Yuxarıda Allahu Təala həzrətlərindən, aşağıda Türk qardaşlarımızdan başqa bir ümidgahımız yoxdur.

10 fevral 1920

Ümumi Zəngibasar əhalisi tərəfindən yazıldı.

HR. SYS, 2878/77

101
BOLŞEVİKLƏRİN GƏNCƏDƏKİ QIRĞINI VƏ NURU PAŞANIN BÖLGƏDƏKİ FƏALİYYƏTLƏRİ

Nuru Paşanın aralarında çıxan siyasi problemlərdən təsirlənərək bəzi bolşevik liderlərini edam etdirməsi üzərinə bolşeviklərin Gəncədə səkkiz min adamı qətl etdikləri; Bolşeviklərin Nuru Paşanı İrana fərarilik etməyə məcbur edərək edama məhkum etmələri üzərinə Xəlil Paşanın Moskvada Lenin nəzdinə hərəkət etdiyi; Azərbaycan hökumətinin süqutunun qaçınılmaz olduğu və bolşeviklərin Şərq İslam xalqları arasında təlafisi mümkün olmayan zərərlər etdikləri mövzularında Bakıdan qaçaraq İstanbula gələn bəzi zabitlərin ifadələrinə əsaslanaraq İstanbul Təhlükəsizlik Müfəttişliyinə təqdim edilən hesabat.

[27 iyun 1920]

***

İstanbul Təhlükəsizlik Müfəttişliyi Hüzuru Alisinə

Bu dəfə Bakıdan fırarən Dərsəadətə vürud edən zabitanın ifadə etdiyinə atfən Nuru Paşa ilə Bolşeviklərin arasında mütəhaddis məsaili siyasiyədən mütəəssirən Nuru Paşanın Bolşevik rü'əsasından bəzilərini edam etdirməsi üzərinə Bolşeviklərin "Gəncə"də səkkiz min şəxslik qırğın icra etmiş olduqları və Nuru Paşanın məğlubən İrana fərariliyə məcbur edildiyi və mumaileyhin Bolşeviklər tərəfindən edama məhkum olduğu və Xəlil Paşanın işbu məsələyi siyasiyəyi həll etmək üzrə Moskvada Lenin nəzdinə azimət etmiş olduğu və Azərbaycan hökumətinin inhitatı şübhəsiz olduğu vəl-hasil Bolşeviklərin Şərq akvamı İslamiyəsi arasında təlafisi na-qabil ziyan və zərərlər ika' etməkdə olduqları aydın olmaqla ərzi məlumat olunar əfəndim.

Fi 27 iyun il [1]336/ [27 iyun 1920]

İstanbul Istıtlaat Məmuru

İmza

DH. EUM. SSM, 43/18

102
OSMANLI TORPAQLARINDA AXTARILAN AZƏRBAYCAN VƏ GƏNCƏLİ ƏSİRLƏR HAQQINDAKI MƏLUMAT

Gəncə vilayətinin Yelenendorf sakinlərindən olub Muş şəhəri yaxınındakı Şəkərdağı döyüşündə Osmanlı ordusuna əsir düşən Əmil Xristian oğlu Hümel ilə digər Azərbaycanlı əsirlərin Osmanlı sərhədləri içində olub olmadığına dair Azərbaycan Cumhuriyəti İstanbul Siyasi Mümessilliyinin sualına Daxiliyə Nəzarəti tərəfindən İstanbulda və Osmanlı sərhədləri içində bu qəbil əsir qalmadığı cavabı verildiyinə dair yazı.

[19 iyul 1920]

***

Azərbaycan Cumhuriyəti
Dərsəadət Mümessili Siyasiliyi
Ədəd: 347

Xariciyə Nəzarəti Cəliləsi tərəfi alisinə

Azərbaycanın Gəncə Vilayətində kain Elenendorf müsta'mirəsi sakinlərindən Xristian Hümelin məratibinə atfən Hökuməti Cumhuriyə Xariciyə Nəzarətindən alınan bir təhriratda mərkumun 586-cı Kuban Qazax Bölüyündə xidmət etməkdə olan oğlu Emil Xristian oğlu Hümelin 5 İyul il [1]916 tarixində Muş Şəhəri kurbundaki Şəkərdağı Müharibəsində Osmanlı Ordusunun əlinə əsir düşmüş olduğu və əl-yəvm İstanbulda əsir sifətiylə olduğu bildirilməkdə və məmləkətlərinə avdət etmiş üsəranın ifadəsi dəlalətiylə Memaliki Osmaniyədə daha bir xeyli Azərbaycanlı üsəranın və bunlar miyanında Azərbaycanda təməkkün etmiş Alman mühacirlərindən bir neçəsinin tapıldığının aydın olduğu əlavə edilməkdədir. Bu babda təhqiqatı muktəziyə ifası və əslən Azərbaycanlı olan üsəranın və xüsusilə mövzuyu bəhs Emil Hümelin məmləkətinə qaytarması əsbabının təmini xüsusuna dəlalət buyurulması xahişi teyid və dü-məvəddətə zəria ittihaz qılındı.

Fi 2 may il [1]920
Müməssili Siyasi **İmza**

***

Hərbiyə Nəzarəti Üsəra Müfəttişliyi
Birinci Muamelat Şöbəsi
874/2424

Dərsəadət 19 iyul 1336 [19 iyul 1920]

Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə

Məruzu çakəri kəminələridir

Fi 10 May il [13]36 tarix və 22111/246 nömrəli təzkirəyi samiləri ərizəyi cavabiyəsidir.

Dərsəadətdə olduğu iddia edilən Emil Xristian oğlu Hümelin Dərsəadətdə olduğuna dair bir sər-riştə əldə edilə bilmədiyi kimi ən-əsl Azərbaycanlı olub da Memaliki Osmaniyədə qalmış bu qabil üsəra olmadığı vaqe' iş'ara cavab olaraq Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsindən bildirilmiş olmaqla ona görə iktizayı rəftarın ifasına icazə buyurulması məruzdur. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Hərbiyə Nazir Vəkili adına Müstəşar Müavini
İmza

HR. SYS, 2233/18

MÜHACİRƏT

103
VANDA OLAN GƏNCƏ MÜHACİRLƏRİNİN DİYARBƏKİR VİLAYƏTİNƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

Keçən illərdə Rusiyadan dörd karvan halında gələn min nəfərlik Gəncə mühacirlərinin Diyarbəkir vilayətinə göndərildiyi, yeni gələn mühacirlərin də eyni yerə məskunlaşdırılmaq istəmələri üzərinə, əşya və heyvanlarıyla gəldiklərindən az bir məsrəflə Diyarbəkrə yerləşdirildiklərini bildirən Van valiliyinin teleqrafı.

[29 sentyabr 1901]

***

Van Vilayətindən şifrə

C[evab]. 13 Sentyabr il [1]317

Keçən və bu il dörd karvanda min nəfərə qədər Rusiyanın Gəncə mühacirləri gələrək Mühacirin Komissiyası Rəyasətiylə ba'də'l-müxabirə Diyarbəkir Vilayətinə göndərilmişlər. Bu dəfə də iyirmi altı xanədə yüz altmış nəfər gəlmiş və bunların da Diyarbəkirə izamlarını tələb etmişlər. Bunların cümləsi Sünniyyü'l-məzhəb olub İrandan keçdikcə quldur tərəfindən soyulduqlarını ifadə etməkdədirlər. Bu vilayətdə İran əhalisindən Sünnilər peydərpey gəlib tələbləri üzərinə məskunlaşdırılmaqdadır. Bunlar əşyasıyla hayvanatıyla gəlməkdə olduqlarından əmri məskənləri üçün sərf olunmaqda olan axça cüziyyatdandır. Fərman.

Fi 15 Cəmaziyəlaxir il [1]319 və
fi 16 sentyabr il [1]317 [29 sentyabr 1901]
Vali **Tahir**

Y. PRK. ÜMİD ET, 56/38

104
GƏNCƏ VİLAYƏTİNİN CƏBRAYIL QƏZASINDAN KÖÇ EDƏRƏK DİYARBƏKRƏ GƏLƏNLƏRİN XƏRCLƏRİNİN TƏMİN OLUNMASI

Rusiyanın Gəncə vilayətinin Cəbrayıl qəzası əhalisindən köç edərək Vandan Diyarbəkrə gəldikləri məlum olduğu üçün mühacirlərin bahar mövsümünə qədər yemək, geyəcək, yanacaq və

kirayə məsrəflərini ödəmək məqsədilə lazım olan pulun xərclənə bilməsi üçün Mühacirini İslamiyə Komissiyasının Sadarətdən icazə tələbinə dair təzkirə.

[28 oktyabr 1901]

***

Mövqeyi samiyi həzrəti Sadarət-pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki,

Rusiyanın Gəncə Vilayətinə tabe' Cəbrayıl qəzası əhalisindən olub dörd yüz altmış səkkizi kəbir və üç yüz biri sagir ki cəm'an yeddi yüz altmış doqquz nəfər mühacirin bərayı məskən Vandan Diyarbəkirə gəldikləri bəyanıyla bunların mövsümü bahara qədər iaşə və ləvazimatı ihrakiyələriylə möhtac olanlarının iksasına və müvəqqətən iqamələri üçün lazım olan xanələrin ucuratına hazır edilmək üzrə hələlik yüz min quruşun sərfinə teleqrafla təcili məzuniyyət itası Diyarbəkir Vilayətindən ba-telgraf iş'ar olunmuş olmaqla iktizasının sürəti ifasının Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə əmr və iş'arı mənutu rəyi aliyi Sadarət-pənahilərid ir. Ol babda əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 28 Cəmaziyəlaxir il [1]319 və fi 29 sentyabr il [1]317

Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi

Birinci Azası **Rıza**

***

Mövqeyi Samiyi Cənabı Sadarət-pənahiyə Məruzu çakəri kəminələridir ki

Fi 1 Təşrini Əvvəl il [1J317 tarixli və altmış nömrəli təzkirəyi samiyəyi cənabı Sadarət-pənahiləri ərizəyi cavabiyəsidir.

Diyarbəkirə gəldikləri əvvəlcə ərz olunan mühacirinin kablə'l-vürud daxili vilayətdə məskunlaşdırılmaq üzrə Bitlis tarikiyle gəlməkdə olduqları Van Vilayətindən ba-telgraf iş'ar qılındığından bəhslə vürudlarında məskənləri icra qılınıncaya qədər infak və iaşələri və məqqari ödənişləri üçün muktəzi məbləğin sərfinə məzuniyyət itası müqəddəmə Diyarbəkir Vilayətindən iş'ar qılınması üzərinə mühacirini mərkumə haqqında komissiya tərəfindən məlumat olmadığından Vandan keyfiyyəti huruçları istilam olunduğu və oraya vürudlarıyla ədədi əhaliləri və kasıb və bi-vayələri irəlidə təsdiqləndirilib bildirildiyi halda nizamlamayi məsarifi üçün lazım olan rəftarın təyin və iş'ar qılınacağı cavab olaraq bəyan edilmiş olub buna cavab olaraq varid olan teleqrafnamədə mühacirini mərkumə yeddi yüz altmış doqquz nəfər olaraq Vandan vürud etdikləri və özləri Rusiyanın Gəncə Vilayətinə tabe' Cəbrayıl qəzası əhalisindən olmaqla birlikdə umumən kasıb olduqları üçün mövsümü bahara qədər iaşə və ləvazimatı ihrakiyələriylə möhtac olanlarının iksasına və müvəqqətən iqamələri üçün lazım olan xanələrin ucuratına sərf edilmək üzrə hələlik yüz min quruşun sərfinə teleqrafla təcili olaraq məzuniyyət itası iş'ar olunduğu və bunların mühacirətlərinin nəyə müstənid olduğu keyfiyyəti haqqında Van Vilayətindən ba-telgraf olunan isti'lama alınacaq cavabın vürudunda ayrıca ərz və iş'ar qılınacağı dərgar olmağın ol babda əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 10 Rəcəb il [1]319 və fi 10 Təşrini Əvvəl il [1]317

Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi

Birinci Azası **Rıza**

Mövqeyi Samiyi Cənabı Sadarət-Pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki,

Fi 10 Təşrini Əvvəl il [1]317 tarixli və doqquz yüz iyirmi nömrəli ərizəyi aciziyə zeyldir.

Rusiyanın Gəncə Vilayətinə tabe' Cəbrayıl qəzası əhalisindən olub Vandan Diyarbəkirə gedən yeddi yüz altmış doqquz nəfər mühacirinin bundan əlli gün əvvəl İran tarikiylə Vana gəldikləri və cümləsinin Sünniyyü'l-məzhəb olduqları və axirən sərfinə məzuniyyət istənilən on min quruş da bunların məsarifi iaşələri də daxil olduğu bu dəfə Van Vilayəti'ndən cavab olaraq varid olan teleqrafnamədə iş'ar qılınmış və zikr olunan on min quruşun sərfinə məzuniyyət ita buyurulması xüsusu da 14 Sentyabr il [1]317 tarixində hüzuru samiyi cənabı Sadarət-pənahilərinə ərz və izbar edilmiş olmağın ol babda əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 15 Rəcəb il [1J319 və fi 15 Təşrini Əvvəl il [1]317 [28 oktyabr 1901]

Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi

Birinci Azası **Rıza**

A. MKT. MHM, 515/23

105
MALATYAYA GƏLƏN QARABAĞ VƏ DAĞISTAN MÜHACİRLƏRİNİN EHTİYACLARININ BAHAR MÖVSÜMÜNƏ QƏDƏR TƏMİN OLUNMASI

Mamurətülaziz vilayətindən Malatyaya gələn dörd yüz səksən əhali Qarabağ və Dağıstan muhacirlərinin ehtiyaclarını bahar mövsümünə qədər təmin etmək üçün lazım olan pulun xərclənməsinə icazə verilməsi tələbinə dair Maliyyə Nəzarəti təzkirəsi.

[26 yanvar 1902]

***

Hüzuru Samiyi Cənabı Sadarət-pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki

İndiyə qədər Malatyaya vürud edən səksən beş xanədə dörd yüz səksən əhali Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin ehtiyaclarına məbni mövsümü bahara qədər iaşələri üçün lazım olan altmış altı min yeddi yüz səksən quruşun sərfinə məzuniyyəti seria itası Mamurətülaziz Vilayətindən ba-telgraf iş'ar olunmaqla iktizasının Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə əmri iş'ar buyuralması mənutu rəyi aliyi cənabı Sadarət-pənahiləridir. Ol babda əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi Səlhi Şaban il [1]319 və fi 28 Təşrini sani il [1]317
Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi
Birinci Azası

***

Hüzuru Samiyi Cənabı Sadarət-pənahiyə

Məruzu çakəri kəminələridir ki

İndiyə qədər Malatyaya vürud edən səksən beş xanədə dörd yüz səksən nəfər Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin ehtiyaclarına məbni mövsümü bahara qədər iaşələri üçün lazım olan altmış altı min yeddi yüz səksən quruşun sərfinə məzuniyyəti seria itası Mamurətülaziz Vilayətindən ba-telgraf iş'ar olunmaqla iktizasının Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə əmr u izbarı fi 28 Təşrini sani il [1]317 tarixində ərz və iş'ar qılınmışdı. Vilayəti müşarunileyhadan bu dəfə alınan digər bir teleqrafnamədə də Malatyadan hər-bar idarəsizlikdən şikayət olunmaqda idiği bəyanıyla ol babdakı məzuniyətin teleqrafla itası iş'ar olunmaqla keyfiyyətin bit-təkrar ərz və xahişinə mücaserət qılındı. Ol babda əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 21 Ramazan il [1]319 və fi 19 Qanunu Əvvəl il [1]317
Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi
Birinci Azası
Rıza

***

Nəzarəti Umuru Maliyyə
Mühasibəyi Ümumiyə
Ədəd: 2025

Məruzu çakəri kəminələridir ki

İndiyə qədər Malatyaya vürud edən səksən beş xanədə dörd yüz səksən əhali Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin mövsümü bahara qədər iaşələri üçün lazım olan altmış altı min yeddi yüz səksən quruşun sərfinə məzuniyət-i seria itası lazımlılığına dair Mühacirini İslamiyə Komissiyayi Alisi birinci üzvlüyündən təqdim olunan təzkirələrin ləffən göndərildiyi bəyanı alisiylə iktizasının ifa və ərz və inbası şərəf-varid olan 3 və 23 Qanunu Əvvəl il 1317 tarixli və üç min iki yüz səksən altı və üç min beş yüz əlli doqquz nömrəli təzakiri samiyəyi hidiv-i efhamilərində əmr u izbar buyurulmuş və keyfiyyət məzkur komissiyayi ali birinci azalığından ba-təzkirə Xəzinəyə iş'ar qılınmış olub bu mislli məbləğin vaqe' olacaq əmri samiyi cənabı Səda-rədd-pənahiləri üzərinə həvaləsi icra edilməkdə olmasına görə salifü'z-zikr altmış altı min yeddi yüz səksən quruşun icrayı həvaləsi xüsusunun hüzuru samiyi cənabı Vəkalət-pənahilərindən ərziylə istizayı Mühasibliki Umumiyə-i Maliyyədən ifadə və adı çəkilən təzkirələr ləffən təqdim olunmuşdur. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 16 Şəvval il 1319 və fi 13 Qanunu sani il
1317/ [26 yanvar 1902]
Maliyyə Naziri
Əhməd Rəşad

A. MKT. MHM. 516/9

106
QARABAĞDAN HƏRƏKƏT EDİB İRAN TORPAQLARINDAN KEÇƏRƏK OSMANLI DÖVLƏTİNƏ KÖÇ ETMƏK İSTƏYƏNLƏRİN ŞİKAYƏTLƏRİ

Qarabağdan hərəkət edib İran torpaqlarından keçərək Osmanlı dövlətinə köç etmək istəyənlərin iranlılar tərəfindən hücuma məruz qalan köçmənlərin, İranın Köhnə şəhərində Osmanlı balyosuna müraciətlərində himayə edilmədiklərini Van valiliyinə şikayət etmələri üzərinə məsələnin araşdırılması üçün Xariciyə Nəzarətinə həvalə edildiyinə dair Daxiliyə Nəzarəti təzkirəsi.

[7 aprel 1903]

***

Mamurətülaziz Vilayəti Cəliləsi Canib-i Alisinə

Məruzu çakərləridir ki

Çakərləri dini Məhəmmədiyə və islam millətindən olduğumuz halda Rusiya torpağı daxilində Qarabağdan hicrətlə İran torpağına duhul edərək bu tərəfə gəlməkdə olduğumuz halda tarixdən on mah müqəddəm İranın Humanəzli Ağa Xan oğlu Cəfər Xan və xidmətkarları Nəcəf və Davud və Sarçalı Darşit və Hüseyn və sairə çox nəfərat və rəfiqləri silah-əndaz olaraq üzərlərimizə hücum edərək doqquz yüz ədəd manatı nağdıya axçalarımızla on iki re's madyan esb heyvanlarımızı qəsb edərək apardılar və Dövlət-i Aliyyə tərəfindən İranın Köhnə şəhərində iqamət edən balyosa müracaatlarımızda bizləri salamatlıqla sovuşdurmaq üzrə səkkiz yarım ədəd ağ sim məcidiyə çakərlərindən ahz edərək alə's-sabah çıxdığımızda əz-hər cəhət bizlərə muavinət etməyərək oradan da çıxaraq gəlməkdə ikən İranın Ali Bulaqda Şeytan Cankonun oğlu Haso və Cəfər Ağanın xidmətkarları karyələri dərununda bizlərdən yüz əlli ədəd manat və əsnayı rahda da əlli ədəd manat məcmu' iki yüz manat axçalarımızı və bir sürməli tüfəng və bir fişənglik, qırx ədəd fişəngiylə ma`a qəsb etdilər və keyfiyəti adı çəkiləni Van Vilayəti Cəliləsinə ba-istida ərz etdik və haqq-payı vəli-ni'amilərinə də istidayi ərz etdik. Ol babda keyfiyyətin ifayı muktəzası mərhunu həzrəti vilayət-pənahilərinə mənut olmağın əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

31 iyul [1]318

Mühacirindən	Mühacirindən	Və	Və	Və
Məmmədin oğlu Əbdüləzim	Məmmədin oğlu Arslan	İbrahim oğlu Arslan Xan	Xəlil oğlu Mustafa	Adıgözəl oğlu Allahverdi

***

Daxiliyə Məktubu Qələmi

C. il [1]320/ 28 avqust [1]318

Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə

On mah müqəddəm Rusiyadan hicrətlə İran tərəfindən keçməkdə ikən Humanəzli Ağa Xan oğlu Cəfər Xan və rüfəkası müsəllahan üzərlərinə hücum edərək doqquz manatlarıyla on iki re's əsblərini qəsb etdikləri üçün Köhnə şəhərindəki Dövləti Aliyyə Şehbəndərliyinə müraciətlərində muavinət olunmadıqdan başqa əksinə şehbəndəri mumaileyh də səkkiz məcidilərini aldığı və yenə İranın Əli Bulağı adlı yerdə Şeytan Cankonun oğlu Haso və Cəfər Ağanın adamları da iki yüz manatlarıyla ma`a fişəng bir ədəd sürməli tüfənglərini qəsb etdikləri bəyanıyla istirdadı niyazına dair Qarabağ mühacirlərindən Mamurətülazizdə olan Arslan və dörd nəfər rəfiqi möhür və imzalarıyla verilən arzuhalin irsaliylə icrayı zərurəti Mamurətülaziz Vilayəti Behiyyəsindən gələn 5 Avqust il [1]318 tarix və yetmiş altı nömrəli təhriratda iş'ar və adı çəkilən arzuhal ləffən savbı aliyi davərilərinə tisyar qılınmışdır. Bit-təhqiq iktizasının ifasına himəmi aliyyəyi davərilər dərgar buyurulmaq babında.

Daxiliyə Məktubu Qələmi

M. il [1J321/25 Mart [1]319

Mamurətülaziz Vilayəti Behiyyəsinə

On mah müqəddəm Rusiyadan hicrətlə İran tərəfindən keçməkdələr ikən Humanəzli Ağa Xan oğlu Cəfər Xan və rüfəkası müsəllahan üzərlərinə hücum edərək doqquz yüz manatlarıyla on iki re's əsblərini qəsb etdikləri üçün Köhnə şəhərindəki Dövləti Aliyyə Şehbəndərliyinə müraciətlərində muavinət olunmadıqdan

başqa şehbəndəri mumaileyh də səkkiz məcidilərini aldığı və yenə İranın Əli Bulağı adlı yerdə Şeytan Cankonun oğlu Haso və Cəfər Ağanın adamları iki yüz manatlarıyla ma`a fişəng, bir ədəd sürməli tüfənglərini qəsb etdikləri bəyanıyla istirdadı niyazına dair Qarabağ mühacirlərindən Mamurətülazizdə olan Arslan və dörd nəfər rəfiqi möhür və imzalarıyla verilən arzuhalin irsaliylə icrayi zərurəti haqqında təvarüd edən 5 Avqust il [1]318 tarix və yetmiş altı nömrəli təhriratı behiyyələri üzərinə sebk edən iş'ara cavab olaraq bu kimi Rusiya mühacirlərinin şehbəndərhanəyə müraciətləri tahattur edilə bilmədiyi kimi şehbəndərhanə evrakında da buna dair bir guna qeydə dəst-res oluna bilmədiyi Xoy və Səlmas Başşehbəndərliyindən cavab olaraq bildirildiyi və keyfiyyət şehbəndəri sabiqdən də istifsar olunaraq ondan da eyni tərcümədə cavab alındığı Tehran Səfirliyi Səniyyəsindən iş'ar olunduğu Xariciyə Nəzarəti Cəliləsindən gələn 8 Mart il [1]319 tarix və iyirmi altı nömrəli təzkirədə izbar qılınmışdır. Ol babda.

[7 aprel 1903]

DH. MKT, 575/58

107
MAMURƏTÜLƏZİZ VƏ MALATYADAKI QARABAĞ VƏ DAĞISTAN MÜHACİRLƏRİNİN YAZIXANDA YERLƏŞDİRİLMƏSİ

Mamurətülaziz və Malatyada olan Qarabağ və Dağıstan mühacirlərinin Yazıxanda yerləşdirilməsi üçün tələb edilən pulun təcili olaraq ödənməsi haqqında Maliyyə Nəzarətinə yazılan Sadarət təzkirəsi.

[28 iyun 1903]

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi
2 Rəbiülaxir il [1]321/15 iyun il [1]319
Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisi Birinci Üzvlüyünə və Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə

Məmurətüləziz və Malatyada olan Qarabağ və Dağıstan muhacirlərinin Yazıxanda məskəni üçün təsis olunan üç yüz əlli min

quruşun üç yüz on doqquz ili əmvalindən nizamlaması haqqında həvalənaməsinin sürəti irsali lazımlılığma dair Məmurətüləziz Vilayəti Məclisi İdarəsindən gələn 14 Haziran il [1]319 tarixli mazbata teleqrafı ləffən savbı dövlətlərinə isra və Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə də təbliğat icra qılınmaqla bil-xəbərləşmə muktəzasının təsriyi ifasına himmət.

(7) Maliyyəyə: Ba-telgrafnamə inba və Mühacirini İslamiyə Komisyon-ı Alisi birinci azalığına da təbliğat icra qılınmaqla bil-xəbərləşmə muktəzasının seri'an inba və inhasına himmət.

İş 'aratı aliyyəyi cənabı müstəşarı mucibincə.

[28 iyun 1903]

A. MKT. MHM, 523/8

108
BATUMDA GÖZLƏYƏN GƏNCƏ MÜHACİRLƏRİNƏ GİRİŞ İCAZƏSİ VERİLMƏSİ

Gəncə əhalisindən olan müsəlman ailələrinin, köç edə bilmək üçün Rusiyada lazımlı əməliyyatları tamamlayaraq Batumda, Osmanlı nəzarətindən yurda girmələrinə icazə verilməsi istəklərini ehtiva edən köç ərizələri haqqında Xariciyə Nəzarətinə Batum konsulluğundan gələn təhriratın bildirilməsinə dair Mühaciriyi İslamiyə Komissiyası təzkirəsi.

[20 iyul 1903]

***

Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə Batum Başşehbəndərliyindən mevrud fi 29 May il [1J903 tarixli və 46 nömrəli təhriratın surətidir.

"Elizabethpol" əhalisindən olan İslam ailələrin Memaliki Şahanəyə hicrətlərinə icazə buyurulması tələbini havi üç qitə istidanaməyə dair 3 İyun il [1]903 tarixli və 177 nömrəli təhriratı cavabiyəyi asafanələri rəsidəyi dəsti təzim oldu. İşbu ailələr bura tərəfindən bilcümlə muamələt-ı lazıməyi ifa etmiş və Memaliki Şahanəyə hicrət etmək üzrə tək evamiri aliyyəyi nəzarətpənahilərinin vüruduna intizar etməkdə bulunmuşlardır. Bu münasibətlə buranı ifadə edərəm ki şəhri halın iyirmi biri tarixli və 38 nömrəli təhriratı acizanəmlə də iş'ar etdiyim vecihlə bir

sıra İslam ailələri Memaliki Şahanəyə hicrət etmək üzrə Rusiya tərəfindən lazım gələn bilcümlə muamalatı ifa ilə mühacirət icazəsini hamil olduqları halda Batuma muvasalat etmiş və orada Hökuməti Səniyyənin müsaadəsinə intizarən min müxtəlif müşkilata məruz qalmış olduqlarından nəzarəti cəliləyi asafanələrindən icazə ita buyurulmazdan əvvəl Rusiyadan müfarakata məcbur olarlar. Bu hal tək salifü'l-bəyan ailələrə münhasır qalmayıb hər məktub ilə Memaliki Şahanəyə marru'z-zikr ailələr kimi halı səfalət içində olan bir çox mühacirin vürud etməkdədir.

***

Rusiyanın Elizabethpol əhalisindən bir sıra efradı Müslimənin Memaliki Şahanəyə hicrət üçün Rusiya Hökumətindən sənəd istehsal etməklə təkriri istida etdiklərinə və bunlarla daha sairləri Batuma gələrək Hökuməti Səniyyənin icazəsinə intizarən müşkilata məruz qaldıqlarına və ifadatı sairəyə dair Batum Şehbəndərliyindən varid olub Xariciyə Nəzarət-i Cəliləsindən ba-təzkirə göndərilən təhrirat surəti ləffən ərz və təqdim qılınmış və bunlar haqqında fi 18 İyun il [1]319 tarixində ba-ariza-yı xüsusiyə ərz və istizanı keyfiyyət olunmuş olmaqla ol babda əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 24 Rəbiülaxir il [1]321 və
fi 7 İyul il [1]319 [20 iyul 1903]
Muhacirini İslamiyə Komissiyası Alisi
Birinci Azası
Rıza

Y. MTV, 248/37

109
ADANAYA GÖNDƏRİLƏN QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN ƏRZURUMDAKİ XƏRCLƏRİNİN TƏMİN OLUNMASI

Adanaya sövq edilən Qarabağ mühacirlərinin Ərzurumda qaldıqları müddət içində qaldıqları evlərin kirayə və ərzaq xərcinin Maliyyə tərəfindən ödənməsinə icazə verildiyinə dair Sadarət təzkirəsi.

[2 oktyabr 1905]

***

Daxiliyə Məktubu Qələmi
10 C. [1]323/30 İyul [1]321
Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisinə

Keçəndə Adanaya sövq olunan Qarabağ mühacirlərinin Ərzurumda iqamət etdikləri müddətcə isticar edilən xanələr bədəlatı icarəsiylə bunlara ita olunan nanı əziz əsmanının sərfinə məzuniyyət itası haqqında Ərzurum Vilayəti'ndən çəkilən teleqrafnamə aidiyyəti cəhətiylə mühasiblik ifadəsiylə ləffən irsal qılındı. Ol babda.

Ərzurum Vilayəti Cəliləsinə

Keçəndə Adanaya sövq olunan Qarabağ mühacirlərinin ora tərəfindən vaqe' olan bəzi xərclərinin nizamlaması haqqında təvarüd edən 30 İyun il [1]321 tarixli teleqrafnaməyi atufiləri aidiyyəti cəhətiylə Mühacirini İslamiyə Komissiyayi Alisinə irsal qılınmasıyla nəticəsinin oradan təqib buyurulması barəsində mühasiblik ifadəsiylə bəyanına ibtidar olundu. Ol babda.

***

Umuru Maliyyə Nəzarəti
Məktubu Qələmi
Ma'ruzu çakəri kəminələridir ki

Adanaya sövq edilən Qarabağ mühacirlərindən yetmiş beş xanə xalqının Ərzurumda iqamət etdikləri müddət üçün xanələr əvəzi icarı ilə nanı əziz əsmanı olaraq min səkkiz yüz quruşun həvalənaməsinin irsali Ərzurum Vilayətinin Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsindən təqdim' olunan teleqrafnaməsində iş'ar olunduğu bəyanıyla ifayı muktəzası Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisindən varid olan 6 Avqust il [1]321 tarixli və əlli beş nömrəli təzkirədə izbar olunmasına məbni məbləği məzburun bənzəri misilli Mühacirin İdarəsinin üç yüz iyirmi bir ili təsisatına mahsubən məhəllinə icrayı həvaləsi xüsusunun hüzuru samiyi davəri maksimumlarından istizayı Muhasibə-i Ümumiyəyi Maliyyədən ifadə qılınmışdır. Ol babda əmr u fərman hazrət-i vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 28 Rəcəb il [1]323 və fi 15 sentyabr il [1]321
Maliyyə Naziri
Əhməd Nazif

***

Maliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Surəti balada muharrər təzkirə mucibincə Maliyyə Nəzarəti Cəliləsindən icrayı zərurətinə himmət buyurulmuş.

Adanaya göndərilən Qarabağ mühacirlərinin xanələr icarıyla taayyüşlərinə muktəzi ərzaq və sairə esmanının həvalənaməsi göndərildiyinə dair.

Fi 19 sentyabr il [1]321/ [2 oktyabr 1905]

DH. MKT, 996/59, A. MKT. MHM, 527/32

110
ADANA HAMİDİYE QƏZASINA GÖNDƏRİLƏN QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN KİRAYƏ VƏ YEMƏK XƏRCLƏRİ

Adana vilayətinə bağlı Hamidiyə qəzasına göndərilən Qarabağ mühacirlərinə lazımlı buğda, arpa, ot və cüt öküzlərə aid xərclərin Maliyyə tərəfindən ödənməsinə icazə verildiyinə dair Sadarət təzkirəsi.

[4 dekabr 1905]

***

Nəzarəti Umuru Maliyyə
Məktubu Qələmi
2783

Məruzu çakəri kəminələridir ki

Adana Vilayəti daxilində Hamidiyə qəzasına göndərilən Qarabağ mühacirlərinə muktəzi iki yüz əlli külək xıntanın bəhəri iyirmi iki quruşdan beş min beş yüz və iki yüz əlli külək şairin bəhəri on bir quruşdan iki min yeddi yüz və otdan və qamışdan məmul olaraq əlli bab savgın bəhəri üç yüz quruşdan on beş min və iyirmi beş cüt öküzün bəhər cütü min quruşdan iyirmi beş min cəm'an qırx səkkiz min iki yüz əlli quruşun tədarükü halında bunların məskənləri tərəfindən atiyyən fəvaidi külliyyə hasil olacağı vilayəti müşarunileyhadan iş'ar olunduğu bəyanıyla ifayı muktəzası Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisindən varid olan təzkirədə izbar olunmuş olduğundan məbləği məzburun Mühacirin İdarəsinin ili halıya təsisatına mahsubən Adana Vilayətinin ili

mərkumə əmvalinə həvaləsi xüsusunun hüzuru samiyi davəri maksimumlarından istizayı Mühasibliyi Ümumiyəyi Maliyyədən ifadə qılınmışdır. Ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 28 Ramazan il [1]323 və fi 13 Təşrini sani il [1]321

Maliyyə Naziri

[Əhməd Nazif]

***

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi

Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə buyuruldu

Surəti balada muharrər təzkirə mucibincə Maliyyə Nəzarəti Cəliləsindən seri'an icrayı muktəzasına himmət buyurulmaq.

Adana Vilayəti daxilində Hamidiyə qəzasında məskən olunan Qarabağ muhacirlərinə muktəzi xınta və sair və öküz əsmanının nizamlaması haqqında.

21 Təşrini sani [1]321 [4 dekabr 1905]

A. MKT. MHM, 528/15

111
FƏTHİYƏ KƏNDİNDƏ MƏSKUNLAŞDIRILAN DAĞISTAN VƏ QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN DOLANIŞIQ XƏRCLƏRİNİN ÖDƏNMƏSİ

Məmurətüləziz vilayəti mühasibliyinin bildirməsinə əsasən Fəthiyə kəndində məskunlaşdırılan Dağıstan və Qarabağ mühacirzlərinin dolanışıqları üçün lazımi pulun Maliyyə tərəfindən ödənməsini əmr edən Sadarət təzkirəsi.

[25 dekabr 1905]

***

Nəzarəti Umuru Maliyyə
Məktubu Qələmi
2979

Məruzu çakəri kəminələridir;

Fəthiyə karyəsində məskun Dağıstan və Qarabağ mühacirin-i İslamiyəsinin iaşəsi üçün il-i haliyədən yüz min quruşluk həvalənamənin tənzim və irsali Məmurətüləziz Vilayəti Mühasibliyi-

nin iş'arı üzərinə bil-xəbərləşmə Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisindən alınan təzkirədə izbar edilmiş olmasına məbni məzkur yüz min quruşun Mühacirin İdarəsinin üç yüz iyirmi bir ili təsisatına mahsubən vilayəti məzburə əmvalinə həvalənaməsi tənzim olunmaq üzrə keyfiyyətin hüzuru samiyi cənabı Sadarət-pənahilərindən istizanı Mühasibliyi Ümumiyəyi Maliyyədən ifadə olunmaqla ol babda əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmrindir.

Fi 24 Şevval il [1]323 və fi 8 Qanunu Əvvəl il [1]321

Maliyyə Naziri

Əhməd Nazif

***

Sadarəti Uzma
Məktubu Qələmi
Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə

Surəti balada muharrər təzkirə mucibincə Maliyyə Nəzarəti Cəliləsindən icrayı zərurətinə himmət buyurulmaq.

Fəthiyə karyəsindəki mühacirini İslamiyənin iaşəsi üçün yüz min quruşluk həvalənamənin irsali haqqında.

27 Şəvval [1]323/11 Qanunu Əvvəl [25 dekabr 1905]

A. MKT. MHM. 528/23

112
MAMURƏTÜLƏZİZ VİLAYƏTİNDƏKİ DAĞISTAN VƏ QARABAĞ MÜHACİRLƏRİ ÜÇÜN TİKİLƏN EVLƏRƏ YERLƏŞMƏK İCAZƏSİ VERİLMƏSİ

Məmurətüləziz Vilayətinə sövq edilmiş olan Dağıstan və Qarabağ mühacirləri üçün Malatyada tikilən evlərə, Padşahın ad gününə rast gələn gündə məskən icazəsi verilməsinə təklif edən Muhacirin-i İslamiyə Komissiyası təzkirəsi.

[8 noyabr 1906]

***

Mühacirini İslamiyə
Komissiyası Alisi
Ədəd: 68

Zıllı zalili mərahim-dəlil-i həzrəti xilafət-pənahilərinə iltica edib Məmurətüləziz Vilayətinə sövq edilmiş olan Dağıstan və

Qarabağ muhacirlərindən Malatyada olan səksən yeddi xanə xalqına muktəzi məsakindən əvvəlcə qırx ədədi inşa olunduğu kimi mütəbaki qırx yeddi xanəsi da axirən bil-ikmal vəladəti pür-meymənət-i həzrəti xilafət-pənahilərinə şərəf-müsadif yəvmi mübarəkdə mühacirini mərkumənin cümləsi məskən ilə deavatı məfruzayı həzrəti zıllu'llahiləri ümumi tərəfindən rəfi bargahı cənabı qüruruya qılındığı Malatya Mutasarrıflığının iş'arına atfən vilayəti müşarunileyhadan ba-telgraf izbar edilmiş və elsinə-pira-yı ubudiyət olan ediyyəyi əfzun-təri-i ömürü iclalı cənabı kiti sitaniləri heyəti çakəranəmizcə bu vəsilə ilə də yad və təkrar qılınmış olmaqla katibəyi əhvaldə əmr u fərman həzrəti vəliyyü'l-əmr əfəndimizindir.

Fi 22 Ramazan il [1]324 və fi 26 Təşrini Əvvəl il [1]322

[8 noyabr 1906]

Mühacirin Komisiyası Alisi Birinci Azası Katib-i sani Həzrəti Şəhriyariləri	Aza	Aza	Aza	Aza
Əhməd İzzət	Əs-seyyid Salih Vahid	Refik	Əs-seyyid Məmməd Rəşad	

Y. MTV, 290/177

113
BİDLİSDƏN DİYARBƏKRƏ GÖNDƏRİLƏN QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN EHTİYACLARININ TƏMİN OLUNMASI

Bitlisdən Diyarbəkrə göndərilən üç yüz on nəfər Qarabağ mühacirləri son dərəcə ərzağa ehtiyac duyduqları barədə məlumat verərək yaza qədər dolana bilmələri üçün lazım olan pulun təcili olaraq Diyarbəkr vilayətinə həvalə edilməsi tələbini Daxiliyə Nəzarətinə bildirən Mühacirin İdarəsi təzkirəsi.

[9 dekabr 1906]

***

Teleqrafnamə
Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə
Zeyl. 18 Təşrini sani il [1]324.

Kədərdən, aclıqdan tələf olmaqda olan mühacirinin mühafizəyi həyatları üçün sərfinə məzuniyyət istənilən qırx küsür min quruş təsisatına mahsubən alacaqlarına muktəzi məbləğin biz-zarur sərfinə mübadirət olunduğu cəhətlə məzuniyyəti təcilənin itasına icazə buyurulması Məclisi İdarə qərarıyla təkrar məruzdur. Fərman.

Fi 24 Minhu

Diyarbəkir Valisi
Süleyman

***

Hüzuru Alini Cənabı nəzarət-Pənahiyə

Müsta`cəldir.

Axirən Bitlisdən Diyarbəkirə göndərilən üç yüz on nəfər Qarabağ mühacirlərinin son dərəcə möhtac olduqlarından bəhs ilə yaza qədər iaşələri üçün sərfi muktəzi məbləğin mövqeyi aliyi asafanələrinin 19 Təşrini Əvvəl il [1]324 tarixli təhriratıyla sərfinə məzuniyyət verilmiş olan qırx bir min quruşdan nizamlamasına tələbi icazəyi mutazammın Diyarbəkir vilayətindən resən və təkidən təqdim olunub tərəfi idarəyə həvalə buyurulan 15 və 18 Təşrini sani il [1]324 tarixli iki qitə teleqrafnamə üzərinə tədqiqatı lazimə bil-icra bəyan edilən qırx bir min quruş əvvəlcə vilayəti müşarunileyhaya gələn on iki xanə mühacirinin məsrəfı iskaniyəsi olmaq üzrə ili halıya mühacirin təsisatından icrayı həvaləsi xüsusu 16 Avqust il [1]324 tarix və yüz yeddi nömrəli müzəkkirəyi acizanəm üzərinə nəzarəti cəliləyi fahimanələrindən 26 Avqust il minhu tarixində Maliyyə Nəzarəti Cəliləsinə iş'ar qılınmış bir axça olduğu aydın olmaqla hərçənd bunun mövzu`un-lehi marru'l-arz on iki xanə mühacirin olduğu təbii isə də ancaq mövsümü məskən və inşaat güzar etməklə bu on iki xanənin məskənləri biz-zarurə gələcək ilə qalmış olmasına və mövzuyu bəhs olan üç yüz on əhalinin kasıblıq dərəcəsi kusvada olaraq aclıqdan tələf olmaq raddəsində olduqları da vilayətin cümlə iş'aratından olmasına görə salifü'z-zikr on iki xanənin məsarifi iskaniyəsi olan mebhusü'n-anh qırx bir min quruşdan bu surətlə tənakıs edəcək miqdarın bil-axıra tamamlanmaq üzrə marru'z-zikr üç yüz nəfərin iaşələri əmrində sərfdə olması haqqında vilayəti müşarunileyhaya məzuniyyət ita buyurulması mütəvakkıf-ı icazəyi cəliləyi nəzarət-pənahiləri idiği Heyəti Hesabiyə Müməyyizliyi ifadəsiylə məruzdur.Ol babda əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 25 Təşrini sani il [1]324

Mühacirin İdarəsi Müdir Vəkili
Möhür

Sərf ediləcək məbləğin miqdarı şəhərisini tasrihan vilayətə teleqrafnaməyi cavabı.
Fi 26 Minhu

Mərbut teleqrafnaməyə işbu buyurulduyu aliyi cənabı nəzarət-pənahiləri mucibincə və lakin Mühacirin Təlimatı Cədidəsinin maddəyi mahsusasında mühacirinə ita göstərilən təyinat böyüklərinə yevmi bir və kiçiklərinə yarımşar kıyyə çörək rayici məhəlli etibarıyla ya eynilə və ya bədələn verməк muharrər olub bu nöqtədən bir mühacir üçün şəhri nə qədər təyin itası lazım olacağını təqdir mümkün isə də mövzuyu bəhs olan muhacirinin miqdarı kəbir və sagirinə dair vilayətin o babdakı iş'aratında sarahat məfkud olduğuna görə mühacirini mərkuməyə veriləcək təyinatı şəhriyə miqdarının bura tərəfindən təqdiri adəmi imkanına nəzərən bu babda şərəf-tastir buyurulacaq cavabı aliyi nəzarət-pənahilərinin mühacirini məzkurənin hökmü təlimata və rayici məhəlliyə tevfikan təyinat ifasıyla iaşələri tərzində yazılmasına və bir də işbu mühacirinə ita olunacaq təyinat xərci mətni müzəkkirədə də ərz olunduğu üzrə əvvəlcə vilayəti müşarunileyhaya on iki xanə olaraq gəlmiş olan digər mühacirinin məsarifi iskaniyəsi qarşılığı olan adı çəkilən qırx bir min quruşdan nizamlanacağına və bu halda bunlar üçün yenə ol miqdarlıq başqa bir həvalənamə itası zərurət eyləyəcəyinə görə bu cəhətin dərciylə birlikdə həvaləsi icra edilmiş olan marru'z-zikr qırx bir min quruşdan hələlik mebhusü'n-anh üç yüz on nəfər mühacirin

muzdlarına sərfdə olması haqqında mühasibliyə də Maliyyə Nəzarəti Cəliləsindən məzuniyyət itası xüsusunun nəzarəti müşarunileyhaya iş'ar buyurulması icazəyi cəliləyi nəzarət-pənahilərinə mütəvakkıf olaraq mühacirini məzburənin mövqeyi istitafda Babı Aliyə bit-təqdim nəzarəti cəliləlarinə təvdi' buyurulmaqla tərəfi idarəyə həvalə buyurulmuş olan bir qitə teleqrafnamə də birləşdirilərək hüzuru aliyi davərilərinə təqdim qılınmış olmağın ol babda əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 26 Təşrini sani il [1]324

Möhür

***

Teleqrafnamə

Hüzuru Samiyi Sadarət-pənahiyə

Üç yüz on yeddi nəfərdən ibarət Qarabağ mühacirlərindən olub pərişaniyətdən indi iki yüz qırx nəfər qalıb li-əcli'l-iskan Diyarbəkirə gəlmişik. Mə'kulat, məlbusat, mahrukat, məfruşat və sairədən külliyyən məhrum qaldığımızdan son dərəcədə pərişanıq. Lütfən bərayı məskən bir məhəllin iraəsi və idarəmizin təmini xüsuslarına inayət buyurulması müstərhamdır.

Mahmud

[9 dekabr 1906]

DH. MKT, 2680/78

114
MALATYA SANCAĞININ HAMİDİYE KƏNDİNDƏKİ QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN İDARƏ DƏYİŞİKLİYİNƏ ETİRAZLARI

Məmurətüləziz Vilayətinə bağlı Malatya sancağının Hamidiyə kəndində məskunlaşdırılan Qarabağ muhacirlərinin kəndləri Malatyaya daha yaxın ikən Kəban qəzasına bağlanması yoluna gedildiyindən bahislə bağlı olduqları yerin dəyişdirilməsi üçün müraciətdə olduqları haqqında. Daxiliyə Nəzarətinə yazılan Mühacirini İslamiyə Komissiyası təzkirəsi .

[13 iyun 1908]

Mühacirini İslamiyə
Komissiyası Alisi
Ədəd: 207

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsi Tərəfi Valasına

Dövlətli əfəndim həzrətləri

Məmurətüləziz Vilayətinə tabe' Malatya Sancağının Hamidiyə karyəsində məskunlaşdırılan Qarabağ mühacirləri karyələrinin Malatyaya qarib ikən Keban qəzasına ilhakı cəhətinə gedildiyindən bəhslə təshihi əlaqə haqqında müraciətdə olmaları üzərinə bil-xəbərləşmə vilayəti müşarunileyhadan alınan təhriratı cavabiyədə mühacirinin sədaqəti ifadəsi təsdiq olunduğu kimi karyəyi adı çəkilən ilə ətrafındakı Fəthiyə karyəsinin Kəbandan fəkki irtibatıyla Malatyaya ilhakı xüsusunun 17 Mart il [1]322 tarixində nəzarəti cəliləyi asafanələrinə iş'ar qılındığı rəvayət edilməsinə məbni zərurəti halın təsriyi ifası əmrində lazım gələnlərə evamiri lazımə ita buyurulması babında əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 14 Cəmaziyələvvəl il [1]326 və fi 31 May il [1]324 [13 Haziran 1908]

Mühacirin Komissiyası Alisi Birinci Üzvü
Katibi saniyi Həzrəti Şəhriyari
İzzət

DH. TMIK. S, 73/68

115
RUSİYANIN QARADAĞ ƏHALİSİNDƏN MALATYAYA YERLƏŞMİŞ OLAN BİR QƏBİLƏDƏN GƏLMƏYİB XOYDA QALANLAR ÜÇÜN EDİLƏN MÜRACİƏT

Rusiyanın Qaradağ əhalisindən Malatyaya yerləşmiş olan qəbilədən geri qalanların köçlərinə İran məmurları çətinlik çıxarmaqda davam etdikləri, gəldikləri yer olan Xoyda həbs edilən ailə üzvləri və qonumlarının oradan qurtarılması üçün cəhd olunması məqsədiylə edilən müraciət üzərinə Daxiliyə və Xariciyə Nəzarəti arasında edilən yazışmalar .

[17 oktyabr 1908]

***

Teleqrafnamə

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Rusiyanın Qaradağ əhalisindən olub üç yüz on yeddi ilində Malatya'ya hicrət etmiş olan qəbilədən geri qalanların hicrətə və

sair bu ərazidə olanlara məmuruni İraniyə bəzi nalayiqliklə mümanaat etməkdə olduğundan bu babda istintak üçün Mahmud və Muttalib ad iki şəxsin əzimət etdikləri və Xoyda alıqoyulan əfradı ailə və qohumlarının oradan tahlisi başşehbəndərlik ilə Çehrik Baş məmurluğundan bildirildiyi və İran əhvalı hazırası məlum və baxüsus Xoy və o ətraflarda idarəyi kefiyə böhran-ı əzm mövcud olduğu və mərkum Mahmud ilə rəfiqinin ifadələrinə kavlən əlli xanədə üç yüz əhalidən ibarət olan mühacirini mərkumə Xoyda bir sıra əşhası müsəllahayı müstəbidə içində qaldıqları bəyanıyla orada pərişan olmalarına yer qalmamaq üzrə tahlislərinin əsbabının istikmali Hakkari Mutasarrıflığından bildirilməklə icrayı zərurəti bunların bu həvaliyə vürudlarında olunacaq rəftarın ifası.

Fi 16 sentyabr il [1]324

Vali Vəkili Fərik **Mahmud**

***

Babı Ali
Dairəyi Umuru Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Ədəd: 384
Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsinə
Dövlətli əfəndim həzrətləri

Rusiyanın Qaradağ əhalisindən olub üç yüz on yeddi ilində Malatya'ya hicrət etmiş olan qəbilədən geri qalanların hicrətinə məmuruyu İraniyə mümanaat etməkdə olduqlarından bəhslə oradan tahlisləri Xoy Başşehbəndərliyi ilə Çehrik Baş məmurluğundan bildirildiyi və oradan gələn Mahmud ilə rəfiqi Muttalib ad şəxslərin ifadələrinə nəzərən əlli xanədə üç yüz nəfərdən ibarət olan mühacirini mərkumə Xoyda bir sıra müsəllah eşhası müstəbidə içində qaldıqları bəyanıyla tahlisləri əsbabının istikmali Hakkari Mutasarrıflığının iş'arına atfən Van Vilayəti Vəkalətindən alınan 16 Sentyabr il [1]324 tarixli teleqrafnamədən izbar olunmuşdur. Surəti iş'ara nəzərən iktizasının ifa və inbası xüsusuna himəmi aliyyəyi davəriləri dərgar buyurulmaq babında əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 8 Ramazan il [1]326 və fi 21 Sentyabr il [1]324
Naziri Umuru Daxiliyə
Mustafa

***

Babı Ali
Dairəyi Umuru Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Ədəd: 391
Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsinə
Dövlətli əfəndim həzrətləri
21 sentyabr il [1]324 tarixli təzkirəyə zeyldir.

Rusiyanın Qarabağ mühacirlərindən Xoyda mallarıyla birlikdə həbs olunan üç yüz nəfər mühacirinin tahlisi vəsailinin istikmali Van Vilayətindən bu dəfə gələn teleqrafnamədə də bəyan olunmasına və işarı sabıka nəzərən iktizasının bir an əvvəl ifa və inbası xüsusuna himəmi aliyyəyi asafanələri dərgar buyurulmaq babında əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 10 Ramazan il [1]326 və fı 23 sentyabr il [1]324
NaziriUmuru Daxiliyə
Mustafa

***

Ümumi Ərkanı Hərbiyə Dairəsi
Dördüncü Şöbəsi
1725
Daxiliyə Nəzarəti Aliyyəsinə
Atufətlü əfəndim həzrətləri

Xoydan gəlmək istəyən mühacirinin İran tərəfindən bir sıra müsəllah əşhas tərəfindən buraxılmamaqda olduğundan bəhslə tahlisləri haqqında Hakkari Mutasarrıflığının Van Vilayətinin iş'arını haliyən varid olan iki qitə təzkirəyi aliyyəyi nəzarət-pənahilərinin mutazammın olduğu məsləhət Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə mütəallik olaraq bir təhər səhvən nəzarəti aciziyə göndərilmiş olması məlhuz olduğuna məbni Ərkanı Hərbiyəyi Ümumiyə Dairəsi ifadəsiylə adı çəkilən təzkirələr ləffən iadə qılınmış olmaqla ol babda əmr və iradə əfəndim həzrətlərinindir.

Fi 12 Ramazan il 1326 və fi 25 sentyabr il 1324
Hərbiyə Naziri
Əli Rıza

***

Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsinə
25 Sentyabr il [1J324 tarixli və min yeddi yüz əlli beş nömrəli təzkirəyi aliyyəyi davəriləri cavabıdır.

Rusiyanın Qarabağ əhalisindən hicrət etmək istəyən üç yüz nəfərə Xoy tərəflərində məmurunu İraniyə tərəfindən mümanaat edildiyi bəyanıyla tahlisləri üçün Xoy Başşehbəndərliyindən Van Vilayətinə müraciət olunmuş və Hökuməti İraniyənin əhvalı hazırasma nəzərən səfirliyi Səniyyəcə hökuməti məzkurə nəzdində icra olunacaq təşəbbüsatdan bir nəticə hasil ola bilməyəcəyi dərgar olmuş olduğundan mühacirini mərkumənin tədabiri münasibə ilə bizim tərəfə təshili imrarı mümkün olduğu halda ifayı muktəzası zımnında lazım olan məmurunu əsgəriyəyə vesayayı lazıma ifası himəmi aliyyəyi davəranələrinə mütəvakkıf və keyfiyyətin tərəfi aliyi asafanələrinə izbarı bu məqsədə müstəniddir. Ol babda.

Fi 21 İyun il [1]326 fi 4 Təşrini Əvvəl il 1]324 [17 Oktyabr 1908]
DH. MKT, 2622/37, 2632/5

116
MALATYADA YAZIXANDA YERLƏŞDİRİLƏN DAĞISTAN VƏ QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN EHTİYACLARININ TƏSBİTİ

Malatyada Yazıxanda yerləşdirilən mühacirlər tərəfindən, keçən il muzdlarından verilməyən pulun tələbi ilə kəndlərinə gətirilməsi qərarlaştırılan suyun verilməməsi halında başqa bir yerə köç etməyə məcbur qalacaqlarından bəhs edən ərizənin Mühacirini İslamiyə Komissiyası tərəfindən gərəyi görülmək üzrə Daxiliyə Nəzarətinə bildirildiyinə dair təzkirə.

[9 noyabr 1908]

***

Hüzuru Aliyi Cənabı Nəzarət-pənahiyə

Malatyada Yazıxanda mukim mühacirin vəkili Molla Məhərrəm imzasıyla təqdim olunub tərəfi idarəyə təqdim' buyurulan arzuhal Malatyadakı mühacirinin keçən il muzdlarından mütəbaki qırx səkkiz min quruş matlublarıyla karyələrinə gətirilməsi qərarı iktizasından olan suyun adəmi ita və isalası halında tərəfi ahara nəqli me'vaya məcbur qalacaklarından bəhslə icrayı zərurəti istida qılınmasına nəzərən məlfufatıyla birlikdə matviyyən ərz və təqdim olunan məzkur arzuhal mündəricatı haqqındaki məlumat və mütalatın Məmurətüləziz Vilayətindən istilamı mənutu rəyi aliyi nəzarət-pənahiləridir. Ol babda əmri fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 22 Təşrini Əvvəl il [1]324
Mühacirin İdarəsi Müdir Vəkili
Möhür

***

Məmurətüləziz Vilayəti Behiyyəsinə
27 Təşrini əvvəl [1]324

Malatyadakı mühacirinin keçən ilə aid muzdlarından mütəbaki qırx səkkiz min quruş matlublarıyla karyələrinə gətirilməsi qərarı iktizasından olan suyun adəmi isalası təqdirində başqa məhəllə nəqli me'va etməyə məcbur qalacaqlarından bəhs ilə icrayı zərurəti istidasına dair Malatya'mn Yazıxan mövqesində məskunlaşdırılan Qarabağ və Dağıstan mühacirini vəkili ilə muxtarı tərəflərindən göndərilən müttəhidü'l-mə'al iki qitə arzuhal ləffən irsal qılınmış olmaqla tərcümələrinə və bit-təhqiq aydınlaşdıracaq hala görə iktizasının seri'an ifa və inbası lazımlılığı Mühacirin İdarəsi ifadəsiylə təbliğ olunar. Ol babda.

[9 noyabr 1908]
DH. MKT, 2656/97

117
QARABAĞ ƏHALİSİNDƏN OSMANLI TORPAQLARINA HİCRƏT ETMƏK ÜZRƏ XOYA GƏLƏNLƏRİN QARŞILAŞDIQLARI MANEƏLƏR

Rusiyanın Qarabağ əhalisindən olub Osmanlı topraklarına hicrət etmək üçün Xoya gəlmiş olan üç yüz adama qarşı iranlı məmurlar tərəfindən maneə törədildiyi üçün Hərbiyə Nəzarətinin lazım olduqda sərhədi keçərək əsgəri hərəkatla bunların

keçişlərinin təmin edilməsi haqqında hökumət qərar qəbul etdiyi üçün Xariciyə Nəzarətinin diplomatik yollardan istifadə etməkdə davam edilməsi istiqamətindəki fikrini bildirən təzkirəsi.

[16 noyabr 1908]

***

Ümum Ərkanı Hərbiyə Dairəsi
Dördüncü Şöbəsi
1861
Daxiliyə Nəzarəti Aliyyəsinə

Atufətlü əfəndim həzrətləri

Fi 4 Təşrini Əvvəl il [1]324 tarixli və dörd yüz əlli nömrəli təzkirə-i aliyyəyi nəzarət-pənahiləri cavabıdır.

Hicrət etmək istəyib Xoy tərəflərində məmurunu İraniyə tərəfindən mümanaat görənləri tahlis barəsində cəhət əsgəriyəcə qabili icra olacaq tədbir ancaq qüvvəyi əsgəriyə ilə iş görməkdən ibarət olub bu da hüdudun o tərəfinə keçmək demək olacağından bu halda surəti hərəkətə dair Hökuməti Səniyyəyi Osmaniyə tərəfindən qərar ittihazıyla nəticəsinin bildirilməsi lazımlılığı dərgar olmaqla ol babda əmr u iradə əfəndim həzrətlərinindir.

Fi 26 Ramazan il [1]326 və fi 9 Təşrini Əvvəl il [1]324/ [22 oktyabr 1908]

Hərbiyə Naziri
Əli Rıza

***

Daxiliyə
Məktubu Qələmi
Xariciyə Nəzarəti Cəliləsinə
10 Şəvval il [1]326/23 Təşrini Əvvəl il [1]324

Rusiyanın Qarabağ əhalisindən hicrət etmək istəyən üç yüz nəfərə Xoy tərəflərində məmurunu İraniyə tərəfindən mümanaat edildiyi bəyanıyla tahlisləri üçün Xoy Başşəhbəndərliyindən Van Vilayətinə müraciət olunması üzərinə mühacirini mərkumənin tədabiri münasibə ilə bizim tərəfə təshili imrarı mümkün olduğu halda icrayı zərurəti zımnında məmurunu əsgəriyəyə vəsayıyı lazimə ifası Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsinə yazılmış idi. Bu babda bir tədbir ittihazı hüdudun təcavüz və qüvvəyi əsgəriyə isti'mal edilməsinə vabəstə olduğu nəzarəti müşarunileyhadan ba-təzkirə-i cavabiyə izbar qılınmış olmasına nəzərən İran hökuməti nəzdində təşəbbüsatı lazimə icrasıyla mühacirini mərkumə haqqlarında yaranan mümanaatın aradan qaldırılması əsbabının isti'malinə və keyfiyyətin inbasma himəm.

***

Babı Ali
Dairəyi Xariciyə
Məktubu Qələmi
422
Daxiliyə Nəzarəti Aliyyəsinə

Atufətlü əfəndim həzrətləri;

Memaliki Osmaniyəyə azimət məqsədiylə Xoya gələn və məmurunu İraniyə tərəfindən mürurlarına mümanaat olunduğu cəhətlə tahlisləri Xoy Başşehbəndərliyinin iş'arına atfən Van Vilayətindən bildirilən Qarabağ əhalisindən üç yüz nəfərin bizim tərəfə təshili imrarı ancaq hüdudu təcavüz ilə qüvvəyi əsgəriyə isti'malinə təvakkuf etdiyi lədə'l-muxabərə Hərbiyə Nəzarəti Cəliləsindən ba-təzkirə-i cavabiyə izbar qılındığına nəzərən mümanaatı vaqe'ənin rəf və aradan qaldırılması zımnmda Hökuməti İraniyə nəzdində təşəbbüsatı lazimənin icrası əsbabının istikmali ifadəsini havi varid olan 10 Şevval il [1]326 tarixli və üç yüz əlli iki nömrəli təzkirəyi aliyyəyi nəzarət-pənahiləri mütaliə-güzarı acizi olmuş və bu babda akdəmcə məzkur başşehbəndərlikdən vaqe' olan iş'ar üzərinə Tehran Səfirliyinə icra olunan vesaya bu dəfə təkid edilmiş olmaqla əmri iradə həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 21 Şəvval il 1326 və fi 3 Təşrini sani il 1324/ [16 noyabr 1908]

Xariciyə Naziri **Tofiq**

DH. MKT, 2659/58

118
BİDLİSƏ GƏLƏN QARABAĞ MÜHACİRLƏRİNİN ŞƏHƏR MƏRKƏZİNƏ YERLƏŞDİRİLMƏLƏRİ

Rusiyanın Qarabağ mühacirlərindən olub Van yoluyla Bidlisə gələn üç yüz on yeddi nəfərin öz məmləkətlərinin coğrafi şərtlərinə uyğunluğu nəzərə alınaraq şəhər mərkəzinə yerləşdirilmə-

lərinə dair istəklərinin yerinə yetirilməsi üçün Bidlis valiliyinə Daxiliyə Nəzarətindən göndərilən təhrirat.

[19 noyabr 1908]

***

Teleqrafnamə

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Rusiyanın Qarabağ mühacirlərindən yüz beş xanədə üç yüz on yeddi nəfər Van tarikiylə Bitlisə gələrək ya bu vilayət daxilində məskən olunmalarını və yaxud Malatya və Adana cəhətlərindəki qohumları nəzdinə getmək üzrə məsarifi rahiyələrinin itasını ifadə etməkdə olmuş və Van tərəfindən özləri üçün xərc verilib verilmədiyi Van Vilayətindən sual olunmuş olduğundan və vilayətin haralarında əraziyi halıya olduğu məchul olub təyini, xəbərləşməyə və vaxta möhtac olduğuna görə hələlik bura tərəfindən məskənləri qeyri mümkün və istədikləri yol xərci və olduqları müddətcə muzd nanı əziz əsmanı üçün vilayət tərəfindən bir əmri qərar qeyri mövcud olduğundan zərurətinin sürəti iradəsi müstərhamdır. Fərman.

Fi 19 Təşrini Əvvəl il [1]324

Vali **Rəşid**

***

Bitlis Vilayəti Behiyyəsinə

Fi 25 Şəvval il [1]326 və fi 6 Təşrini sani [1]324

19 və 21 və 23 Təşrini Əvvəl il [1]324 tarixli üç qitə teleqrafnaməyi behiyyələri cavabıdır.

Rusiyanın Qarabağ mühacirlərindən olub Van tarikiylə vilayəti behiyyələrinə gələn yüz beş xanədə üç yüz on yeddi əhali mühacirinin məmləkəti asliyələri ilə o həvalinin əhvalı tabi'iyyə və coğrafiyası dərhal bir-birinə bərabər olmaq hasəbiylə bunların vilayət daxilində məskənləri münasib olduğundan mövsümün mürurundan əvvəl məskənlərinə muktəzi əraziyi haliyənin indidən taharri və ihzarıyla birlikdə lazım olan masarifi iskaniyənin qaydəyi qənaət və iqtisada riayətən bənzərinə görə bilhesab təyiniylə nəticəsinin iş'arı xüsusunun Mühacirin İdarəyi Umumiyəsi ifadəsiylə bəyanına ibtidar olundu. Ol babda.

[19 noyabr 1908]

DH. MKT, 2664/53

119
SƏNƏDLİ ƏRAZİLƏRİNƏ DAĞISTAN VƏ QARABAĞ MÜHACİRLƏRİ YERLƏŞDİRİLƏN FƏTHİYƏ KƏNDİ XALQININ ŞİKAYƏTLƏRİ

Məmurətüləziz vilayətinin Keban Mədən qəzasına bağlı Arguvan nahiyəsi Fəthiyə kəndi əhalisinin, Böyük Millət Məclisinə təqdim etdikləri ərizədə, Sənədli ərazilərinə Dağıstan və Qarabağ mühacirlərindən səksən nəfərinin məskunlaşdırılmalarından ötəri məğdur və pərişan olduqlarını ifadə edərək mühacirlərin Yazıxan mövqesindəki boş ərazidə məskənləri və ərazilərinin özlərinə qaytarmasını tələb etmələri üzərinə Məclisi Məbusan Rəyasətiylə Daxiliyə Nəzarəti və Məmurətüləziz Valiliyi arasındakı yazışmalar.

[18 aprel 1910]

***

Hüzuru aliyi həzrəti Sadarət-pənahiyə

Keban Mədən qəzasına mərbut və mühacirini İslamiyə məskun bulunan Hamidiyə və Fəthiyə karyələri qəzayı məzkurə iyirmi və Malatya Sancağına beş-altı saat məsafədə vaqe' olduğundan bəhslə adı çəkilən iki karyənin Malatya mərkəz Sancağına təhvili əlaqəyi Məclisi İdarəyi Vilayət tərəfindən əz-hər cəhət müvafiq və mucibi təshilat görüldüyünə dair Məmurətüləziz Vilayəti Aliyyələrindən alınan təhrirat Təsriyi Muamelat Komissiyası ifadəsiylə ləffən təqdim qılınmış olmaqla surəti iş'ara nəzərən muktəzasının Şurayı Dövlət tərəfindən bit-tə'əmmül ifa və əmri inba buyurulması menutu rəyi aliyi Sadarət-pənahilərídir. Ol babda.

Fi 6 Rəbiüləvvəl il [1]324/ 17 Aprel il [1]322

***

Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisi
Ədəd: 133

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsi Tərəfi Valası-na

Dövlətli əfəndim həzrətləri

Keban qəzası mülhakatından Fəthiyə karyəsi ətrafında mühacirin tərəfindən təşkil olunan Hamidiyə karyəsi əhalisi adına Komissiyası Aliyə keşidə etməyin teleqrafnamədə muamelatça müsadif olduqları müşkilatdan ötəri karyələrinin daha yaxın olan

Malatyaya və ya Akçadağa ilhakı istida olunması üzərinə bilxəbərləşmə Məmurətüləziz Vilayəti Aliyyəsindən cavab olaraq alınan teleqrafnamədə münasibəti mevkiiyyə və ihtiyacatı məhəlliyə nəzərə alınmayaraq bir neçə il müqəddəm Fəthiyəlilərin istidası üzərinə Kebana ilhak edilmiş olan Fəthiyə karyəsiylə muahharan bu qəzaya tabe' tutulan Hamidiyə karyəsinin idarə və intizam tərəfindən müşkilat və əhali tərəfindən teklifat hadisəsini müstəlzim olduğu vilayət tərəfindən nümayan olaraq adı çəkilən karyələrin Malatyaya ilhakı xüsusunun 17 Mart il [1]322 tarixli təhrirat ilə nəzarəti cəlilərinə iş'ar qılındığı aydın olduğundan iktizayı halın təsriyi ifası xüsusuna himəmi aliyyəyi nəzarətpənahilərinin səzavar buyurulması babında əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 28 Rəbiülaxir il [1]324 və fi 8 iyun il [1]322
Mühacirin Komissiyası Aliyi Birinci Üzvü
Katibi saniyi Həzrəti Şəhriyari
İmza

***

Daxiliyə Məktubu Qələmi
8 Cəmaziyələvvəl il [1]324 / 17 iyun il [1]322

Hüzuru Aliyi Həzrəti Sadarət-pənahiyə

Keban qəzası mülhakatından Fəthiyə karyəsi ətrafında mühacirin tərəfindən təşkil olunan Hamidiyə karyəsi əhalisi adına Komissiyası Aliyə kəşidə olunan teleqrafnamədə muamələtçə müsadif olduqları müşkilatdan ötəri karyələrinin daha yaxın olan Malatyaya və ya Akçadağa ilhakı istida olunması üzərinə bilxəbərləşmə Məmurətüləziz Vilayətidən alınan cavabda münasibəti mevkiiyyə və ihtiyacatı məhəlliyə nəzərə almayaraq bir neçə il müqəddəm Fəthiyəlilərin istidası üzərinə Keban qəzasına ilhak edilmiş olan Fəthiyə karyəsi ilə muahharan adı çəkilən qəzaya tabe tutulan Hamidiyə karyəsinin mərbutiyəti hazırası idarə və intizam tərəfindən müşkilat və əhali tərəfindən təklifat hadisəsini müstəlzim olduğu başa düşülməsiylə adı çəkilən karyələrin Malatyaya ilhakı nəzarəti aciziyə iş'ar olunduğu dərmiyan qılındığından bəhslə icrayı zərurəti Mühacirini İslamiyə Komissiyası Alisi birinci azalığından alınan 8 İyun il [1]322 tarixli təzkirədə izbar olunmuş və bu babda vilayəti müşarunileyhadan əvvəlcə vürud

edən təhrirat üzərinə keyfiyyətin 17 Aprel il [1]322 tarixində tərəfi samiyi Sadarət-pənahilərinə ərz və iş'ar qılındığı kaydən aydın olmuş olmasına nəzərən birləşdirilərək təsriyi ifayı muktəzası menutu rəyi samiyi fəhamət-pənahiləridir. Ol babda.

***

Teleqrafnamə
Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Mövqeyi acizidən yazılan fi 17 Mart il [1]322 tarixli və on dörd nömrəli ərizə ilə ərz olunduğu üzrə Hamidiyə və Fəthiyə karyələrinin Keban Mədən qəzasından fəkki əlaqəsiylə Malatya Sancağına ilhakı əsbabının istehsalına icazə buyurulması vaqe' olan müraciətə və ilcayı məsləhətə görə təkrar məruzdur

Fi 19 Təşrini Əvvəl il [1]322
Məmurətüləziz Valisi
Adına Ərzurum Valisi **Nuru**

***

Məmurətüləziz Vilayəti Behiyyəsinə

Dağıstan və Qarabağ cəhətlərindən bərayı məskən Keban Mədən qəzasına gələn mühacirinin əraziyi haliyədən Yazıxan namındaki yerdə tavtin edilmələri mukarrər ikən mənfəəti şəxsiyə təqib və taharri edən məmurin-i mahalliyənin təsiri nüfuzuyla mühacirini mərkumənin əraziyi halıyayı məzkurədə tavtinlərindən sərfi nəzərlə mutasarrıf olduqları tarlalarda məskənləri tərəfinə gedilərək özləri zərər çəkmiş və pərişan edilmiş olduqlarından bəhslə əvvəlki qərar mucibincə iktizasının ifası və zəbt edilən tarlalarının qaytarması istidasına dair qəzayı məzkurə mülhak Fəthiyə karyəsi əhalisi adına ixtiyar heyəti tərəfindən mövqeyi samiyi Sadarəti uzmaya ba-təqdim təvdi' buyurulan arzuhal ləffən suyu valalarına irsal qılındı. Mündəricatına və vilayət tərəfindən olan məlumata nəzərən zərurəti ma`dələtin icrasına himmət.

28 Səfər il [1]327/8 mart il [1]325

***

Məclisi Məbusan Rəyasəti
Ədəd: 685
Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsinə

Keban Mədən Qəzasına mülhak Arguvan nahiyəsinin Fəthiyə karyəsi əhalisinin ba-tapu mutasarrıf olduqları əraziyə Dağıstan

və Qarabağ mühacirlərindən səksən qədəri məskən olunmasına məbni zərər çəkmiş və pərişan qaldıqlarından bəhs ilə mühacirini mərkumənin Yazıxan adlı yerdəki əraziyi haliyədə məskənləri və ərazilərinin özlərinə qaytarması xahişini mutazammın karyəyi məzkurə ümumi əhalisi adına varid olan istidanamənin tərəfi nəzarət-pənahilərinə təbliğinə arzuhal əncüməninсə qərar verilmiş və adı çəkilən istidanamə ba'dehu qaytarma olunmaq üzrə ləffən təqdim qılınmış olmaqla iktizasının ifa və nəticəsinin inba buyurulması babında əmr u fərman həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 14 Rəbiüləvvəl il [1]327 və fi 23 Mart il [1]325
Məclisi Məbusan Rəisi
Əhməd Rıza

***

Məmurətüləziz Vilayəti Behiyyəsinə

8 Mart il [1]325 tarixli təhrirata zeyldir. Keban Mədən qəzasına mülhak Arguvan nahiyəsinin Fəthiyə karyəsi əhalisinin ba-tapu mutasarrıf olduqları əraziyə Dağıstan və Qarabağ mühacirlərindən səksən qədərinin məskən olunmalarından ötəri zərər çəkmiş və pərişan olduqlarından bəhs ilə muhacirin-i mərkumənin Yazıxan mövqesindəki əraziyi haliyədə məskənləri və ərazilərinin özlərinə qaytarması xahişini havi karyəyi məzkurə ümumi əhalisi adına Məclisi Məbusan Rəyasəti Cəliləsinə göndərilib ba-təzkirə təqdim' olunan arzuhal ləffən savbı valalarına tisyar qılınmış olmaqla mündəricatına və işarı sabiqinə nəzərən bit-təhqiq muktəzasının ifasıyla nəticəsinin inbası və məlfuf arzuhalin qaytarma və isrası xüsusuna himmət buyurulması babında.

26 Rə. il [1]327 fi
4 aprel il [1]325

***

Daxiliyə Nəzarəti Cəliləsi Pişgahı Samisinə

Məruzu əfkaranəmizdir ki;

Məmurətüləziz Vilayəti Cəliləsi daxilində Keban Mədən qəzasına mülhak Bagdad ilə Dərsəadət tarikinin mürurgahında bir dərbənd olub sənəvi Xəzinəyi Cəliləyə bir yük əlli min quruş aşarı ağnam vergiyi əmriyə ita etdiyi qeydən müsbət ikən mahalli

hökumətimizin haqqı acizanəmizdə etmiş olduqları zülmü ta'addiyat və qədri təhqirlərindən ürəyimiz dil-hun və fəryad [u] fəğanımız nücumu səma kimi səmayı əhatə etmişdir. Belə ki Rusiyanın Qarabağ və Dağıstan tərəflərindən hicrətlə Səltənəti Səniyyəyi həzrəti Padşahiyə dəhalət edən yüz xanə qədər mühacirin əhalisinin Yazıxan adlı mövqedə olan minlərlə gilə toxum isti'ab edər əraziyi haliyə və vasi'aya əmri məskənləri şərəfsədir olan iradəyi padşahı iktizasından ikən mugayiri iradə olaraq karyəmizin yarım saat məsafə-i cənubiyəsində iki yüz qitə əraziyi mutasarrıfamızla bir harik suyamı-zun üzərinə məskunlaşdırdırılmış, bidayəti məskənləri olan üç yüz iyirmi ilindən indiyə qədər əl-haləti hazihi hüququ sarihamızın mühafizəsi zımnında və fuzulən məskunlaşdırılan mühacirinin iradəsinə tevfikan Yazıxana nəqli və əraziyi suyumuza bağlı edilməməsi haqqında vermiş olduğumuz istida və teleqraflar mala-mal sənəd tobralarını və səhifələri doldurmuş ikən halımıza mərhəmət edilməyib işimizə baxılmadı və üç yüz iyirmi beş ili hüzuru aliyi həzrəti nəzarətpənahilərindən dərdimizə dərman olmaq və hüququ sarihamız gün kimi meydana çıxmaq və ol babda mugayiri iradə olaraq su'i halə irtikab edib də bizim kimi füqəranın hüququnu təcavüzatı qanuniyə uğradan məmurunu mülküyə haqqında rəftarı qanuniyə icra qılınmaq üzrə təqdiminə mütəcasir olduğumuz istidalar mündəricatı Məmurətüləziz Vilayəti Cəliləsinə fi 4 Aprel il [1]325 və 93 nömrə və fi 9 Mart il [1]325 və 15 nömrə və fi 6 May il [1]325 və 152 nömrəli təhriratı nəzarət-pənahiləriylə əmri iş'ar edilmiş ikən hələ ədalət nöqtəsində isafı matlub ola bilməyib bu gün sabah baxılar deməklə leytə lə'ailə ilə evkat keçirilər, taqətimiz tax oldu. Mahalli hökumətimizdən haqqı sarihamıza dair edilən hesabatlar vilayəti cəlilə tobrasından çıxmadı. Bu halda ədaləti Səniyyəyə qarşı təkrar müraciətə məcbur olduq. Rızaullah və mərhəməti Padşah fuzulən zəbt edilən və batapu mutasarrıf olduğumuz əraziyi acizanəmizlə bir harik suyumuzun tərəfi əfkaranəmizə adət üzrə təslimi çarəsi hər nə əsbaba mebni isə ol vecihlə zərurətinin icrasıyla işimizə əhəmiyyət verilmək və hukukumuzun mühafizəsi zımnında Məmurətüləziz Vilayəti Cəliləsinə bir qitə əmr-naməyi aliyi həzrəti nəzarət-

pənahilərinin şərəf-tasdırı xüsusuna müsaadə buyurmaları babında əmri fərman və lütf-fıravan həzrəti mən ləhü'l-əmrindir.

Fi 25 Qanunu sani il [1]325

Məmurətüləziz Vilayəti Cəliləsinə mülhak Keban Mədən qəzasına muzaf Fəthiyə karyəsi imamı Əs-seyid **Mustafa Yusif** və digər azaların möhürləri.

***

Məmurətüləziz Vilayəti Behiyyəsinə

Xülasə:
(Fəthiyə karyəsindəki mühacirin haqqında)

Fəthiyə karyəsi əhalisinin mutasarrıf olduqları əraziyə məskunlaşdırılan mühacirinin Yazıxan əraziyi haliyəsinə nəqlləriylə əraziyi məzkurənin sahiblərinə qaytarılması haqqındakı müraciət üzərinə sebk edən iş'ara cavab olaraq varid olan 17 Mart il [1]326 tarixli və 42 nömrəli təhriratı behiyyələrində izahatı matlubəyə dair bir günə məlumat görülə bilməyib tək Yazıxanda məskənləri takarur edən mühacirindən bəhs edilmiş olduğundan bəyan olunan mühacirin Fəthiyə karyəsində məskənlərindən şikayət edilənlər dirmi və ora tərəfindən məskənləri nə tərəfdən verilən əmr və məzuniyyətə müstəniddir və Fəthiyə karyəsi əhalisi bir ildən bəri tarlalarına mühacirin tərəfindən təcavüz hadisə' olduğundan bəhs və şikayət etdikləri cəhətlə bu şikayət muhik isə təcavüzatı vaqiə məhrum' edilməmişdirmi və muhikk deyil isə hökumət tərəfindən özlərinə izahatı muktəziyə verilməmişdirmi? Əvvəl əmrdə buralarının muvazzahan inbası və Fəthiyə karyəsinin Malatyaya rabt və ilhakı rəftarının da ol babdakı təbliğatı ümumiyə vəchilə komisyonlarca və Məclisi Ümumiyi Vilayət tərəfindən ba'də'l-ikmal nəzarətə iş'ar buyurulması babında.

5 aprel [1]326/ [18 aprel 1910]

DH. MUİ, 68-2/13, DH. MKT, 1095/87, DH. TMIK. S, 62/67

ƏLAVƏLƏR

ƏLAVƏ 1
GƏNCƏNİN 1732-ci İL TARİXLİ TAHRİRİ

Gəncə, Xalxana, Bərdə və Bərgüşad sancaqları üçün aparılan təhrir nəticəsində, təsbit edilən timar və zəamətlərə təyin edilən sipahilər ilə təxmini gəlir miqdarlarını göstərən Ruznamçə Dəftəri.

[4 avqust 1732]

İşbu dəftərdə qeyd olunan zəamət və timarlar bərmucib-i dəftər hələ də mutasarrıflarına tevcih və başqa başqa təhvilatı verilmək buyuruldu.
12 S. [1]145

İcmali Zəamət və Timarhayi Livayi Gəncə

Zəaməti be-namı Ömər vələdi Hüseyin, Maraş Karyeyi Kütükə tabeyi Kürəkbasan 20 000 axça	*Zəaməti məzburda mutasarrıf olan sancağı məzburun çavuşlar kətxüdası olub sılayi rahm üçün Gəncə mühafizi Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa həzrətlərinin buyruldularıyla məzunən gedib bir tarik ilə zəaməti məzbura zərər gəlməmək üçün qeydinə şərh verilmişdir. Fi 20 Ca. İl 114* Zəaməti bə-namı İbrahim vələdi Süleyman, Sivas Karyəyi Artanos tabeyi Kürəkbasan 20 000 axça

Məzbur Məmməd Səlim Gəncə mühafizəsində na-mövcud olduğundan əl-Hac Xəlilə verilmişdir. Ba-arzuhali hod və ba-fərmanı Vəziri mükərrəm mühafizi Gəncə həzrəti əl-Hac İbrahim Paşa. Fi 25 R.il 1144 Zəaməti bə-namı Məhəmməd Səlim vələdi Abdullah Karyəyi Qılıncbəyli tabeyi Şəmkir 20 000 axça	*Məzburun fevtindən sulbi oğlu Məmmədə verilmişdir. Ba-fərmanı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizi Gəncə və ba-arzuhali hod. Fi 21 C. İl 1144* Zəaməti bə-namı Seyyid Əli vələdi Salih, İstanbuli Karyəyi Gürdilək tabeyi Şəmkir 40 000 axça 20 000 axça
Məzburun bila vələd fevtindən Hüseyin vələdi Həsən Bosnəviyə verilmişdir. Ba fərmanı Vəziri mükərrəm mühafizi Gəncə əl-Hac İbrahim Paşa. Fi 5 Za. İl 1143 Zəaməti be namı Həsən vələdi Abdullah, Taşlıca Karyəyi Əsbəkürk tabeyi Gəncəbasan 40 000 axça 20 000 axça	*Məzburun fevtindən Abdullaha on min axçası qəlb olmaq üzərə verilmişdir. Ba-fərmanı Vəziri mükərrəm mühafizi Gəncə əl-Hac İbrahim Paşa. Ba-arzuhali hod. Fi 8 Ş. İl 1143 Mərkum Məhəmmədin fevtindən on min axçası da Sulbi oğlu Əhmədə verilmişdir. Ba-fərmanı vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizi Gəncə. Fi. 5 C. İl 1143 Əhmədin fevtindən ber-vechi təkmil birikdirilib Abdullaha verilmişdir. Fi. 9 Za. İl 1143 Abdullahın da adamı rəğbət* Zəaməti bə-namı Məhəmməd vələdi Əhməd Karyəyi Əsbəkürk tabeyi Gəncəbasan 40 000 axça 20 000 axça

Fevtindən sulbi oğlu Əhmədə verilmişdir. Ba ərzi Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 7 Ş. İl 1142 Zəamət be-namı Məhəmməd vələdi Əli, Pazarcık Karyəyi Oxculu tabeyi Şəmkir 20 000 axça	*Firarından digər Məhəmmədə verilmişdir. Ba fərmanı vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizi Gəncə və ba arzuhali hod. Fi 27 Ra. İl 1143 Məhəmmədin də bila vələd fevtindən əl-Hac Osmana verilmişdir. Ba-fərmanı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizi Gəncə və ba-arzuhali hod. Fi 2 Ra. İl 1144* Zəaməti be-namı Məhəmməd vələdi Əli, Qarabaği Karyəyi Qövmi İsmaillü tabeyi Şəmkir 20 000 axça
	Zəaməti be-namı Əli vələdi Hacı, Qarabaği Karyəyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 60 000 axça 20 000 axça
Zəaməti be-namı Məhəmməd vələdi Həsən, Ruha Karyəyi Zeyvə tabeyi Şütürbasan 60 000 axça 20 000 axça	Zəaməti be-namı Osman vələdi Məhəmməd, Sivas Karyəyi Zeyvə tabeyi Şütür dər-nəzdi Sığnak 60 000 axça 20 000 axça

Zəaməti be-nam Mustafa vələdi Yusif, Sivas Karyeyi Monla Vələdli tabeyi Şütür dər-nəzdi Sığnak 44000 axça 20000 axça	*Timarı məzbur mutasarrıfi hələ Rəvan mühafizeyi Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa həzrətlərinin xidmətində olmaqla ba-buyruldu qeydinə şərh verilmişdir.* *Fi 5 N.* il 1144 Timarı Vəli vələdi (...), İstanbul Karyeyi Təknəli tabeyi Şəmkir 22000 axça 11000 axça
Bila vələdi fevtindən Məmməd uşaqı Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri mükərrəm əl-Hac ibrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Ba-arzuhal-i hod. Fi 20 Ca. il 1144 Timarı Misirli Xəlil vələdi (...) Karyeyi Təknəli tabeyi Şəmkir 22000 axça 11000 axça	*Fərariliyindən Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri mükərrəm əl-Həcc İbrahim Paşa mehafizii Gəncə. Ba-arzuhal-i hod. Fi 20 R.* il 1143 Timarı Fəzl Əli vələdi Xosrov, Qarabağı Karyeyi Gölegir tabeyi Şəmkir 6000 axça
Fevtindən sulbi oğlu Saleha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Ba-arzuhal-i hod. Fi 20 Ca. il 1144 Timarı Məmməd vələdi Rəcəb, Boğazkəsən Karyeyi Kürkəsə bil tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça	Timarı Xəlil vələdi Məmməd, Boğazkəsən Karyeyi Kürkəsə bil tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça

Timarı Həsən vələdi Yusif, Bosniya Karyeyi Hacı Hüseynli tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fill R.* il 1144 Timarı Əyyub vələdi Əhməd, Harpurut Karyeyi Hacı Hüseynli tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça
Fevtindən Mustafa vələdi Yaquba verilmişdir Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 11 Za. il 1142 Mustafa vələdi Yaqubun da firarından Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fil2Za. il 1143 Timarı Yusif vələdi Hüseyn, Arapgir Karyeyi Yusifbina tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça	*Məzburun fərarilik və adami rəğbətindən Murtazaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 8 Rə.* il 1144 Timarı Süleyman vələdi Əli, Niğdə Karyeyi Yusifbina tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça
Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Bosniya Karyeyi Yusifbina tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça	*Fərariliyindən Əli vələdi Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı həzrəti əl-Hac Əli Paşa və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 6 L.* il 1144 Timarı Osman vələdi Abdullah, Musul Karyeyi Əmr Saleh tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça

Timarı məzbur mutasarrıfi hələ də Revan mühafizeyi Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa həzrətlərinin xidmətlərində olmaqla qeydinə şərh verilmişdir. Fi 5 N. il 1144 Timarı Məmməd vələdi Əli, Qarabaği Karyeyi Əmr Saleh tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça	*Fərariliyindən Əli vələdi Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 17 B.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi Ganem Məmməd, Ankara Karyeyi Əmr Saleh tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça
Timarı Hacı İsmayıl vələdi İbrahim, İstanbul Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Mustafa, Bafra Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 3000 axça
Adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 19 S. il 1144 Məmmədin də adami rəğbətindən Osmana verilmişdir. Fİ22 Ş. il 1144 Timarı Hacı Məmməd vələdi Həsən, Kemah Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 3000 axça	*Məzburun fərariliyindən Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fİ22 Ş.* il 1144 Timarı Əli vələdi Həsən, Harpu[ra]t Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 3000 axça

Timarı Əhməd vələdi Osman, Arapgir Karyeyi Venk tabeyi Gəncəbasan 30000 axça	*Adami rəğbətindən Əyyüb vələdi Ömərə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralay Ömər.* Fi 22 Məhərrəm il 1143 Timarı Hacı Mustafa vələdi Həsən, Arapgir Karyeyi Kabaktəpə tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça
Bila vələdi fevtindən əl-Hac Süleyman'a verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 17 Z. 1143 Timarı Osman vələdi Hüseyn, Besni Karyeyi Kabaktəpə tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça	*Becayişi Hüseyn vələdi Məmməd, Sivas. Məzburun Bila vələdi fevtindən Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa mühafizii Gəncə və ba-arzuhal-i və ba-i'lamı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 5 L.* il 1144 Timarı Həsən vələdi Vəli, Çemişgəzək Karyeyi Kabaktəpə tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça
[varak 3] Timarı Məmməd vələdi Əbdürrəhman, Maraş Karyeyi Hastab adı digər Ballıca tabeyi Gəncəbasan 5000 axça	*Məzbur İbrahimin fərariliyindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Miralay Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 10 Ş.* il 1144 Timarı İbrahim vələdi Abdullah, Gürcü Karyeyi Bahşik tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça

Timarı Hacı Osman vələdi Xəlil, Besni Karyeyi Bahşik tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça	*Fərarilik və adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizi Gəncə və ba-arzu-hal-i hod. Fi 13 B.* il [1]144 Timarı Mustafa vələdi Abdullah, İbranik Karyeyi Bahşik tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 5000 axça
Məzbur əl-Hac Əhmədin adami rəğbəti və ahar dirliyə sülukündən digər Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir-i mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizii Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 10 Ra. 1144 Timarı Hacı Əhməd vələdi Abdülqadir, İlbasan Karyeyi Fazılkəndi tabeyi Gəncəbasan 5000 axça	Timarı Süleyman vələdi Əli, Ahyolu Karyeyi Gəncə tabeyi Gəncəbasan 8000 axça 4000 axça
Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Arnabud Karyeyi Gəncə tabeyi Gəncəbasan 8000 axça 4000 axça	*Bila vələdi fevtindən Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal və ərzi Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 18 N.* il 1143 Timarı Məmməd vələdi Hüseyn, Zilə Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 3000 axça

Fevt şode Becayişi Əhməd vələdi Həsən, Misir. Fevtindən digər Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 6 C. il 1144 Timarı Əhməd vələdi Mustafa, Ruha Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Salehə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Miralay əl-Hac Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 4 M.* il 1143 Timarı İbrahim vələdi Davud, Malatya Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 3000 axça
Timarı Əhməd vələdi Süleyman, Tercan Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri Gəncə tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 15 Za. il 1143 Məzburun da fərariliyindən Osmana verilmişdir. Fi 13 B.* il 1144 Timarı Osman vələdi Yusif, Təkə Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 3000 axça
Timarı Mustafa vələdi Əli, İlbasan Karyeyi Övladı Qasım dər-nəzdi Ilıcalı və Şamşiri tabeyi Gəncəbasan 20000 axça 2000 axça Karyeyi Seyidkən idi tabeyi Sungurabad 1000 axça **Yekun: 3000 axça**	Timarı Hacı Hüseyn vələdi Əhməd, Ədirnə Karyeyi Murad tabeyi Sungurabad 9000 axça 4500 axça

Timarı Əhməd vələdi Osman, Engüri Karyeyi Murad tabeyi Sungurabad 9000 axça 4500 axça	Timarı Həsən vələdi Mahmud, İstronca Karyeyi Çanaqçı tabeyi Sungurabad 10000 axça 5000 axça
Bila vələd fevtindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 8 L. il 1143 Timarı Hacı Əhməd vələdi Murtaza, Ohri Karyeyi Çanaqçı tabeyi Sungurabad 10000 axça 5000 axça	Timarı Mustafa vələdi Əhməd, Maraş Karyeyi Çay Dərəbəyli tabeyi Sungurabad 10000 axça 5000 axça
Bila vələd fevtindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 15 Rə. il 1144 Timarı Məmməd vələdi Osman, Harpurat Karyeyi Çay Dərəbəyli tabeyi Sungurabad 10000 axça 5000 axça	Timarı Həsən vələdi Əhməd, Diyarbəkir Karyeyi Hadisə tabeyi Sungurabad 5000 axça
Timarı Əli vələdi Ömər, Harpurat Karyeyi Horhun tabeyi Sungurabad 6000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühfafizeyi Gəncə. Fi 15 B.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi Həsən, Engüri Karyeyi Horhun tabeyi Sungurabad 6000 axça 3000 axça

Adami rəğbətindən digər Hüseyn Bosnəviyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi27 Ca. il 1143 Timarı Hüseyn vələdi Mustafa, Belgrad Karyeyi Erzeni tabeyi Şəmkir 12000 axça 4000 axça	*Adami rəğbətindən Süleyman vələdi Abdullah 'a verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fi 2 C.* il 1143 Timarı Əhməd vələdi Mustafa, Amasiya Karyeyi Ərzeni tabeyi Şəmkir 12000 axça 4000 axça
[4. varak] Timarı Abdullah vələdi Əli, Van Karyeyi Ərzeni tabeyi Şəmkir 12000 axça 4000 axça	*Fərariliyindən Süleyman 'a verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 19 B.* il 1144 Timarı Əli vələdi Xəlil, Harpurut Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 16000 axça 4000 axça
Timarı Məmməd vələdi Əhməd, Sivas Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 16000 axça 4000 axça	Timarı Hacı İsmayıl vələdi Məmməd, Arapgir, Çavuş Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 16000 axça 4000 axça

Məzbur Hüseyn 'en umarına «Qızılbaşdır» deyu hücum etmələriylə Divanı Gəncəyə arzu-hal edib ahardan da də 'arruz olunmamaq və qeydinə şərh verilmək babında Gəncə mühafizeyi Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa həzrətləri tərəfindən yeddinə buyuruldu verilmişdir. Fi 12 Z. il 1143 Timarı Hüseyn vələdi Yusif, Van Karyeyi Gürlər tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 4000 axça	*Fərariliyindən Əliyə verilmişdir. Fa-fərman-ı Vəzir-i mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi17 B.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Sivas Karyeyi Yenicəpazar maya Çadırçı tabeyi Şəmkir 10000 axça 5000 axça
Fərariliyindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 21 Z. il 1143 Əlinin rəfindən sahibi əvvəli Süleyman'a ibka və mukarrər kılınmışdır. Fi 22 C. il 1144 Timarı Süleyman vələdi Mustafa, Körpü Karyeyi Yenicəpazar maya Çadırçı tabeyi Şəmkir 10000 axça 5000 axça	Timarı Əli vələdi Hüseyn, Ohri Karyeyi Simavən tabeyi Şəmkir 15000 axça 5000 axça
Timarı Həsən vələdi Məmmədyar Karyeyi Simavən tabeyi Şəmkir 15000 axça 5000 axça	*Bila vələd fevtindən Hüseynə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə. Fi 6 L.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi İbrahim, Diyarbəkir Karyeyi Simaven tabeyi Şəmkir 15000 axça 5000 axça

Timarı Tatar Əli vələdi Rəcəb Karyeyi Avakşah tabeyi Şəmkir 8000 axça 4000 axça	Timarı İbrahim vələdi Süleyman, Erzincan Karyeyi Avakşah tabeyi Şəmkir 8000 axça 4000 axça
Timarı Xəlil vələdi Mustafa, Ayntab Karyeyi Balıqçı tabeyi Şəmkir 8000 axça 4000 axça	Timarı Məmməd vələdi Abdullah Karyeyi Balıqçı tabeyi Şəmkir 8000 axça 4000 axça
Timarı İbrahim vələdi Əli, Sapanca Karyeyi Hodrik tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Əli, İznikmid Karyeyi Hodrik tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Hacı Yusif, Gəncə Karyeyi Qızılqala tabeyi Şəmkir 6000 axça	Timarı Mustafa vələdi Əli, Rumeli Karyeyi Keçili tabeyi Şəmkir 12000 axça 3000 axça
Timarı Mustafa vələdi İbrahim, Trabzon Karyeyi Keçili tabeyi Şəmkir 12000 axça 3000 axça	Timarı Davud vələdi Xəlil, Oldu Karyeyi Keçili tabeyi Şəmkir 12000 axça 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Əli, Sivas Karyeyi Keçili tabeyi Şəmkir 12000 axça 3000 axça	Timarı Səlim vələdi Abdullah, Basra Karyeyi Köhnəli tabeyi Şəmkir 15000 axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Abdullah, Gürcü Karyeyi Köhnəli tabeyi Şəmkir 15000 axça 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Osman, Arapgir Karyeyi Köhnəli tabeyi Şəmkir 15000 axça 3000 axça

[5. varak] Timarı Dərviş vələdi Mustafa, Axısqa Karyeyi Köhnəli tabeyi Şəmkir 15000 axça 3000 axça	Timarı İvaz vələdi Məmməd, Adana Karyeyi Köhnəli tabeyi Şəmkir 15000 axça 3000 axça
Timarı Vəli vələdi Əli, Ərzincan çavuş Karyeyi Məfrazlu tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça	Timarı Yusif vələdi Abdullah, Axısqa çavuş Karyeyi Məfruzlu tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Məmməd, Ərciş Karyeyi Ərəbli tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Yusif, İçil Karyeyi Ərəbli tabeyi Şəmkir 6000 axça 3000 axça
Məzbur Məmməd Əfəndi sılayi rəhm idüp gəlincə yerinə cəbəlüsü eşmək şartıyla timarına zərər gəlməmək üzrə qeydinə şərh verilmək deyu Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa muhafız-ı Gəncə tərəfindən sadır olan fərman mucibincə qeydinə şərh verilmişdir. Fi 12 Ş. il [1]144 Timarı Məmməd Əfəndi, Şirvani Karyeyi Çaylı Karamanlu tabeyi Şəmkir 6000 axça	Timarı Əhməd Kapitan, Karamanlu Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 6000 axça 6000 axça
Fevtindən qarındaşı Ömərə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 13 Za. il 1143 Timarı Seyid Əbubəkr vələdi Hüseyin Əfəndi Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 6000 axça 6000 axça	Timarı Seyid Abdullah vələdi Hüseyn Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yavlak 6000 axça 6000 axça

Timarı Hacı Məmməd vələdi Əli Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yavlak 6000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Əli Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 6000 axça 3000 axça
Timarı Osman vələdi Mustafa, Divriği Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yavlak 6000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Ba-arz-ı Ömər Miralayı Gəncə. Fi 15 Za. il 1143 Məzburun fərariliyi qeyri vaqe ' olmaqla yenə sahibi əvvəli Qasıma ibka olunmuşdur. Ba-arzuhal-i hod. Fi 20 Za.* il 1143 Timarı Qasım vələdi Rıza, Gəncə Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 6000 axça 6000 axça
Timarı Məmməd Səid vələdi Monla Mukim Karyeyi Keygəldili adlı digər Bük tabeyi Yevlax 6000 axça 5000 axça	Timarı Uryani Əli Əfəndi Karyeyi Hacı Muradlı tabeyi Gəncə 18000 axça 6000 axça
Bila vələd fevtindən Xəlilə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fi 24 L. il [1] 144 Timarı Əhməd Əfəndi hatibi məscidi kəbiri Şəhriyari Karyeyi Hacı Muradlı tabeyi Gəncə 18000 axça 6000 axça	Timarı Sufi Əhməd Həkim, Ərzurumi Karyeyi Hacı Muradlı tabeyi Gəncə 18000 axça 6000 axça

Timarı Əli vələdi Osman, Filibə Karyeyi Eləşkird tabeyi Kürək 9000 axça 4500 axça	*Bila vələd fevtindən Məmməd vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fİ24 L.* il [1J144 Timarı Əli vələdi İbrahim, Ohri Karyeyi Eləşkird tabeyi Kürək 9000 axça 4500 axça
Timarı əl-Hac Yusif vələdi Abdullah, Osric Karyeyi Tüdən tabeyi Kürəkbasan 12000 axça 4000 axça	Timarı Seyfullah vələdi Abdullah, Maraş Karyeyi Tüdən tabeyi Kürəkbasan 12000 axça 4000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Mustafa, Maraş Karyeyi Tüdən tabeyi Kürəkbasan 12000 axça 4000 axça	*Fərarilik və adami rəğbətindən Yusifə verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralay Ömər Gəncə. Fi 19 B.* il 1144 Timarı Süleyman vələdi Abdullah, İncə Karyeyi Hacı Durmuş tabeyi Kürəkbasan 9000 axça 6000 axça
[6. varak] Timarı Vəli vələdi Abdullah Karyeyi Hacı Durmuş tabeyi Kürək 9000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Mustafa, Divriği Karyeyi Yaylakəndi tabeyi Kürəkbasan 4000 axça
Timarı Ömər vələdi Mustafa, Divriği Karyeyi Bayhuş tabeyi Kürək 5000 axça	Timarı Həsən vələdi Hacı Osman, Besni Karyeyi Köşk tabeyi Kürəkbasan 8000 axça 4000 axça

Fərariliyindən Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 29 Ş. il 1143 Timarı İsmayıl vələdi Vəli, Ruha Karyeyi Köşk tabeyi Kürəkbasan 8000 axça 4000 axça	*Mərkum Mustafanın adami rəğbətindən və fərariliyindən Yaqub vələdi Murtazaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Ha İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Gəncə əl-Hac Ömər. Fİ13 C.* il 1143 Timarı Mustafa vələdi Abdullah, Gürcü Karyeyi Azadkəndi tabeyi Kürək 4000 axça
Timarı Əli Humbaracı, Bosniya Karyeyi Düzyurd tabeyi Şəmkir 12000 axça 6000 axça	*Adami rəğbətindən Süleyman vələdi Abdullah 'a verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 18 N.* il 1143 Timarı Ömər vələdi Rəcəb, Ərzincan çavuşu divan Karyeyi Düzyurd tabeyi Şəmkir 12000 axça 6000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Əhməd, Visko Karyeyi Bilegird tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Əli, İstanbul Karyeyi Biləgird tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 3000 axça

Bila vələd fevtindən Əli vələdi Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 7 M. il 1143 Timarı Rəcəb vələdi Əli, Alaiyə çavuşu divan Karyeyi Biləgird tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Yenicevardar Karyeyi Biləgird tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 3000 axça
Adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 3 M. il 1144 Timarı İbrahim vələdi Əbubəkr, Engüri Karyeyi Biləgird tabeyi Gəncəbasan 15000 axça 3000 axça	Timarı Sadiq Kətxuda, Guranı Karyeyi İnan tabeyi Şütürbasan 24000 axça 6000 axça
Timarı Hacı İsmayıl vələdi Məmməd, Yanbolu Karyeyi İnan tabeyi Şütür 24000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Yusif, Kütahya Karyeyi İnan tabeyi Şütür 24000 axça 6000 axça
Timarı Ömər vələdi İbrahim, Silistrə Karyeyi İnan tabeyi Şütür 24000 axça 3000 axça	Timarı Seyid Əli vələdi Vəli, Ruha Karyeyi İnan tabeyi Şütür 24000 axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Mustafa, Kırşe-hir Karyeyi Kargucak tabeyi Şütür 30000 axça 6000 axça	Timarı Xəlil vələdi Zülfıkar, Adana Karyeyi Kargucak tabeyi Şütür 30000 axça 6000 axça

Timarı Xəlil vələdi Feyzullah, Sivas Karyeyi Kargucak tabeyi Şütür 30000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Məmməd, Diyarbəkir Karyeyi Kargucak tabeyi Şütür 30000 axça 6000 axça
Timarı Məmməd vələdi Xəlil, Harpurut Karyeyi Kargucak tabeyi Şütür 30000 axça 6000 axça	Timarı İsmayıl vələdi Əhməd, Kır-şehir Karyeyi Zeyve tabeyi Şütür 60000 axça 6000 axça
[7. varak] Timarı Ömər vələdi Əbubəkr, Malatya Karyeyi Zeyve tabeyi Şütür 60000 axça 6000 axça	Timarı Osman vələdi Ömər, Bos-niya Karyeyi Zeyve tabeyi Şütür 60000 axça 6000 axça
Timarı Süleyman vələdi Əhməd, Tokad Karyeyi Ağcakəndi adlı digər Ballıca tabeyi Talis 26000 axça 6000 axça	Timarı İbrahim vələdi Yusif, İstanbul Karyeyi Ağcakəndi Bal-lıca tabeyi Talış 26000 axça 6000 axça
Timarı Əli vələdi Hüseyn, Sivas Karyeyi Ağcakəndi Ballıca tabeyi Talis 26000 axça 6000 axça	Timarı Süleyman vələdi Əhməd, Sivas Karyeyi Ağcakəndi Ballıca tabeyi Talış 26000 axça 6000 axça
Timarı Əhməd vələdi Hacı Əli Karyeyi Ağcakəndi Ballıca tabeyi Talış 26000 axça 2000 axça Karyeyi Ağcakəndi Oğul tabeyi Talış 26500 axça 2500 axça Yekun: 4500 axça	Timarı Hacı Hüseyn vələdi Əli Karyeyi Zeyve tabeyi Şütür 60000 axça 2000 axça Karyeyi Çarıkçı tabeyi Talış 14000 axça 2000 axça Yekun: 4000 axça

Timarı Əli vələdi Vəli, Bozok Karyeyi Ağcakəndi Oğul tabeyi Talış 26500 axça 6000 axça	Timarı Süleyman vələdi Məmməd, Harpurat Karyeyi Ağcakəndi Oğul tabeyi Talış 26500 axça 6000 axça
Timarı İsmayıl vələdi Həsən, Merzifon Karyeyi Ağcakəndi Oğul tabeyi Talış 26500 axça 6000 axça	Timarı Yusif vələdi Mahmud, Karahisar Karyeyi Ağcakəndi Oğul tabeyi Talış 26500 axça 6000 axça
Timarı İbrahim vələdi Məmməd, Tokad Karyeyi Yaxacıq tabeyi Talış 6000 axça	Timarı Əhməd vələdi Osman, Tokad Karyeyi Çarıkçı tabeyi Talış 14000 axça 6000 axça
Timarı Əli vələdi Həsən, Sivas Karyeyi Çarıkçı tabeyi Talış 14000 axça 6000 axça	Timarı Süleyman vələdi Vəli, Kır-şehir Karyeyi Harhabud tabeyi Talış 6000 axça
Timarı Qasım vələdi İsmayıl, Kastamonu Karyeyi Monla Vələdli tabeyi Şütür 44000 axça 6000 axça	Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Sivas Karyeyi Monla Vələdli tabeyi Şütür 44000 axça 6000 axça
Timarı Əhməd vələdi Həsən, Təkə Karyeyi Monla Vələdli tabeyi Şütür 44000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Ömər, Bosniya Karyeyi Monla Vələdli tabeyi Şütür 44000 axça 6000 axça

Timarı Əhməd vələdi İsmayıl, Çorum Karyeyi Qaraçinar tabeyi Talış 24000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Hüseyn, Çorum Karyeyi Qaraçinar tabeyi Talış 24000 axça 6000 axça
Timarı Məmməd vələdi Əhməd, İçil Karyeyi Qaraçinar tabeyi Talış 24000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Osman, Eski-zağra Karyeyi Qaraçinar tabeyi Talış 24000 axça 6000 axça
[8. vərəq] Timarı Süleyman vələdi İbrahim, Kayseriyə Karyeyi Kadıkəndi adlı digər Kambur tabeyi Talış 6000 axça	Timarı Əli İmam vələdi Məmməd Əfəndi Karyeyi Seyidkəndi tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça
Fərarilik və adami rəğbətindən Əhməd vələdi Hüseynə verilmiş-dir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fİ23Ş. il 1143 Timarı Həsən vələdi Abdullah, Amasiya Karyeyi Seyidkən idi tabeyi Gəncəbasan 12000 axça 6000 axça	Timarı Xəlil vələdi Nasuh, Sivas Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça

Fərarilik və adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 15 Za. il 1143 Timarı Hacı Əhməd vələdi Abdullah, Qarabağı Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça	Timarı Musa vələdi Əli Hısnı Mənsur, çavuş Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça
Timarı Hacı Muradzadə Həsən Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Həsən, Körpü Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça
Bila vələd fevtindən Mustafa vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 10 Ş. il 1143 Timarı Seyid Yusif vələdi Məmməd, Qarabaği Karyeyi Bozdoğan tabeyi Kürəkbasan 18000 axça 3000 axça	*Bila vələd fevtindən Yusifə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 12 Za.* il 1143 Timarı Hüseyn vələdi Məmməd, Karyeyi Zurtalış tabeyi Kürəkbasan 3000 axça
Becayişi Asam vələdi Həsən, Diyarbəkir. Fi 15 C. il 1142 Timarı Seyid Əli vələdi Abdülfəttah, Zilə Karyeyi Zoğallu tabeyi Kürəkbasan 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Əhməd, Divriği Karyeyi Çanaqçı tabeyi Kürəkbasan 3000 axça

Timarı Həsən vələdi Məmməd, Yenicə Vardar Karyeyi Kaşkaçay tabeyi Gəncəbasan 4000 axça	Timarı Yəhya vələdi Ömər, Niğdə Karyeyi Hacı Bulak tabeyi Gəncəbasan 4000 axça
Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Sivas Karyeyi Tülkükəndi tabeyi Gəncəbasan 4000 axça	Timarı Mustafa vələdi Məmməd, Serezi Karyeyi Qadını Süfla tabeyi Gəncəbasan 3000 axça
Timarı Vəli vələdi Əhməd, Axısqa Karyeyi Mahili tabeyi Sungurbasan 3000 axça	*Adami rəğbətindən Məmməd vələdi Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə.* Timarı İbrahim vələdi Həsən, İlbasan Karyeyi Ayudərəsi tabeyi Şəmkir 3000 axça
Timarı Əhməd vələdi Yusif, Karahisar Karyeyi Çenid tabeyi Şəmkirbasan 4500 axça	Timarı Həsən vələdi Abdullah, Diyarbəkir Karyeyi Ballıca tabeyi Şəmkir 3000 axça
Timarı Cəfər vələdi Məmməd, Arapgir Karyeyi Çaltaş tabeyi Şəmkir 3000 axça	Timarı Hüseyn vələdi Əhməd, Akvalı Karyesyi Qubadşah tabeyi Şəmkir 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Hüseyn, Diyarbəkir Karyeyi Şəhidli tabeyi Şəmkir 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Əhməd, Selanik Karyeyi Kal'acık tabeyi Şəmkir 3000 axça
[9. vərəq] Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Tokad Karyeyi Sərdarkəndi tabeyi Şəmkir 5000 axça	Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Axısqa Karyeyi Hovannes tabeyi Şəmkir 6000 axça

Timarı Süleyman vələdi Hüseyn, Vidin Karyeyi Burut tabeyi Şəmkir 5000 axça	*Əlinin Bila vələd fevtindən iki min axçası Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi gurreyi M. il 1144* Timarı Cəfər vələdi Məmməd və Əli, bər-vech-i iştirak bu əsəmi iki nəfərdir Mezraayı Hangölü dərnəzdi Kuşkara tabeyi Gəncəbasan 4000 axça
Timarı Əhməd vələdi Abdullah Karyeyi Bariklü adı digər Ələkli tabeyi Kürəkbasan 4000 axça	*Becayişi İsmayıl vələdi Hüseyn, Ərzurum. Bunların adami rağbətindən Hüseynə verilmişdir. Becayişi Hüseyn vələdi Əli Diyarbəkir.* Timarı Əli vələdi Mustafa, Ərzurum Karyeyi Hacıkəndi tabeyi Kürəkbasan 6000 axça 3000 axça
Becayişi Əli vələdi Mustafa, Ərzurum. Bunların adami rağbətindən Məmməd vələdi Əli, Diyarbəkirə verilmişdir. Becayişi Məmməd vələdi Əli Diyarbəkir. Timarı İsmayıl vələdi Hüseyn, Ərzurum Karyeyi Hacıkəndi tabeyi Kürəkbasan 6000 axça 3000 axça	Timarı Hüseyn vələdi Əhməd, Ərzurum Karyeyi Çovdar tabeyi Gəncə 9000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Mustafa, Varna Karyeyi Kürdəsən tabeyi Şəmkir 40000 axça 10000 axça	Timarı Mustafa vələdi İsa, Sivas Karyeyi Kürdəsən tabeyi Şəmkir 40000 axça 10000 axça

Timarı Osman vələdi Əhməd, Çarsancak Karyeyi Kəhriz tabeyi Şütürbasan 28000 axça 8000 axça	*Na-mövcud və adami etibarından yığdırılıb Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 2 Ş.* il 1144 Timarı Murtaza vələdi Xüdavərdi Mezraayı Kəhriz tabeyi Şütürbasan 28000 axça 5000 axça
Fərariliyindən Kürəkbasanda Hacı Salehli karyəsinin Monlası Əli vələdi Hüseyn Qarabağiyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 7 S. il 1143 Timarı Məmməd vələdi Gül Əhməd qardaşı Bayram Karyeyi Kəhriz tabeyi Şütürbasan 28000 axça 5000 axça	*Məzburun fərarilik və adami rağbətindən yığdırılıb mülazımı Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 2 Ş.* il 1144 Timarı İskəndər vələdi Qasım Karyeyi Kəhriz tabeyi Şütürbasan 28000 axça 5000 axça
Məzburun mahlulündən yığdırılıb mülazımı Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 2 Ş. il 1144 Timarı Əhməd vələdi Bayram Karyeyi Kəhriz tabeyi Şütürbasan 28000 axça 5000 axça	Timarı Abdullah vələdi Məmməd Əfəndi Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça

Bila vələd fevtindən Mustafa vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 21 M. il 1143 Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Bolu Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça	*Fərarilik və adami rəğbətindən Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fİ12B.* il [1] 144 Timarı Məmməd vələdi Əhməd, Daşlıca Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça
Timarı Həsən vələdi Yəhya, Diyarbəkir Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça	Timarı Əhməd vələdi Abdullah tabeyi azebanı əvvəl Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça
Fərarilik və adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzu-hal-i hod. Fi 17 B. il [1J144 Timarı İbrahim vələdi Məmməd, Arapgir Karyeyi Qaradağlıyi Qoyunkatan tabeyi Kürəkbasan 36000 axça 6000 axça	Timarı Abdülqədim Mezra' ayi Minarəli dər-nəzdi Bozdoğanlıyi süfla və Qavallı tabeyi Şəmkir 3000 axça

Mücəddədən dəftərə qeyd şod. Fi selh-i C. İl 1144. Müqabilə şod.

[10. vərəq] **Liva-i Gəncə** Zəamət:13 ədəd Timar: 186 ədəd **Yekun: 199 ədəd**	**Liva-i Xalxana** Zəamət: 5 ədəd Timar: 146 ədəd **Yekun: 151 ədəd**	**Liva-i Bərdə** Zəamət: 6 ədəd Timar: 151 ədəd **Yekun: 157 ədəd**

İcmal-i Zəamət və Timarha-i Liva-i Xalxana Tabeyi Əyalət-i Gəncə

Hüsnü razılığıyla kasr-ı yeddindən sulbi oğlu Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 23 Ş. il 1144 Zəaməti be-adı Yusif vələdi Hacı Əli, Ayntab Karyeyi Leğarek tabeyi məzbur 10000 axça Karyeyi Zada tabeyi m. 10000 axça **Yekun: 20000 axça**	Zəaməti be-adı İbrahim vələdi Çolaq İsmayıl, Ərzurum Karyeyi Bilvan tabeyi m. 10000 axça Karyeyi Bulanıqi süfla tabeyi məzbur 4000 axça Karyeyi Sak tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 20000 axça**
Məzburun adami rəğbətindən Xəlilə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba arzuhalı hod. Fi 10 Za. il 1144 Zəaməti be-adı əl-Hac Osman vələdi İbrahim, Konya Karyeyi Xəlifəli tabeyi Talış 20000 axça	*Bila vələd fevtindən Xəlilə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 15 C.* il 1143 Zəaməti be-adı Abdullah vələdi Bahadır, Əfqan Karyeyi Ərişməmişliyi ulya və süfla tabeyi Xalxana 40000 axça 20000 axça

Fərariliyindən Mustafa vələdi İbrahim, Ərzuruma verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fİ25 Za. il 1142 Tərki xidmətindən Humbaracıbaşı Hüseyin zidə kadruhuya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 10 C. il 1144 Zəaməti be-adı Abdullah vələdi İbrahim, Ərzincan Karyeyi Ərişməmişliyi ulya və süfla tabeyi Xalxana 40000 axça 20000 axça	*Mərkumun Bila vələd fevtindən Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa muhafizi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 25 B.* il 1144 Timarı Xəlil vələdi Abbas, Ayntab Karyeyi Eyyübluyi ulya tabeyi məzbur 30000 axça 10000 axça
Adami rəğbətindən və fərariliyindən Yusifə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Miralay Məmməd Xalxana. Fi 15 B. il 1144 Fərariliyindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 25 B. il [1] 144 Timarı Hüseyn vələdi Əhməd, Hakkari Karyeyi Əyyübluyi ulya və süfla tabeyi Xalxana 30000 axça 10000 axça	*Adami rəğbətindən və fərariliyindən digər Ərəb Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Mahmud Miralayı Xalxana. Fi 15 B. il [1J144 Ərəb Əlinin də fərariliyindən Əbdürrəhmana verilmişdir.* Fi 27 B.il[1]144 Timar-ı Əli vələdi Süleyman, Sofya Karyeyi Əyyübluyi ulya tabeyi Xalxana 30000 axça 10000 axça
Məzburun adami rəğbətindən yığdırılıb sancağı məzbur Alaybəyisi Mahmud zidə kadruhuya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 20 C. il 1144 Timarı Saydal vələdi Hüseyn, Maraş Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça	*Adami rəğbətindən yığdırılıb sancağı məzbur alaybəyisi Mahmud zidə kadruhuya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 20 C.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça

[12. vərəq] *Bunun da adami rəğbətindən yığdırılıb bayraqı məzbur Alaybəyisi Mahmuda verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 20 C.* il 1144 Timarı İmamüddin vələdi Süleyman Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça	Timarı Hacı İsmayıl vələdi Yusif, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça
Bunun da adami rəğbətindən yığdırılıb Alaybəyi Mahmud zidə kadruhuya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 20 C. il 1144 Timarı Ömər vələdi Süleyman Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 3000 axça	Timarı İsmayıl vələdi Əhməd Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 3000 axça
Timarı Əhməd vələdi Mustafa Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 3000 axça	Timarı Firuz vələdi Məmməd, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça, 6000 axça
Adami rəğbətindən və fərariliyindən Hacı Məmməd Əfqana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Yusif Miralayı Xalxana. Fi gurre-i Ş. il 1144 Timarı Hacı İnayət vələdi İbrahim, Afgan Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça	Timarı Musa vələdi Hacı Vəli Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça
Məzburun adami rəğbətindən yığdırılıb Hacıəlili Təhmasba verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə [və] ba-arzuhal-i hod. Fİ7Ş. il 1144 Timarı Məmməd vələdi Hacı Yusif Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça	*Bunun da adami rəğbətindən yığdırılıb Hacıəlili Tahmasba verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 7 Ş.* il 1144 Timarı Süleyman vələdi Abdullah Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça

Timarı Bəy Məmməd vələdi Xan Məmməd, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça	*Əhməd vələdi Abdülqadirə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 17 B.* il 1144 Timarı Hacı Qazi Məmməd vələdi Süleyman, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi məzbur 96000 axça 6000 axça
Timarı Hacı Rufəka vələdi Əli Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça	Timarı Hacı Musa vələdi İbrahim Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 6000 axça
Timarı Əli vələdi Əhməd Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 3000 axça	Timarı İnayət vələdi Sultan, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 3000 axça
Timarı Molla İğmaz vələdi Abdullah, Əfqan Karyeyi Murol tabeyi Xalxana 96000 axça 3000 axça	Timarı Hacı Qoca vələdi Mirzə Karyeyi Şinik tabeyi Zegemi ulya 6000 axça
Zayidən təhvil təzkirəfsi] verilmişdir. Fi 25 Ş. il 1144 Timarı Məmməd Rıza vələdi Hüseyn Karyeyi Keşişkən idi tabeyi Esrik 9000 axça	*Fərariliyindən Boşnak Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fil7Ca.* il 1143 Timarı Durahan vələdi Əli Karyeyi Uluçalu tabeyi m. 3000 axça Karyeyi Kiçik Axınçı tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**

Timarı Süleyman vələdi Abdullah Karyeyi Həndəzan maya tebe tabeyi Karakaya 3000 axça Karyeyi Zoğallu tabeyi Karakaya 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Musa vələdi Əli, Arapgir Karyeyi Hacıbulak tabeyi Hasansuyu 13000 axça 6000 axça
Timarı İsmayıl vələdi Məmməd, Banaluka Karyeyi Hacıbulak tabeyi Hasansuyu 12000 axça 6000 axça	*Bila vələd fevtindən Əli vələdi Əbubəkrə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Yusif Miralayı Xalxana. Fi27Za.* 1142 Timarı əl-Hac Vəli vələdi Mustafa, İsmail Karyeyi Maharehaç tabeyi Hasansuyu 30000 axça 6000 axça
[13. *vərəq]* *Fərariliyindən İbrahim vələdi Əbubəkrə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fİ2Z.* il 1142 Timarı Abdullah vələdi Məmməd, Harpurut Karyeyi Maharehaç tabeyi Hasansuyu 30000 axça 6000 axça	Timarı Süleyman vələdi Cümə, Birecik Karyeyi Maharehaç tabeyi Hasansuyu 30000 axça 6000 axça
Timarı Yusif vələdi Mustafa, Diyarbəkir Karyeyi Maharehaç tabeyi Hasansuyu 30000 axça 6000 axça	Timarı Mustafa vələdi Həsən, Engüri Karyeyi Maharehaç tabeyi Hasansuyu 30000 axça 6000 axça
Timarı Saleh vələdi Əli, Tımışvar Karyeyi Göl tabeyi Hasansuyu 3000 axça	*Adami rəğbətindən Xəlilə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 7 N.* il 1143 Timarı İsmayıl vələdi Əhməd, Filibə Karyeyi Salkəndi tabeyi Hasansuyu 3000 axça Karyeyi Dağkəndi tabeyi Hasansuyu 3000 axça **Yekun: 6000 axça**

Timarı İsmayıl vələdi Süleyman, Sivas, Çavuşanı Divan Karyeyi Boyakcı tabeyi Hasansuyu 3000 axça Karyeyi Qozlu tabeyi Hasansuyu 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	*Adami rəğbətindən Məmməd vələdi Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hacİbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 27 Ca.* il 1143 Timarı Məmməd vələdi Seyid Əli, Qarabaği Karyeyi Yuvarcıklı tabeyi Karakaya 3000 axça Karyeyi Qalacık tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Bəyazid vələdi Əhməd, Tulhal Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı İbrahim vələdi Əli, Diyarbəkir Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça
Bila vələd fevtindən Yusif vələdi Həsən 'a verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə. Ba-arz-ı vəkili Miralayı Xalxana. Fi 26 L. il [1J144 Timarı Mustafa vələdi Məmməd, Darəndə Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı İbrahim vələdi Əli, Diyarbəkir Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça
Timarı Mustafa vələdi Əli, Sofya Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı Mustafa vələdi Əhməd, Karahisar Karyeyi Mosas tabeyi Tovuz 18000axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Xəlil, Ereğli Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Börkhava tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Abdullah vələdi Əbubəkr, Tokad Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Alabörkü büzürk tabeyi məzbur 3000 axça **Yekun: 6000 axça**

Timarı Hüseyn vələdi Abdullah, Üskübi Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Gözəldərə tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Əli vələdi Həsən, Sivas Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Hıratkətxuda tabeyi Karakaya 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Hacı Əli vələdi Hüseyn, Harpurut Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Meydan tabeyi Karakaya 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Hüseyn vələdi Vəli, Diyarbəkir Karyeyi Pertil tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça Karyeyi Şiller tabeyi Karakaya 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Məzburun adami rəğbətindən Süleyman vələdi Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 22 R. il 1143 Timarı Əli vələdi Davud, Qarabaği Karyeyi Samanlıq tabeyi Zegem 3000 axça	*Məzburun fərarilik və adami rəğbətindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim mühafizeyi Gəncə. Fi 13 Za. il 1143 əl-Hac Qasıma ibka olunmuşdur. Fi 19 S. il 1144 Məzbur əl-Hac Qasımın adami rağbətindən Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 22 N.* il 1144 Timarı Hacı Qasım vələdi Xüdaverdi, Qarabağı Karyeyi Samanlıqı Büzürk tabeyi Zegem 9000 axça 6000 axça
Fərarilik və adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 14 Za. il 1143 Timarı Kərim vələdi Hacı Qasım, Qarabaği Karyeyi Samanlıqı Büzürk tabeyi Zegem 9000 axça 3000 axça Karyeyi Uzuntala tabeyi Zegem 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Mustafa vələdi İsmayıl, Girid Karyeyi Satılmış tabeyi Zegemi ulya 3000 axça

[14. *vərəq*] *Məzburun fərarilik və adami rəğbətindən Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 21 R.* il 1143 Timarı Molla Əhməd vələdi Oğuzlu Karyeyi Paşalı tabeyi Zegem 6000 axça	Timarı İsa vələdi İbrahim, Qarabaği Karyeyi Matos tabeyi Həsən 15000 axça 3000 axça Karyeyi Kalemşah tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Fərariliyindən Hüseyn vələdi Yusifə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühfaizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Figurreyi Z. il 1142 Timarı Əbubəkr vələdi Vəli, Kilis Karyeyi Matos tabeyi Hasansuyu 15000 axça 3000 axça Karyeyi Konakgörməz tabeyi Hasansuyu 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Əhməd vələdi Hüseyn, Kilis Karyeyi Matos tabeyi Hasansuyu 15000 axça 3000 axça Karyeyi Alican tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Məmməd vələdi Yusif, Birəcik Karyeyi Matos tabeyi Hasansuyu 18000 axça 3000 axça Karyeyi Hahom tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Həsən vələdi Əli, Kilis Karyeyi Matos tabeyi Hasansuyu 15000 axça 3000 axça Karyeyi Kulucan tabeyi məzbur 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Musa vələdi İdris, Hələb Karyeyi Əlibəyli tabeyi Tovuz 9000 axça 3000 axça	Timarı Abbas vələdi Əbdürrəhman Karyeyi Əlibəyli tabeyi Tovuz 9000 axça 3000 axça
Timarı İbrahim vələdi Mustafa, Diyarbəkir Karyeyi Əlibəyli tabeyi Tovuz 9000 axça 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Hüseyn, Timurhisar Karyeyi Amradlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Əli, Tımışvar Karyeyi Amradlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı Mustafa vələdi Abdullah Karyeyi Amradlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça

Timarı Məmməd vələdi Əhməd, Tatarpazarı Karyeyi Amradlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Həsən, Oldu Karyeyi Amradlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Hüseyn, Kütahya Karyeyi Amrudlu tabeyi Tovuz 18000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Əhməd, İstronca Karyeyi Çinar tabeyi Axınçı 9000 axça 3000 axça Karyeyi Zoğalluk tabeyi məzbur 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Bila vələd fevtindən Süleyman vələdi Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 2 M. il [1] 144 Timarı İbrahim vələdi Həsən, Diyarbəkir Karyeyi Çinar tabeyi Axınçı 9000 axça 3000 axça Karyeyi Mehrab tabeyi məzbur 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Diyarbəkir Karyeyi Çinar tabeyi Axınçı 9000 axça 3000 axça Karyeyi Almalı tabeyi Axınçı 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Xəlil vələdi İbrahim, Arapgir Karyeyi Hoşam tabeyi Esrik 12000 axça 3000 axça Karyeyi Cüt tabeyi Axınçı 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Həsən vələdi Qartal, Gölikəsrə Karyeyi Hoşam tabeyi Esrik 12000 axça 3000 axça Karyeyi Ağdaş tabeyi m. 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Fərariliyindən Mustafa vələdi Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi28Za. il 1142 Timarı İbrahim vələdi Əbubəkr, Rumeli Karyeyi Hoşam tabeyi Esrik 12000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən Mustafa vələdi Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 28 Za.* il 1142 Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Sivas Karyeyi Hoşam tabeyi Esrik 12000 axça 3000 axça Qoşadəyirmən tabeyi məzbur 3000 axça **Yekun: 6000 axça**

Fərariliyindən İbrahim vələdi Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 23 Za. il 1142 Timarı Əhməd vələdi Xəlil, Antakya Karyeyi Şahnazar tabeyi Zegemi ulya 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Mahmud, Sivas Karyeyi Şəkərbəy tabeyi Zegemi ulya 3000 axça
[15. vərəq] Timarı Həsən vələdi Abdullah, Kilis Karyeyi Ağkilisə tabeyi Zegem 6000 axça	Timarı Əli vələdi Mustafa, Diyarbəkir Karyeyi Arakxan tabeyi Zegemi ulya 6000 axça
Timarı Himmət vələdi Cümə, Adana Karyeyi Babacan tabeyi Zegemi ulya 9000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Əbdürrəhman, Maraş Karyeyi Beyarslan tabeyi Zegemi ulya 6000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Abdülkadir, Kilis Karyeyi Esrik tabeyi Esrik 6000 axça	*Fərarilik və adami rəğbətindən Xəlilə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 14 Za.* il [1]143 Timarı Ata vələdi Gürz Əli Karyeyi Molla Eriçlü tabeyi Esrik 3000 axça
Timarı Həkim Əli vələdi Dursun Əli Karyeyi Kirjan tabeyi Esrik 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Həsən Karyeyi Çuxurtala tabeyi Esrik 3000 axça
Bila vələd fevtindən qarındaşı Monla Nəbiyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 20 Za. il 1142 Timarı Əyyüb Kətxuda Bəy Karyeyi Axınçı tabeyi Axınçı 3000 axça	Timarı Hüseyn vələdi Məmməd Əli Karyeyi Biçənək tabeyi Axınçı 3000 axça

Timarı Seyid Mustafa vələdi Əli, Harpurat Karyeyi Çinar tabeyi Tovuz 3000 axça	*Tımarına rəğbət etməyib ismi cisimi na-mövcudundan İbrahim vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 19 M.* il [1J144 Timarı Əhməd vələdi Hacı Həsən, Mısırlı Karyeyi Qızılbulaq tabeyi Tovuz 3000 axça
Timarı İsmayıl vələdi Nəbi, Harpurut Karyeyi Kamal tabeyi Tovuz 3000 axça	Timarı İbrahim vələdi Məmməd, Vidin Karyeyi Qamışlı tabeyi Tovuz 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Hüseyn, Birecik Karyeyi Kirzantala tabeyi Tovuz 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi İsmayıl, Xalxana Karyeyi Aram tabeyi Tovuz 3000 axça
Bila vələd fevtindən Əli vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 10 B. il [1] 143 Timarı Osman vələdi Hüseyn, Üsküb Karyeyi Şatleşin tabeyi Hasansuyu 3000 axça	Timarı Mustafa vələdi Abdullah, Raha Karyeyi Günəş tabeyi Hasansuyu 3000 axça
Timarı Tahmas[b] vələdi Rıza Qulu, Qarabaği Karyeyi Akvanik tabeyi məzbur 3000 axça	Timarı Ömər vələdi Abdullah, Ayntabi Karyeyi Darılıq tabeyi Karakaya 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Şum, Diyarbəkir Karyeyi Ağçaqalayi büzürk tabeyi Karakaya 3000 axça	Timarı Sansayar Hüseyn vələdi Əli, İstronca Karyeyi Ağçakaleyi kiçik tabeyi Karakaya 3000 axça
Timarı Əli vələdi Abdullah, Diyarbəkir Karyeyi Bədros tabeyi Karakaya 6000 axça	Timarı Hacı Xalid vələdi Cümə, Birecik Karyeyi Çənbərək tabeyi Karakaya 6000 axça

[16. vərəq] Timarı Əli vələdi Mustafa, Sivas Karyeyi Atabəy tabeyi Zegemi süfla 6000 axça	Timarı Mustafa vələdi İbrahim, Ərzurum Karyeyi Sınıqkilisə tabeyi Zegemi ulya 9000 axça
Timarı Mehmedhan vələdi Hüseyn, Gülani Karyeyi Sovukbulak tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça Karyeyi Yasmal tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Hasancan vələdi Hüseyn, Gülani Karyeyi Sovukbulak tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça Karyeyi Yasmal tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Ayntab Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Xəlil, Tekfurdağı Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça
Timarı İbrahim vələdi Mustafa, Niğbolu Karyeyi Quşçuyu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Həsən, Mihalıç Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça
Timarı İbrahim vələdi Yusif, Diyarbəkir Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Hacı Məmməd, Ərzurum Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça
Timarı Yusif vələdi Mustafa, Maraş Karyeyi Quşçunu Ocaqlı tabeyi Tovuz 21000 axça 3000 axça	Timarı Rəsul vələdi Süleyman Karyeyi Ərişmışlı tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça
Timarı Musa vələdi İbrahim, Diyarbəkir Karyeyi Ərişmışlı tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça	Timarı İsmayıl vələdi Rəfı, Sivas Karyeyi Ərişmişli tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça
Timarı Abdulvəhhab vələdi Osman Karyeyi Ərişmişli tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Mustafa, İstanbul Karyeyi Ərişmişli tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça

Timarı Osman vələdi Əli, Erzincan Karyeyi Ərişmişli tabeyi Zegemi ulya 18000 axça 3000 axça	Timarı Kiçik Abdullah vələdi Əbdüləziz Karyeyi Əmr Xeyir tabeyi Karakaya 12000 axça 6000 axça
Timarı İbrahim vələdi Mustafa, Ereğli Karyeyi Əmr Xeyir tabeyi Karakaya 12000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa və ba-arz-ı Miralayı Gəncə. Fİ4 L.* il 1144 Timarı Ömər vələdi Mustafa, Əfqan Karyeyi Əmr Xeyir tabeyi Karakaya 12000 axça 3000 axça
Ahar dirliyə zəli və adami rəğbətindən Süleymana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı əl-Hac Yusif Miralayı Xalxana. Fi 8 M. il [1]143 Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Diyarbəkir Karyeyi Məlik-zadə maya mezrayi Haltas tabeyi Zegemi ulya 12000 axça 6000 axça	Timarı əl-Hac Osman vələdi Abdülkərim, İçil Karyeyi Məlikzadə maya mezraayi Haltas tabeyi Zegemi ulya 12000 axça 6000 axça
Timarı Əmr Əli vələdi Əhməd, Xalxana Karyeyi Karakeşiş tabeyi Zegem 4000 axça Karyeyi Əhmədabad tabeyi Esrik 3000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Bəkir vələdi Yusif, Ankara Karyeyi Dəliktaş tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça
[17. vərəq] Timarı Məmməd vələdi Hüseyn, Körpü Karyeyi Dəliktaş tabeyi Zegemi ulya 6000 axça 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Məmməd, Sivas Karyeyi Cagir tabeyi Zegemi süfla 9000 axça 3000 axça
Timarı Süleyman vələdi Mustafa, Sofya Karyeyi Cagir tabeyi Zegemi süfla 9000 axça 3000 axça	Timarı Yusif vələdi Abdullah, Hısn-ı Mənsur Karyeyi Cagir tabeyi Zegemi süfla 9000 axça 3000 axça

Timarı Əli vələdi Mustafa, Harpurat Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Abdullah, Antakya Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça
Timarı Cəfər vələdi İbrahim, Diyarbəkir Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça	Timarı Əli vələdi Həsən, Ayntab Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça
Timarı Mustafa vələdi Əhməd, Sivas Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Əli, Sivas tabeyi Kətxudayı Dəftər Karyeyi Cevnik tabeyi Karakaya 18000 axça 3000 axça
Timarı Mustafa vələdi Əli, Diyarbəkir Karyeyi Dolos tabeyi Tovuz 6000 axça	Timarı Məmməd vələdi Qulu, Qarabaği Karyeyi Göykilisə tabeyi Hasansuyu 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Əhməd, Amasiya Karyeyi Əhmədabad tabeyi Esrik 3000 axça	Timarı Mustafa vələdi İsmayıl, Bayburd Karyeyi Çanaqçı tabeyi Zegemi süfla 3000 axça
Timarı Həsən vələdi İbrahim, Kütahya Karyeyi Ovankəndi tabeyi Zegemi ulya 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Əbubəkr, Arapgir Karyeyi Kiçik Qara Murad tabeyi Zegemi ulya 3000 axça
Timarı Əli vələdi Balı, Besni Karyeyi Göy tabeyi Esrik 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Durmuş, Kilis Karyeyi Göləgir tabeyi Esrik 3000 axça
Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Diyarbəkir Karyeyi Kozan tabeyi Hasansuyu 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Lori Karyeyi Leşkərtöpüsü tabeyi Zegemi ulya 3000 axça
Timarı Əli vələdi Məmməd, Diyarbəkir Karyeyi Kirəvənk tabeyi Zegemi ulya 3000 axça	*Sıxarı yeddindən Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Figurrəyi Z.* il 1142 Timarı Abdi vələdi Əbdürrəhman Karyeyi Mikayilü tabeyi məzbur 10000 axça

Müqabilə şod

İcmalı Zəamət və Timarhayi Livayi Bərdə Tabeyi Əyaləti Gəncə

[18. *vərəq]* *Adami rəğbətindən Məmmədə verilmişdir. Ba- əmri əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Mir livayi B ər dağı Süleyman. Fi 16 N. il 1144 Mərkum Məmmədin rəfindən Əli vələdi Süleymana ibka və bir ilə qədər zə 'amətinə zərər gəlməmək üzrə qeydinə şərh veriləcəkdir. A 'zam inayətli Əli Paşa həzrətləri fərmanı aliləri mucibincə qeydinə şərh verildi. Fi 16 L. il 1144.* Ba-arzuhal-i hod Zəaməti be-adı Əli vələdi Süleyman, İstanbul Karyeyi Çortik tabeyi Bərdə 14400 axça Karyeyi Giray tabeyi Bərdə 24000 axça 7600 axça **Yekun: 22000 axça**	*Məzburun fevtindən sulbi oğulu Burhan 'a verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fil5Ca.* il [1] 143 Zəaməti be-adı Süleyman vələdi Abdullah Karyeyi Köçəni tabeyi Bərdə 15000 axça Karyeyi Semurhac tabeyi Bərdə 12000 axça 5000 axça **Yekun: 20000 axça**
Zəaməti be-adı Süleyman vələdi Mustafa, Girid Karyeyi Bilərcan tabeyi m. 9600 axça Karyeyi Məhrumluq tabeyi məzbur 24000 axça 10400 axça **Yekun: 20000 axça**	*Məzburun hüsnü razılığıyla kasrı yədindən Məmməd vələdi Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa və ba-arz-ı Süleyman Miralayı Bərdə. Fi 22 N.* il 1144 Zəaməti be-adı Əhməd vələdi Abdülkadir Karyeyi Ahşabad tabeyi İncərad 24000 axça **Yekun: 20000 axça**

Bila vələd fevtindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 25 Ş. il 1144 Zəaməti be-adı Hacı Məmməd vələdi Bəkir, Palu Karyeyi Qanlı tabeyi Salar 6000 axça Karyeyi Əyricə tabeyi Salar 20000 axça 8000 axça Karyeyi Eminabad tabeyi m. 24000 axça 6000 axça **Yekun: 20000 axça**	*Bila vələd fevtindən Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fİ29 Z. il 1143 Rəvan mühafizeyi Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa həzrətlərinin dəlibaşısı ol-maqla iki ilə qədər zaaməti məzbura zərər gəlməmək üzrə qeydinə şərh verilə deyu Sadrıazam inayətli Əli Paşa həzrətlərinin fərmanı alişanları mucibincə qeydinə şərh verilmişdir. Fi 7 L.* il 1144 Zəaməti be-adı Əhməd vələdi Yaqub Karyeyi Hasanabad Tabeyi Salar 15000 axça Karyeyi Dilcik Tabeyi Salar 7200 axça 5000 axça **Yekun: 20000 axça**
Timarı Məmməd vələdi Abdullah Karyeyi Semurhac tabeyi Bərdə 12000 axça 6000 axça	*Adami rağbətindən Hüseyn vələdi Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i Miralay Əhməd. Fi 11 Z. il [1]143.* Timarı əl-Hac Məmməd vələdi Həsən, Arapgir Karyeyi Reşkabad tabeyi Bərdə 4800 axça Karyeyi Semurhac tabeyi m. 12000 axça 1000 axça **Bər-vech-i təkmil yekun: 6000 axça**
Bila vələd fevtindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 1 Z. il 1142 Timarı Əhməd vələdi Hüseyn, Gümüşhanə Karyeyi Kiran tabeyi Bərdə 24000 axça 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Mahmud Gümüşhanə Karyeyi Kirayən tabeyi Bərdə 24000 axça 3000 axça

[19. *vərəq]* *Məzbur Hüseyn ismü cisimi namevcudundan Alaybəyisi Əhməd ərziylə Məmmədə verilmişdir. Fi 19 R. 1143 Məzbur halı həyatda və bayrağı altında xidmətdə mövcud olduğunu Miralayı Bərdə Əhməd ifadə etməklə sahibi əvvəli Hüseynə ibka və mukarrər olmuşdur. Fi 12 Z.* il [1] 143 Timarı Həsən vələdi Abdullah, Gümüşhanə Karyeyi Gəranə tabeyi Bərdə 24000 axça 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Əli, Lofca Karyeyi Gəranə tabeyi Bərdə 24000 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Tatarpazarı Karyeyi Mənlik tabeyi Bərdə 24000 axça 6000 axça	Timarı Mustafa vələdi Məmməd, Kipr Karyeyi Mənlik tabeyi Bərdə 24000 axça 6000 axça
Fərariliyindən Abdullah Əfəndiyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 28 Z. il [1] 142 Fərariliyindən İbrahimə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba arzuhalı hod. Fi 19 B. il 1144 Timarı Yusif vələdi İbrahim, Vani Karyeyi Kancığan tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça	*Timarı məzburu Əhmədin adami rağbetinden Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı İsmayıl Miralayı Bərdə. Fİ20 L.* il [1] 144 Timarı Əhməd vələdi Məmməd Karyeyi Kancığan tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça
Timarı Ömər vələdi Əli, Malatya Karyeyi Kancığan tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça	Timarı Quru Məmməd vələdi İsmayıl, Vani Karyeyi Kancığan tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça
Timarı Yusif vələdi Mustafa, Orhira Karyeyi Kancığan tabeyi Bərdə 28800 axça 4800 axça Karyeyi Mənlik tabeyi Bərdə 24000 axça 1200 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Əli vələdi Həsən, Sivas Karyeyi Cüyür Alpavud tabeyi Bərdə 30000 axça 6000 axça

Fərariliyindən Giridli Məmmədə verilmişdir. Fi 7 N. il 1142 Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Diyarbəkir Karyeyi Cüyür Alpavud tabeyi Bərdə 30000 axça 6000 axça	Timarı Hacı Məmməd vələdi İbrahim, Bozok Karyeyi Cüyür Alpavud tabeyi Bərdə 30000 axça 6000 axça
Timarı İsmayıl vələdi Mustafa, Zəngə Karyeyi Cüyür Alpavud tabeyi Bərdə 30000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 21 Z.* il 1142 Timarı Seyid İbrahim vələdi Xəlil Niğdə Karyeyi Cüyür Alpavud tabeyi Bərdə 30000 axça 6000 axça
Timarı Məmməd vələdi Davud, Malatya Karyeyi Kargıncık tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça	Timarı İbrahim vələdi Məmməd Geyve Karyeyi Kargıncık tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça
Rəf indən Məmməd vələdi Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 28 N. il 1142 Fərariliyindən Ömər vələdi Hüseynə verilmişdir. Ba-fərman-ı həzrəti əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı İsmail Miralayı Bərdə. Fi 21 L. il 1144. Timarı Həsən vələdi Abdullah, Babadağ Karyeyi Kargıncık tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça	*Ferağından digər Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fİ28Z.* il 1142 Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Karahisar Karyeyi Kargıncık tabeyi Bərdə 28800 axça 6000 axça

Adami rağbətindən Həmzə vələdi Murtazaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 7 M. *il 1143 Həmzənin də Bila vələd fevtindən Əli vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Süleyman Miralayı Bərdə. Fi 26 M. il 1143.* Timarı Məmməd vələdi İncə, Yanbolu Karyeyi Milə tabeyi Bərdə 1200 axça Karyeyi Kargıncık tabeyi Bərdə 28800 axça 4800 axça **Yekun: 6000 axça**	*Bila vələd fevtindən Saleh vələdi Yusifə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralay Əhməd. Fi 3 N.* il 1143 Timarı Məmməd vələdi Yusif, Bosniya Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça
Timarı Osman vələdi Musa, Mostar Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça	Timarı Hacı Məmməd vələdi İsmayıl, Tımışvar Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça
Timarı Ramazan vələdi Yusif, Diyarbəkir Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça	*Bila vələd fevtindən Seyid Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Miralayı Bərdə. Fi 10 Za.* il [1] 143 Timarı İbrahim vələdi Mustafa, Üsküb Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça
[20. vərəq] Timarı İsmayıl vələdi Xəlil, Sarıgöl Karyeyi Horoslu tabyi Bərdə 48000 axça **6000 axça**	*Bila vələd fevtindən Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 17 Z. il [1J143 Mustafanın da fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Fi 16B.* il 1144 Timarı İsmayıl vələdi Həsən, Üsküb Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça **6000 axça**

Timarı Qədr vələdi Vəli, Trabzon Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 6000 axça Karyeyi Zeynəddin tabeyi m. 7200 axça 2000 axça **Yekun: 6000 axça**	*Bila vələd fevtindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. FlI4 C.* il 1144 Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Darəndə Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 6000 axça
Timarı İsmayıl vələdi Mustafa, Maraş Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 6000 axça	*Zayi 'indən təhvil təzkirəsi verilmişdir. Fi 18 Za.* il 1142 Timarı Abdullah vələdi Xəlil, Bitlis Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 6000 axça
Timarı Ömər vələdi Osman, Selanik Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Məmməd, Təqaüdə Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 4000 axça Karyeyi Horoslu tabeyi Bərdə 48000 axça 2000 axça **Yekun: 6000 axça**
Məzburun fərariliyindən Osman vələdi Həmzəyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 15 Za. il 1143. Məzburun fərariliyindən Rəsul vələdi Süleymana verilmişdir. Fi 18B. il [1] 144 Timarı Əli vələdi Əhməd Karyeyi Bayad tabeyi Bərdə 28000 axça 2000 axça Karyeyi Şimşir tabeyi Bərdə 32000 axça 4000 axça **Yekun: 6000 axça**	*Məzburun fevtindən oğlu Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 2 Z.* il [1]143 Timarı Məmməd vələdi Osman, Maraş Karyeyi Bayad tabeyi Bərdə 28000 axça 6000 axça

Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir əl-Hac İbrahim Paşa mühaaizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə fi 2 M. il 1143. Məzburun fərariliyindən Numana verilmişdir. Fi 10 Za. il 1143 Timarı Vəli vələdi Həsən, Amasiya Karyeyi Bayad tabeyi Bərdə 28000 axça 6000 axça	Timarı Əhməd vələdi Əli, Rusçuk Karyeyi Bayad tabeyi Bərdə 28000 axça 6000 axça
Bila vələd fevtindən Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 14 S. il [1] 142 Mustafanın da Bila vələd fevtindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Süleyman Miralayı Bərdə. Fi 17 M. il [1] 144 Timarı İsmayıl vələdi İbrahim, Sivas Karyeyi Bayad tabeyi Bərdə 28000 axça 6000 axça	Timarı Hüseyn vələdi Məmməd, Belgrad Karyeyi Əyricə tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça
Timarı Hacı Əli vələdi Mustafa, Körpü Karyeyi Əyricə tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça	Timarı Əli vələdi Həsən, Üsküb Karyeyi Hatunabad tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça
Timarı Osman vələdi Məmməd, Sinop Karyeyi Hatunabad tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça	Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Səməndirə Karyeyi Hatunabad tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça
Timarı İlyas vələdi Xıdır, Diyarbəkir Karyeyi Lürzent tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça	Timarı Məmməd vələdi Əhməd, Amasiya Karyeyi Lürzənt tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça

Timarı Həsən vəladi Ömər, Tosya Karyeyi Lürzənt tabeyi Bərdə 20000 axça 6000 axça	*Fərağından Əli vələdi Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəzir əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 4 M.* il 1143 Timarı Məmiş vələdi Hüseyn, Sofya Karyeyi Muzaffərabad tabeyi Bərdə 9000 axça 6000 axça
Timarı Əhməd vələdi Abdullah, Məndən Karyeyi Muzaffərabad tabeyi Bərdə 9000 axça 3000 axça Karyeyi Lürzənt tabeyi m. 20000 axça 2000 axça Karyeyi Hatunabad tabeyi m. 20000 axça 1000 axça **Yekun: 6000 axça**	*Məzburun adami rağbətindən Alaybəyi Əhməd ərziylə Mustafa vələdi Əhmədə verilmişdir.* Fi 19N.il[1]143 Timarı İsmayıl vələdi Hüseyn, Çəmişgəzək Karyeyi Girdəgan tabeyi m. 7200 axça 3000 axça
[21. vərəq] *Fərariliyindən Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı İsmayıl Miralayı Bərdə. Fi 12 L.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi İsmayıl, Çəmişgəzək Karyeyi Girdəgan tabeyi Bərdə 7200 axça 3000 axça	Timarı Yusif vələdi Nəbi, Niş Karyeyi Girdəgan tabeyi Bərdə 7200 axça 1200 axça Karyeyi Gökboğa tabeyi m. 8000 axça 1800 axça **Yekun: 3000 axça**
Timarı Süleyman vələdi Xəlil, Trabzon Karyeyi Harun tabeyi Bərdə 12000 axça 6000 axça	Timarı Seyid Məmməd vələdi İsmayıl, Merzifon Karyeyi Haran tabeyi Bərdə 12000 axça 6000 axça
Timarı Yusif vələdi Abdullah tabeyi Ömər Ağa, alaybəyi Karyeyi Yekder adlı digər Yılkıcı tabeyi Bərdə 6000 axça	Timarı İbrahim vələdi Abdullah, Selanik Karyeyi Noğdan tabeyi m. 15000 axça 6000 axça

Timarı Əli vələdi Hüseyn, Kastamonu Karyeyi Noğdan tabeyi m. 15000 axça 5000 axça KaryeyHatunabad tabeyi m. 20000 axça 1000 axça **Yekun: 6000 axça**	Timarı Əli vələdi Mustafa, Engüri Karyeyi Noğdan tabeyi məzbur 15000 axça 4000 axça Karyeyi Bayad tabeyi məzbur 28000 axça 2000 axça **Yekun: 6000 axça**
Bila vələd fevtindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 14 Z. il 1142 Timarı İsmayıl vələdi Əbdürrəhman Karyeyi Zeynəddin tabeyi Bərdə 7200 axça 5200 axça Karyeyi Məhrumluq tabeyi məzbur 24000 axça 400 axça **Bər-vech-i təkmil Yekun: 6000 axça**	Timarı Ömər vələdi Mustafa, Bosniya Karyeyi Tapqubad tabeyi İncərud 28800 axça 6000 axça
Timarı Mustafa vələdi Yusif, Yeni şəhər Karyeyi Tapqubad tabeyi İncərud 28800 axça 6000 axça	Timarı Hacı Məmməd vələdi Əli, Pilevnə Karyeyi Tapqubad tabeyi İncerud 28800 axça 6000 axça
Timarı Saleh vələdi Yusif, Mora Karyeyi Tapqubad tabeyi İncərud 28800 axça 6000 axça	Timarı Bayram vələdi Mustafa, Bosniya Karyeyi Tapqubad tabeyi İncərud 28800 axça 4800 axça Karyeyi Tapın Əbdürrəhman tabeyi Gəncə bər-vech-i 12000 axça 1200 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Əhməd vələdi Məmməd, Bosniya Karyeyi Tapın Əbdürrəhman tabeyi İncərud 12000 axça 6000 axça	Timarı Abdi vələdi Abdullah, Amasiya Karyeyi Tapın Əbdürrəhman tabeyi məzbur 12000 axça 4800 axça Karyeyi Gürəmal tabeyi məzbur 14400 axça 1200 axça **Yekun: 6000 axça**

Bila vələd fevtindən İbrahimə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 24 Z. il [1] 142 Timarı Hacı Həsən vələdi Ömər, İlbasan Karyeyi Gürəmal tabeyi m. 14400 axça 6000 axça	Timarı Hacı Məmməd vələdi İbrahim, Asita[nə] Karyeyi Gürəmal tabeyi m. 14400 axça 6000 axça
Fərariliyindən Hüseyn vələdi Osmana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 27 B. il 1144 Timarı Məmməd vələdi Dərviş, Trabzon Karyeyi Gürəmal tabeyi m. 14400 axça 1200 axça Karyeyi Sabunu tabeyi m. 9600 axça 4800 axça **Yekun: 6000 axça**	*Məzburun Bila vələd fevtindən Mustafa vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba arzuhal hod. Fİ6Z.* il 1144 Timarı Həsən vələdi Hüseyn, İlbasan Karyeyi Sabunu tabeyi m. 9600 axça 4800 axça Karyeyi Mil tabeyi İncerud 8000 axça 1200 axça **Yekun: 6000 axça**
Timarı Saleh vələdi Hacı Əhməd, Manastır Karyeyi Mil tabeyi İncərud 8000 axça 6000 axça	*Məzbur İbrahim hüsnü razılığıyla Timarını Mahmuda kasrı yəd və təhvil qələmi ilə mutasarrıfı Mahmud da rəğbət etməyib Rəvan tərəfinə fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 20 Za.* il [1]143 Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Üsküb Karyeyi Seyyidalan tabeyi İncərud 21000 axça 5200 axça Karyeyi Mil tabeyi məzbur 8000 axça 800 axça **Yekun: 6000 axça**

Fərariliyindən Əhmoddən Ömər vələdi Mustafa Bosneviyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 22 M. il *1143 Ömər vələdi Mustafanın da fərariliyindən İbrahim vələdi Hüseynə verilmişdir. Fi 17Ra.* İl 1143 Timarı Əhməd vələdi Yusif, Sarıgöl Karyeyi Seyyidalan tabeyi məzbur 21000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Əli vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 7 Ca.* il 1143 Timarı Mustafa vələdi Ömər, Üsküb Karyeyi Seyyidalan tabeyi məzbur 21000 axça 6000 axça
[22. *vərəq*] *Məzbur qatil olub qatilə timar qənaəti xilafı qanun olmaqla rəfindən Mustafa vələdi Ramazana verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 13 Ca.* il 1143 Timarı Osman vələdi Əhməd, Üsküb Karyeyi Seyyidalan tabeyi m. 21000 axça 2800 axça Karyeyi Gökboğa tabeyi m. 8000 axça 3200 axça **Yekun: 6000 axça**	*Adami rəğbətindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 25 Z.* il 1143 Timarı Məmməd vələdi Mahmud, Birecik Karyeyi Gökboğa tabeyi məzbur 8000 axça 3000 axça
Timarı Xəlil vələdi Vəli, Divriği Karyeyi Alaçubuk tabeyi məzbur 12000 axça 6000 axça	*Bila vələd fevtindən Ömərə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 19 Z.* il 1143 Timarı İsmayıl vələdi Məmməd, Malatya Karyeyi Alaçubuk tabeyi məzbur 12000 axça 6000 axça

Məzburun adami rağbətindən Əli vələdi Ömərə verilmişdir. Fi 21 B. 1144 Timarı Çalık İbrahim vələdi Mustafa, Diyarbəkir Karyeyi Eminabad tabeyi m. 24000 axça 6000 axça	Timarı Məmməd vələdi Osman, Pazarköyü Karyeyi Eminabad tabeyi m. 24000 axça 6000 axça
Timarı Osman vələdi Ramazan, Diyarbəkir Karyeyi Eminabad tabeyi m. 24000 axça 6000 axça	*Məzbur Əhməd timarına rağbət etməyib Bərdə Qızılbaşlarlyla Şirvan tərəfinə fərarilik etdiyindən Alaybəyisi Əhməd arzıyla digər Əhməd vələdi Osmana verilmişdir. Fi 12 R. 1143 Məzbur Əhməd vələdi Həmzənin Qızılbaş tərəfinə fərariliyi qeyri vaqe ' olub və digər Əhməd də tərk olduğu Alaybəyisi İsmayıl ərziylə sahibi əvvəl Əhməd vələdi Həmzəyə verilmişdir. Ba-əmr-i əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 29 L.* il 1144 Timarı Əhməd vələdi Həmzə, Arapgir Karyeyi Tülücək tabeyi İncərud 4800 axça 3000 axça
Bila vələd fevtindən Həsən vələdi Murtazaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 19Z. 1143 Timarı İbrahim vələdi Hüseyn, Vidin Karyeyi Neftalan tabeyi m. 20000 axça 2000 axça Karyeyi Tülücək tabeyi m. 4800 axça 1000 axça **Yekun: 3000 axça**	*Məzbur Məmmədin fərariliyindən Alaybəyisi Əhməd ərziylə ABŞı vələdi Yusif a verilmişdir. Fi 21 R.* il [1] 143 Timarı Məmməd vələdi Hüseyn, Ruha Karyeyi Neftalan tabeyi İncərud 20000 axça 3000 axça

Bila vələd fevtindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 12 S. [1]144 Timarı Əhməd vələdi Həmzə, Bafra Karyeyi Neftalan tabeyi m. 20000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Canik Karyeyi Neftalan tabeyi m. 20000 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Abdullah, İlbasan Karyeyi Neftalan tabeyi məzbur 20000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Həsən, Kastamonu Karyeyi Neftalan tabeyi məzbur 20000 axça 3000 axça
Məzkur Mustafa bir ildən bəri bayrağı altında na-mövcud və tımarına rağbət etməməklə Yusif vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Süleyman Miralayı Bərdə. Fi 3 M. il 1144 Məzbur Yusif gadr edib təkrar sahibi əvvəli Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm və ba-arz-ı Miralayı Gəncə. Fi 19 Ş. il [1]144 Timarı Mustafa vələdi Bəkir, Kengiri Karyeyi Neftalan tabeyi məzbur 20000 axça 3000 axça	*Məzbur Hüseynin fərariliyindən Əliyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 11 Z.* il 1143 Timarı Hüseyn vələdi Abdullah, Diyarbəkir Karyeyi Hankahı Abbas tabeyi Sir 7200 axça 3000 axça
Bila vələd fevtindən Mustafa vələdi Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 17 M. il 1143 Timarı Əli vələdi İsmayıl, Tokad Karyeyi Hankahı Abbas tabeyi Sir 7200 axça 3000 axça	Timarı Hüseyn vələdi Əhməd, Sivas Karyeyi Xankahı Abbas 7200 axça 1200 axça Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 1800 axça **Yekun: 3000 axça**

Timarı Əli vələdi Əhməd, Bosniya Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça	Timarı Məmməd [vələdi] Hüseyn, İlbasan Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Mahmud, Eskizağra Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça	Timarı Feyzullah vələdi İbrahim, Palu Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Əhməd, Rusçuk Karyeyi Bağbalı tabeyi Sir 14400 axça 1200 axça Karyeyi Tülücək tabeyi m. 4800 axça 800 axça Karyeyi Kütəban tabeyi m. 12000 axça 1000 axça **Yekun: 3000 axça**	Timarı Mustafa vələdi Həsən, Bozok Karyeyi Günban tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça
[23. vərəq] Timarı Osman vələdi Mahmud, Bosniya Karyeyi Günbantabeyi Sir 12000 axça 3000 axça	Timarı Abdullah vələdi İbrahim, Sarıgöl Karyeyi Günban tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Xəlil, Serezi Karyeyi Günban tabeyi Sir 12000 axça 2000 axça Karyeyi Dinlicək tabeyi m. 7200 axça 1000 axça **Yekun: 3000 axça**	Timarı Həsən vələdi Əhməd, Amasiya Karyeyi Pirancık tabeyi Sir 6000 axça 3000 axça
Timarı Həsən vələdi Əhməd, Amasiya Karyeyi Pirancık tabeyi Sir 6000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə.Fi 5 Z.* il 1143 Timarı Yusif vələdi Məmməd, Trabzon Karyeyi Əbul-Fərəcabad tabeyi Sir 10000 axça 3000 axça

Fərariliyindən Mustafaya verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə.Fi 5 Z. il 1143 Timarı Əbubəkr vələdi Məmməd, Trabzon Karyeyi Əbul-Fərəcabad tabeyi Sir 10000 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi İpşir, Harpurut Karyeyi Əbul-Fərəcabad tabeyi [Sir] 10000 axça 3000 axça
Timarı Mahmud vələdi Əli, Palu Karyeyi Əbul-Fərəcabad tabeyi Sir 10000 axça 1000 axça Karyeyi Arslanşah tabeyi m. 10000 axça 1000 axça Karyeyi Ahşabad tabeyi m. 24000 axça 1000 axça **Yekun: 3000 axça**	Timarı Əhməd vələdi Ömər, Diyarbəkir Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça
Məzburun Bila vələd fevtindən Alaybəyisi Əhmədarzıyla Süleymana verilmişdir. Fİ21 R. il 1143 Timarı İsmayıl vələdi Süleyman, Üsküb Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi m. 14400 axça 3000 axça	*Bila vələd fevtindən Ömər vələdi Mustafa'ya verilmişdir. Fi 28 Za.* il 1142 Timarı Ömər vələdi Yusif, Rusçuk Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi m. 14400 axça 3000 axça
Bila vələd fevtindən Həsən vələdi Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzu-hal-i hod. Fi 21 Z. il 1143 Timarı İbrahim vələdi Xəlil, Ərişak Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça	Timarı Əhməd vələdi Hüseyn, Nişi Karyeyi Dinlicək tabeyi m. 7200 axça 1200 axça Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi Sir 14400 axça 1800 axça **Yekun: 3000 axça**

Timarı Mustafa vələdi Əhməd, Rusçuk Karyeyi Zahid Şahbulağı tabeyi Sir 14400 axça 600 axça Karyeyi Pustingəran tabeyi məzbur 14400 axça 2400 axça **Yekun: 3000 axça**	*Tərki xidmətdən Əhmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı həzrəti əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı İsmayıl Miralayı Bərdə. FİİƷL.* il [1] 144 Timarı Mustafa vələdi Xəlil, Karahisar Karyeyi Arslanşah tabeyi m. 10000 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Osman, Maraş Karyeyi Pustingəran tabeyi m. 14400 axça 3000 axça	Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Sirozi Karyeyi Pustingəran tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Mustafa, Rusçuk Karyeyi Pustingəran tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça	Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Rusçuk Karyeyi Pustingəran tabeyi Sir 14400 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Belgrad Karyeyi Şakıyan tabeyi məzbur 9000 axça 3000 axça	Timarı Həsən vələdi Osman, Harpurut Karyeyi Şakıyan tabeyi məzbur 9000 axça 3000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Yusif, Belgrad Karyeyi Şakıyan tabeyi məzbur 9000 axça 3000 axça	Timarı Osman vələdi Əhməd, Axısqa Karyeyi Kutluk Teymur tabeyi Sir 3000 axça
[24. *vərəq*] *Fərariliyindən Hacı İbrahim vələdi Mahmuda verilmişdir.* Timarı Fəramuz vələdi Hüseyn, Gəncə Karyeyi Mihriban tabeyi məzbur 10000 axça 6000 axça	*Fərariliyindən Hacı Hüseyn vələdi Əhmədə verilmişdir.* Timarı Məmməd vələdi Məmməd, Gəncə Karyeyi Mihriban tabeyi məzbur 10000 axça 4000 axça Karyeyi Gəranə tabeyi Bərdə 24000 axça 2000 axça **Yekun: 6000 axça**

Bila vələd fevtindən Osman vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arzuhal-i hod. Fi 25 Rə. il 1143 Miralay İsmayıl ərziylə fərariliyindən Abdülqadirə verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa. Fi 5 L. il 1144 Timarı Məmməd Çavuş vələdi Abdullah, Ergani Karyeyi Düdənk tabeyi Sir 3000 axça	Timarı Abdi vələdi Osman, Axısqa Karyeyi Hacıciyi Lek tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça
Timarı Məmməd vələdi Mustafa, Selanik Karyeyi Hacıciyi Lek tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça	Timarı Abdi vələdi Osman, Bosniya Karyeyi Hacıciyi Lek tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça
Timarı Əli vələdi Hüseyn, Palu Karyeyi Zorgəranı qədim tabeyi Sir 12000 axça 3000 axça	Timarı Ömər vələdi İsmayıl Karyeyi Zərdəsər tabeyi Sir 12000 axça 6000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Abdullah, Axısqa Karyeyi Seyyidalan tabeyi İncərud 21000 axça 1000 axça Karyeyi Ahşabad tabeyi m. 24000 axça 3000 axça Karyeyi Gəranə tabeyi Bərdə 24000 axça 2400 axça **Yekun: 6400 axça**	Timarı Məmməd vələdi Mahmud, Uyuniyə Karyeyi Enbanyan tabeyi məzbur 30000 axça 5000 axça
Timarı Hüseyn vələdi Əli, Tokad Karyeyi Enbanyan tabeyi Sir 30000 axça 5000 axça	Timarı Ömər vələdi Mustafa, Amasiya Karyeyi Enbanyan tabeyi Sir 30000 axça 5000 axça
Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Nişi Karyeyi Enbanyan tabeyi Sir 30000 axça 5000 axça	Timarı Süleyman vələdi Abdullah, Kastamonu Karyeyi Enbanyan tabeyi Sir 30000 axça 5000 axça

Timarı Hacı Mustafa vələdi Abdullah, Rumeli Karyeyi Enbanyan tabeyi Sir 30000 axça 5000 axça	Timarı əl-Hac Ömər vələdi Abdullah, Harpurut Karyeyi Karacaabad tabeyi Sir 25000 axça 5000 axça
Fərariliyindən Mustafa vələdi Məmmədə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arzuhal-i hod. Fi 21 M. il 1143 Timarı İsa vələdi Məmməd, Haləb Karyeyi Karacaabad tabeyi Sir 25000 axça 5000 axça	Timarı Məmməd vələdi Abdullah, Harpurut Karyeyi Karacaabad tabeyi Sir 25000 axça 5000 axça
Timarı Mustafa vələdi Əhməd, Nik Karyeyi Karacaabad tabeyi Sir 25000 axça 5000 axça	Timarı Osman vələdi Əli Karyeyi Karacaabad tabeyi Sir 25000 axça 5000 axça
Timarı İbrahim vələdi Hacı Məmməd, İznikmid Karyeyi Zərdəsər tabeyi Sir 12000 axça 6000 axça Karyeyi Acı Sapadan tabeyi m. 5000 axça **Yekun: 11000 axça**	*Həsənin də fərariliyindən Çalık İbrahimə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 23 R. il [1] 144 Fərarilik və adami rəğbətindən Həsən vələdi Əbubəkrə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa və ba-arz-ı Əhməd Miralayı Bərdə. Fi 28 B.* il 1143 Timarı Həsən vələdi Səlim, Bosniya Karyeyi Zorgeranı qədim tabeyi Sir 12000 axça
Timarı Şərbətçi Qasım vələdi Abdullah, Qarabaği Karyeyi Kürdhələ tabeyi Sir 8000 axça 5000 axça	Timarı Süleyman vələdi Abdullah Karyeyi Zorgeranı cədid tabeyi Sir 12000 axça 6000 axça

[25. vərəq] Timarı İbrahim vələdi Əhməd, Ərzurum Karyeyi Zorgəranı cədid tabeyi Sir 12000 axça 6000 axça	*Adami rəğbətindən Həsənə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Əhməd mirala[yı Bərdə]. Fi 23 B.* il 1143 Timarı Mustafa vələdi Məmməd, Yenişehir Karyeyi Arslanşah tabeyi Sir 10000 axça 3000 axça
Timarı Xəlil vələdi İbrahim, Karahisar Karyeyi Arslanşah tabeyi Sir 10000 axça 3000 axça	

İcmali Zəamət və Timarhayi Livayi Bərgüşad.
Fi gurrəyi Rəcəb il 1142

Timarı Kazım vələdi Məmməd, Qarabaği Karyeyi Yarmaçli tabeyi Qaynaq 36000 axça 3000 axça	Timarı Qara vələdi Haqnəzər, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000
Timarı Məmməd vələdi Nəbi, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000	*Bila vələd fevtindən Məmmədə verilmişdir. Ba-fərmanı Vəziri mükərrəm əl-Hac Əli Paşa və ba-arz-ı Miralayı Gəncə. Fi 6 L. il [1] 144* Timarı Mukim vələdi Seyyid Mahmud, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000
Timarı Şərif vələdi Mustafa, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000	Timarı Abdürrəhman vələdi Qani, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000

Bila vələd fevtindən Yusifə verilmişdir. Əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba arz-ı Miralayı Gəncə Fi 6 L. il 1144 Timarı Vəli vələdi Mustafa, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000	Timarı Qasım vələdi Əhməd, Qarabaği Kryeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 3000
Adami rəğbətindən və fərariliyindən Əbdürrəhmana verilmişdir. Ba-fərman-ı əl-Hac Əli Paşa mühafizeyi Gəncə və ba-arz-ı Ömər, Miralayı Gəncə. Fi 6L. il [1] 144 Timarı Məmməd [vələdi] Şərif, Qarabaği Karyeyi Yarmaçlu tabeyi Qaynaq 36000 axça 3000 axça	*Fərariliyindən əl-Hac Hüseyn Bosneviyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal[-i hod]. Fi 19 R.* İl 1143 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Zəamət-i Əli Merdan vələdi Murad an-icmalı cədid fi-Karyeyi Balağay tabeyi Arasbar 20000 axça 19 Ca. il 1142
Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Məmməd vələdi Tahir, Qarabaği Karyeyi Keleciyi Keşli tabeyi m. 18000 axça 6000 axça Fi 28 C. il 1142	Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Əli vələdi Şefi', Qarabağı Karyeyi Keleciyi Keşli tabeyi Arasbar 18000 axça 6000 axça Fi 28 C. il 1142
Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Mir Məmməd vələdi Mir, Qarabaği Karyeyi Keleciyi Keşli tabeyi m. 18000 axça 6000 axça	*Üsyan və fərarilik etməklə mülazım Həsən vələdi Səlimə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə. Fi 20 Za. il [1] 143 Həsən və Əhmədin fərarilik və adami rağbətlərindən Əli vələdi Mustafa Bosneviyə verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fi 21 B.* il 1144 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Zəamət-i be-adı Vəli Bəy vələdi Şum, Qarabaği Karyeyi Hanargı tabeyi m. 20000 axça

Fərariliyindən Əli vələdi Murada verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fi 10 S. il 1143 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı İmamverdi vələdi Məmməd, Qarabaği Karyeyi Keleciyi Süfla tabeyi m. 15000 axça 5000 axça	Nahiyəyi Arasbar dər livayi Bərgüşad Timarı Hacı vələdi Mehdi, Qarabaği Karyeyi Keleciyi Süfla tabeyi Arasbar 15000 axça 5000 axça
Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Qaraxan vələdi Cəbrayıl, Qarabaği Karyeyi Keleciyi Süfla tabeyi Arasbar 15000 axça 5000 axça	*Fərariliyindən Əhməd vələdi Abdullaha verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fi 4 R.* il 1143 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Həsən vələdi Məmməd, Qarabaği Karyeyi Çoban əl-məşhur Qaraxanlı tabeyi Arasbar 18000 axça 6000 axça
Fərariliyindən Əmr Aslan vələdi Murada verilmişdir. Ba-fərman-ı Vəziri mükərrəm əl-Hac İbrahim Paşa mühafizeyi Gəncə ba-arzuhal-i hod. Fi 10 S. il 1143 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Əli vələdi Saleh, Qarabaği Karyeyi Çoban əl-məşhur Qaraxanlı tabeyi Arasbar 18000 axça 6000 axça	*Bu da fərariliyindən adı çəkilən Əmr Aslana yığdırılıb on iki min axçalıq timar verilmişdir. Ba-fərman-ı vəziri müşarünileyh. Fi 10 S.* il 1143 Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Əli vələdi Məmməd, Qarabaği Karyeyi Çoban əl-məşhur Qaraxanlı tabeyi Arasbar 18000 axça 6000 axça
Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Məmməd Zəman vələdi Əli, Qarabaği Karyeyi Sovmayayı Karaağaç tabeyi Arasbar 20000 axça 10000 axça	Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Lütfü Əli vələdi Əli, Qarabaği Karyeyi Sovmayayi Karaağaç tabeyi Arasbar 20000 axça 5000 axça

Nahiyəyi Arasbar dər-livayi Bərgüşad Timarı Qasım vələdi Mirzahan, Qarabaği Karyeyi Sovmayayi Karaağaç tabeyi Arasbar 20000 axça 5000 axça Fİ28 C. il 1142	

Surəti icmaldır ki, bozuntularıyla eyni ilə təhrir olunub müqabilə olunmuşdur. Muharririhu, Seyid Nadir Əhməd, Vəkili Kətxudayi Dəftəri Əyaləti Gəncə. Fi selhi L. il 1144

Müqəddimə ba-fərman-ı ali təhrir və tevzisinə məmur olduğumuz Əyaləti Gəncənin icmal və mufassalı məhəllinə vəz' u hifz üçün atabəyi aliyyəyə göndərildikdə təbəddülat əsnasına musaddak olmaqla məhəllinə vəz' u hifz olunmayıb zayi' olduğundan inayətli sahibi dövlət əfəndimiz həzrətləri dövlət və ikbal ilə Rəvandan azimətləri hilalində Gəncənin dəftər-i icmalı haqq-payı dövlətlərinə ərz olduqda inşaallahı Təala məhəllinə vəz' və zu'ama və ərbabı timarının bərəvatı lütfkarlıq buyurulmaq üzrə vəd buyurulub ancaq iki ildən bəri İranın fitən və şurişindən naşi timar və zəamət ashabı payidar olmayıb əldən ələ keçməklə əsamiyi əshabı timar dəftəri icmala sebt olunmamaqla əl-yəvm əshabının adları da bilinmək üçün Gəncədə mazbut olan ruznamçə dəftərinin irsali fərman buyurulmağın işbu ruznamçə Gəncədən gətirilib haqq-payı vəliyyü'n-ni'ama göndərildi. Fil-əsl Gəncə və Xalxana və Bərdə sancaqlarına beş yüz yeddi qeyd vəz' və təhrir olunub yüz əlli qeyd də Bərgüşad Sancağına təhrir olunmaq üzrə ikən ol həngamda Bərgüşad hakimi olan Acəm Fətəli Xana timar və zəamət təhriri baisi tahdisi xatir olmaqla lakin iyirmi üç qeyd yazılmış olub qüsur təkmili bəranı məsləhət təxir olunmuş idi. Əl-haləti hazihi Fətəli Xan Şahı Acəm əlində qətl olunub mahzur mündəfi' və təkmilinə istedad hasil olmaqla yüz əlliyə təkmil və Bərgüşad da alaybəyi [və] kadısına iradəyi aliyyələri buyurular isə əmr u fərman mən ləhü'l-əmrindir.

Möhür [İbrahim]

KK. d, 532[1]

[1] Bu ruznamçə dəftərinin bir surəti Osmanlı Arxivində Təhrir Dəftərləri ardıcıllığında 914 nömrə ilə qeydlidir.

ƏLAVƏ 2
QAFQAZDA ÜMUMİ ƏHALİ

1914-cü ildə Qafqazda əhali nisbətləri ilə əlaqədar Rus Hökuməti tərəfindən nəşr edilən Qafqaz Salnaməsindəki məlumatlar və Türk tərəfinin qiymətləndirməsi

[1914]

1914 İli Rusiya Hükumətinin Qafqaz Salnaməsinə Görə Tərtib Edilmişdir.

Əsamiyi Vilayat	Müsəlmanlar	Ruslar	Gürcülar	Ermənilər	Yekun
Bakı Vilayəti	773536	74514	-	55852	903902
Qaradəniz Vilayəti	27451	114427	7511	15396	164785
Yerevan Vilayəti	640000	19310	405	307717	967432
Sohum Qəzası	44000	18043	79799	13203	155045
Tiflis Vilayəti	170000	136213	554105	914758	1775076
Gəncə Vilayəti	1174000	34798	1107	177596	1387501
Kutayis Vilayəti	1500	23454	936365	3969	965288
Qars Vilayəti	256000	41592	13332	62619	373543
Zakatala Qəzası	73000	298	4458	2824	80580
Batum Vilayəti	161000	1973	9361	19597	191155

Dağıstan Vilayəti	727000	21605	-	1195	749800
Tərski Vilayəti	494000	547553	2879	23054	1067486
Kuban Vilayəti	138000	2729265	707	20912	2888884
	4.679.487	3.763.045	1.610.029	1619692	11.672.253
	Almanlar, Yəhudi və sairə				247600
					11.919.853

***

Osmanlı Orduyu Humayunu Başkumandanlığı Vəkaləti

Mülahazat

1 – Dağıstan Vilayətindəki kaba`ilin qisimi a`zamı Türk və Ləzgilərdən mürəkkəbdir. Vilayəti məzkurənin Müsəlman əhalisi heman bir milyondan çox olub Zakatal Qəzasının Müsəlman əhalisi isə yüz mini təcavüzkardır. Çeçenlər xəritədə göstərililən mıntıkanın daha cənublarına doğru vasi' bir sahəni işğal etməkdədirlər və bunların qərb cəhətlərində İnguş Müsəlman qəbiləsi var.

2 – Bakı, Yerevan və Gəncə vilayətlərində Rusların Tatar və Tacik adlarıyla göstərdikləri əhali kamilən Sünniyyü'l-məzhəb və Türkdürlər. Gəncə Vilayətinin qisimi qərbi isə şimala doğru Tiflis Vilayəti daxilinə qədər olmaq üzrə Kürdlər ilə məskundur.

3 – Sohum qəzasının şərq həvalisində Gürcülərin miqdarı yüzdə beş qədərdir.

4 – Çərkəzistanda göstərilən kabaili müxtəlifəyi Müslimə isə daha geniş bir sahədə ollmaqda olub və miqdarı əhaliləri də cədvəldə ira`yə olunan miqdardan lap çoxdur. Surəti umumiyədə Qafqazda sakit bütün Müsəlmanların məcmuyu bər-vech-i gələcək surətdə dərhal yeddi milyona yetkin olmaqdadır:

Bakı Vilayəti	1.500.000
Qars Vilayəti	300.000
Qaradəniz Vilayəti	30.000
Sohum Qəzası	44.000
Gəncə Vilayəti	1.500.000
Dağıstan	1.450.000
Zakatal Qəzası	150.000
Batum	161.000
Yerevan	700.000
Tərski	500.000
Tiflis	200.000
Kutayis	25.000
Kuban	300.000
Yekun	6.800.000

HRT, 0080

II HİSSƏ

SƏNƏD GÖRÜNÜŞLƏRİ

ARXİV FONDLARI

DƏFTƏR FONDLARI
Divanı Sultan Mühimmə Dəftərləri (A. DVNS. MHM. d)

A. DVNS.MHM.d, 62/67
A. DVNS.MHM.d, 62/74
A. DVNS.MHM.d, 64/573
A. DVNS.MHM.d, 67/59
A. DVNS.MHM.d, 72/242
A. DVNS.MHM.d, 132/960-961
A. DVNS.MHM.d, 131/795
A. DVNS.MHM.d, 132/1372-1373
A. DVNS.MHM.d, 133/1037
A. DVNS.MHM.d, 133/1122
A. DVNS.MHM.d, 134/946
A.DVNS.MHM.d, 134/1012-1013
A.DVNS.MHM.d, 135/1014
A.DVNS.MHM.d, 136/877
A.DVNS.MHM.d, 138/1137-1139
A.DVNS.MHM.d, 138/1162
A.DVNS.MHM.d, 139/1609-1610
A.DVNS.MHM.d, 140/88
A.DVNS.MHM.d, 140/725
A.DVNS.MHM.d, 140/1229
A.DVNS.MHM.d, 192/301-302

Divanı Humayun Mühimmə Zeyli Dəftərləri (A. DVNS. MHM. ZYL d)

A.DVNS.MHM.ZYL.d,4/167
A.DVNS.MHM.ZYL.d,4/369-370

Divanı Humayun Nameyi Humayun Dəftərləri (A. DVNS. NMH. d)

A. DVNS. NMH. d, 9_160
A. DVNS. NMH. d, 9_165
A. DVNS. NMH. d, 9_200
A. DVNS. NMH. d, 9_229

Divanı Sultan Düvəli Əcnəbiyə Dəftərləri (A. DVN. DVƏ. D)

A. DVN. DVƏ. d, 83/1_70-76

Maliyyədən Müdəvvər Dəftərlər (MAD)

MAD, 6756/1,4-5
MAD, 15271/161

Tapu Təhrir Dəftərləri (TT)
TT. d, 699/2_5

Kamil Kəpəci Təsnifi (KK)
KK.d,532

SƏNƏD FONDLARI

Cövdət Təsnifi (C.) [Daxiliyə, Maliyyə, Əsgəriyə, Timar, Zərbxana, Saray hissələri]

CAS, 29237
C. DH,4085
C. DH,4189
C. DH, 11041
C. DH, 14204
C. DH, 15873
C. DRB,1478
C. ML, 13858
C. ML, 19112
C. SM, 132/6610
C. TZ, 6785

İbnülemin Təsnifi Xariciyə Hissəsi (İE.HR)

İE.HR, 1141

Xariciyə Nəzarəti: Siyasi Qələmi (XR.SYS)/ Hüquq Müşavirliyi Müşavirə Otağı Vahidi (HR. HMŞ. İŞO)

XR.HMŞ.İŞO, 235/13
XR. SYS, 84/100
XR. SYS, 1270/3,41_42
XR. SYS, 1270/3_42, a
XR. SYS, 1270/3_9
XR. SYS, 2233/18
XR. SYS, 2341/55
XR. SYS, 2460/57
XR. SYS, 2769/11
XR. SYS, 2792/56
XR. SYS, 2877/23
XR. SYS, 2878/77

Xətti - Humayun Təsnifi (XƏTT)

XƏTT, 2/35_A
XƏTT, 2/35_A
XƏTT, 3/73
XƏTT, 4/94_G
XƏTT, 4/94_L
XƏTT, 28/1333
XƏTT, 29/1387
XƏTT, 33/1603
XƏTT, 35/1743
XƏTT, 35/1760

XƏTT, 4/110
XƏTT, 5/153,7/224
XƏTT, 6/203_A
XƏTT, 7/224
XƏTT, 9/324_C
XƏTT, 10/349_T
XƏTT, 11/377
XƏTT, 16/720
XƏTT, 17/733
XƏTT, 17/747
XƏTT, 24/1182
H AT, 27/1307,1308
XƏTT, 35/1760_A
XƏTT, 161/6704_A
XƏTT, 161/6721_F
XƏTT, 162/6748-C
XƏTT, 227/12634
XƏTT, 236/13123
XƏTT, 427/21863_D
XƏTT, 784/36643
XƏTT, 1088/44264-O
XƏTT, 1108/44645_F
XƏTT, 1383/54684
XƏTT, 1392/55538

Ulduz Sarayı Arxivi Təsnifi: Pərakəndə Sadarət (Y. PRK. A)/ Əsgəri (Y. PRK. ASK)/ Ümumi Sənəd (Y. PRK. ÜMİD ET)/ Elçilik-Şehbəndərlik-Ataşəmilitərlik (Y. PRK. EŞA)/ Sadarət Xüsusi (Y. A. HUS)/ Mütənəvvi (Y. MTV)

Y. A. HUS, 317/126
Y. MTV, 248/37
Y. MTV, 290/177
Y. PRK. A, 15/36
Y. PRK. ASK, 35/24
Y. PRK. ASK, 73/36
Y. PRK. EŞA, 23/37
Y. PRK. UM, 56/38

Daxiliyə Nəzarəti: Məktubu Qələmi (DH. MKT)/ Təhlükəsizliki Ümumiyə Seyrüsəfər Qələmi (DH. EUM. SSM)/ Tesriyi Muamelat və İslahat Komissiyası (DH. TMIK)/ Muxəbəraətı Ümumiyə İdarəsi (DH. MUİ).

DX. EUM. SSM, 43/18
DX. MKT, 575/58
DX. MKT, 996/59
DX. MKT, 1095/87,
DX. MKT, 1393/66
DX. MKT, 1713/94
DX. MKT, 2622/37
DX. MKT, 2632/5
DX. MKT, 2656/97
DX. MKT, 2659/58
DX. MKT, 2664/53
DX. MKT, 2680/78
DX. MUİ, 68-2/13,
DX. TMIK. S, 62/67
DX. TMIK. S, 73/68

Babı Ali Sadarət Məktubu Qələmi Mühimmə Qisimi (A. MKT. MHM)

A. MKT. MHM, 502/25
A. MKT. MHM, 515/23
A. MKT. MHM, 516/9
A. MKT. MHM, 523/8
A. MKT. MHM, 527/32
A. MKT. MHM, 528/15
A. MKT. MHM, 528/23
A. MKT. MHM, 548/10
A. MKT. MHM, 550/13
A. MKT. MHM, 550/7
A. MKT. MHM, 670/14

Zəbtiyə Nəzarəti (ZB)

ZB, 592/137

İradə Təsnifi İradəyi Xüsusiyə (İ. HUS)

İ. HUS, 1325. N/38

Məclisi Vükəla Mazbataları (MV)

MV, 212/168
MV, 213/37

Xəritələr Təsnifi (HRT)

HRT, 0080

A.DVNS.MHM.d, 62/67

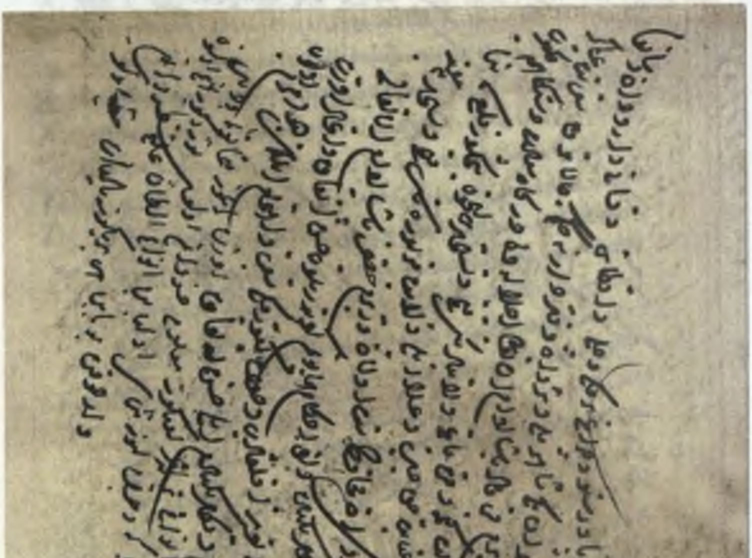

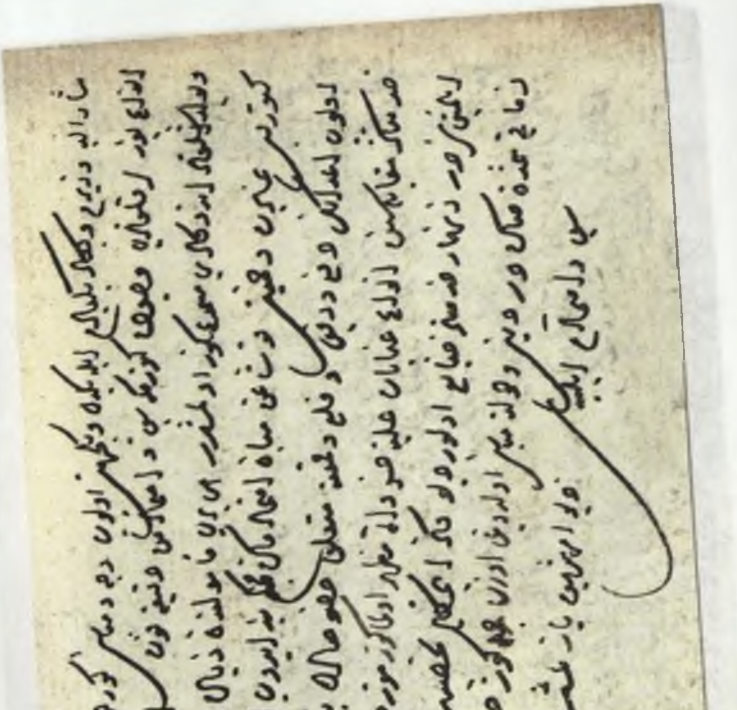

A.DVNS. MHM.d, 62/74

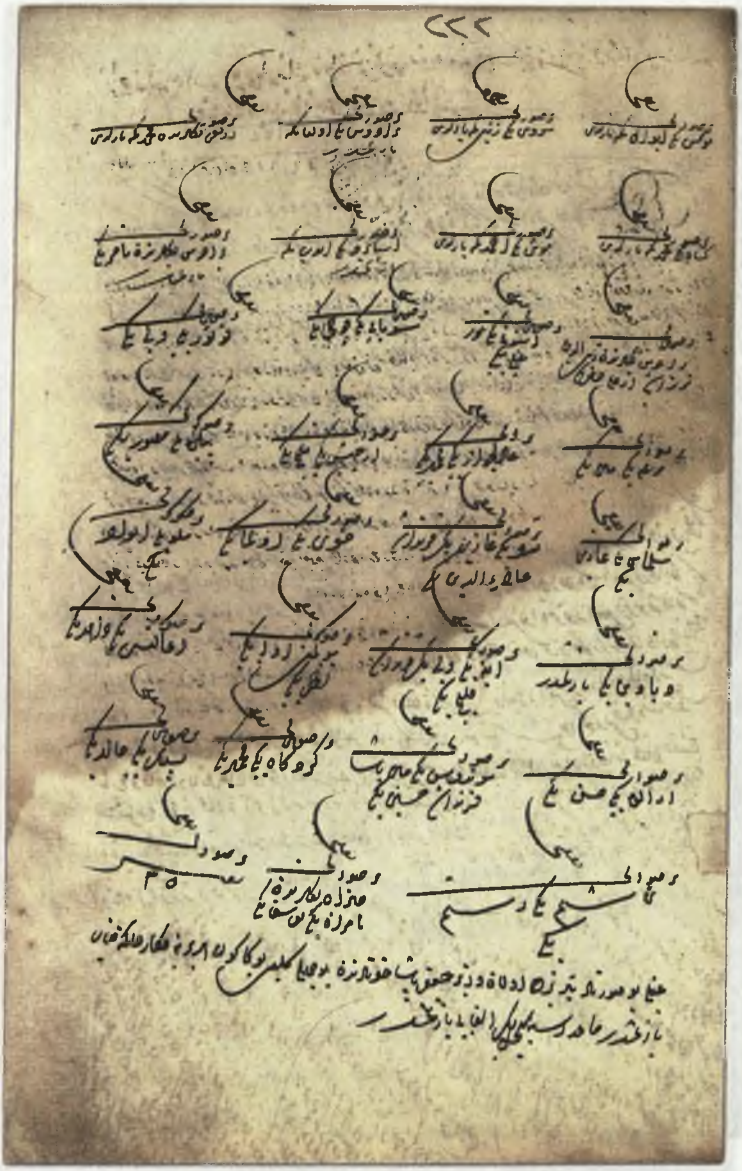

A.DVNS. MHM.d, 64/573

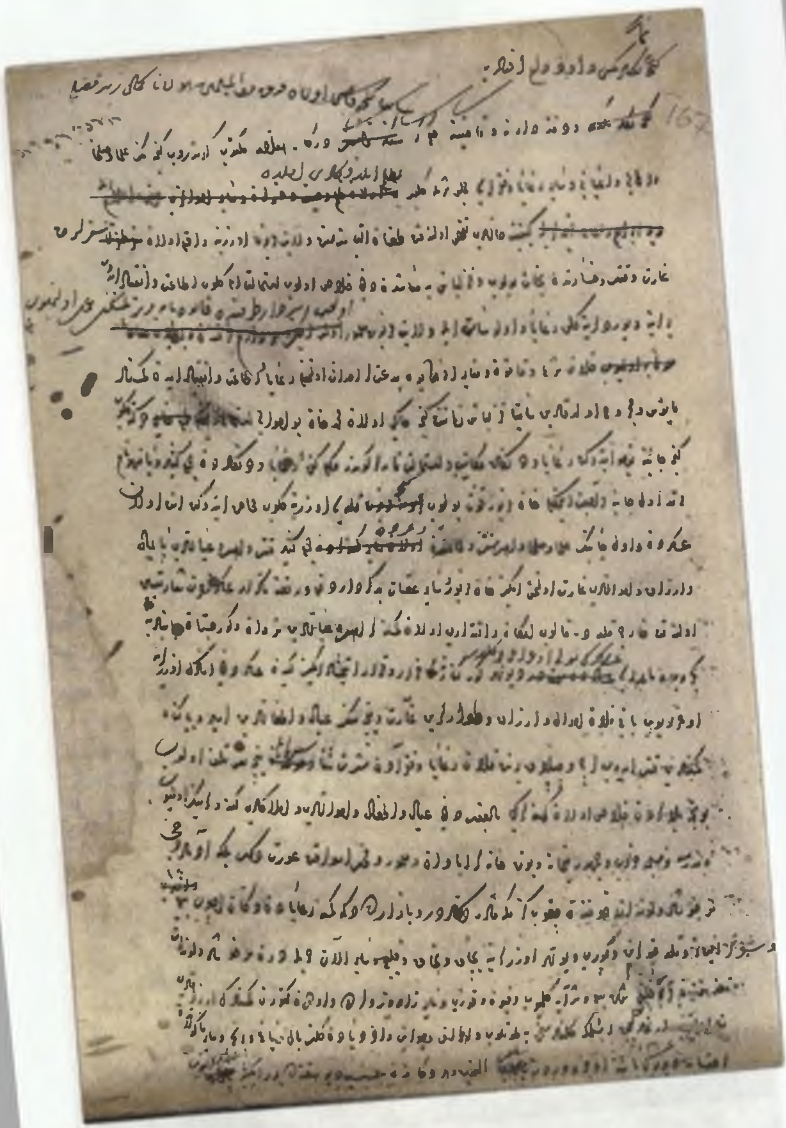

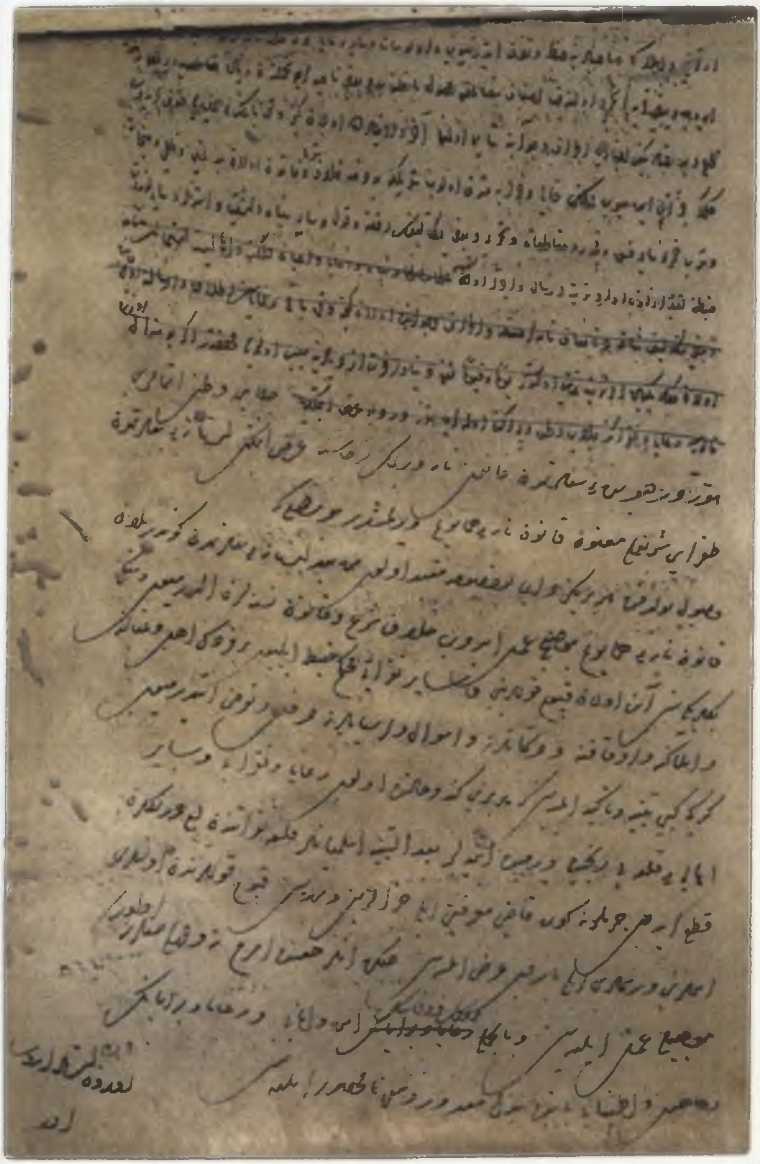

A.DVNS. MHM. ZYL. d, 4/167

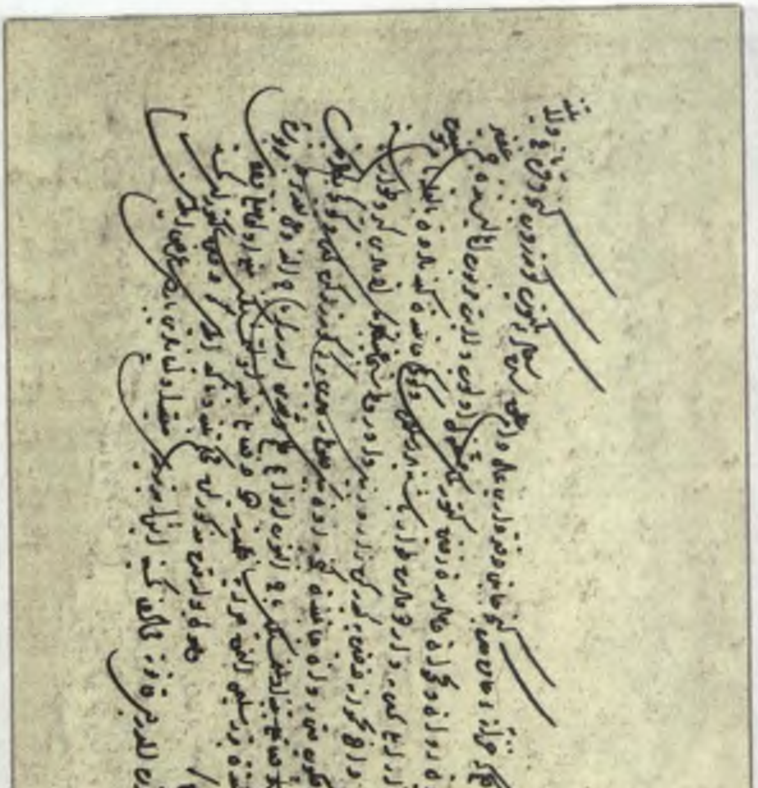

A.DVNS. MHM.d, 67/59

MAD, 15271/161

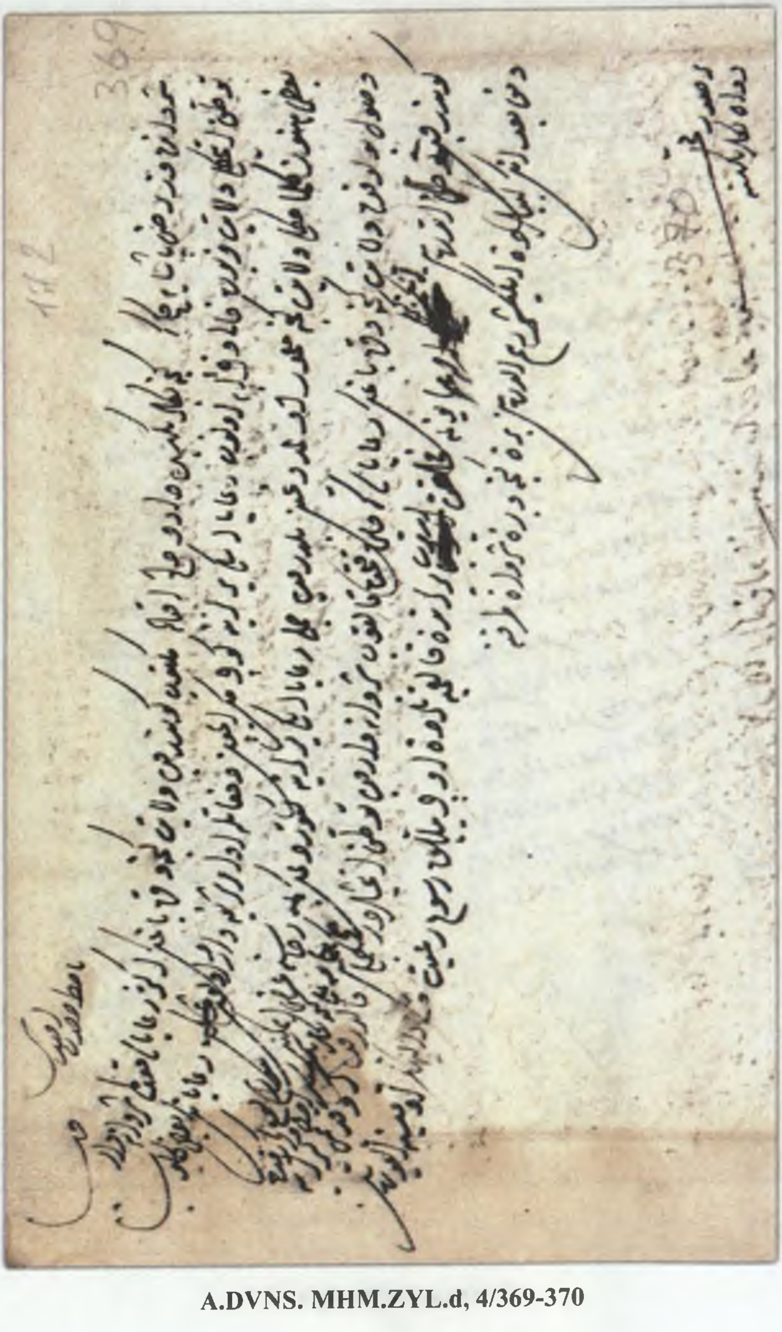

A.DVNS. MHM.ZYL.d, 4/369-370

بسم الله الرحمن الرحیم

وظایف حمد و ثنای شامله ● ولطایف شکر و درود کامله ● اول
منشی صحایف غیب ● ونقاش نگارخانهٔ لاریب ● درگاهیغا
وبلکا اعلاسنه [illegible] انسانی خطاب مستطاب ● یا ایها
الناس انتم ممتاز ● وبو آدمی عنوان بلاغت بنیان ولقد کرمنا بنی
آدم بیله سرافراز [illegible] روزنامهٔ لیالی وایام ایلیده فلک دوّار
قضاده مرقوم ● واحوال زمین وزمانی تحویلات شهور واعوام
[illegible] ● مرسوم ایتدی ● وتمام ریاحین
[illegible] نباتات مشرب انجام ● کلا
[illegible] اللیال والایام ● [illegible] ● وکما وصفنا
[illegible] ● مظهر دقایق
[illegible] قوسین او ادنی ● اعنی حضرت [illegible]
علیه التحیة والثنا ● روضهٔ فایض النور لرینیوکه جناب اعلاء [illegible]
الم نشرح لک صدرک [illegible] ممنون ● وشان بلاغت نشانلری
لولاک لما خلقت الافلاک [illegible] لطیفه مقرون ● حضر
برج شرف کاینات ● کوهر درج صدف کاینات ● صدرنشین
اوست دربن پیشگاه ● کنت نبیا وآدم [illegible] ● وآل کرام واصحاب
عظاملرینیک ارواح طیبه لرینه که آفتاب سپهر مقربین ● و
ماهتاب عز و تمکین دراوج چار بالش در مقام [illegible] هرکیمسه [illegible]
[illegible] تفخیم اقالیم و مملکت ● وفتح ممالک و ولایت ●

[illegible] خاقانی ● عدالت نشان سلطنت ● وثاب وآیین
جلالت عنوان خلافت قدری اولوغلیغ پادشاه ● مغفرت پناه
جنت مکان وشهنشاه رضوان دستگاه علیین آشیان
[illegible] انار الله برهانه ورفع الله فی الجنة
مکانه حضرتلرینیک [illegible] سوار ظفرشعار
کونکودرب تماما ولایت شیروان وگرجستان وجمله ممالک
آذربایجان فتح وتسخیر [illegible]
ایلیوب قبضهٔ تصرف خاقانی ● وحوزهٔ حکومت سلطانیغه
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
الابداع ایجاد واختراع ایلیوب لکن قوانین عدالت آیین پادشاهی
وقواعد نصفت رهین دین پناهی ایله مرعی و [illegible] و مربوط
[illegible]
[illegible]
ظفرشعار حضرتلرینیک جانب شریفلرندن [illegible] دفتردان
[illegible]

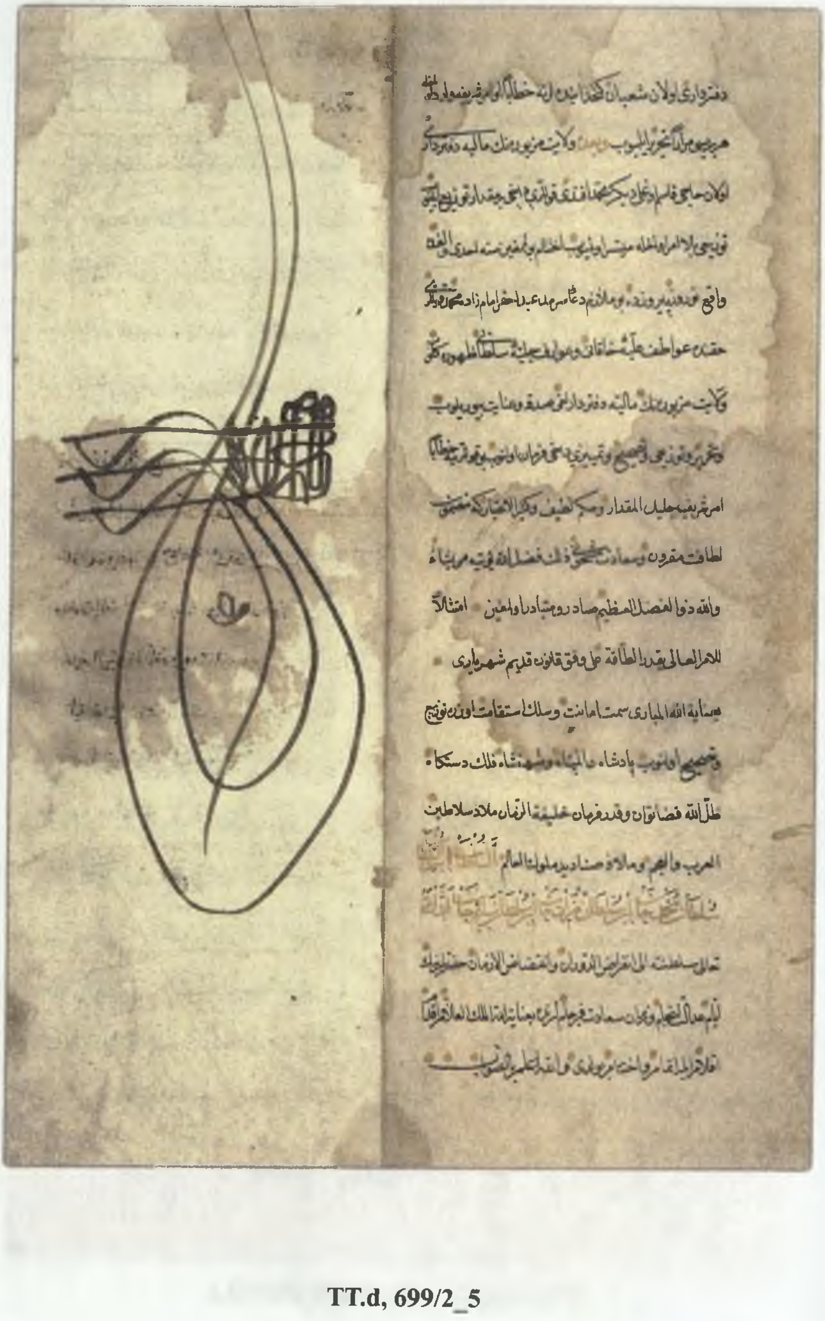

TT.d, 699/2_5

A.DVNS. MHM.d, 72/242

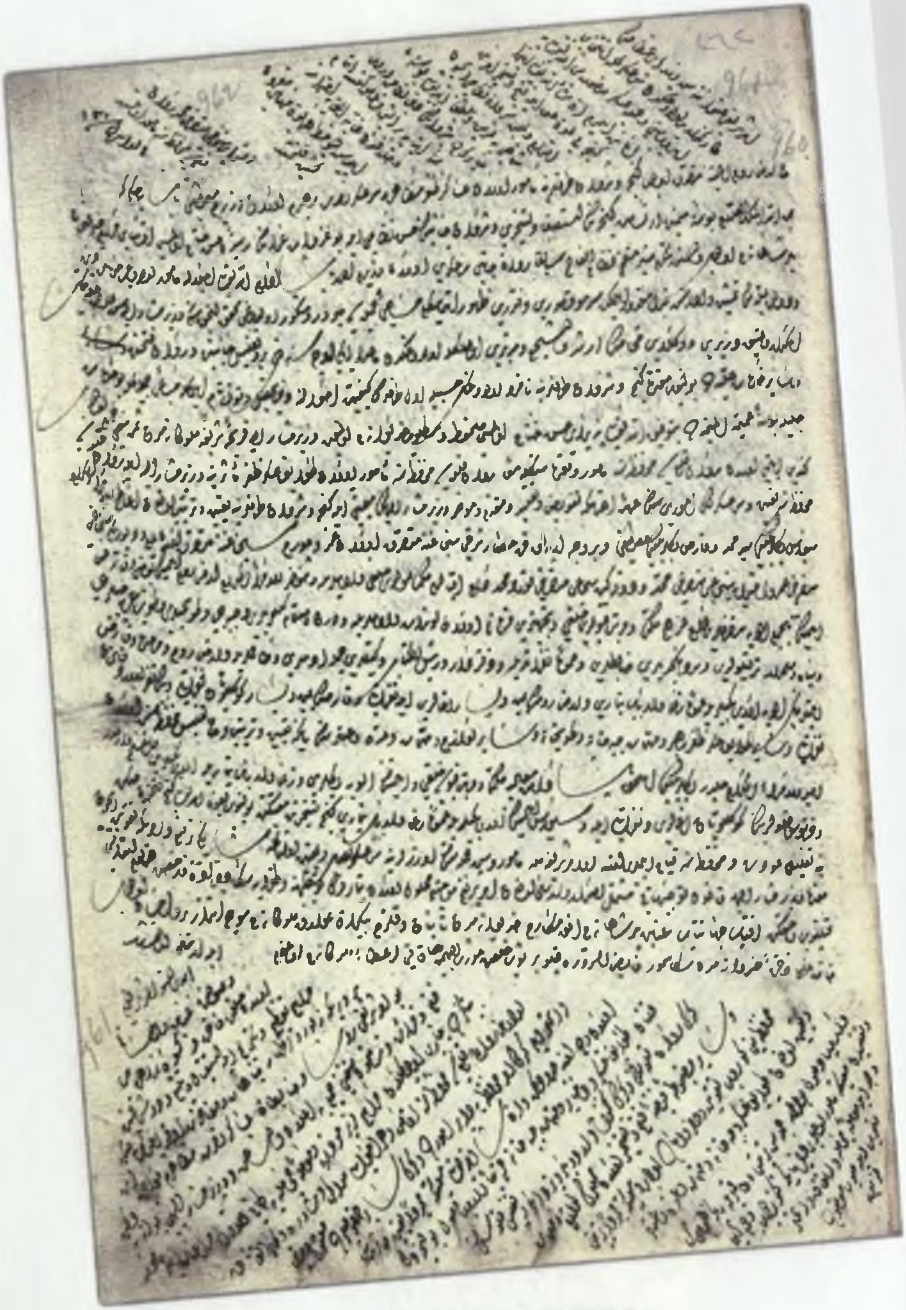

A.DVNS. MHM.d. 132/960-961

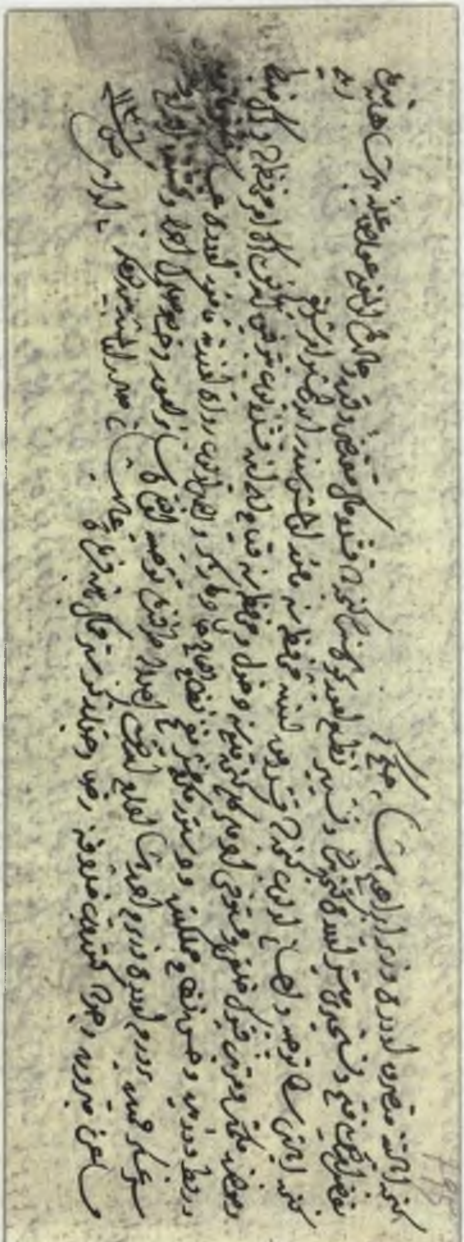

A. DVNS. MHM.d, 131/795

115

جواب نامه همایون که شاه [illegible] صفوی جانبینه [illegible] نامه‌در اولوبدر

حمد و سپاس و شکر و ستایش [illegible] اول ملك الملوك لم یزل
و واهب العطایا [illegible] ساحهٔ عظمت [illegible]
[illegible] سابقه عنایت [illegible] عاید و اولو [illegible] مرحمت [illegible]
و [illegible] محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه و [illegible]
[illegible] و ارواح [illegible] رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
[illegible] ● عالی رقیع ● ● ●
جناب [illegible] ● وحده [illegible]
[illegible] خواص و عوام ایلدی ● [illegible]
[illegible] ● و [illegible] پادشاهانه [illegible]
[illegible] دولت علیه‌مه [illegible]
[illegible] مساعدهٔ همایونم [illegible] علی ذلك
ممالك ایرانك شاهی اولان [illegible] حسین [illegible]
[illegible] میر محمود نام [illegible]
[illegible] اصفهانی [illegible]
[illegible] دولت صفویه [illegible]
[illegible] دولت علیه‌مه سمت و مناسب [illegible]
[illegible] ایچون هر طرفدن عسکر [illegible] و ارسال [illegible]
ایرانك [illegible] ضبط و تسخیر اولنوب
[illegible] الامراء العظام [illegible] ● [illegible]
[illegible] ● صاحب [illegible]
[illegible] ● صاحب [illegible]
[illegible]
اولوب ● دولت علیه‌مه [illegible] ایله [illegible]
[illegible] ● [illegible]
[illegible] دخی بوندن اقدم شیروان ایالتنده واقع دربند [illegible]
قلعه‌لرینی و سائر [illegible] واقع [illegible]
اختلال [illegible] ضبط و [illegible]
[illegible]
[illegible] شیروان [illegible]
[illegible] دربند [illegible]
[illegible] ایله اولوب [illegible]
و [illegible] و استقرار [illegible]
[illegible]
و عسکر [illegible] میر محمود [illegible]
استقرار [illegible] مخصوص [illegible] دولت
دخی [illegible] اماله و [illegible]

مرحمت [illegible] حسن توسطیله [illegible] علی الاتفاق [illegible]
دولت علیه‌م طرفنه [illegible] حسن توسطی [illegible]
و [illegible] مساعده همایونم [illegible] سعادتمند [illegible]
[illegible] اعیان الملة المسیحیه [illegible] ●
[illegible] و تخصیص
[illegible] العالم [illegible]
[illegible] العالم [illegible]
[illegible] الدولة [illegible] السعادة و الاجلال ●
[illegible] السلطنة العظمی [illegible]
[illegible] عواطف الملك الاعلی ● وزیر اعظم [illegible]
[illegible] ابراهیم پاشا
[illegible]
[illegible] و تلخیص [illegible] ●
ما بینده [illegible] اولان [illegible] و مصالحه [illegible]
[illegible] همایونمز ایله [illegible] الامراء العظام العیسویه
مختار الکبراء الفخام المسیحیه [illegible]
آستانهٔ سعادت [illegible] مقیم الجیش [illegible] امراء الملة المسیحیه
[illegible] حسن [illegible]
توسطه بالطلب [illegible] ● و دولت علیه‌م طرفندن [illegible]
الماجد و الاکارم [illegible] ●
بمزید عنایت الملك الدایم [illegible] الکرایم [illegible] ●
[illegible]
[illegible] بالدعوات [illegible]
مجلس مکالمه و مذاکره [illegible] و [illegible]
[illegible] و حسن ختام و [illegible]
[illegible] طرفیندن [illegible]
[illegible] قدیم [illegible]
[illegible] ●
[illegible] الملة المسیحیه [illegible]
[illegible] تصدیق [illegible] و تأکید [illegible]
[illegible] و تسلیم و ترجمه [illegible] ● وزیر اعظم
[illegible] سعادت [illegible]
مفهومنه [illegible] محیط و شامل اولدقده
[illegible] رضای همایونمز [illegible] ●
[illegible] همایون شوکت [illegible]
[illegible] مقبول همایونمز اولوب [illegible]
[illegible]
ذکر اولنور [illegible] شیروان ایالتنده

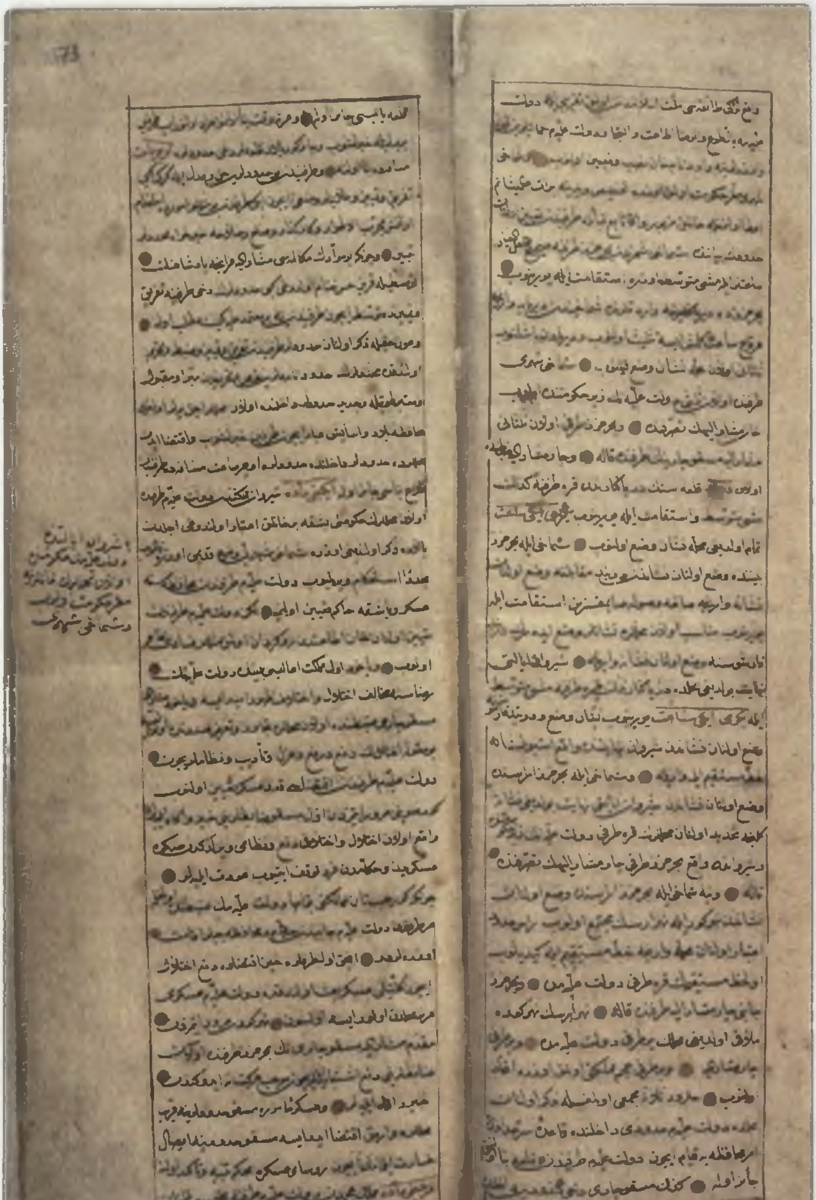

75

A. DVN. DVE.d, 83/1_70-76

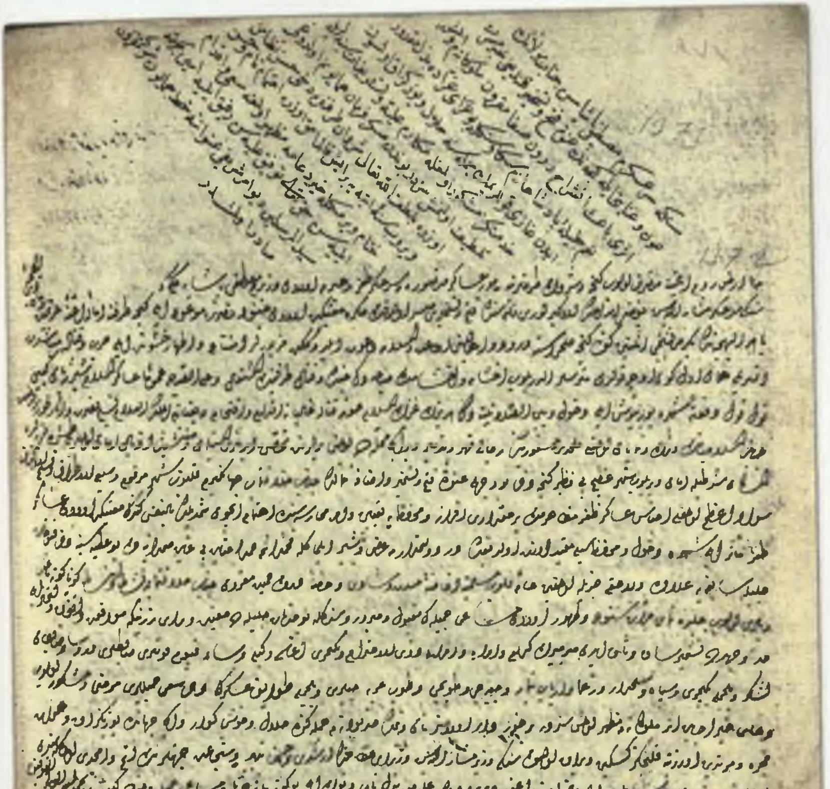

A. DVNS. MHM.d, 132/1372-1373

C. ML, 13858

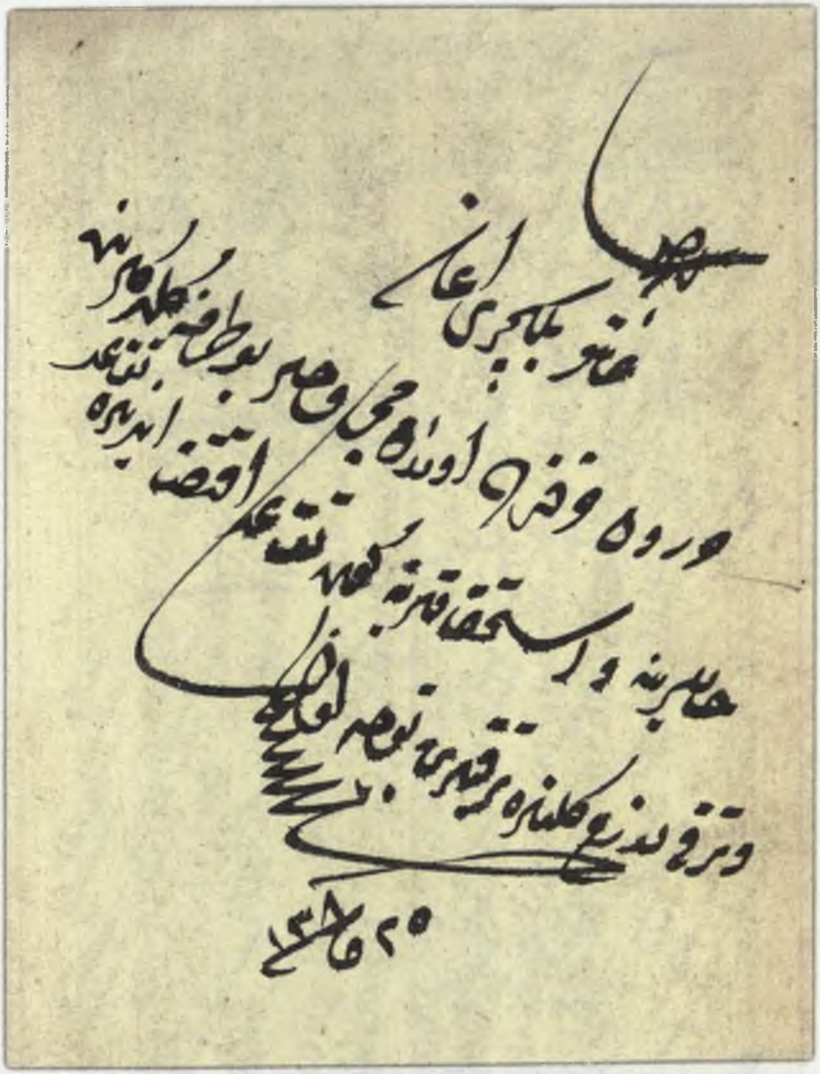

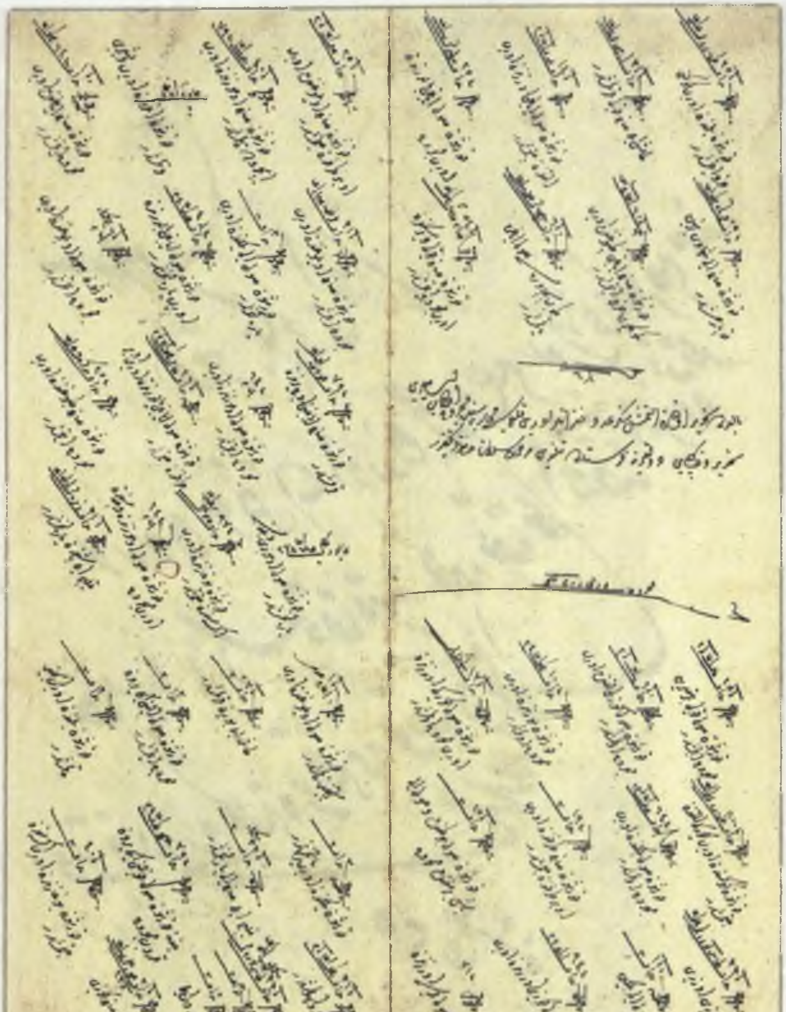

MAD, 6756/1,4-5

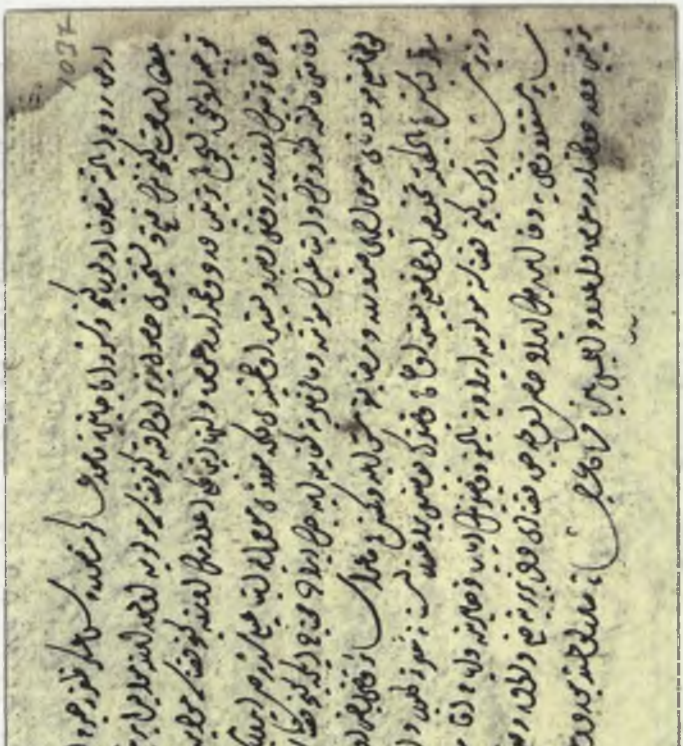

A. DVNS. MHM. d, 133/1037

A. DVNS. MHM. d, 133/1122

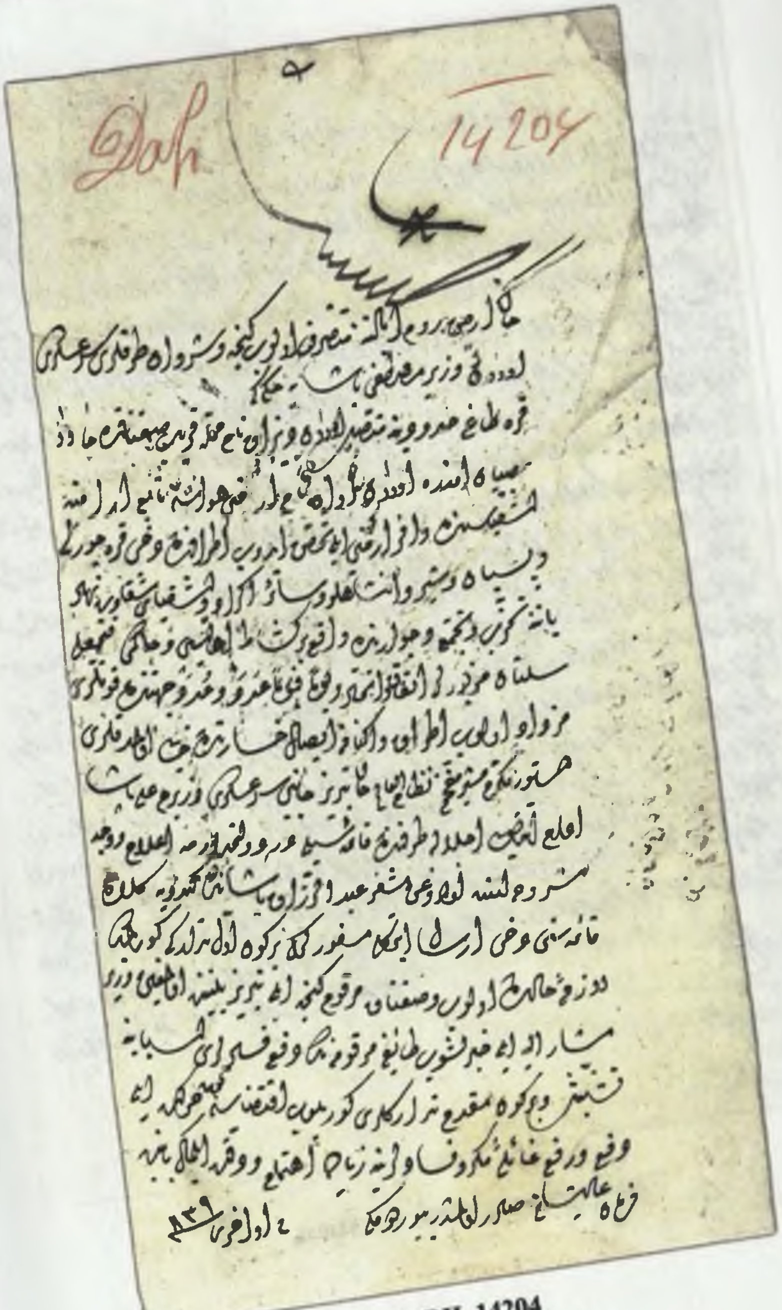

C. DH, 14204

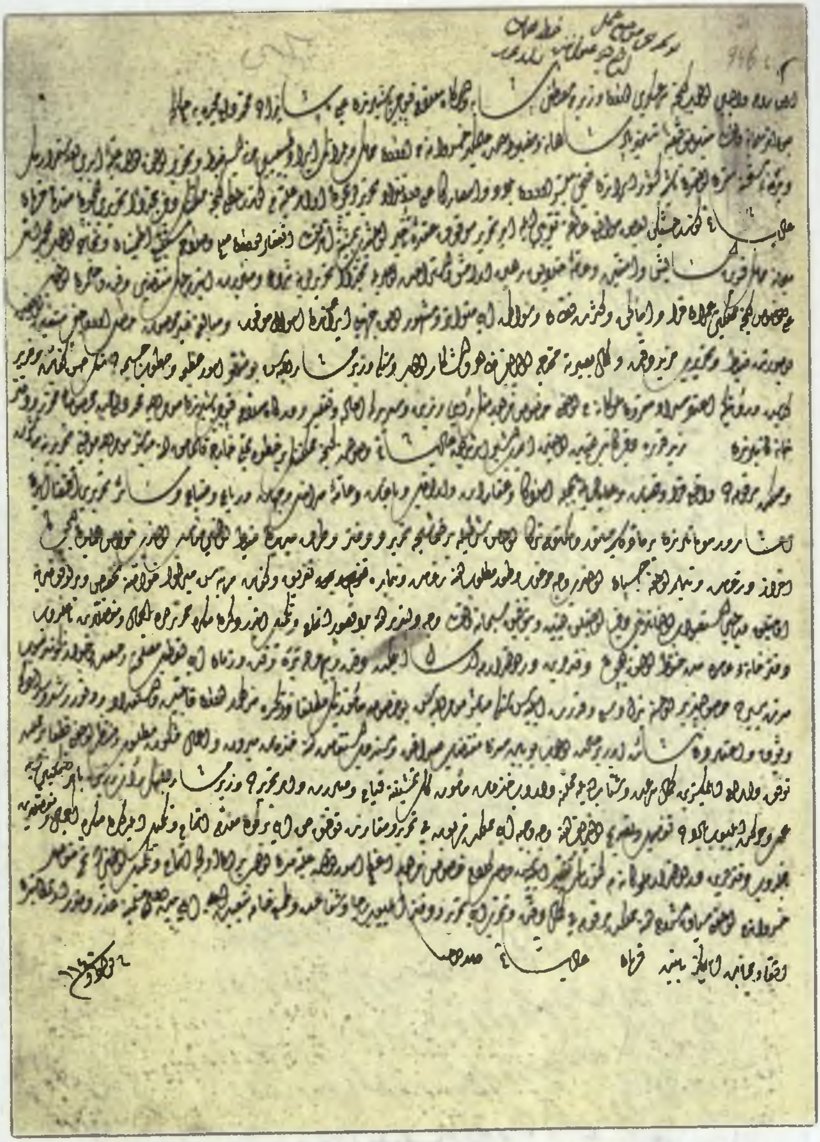

A. DVNS. MHM. d, 134/946

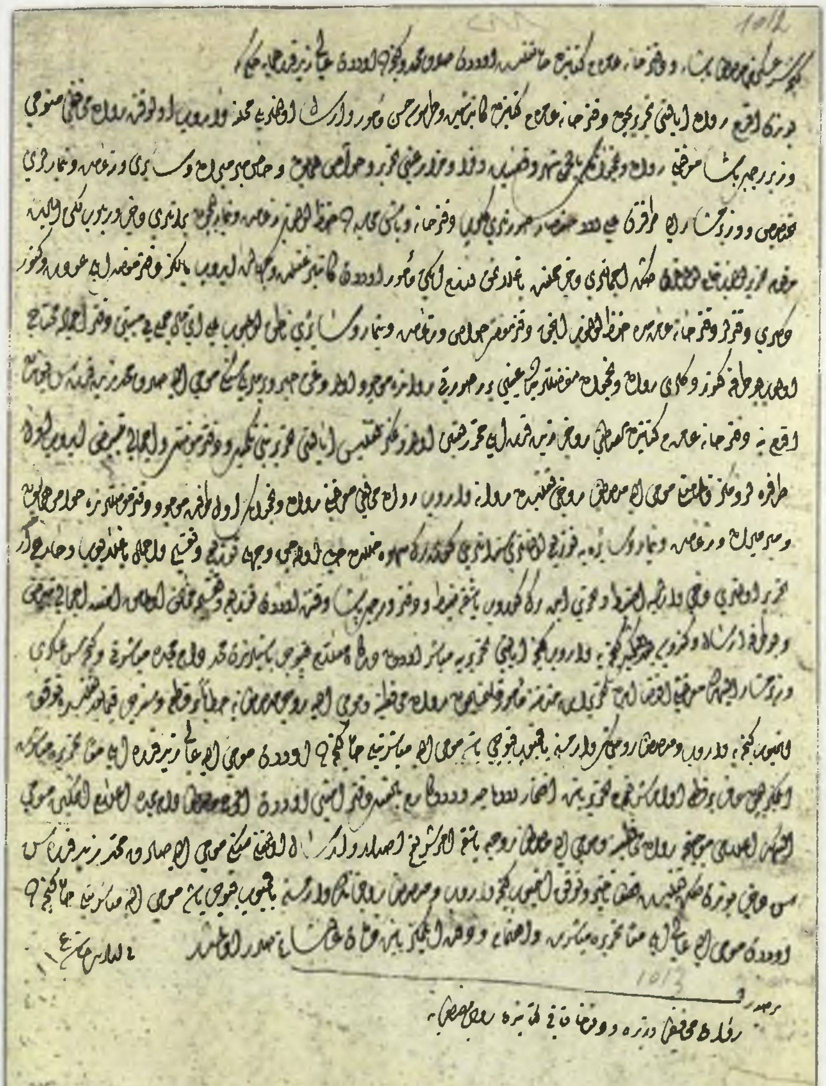

A. DVNS. MHM. d, 134/1012-1013

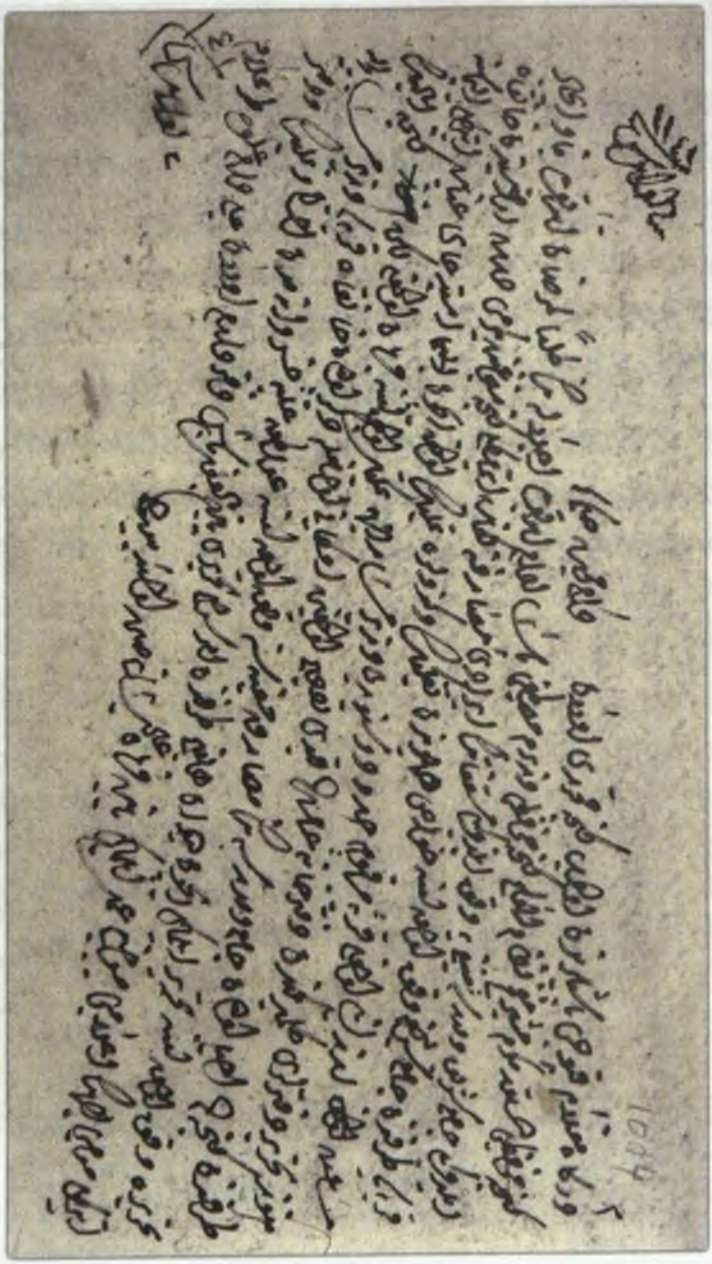

A. DVNS. MHM. d, 135/1014

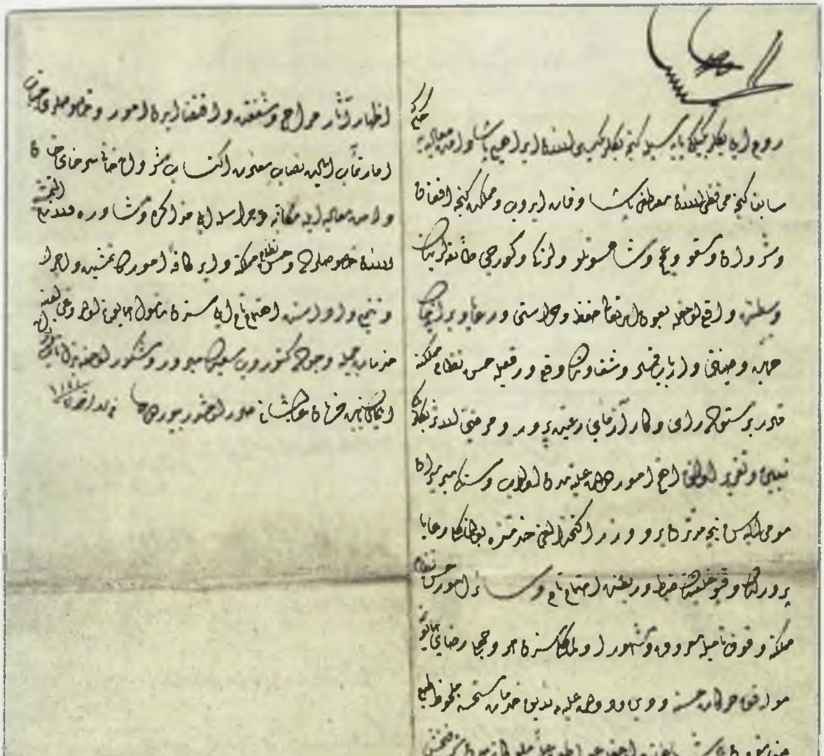

İE. HR, 1141

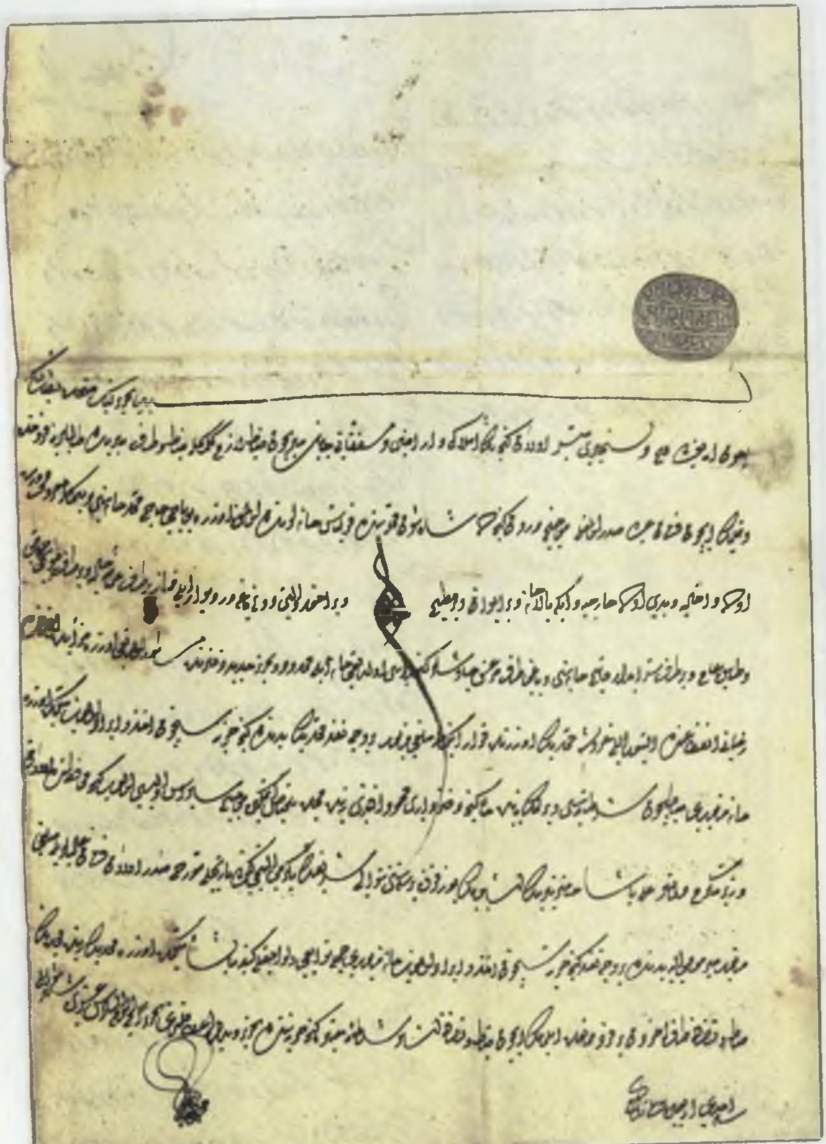

C. ML, 19112

حالا كتخدا محافظى اولان وزير مكرم ... على پاشا حضرتلرينه كلان [illegible]

كتخدا قلعه سى محافظه سنده اولان قپوقوللرى ويرلو نفراتنك ذخايره احتياجلرى
دخى [illegible] مرور [illegible] قارص جوانبندن وسائر مناسب اولان محللردن
[illegible] بيك غروش خزينه ايله [illegible] مقدم
قوللرى [illegible] التماس ايدر

نفس كتخدايه مرور وعبور ايدن [illegible] نفس كتخدايه [illegible]
[illegible] تابع قراق [illegible] قراق [illegible] اولدوغى [illegible]
اولنوب [illegible] ومصارف [illegible] خزينه سندن [illegible] اولنق اوزره [illegible]
محافظه [illegible] فرمان عالى [illegible] التماس ايدر

[illegible] اولان بيك [illegible] ايكى [illegible] محافظه [illegible]
[illegible] محافظه سنده اولان [illegible] محافظه سنده اولان [illegible]
[illegible] المجموع بيك [illegible]
[illegible] كتخدا خزينه سندن [illegible] اوزره [illegible]
[illegible] التماس ايدر

كتخدا [illegible] بيك [illegible] سنده محسوب اولنق اوزره التزامه ويرلان
مقاطعاتى [illegible] ايكى كيسه [illegible] سندن حاصل اولمغله ايكى كيسه
[illegible] المجموع [illegible] كتخدا خزينه سندن [illegible]
وغير از ذخاير ومصارف سائره [illegible] بيك [illegible] غروش مصارف [illegible]
[illegible] دفتر [illegible] اولدوغى يازلمش

[illegible] التزامه ويريلن مقاطعاتدن [illegible] مقاطعاتى امانه
تفويض [illegible] معلوم [illegible] امانه ويريلان
مقاطعه [illegible] رعايا [illegible] عبور وزراعت [illegible]
[illegible] محتاج اولدقلرى [illegible] استعمالاتلرينه [illegible]
يازلمش

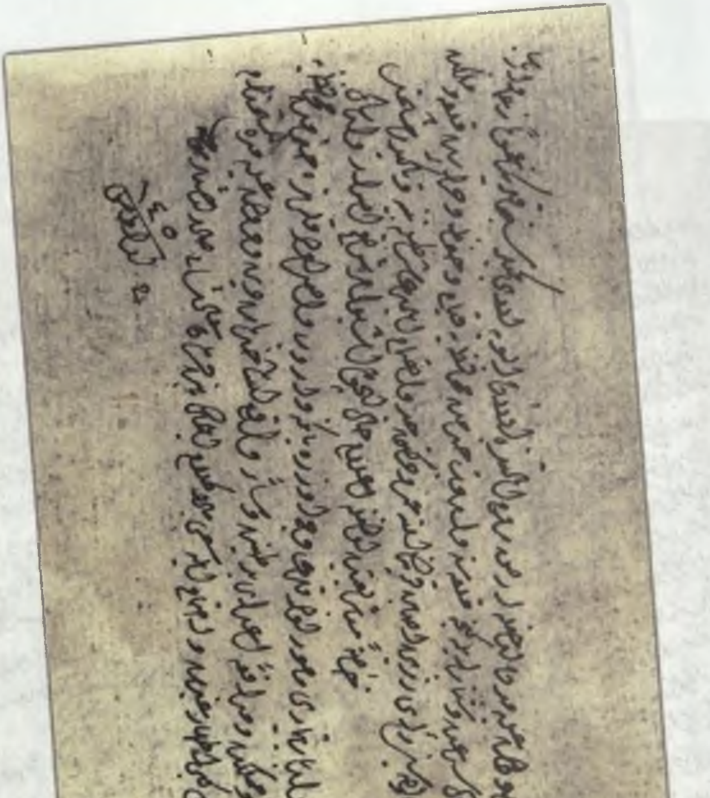

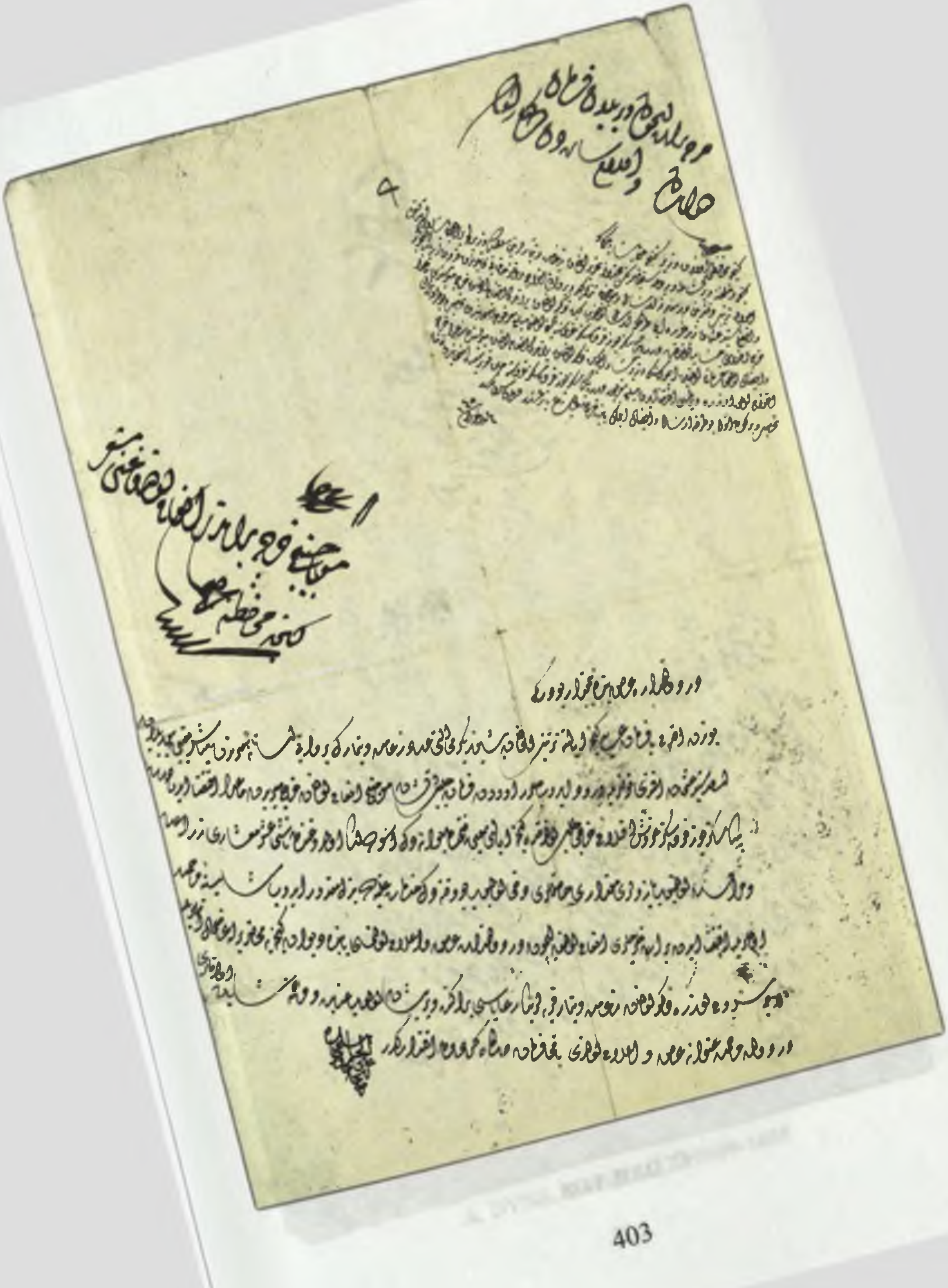

C. DRB, 1478

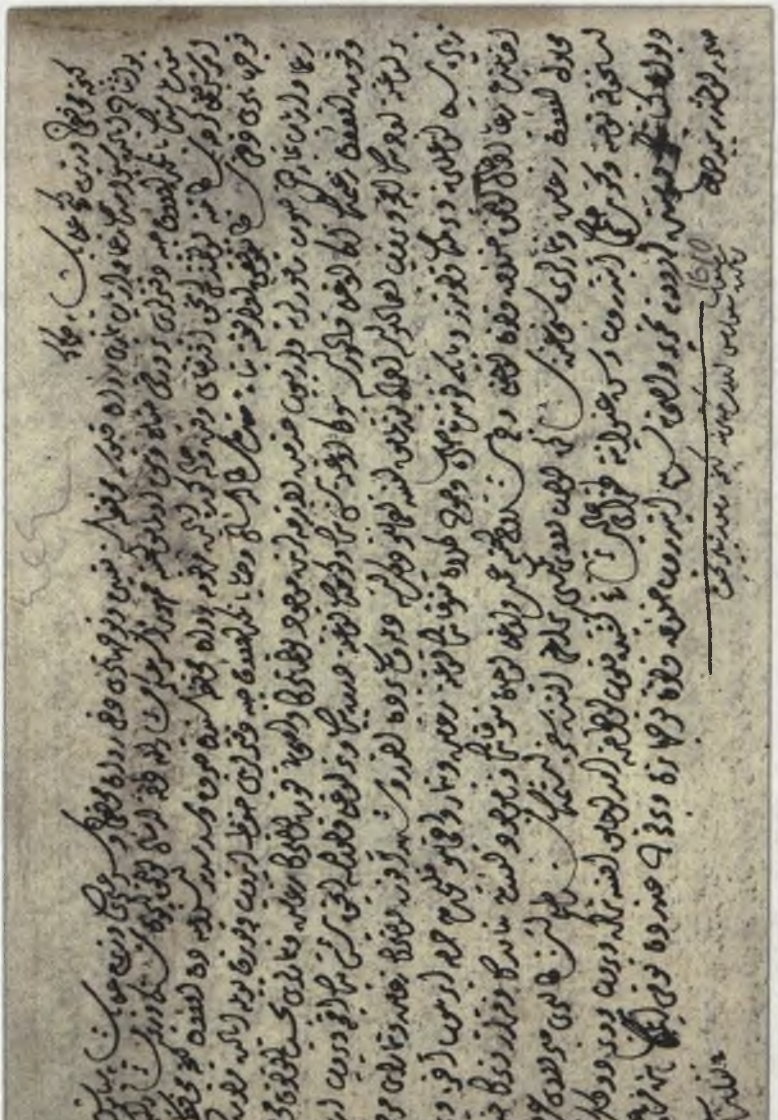

A. DVNS. MHM. d, 139/1609-1610

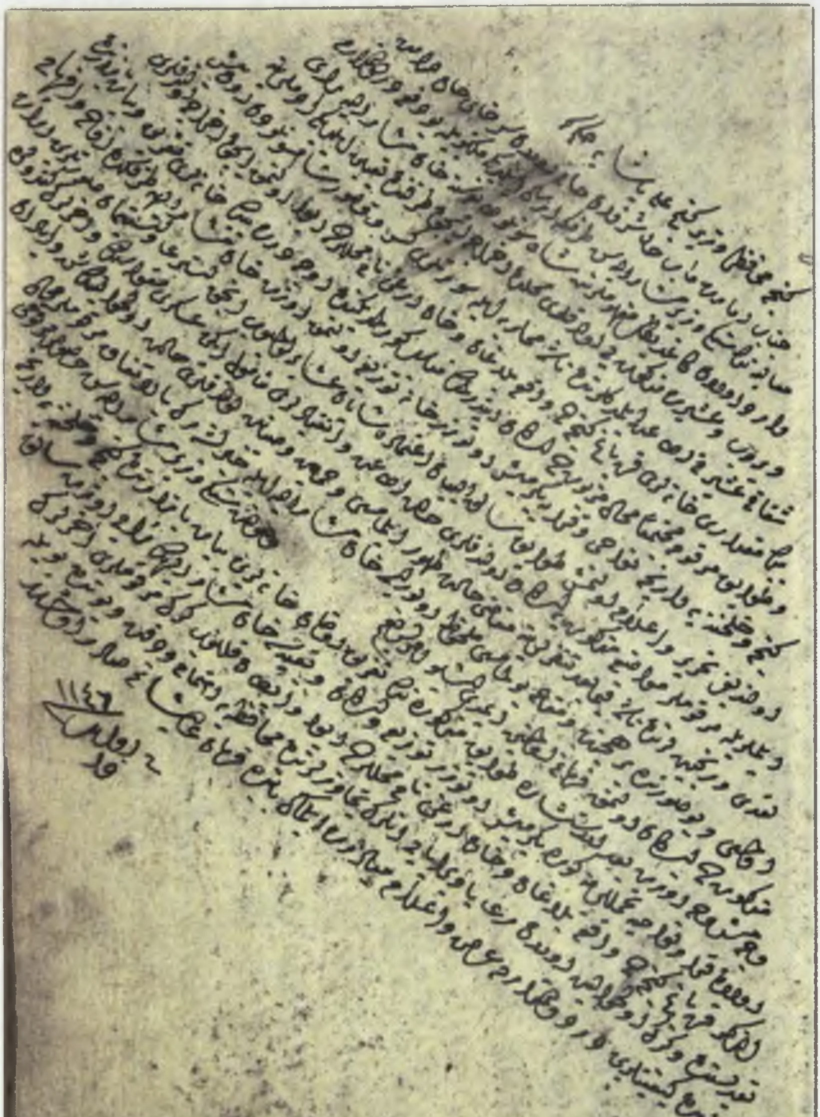

A. DVNS. MHM. d, 140/88

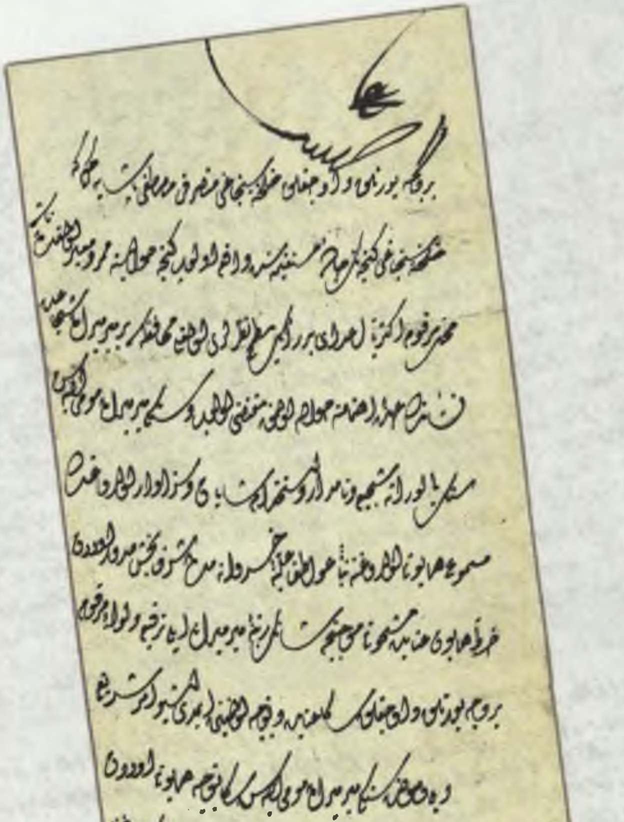

C. DH, 4189

A. DVNS. MHM. d, 140/725

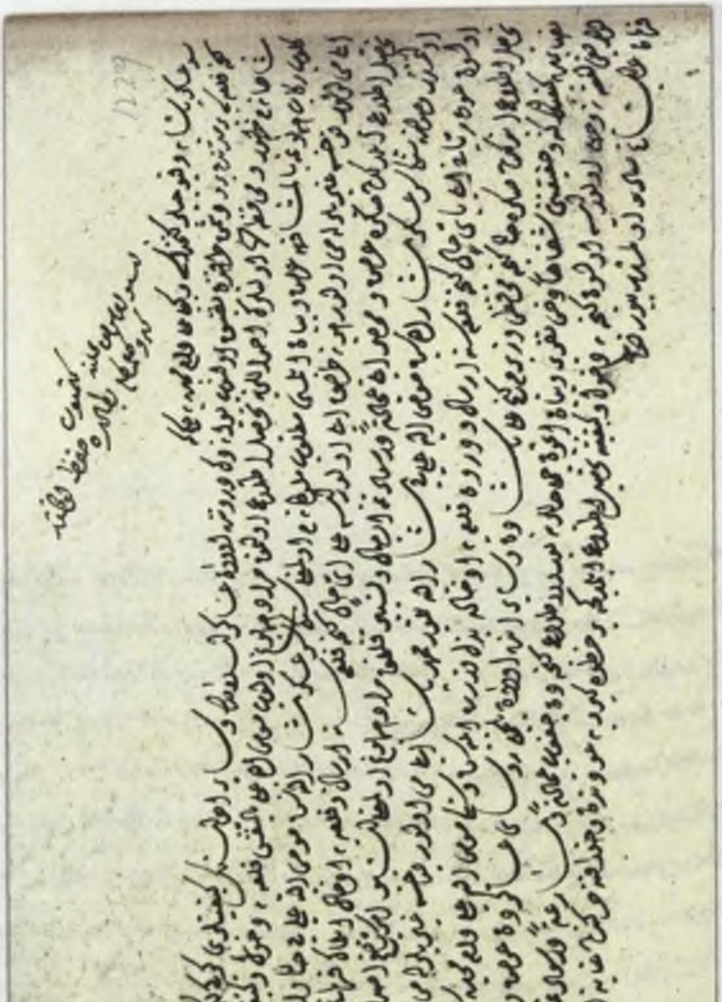

A. DVNS. MHM. d, 140/1229

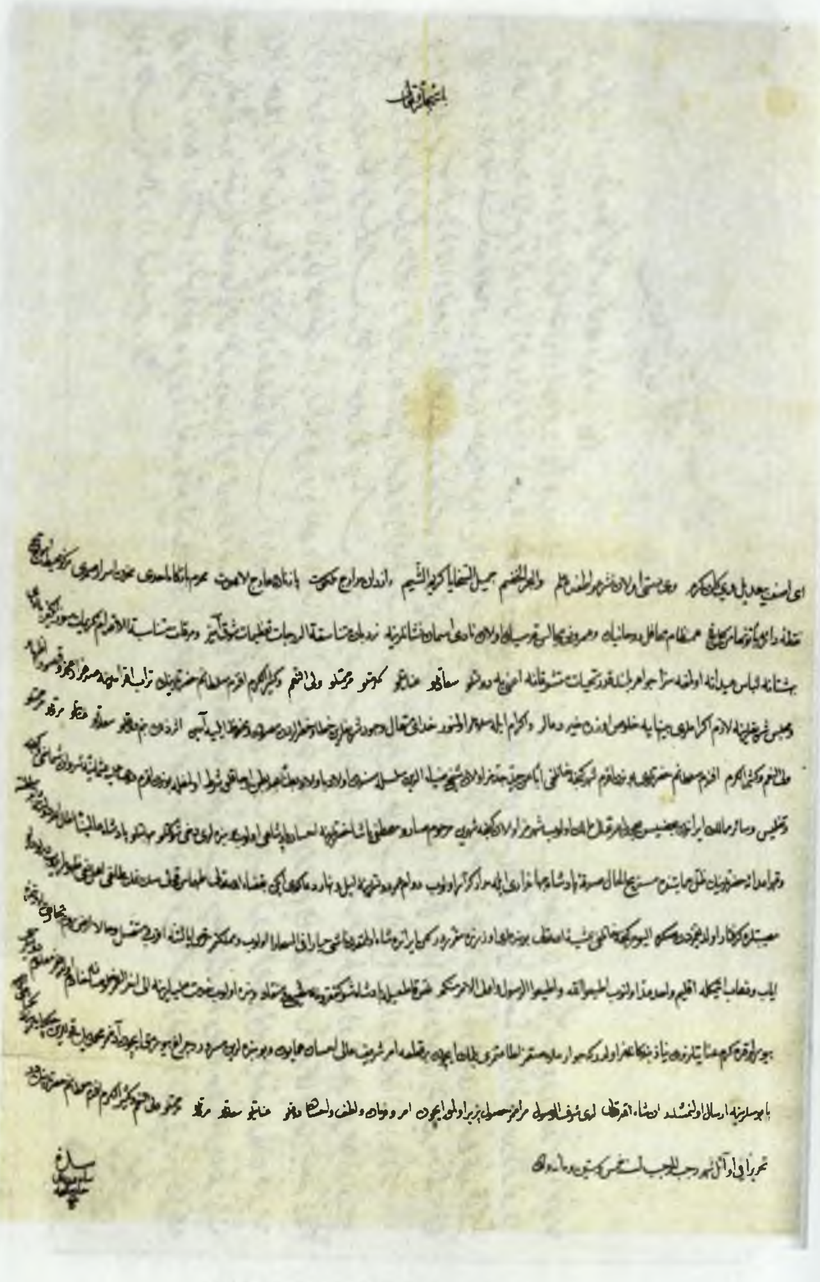

تحريرا في أوائل شهر رجب المرجب لسنة خمس وستين ومائة وألف

طرف صدر اعظمی‌یه گنجه خانی شاه وردی خان طرفندن وارد اولان مکتوبك خلاصه‌سیدر

١٦٥/١١٢

[illegible]

بوندن اقدم شهر گنجه خانلغی آبا عن جد جدمز اولان شیخ ضیاء الدین سلسله‌سنك
اولاد باولاد بطناً بعد بطن اوجاقلق شرطیله اولمغله بوندن اقدم دولت علیه
شروان تماملغی و گنجه و تفلیس و سائر ممالك ایرانك بعضیسنه مالك اولوب
شهرمز اولان گنجه شهری مرحوم صاری مصطفی پاشایه احسان اولنمغله
بو بنده‌لری دخی ظل حمایت سلطنت سنیه‌ده مستریح البال و صدقهٔ پادشاهانه(?) ایله
مرفه الحال اولوب دعای دوام دولت علیه‌یه مشغول ایکن بقضای(?) الله تعالی طهماسب قولی
ظهور ایدوب دولو دولو مصیبتلره گرفتار اولدقدن صکره الیوم گنجه خانلغی عنایتیله(?)
تعالی بو بنده‌لری اوزرنده مقرر و لکن ایرانه شاه اولمامقدن ناشی حیران(?)
و سرگردان اولوب و مملکتمز قارص ایالتنه اقرب و متصل اولدیغنه بناءً حالا
ارضروم تجارلری و لایزال ایاب و ذهاب ایدوب اقلیم واحد عد اولنمغله هم
اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم نص قاطعیله پادشاه شوکتمقرون
حضرتلرینه مطیع و منقاد و بنده اولوب خدمت علیه‌لرینه الی آخر العمر صادقانه
خادم اولدیغمز معلوم عالی بیورلدقده کرم و عنایتلرندن نیاز اولنور که جواد ملو[illegible]
اطاعتمزی بیلمك ایچون بر قطعه امر شریف عالی احسان همایون و بو بنده‌لری
مسرور و چراغ بیورلمق ایچون آدمز محمد بك ارسال اولنمشدر مرام حصول پذیر
اولمق امر و فرمانلرینه منوطدر

HAT, 5/153, 7/224

C. DH, 11041

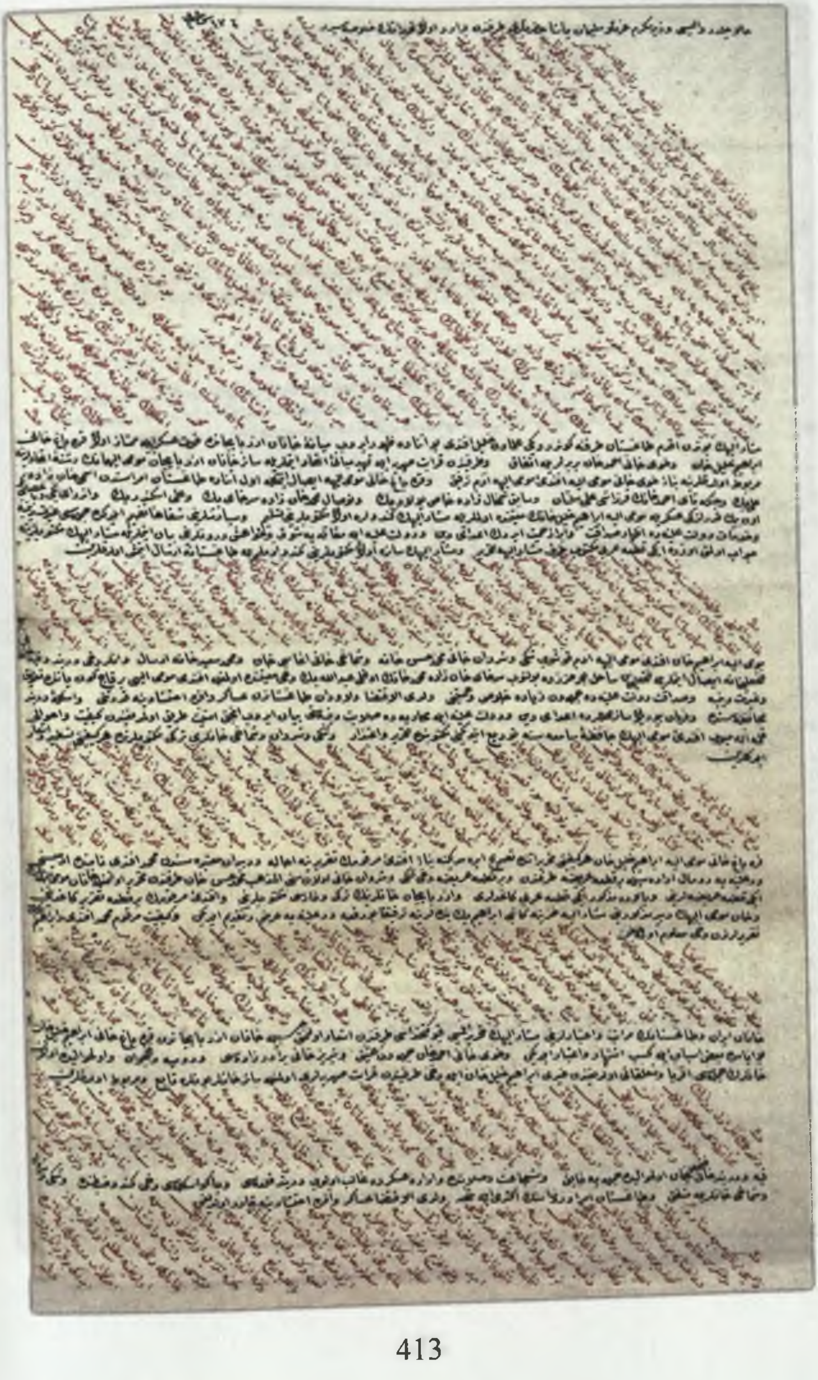

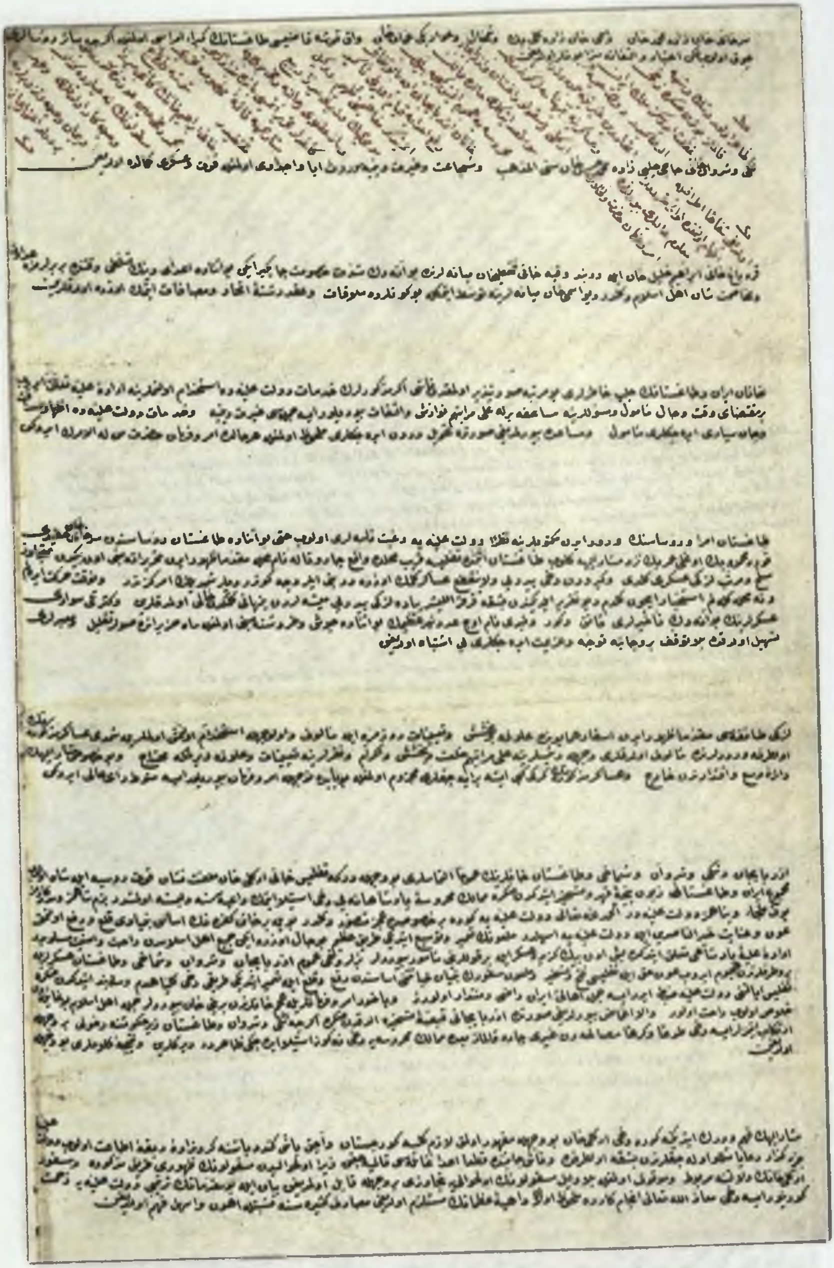

[illegible]

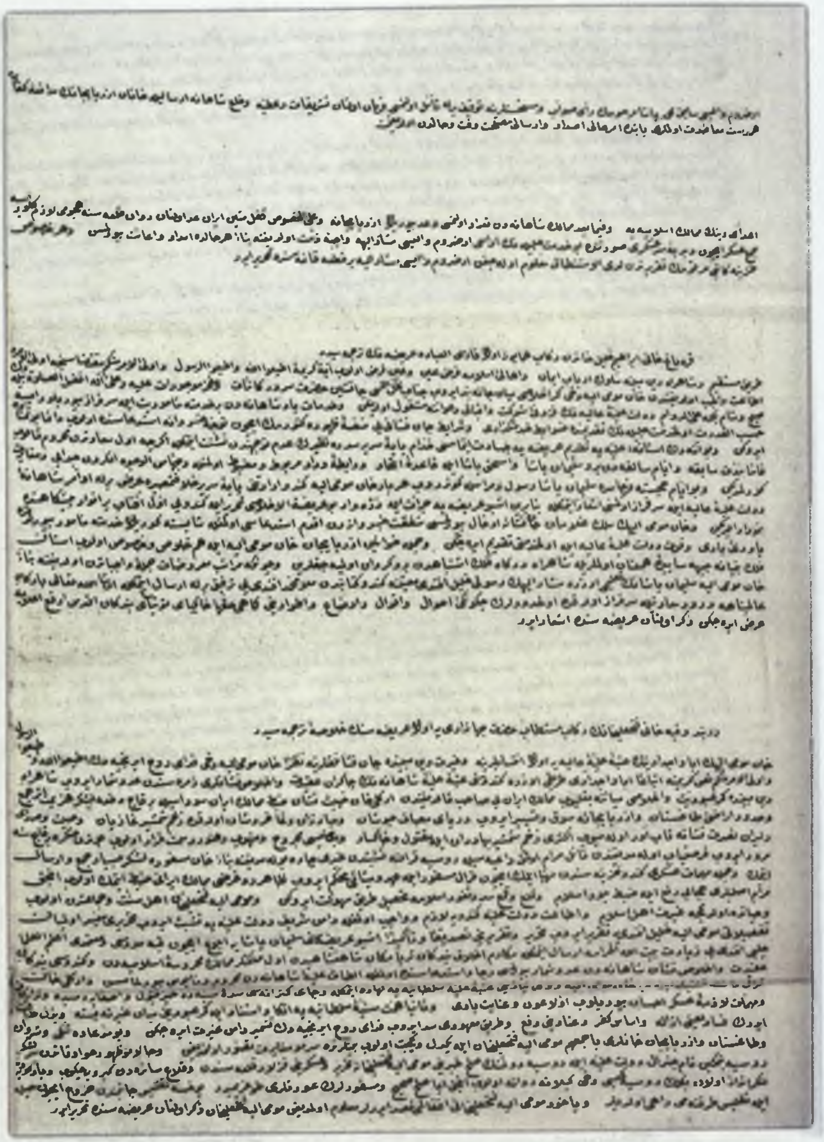

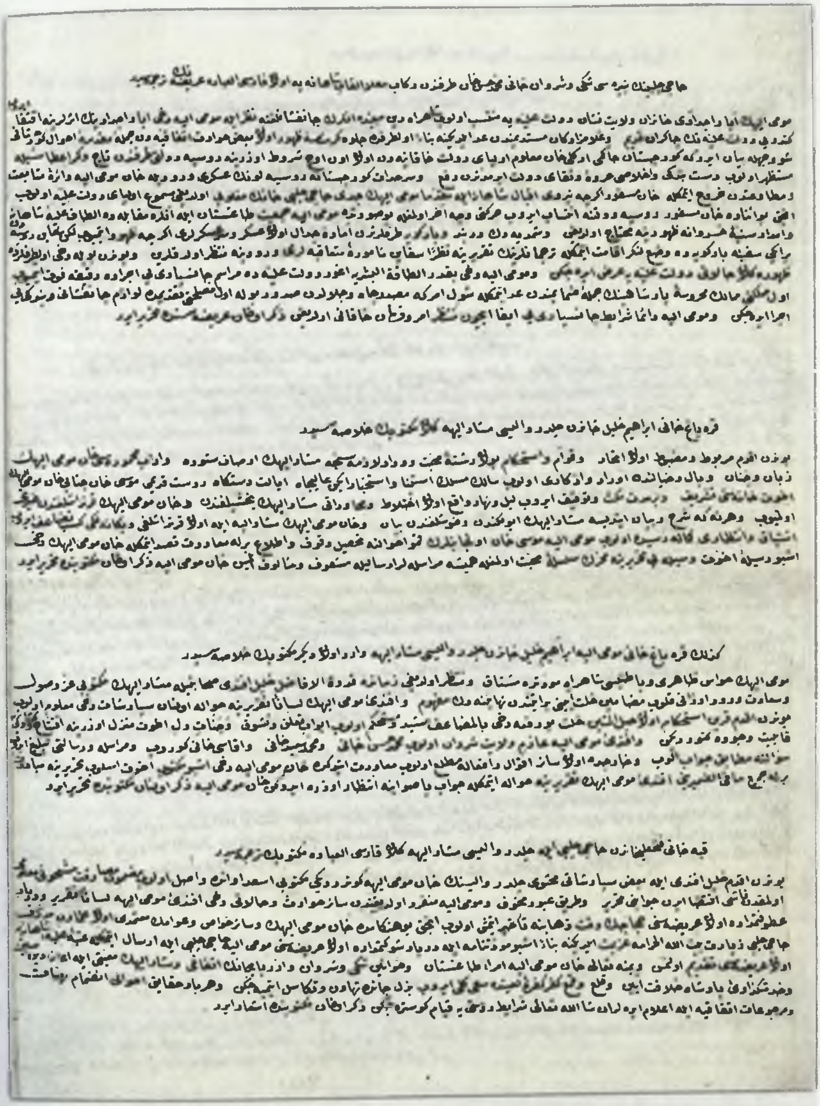

حاجی چلبینك نبیره سی شکی و شروان خانی محمد حسن خان طرفندن رکاب معدلت انتساب شاهانه یه اولان عرضحال عباره عربیه سنك ترجمه سیدر

[illegible]

قره باغ خانی ابراهیم خلیل خاندن حیدر والیسی مشار الیهه کلا مکتوبك خلاصه سیدر

[illegible]

کذلك قره باغ خانی موسی الیه ابراهیم خلیل خاندن حیدر والیسی مشار الیهه وارد اولان دیگر مکتوبك خلاصه سیدر

[illegible]

قبه خانی مصطفی خاندن حاجی چلبی ایله حیدر والیسی مشار الیهه کلا فارسی العباره مکتوبك ترجمه سیدر

[illegible]

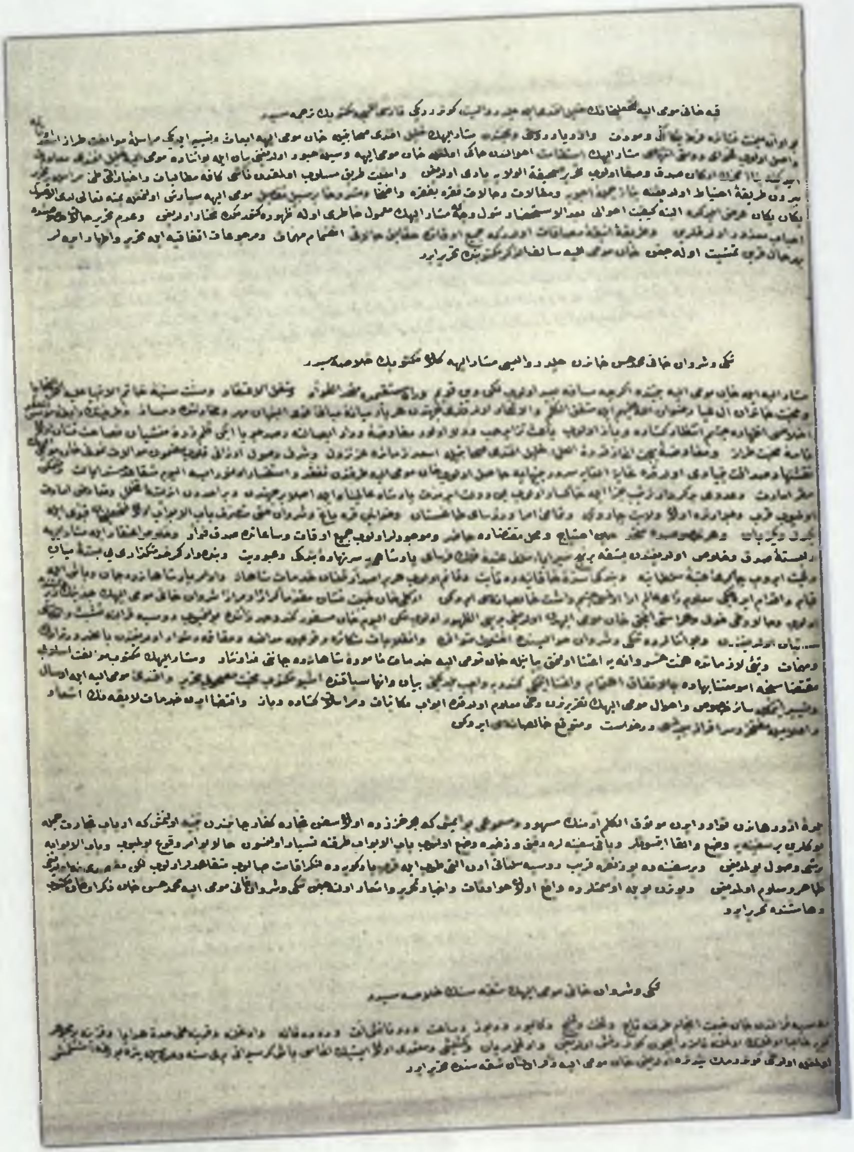

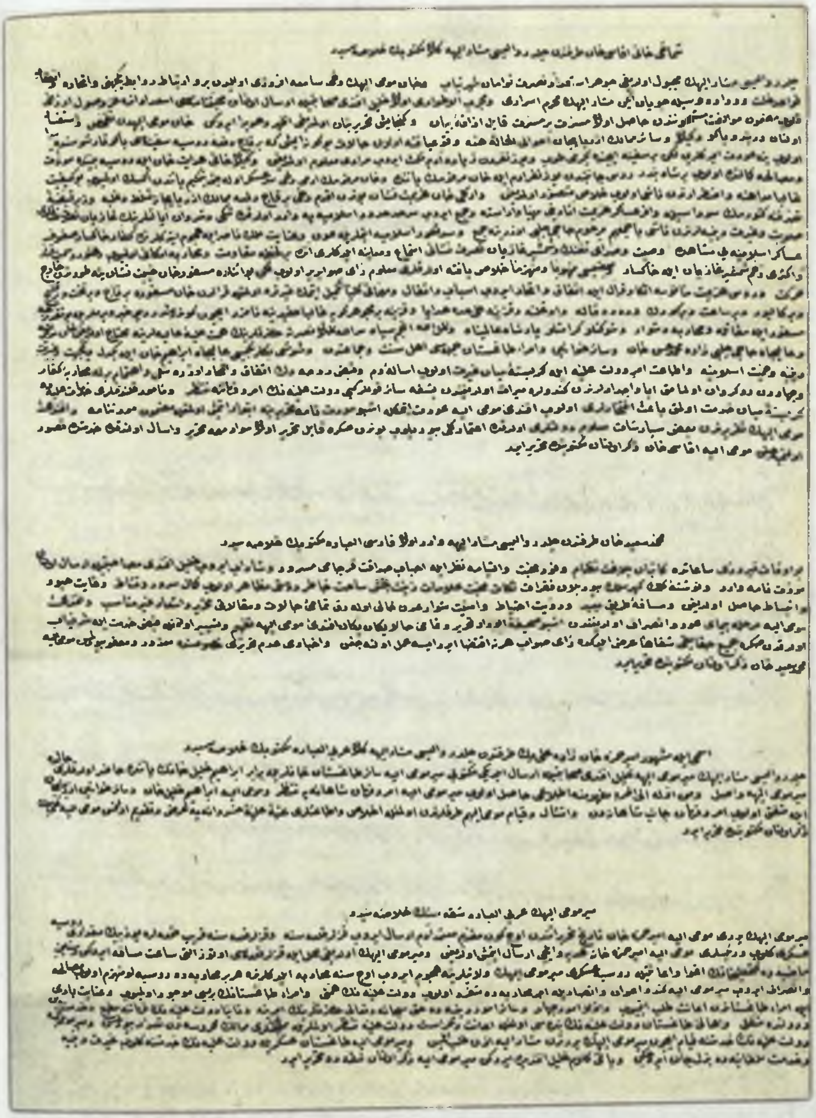

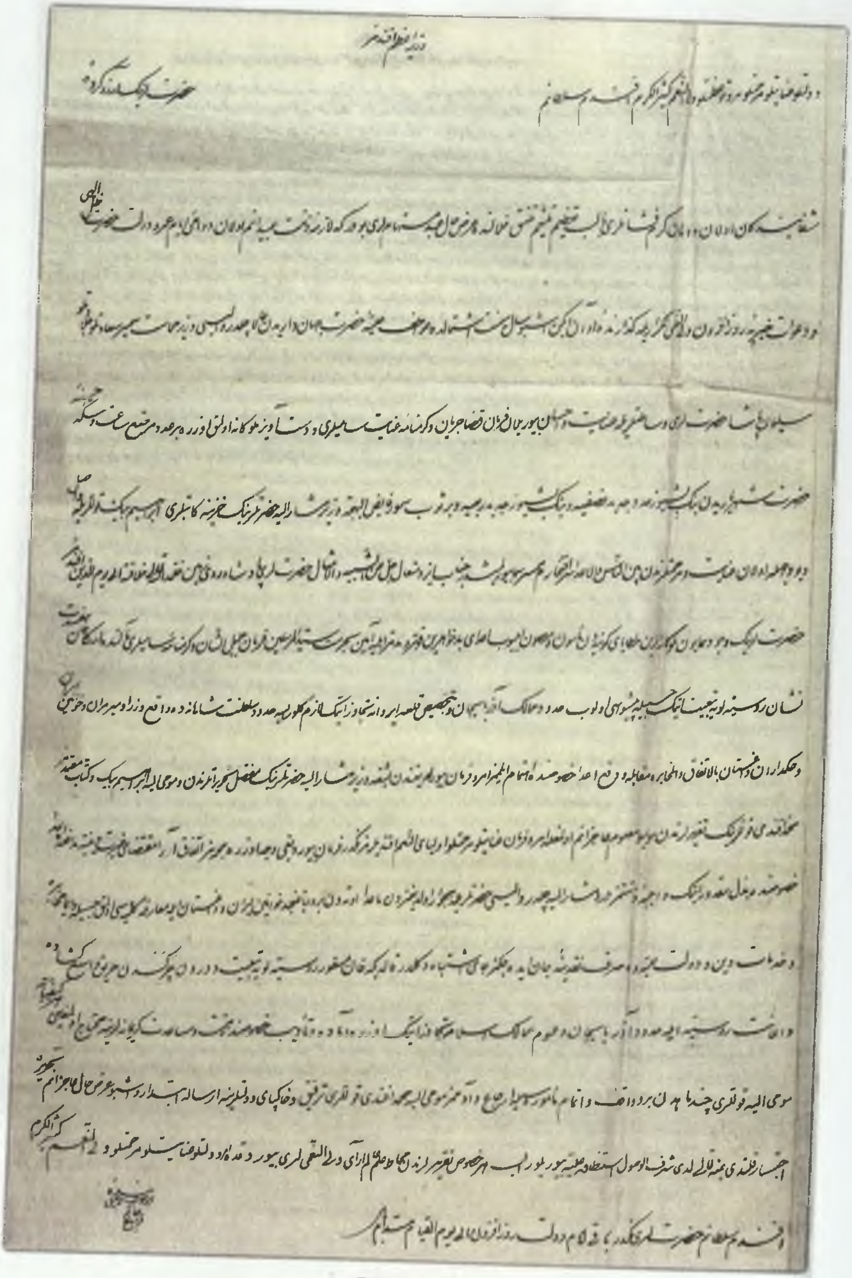

HAT, 3/73

المعین

[illegible]

عالیجاه معلی جایگاه دولتلو اقبالهمراه دولتلو سعادتلو مروتلو مکرمتلو رأفتلو پدر والاجاهم سلطان [illegible]

مراسم توقیر و احترام برلر جواهر دعوات خالصات اصابت مقرون ودرر تحیات صافیات اجابت نمون اتحاف و اهدا اولنقده [illegible]

[illegible]

HAT, 4/94_L

سلام

حضرت مرشد شاغ اولسون

دولتلو عنایتلو مرحمتلو افندم

عرضحال قوللری اولدر که اکر الطاف و کرمانه قوللری احوالنده شو آل شریف سپو رو کوزرا مرحوم و مغفور صاحبقران

ملکسیاس مغفور آبیدر شول ارکجی ضلالت نشان روسیه کوزه سنه تابع اولوب برابر روسیه چسکین کوتوروب

ایلر محاصره ایدوب اطرافنده اولان قریه لری خراب جدارلری هدم و آغاجلری قطع و آتشه یاقدقده توفیق باری

دولتلو عنایتلو مرحمتلو محمد حسن خان افندمز اولوب اولطرفده بیز افندمزک طائفه‌لری ایرلی سوریجی

جانب حضرتلرینه رجوع ایتدیلر و عسکرلری منحل اولدیغندن ... معاونت اولوب بیز افندمز

طرفنده اعانت و مددکار اولوب اهل کافردین بو اسلامه ظفریاب اوله رز و بو ماده عرض و نیاز ایدرز

شول کافر روسیه‌نک ایران طرفنه وار ایتمده ایکی قاپو وار ایکی ... و باعلو در بریر بند طرفنده که جزئی قوتیدر

بو طرفنده که شدتی بونک ضعیف کوروب ایتدیکه فرصت بولوب اسلامیه غلبه ارادن کتوره بیلز اوچ اسلامیان اولدیلر کرال الوراق

وندار لوقده بریرنه همت ایدوب یاردم قیلار و بو روحی عرض اولدر که هر کاه الطف ایدوب ایسه

اولنور دولتلو شاهک شوکت و قوت بلا سر کرده لری که عالیجاه محمد سعید خان و ابراهیم خان و آغا محمد خان و آننده غیریلر

تماماً سوزلرین بر قیلوب که کرا اسلامیان طرفنه شول کافردن عسکرلرله حادثه یوز ویره عموماً اعانت ایدرلر

افندمز حضرتلرینک خدمتنه اولدرکه بیز اردی شول جانبنده اعانت اسلامیه ایدوب یاردم ایده بیز ان شاء الله

بو بابده وجه مرزا اولمیه جقدر قدر ایه ... و تمامیدر

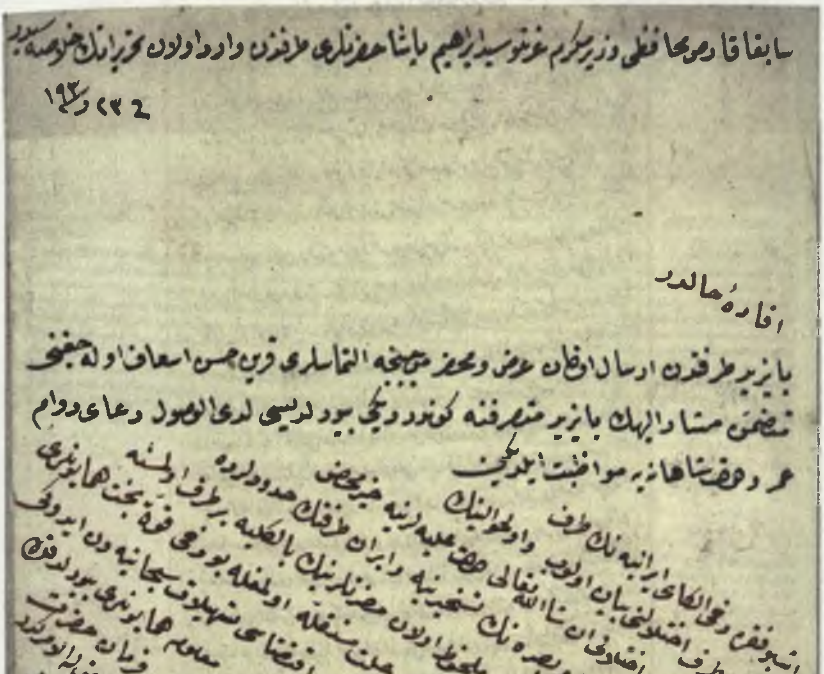
سابقا قارص محافظی وزیر مکرم عطوفتلو سید ابراهیم پاشا حضرتلری طرفندن وارد اولان تحریراتک خلاصه سیدر

۲۲ ع ۱۹۳

افاده حالدر

بایزید طرفندن ارسال اولنان عرض و محضر مضبطه التماسلری قرین حسن اسعاف اوله جغنی
متضمن مشار الیهک بایزید متصرفنه کوندردیکی بیوردلدیسی لدی الوصول دعای دوام
عمر و دولت شاهانه یه مواظبت ایلدیکی

[illegible]

بو اثناده شوشی خانی ابراهیم خلیل خان عساکر کلیه ایله قره طاغ خانی مصطفی خانک اوزرینه
هجوم و قره طاغ مملکتنی تمامیله ضبط و قلعه سنی اخذ ایتمکله مصطفی خان اوچ بش نفر
سواری ایله خوی خانی جانبنه فرار ایدوب الیوم خوی خانی احمد خانک یاننده اولدیغی
بایزید متصرفی مشار الیهه کوندردیکی قائمه سنی تحریر ایدر

بو ماده یه دائر کلیسا قلعه سی دخی شقه سنی بو وجهله تسطیر ایدر

HAT, 29/1387

دولتلو عنایتلو مروتلو عطوفتلو مرحمتلو ولی النعم کثیر الکرم افندم سلطانم حضرتلری
بوندن اقدم دربند خانی فتحعلی خان و شروان ولایتی خانی حسین خان ایله شوشه خانی ابراهیم خان
قره باغی ایله بیلرنده برقاچ سنه دن بر وجه عداوت شدیده اولوب مرقوم ابراهیم خان
مذکور حسین خانک اوغلی سعادت ایله یانته جلب ایتدکده اخذ و حبس و بر تقریب ایله
قره داغ و باکو خانلرینی دخی گرفتار ایتدیکی حسبیله موسی الیه فتحعلی خان و حسین خان عسکر [illegible]
ابراهیم خانک اوزرینه [illegible] اوزره [illegible] حسین خانک [illegible]
[illegible] بر وقتده موسی الیه حسین خان [illegible] قتل [illegible]
عرض اولنمشیدی مرقوم حسین خان بو وجهله وفات ایتدکدنصکره ابراهیم خان [illegible]
[illegible] نظرعلی خانی عساکر کثیره ایله [illegible] دشت طرفنه [illegible]
ارسال ایتدیکی [illegible] نهب و غارت و مال فراوان ایله عودت
ایتدکده ابراهیم خانه غرور [illegible] بو اثناده تبریزه دخی اطاله [illegible] مرقوم
نظرعلی خانه [illegible] تقویت ایله اردبیل طرفندن تبریزه ارسال و تبریز خانی نجفقلی خانی
تضییق ایتدکلرنده [illegible] نجفقلی خان فرار [illegible] خوی [illegible]
احمد خانه [illegible] و نظرعلی خان تبریز اهالیسنی قلعه ده محصور و [illegible]
اولدقلرینه [illegible] چاکرلری خبر ویرلدیه تبریز خانی نجفقلی خان و خوی خانی احمد خان
بر [illegible] ارسال [illegible] توفیق و فصل خصومت [illegible]
[illegible] خان موسی الیه دخی مقدما دولت علیه یه [illegible]
میرزا نام معتبرینی مرقوم ابراهیم خانه ارسال و توفیقلرینی تحریر و تأکید [illegible]
ورود ایتمکله بو فقره عرض [illegible] چاکرلری [illegible]
[illegible] احواللری نه کونه [illegible] عرض و اشعار
[illegible] شروان خانی حسین خان ایله فتحعلی خان اوغلی [illegible] مصالحه‌لری خصوصی مقدما
دخی عرض [illegible] مطالعه [illegible] ظرفده
[illegible] حاجتلو [illegible] عرض و تقدیم [illegible] طرفده
صادق خان دخی اصفهانی ضبط ایدن علی‌مراد خانک [illegible] اوغلی جعفر خانی تعیین
[illegible] علی‌مراد خانک اوزرینه اولقدر عسکر و کردان و صادق [illegible] توجه ایتدکده
علی‌مراد خان اصفهانده اولان [illegible] و همدان طرفنه فرار ایله [illegible]
اختیار [illegible] صادق خانه توجه ایتدیکی چاکرلری خبر ویرلدیه
[illegible] ایران [illegible]
[illegible] حوادث و کیفیات [illegible] عرض [illegible]
[illegible] امر و فرمان دولتلو عنایتلو مروتلو عطوفتلو مرحمتلو ولی النعم
کثیر الکرم افندم سلطانم حضرتلرینکدر

HAT, 6/203_A

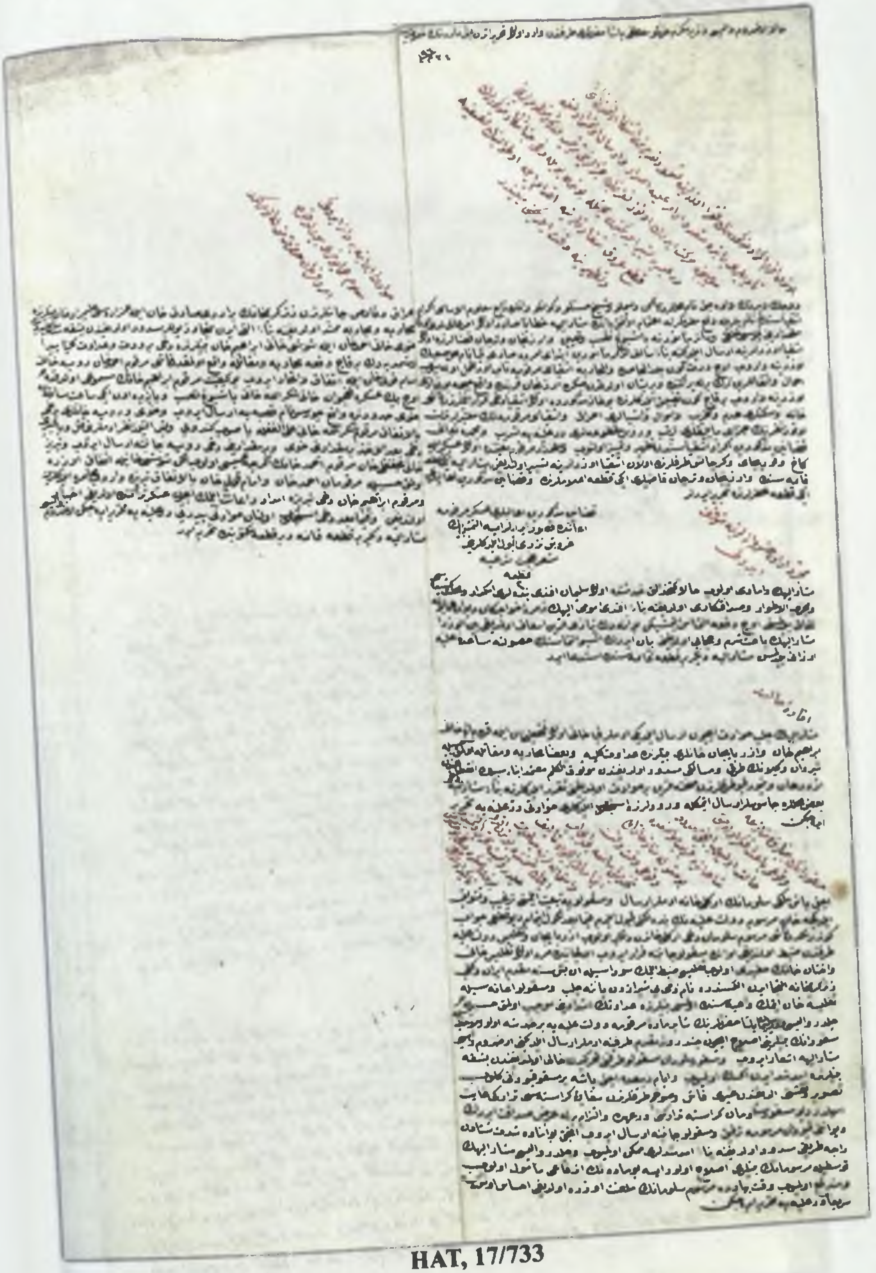

HAT, 17/733

سید ابراهیم افندی طرفنه

[illegible]

بایزید جانبی مضافاتندن تاخت و تاراج اولنان ایکی عدد قریه لرک حقیقت کیفیتی استعلام ایچون مشار الیهک کوندردیکی
دوان خانی حسینقلی خان کوندردیکی تحریرلری الوصول خان مرقومک ایشیک اغاسی حسین بک ایله مشار الیهه
کوندردیکی برقطعه مکتوبنده حادثه مذکوره دوان جانبندن اولمیوب قره باغ طرفندن ظهور ایتدیکی تحریر
و بو موجبله دخی تقریر و طرف مشار الیهدن و بایزید سنجاغی متوفی اسحق پاشا طرفندن برادم ارسالیله
حقیقت حاله تحقیق ایتدکدن صکره مال مغصوبی وارانک قره باغ طرفندن استرداد اولنه میدر مرقوم
بعد التحقیق فارس رفازداری حاجی ابراهیم افندینک تحریر ایتدیکی مکتوبنه جواب اوله رق خان مرقوم الیهک
تکرار ورود ایدن برقطعه مکتوبنده انواع اعذار ایله طرف دولت علیه یه اظهار صدق و عبودیت و مغایرتله
حرکتدن مباعدت و هر حالده رسوم مجاورت یه رعایت ایده جکندن قره باغ خانی ابراهیم خانه مکتوب
ارسال و کیفیت مذکوره نک اول جوانبدن ظهوری ظاهر اخراج ایده جکنی تسطیر ایتدیکی

بر منوال مشروح طرف مشار الیهدن و بایزید طرفندن برادم ارسالیله قرینین مذکورتینک اموال منهوبه لرینک
تحصیل و تخلیصه خان موما الیه تعهد ایتدیکنه بناء خصوص مرقومک بالمشافهه مذاکره سی ضمننده بایزیده
موما الیه مشار الیه ارضرومه احضار و ایشیک اغاسی مرقوم ایله بالمواجهه طرفینک منازعه لرینه نظر
خان موما الیهک اعذار و التماسنه مبنی اطفای اتش شورش و فساد و ازاحه غبار ضمننده ایالت ارضروملی
چاوشلر کتخداسی عثمان اغانک مرقومه ترفیق و اول امرده بایزیده وارود معرفت شرع و محکمه ده حقوق
حقوق و زیاده تحریر اولنمیه رق اموال منهوبه نک دفترینی اخذ و بایزید اهالیسندن دخی بایزیده
استصحاب و دوان طرفنه وارود خان موما الیه معرفتیله اموال مغصوبه وارا و قتل ماده لرینه نظام ویرلد
اورده بولنان تحریر و بو وجهله موما الیها ارسال اولنوب ایدوب ایکن بایزید حوالیسنده واقع رمضان
طالفه سی جاریه نقض اسب و حیوانات سرقه ایدکلری منعکس تحریرات ظهور ایدوب ایشیک اغاسی
مرقومدن استفسار اولندقده بو خصوص دخی دوان طرفندن ظهور ایتمشدر بو ماده نک حقیقتی
بعد التحقیق استرداد اولنه جغی مقدم و موخر غصب اولنان اموال و اشیا و اسب
و حیوانات استرداد و اسیرلری تخلیص و ماده قتل دخی برنهج شرعی صورت حسنه یه افراغ و بو وجهله تاکید
مساله یه دقت اولنمق ایچون چاوشلر کتخداسی ایشیک اغاسی مرقومه ترفیق و منوال محرر بایزیده وارد
روانه قلنمق اوزره ارسال و خان موما الیهه دخی دوستانه مکتوب تحریر و ابعاث و فیما بعد جوار سالمه
حدود ارازینه تعرض ایدلمامک خصوصی بایزید متصرفنه تنبیه و تاکید قلنوب اشبو وجهله عون باری ایله
بو حادثه نک تنظیم و تمشیتنه مبادرت ایتدیکی

ابهک
بالوده ذکر اولندیغی اوزره بایزید ماده سنه نظام ویرلدکدن صکره مشار الیه دفتردار موما الیهی محرم سرد
مرقوم ایشیک اغاسی ایله مجلس مذاکره یه دعوت و اشبو بایزید ماده سی دخی استدعاسنه بنا بو وجهله
[illegible] سنه ده بو [illegible] اظهار ایدکلری صورت دکی جهتله
[illegible] طرف سلطنت سنیه دن شروط مسالمه یه [illegible] اعتقاده شایان
سند قوی اعطاسیله دولت علیه یه اعتماد و [illegible]
حدوده طرفینک استقباح بوکونه فتنه یه جسارت ایدرک رفته رفته نایره فتن و فساد مشتعل
و دنیانه کش اوله جغی ظاهر اولمغله طرفینک امن و اسایش حسنه وسیله اوله جق رسومات حسنه یه
ربطی توجهیله در دو مشار الیه استفسار ایتدکده اذربایجان خانلرینک دوزنلری و کتخدالرینک ایچی
اوکلیخان اولمغله خواتین مرقومه اوکلیخانه اعتماد ویردلر و اوکلیخان دخی دولت علیه یه کرکی کبی
و کرکی سند ایله اعتماد ویرد و بو صورتی خان ایله مذاکره و اذربایجان خانلریله اتفاقا تعیینه اوله
تعهد ایدرم دیو ایشیک اغاسی مرقوم تقریر ایتمکله مشار الیهک ارباب وقوف ایله اولان مذاکره و تدبیرینه
دخی موافق اولدیغی

ایدوب عداوت وعناد ودروغ امیز کلاملری معلوم بیورلیه چه قدر آدم کوندرلکه ساعیبوده دیوارلرواده
بودوستلری دوستلقده راسخ دم وطریقه مواثقده ثابت قدم خصوصیده همه اوقات ابواب مرابوت
وبکاتبه مفتوح بیوربه حقایق حالت خبرتب عموما خصوصا اللهی اقتضاسیه تحریر بیورلیه بقونه علیکو
اقتضاسیه یرا اولور

عالیجاها جلادت وشکاها دوستا اخا
بایزید اهالیسنک امانی خصوصنه عالیجاه سعادتلو پاشا حضورندن بجودیه روانه اولدقدن صکره ابراهیم خانک مکتوبی تحریر
وارسال اولنوب اشبو مکتوبکزک تحریرندن صکره حوالی وارد اولمغله مکتوب مرقوم اشبو مراسله مزه الصاقا طرف حضور
عالیلرینه ارسال اولندی تا که معلوم اوله که اسحق پاشا نه صورتده اسیلالیگکده بوندن صکره جنابکز مختارلردر

بعد الالقاب
معلوم رای عالی اوله که بوادن مقدم نشاهده مرحوم قوم مضان حضرتی نشانلری اولوب مراسله محبت امیزلری محبوبمز
ارزانی بیورب صحت وعافیتلری بخبر اولمغله سرور غیر محصور حاصل اولمشدر بایزید قریه لرندن اکثر قریه تلف
تاراج اولدیغی بیان بیورلوب بایزید اهالیسنک استیمانه نظراً بو ولایت اهالیسی بو مقوله حرکته متصدر
اولدقلری اقتضا دیرولمش چونکه اول عالیجاه بو طرفلرک احوال کیفیاتندن بیخبر اولوب اولیه که بنده مطلع
دکلز ابراهیم افندی وقادرملک عظماسندن استفسار بیوریه که جمله بو حوالی احوال واطوار وکیفیاتی
دیو دوستمز بک وبو ولایت اهالیسنک حاللرندن خبردار ودرر قریه باقی ابراهیم خانک مردانکی اولدیغی
بیشتاه یکسنه اولوب دائما معرکه که برلک وخصوصا اکثرلکی معتاد ایتمشدر نیچه مدت بو طرفلرده قتل
وغارته متوجه اولوب بو ولایتلری تخریب ایله کندودرانه اسیدجی کلوب اروپ نهب وغارت مرتکب
اولمغله اتمامشدر بو دوست دخی اشتباهکز برفوع عساکر روم ازمانی اولقوایعنک سز اگر ایچون معاریر
ومشوارعنده مهیای کمین کمین اوله رق تعیین ایدلمیه بناءً پای شوریسلری بو طرفده مقطوع ورست بر اولور
محروم وممنوع اولوب چاره لری طریقی مسدود اولمغله عادت قدیمه لرینه نظراً دست تعدی دخی غیر محلاره
دراز ایدوب بو کونلرده اهالی بایزیدی غافل بولوب اکثر قریه لری تاخت وتاراج ایدوب غیر شوال طریقلرند
عودت ایتمشلردر بو خبری استماعدن صکره دوستلق والحوالی حسبیله اسحق پاشایه آدم کوندروب کنه و
دملرندن رسمی تسلیم ایدوب بوخیرخواه دخی قره باغه عازم اولوب اموال منهوبه یی استرداد بر اله جم
بو ولایت اهالیسنک دامن حاللری بو مقوله لوث نهبت ایله آلوده اولمشدر مومی الیه اسحق پاشا بو خصوصه
اعتنا ایتمیوب جواب ناموجه کوندرمشدر چونکه جنابلری اولطرفه تشریف بیوردیلر هر ماده که وقوع اوله
صدق وکذبینه اهتمام بیوریه که عث بو میانه ده فتنه وفساد حاصل اولمیه وظاهردر که بو مقوله
خصومات ایچه دوستلری مقتضی ایچیه لر مادامکه بو دوستلری مال واسرای مخوبه یی بو کار شوره متصدر اولوب
ابراهیم خانک پاشاهدن استرداد ودفع محنت ایچیه ایرادنت حاصل اولماز بناءً علیه جنابلری اول طرفدن
بر آدم تعیین ایدیه لر ویا خود اسحق پاشایه اراده لرکه بو خیرخواه طرفنه بر آدم کوندره که ابراهیم خانک
یاننه ارسال بر اله مال واسرای مخوبه یی استرداد ایدیه لر رفع مظنه بر اله ایرادنت وطلب نهبت حاصل
اولمیه بزم صدق وکذب کلامز ظاهر اوله وبو دوستلکمز معلوم ومحقق ورای عالیلرینه پوشیده دکلدر
وکلا که بو دوستلری پروفنده بو ایه اعاله راضی اولموب خلوت بو یه دکلی وسابق سلم ومصالحه
حرکته مرتکب اولموب بو ولایت اهالیسی نه جرأت ایتماز لرکه بو دوستکزک اذن ورضاسی اولمدیجه
بو مقوله حرکته مباشر اوله لر وابراهیم افندی وسائر عظمای قادرملک کاچنلی بو معنایه مطلع اولمالرچه
استفسار بیورملو وایسه بو حالک حقیقتی منکشف اولورکه اسحق پاشا واهل بایزیدک کلامی بو دوستکزک
حقلرنده محض خلوت ودروغ وتمع سمعاری تونده قومغدن فرق وعدن بو مقوله نسبت بو دولت بیست
اهالیسنه ناروا اولوب بو حرکت شنیعه احبا حضرتلرینه کوزه عرف واقتراد در اکر جزئی غفلت حاله ملی جود ایلر
صورت مقدمه معلوملری بیوریلور وسائر احوال اینلده الغاسی جنونکه سیارق ارتمشدر ان شاء الله
حین حضورده افاده ایدر

HAT, 17/747

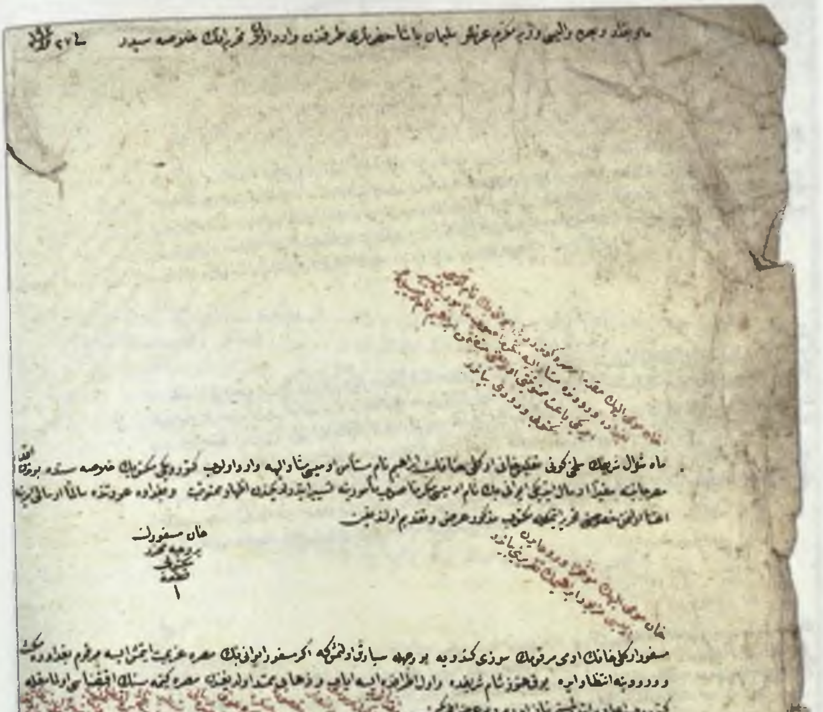

[illegible] والیسی وزیر مکرم ... سلیمان پاشا حضرتلری طرفندن وارد اولان تحریراتک خلاصه سیدر [illegible]

[illegible]

[illegible]

اولو موصل ایالتی توجیه بیورلشدر وزیر مکرم حرمتلو مصطفی پاشا حضرتلرینك مقدما موصله کلدکلری استغنا و استعفا اولندیغی وقتا با موصل
مکر و حیله‌لری معلوم اولوب احباب وزرای عظامدن حسن امتزاج [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

اقتضاسنه کوره اجراسنه [illegible]

ماوراء دیاربکردن سودجی عشیرتنك حکومتی فی الاصل مقید اولوب بو اراده دخی ماذکره متعلق سودجی بککی کندویه توجیه [illegible]
[illegible] عدم انتزاع [illegible] ظاهر [illegible]
[illegible] سودجی بککی اوزرندن رفع ایله [illegible] توجیه [illegible] رأی عالی [illegible]
[illegible] رفع اولنمق [illegible] ملاحظه سیله بو وجهله تحریر اولنمش [illegible]
[illegible] تحریریدر

تفلیس خانی ارکلی خاندن ارسال ایلدیکی ابراهیم نام کمسنه نك تقریریدر

[illegible]

مسقوله ایله زنگی میانه سنده [illegible] ودائما طاغستان اراسنده محاربه لر واقع اوله کلمش زنگی طائفه سی تفلیس [illegible] تابع
[illegible] اطفالنی نهب واسترقاق ایده کلدکلرندن ارکلی خان دخی زنگی طرفندن [illegible]
زنگی [illegible] خانی [illegible]
[illegible] مسقولویه [illegible]
[illegible]
[illegible]
عبور وتفلیس اوزرندن مرور [illegible] ارکلی خان ایله بالمراسله محاربه وتصمیم اوزره اولدقلری

[illegible]

ارکلی خان ظاهرا وباطنا دولت علیه نك صداقتکاری [illegible]
[illegible] نادرشاه [illegible]
[illegible] ایران [illegible]
[illegible]
[illegible] ایران [illegible]

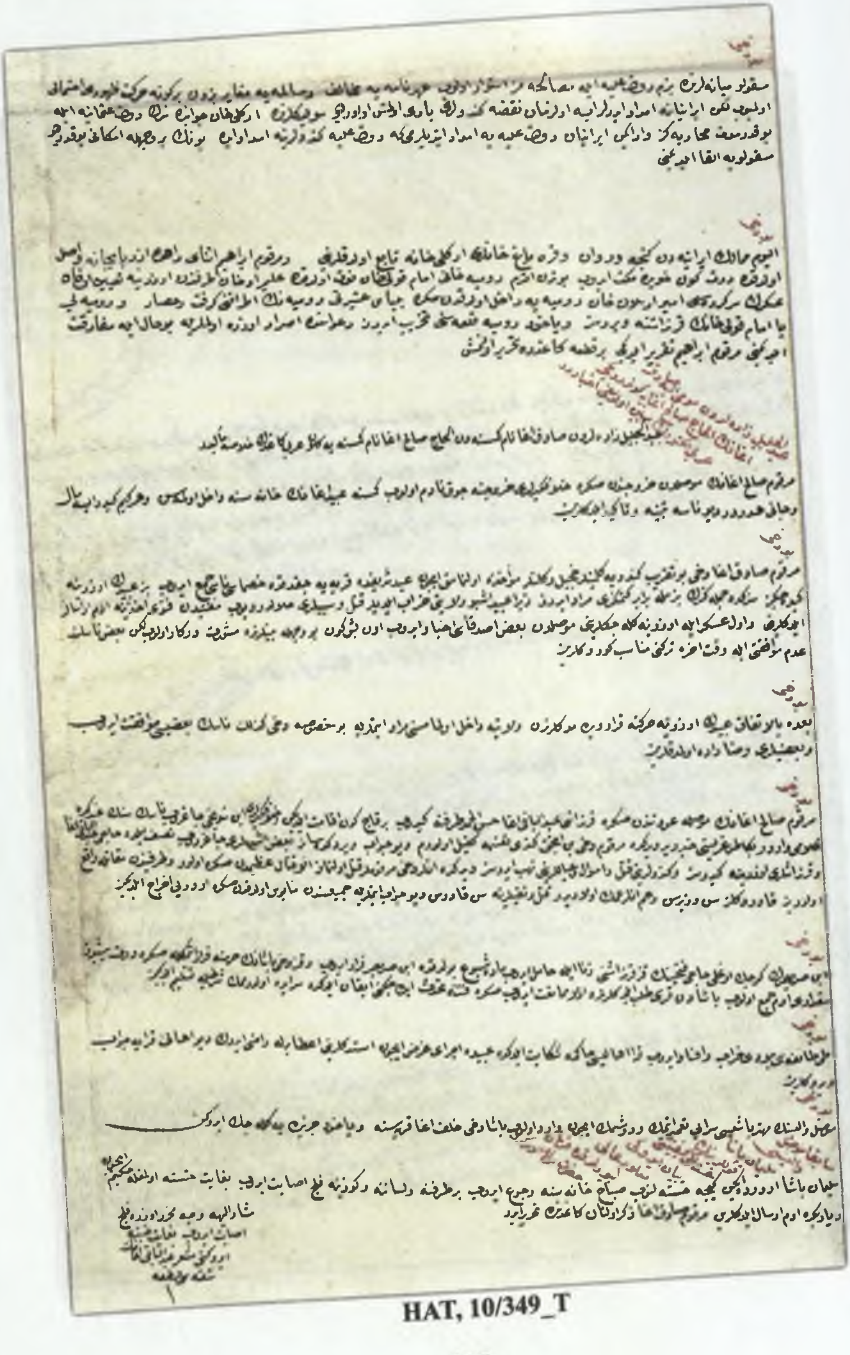

HAT, 10/349_T

دولتلو عنایتلو مروتلو مرحمتلو عاطوفتلو ولی نعمتم کثیر الکرم افندم سلطانم حضرتلری

بو دفعه قپو کتخدامز توفیق سعادتلو چلبی افندی بنده لرینک چوقداری قوللریله شرف وریز صدور اولان بر قطعه مفصل قائمه
عنایتنامه ولی نعمانه لرنده بو اثناده طائفه روسیه یه متابعت و استناد ایدن تفلیس خانی ایرکلی خان ایله سلومان
خباثت نشانک دقایق حقیقت حال و حرکاتلرینک الکتوری ظاهره اخراجی بو قوللرندن مطلوب بیورلدیغی و سریعاً و عاجلاً
معتمد و صحیح نشان جاسوسلر ارسالیله قطعا ریب و اشتباه قالمیه جق و اعتماده شایان اوله جق وجهله الحالة هذه
خانان مرسومانک و روسیه لونک اطوار و حرکتلری نه وجهله در تصحیح و تحقیقنه مبادرت اولنمسی و قبه
خانی فتحعلی خانک مقدما مکتوبیله تحریر و انها ایدوکی شهزاده عباس میرزانک کیفیت و حقیقت حالی تصحیح و تحقیق
خصوصی و لزکی طائفه سی اهل اسلامدن اولوب اوته دن برو دولت علیه نک خدمتلرنده بولنمغله حسبیله طائفه
مذکوره نک لدی الاقتضا بنه خدماتده بولنمغی ملحوظیله طائفه مرقومه دن طرف بنده لرینه وارد اولان نمره
ذو المنوب از دل و جان خدمات دولت علیه ده ثبات و قراراریله قیام ایلملری اسبابنی تنظیم و استحصاله
اهتمام اولنمسی و اطراف و انحاییه مذلکاه تیقظ و بصیرت ایله تحریر و تقویه لری بالامر عالی عهده چاکرانه مه
حواله بیورلدیغی حسبیله وارغور و قرنوس و اخلکلک قلعه لرینک تعمیراتی اوزا تماموِ و نه وجهله ممکن ایسه
اسباب تقویه لری استحصالنده قصور اولنمیوب حالا نه وقت اولنور و اقتضای وقت و حاله کوره هر طرفک
محافظه سنه باخصوص قارص محافظی وزیر مکرم سعادتلو خلیل پاشا حضرتلری بنده لریله مخابره قارص قلعه سنک
دخی موجب استحکامی اوله جق حالاتک استحصالنه صرف وسع و مکنت اولنمسی و ایران خانلری مومن و موحد اولوب
دولت علیه ایله اهالی ایران جنسی جهت وحدت اسلامیه جامع اولمقدن ناشی یکدیکره اعانت ایله حمایه بیضه
اسلامیه از دل و جان نثار نقدینه قدرت و شعار اسلام ایله متلبس اولنمره واجبه ذمت دیانت اولدیغنه بناءً
خانان ایرانیه نک حطام دنیا یه طمعاً زمره مشرکینه متابعت ایتملری مقتضای دیانت و حمیتلرینه مغایر
اولدیغی جهتدن طرف بنده لرندن دخی اول مقوله لره نهانی مکتوبلر ارسالیله امر دینده متانت و تقویتلری حالاتنک
طرف اخره سرزنشه و ترمیه جلب وجهله افاده و اشعار اولنمسی و مقدما خاکپای عالیلرینه تقدیم اولنان معروضات
بنده کمزده الحالة هذه سقولودن تفلیس جوانبنه کلمش اولمیوب و ایرکلی خان سقولویه تمایلدن نادم اولوب
مدافعه قیدنده اولدیغی و خان مرسومک سقولودن تبریه دقت اوزره اولدیغی و تبدیلک احوالنده بر خائنه
اولدیغی مسطور اولمقدن ناشی بو دفعه معروضات بندکی ایله عرض اولنان حوادثک جنسی توفیق ممکن اوله جغی
و هر حالده عاقلانه و حکیمانه حرکت برله استجلاب اولنان حوادث صحیحه و لوازم الوقتها اولدن خصوصاتی
بیوردیغی خاکپای مرام بخشای ولی نعمانه لرینه عرض و اشعار اولنمسی امر و فرمان بیورلمشدر آچیق باش خانی سلومان

خان فی الاصل روسیه لویه تابع وبنده اولدیغیسیله تفلیس خانی ارکلی خانک طائفهٔ منحوسه یه میل ومتابعت
المسی خصوصنده کمال اهتمام وبعض مواعد عدیده ایله متابعت ایلمک حالده اولدیغی روسیه لویه ترغیب ایدکینه بناءً
طائفهٔ روسیه لو دخی انواع مواعد کاذبه ایله کندوسنی اغفال ایدوب میل ومتابعت وتفلیسه کله‌جک
طریقلری تعمیر وتوسیعنه تشمیر بازوی همت برله بولنوب تعمیری تکمیل اولنوب روسیه لو چند دفعه تفلیسه آمد شد
اوزره اولدقلرین مشاهده وطائفهٔ روسیه لونک حرکتلرندن اهالی تفلیس متلون اولدقلرندن خاصه خان
مرسومه ندامت کلدیکی وتفلیس اهالیسی صورتا تألیف مخزنه روسیه لویی مدافعه قیدنده اولدوغی ورود ایدن
جاسوسلرمزدن معلوم چاکرانم اولدقدن ناشی بو نزدن اقدم تراب اقدام همت ارتسام‌لرینه عرض وتقدیم اولنمقده
مقدم ومؤخر تحریرات عبدانه مک توقیعی لکن اولدیغی بو عهدنزرده قالدیکه خان مرسومک فی الاصل روسیه لویه
میل ومتابعتی یوق ایدیسه ده تابع وربط دروناندکدن مکره جمله دن زیاده اظهار صداقت وخدمتلرینه
مصروف معتمد وقتا اوزره اولدیغی واجوه باشی خانی سلیمان عم اصلی خانی دین دولت علیه ونه وجهله حیله کار
معلوم ولی النعمانه لرپور خانان مرسومانک بربرلریله اتفاق واتحادلری بر رتبه ده درکه بربرلرندن مفارقت
ومفارقت ایتمدی حد امکانده دکلدر وفیمابعد دخی روسیه لرندن بروجهله امنیت جایز اولدیغی محاط علم عالیلری در
لوازمهٔ ذمت عبودیتم توتیو ظهور ایدن حادثه واستخلاص ایکان اخبار واثاری بلا توقف خاکپای عالیلرینه عرض
وتقدیم ایتمکدر اقتضای عامال تکلیف اخی رضای سامی افندای ولی نعمتی یه موفق اولمقدر صدق وحقیقتدن برمو
انحراف وخلاف واقع برحرف عرض ایتمک وظیفهٔ حال چاکرانم اولمدیغی علامه کنبوبه ظاهردر امرایه چرکسه دن
اناپوره ایکی قونق قریب جیم نام محلده ساکن احمد بک نام کسنه ایله معارفه وموالفت سابقه مزاد وسیله اوجیم
موسی یوزباشی طرف بنده لرینه کوندروب شفاهاً سپارش ایتدیکی حوادث مصحوبه روسیه لونک کیفیت واخباری
وادعیسی مرقومک تکلیه تقریری بو نزدن اقدم برقطعه قائمهٔ چاکرانه‌مز درج وتسطیر ومخصوص تاتارمز فوقیه خاکپای
ولی النعمانه لرینه عرض وتقدیم اولنمشیدی بو اثناده محل مزبوره ایصال ایکان معتمد جاسوسمز ورود ایدوب روسیه‌لونک
تفلیس خانی ارکلی خانک سعینه تبدیل مأمور ایتدکلری عساکر منحوسه لرینک مقدمه سی اوچ بیک نفر روسیه کروه
ادوات جنک وپیکارلریله توسیع وتطهیر ایتدکلری جبل اناپوره دن کذار وایشبو ماه تشرین ثانینک اوچنجی کونی
ارکلی خانک ایکی نفر اوغللری ومعتبر توادلری استقبال وجمله تفلیسه ادخال ایتدکلرین مصححاً خبر ویردکدن بشقه
عقبنده دخی درون تفلیسه ایصال اولنان دیکر معتمد جاسوسمز دخی توارد ایدوب عساکر منحوسه نفوسلرینه
مجدداً منزل قونقلر ترتیب وتنظیم وتعظیم وتوقیر ایله نزول ایتدروب تقدیم مراسم مهمان نوازی یه اشتغال
ایتدکلری جزم وتیقن اولنمقدر عسکر منحوسه نک بو اثناده تفلیسه ورود ایتمکدن مقصودلری ایران وعربستان
ایله کوریه جلک سواد وصالحز واردو دیدکلری مجرد عادت خبیثه لری اوزره حیله وخدعه ایله اهل
اغفال اولنوب ایام شتا مرور ایدنجیه دک اهالی ایران وخانان آذربایجانی تألیف وکلمات دلفریب ایله
کندولرینه تبعیت ایتدرمک قیدنده اولملریله واول بهاره دک جمله مالزمه لرین تهیه وتنظیم ایدوب اناپور
طریقیله تفلیسه بش مرحله اولور قراقو نام محلده اقامت اوزره اولان جنرال معیتنده اولان اوتوز بیک عسکر
منحوسه وطوب ومهمات جبه خانه ولوازمات سائره دخی مجموعه سیله ایام بهارده حرکت وبو جانبه توجه

HAT, 9/324_C

A. DVNS. NMH. d, 9_160

بو دفعه درعلیه یه ورود ایدن قره باغ خانی ابراهیم خلیل خانک کاتبی میرزا محمد و وزیر بغداد
و بصره والیسی وزیر مکرم سلیمان پاشانک خزینه کاتبی افندی باقول و عاشی اغا
اشیانک مقرراتی دفتریدر ۱۱۸۷

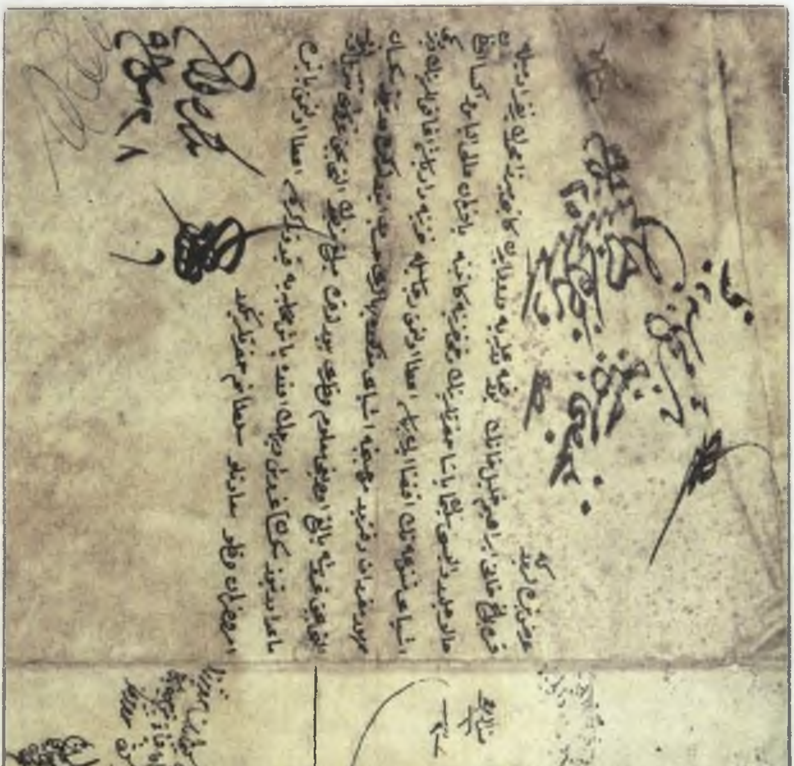

C. DH, 4085

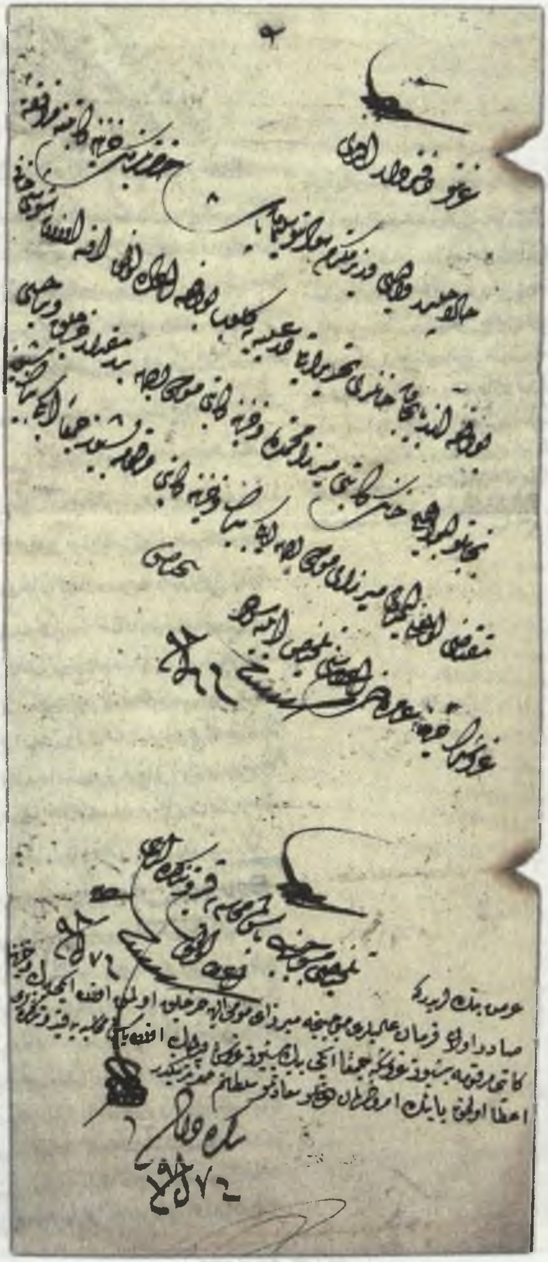

C. DH, 15873

[illegible]

دولتلو عنایتلو مخدومی سلطانم حضرتلری

تفلیس وایران وحوالیسنك کیفیاتنه دائر درجه تحقیقه اولنان
حالات وحوادثاتی متضمن بو دفعه [illegible] سیاقنده اولان حوادث
تحریره سزا اولمش بوکره اقدم مخصوص طرفکزدن ایران جانبلرینه
جلب حوادث ایچون براکی ادم کوندردیکم [illegible] رمضان شریفك [illegible]
عودت ایران جانبنده درجه تحقیقه [illegible] اولان حوادثات دربند خانی
دیکله مشهور [illegible] خانی فتحعلیخان برشخص پیدا ایدوب [illegible] ایران
شاهی [illegible] ایرانه شاه ایدرم دیو اقعال ایله حرکته شروع
واولنفوذ [illegible] حرکت ادوب دمبوله قریب برمحله [illegible] اولنقوزره آذر
بایجان خانلرینك [illegible] ابراهیم خان [illegible] خانی
خدادادخان [illegible] خانی احمدخان و [illegible] ونخجوان خانلری
وسائر خانلر [illegible] مخابره واستشاره بالاتفاق فتحعلیخانه ادم
کوندردیلر [illegible] اعتبار [illegible] حالت
[illegible] اولمش [illegible]
[illegible] عسکر [illegible] فتحعلیخان [illegible]
[illegible] احمدخان ایله تبریز [illegible]
[illegible] اولمش [illegible]
[illegible] خدادادخان [illegible]
فتحعلیخانه [illegible]
رمضان شریفك [illegible] احمدخان
[illegible] تبریز [illegible]
[illegible] تبریزه [illegible] اعیان واغا [illegible] قتل [illegible]
واشیالرینه نهب وغارت [illegible]
[illegible] احمدخان [illegible] عسکر [illegible]
ایله ماه رمضان شریفك اول [illegible]
[illegible] ابراهیم خان ایله [illegible]
اتفاقا فتحعلیخان [illegible] تبریزه [illegible]
خدادادخانك [illegible] احمدخان [illegible]

خدادادخانك [illegible] ابراهیم خانك [illegible]
بو اثناده ایران جانبلرینه اولان حوادثات [illegible]
طرفکزه حوادثاتی بوندن اقدم [illegible]
[illegible]
[illegible] حوادثات
[illegible]
[illegible] دوانه [illegible]
[illegible] اهالی [illegible]
بو اثناده [illegible] اولمش بوندن [illegible]
ظهور ایدن حوادثات [illegible]
[illegible]

HAT, 28/1333

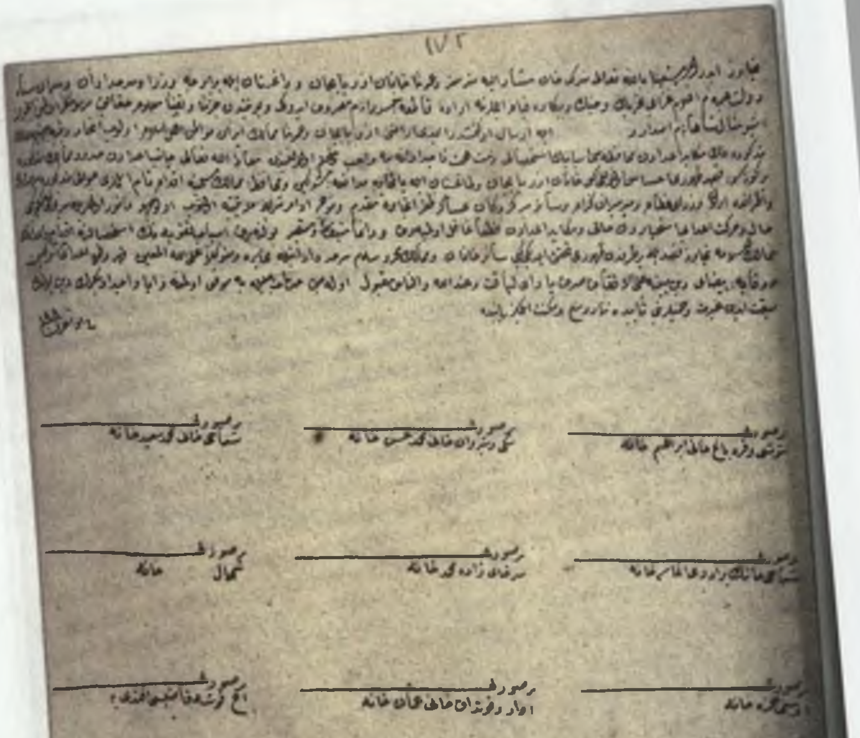

A. DVNS. NMH. d, 9_165

C. SM, 132/6610

عالیجاه رفیعجاه دوستم و محبت آگاه خان عظیم الشان فتحعلی خان دام اقباله

جانبکزدن طرفمزه کوندرلن عالیشان ابراهیم بکک مراجعت ایتدوکنده هرگز خیال ایتمدیکم بر امپراطوریچه عقل منافی

پادشاهم حضرتلرینک قوللری و خدمتنده بولنان اخلاقکزه و مطیع اولدقلرکزه تابنده موفور خاطر جمع و خاطرنشان تلقیه کوره بو قدر

تحمیل و ضنده بنفاکه داخل کیندونارا ظلمنزی سیزه اظهار ایلمکه تعدی ایدرسیز دیو و وقتی کم بن جملکزک اوالکی حرکتلکزی فراموش

دفتردکزه ایلیوب بلکزنک ایچون عامکو مشاور وزیر اعظم متورلوکنارژ بو خیوری الکلندریچ بو تلکلی حضور طرفندن سوء ایلیم باعنده

حاضر و آماده اولوب عمر ذره سنتا بو اولدیکی سرکزه داخی سورمشن خاطرلر اوستنه هجوم ایتمکه میل ایلیوب سالیانه عساکر جمع ایدوب

ابراهیم خانه بولنان کنجه خاننی استکداکی متعلق اولان برلرینه یورودش ایلمک ایچون آنده علمنش سیز دیو بو دستور اعتبار

بن جنابکزه وزیر اعظم متورلوکنار جنابلرندن سرکزک السنهکزی تحریر اولنان بیان نامه سن ارسال ایلمکه و اول بیان نامه

بنم طلبم دافع ظلمت ایلمکه تعدی اولمش محاربه اولالر کروم کم سیز پایچ برو جرالمن کنجه خاننی تسمیه سیز دنیا یخنی ملتفته

اولان کرستیان طایفه سنه ذره مقدار جبر و ستم ایلمیه سیز و بو جهتدن جنابکزن تمز ایلیوب بو حالده بی تغیر قبول

اولماسنه منتظرم خالدی کم بن داخی اول قلعه وزیر اعظم متورلوکنار حضرتلرینک اوچون امپراطوریچه غلط اولدیشت

حضرتلرینک بالنحش حضور بنلر سعی و کوششن الملمسی بابنده جهد ایدرسلر و بو برنم طلبزه مخالفت ایتدوکلرکزده

البته بنکا نا یشنور ولان اختیار ریمه بناء چاره ناپوب عمل و حرکت ایلمیه جکمز شکسیز و شبهه اولاسیز مافی باقی

دایم طالبکز خیرخواه دیو بلکه سیز پاویل پوتمکن تاریخ المسیحیه دقابر آی نک یکرمی یومینده

١٧٨٦

HR. SYS, 84/100

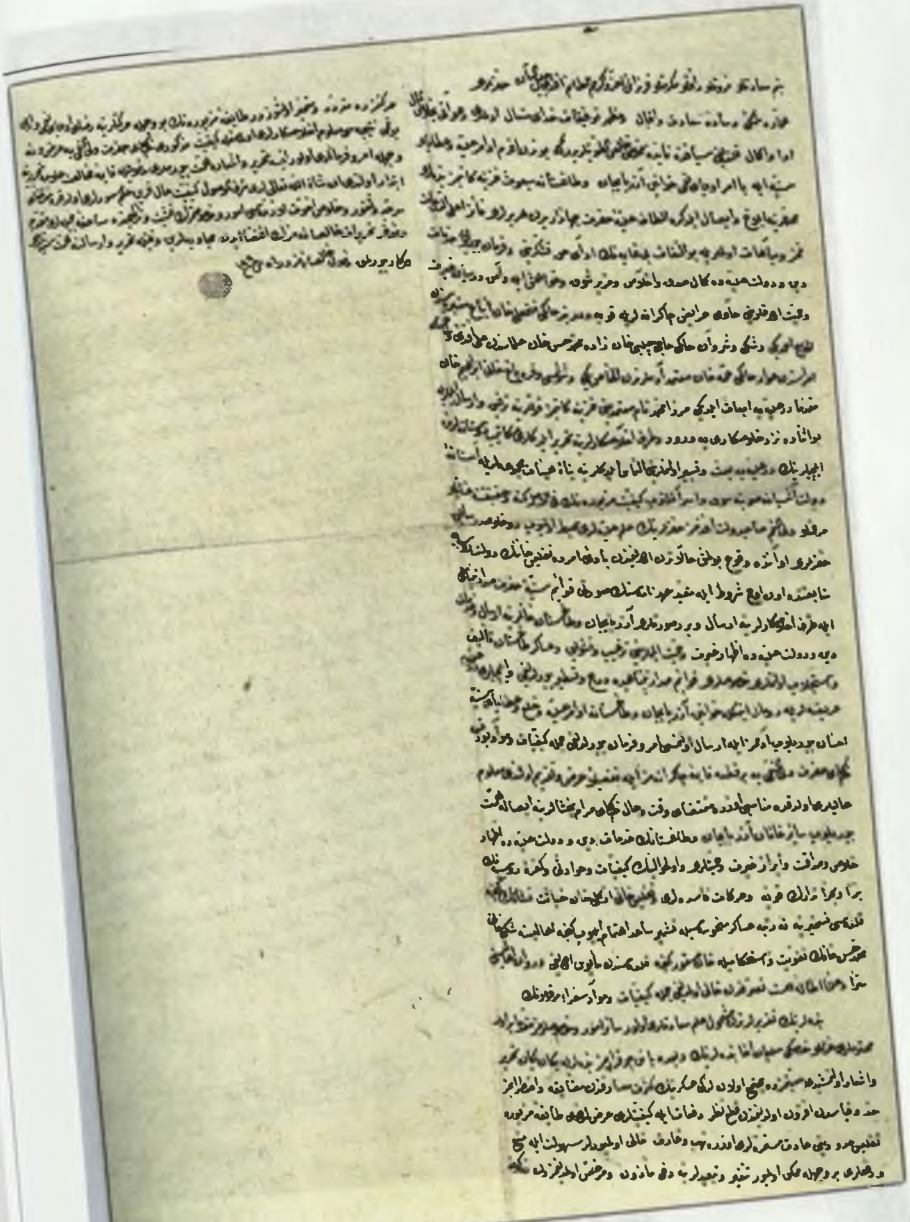

HAT, 4/110

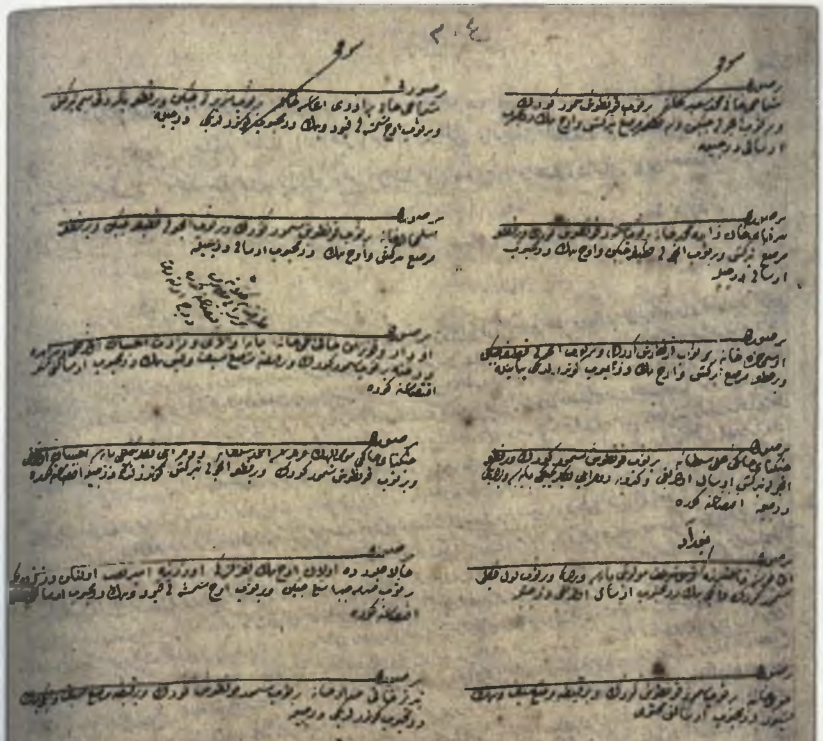

A. DVNS. NMH. d, 9_200

HAT, 2/35_A

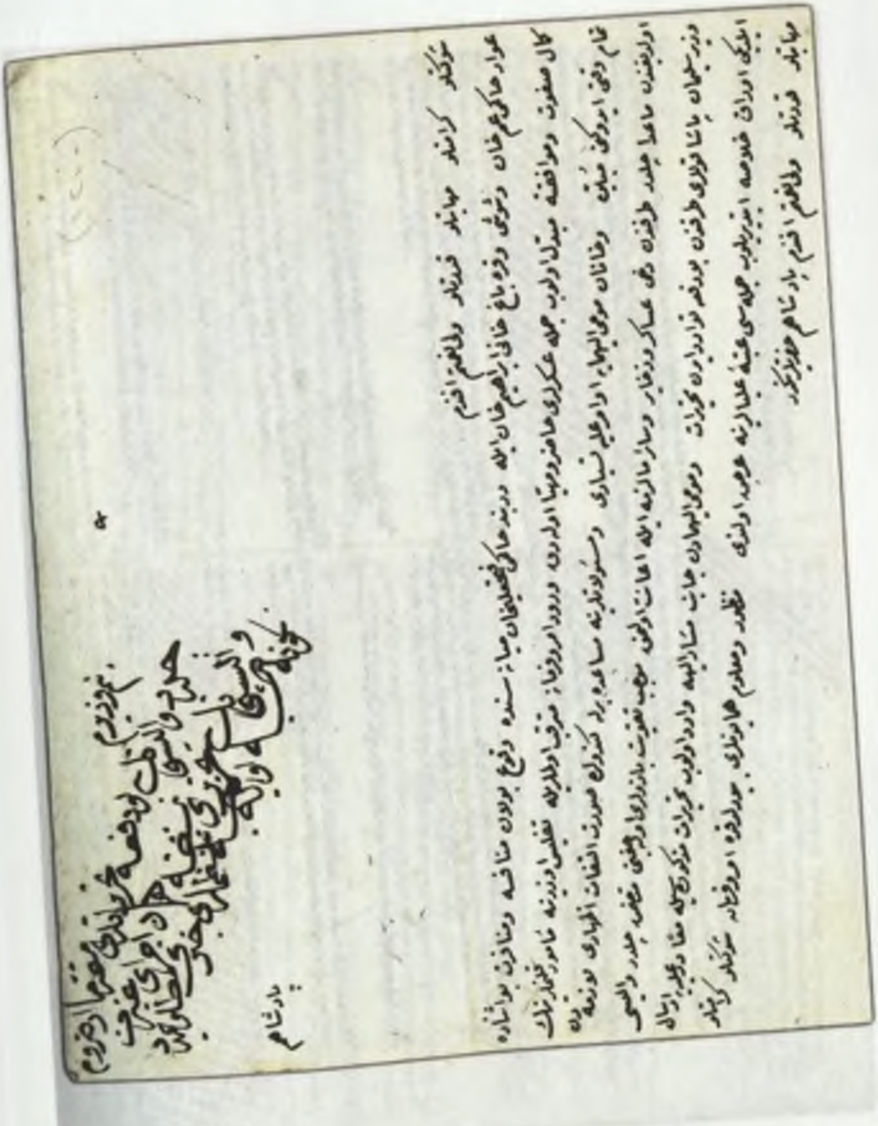

HAT, 11/377

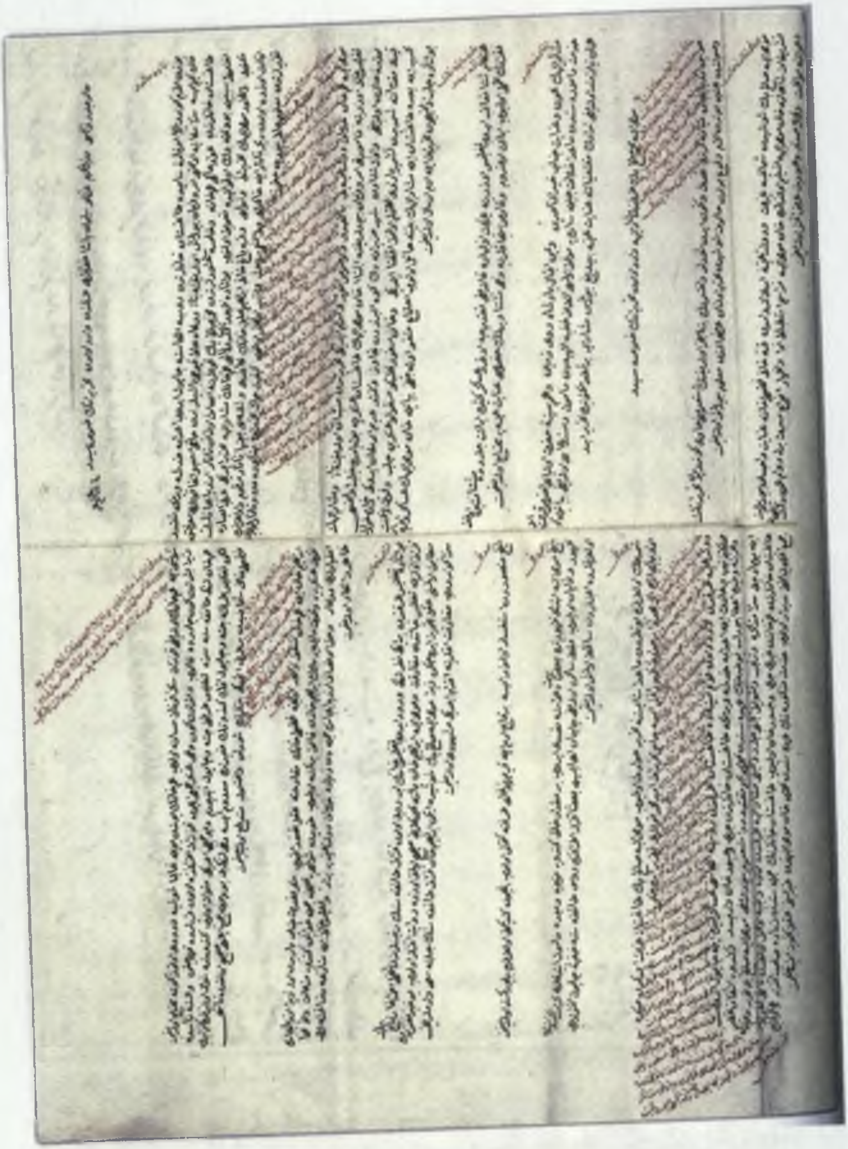

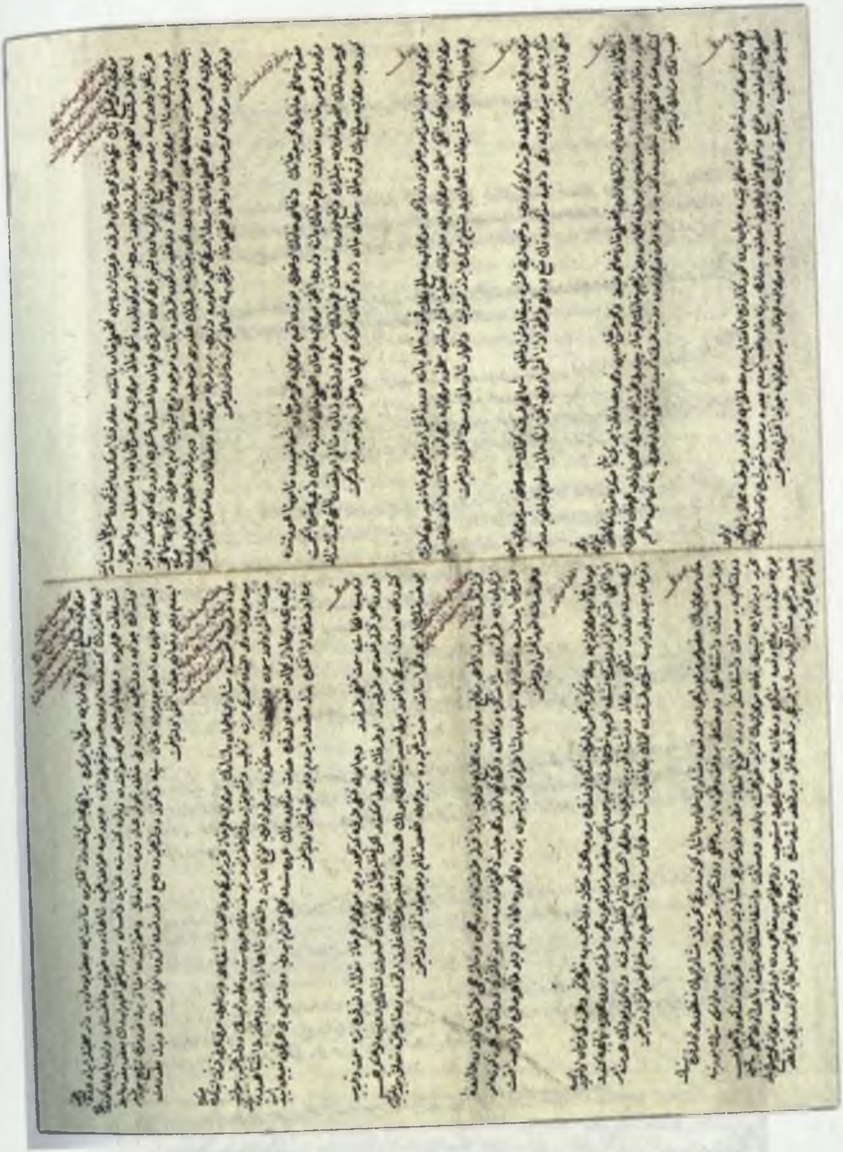

HAT, 27/1307-1308

HAT, 33/1603

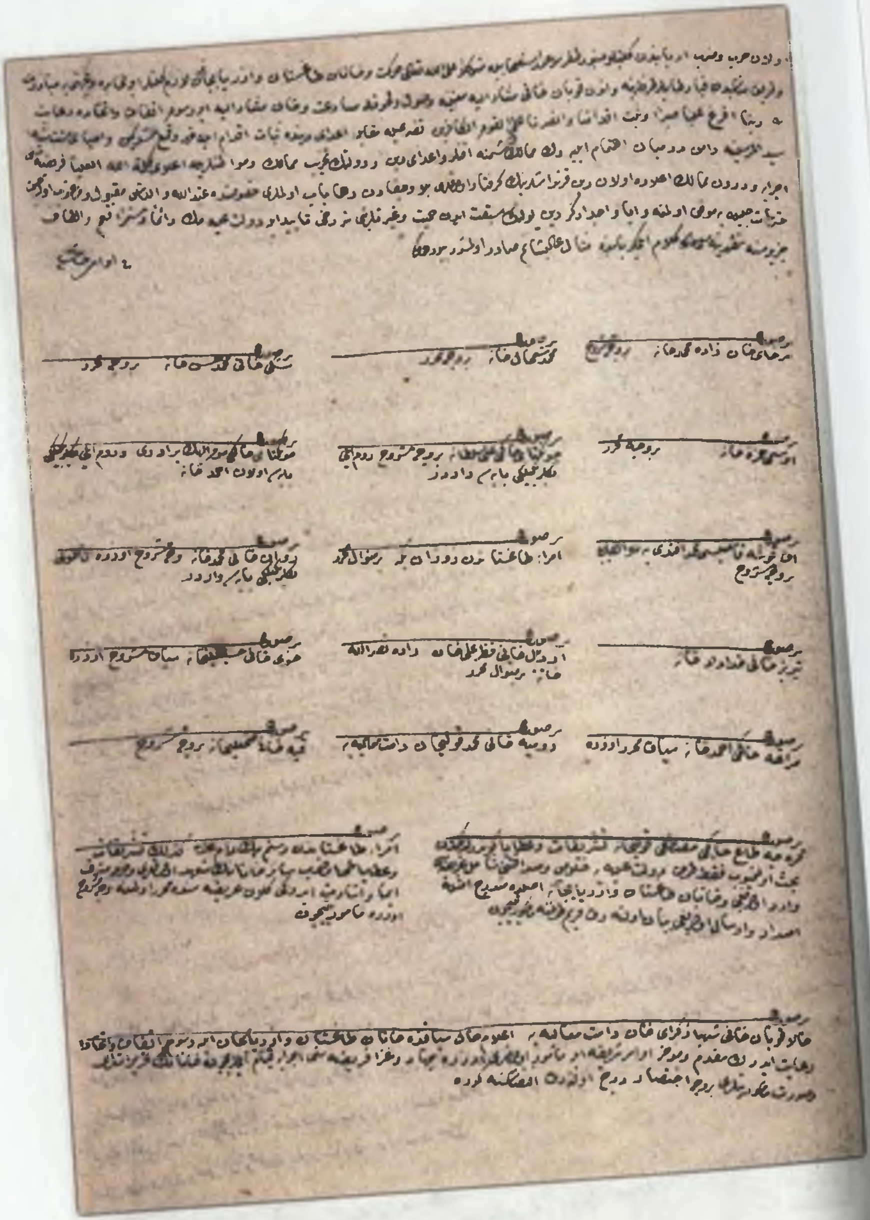

A. DVNS. NMH. d, 9_229

HAT, 24/1182

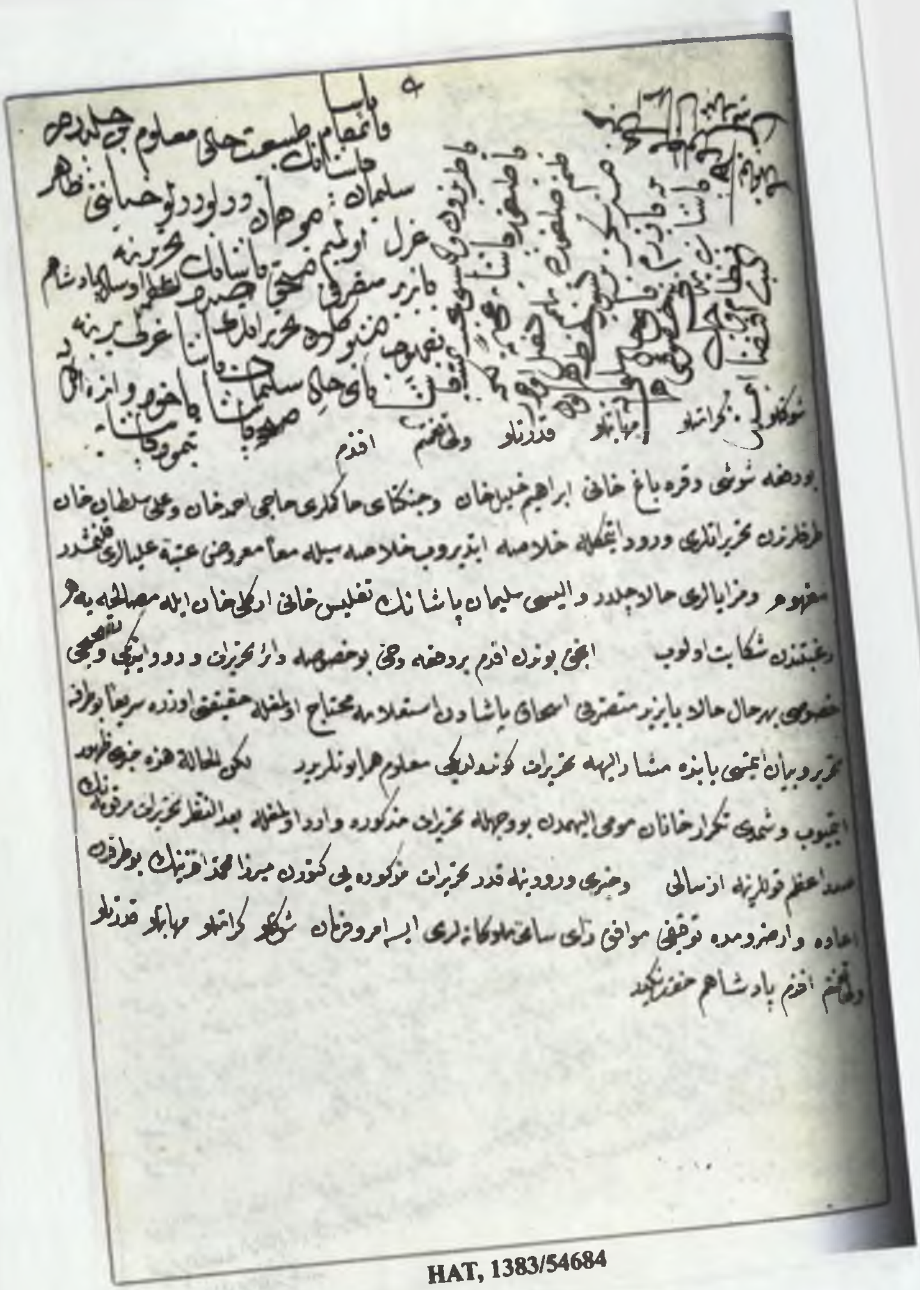
شوكتلو مكرمتلو مهابتلو قدرتلو ولی نعمتم افندم

بو دفعه شوشی و قره باغ خانی ابراهیم خلیل خان و گنجه‌نك حاكملری حاجی احمد خان و علی سلطان خان
طرفلرندن تحریرلری ورود ایتمكله خلاصه‌لری ایدیروب خلاصه‌سیله معاً معروض عتبهٔ علیالری قلنمشدر
مفهوملری و مزایالری حالا چلدر والیسی سلیمان پاشانك تفلیس خانی ارکلی خان ایله مصالحه‌یه عدم
رغبتندن شکایت اولوب ایمدی بونلرك افندم بر دفعه دخی بو خصوصه دائر تحریرات و ورودینك وجهی
خصوصی بهر حال حالا بایزید متصرفی اسحاق پاشادن استعلامه محتاج اولمغله حقیقتی اوزره سریعاً بو طرفه
تحریر و بیان ایتمسی بابنده منشا دالیهه تحریرات کوندریلدیکی معلوم همایونلری بیوریلور لكن الحالة هذه جواب ظهور ایدن
اجیوب و شمدی تکرار خانلرك مومی الیهمدن بو وجهله تحریرات مذکوره وارد اولمغله بعد النظر تحریرات مرقومه‌نك
صدر اعظم قوللرینه ارسالی وخیری ورودینه قدر تحریرات مذکوره یی کتوردن میرزا محمد افندینك بو طرفده
اعاده و ارضروم‌ده توقیفی موافق رأی ساطع الضیا ملوكانه‌لری ایسه امر و فرمان شوكتلو كرامتلو مهابتلو قدرتلو
ولی نعمتم افندم پادشاهم حضرتلرینكدر

HAT, 1383/54684

A. DVNS. MHM. d, 192/301-302

HAT, 162/6748-C

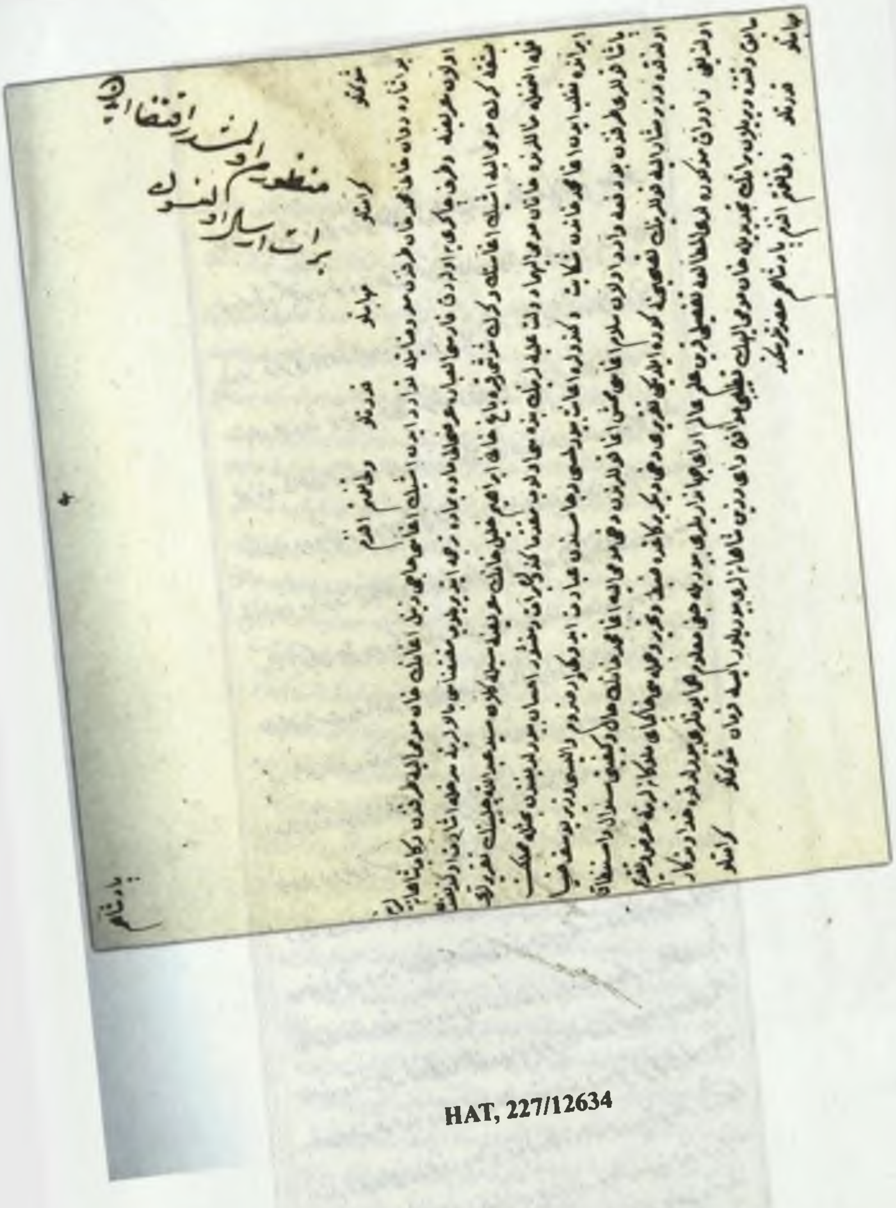

HAT, 227/12634

صورت ايچل تاب پاشا قوللرينك قائمه‌سي

دولتلو عنايتلو مروتلو مرحمتلو عطوفتلو ولي النعم كثير اللطف والكرم افندم سلطانم حضرتلري

بوندن اقدم استجلاب حوادث ضمننده آذربايجان حواليسنه بعث وارسال اولنان

ادمز قوللري ورود ايديب حوادث زمين ايرانه دائر بو اثناده عرض وانهايه

شايان حوادث اوليميوب فقط شوشي وقره باغ خاني ابراهيم خان كريمخان حالنده

طهرانده شاهلق ادعاسيله اقامت اوزره اولان اغا محمد خانك برادرزاده‌سي باباخانه

سردارينه ويرديكي وخانه موى اليه جك قبول ايدوب ايام نوروزده كنجه‌يه نام محله ورود

ودخى مباشرت ايده‌جكلري وابراهيم خان جك هدايا ايله اوغلني باباخانه سردارينه

ارسال ايده‌جكي خبر ويردكدن ماعدا افغانلي خاني اركلي خان مرحوم وقره ديزوكاخت

نام محله خسته وصاحب فراش اولوب حياتنده مايوس اولدقلرندن اوغللرندن كوركلي نامنده

كبير اوغلني تغليسه خان نصب ايدركنه ديكر اوغللري باباليه يونبيرينه دعوى اولنورلري

ميانه‌لرنده شورش واختلال پيدا وقوع وخاندن خالي اولدقلرندن ناشي جيت بندكيه قرب

وجوار اولدقلري حسبيله دولت عليه دائم كعزازه عرض عبوديت وصدق واستعانت صورتي

رونما اوله‌رق فيما بعد رعيه‌لودن فرد واحدي تغيير وحواليسنه دخول ايتدرمك

حاشالري تعهد ونياز ايتدكله بوخلالده خان مرحوم وجبره دده‌كه جنس الصير اولقلري

افغانلري خاني ادعاسيله بربرلريله معارضه ومنازعه‌يه دركار اولدقلري بربركز

اولمغله دولت عليه ايركعزازه التجا وجانب قوللرندن استمداد ايدون خان مرحومك اوغللري

برسي جانب قوللرينه ورود ايديكي حالده تعهد ونيازلرينه حق احز اولدقلرندن بوقولرينه

اعتماد قوي حاصل اولديغوندن وجانب بنده لرندن نه وجهله جواب ويرلسي كغسان واستعلوب

واراده سنيه ودخاطرلري نه كونه تعلق بيورلورلرسه بوچاكر ديرينه لرينه امر وفرمان

بيورلمق نيازيله تصديعه اجترا اولنمشدر و هر حالده امر وفرمان ولطف واحسان

دولتلو عنايتلو مروتلو مرحمتلو عطوفتلو ولي النعم كثير اللطف والكرم افندم سلطانم حضرتلرينكدر

[illegible]

هو

سعادتلو مروتلو مکرمتلو دولتلو قرنداشی اعز واکرم [illegible] اغا [illegible] حضرتلری

مجاره زیب کاشانه سعادت و اقبال و مظهر توفیقات حضرت جناب متعال

اولدقلری [illegible] اداء و اکمال [illegible] مودة مخلصانه [illegible]

ذات مروت سماتلریله مابینده مربوط و مشید اولان رشته خلوص صداقت

اختصاصیم [illegible] سعادتلری تفقد و استفسارینه وسیله جویان ایکن بوندن اقدم

[illegible] حوادث [illegible] آذربایجان جوانبنه بعث و ارسال اولنان [illegible] ورود

ایچون حوادث زمین ایرانده [illegible] تحریر و [illegible] شایان حوادث اولمیوب

فقط شوشی و قره باغ خانی ابراهیم خان [illegible] طهران نام محلده شاه علی

ادعاسنده اولان اغا محمد خانک برادرزاده سی بابا خان سردارینه [illegible] خان

[illegible] دخی قبول ایدوب [illegible] نام محله [illegible]

ایله [illegible] و ابراهیم خان حقنده [illegible] بابا خان سردارینه [illegible]

خبر ویردکلرندن ماعدا تفلیس خانی ایرکلی خان فوت [illegible] نام محلده [illegible]

[illegible] حیاتنده [illegible] کورکی نام [illegible]

تفلیسه خان نصب ایدیکنده دیکر اوغللری بابالرینک [illegible] واضح اولمدقلرندن

[illegible] شورش و اختلال [illegible] خالی اولمدقلرنده [illegible]

قرب و جوارلرنده اولدقلری حسبیله دولت علیه [illegible] عرض عبودیت [illegible]

[illegible] فرد واحد تفلیس جوانبنه [illegible]

ایدر [illegible] حاللری [illegible] بو خصوصده خانی [illegible] حیات

[illegible] خانلی [illegible]

معارضه و منازعه یه [illegible] دولت علیه [illegible]

[illegible] و جانب [illegible] اتحاد [illegible]

[illegible] و جانب [illegible] اتحاد [illegible]

اقتضا ایدن جوابی اراده [illegible] دولت علیه یه منوط و محتاج اولدقلری کیفیت مزبوره

بر قطعه عرضحال [illegible] عرض و تقدیم اولنمغله جناب

والای کریمانه لرینه دخی [illegible] تحریر و فرستاده [illegible]

ان شاء الله تعالی [illegible] وصول معلوم [illegible] خصوص مزبورده [illegible]

اراده دولت علیه [illegible] جانب [illegible] اتحاد و [illegible]

[illegible] سنه [illegible] مکتسبات [illegible]

[illegible] کریمانه لری [illegible]

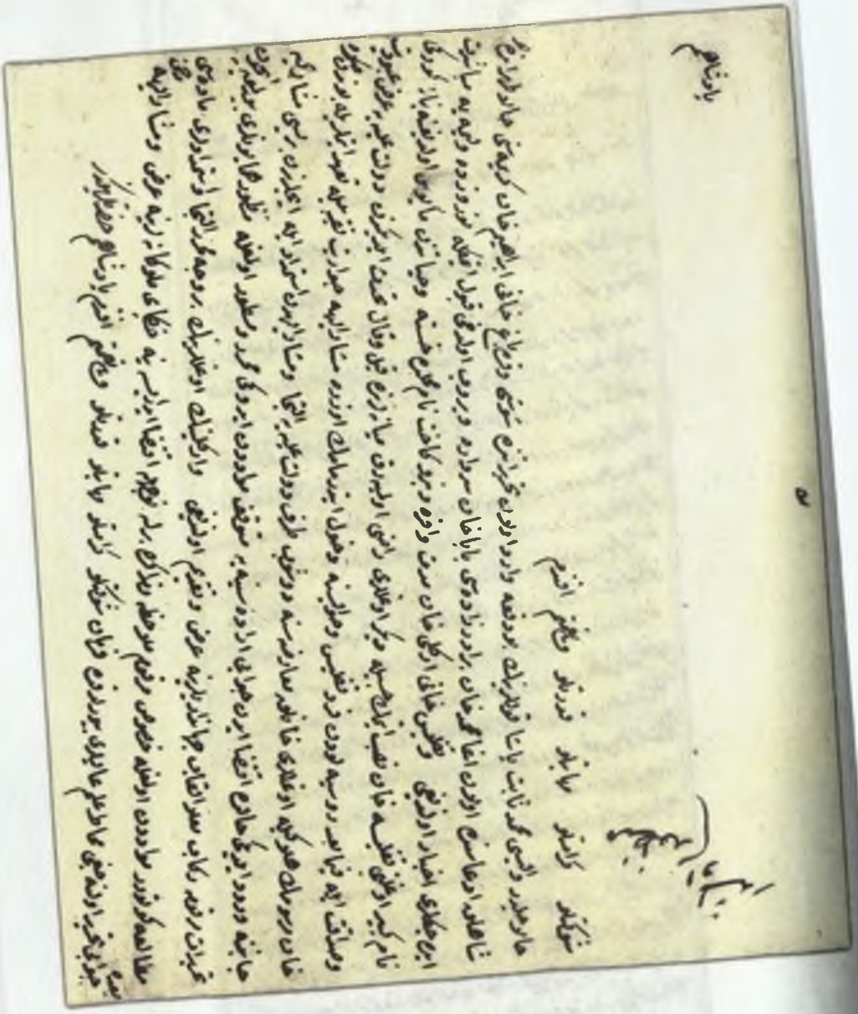

HAT, 35/1743,1760,1760_A

HAT, 161/6721_F

مضمونی

شوشی و قره باغ خانی خلیل ابراهیم خانك هاواردروم والیسی وزیر مکرم سعادتلو عبد الله پاشا
طرفنه کوندردیکی مکتوبه جواباً اوله‌رق مشار الیهه وارد اولنان مکتوبك خلاصه‌سیدر

معیت سپهسالار نصرت شعار ایله کفار خاکسار القای دار البوار اولنمسی اسباب ... اولنمسنك اختصاص
واستحضارینه دقت ایلنمسی حاوی مشار الیه طرفندن کوندریلان مکتوبك وصولندن خان موسی الیه
جانب دولت علیه‌یه ابدی القیامه ربط رشته اختصاص تام ایده‌لیدن برو علی الدوام کفار خاکسار
ایله مجاهده‌یه قیام ایدوب حتی ابتدای سنین ثالثه یعنی بدایت سفرده اوته جانبه طرف سلطنت سنیه
عساکر نصرت مآثر تعیین اولنمش سز دخی عساکر طاغستانی ازاله کفاره تحریص ایده سز دیو جلدر والیسی
مشار الیه خان موسی الیهه تحریر ایتدیکنه بناءً خان موسی الیه دخی بالاتفاق امواج دریای سپاه اذن
افواج طاغستانی ولایتنه کتوروب تفلیس خانی ارکلی خانه و کفار خاکساره ایصال خسارت ایتمشیکن
جنود نصرت نمود حضرت ظل اللهی ظهور ایتمامك حسبیله سپاه لزکی مأیوس اوله‌رق هر بری عازم
اوطان و پراکنده و پریشان اولدقلرندن ودکن اعظم کفار اولان ایالوت قزاغی خان موسی الیهه
تحت تصرف اعدادن اخراج والحاله هذه بازوی مکنت کفاری شکست ایتمشیکن الحالة هذه خان ایالت
آذربایجاندن گنجه خانی فتحعلی خان ودکی نخجوانی محمد حسین خان و ایروانی محمد خان کفار بدنهاد ایله اتفاقه
دعات وسقولویه اطاعت خان موسی الیه ایله مقابله‌یه مباشرت ایتدیلر خان موسی الیهك
ولویتی تنزل و خرابه میل ایتمش اولدیغندن و اکر بو حالت بو صورتده ممتد اولور ایسه عساکر نصرت مآثر
تا امدادی مأمور اولمق لزوم کلور ایسه خان موسی الیهك مملکتنده آثار عمارتدن بر شی قالمیه‌جغنه
بناءً حفظ ولایتی ایچون کفار ایله صلح ایدیلمکدن بحثله فصل شتاده مرور سنین ظهورندن طبیعت
عساکر نصرت مآثر قارص حدودنده و افصحه سرزمیننه طلوع ایدر ایسه خان موسی الیه دخی
جنود طاغستان ایله مجاهده کفاره مباشرت والا ظهور ایتمدکلری حالده کفار ایله مصالحه‌یه
شروع و مباشرت ایده‌جکی خان موسی الیه مشار الیهه کوندردیکی مکتوبنده و طرف دولت علیه‌یه
اولان فارسی العباره عریضه‌سنده تحریر ایتمد

HAT, 1392/55538

HAT, 161/6704_A

آذربایجان سرداری میرزا عباس طرفندن سفارتله وارد اولوب نصرالله آغانك كتوردیكی فارسی العباره مكتوبك
ترجمه‌سیدر

اكر روسیه‌لو الطاف كنجه و تفلیس خانلری الدم ادعاسیله تحریك كوندررلر بوباره واقع اولوب ادعالری باطلدر چونكه دولت علیه‌یه
موافقت ویرمز وارودلریه اولوب روسیه‌لونك بو ادعاسنده تأمل كامل ایتمكدر اكر ایرانلیلر دعوای مرقومه‌نك صوابه
مقرون اولدیغنی بیلورلر وغزا وجهادك مقابله‌سی اهل فتنه و فساده تقدیمی لزوم كلدیكنی اعلام ایدرلر وبو وجهله
فكر عمیقدن صكره بو معامله فاسد و سفوللرك اطرافه اولوب تحریراتی جمیع مفاسد اولدیغنی معلوم اولور اركان دولت علیه
دول نصارا قرالرنده هر بریك اصولنه واقف اولوب اكرچه طرفندن تعویق ما فات اهتمام اولنورایسه سفوللرك اطرافه اولدقت
تحریراتی ایجاب حجت اولوب نزد پادشاهانه شانك طعمه‌سیله معلوم اولورلر اكر روسیه‌لونك درجه شتیز و نفاقی دولت علیه‌نك
معلومی دكل ایسه روسیه‌نك ادعا ایدیكی دكتی و اتفاق سبب انبعاث فتنه و شوریش اولدیغی بی اشتباهدر معلوم اولسونكه اكرچه
طرفندن سفولری مقابله ایله ماده فسادی دفعه صرف مقدور اولنورایسه اولرغاده سفوللری اولوب عداوت و خصومتی مستغنی حجت بیاندر
اولنورایسه طرفی دولت علیه‌ده سفولری موافقت اقتضا ایدر روسیه‌لو حقنده طرف دولت علیه‌دن نوجهله معامله اولنور ایسه استخبار ایدوب
طرفنده تحریر ایلمك لازمدر وبوده معلوم اولسونكه مخالف دینه اظهار موافقت ودوستی رعایت مصالح دنیویه‌نك نخنده وخصوصت
ومخالفت فواید دنیا واخرتدر ومنافع دینیه ودولت ضمننده حاصلدر ولایات آذربایجانه نوابك اقتضای تواقف دوستیه ایله هر احوالی
زیبا وجوابنه اعلام ایلمسی لازمدر دیو مسطور ومحرردر

HAT, 236/13123

HAT, 784/36643

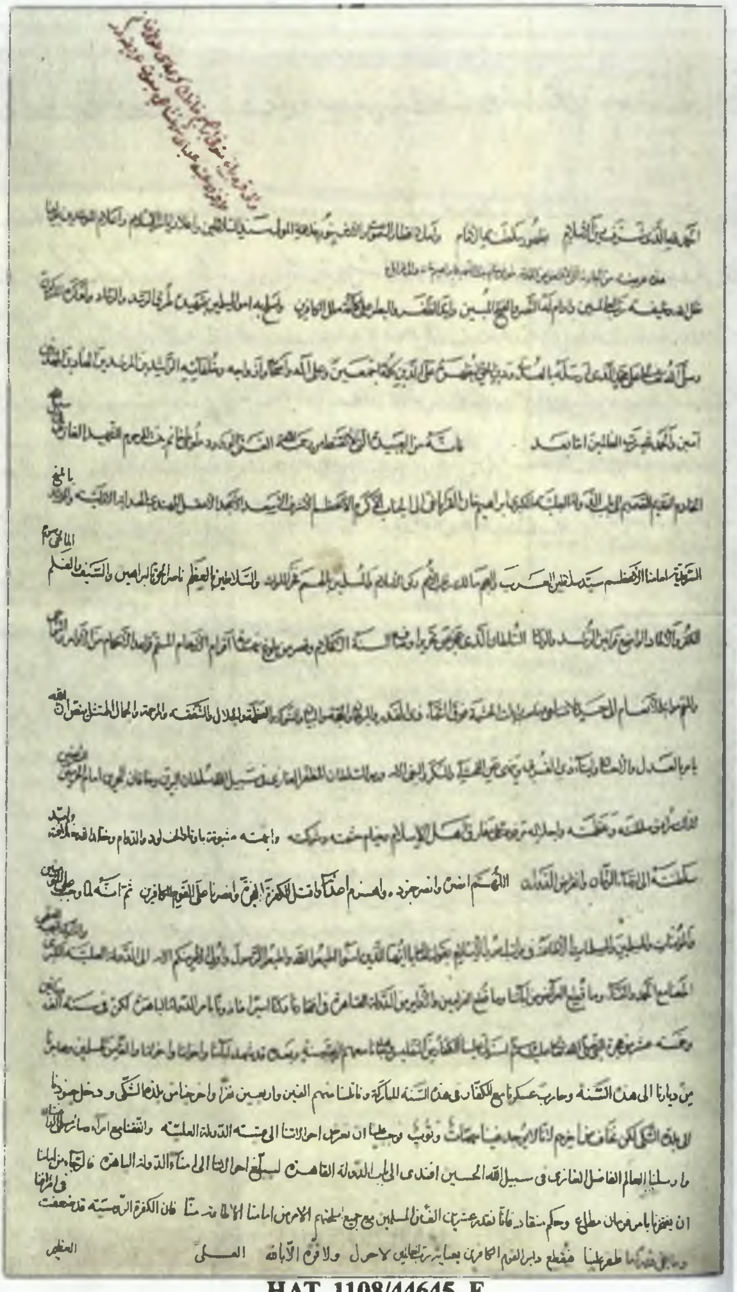

HAT, 1108/44645_F

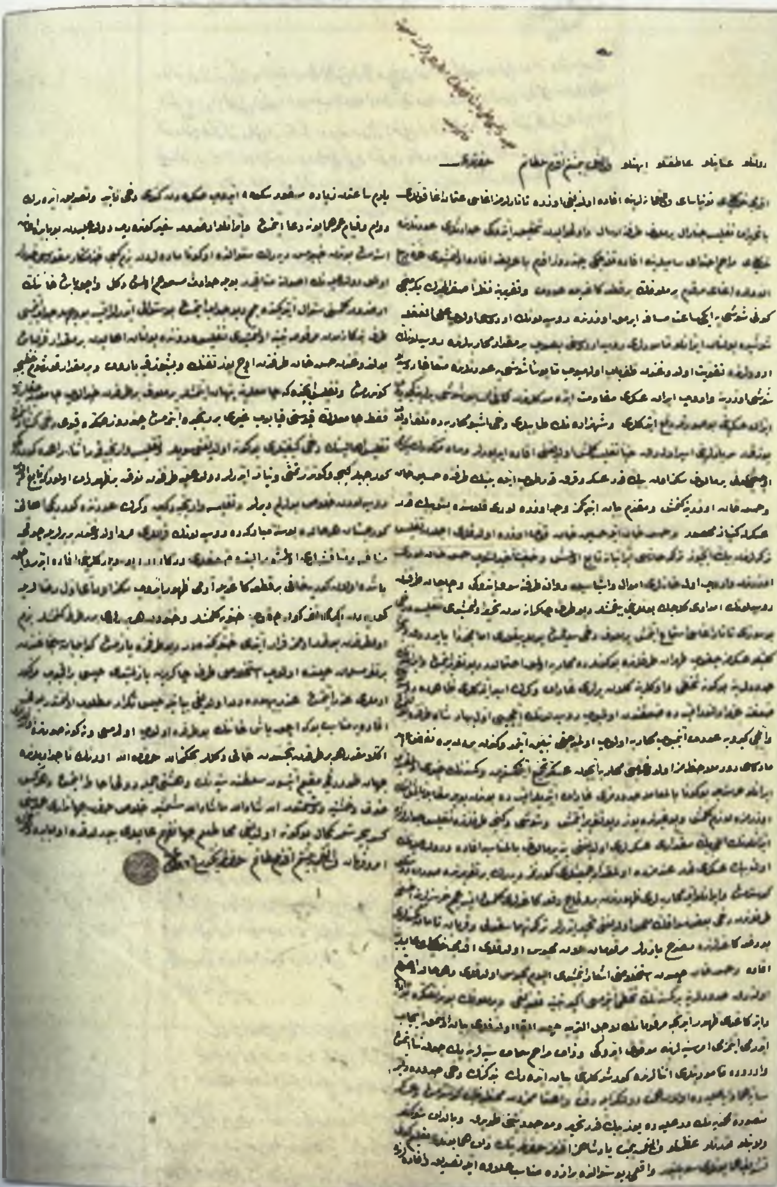

HAT, 427/21863_D

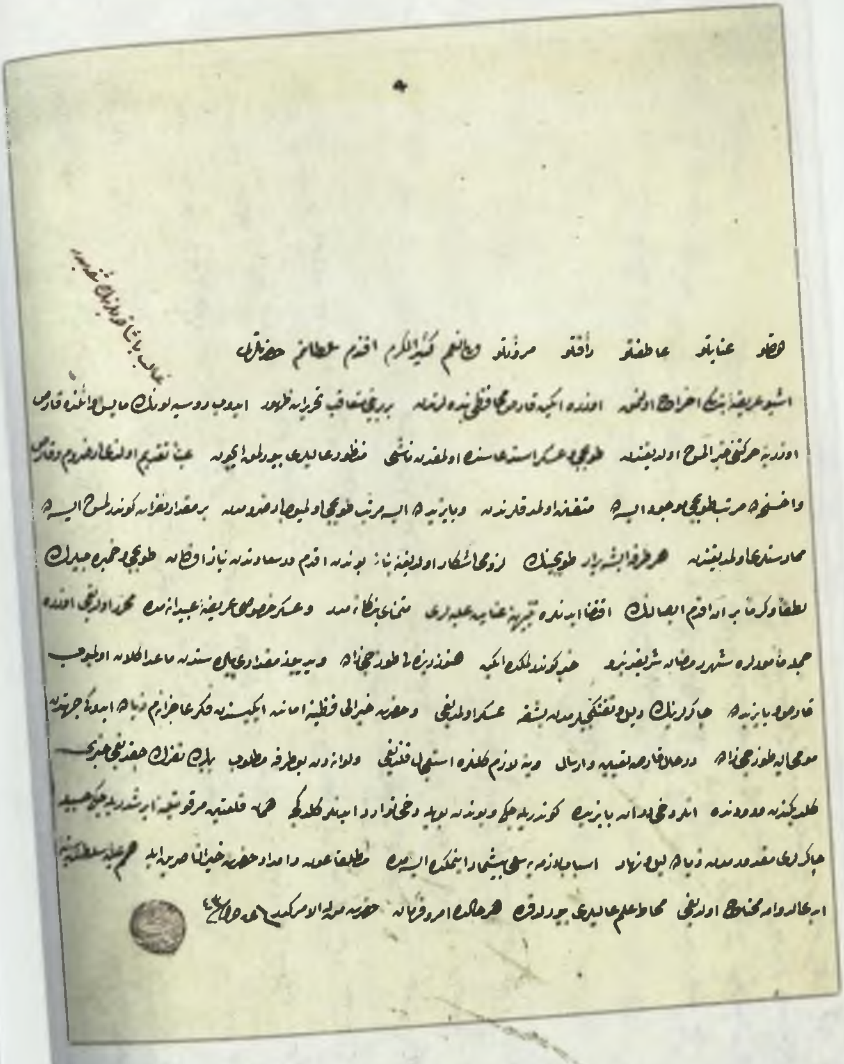

حضرت عنایتلو عاطفتلو رأفتلو مروتلو ولی النعم کثیر الکرم افندم سلطانم حضرتلری

HAT, 1088/44264_O

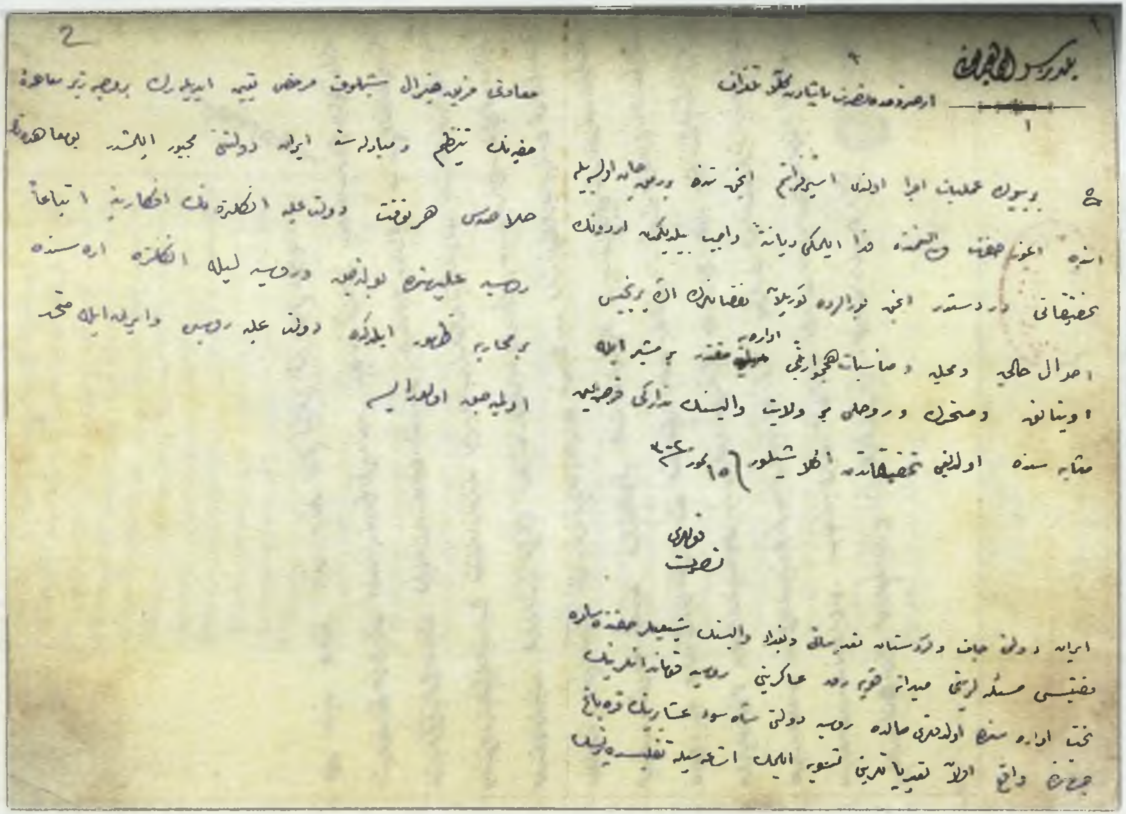

[illegible]

ارضروم والی حضرت پاشایه چکلن تلغراف

ص بو سول عملیات اجرا اولنه‌لی اسیر ایتدیکم انجق شنه ... اولیلم

انده اعوان حقنده ... ایلکی دیانة واجب بیلدیکمه اردونك

تحقیقاتی ... دستنده انجق ... نقصانلرك ان ...

احوال حالیه ومحلیه ومناسبات هجوارتی اداره‌سی حقنده بر مشیر ایله

... ومخزن ... بو ولایت والیسنك ... خارجیه

مقابل سنده اولدیغی تحقیقاتده ... شیلور ۱۵

نوری
نصرت

ایرانه دولت ... کردستانه ... بغداد والیسنك ... حقنده ...

... روسیه ...

... روسیه دولتی ... عساکرینك ...

... واقع اولان ... تشویق ...

2

معادی ... شیلوف ... ایلیکلری ...

... تنظیم ... ایران دولتی مجبور ایلدی ...

... هر وقت دولت علیه انگلتره‌نك افکارینه اتباعا

روسیه علیهنده بولنمقده ... روسیه لیله انگلتره اره‌سنده

بر محاربه ظهور ایلدکده دولت علیه روسیه وایرانه ایله متحد

اولمقده اولدیغی ...

Y. PRK. ASK, 35/24

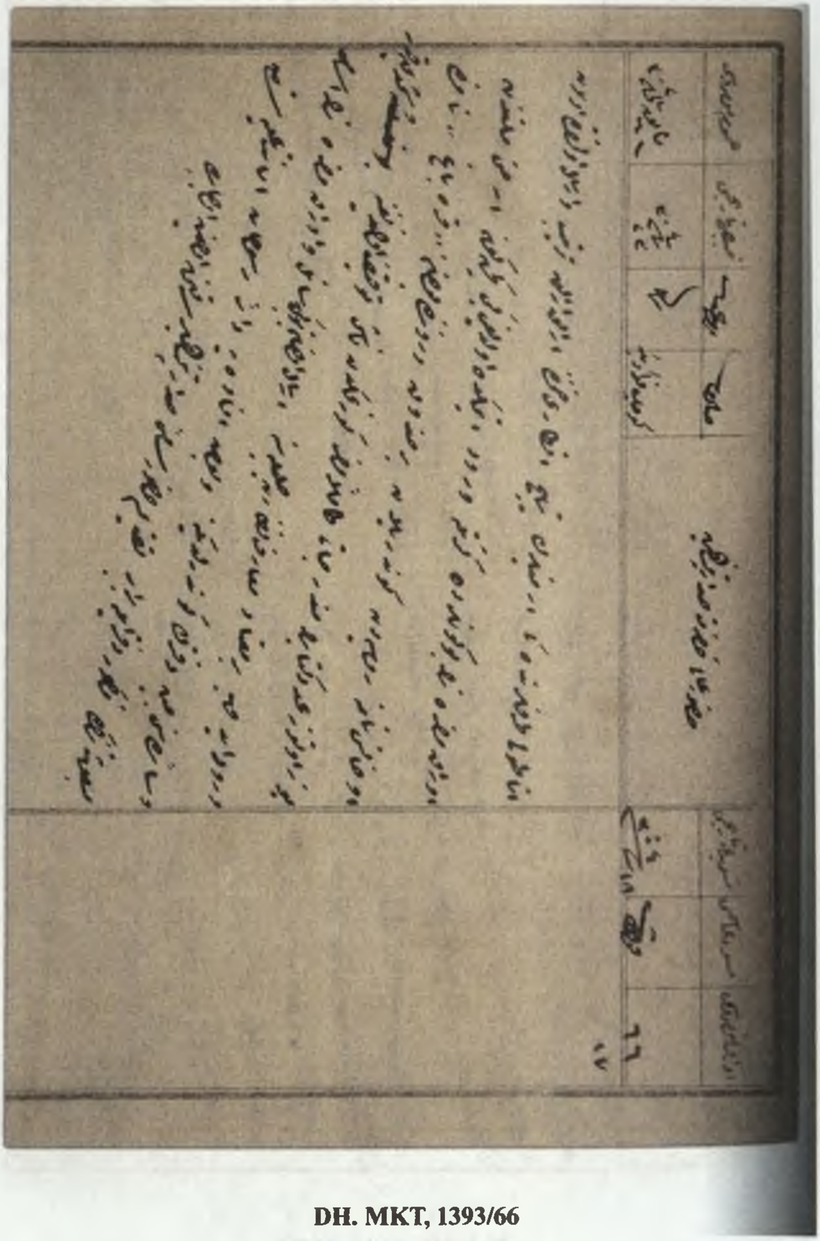

DH. MKT, 1393/66

HR. SYS, 2769/11

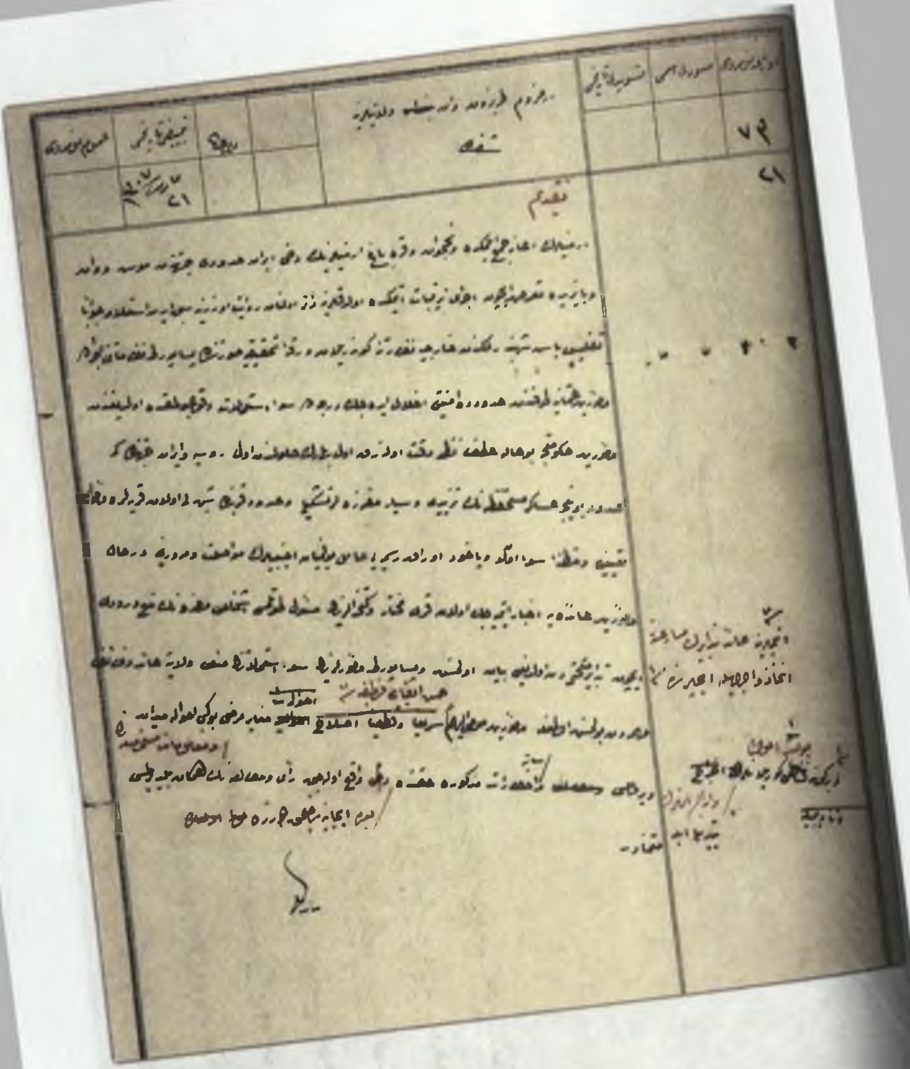

DH. MKT, 1713/94

٥

يلدز سراى همايونى

التنجى اردوى همايون مفتشلكندن شفره تلغرافنامه

طهراندن آلنان خبره گوره ناصر الدين شاه حضرتلرى تبريزده كى ولى عهدى
وطهرانده كى اوچنجى اوغلى نائب سلطنتى بركونده تعقيبه اولنان مجلسلرده
اعدام ايتمك اوزره حاضرلنمش اولديغى حالده وقت معينى تقرب زمانده
شاه حضرتلرينك محرر على المجد شاهك مدعو اولديغى صدر اعظم امين
السلطانك خانه سنه مطلوب ماده دن آگاه ايلمش و نائب السلطنه بولنديغى
محلده دخى بيلديرلمش اولديغندن حاضرلنمش اولان مسلح آدملر طاغلمش
و امين السلطانه دخى عبد العظيم مرقدينه فرارا دخالت ايلمش ايسه ده شمديلك شو
حال اختلال ايله فادرك اوكى آلنمش ايسه ده يكلى اختلال شدتله دوام
ايتمكده در و بر رواية اردوسنك قره باغ جهتنه تحشد ايتديرلديكى
محققدر بو فادرلك ارقه سنده انكليز اياقلرى گورنمكده در بر طرفدن
ايراندن علماى شيعه و زوارانيله كلنلر فادرلك بغداده گلمجكى
و كچه گونه التى نفر عجم تجارى بغداده درت ساعت مسافه ده غارت

اولنوب اوچ نفرى قتل اولنمشدر بغداد ولايتنك عشائر اختلالى
تزايد ايتمشدر و هر كيجه شهر درونده اشقيا دخى خانه صويوب ادم
قتل ايتمكده درلر ١٧ حزيران ٣٠٧

قوللرى ياوران اكرم حضرت شهريارى
والتنجى اوردوى همايون مفتشى
نصرت

Y. PRK. ASK, 73/36

باب عالی

دائرهٔ امور داخلیه

مکتوبی قلمی

عدد

[illegible]

وفاجن وفاغز ساله بیلی اوزرینکی قوبوز علیا قریه‌لرینك دخی قپو اتحا زنبیل رسوماته اداره‌لرینه
تشکیلی تحت الزامده بولندیغنده بونك وشمدیه دکین رسوماته مأموری طرفندن اجرا ایدلمکده بولنان
بیا یورط معاینه‌سنك مأمور مستقل وسوکلی بولنمدیغی جهته بعضاً حسب‌الحال معاینه‌نه دقت ایدیلمك
اوزره مأموریه لزومنك تعیینی دائر مجلس اداره ولایتجه جریان ایدن مذاکرات بابزیر [illegible]
حرکت مبلرانه مدته ظهور ایدیکی تأخر اثنیده بیا یورطلرك حسب جریان معاینه‌سیله برکونه سوء استعمال
وقوعه میدان ویرلمامك اوزره بابزیر دده کم قدر ایجاب ایدن حدودلرده واقع التی قپوده
بشر یوز غروش معاشلی برر معاینه مأموری بولندیرلمه‌سی لطف‌تعالی سابقاً حضرتلرینك بیا یورطه
ایجابی مطلوب ولدیه فوائد انضباطك حصولی بدیهی بولنمسنه نظراً ایجابنك اجرا دنیا بیورلمسی
استرحام دیبار مفتشلکی ۱۰ دوره زنیب ذخیره بولنمسه ایدوکی عطوفتلو رفعتلو فرمانله دولتلو
پاشا حضرتلری طرفندن تقدیم تلغراف بالاده شفره ایدلمسه اولدیغی عرضه اولنور فرمان [illegible]

والی وکیلی
مکتوبجی
رکی

A. MKT. MHM, 502/25

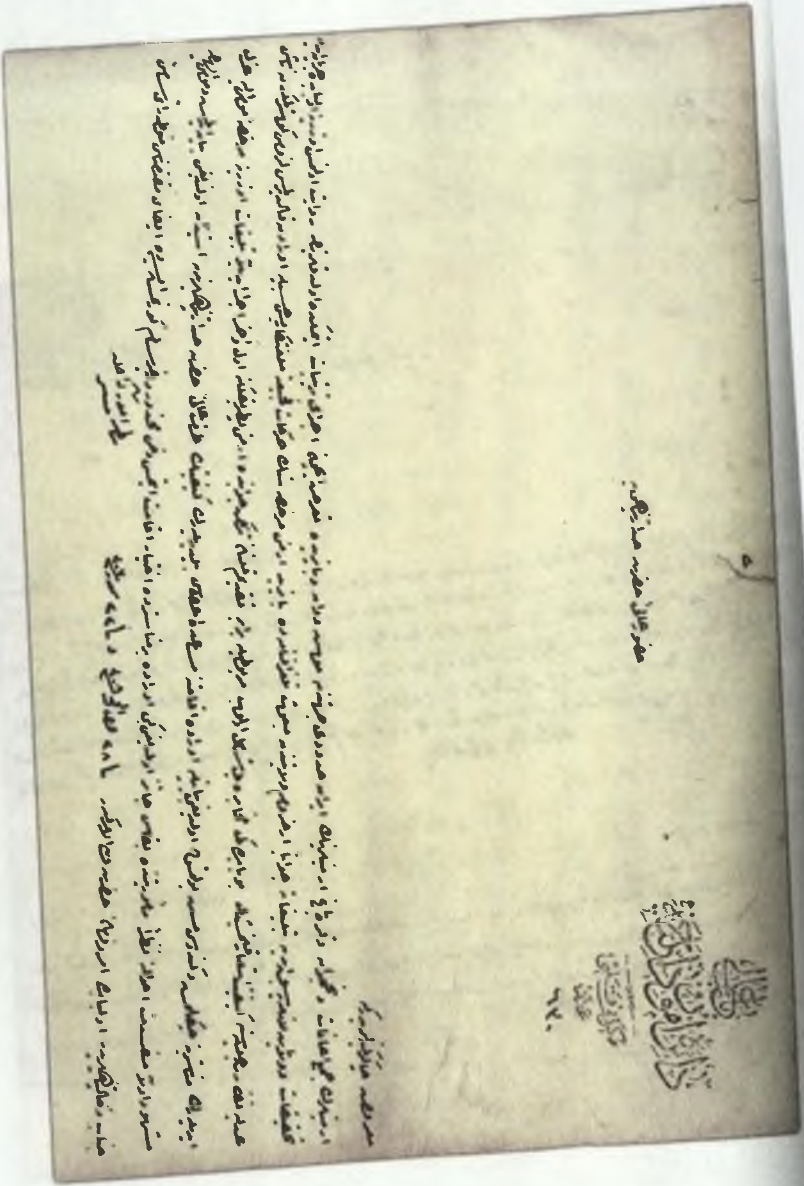

A. MKT. MHM, 502/25

بو معلم خانه‌سنه چیقارلدیغی حالده مرقوم چیچکلر بابا الیوم سالف الذکر خزاریان ایله بر تکیه‌ده ارمنی اقعده اولدیغنه نظراً

مقتول آدم اولدیغنک اکلاشلمق ایچون بشقه بر دلیل تحری اقتضا اتمز. مرقومک نشر فساد ایله مشغول اولدیغی و مکتب طلبه‌سنه

بیک مضر فکرلر القا ایتدیکی بولنه‌ان تحقیقات موثوقه عدالتک اقتضاسنه اولوب کندی [illegible] حقنه [illegible] اجتناب ایدلمه

طرفلرنده عودت عدالتک منافیدر. مرقوم چیچکلر بابا هنوز [illegible] قوچوه ده [illegible] شرهنه خانه مراجعت ایله [illegible]

تحقیقاتی جامع اولمق بالنیابه [illegible] تحقیق بولنمش اولان [illegible] اثبات [illegible] لزوم کلدیکی حواله ایدلمشدر

شهرنه خانه مراجعتنه تقریباً اوچ کون اول مرقوم حقنده ارضروم ولایت جلیله‌سنه معلومات استعلام ایدلمش و ولایتدن آلنان

جواب ورود ایدنجه قدر وقته دوچار اولمش وقوع بولان جواب اعلامی مستلزم ایجاب ایدر

ارمنی نام شخصک ایله عرض حال ایتدکی اولوب بو خصوصه سنه اول [illegible] فرانچه و ادرنه‌ده اتخاذ ایتدیکی پاپازلغی جنحه ماهیتنده

مقدم بالطبع شرهنه خانه‌سنده حقایق نابعیتنده بولنمش اولان [illegible] شرهنه خانه‌سنه اوغرامشدر. طرفلرنده عودت

عدالتک منافی اولدیغی بیان ایدلمشدر. مرقوم ارمنی راهبلرندن اولوب معهود دیران کلیساسنه کوندرلمش و اورادن

فراری اولمسی حسبیله برچوق [illegible] افساد ایله مشغول اولمشدر. بعده ارضا [illegible] اجتناب ایدلمشدر

سابق قیاس مکتبلرنده معلم [illegible] داخل اولدیغی و محکوماً فراری بولندیغی صدد اولوب اوراده نام برمقصد [illegible]

مذکور [illegible] تحریر اولنمشدر. [illegible] اورانده بایزید اولدیغی حالده مکتب [illegible] سوقانده طوتدرلمشدر

و سلطنت سنیه‌یه [illegible] ایله [illegible] وقوعبولان [illegible] کرک بو خصوصه وکرک اوبینه حقوقیه محکوماً فراری بولندیغی صدد اولدیغی

وکذلک شیخ [illegible] ایله مشغول بولندیغی [illegible] مقیم وارنه [illegible] داخلی دیگر بر مفسد حقنده [illegible] معلومات استعلام اولنمشدر

اشبو مرقوم ایله [illegible] دیگر بر طاقم فساد [illegible] واصل اولمسی شکایتی مقصدسی [illegible] برعسکر حاله [illegible]

اسلحه اخذ ایتدکلری [illegible] تخطئه حدود ایله [illegible] معاونت ایتدکلری عادته اولوب واقعاً [illegible]

عفتلو [illegible] حال اولوب مرقوم ارمنیلره معلم برعسکر استعداد [illegible] واصل ایله [illegible] شبه ایدلمز

اشبو فساده مرقوم بو مقصدله [illegible] تحریکات کیفیاتی دوام ایتدکلری اولوب [illegible] ارمنیلره برکره [illegible]

فساد آمیز [illegible] وارد اولوب [illegible] و [illegible] و [illegible] و [illegible]

ارمنیلر [illegible] ارضروم [illegible] اوروپا [illegible] اجتماع ایدرک

احباسنه قونغرسی و [illegible] و ساحلنده [illegible] تقدیم و دول معظمه‌دن [illegible] اولمق اوزره ارمنیلره

[illegible] تنظیم و [illegible] مقالات [illegible] تصورات [illegible] اولدیغی [illegible] فساده مرقومک منسوب

وظیفه‌لری معتاد ورلنه بر کرده تعیین ایدلمشدر

بالاده ذکر اولنان خزاریان فساد شرهنه خانه‌دن [illegible] کاتبی اولدیغی [illegible] محدثات [illegible] اوتوز [illegible]

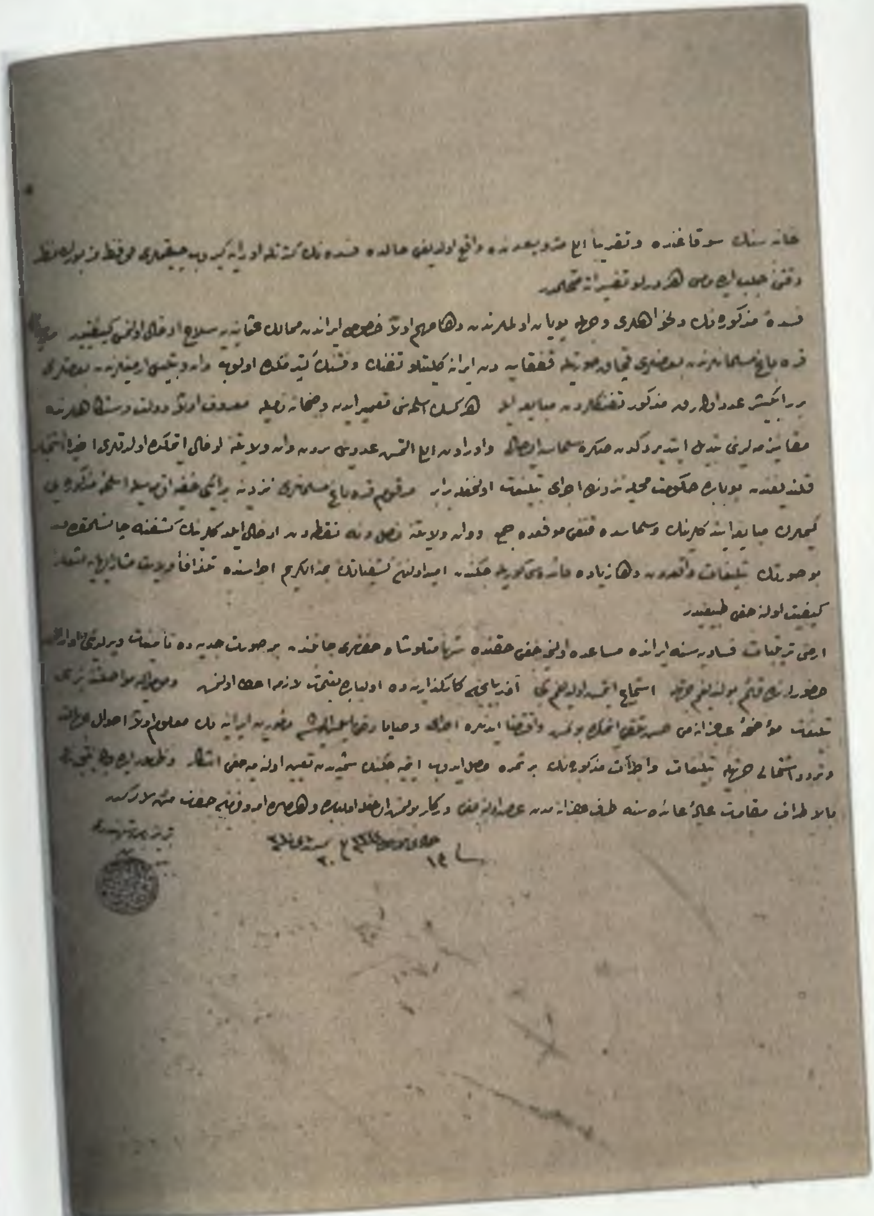

Y. PRK. EŞA, 23/37

٥٢ ٥

دائرهٔ صدارت

قلم مکتوبی

٢٩٢١

انکلتره دولتنك طهران سفارتی ترجمانی اخیرا تبریزه کله‌رك ایرانه و روس افکارینی تفتیش ایده‌رك روس نفوذی ساحه‌سی
اولان خوی و ماکویه عزیمت و ماکودن دخی ارضرومه عزیمت ایده‌جکی خبر آلنمش و مسالك شهبندرینه ناظر اولدیغی
کیفیت وکالت جلیله عسکریه‌دن تبلیغ اولندیغی و تفریق اولنان اسباب سیاحتی حقنده بعض افاداتی حاوی خارجیه نظارت جلیله‌سنك
تذکره‌سی منظور عالی جناب پادشاهی بیورلمق اوزره ملفوفاً عرض و تقدیم قلنمشدر اول بابده ... فی ٢٠ ربیع الاول سنه ... صدر اعظم ...

جواد

۵۲۵

باب عالی

دائرهٔ خارجیه

مکتوبی قلمی

عدد

۲۸۷۹

بیشگاه سامی صدارتپناهیه

معروض چاکر کمینه‌لریدر

انکلتره دولتنك طهرانده سفارتخانه‌سی [illegible] ماژور [illegible] نك اخیراً تبریزه گلرك برایکی گون اقامتدن صکره ایرانده روسلرك

تقربیله [illegible] ارس نهری ساحلنده واقع [illegible] و ماکویه عزیمت و ماکوده [illegible] طاغلرك ایرانده [illegible] و ممالك شاهانه‌یه

ناظر اولان [illegible] تبریزه [illegible] طهرانه عودت ایلمش اولدیغی [illegible] شهبندرخانه‌یه گلرك

روسیه‌نك بصره کورفزینه طوغری ایلرولمسی تقدیرنده آناطولی و عراقده عرب طرفلرینك محافظه‌سی [illegible] حکومت سنیه‌جه اتخاذ [illegible]

تدابیر نافعه‌یه انکلتره دولتنك مشارکتی لازم گلدیکی حالده قنغی نقطه‌نك تخلیه‌سی فائده‌بخش اوله‌جغی و انکلیزلر طرفندن اکراد [illegible]

[illegible] اولوب اولمیه‌جغی [illegible] افاداتنده [illegible] واقعه [illegible] انکلیزلر [illegible] بو موضوع بحث اولدیغی [illegible]

[illegible] بالتدریج ضبط [illegible] اتخاذیه دائر بولنسه [illegible] روسیه [illegible] تصوراتنه [illegible]

متوقف اولدیغنك تحقیق مقصدیه [illegible] جواب ویرلدیکی [illegible] اولباده

[illegible] تبریز [illegible] شهبندرندن وارد اولان تحریراتك صورتی لفاً تقدیم قلنمغله اولبابده امر و فرمان حضرت ولی الامرکدر.

خارجیه ناظری

فی ۲۷ [illegible] [illegible]

Y. A. HUS, 317/126

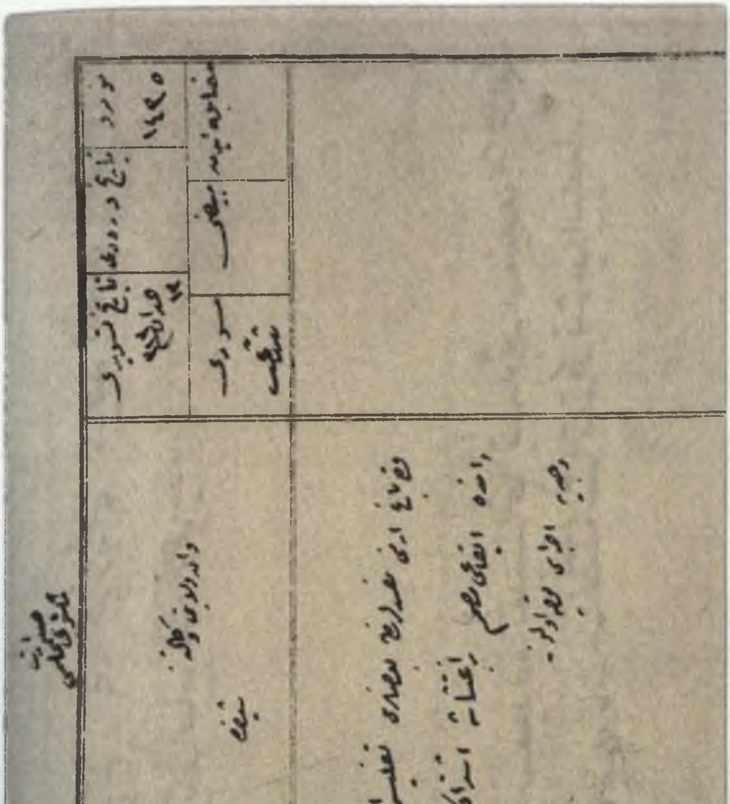

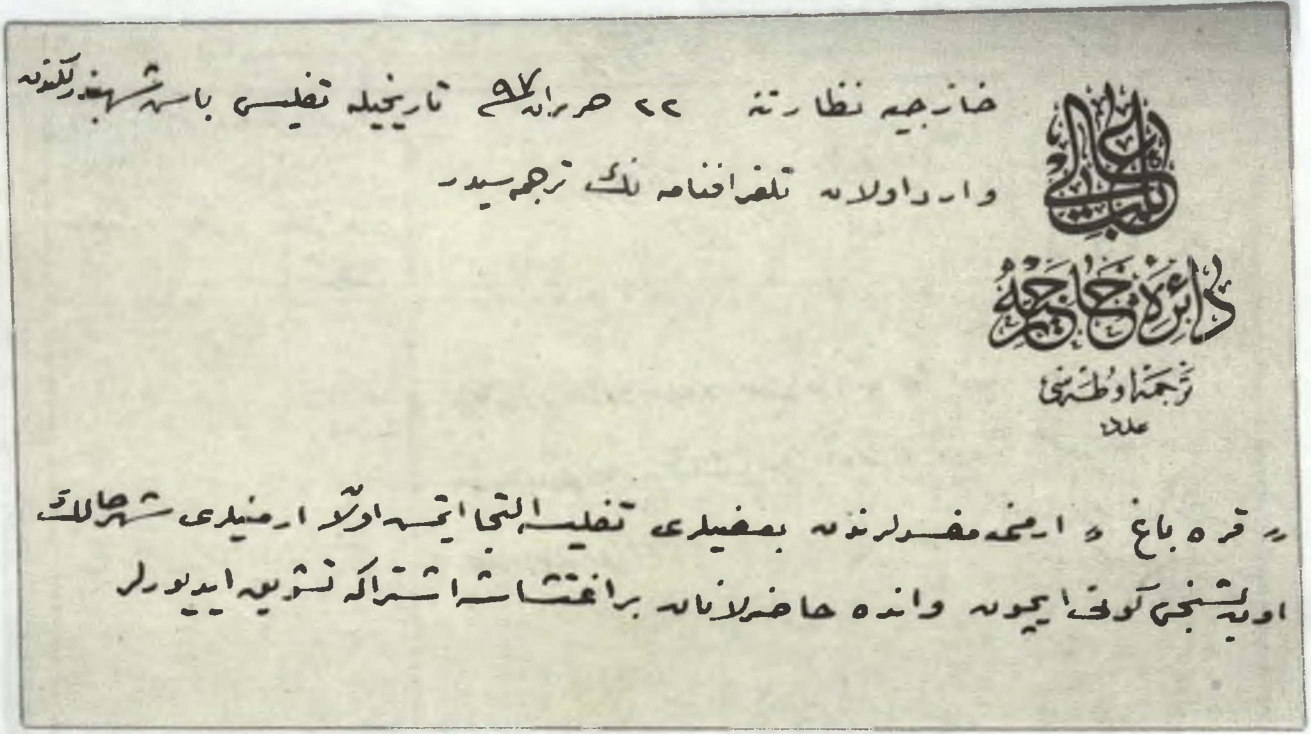
باب عالی
دائرهٔ خارجیه
ترجمه اوطه‌سی
عدد

خارجیه نظارتنه ۲۲ حزیران ۹۷ تاریخیله تفلیس باششهبندرلکندن
وارد اولان تلغرافنامه‌نک ترجمه‌سیدر

قره باغ و ارمنستانده بعضیلری تفلیسه التجا ایتمش اولان ارمنیلر شهرلرک
اوبه‌سنجی کوچه ایکونده وانده حاضرلانان باغچه‌سرای اشتراکه تشویق ایدیورلر

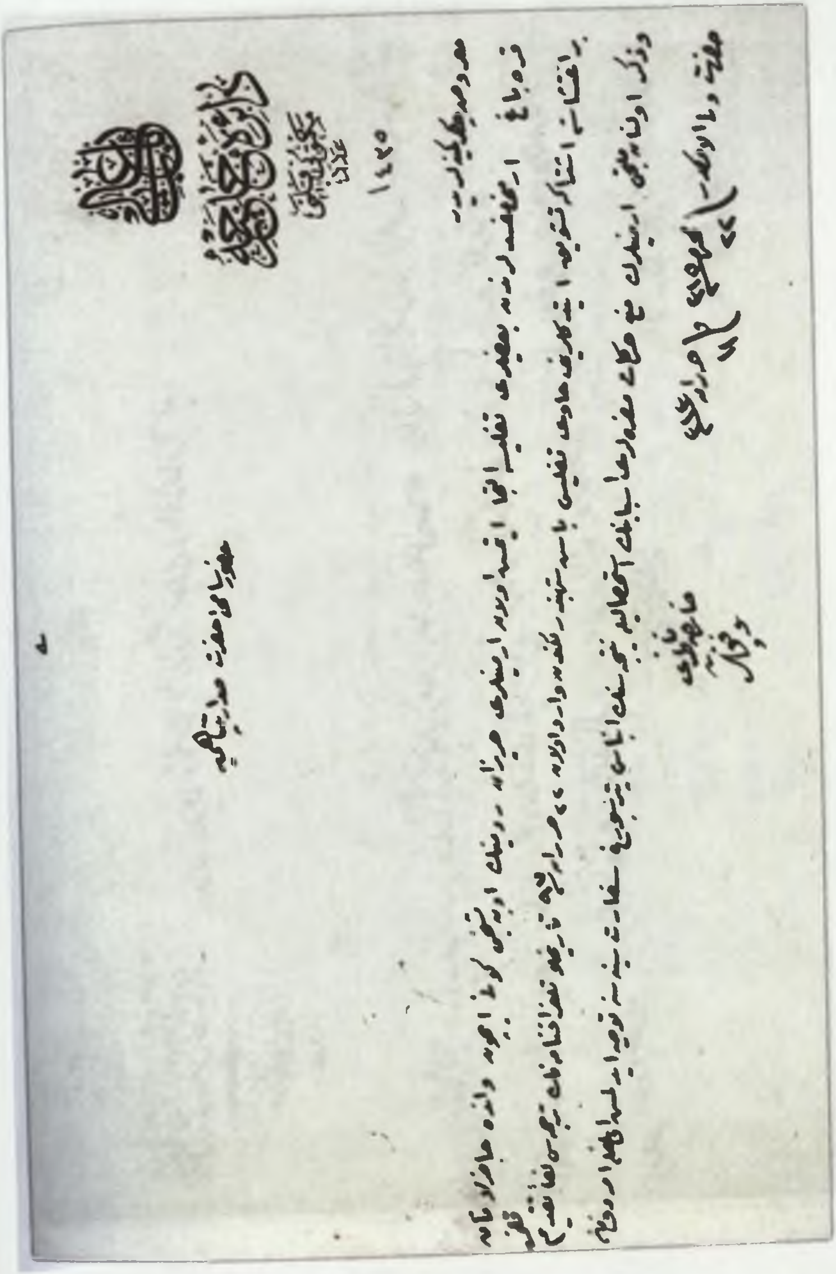

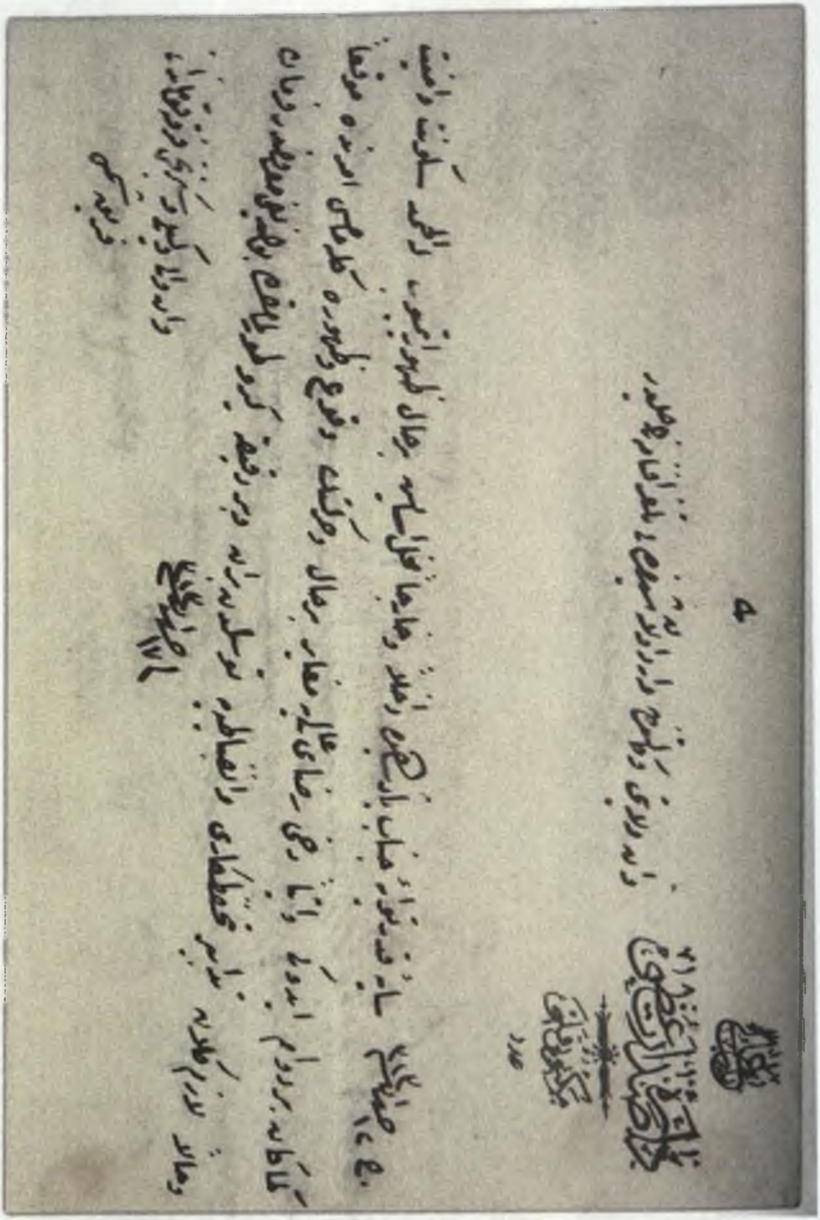

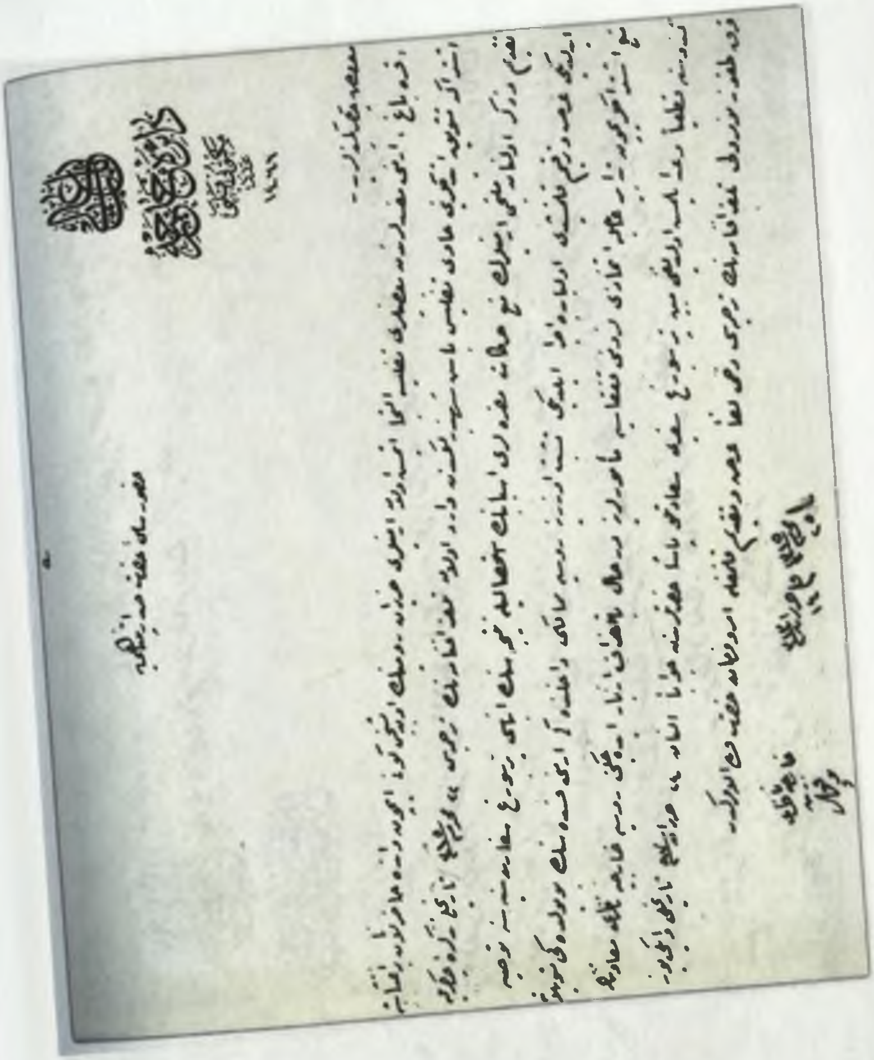

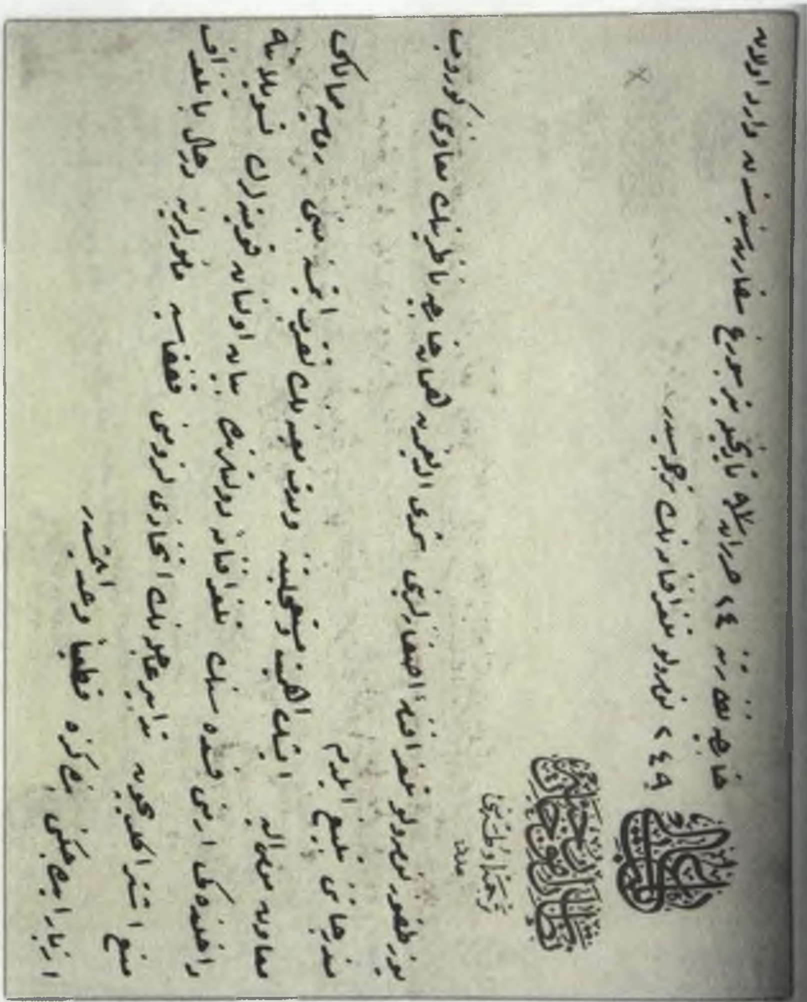

A. MKT. MHM, 670/14

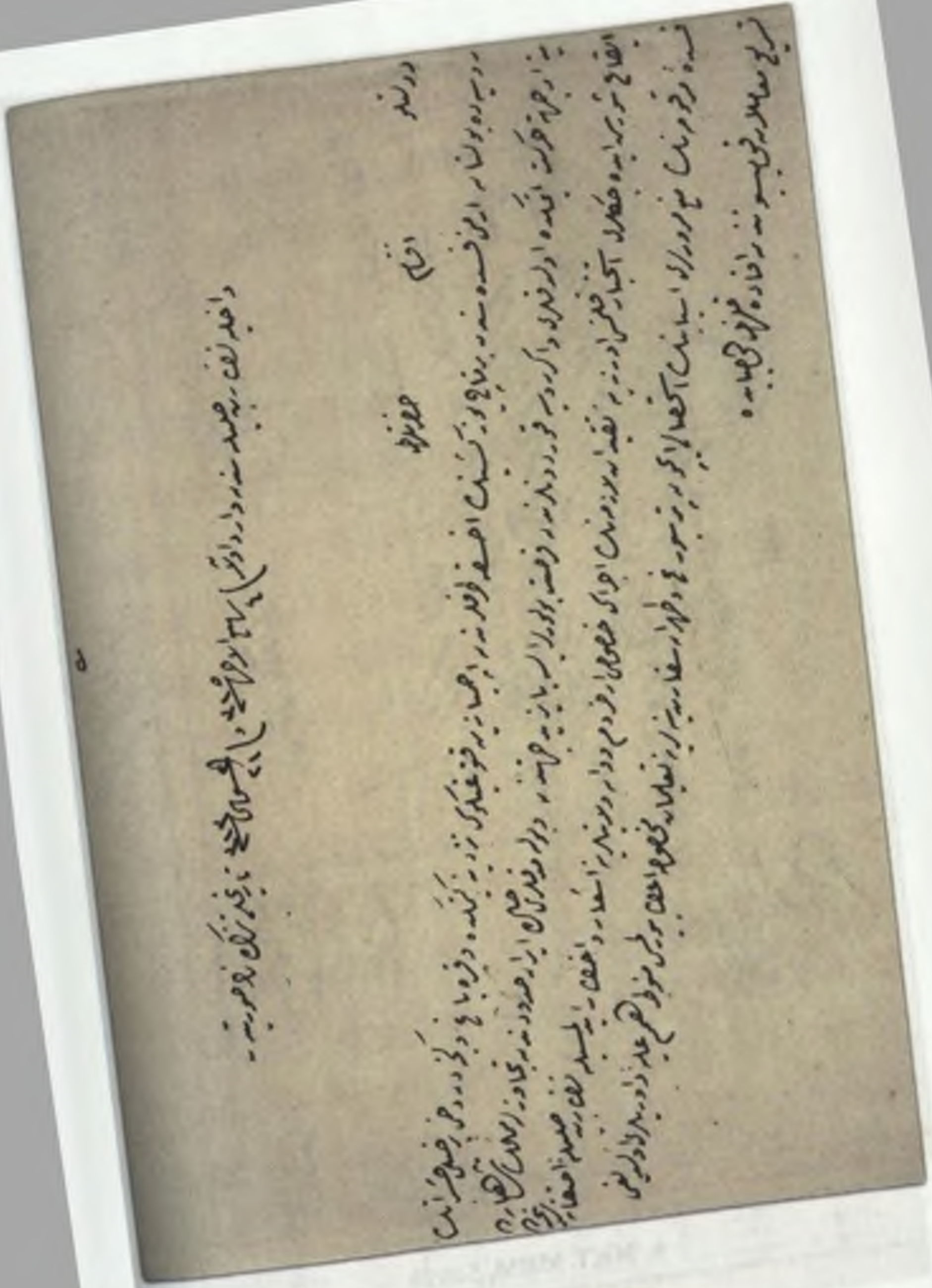

HR. SYS, 2792/56

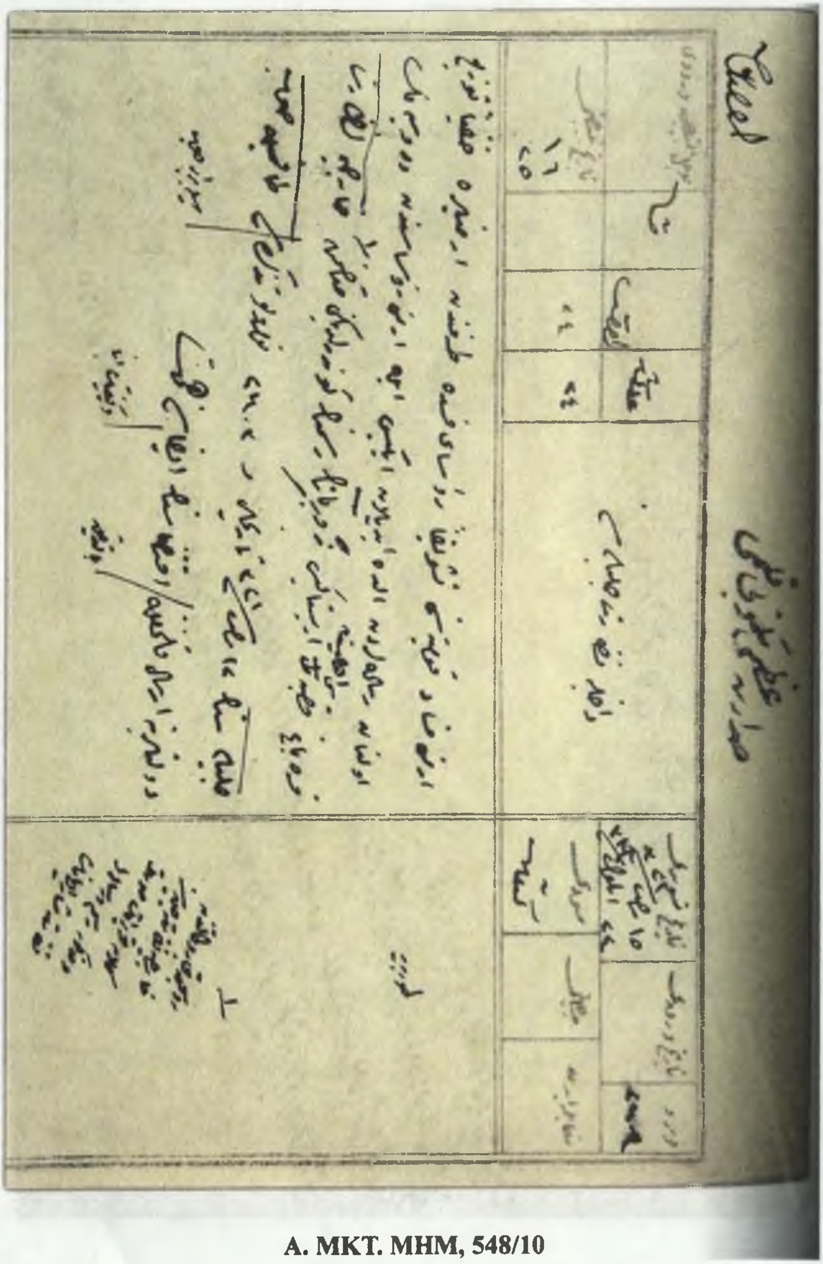

A. MKT. MHM, 548/10

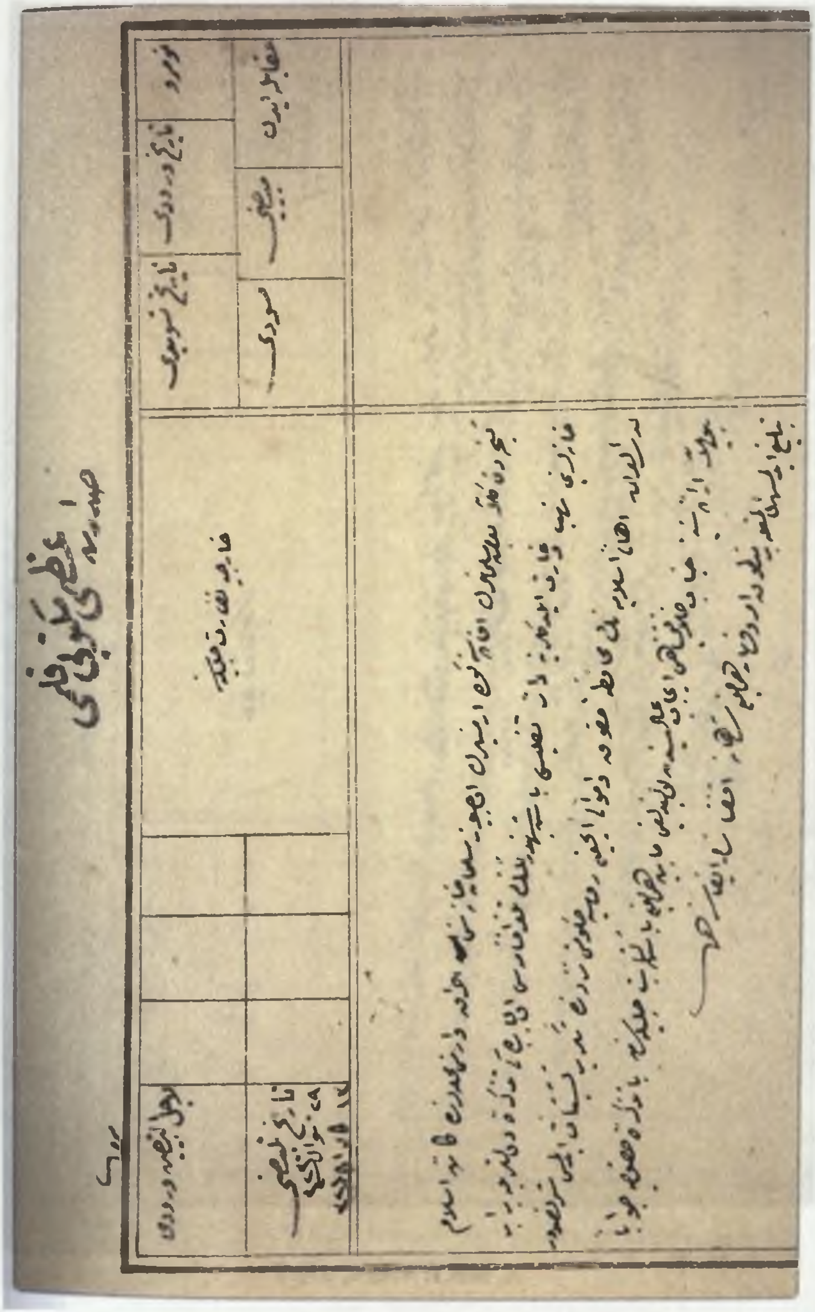
صدارت عظمى مكتوبى قلمى
نومرو
خارجيه نظارت جليله سنه

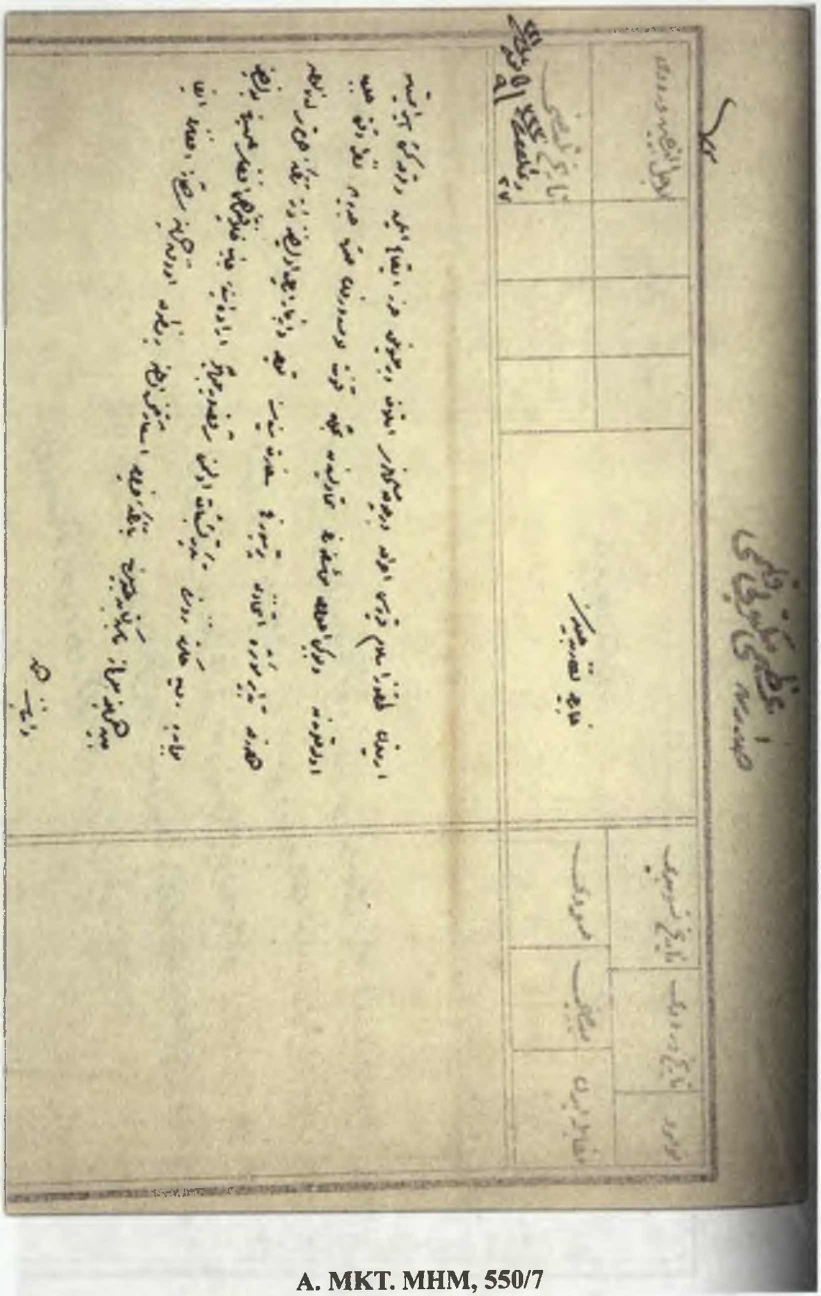

A. MKT. MHM, 550/7

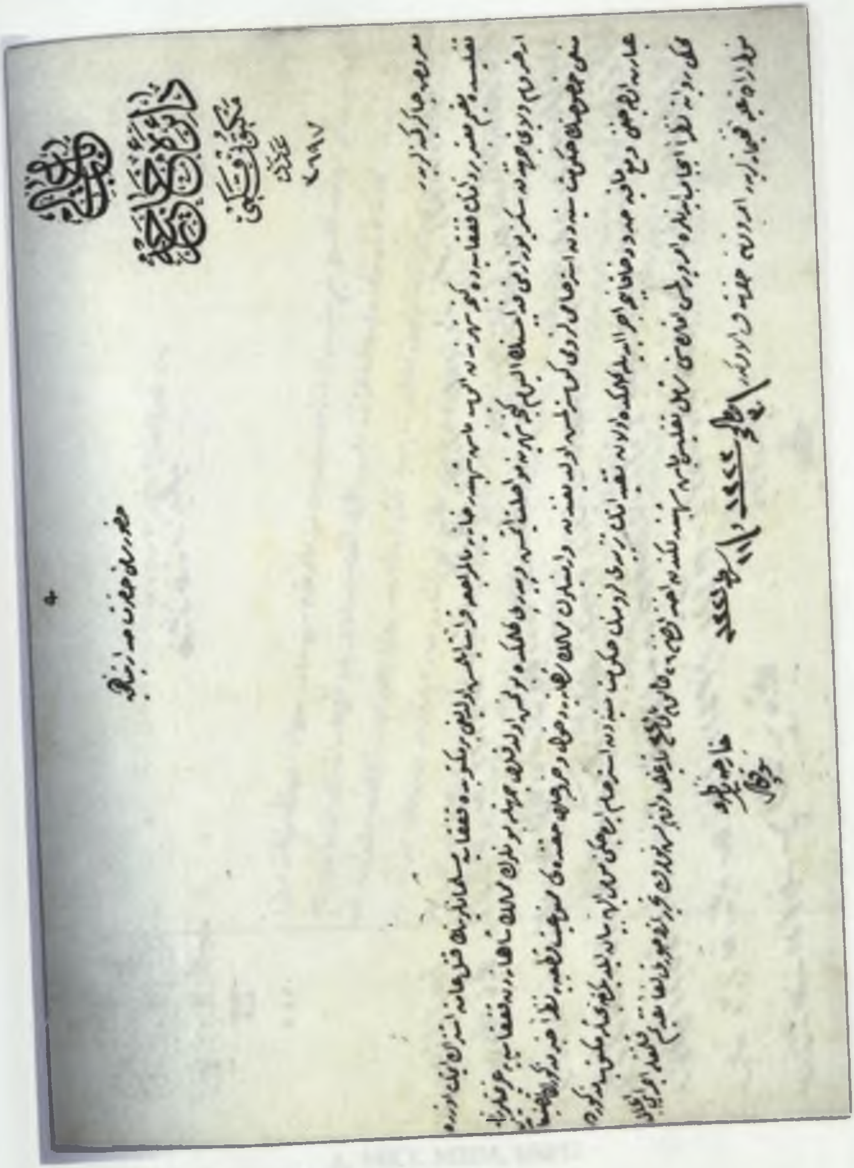

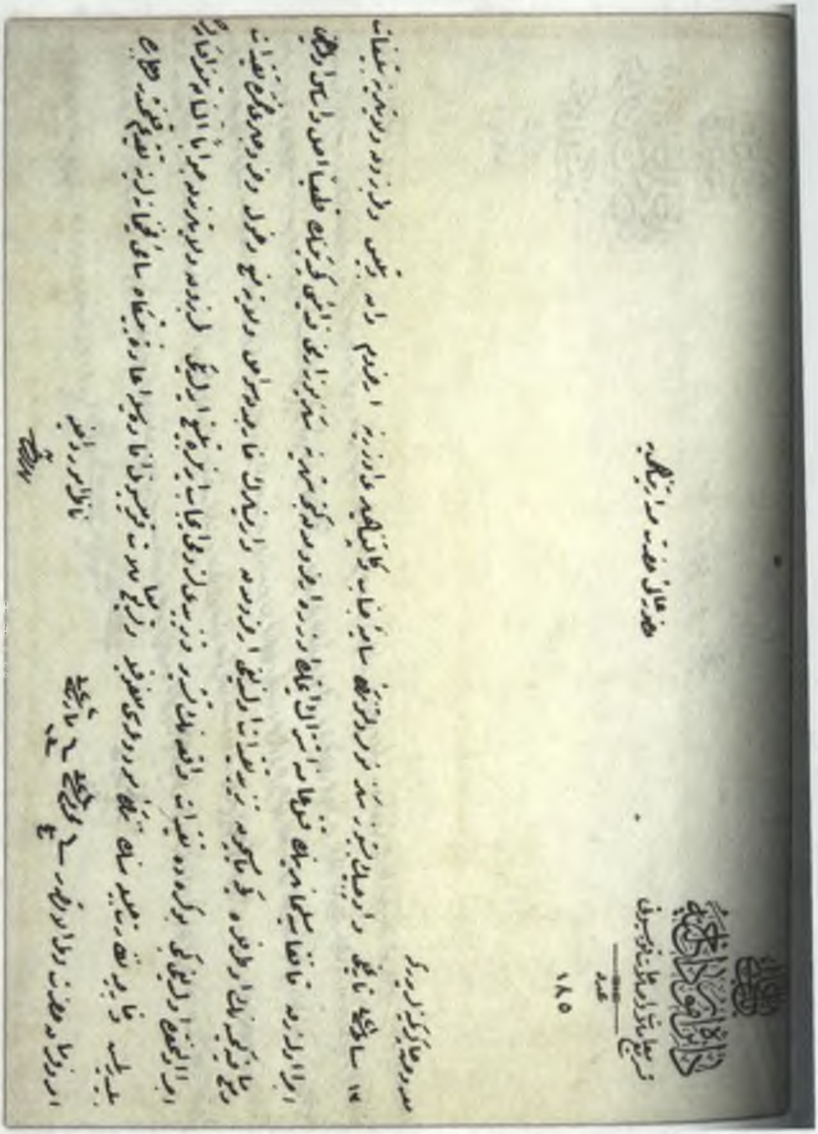
دائرهٔ امور داخلیه
تسریع معاملات و اصلاحات قومسیونی
عدد
١٨٥
مقام عالی حضرت صدارتپناهی

A. MKT. MHM, 550/13

ZB, 592/137

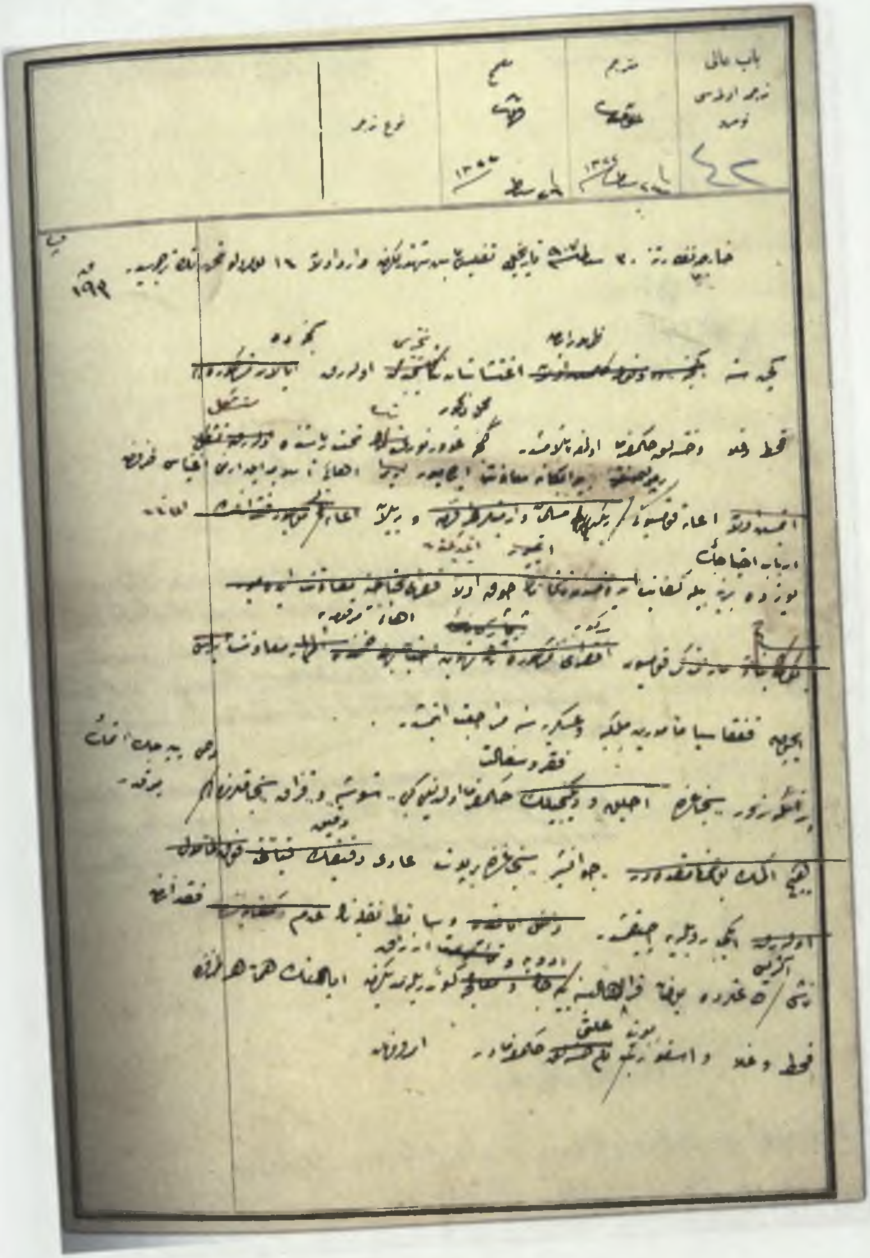
باب عالی
ترجمه اوطه‌سی
نومرو
مترجم
مبیض
نوع ترجمه

Consulat-Général

de

Turquie

N° 88.16

Tiflis le 30/12 Février 1907

4 Şubat 1907
1095

Monsieur le Ministre

Je prends la respectueuse liberté de porter à la haute connaissance de Votre Excellence que les troubles qui eurent lieu l'année passée dans la province d'Elisabetpol (Guendjé) ont pour conséquence la famine et la maladie dans cette province.

Une commission de bienfaisance présidée par le Gouverneur d'Elisabetpol est incapable d'assister aux nombreux malheureux, attendu que les offrandes

Son Excellence

Tevfik Pacha

Ministre des Affaires Étrangères de l'Empire Ottoman

etc., etc., etc.

offertes par les musulmans et les arméniens riches du pays ne suffisent même pas pour venir en aide à la centième partie des indigents. C'est pourquoi, la commission s'est adressée aux fonctionnaires et employés civiles et militaires du Caucase pour assister les malheureux.

Dans le district de Zanguézor, règne la famine et la mendicité. Dans les districts de Chroucha et de Kazakh, le pain manque totalement. Dans le district de Djevanchir le prix de la farine ordinaire s'est élevé au prix incroyable de deux roubles le poud. Ainsi dans presque toute la province règnent la disette et le scorbut, vu le manque de communications dans cette province et par suite de l'impossibilité d'envoyer des vivres et des médicaments dans les villages situés pour la plupart dans les montagnes.

Daignez agréer Monsieur le Ministre les assurances de la très-haute et très-respectueuse considération, avec laquelle
J'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence
le très-humble et très-dévoué serviteur

Feyzi

HR. SYS, 1270/3_9

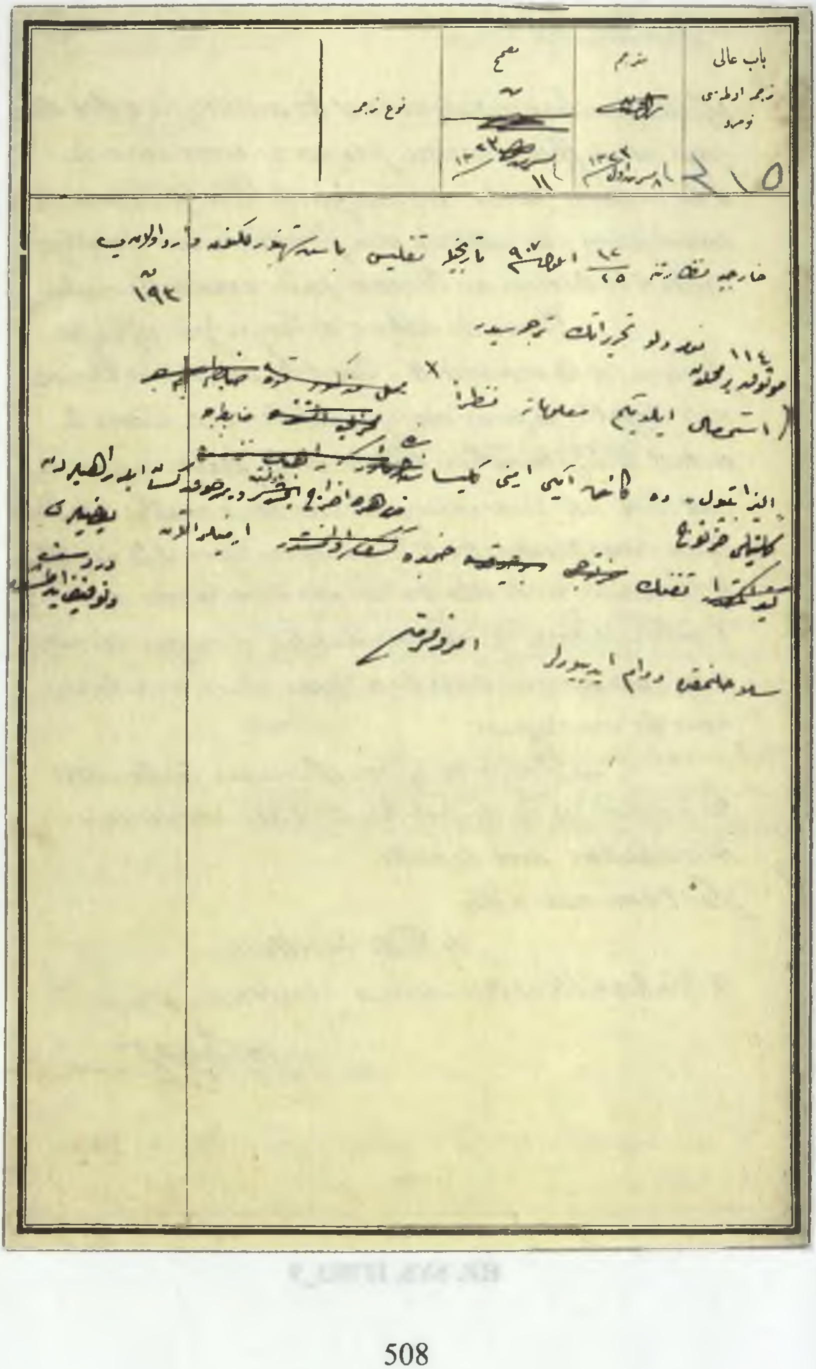

باب عالی
ترجمه اوطه‌سی
نومرو

مترجم

مصحح

نوع ترجمه

خارجیه نظارتنه ۲۴/۲۵ اغسطس ۹۰۷ تاریخلی تفلیس باش شهبندرلکندن وارد اولان

۱۹۲

مفصل و مطول تحریراتك ترجمه‌سیدر

استحصال ایلدیکم معلومات قطعیه

امر و فرمان

Consulat-Général
de
Turquie
N° Gl. 406
N° Pl. 114

Tiflis le 2/15 Septembre 1907

14 8bre 907
1135

Monsieur le Ministre,

Je prends la respectueuse liberté de porter à la haute connaissance de Votre Excellence que je viens d'apprendre de source autorisée que la police vient de découvrir sous le maître-autel de deux églises arméniennes à Elisabetpol un grand nombre de cartouches, de fusils et de bombes.

Son Excellence
Tevfik Pacha
Ministre des affaires Etrangères de Sa Majesté Impériale le Sultan
&c. &c. &c.

Plusieurs individus et même quelques prêtres viennent d'êtres arrêtés.

Ainsi les arméniens continuent à s'armer.

Daignez agréer Monsieur le Ministre les assurances de la très haute et très respectueuse considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

De Votre Excellence

Le très humble et très dévoué serviteur

Feyzi

HR. SYS, 1270/3,41_42

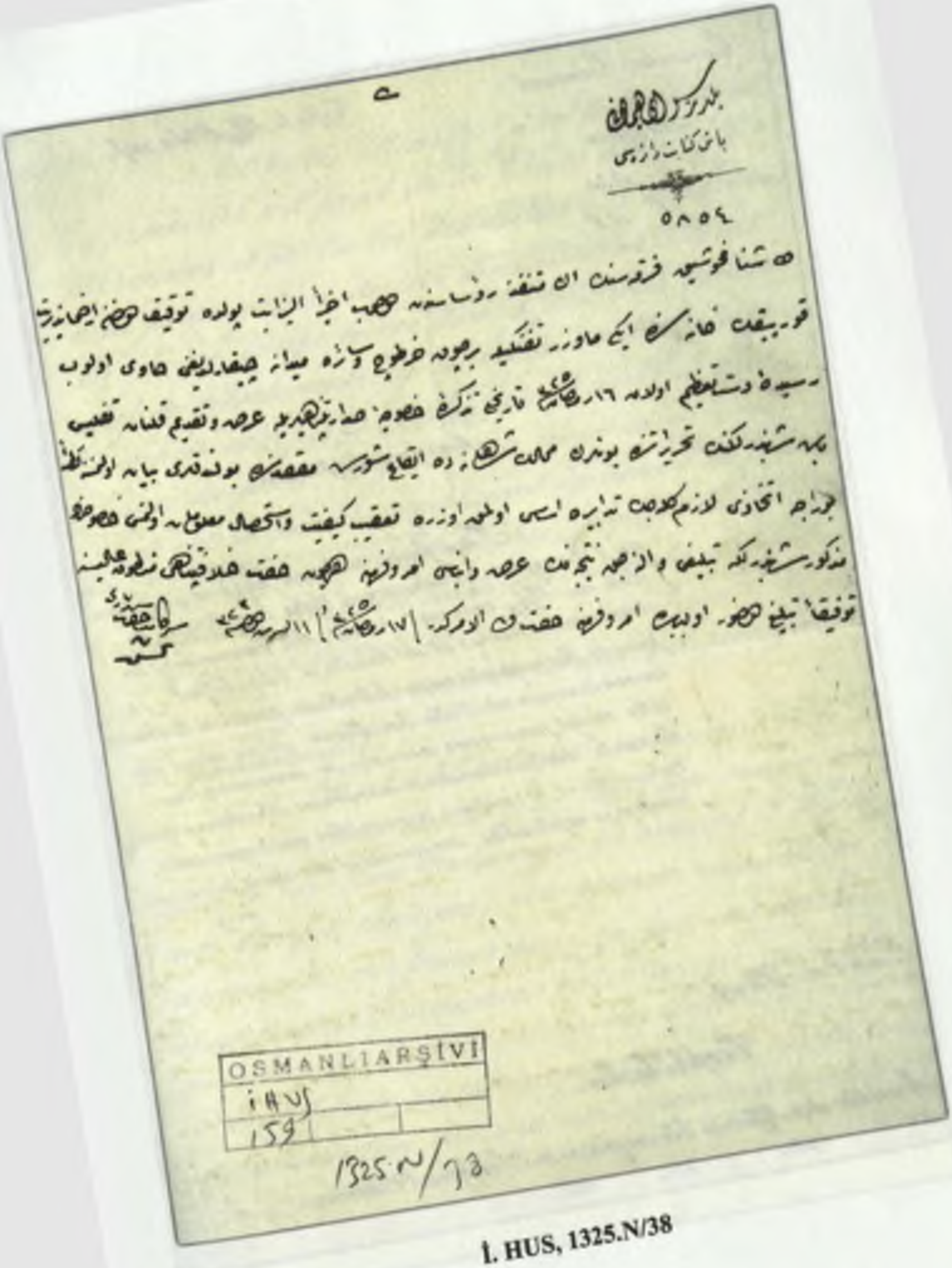

İ. HUS, 1325.N/38

Consulat-Général
de
Turquie
N° Gl. 1135
N° Pl. 125

Tiflis le 14/27 Octobre 1907.

24 8 9
1137

Monsieur le Ministre,

Pour faire suite au rapport que j'avais eu l'honneur d'adresser à Votre Excellence en date du 12/25 courant N° 406. 114, concernant la découverte d'armes et de bombes à Elisabetpol, je prends la respectueuse liberté de porter à la haute connaissance de Votre Excellence qu'on vient d'arrêter vingt personnes accusées de connivence avec le parti révolutionnaire arménien "Dachnaktzoutioun" commettant des actions criminelles au moyen de matières explosibles, des armes et des écrits séditieux.

Son Excellence

Tevfik Pacha

Ministre des Affaires Etrangères de l'Empire Ottoman
etc, etc, etc.

Et pour atteindre à ce but criminel ces prévenus ont privé de la liberté beaucoup de personnes et ôté la vie des autres qui entravaient à la propagation de cette organisation. Ils ont en même temps exercé diverses fonctions comme chefs de détachements, de sous chefs, de percepteurs d'impôts extirpés des habitants et destinés aux besoin du parti, de gardes, de commissionnaires, de porte clefs de prisons, remplissant également les fonctions des autorités judiciaires et de police, jugeant les plaintes, les différends, les affaires criminelles et civiles et défendant sous peine d'amende de s'adresser aux Autorités du pays, s'arrogeant en un mot les droits et prérogative du Gouvernement.

C'est à Elisabetpol, au moment d'une perquisition faite par la police dans une maison sise dans la rue Novo-Tcherkomaya qu'avaient été découvertes onze bombes chargées, une grande quantité de dynamite, des formes pour la fonte des bombes et une correspondance volumineuse entre les membres de l'organisation des Dachnaktzoutioun et dont l'étude de ces documents avait donné lieu à l'arrestation des individus mentionnés plus haut.

Suivant les publications parues dans les journaux d'aujourd'hui, ces accusés seront jugés par la Cour martiale de Tiflis.

Daignez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de la très haute et très respectueuse considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence,

le très humble et très dévoué serviteur.

HR. SYS, 1270/3_42, a

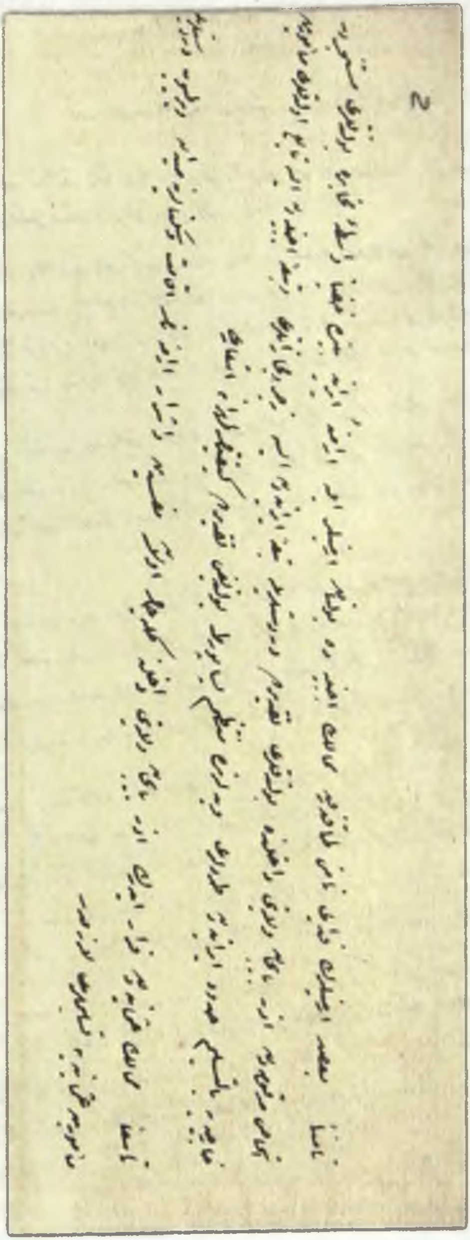

Y. PRK. A, 15/36

Ambassade Impériale Ottomane
à Berlin

برنجی هیئت مرخصه اعضاسندن عزت پاشا
طرفندن حربیه نظارت جلیله‌سنه کوندریلن ٢٨/٦/٣٣٤
تلغرافک صورتیدر

S. E. ____________

à S. E. ____________

le ____________ 191

N° gal

Objet:

Annexe:

[illegible]

ری مملکده اولان روس قفقاس دولتجیسنه تفلیسک خوف ایتیاقی واعدادی ملتلری خیالیب لطلبی
لا تحمله وشو صورتله قونا وه احضاریه مجبوریت حاصل اولمشدر.
تفلیسده بکه روس قفقاسیه یرلی قفقاسیالی عسکر اسیر فا فرنت موجوددر. انکی طوقوز عسکری بریوه
علیه سوقه وتحریک ایتدیرمه اکسیلدی دکلدر. انکلیزلر قفقاسیاده ده احتیاط طوتیورلر.
ایشته روس قطعاتنک جبهه دن کری کیتدکلری حینده کریده‌لر ایسه ارمنستانی آمانی مصرف تملک امیدیه
حرکت قنده. آلتی ای حکومتی امیدیه ایدیورلرده حرب جبهه‌لری عصیفلیته بو بنلاوی یرلیه باقاجه ایتدیلر
اشغال ایتملک کبی قطعاتک ظهوریسی اقتضا ایدییور. اختلالجیلکله و برلاج بیل قدای اوله
وآرینه سی قومه اوروپا طلوعنده کی کرمله آلتمشه اولان ایشیر عسکرده ارمنستانک تشکیلنک
آمره برایشی اردوسنک وجوده وقرلمسی ونوبدان حرب جبهه سی قارلر وسردار ایرمسی اقامه واداره کی
اقوام حکه اولسه کلی وداه اولمجه کرجلیدن روس عسکرلرینی حونه کریده که باشلادیلر وبالطبع
بوکونکی روسیه حکومتنک علیهده بولنیورلر. قفقاسیاده تشکیله تشبث ایدیله‌جک کللی اردوسی
حسب فی اضاحا قیده سید. بونکله برابر تشکیل ایتمک آنجه ارمنی وکورجیلردن مرکب بولنه‌جه
وجوه بیی امنیت اوله جقلر. بو قلابر که کللو اردو تشکیلی امکانی اولسا ایدی حرکت دها مساعد ده بر
بر ایشه و کورجی کوکلللری روسلر ایله برلکده چالشمه اوله قطعاری ذاتاً بوکون کو کللو قطعاتی
امکانک حصول و ده بیشی ارطه تشکیل ایدیله ایه ده اشتال ایتمه‌ده. بکلیدن احتمالیه قطعه
ایدیورسنک قفقاسیاده تشکیلی بلکه مکنه کوریشورم قفقاسیه ده ارمنی غرضلری مقابله‌لک
قاضی منفعت عفدی مختی اولان صلح منفورلی شمله علیهده بولنیورلر صلح منفورلک بتون ارمنی
آماللک موقع فعله قوفسه مانع اوله جقنی ادعا ایدییورلر روس ملل مختلفه سی الیوم جوق بر میل
مخصوص کورلیور: بولشویک حکومتنک پرنسیپلری داخلنده بر روسیه جماهیر متفقه سی تشکل ایتمک
تریله عدملت لنی جمهوریتی ایالتی شکلنده بر دیچه. متره تبعه وتحت ... ارکانیه دی ملتلری
اوله عسکر وه وطالقی کبری منطقه سی جلبه وملی قطعات تشکیلنه چالشمقده‌در. اونک ملتلری
کری قطعاتی بر دیچه طوبجیلی زدری معلومدر. قرا طاغ [اودون] طالبیده مشتاً اجتماع
ایتمشدر. قفقاسیاده کورجیلر قورجی قطعات تشکیل ایتملیدر اکوچه جهره ده کی اوادیه علیه
چالشمه. بو میانده قفقاسیاده و ولادی قفقاسیه مسلمان قطعاتنک تشکیلنه تشبث ایدلدیکی
کورولیور. بر دیچه متره حرا لبنیفه کوره [طاغستان و تریل] متحداً اوده تشکیل ایجنده
وطن الزامی طاغستان مسلمانلری چچنه و چرکسلر وسائر قوملر قوبر تشکیل ایتکده‌در. بونلرده‌ن
امرعه قطعاتی تشکیل ایدلدکی افشرده‌لر. دیکر قوتلری معلوم دکلدر. اداره‌لری براتلجام وانضباط
موجود اولدیقی ظهور اولمیور. طاغستان ارلیه استانبولی بولنمه اوغلی خایلادوف نامنده بر مسلمانک
اولدیغی سویلنیور.

BAŞBAKANLIK
OSMANLI ARŞİVİ

قریم تاتارلرینی بر اداره وملی قطعات شکلنده جمع ایتمشدر. قفقاز [illegible] داغستان سوئلره
بو فکرلرینه ایسه بالطبع طرفدار دکلدر. تاتارلرک بو سوزلری قریم داخلنده حاکم‌لر اولدقلرندن
سوء استعمال ومراودهٔ تامه اوقاتنی قریم مسلمان عسکرلریله بولنسونلر. روس قفقاسی ابوسیم
ارضروم نقطه‌سنه قدر وتعمیم عزیمت اردون آکلامشلردر. روس آذربایجان قسمنده
یاکو وشوشاده جزئی بر مسلمان جمهوریتی تشکیل ایدلدیکی سویلنیور. قفقاسیه فرقه لریله
[illegible] کرده قفقاسیه ملل مختلفه‌سی بلدیه‌لرینک حقوق عامه‌سی شرطیله بر اداره
تشکیل ایتمکده ایمشلر. روسی ارمنی وکرجی مسلمانلری آیرا آیرا حکومت
ایمیش. بونلرله روسیه ارمنی وکرجیلر اساساً اسلحه تشکیلاتی قارص قفقاسیه سلمانلری
هنوز تشکیلات ایله مشغولدرلر. لکن آذربایجانک کوچک جبهه کندی‌لری بولنمسی امید
ایتمکده‌در. تاتارلر ال یا ده مجتمع بولندقلری منطقه خاریجنده اورالده اوفا ومرکزده
اوفاده اجتماع ایدن برنجی شورا ([illegible]) اورا وخاریجنده وولغا ایله اورال ویی
ییرم سمرقنده ومسلمانلری اتحاد ایچون ایتمکده‌در. ([illegible] اورال)
مستقل حکومت تشکیل ایدیورلر. قزانده اجتماع ایتمکده اولدوقلری تاتار عسکری شوراسی
امور عسکریه‌سنی تنظیم ایتمکده‌در. یا ده طوغریدن تشکیل ایتمکده اولدقلری قطعات حساً تشکیل ایتمشدر.
سلاحلرینه مالکدرلر. و بو قطعاتک اساسی تشکیل ایدیور. شمدیلک تشکیل ایتمکده
بیشه قطعه معلومات ویرمکده ایسه ده لکن محققدرکه قرعه اولدیغی کبی اوفا و قازان ده
[illegible] تشکیل اولنمشدر. قریم واوفا تاتارلرینک اک بیوک امیدی آوستریا و آلمانیا جبهه‌لرینده
اسیر مسلمانلرک ده تشکیل ایدلمسی اولدیغی کبی قرقه‌لردر. فی الحقیقه سلاح آلتنده
مسلمان افرادک تکوینی ذیادر. بونلر سلاحلریله متملکدر. موقتاً ایده‌جک مستقل مسلمان
حکومتلرینک تشکیلاتنک تأمینی ونظامنک قوهٔ اجرائیه‌سی حقنده.
مسلمان شورالری (مجلس ملی‌لری) ابتدا دیرلرده مسلمان قطعاتنک ترکی حاکمیت مستقلهٔ مرتبه
ایدی اولدیغی حقنده قطعی معاونت ایلمسی طلب ایدیلر. فقط بولشویکلر حکومتی بو قرار
تقلبانه ایچون ترک ویرمیورلر. بولشویکلر مسلمانلرک حکومات مستقله تشکیلی حقنی ترک
قطعیاً بیلدیکلری مسلمانلرک ملیتلرینک آیریه برادر وجودلرینه مخالفت ایدیورلر. اوردوک
کندی اللرینده بولنمسی استدکلری کبی اوزرینده طرفدار قازانلری بولشویکلر قطعاتی
آیریلمسنه معاونت ایدیلر. بولشویکلر تاتار قطعاتنک معاونتنی طلبنده استبداد الموله
تاتار مفرزه‌لری باغچه‌سرایده اشغال ایدیلر. مرکزی
بونک موقع [illegible] ده وضعیت داخلیه‌سی اولدیغی ذکر ایتمش وبولشویکلر (اورال)
منطقه‌سنده اجتماع ایتمش اوفا (ملکه دیمه) تاتار قطعاتی خارج ایله برکوندن تشکیل ایدیور. خاصلی
مسلمانلر بولشویکلر برلشمسی مقصدیله اوزرندن مجلس اوزرینه ایچ داخلی طرفلرینه ویرمک (تاتار دیمه)
اوردوسی اتحاده ایتدیکی سویلنیور. تاتار برادرلر حافظ اعتباریله دکلدرکه بولشویکلر قطعاتنک
الده بولنان حقیقی بو نقطه‌ده‌در. اوفا و قرعه‌لی مسلمان قطعاتنده خارجدان جبهه‌ده

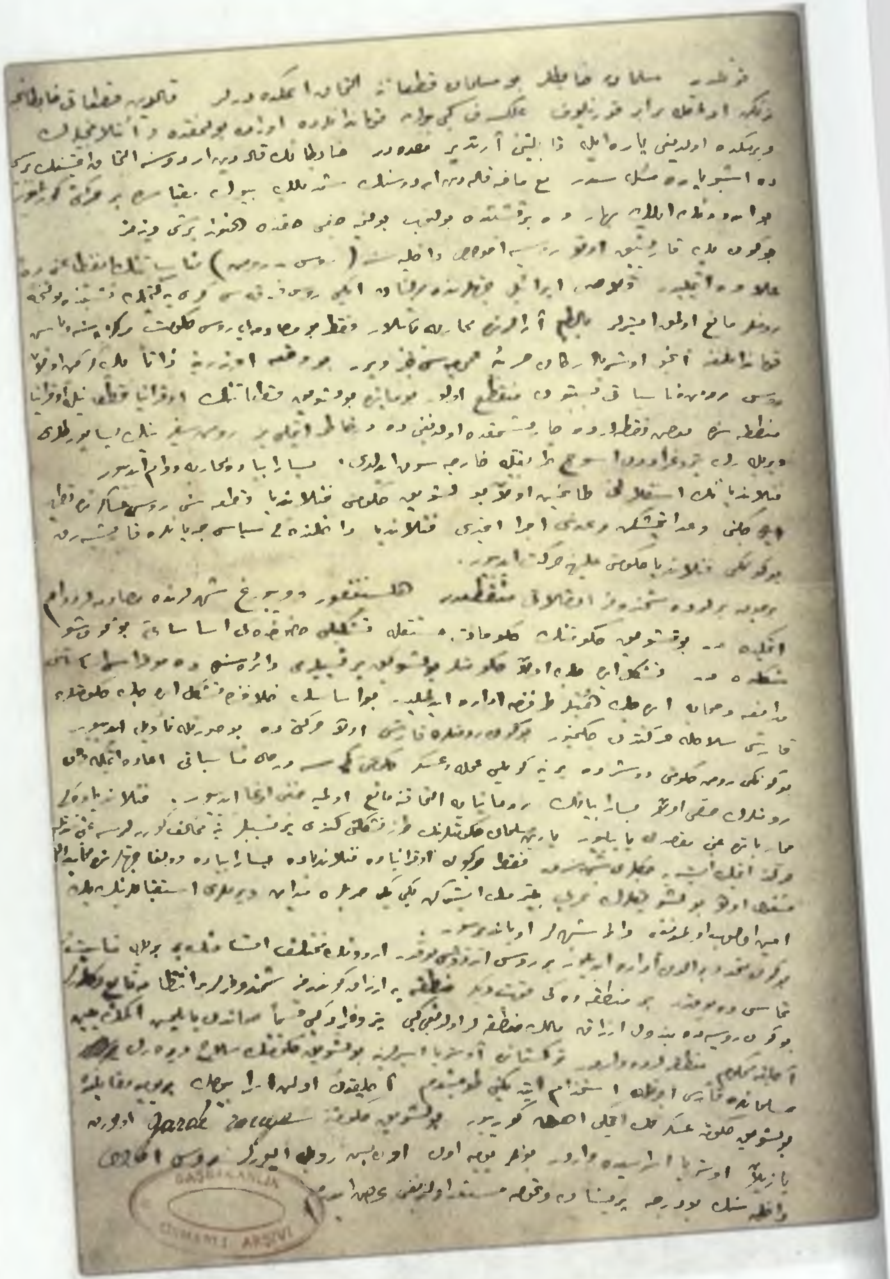

HR. HMŞ. İŞO, 235/13

مجلس وكلا

مذاكراتنه مخصوص ضبط نامه

تبليغ اولنديغى دائره			تاريخ	نمره
[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]

خلاصهٔ مآل

[illegible]

قرار

[illegible]

MV, 212/168

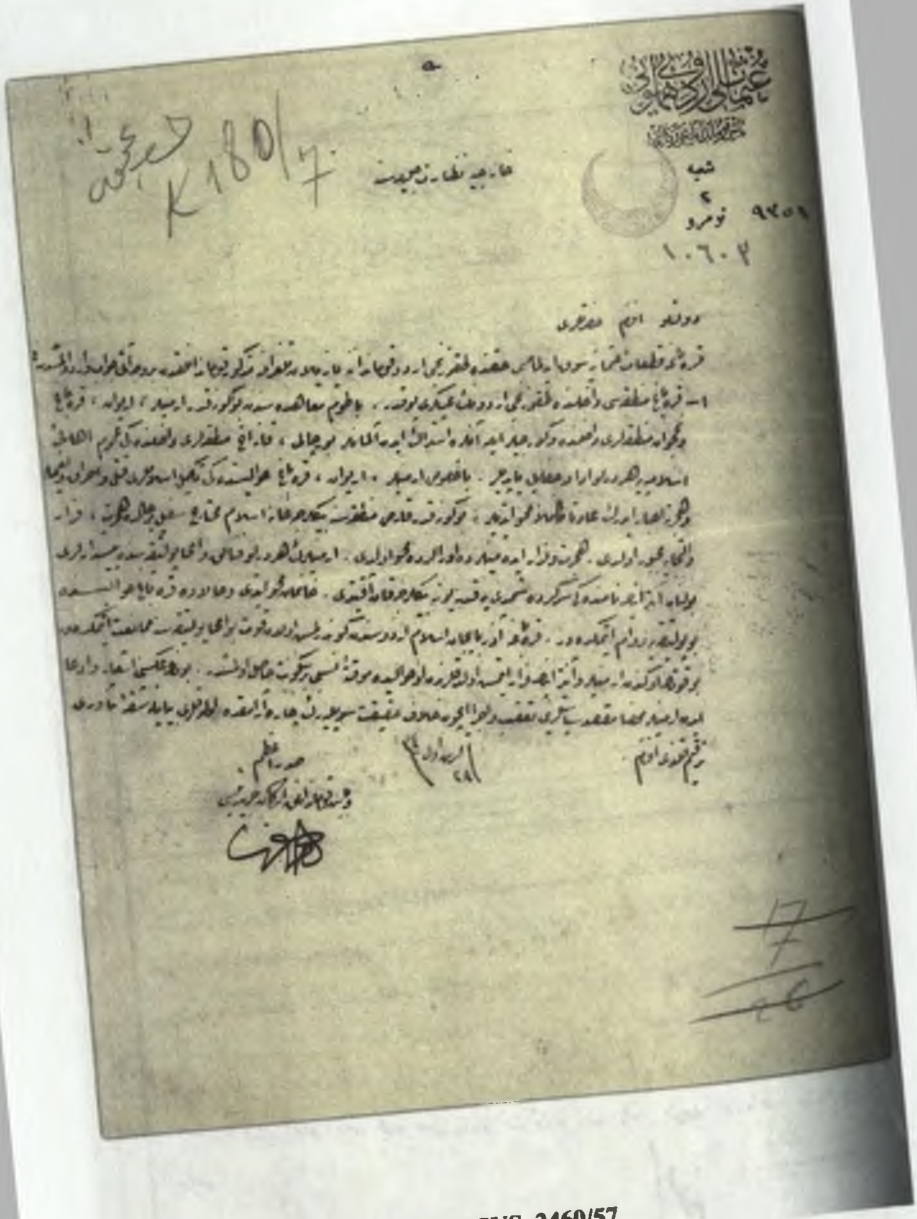

خارجیه نظارت جلیله سنه

شعبه ۲

نومرو ۹۷۵۹

۱۰۶۰۲

دولتلو افندم حضرتلری

[illegible]

صدر اعظم

HR. SYS, 2460/57

۲۰/۷

خارجیه نظارت جلیله‌سنه

[illegible]

[illegible]

معروض چاکر کمینه‌لریدر

روسیه [illegible]

[illegible] و بالخاصه [illegible] ایرانیه [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] .

[illegible] بغداد - کرمانشاه - همدان -

قزوین - رشت - انزلی و کرمانشاه - [illegible] همدان [illegible] قزوین [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تقرير : [illegible]

[illegible]

[illegible]

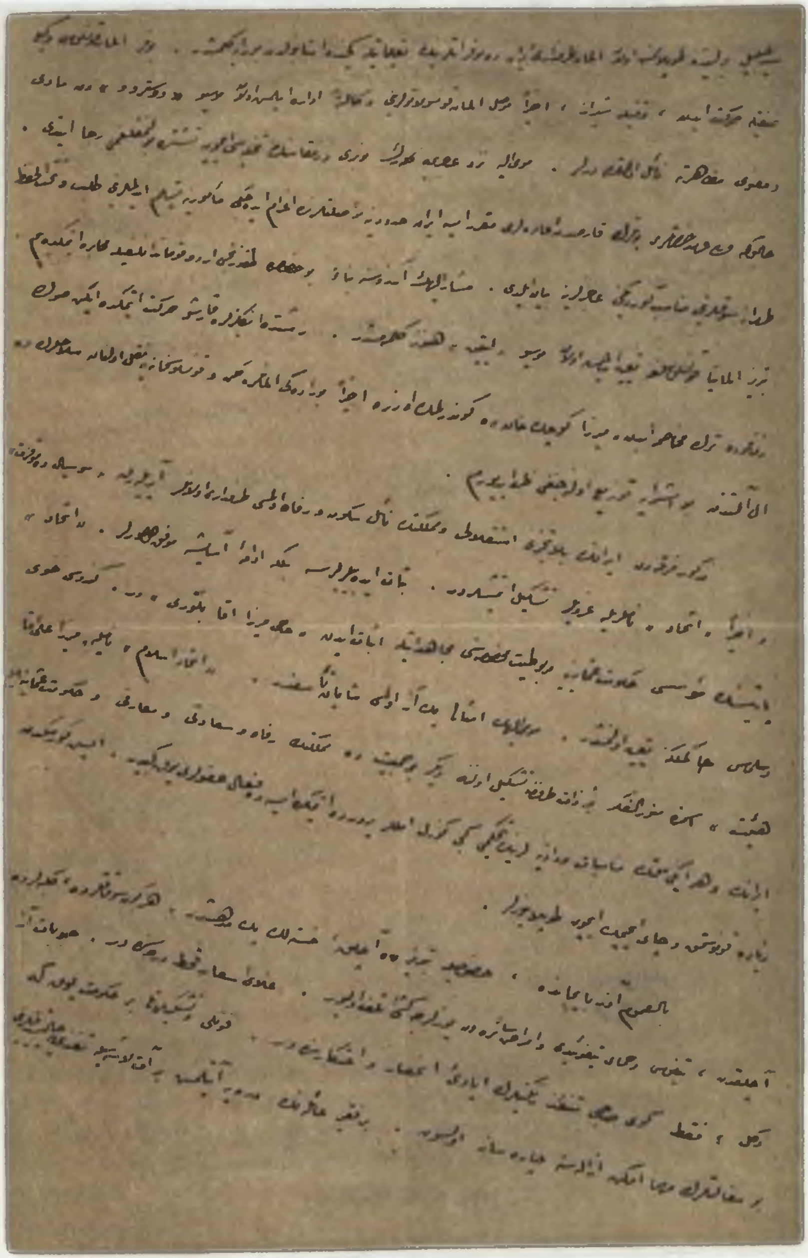

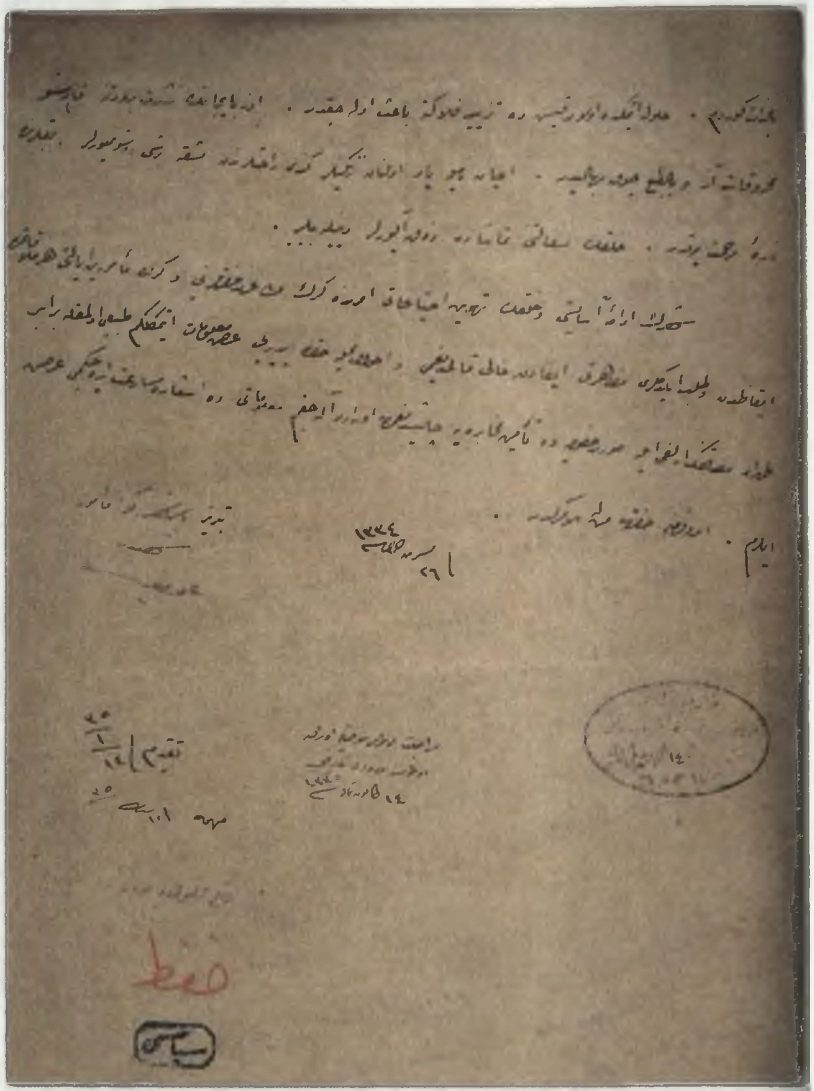

HR. SYS, 2341/55

نمره ١٧٦٥

تبليغ اولنديغي دائره	تاريخ تبليغ	مجلس وكلا مذاكراتنه مخصوص ضبط نامه	تاريخ	نمره
خارجيه	[illegible]		٢٤ [illegible] / ٢٨ [illegible]	٤٦٧

مجلس وكلا

مذاكراتنه مخصوص ضبط نامه

خلاصهٔ مآل

ماوراى قافقاسده جريان ايدن [illegible] واقع اولان شكايات [illegible] نقل اولنديغي

گوندرلديگي و [illegible] ايران [illegible] طرفندن [illegible] مكتوبك ترجمه‌سيله خارجيه [illegible]

وارد تذكره اوقوندی .

قرار

سابق الذكر تذكره‌ده آذربايجان حواليسنده‌كى قواى عثمانيه‌نك [illegible] اولديغى حدودك [illegible] [illegible]

[illegible] دول [illegible] [illegible]

[illegible] شكايت [illegible] دولت عثمانيه [illegible] [illegible]

[illegible] كوره ماوراى قافقاسده‌كى عساكر عثمانيه‌نك

[illegible] [illegible]

[illegible] قواى عثمانيه [illegible] اهالى [illegible] محافظه [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] تذكره قلندى .

[illegible] [illegible]

[illegible signatures]

MV, 213/37

[illegible] قول اردو ارکان حربیه برنجی شعبه‌سنك مسوده ورقه‌سیدر

اوراق نومروسی			خلاصه	مبیضك امضاسی	[illegible]
شعبه نومروسی	١ [illegible]			تاریخ تبییض	٣٥١ / ٧ / ٧
مسوده‌نك امضاسی				تبیضه توسیلان نومرو	
تاریخ تسویدی	٣٥١ / ٧ / ١٧			مقابله‌جینك امضاسی [illegible]	
مسوده نومروسی	٤٥		[illegible]	مقابله تاریخی	

33

٤١٩

ا[illegible] اوردی اوده‌لی [illegible]

[illegible]

[illegible]

١- [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

٢- [illegible]

[illegible]

[illegible]

٣- [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ایکنجی قفقاس قول اردو ارکان حربیه شعبه‌سنك مسوده ورقه‌سیدر

اوراق نومروسی		خلاصه	مبیضك امضاسی	
شعبه نومروسی			تاریخ تبییض	
مسوده‌نك امضاسی			تبییضه قونیلان نومرو	
تاریخ تسویدی			مقابله‌جینك امضاسی	
مرسوله نومروسی			مقابله تاریخی	

[illegible] ۱۹ [illegible] حقنده.

۵- [illegible] اول [illegible]
[illegible] اشغال [illegible]
[illegible] دوام [illegible]
[illegible]
خبر النمشدر.

۶- [illegible] منطقه‌سنده
[illegible]
[illegible]
خبر النمشدر.

۷- [illegible]
[illegible]
[illegible] ٦٧ [illegible] کوپریسی [illegible]

ایكنجی قفقاس قول اردو اركان حربیه			شعبه‌سنك مسوده ورقه‌سیدر	
اوراق نومروسی		خلاصه	مبیضك امضاسی	
شعبه نومروسی			تاریخ تبییض	
مسوده‌نك امضاسی			تبییضه قونیلان نومرو	
تاریخ تسویدی			مقابله‌جینك امضاسی	
مربوط نومروسی			ارساله تاریخی	

[illegible]

HR. SYS, 2877/23

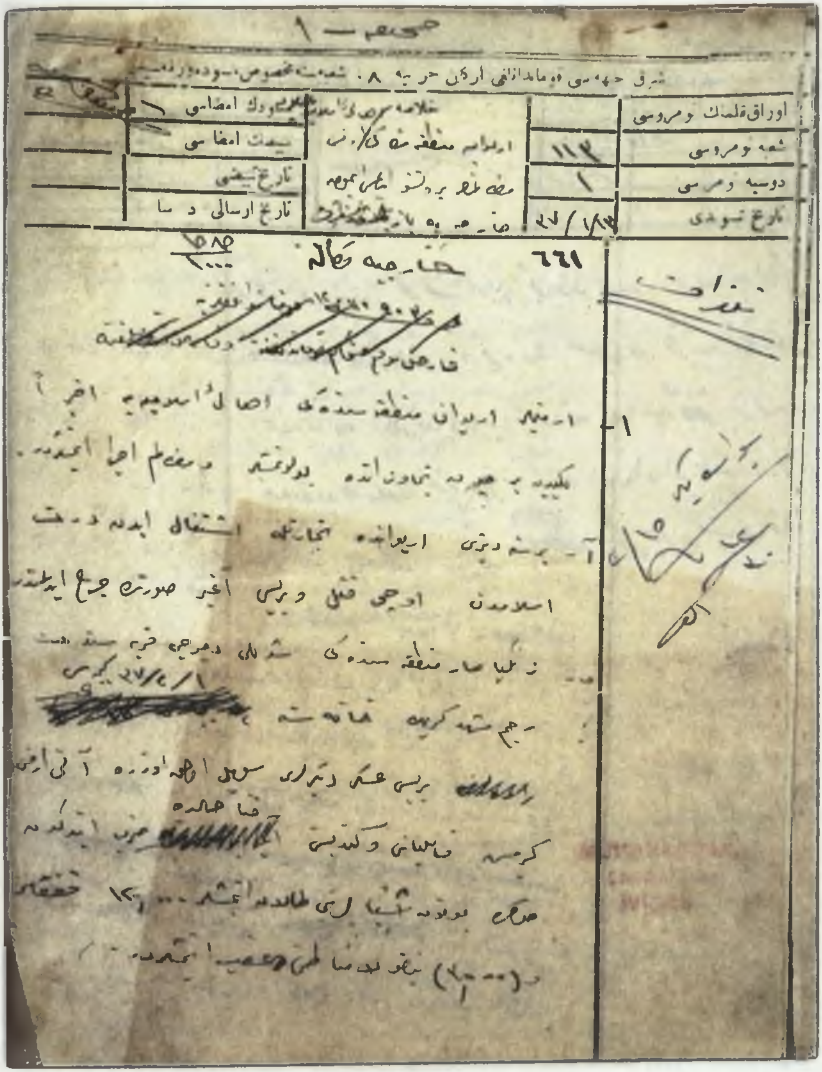

شرق جبهه‌سی قوماندانلغی ارکان حربیه ۸. شعبه‌سی خصوصی

اوراق قلمك نومروسی	١١٢	خلاصه	امضاسی
شعبه نومروسی	١		بیضات امضاسی
دوسیه نومروسی			تاریخ تبییضی
تاریخ تسویدی			تاریخ ارسالی

٦٦١ خارجیه نظارتنه

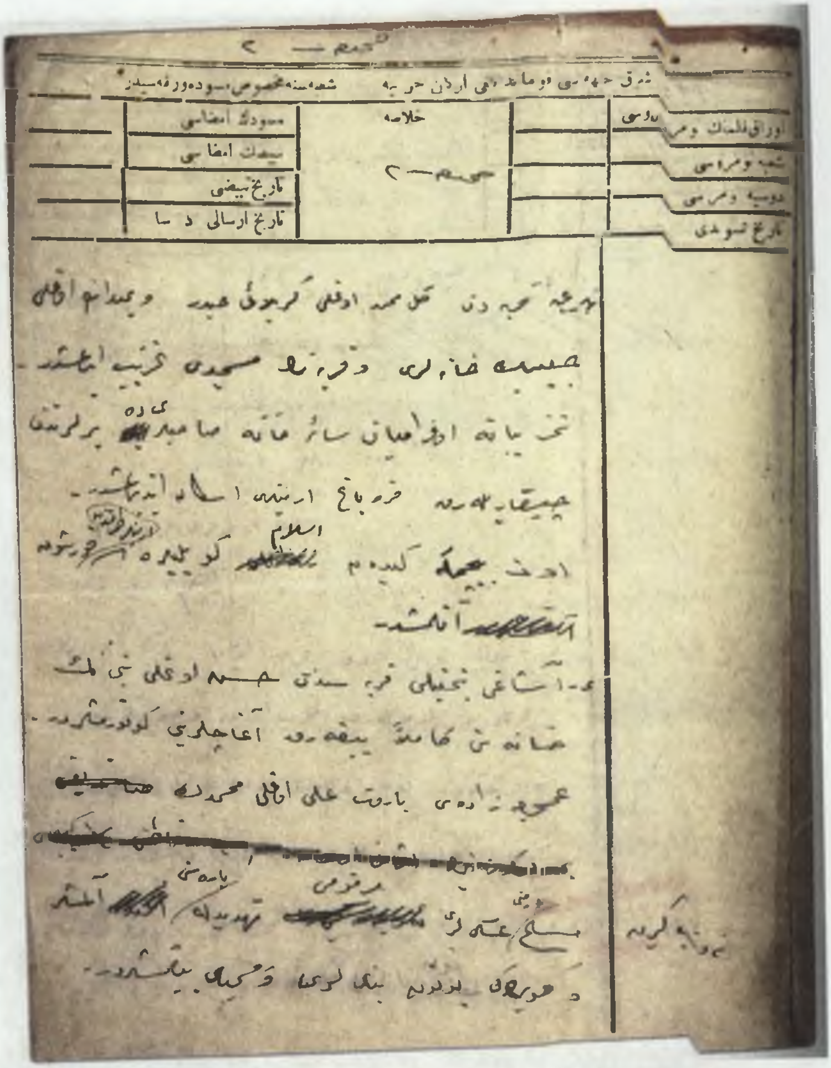

شرق جبههسی قوماندانلغی ارکان حربیه — شعبهسنه مخصوص مسوده ورقهسیدر

اوراق قلمنك نومروسی	[illegible]		خلاصه	مسودهنك امضاسی
شعبه نومروسی				بیاضك امضاسی
دوسیه نومروسی				تاریخ تبییضی
تاریخ تسویدی				تاریخ ارسالی

[illegible]

صحيفه ۲

شرق جبهه‌سی قوماندانلغی ارکان حربیه شعبه‌سنه مخصوص مسوده ورقه‌سیدر

مسوده‌نك امضاسی	خلاصه		اوراق قلمنك نومروسی
مبيضات امضاسی	صحيفه ـ ۳		شعبه نومروسی
تاريخ تبييضی			دوسیه نومروسی
تاريخ ارسالی و ساعتی			تاريخ تسويدی

ه- شوره‌لی بهاندار قریه‌سندن کرینلی علی حسین

محمدك خانه‌لری ییقلمه کرینلی محمد اغلی

محمدك اودنه حیوانی غصب ایدلمه قرداشی

طیار و همشیره‌سی اهلی عبدالعلی ده اودن کوتوروب

غائب ایدلمشدر. بونلره اودن دکی ظلم اولمشدر.

ل- یوقاری [illegible] قریه‌سنده ابراهیم اوغلی کرینلی

عسکرك اوج نفری تخریب ایدلمه قریه‌یه کیمسه کلمز

بونلره طوقوزلره ده تخریب ایدلمه [illegible].

قادینلره ده تعرض ایدلمه [illegible] خلقی قورتارن

بر خانه‌یه طوپلانه‌رق [illegible] یقالمشلرده.

ج- [illegible] کوینن [illegible] حاجی اوغلی [illegible] نفری

باجیلارده ۱۶۰۰۰ نقود [illegible] ۲۱/۱/۱ ده

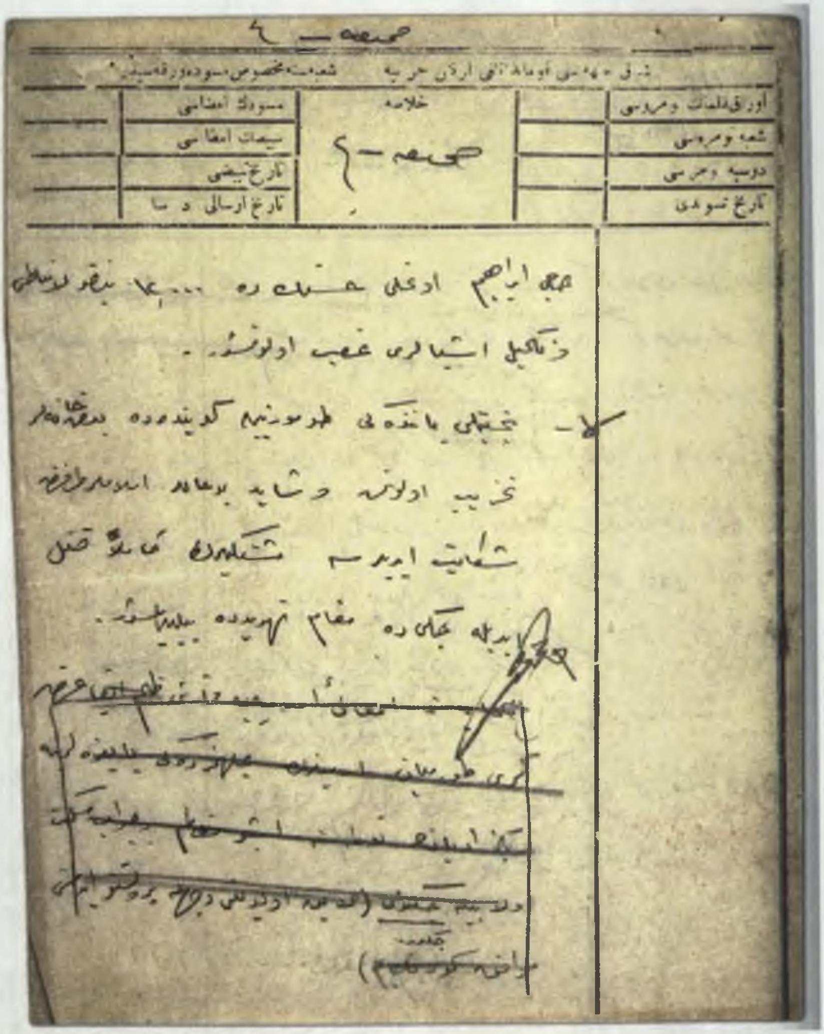

صحیفه — ٦

شرق جبههسی قوماندانلغی ارکان حربیه — شعبهٔ مخصوص مسوده ورقهسیدر

اوراق قلمك نومروسی		خلاصه	مسودهنك امضاسی
شعبه نومروسی		صحیفه — ٦	تبییضك امضاسی
دوسیه نومروسی			تاریخ تبییضی
تاریخ تسویدی			تاریخ ارسالی

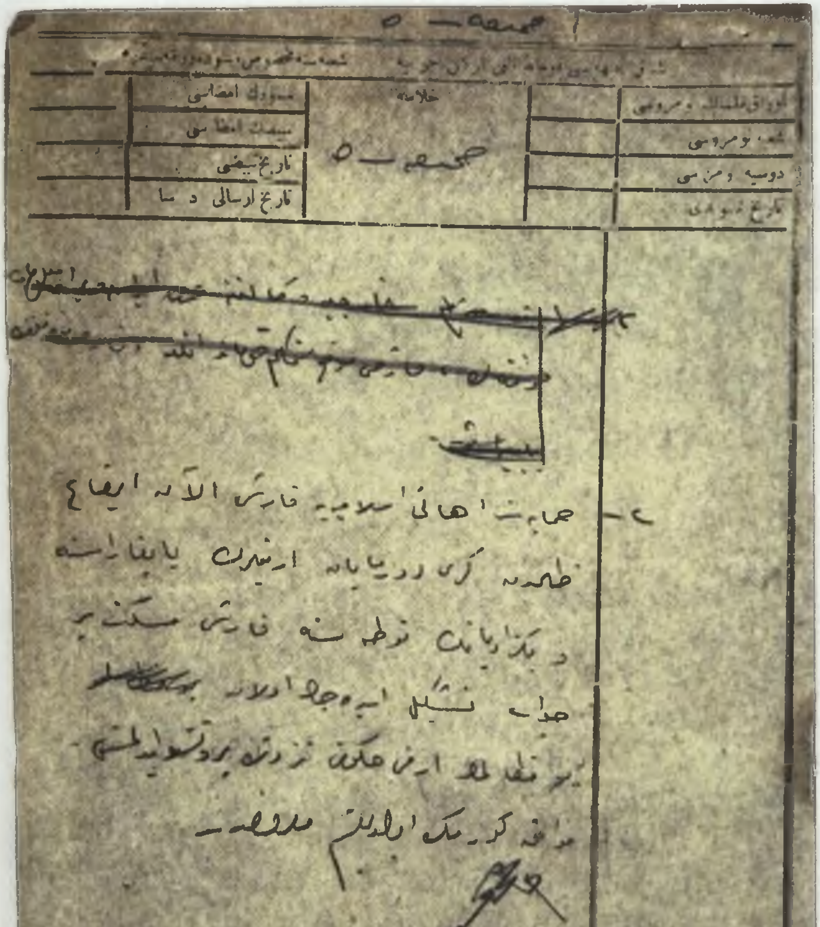
خلاصه
مسوده‌نك امضاسی
تاریخ تبییضی
تاریخ ارسالی
شعبه نومروسی
دوسیه نومروسی
تاریخ قیودی

ایکدیر قوماندانلیقی حضرتلرینه !

زنگی بسار اهالیسی طرفندن عرضحال

بیز زنگی بسار اهالیسی داشناقلرن اشقیا دسته‌لرینک ظلمنده قوویلاراق مینورلرجه
قادینلریمز چوجقلریمز آراسی چاینده اوچولدوق . ایسیق سو یوقدر آچ یالاواچ محو اولدیه
صوکره تورک آرقاداشلریمزک گلمه‌سنی ایشیتدیک وطنه دیبوب گلدیک فقط
بزیم بدبختانه للکرده طوقلی آراسی بوتی حدود اولدی . شمدی چاره داشناقلر
نه ایسه باشنده اولدیقلری سببنه بیز محو اولوبورز . نتیجه که سار بانلار کوینده

۱ـ قانونه ثانی نک بشنده اوچ نفر اکبر کربلائی ابراهیم اوغلی و علی قهرمان اوغلی
و حسین محمد اوغلی نی شوراده اولاه ارمنیلر زنگی کناره آپاروب قورقوسوه
یا قمشلرله اتکی اولدوروبلر حسین محمد اوغلی بار اللامه عائله قاچیبه قانونه ثانی نک

۲ـ ۱۳ سنه شوللی چهاندار کوینده محرم محمد باقر اوغلی اوچ نفر یرلرداشیله بشی مال ا[illegible]
کمیلوکه دوغوبسلر . اولاردن شمدیه کمی بر خبر یوقدر یقینه که اولدورمشلر

۳ـ قانونه ثانی نک ۱۷ سنه رحیم آباد کوینده گیبه مشهدی علی اکبر حاجی عبدل اوغلی
ابوبکر گیدوب تالالانمشلر ایشیکلرینی و اوچدانده ایکی نی آپارمشلر .

۴ـ قانونه ثانی نک ۲۰ سنه شوللو دیرجی کوینده رحیم مشهدی کریم اوغلی نظر
ابوبکر تالالانمشلر . ۲۰ بیرلی مات نقاللاری هولی ۳۰ بیلی مات تنفعاز [illegible]

هدایو جشمالرینی آپارمشلر. کانون ثانی نک ۲۵ سنده قاراقشلاقه کندینده محمد

حاجی سلیمان اوغلی نک ایونی تالان ایتمشلر ایکی یوز بیک منات ارمنی پولینی الیندن آلمش

آذربایجان پولینی آپارمشلر شباط آینک ۴ نده ساره بللار کندینده شوره گل کندینه

گیدرکن شوره گلدیلری بر آرابا ایله ایکی عورت یانلرنده ننی کربلائی ... اوغلی

اوروج کربلائی ... اوغلی دلی علی اوغلی صفر محمد اوغلی ابراهیم حیدر اوغلی

مجید صمد اوغلی کاظم هاشم اوغلی ... حیدر اوغلی برنفرده قاره‌باباراری

احمد اللهوردی اوغلی ... آدملری ... آپاروب قارا سویلن کندینده

قورشونه یا قشلر ... بر جه نفر قاره‌بابا ... احمد اللهوردی اوغلی ...

سوینه آتمسه قورتولموش اولونده ... سویده ... دیریلن ...

بیلن ... و ... اولور ... مقدمه عاجزدر. بزیم ... بسیار ... بو ابو

تالماسه هبسنی سوکوب آقاجلرنی ایروانه دا ... و مسجد و جاملری

خراب ایدوب ... حرمت ایتمشلر بولارن هبسنی بز ساونت حکومتی

آدلا نامنه مراجعت و معلوم ایدیلن جوابده ورمه دیلر. ... هبه

... تا دنیلر جه جعفر ایروانده ... ایدیورلر. هیچ بر طرفده

... حکومتی ... برحامیز تا ... حرفنی ...

الیندن ... قارداشلریمزه نه ده ... اولور ... برچاره.

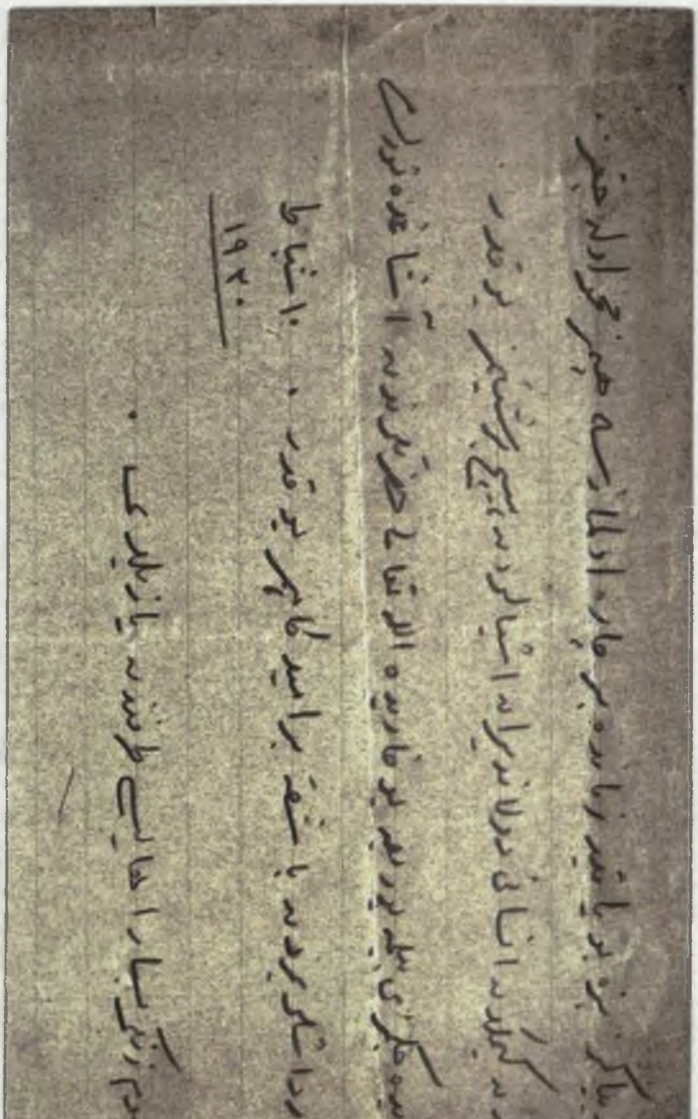

آذربايجان بزه بو يقين زمانده بر چاره اولمازسه هپمز محو اوله جغز .
بيلكده كيملرده انسانی دولانديران اشيالرده هيچ بر شيئمز يوقدر
نه ايسه حكمرانی بيلمه يوريله يوقاريده الله تعالى حضرتلرنده آشنا عده تورك
قارداشلر برده باشقه بر اميدلكه هر يوقدر . ١٠ اشباط
١٩٢٠

عموم زنگزور اهاليسی طرفندن يازلدی .

HR. SYS, 2878/77

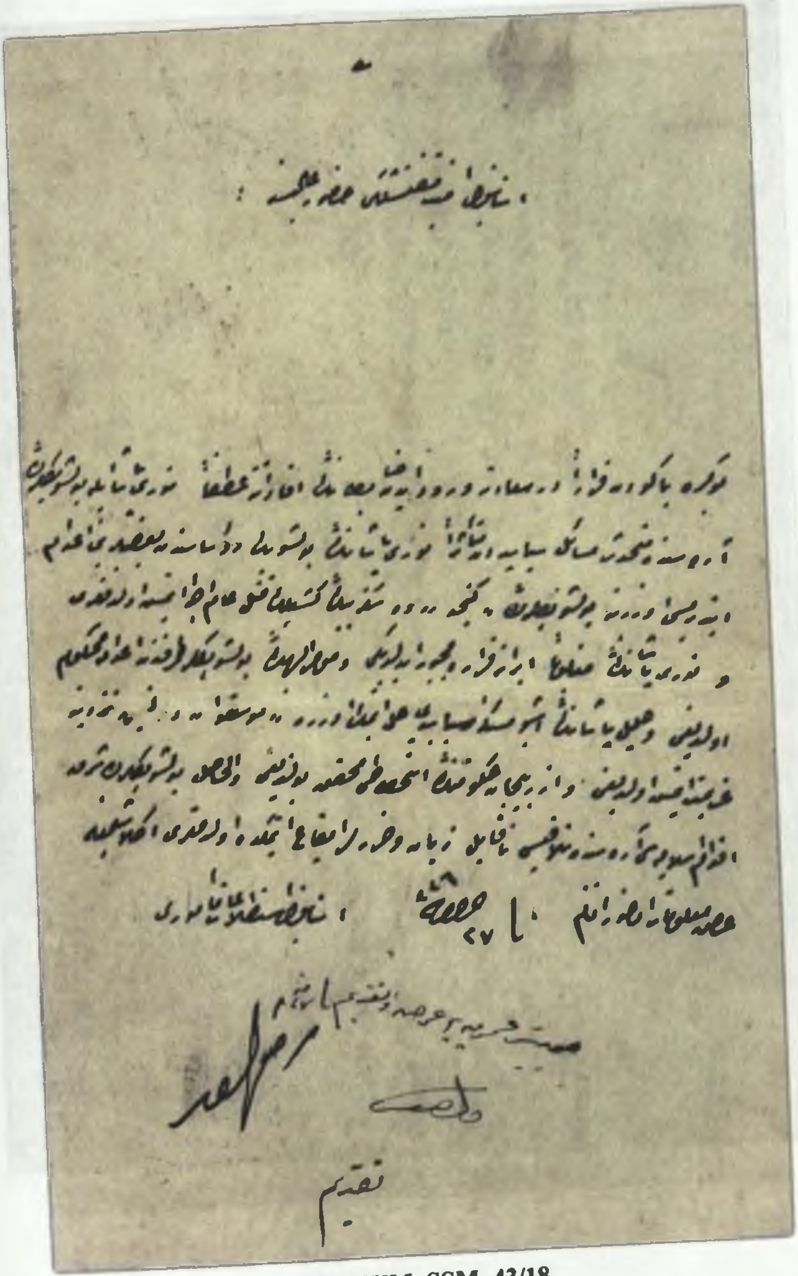

DH. EUM. SSM, 43/18

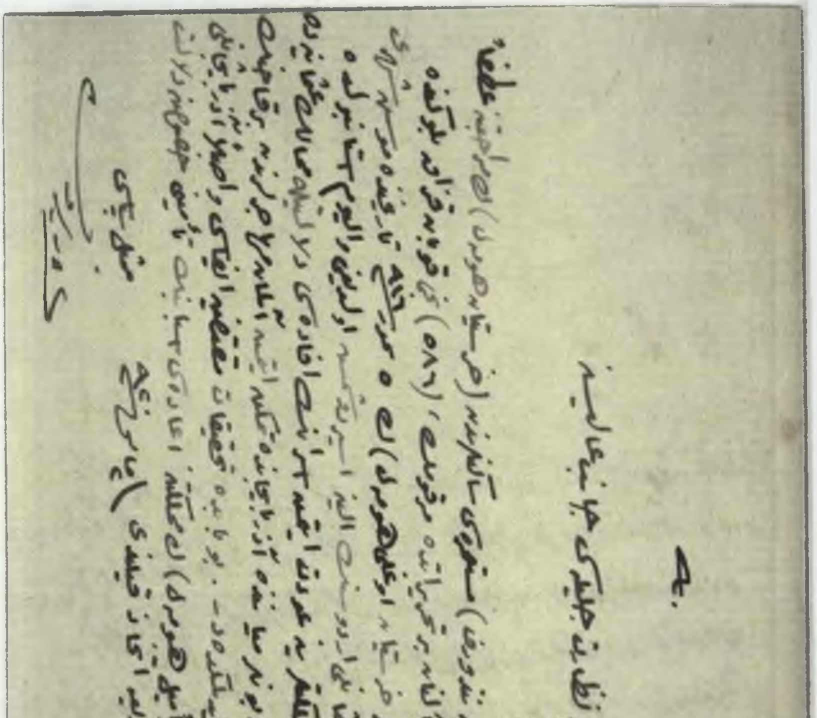

آذربايجان جمهوريتى

عدد ٢٤٧

خارجيه نظارت جليله‌سى جانب عاليسنه

آذربايجانك گنجه ولايتنده كائن (تولە نندورف) مستعمره‌سى ساكنلرندن (خرستيان هومن) ك مراجعتى عطفاً
حكومت جمهوريه خارجيه نظارتندن آلنان بر تحريراتده مرقوم [illegible] (٥٨٦) نجى قوبان قرائه بلوكنده
خدمت ايتمكده بولنان اوغلى (أميل خرستيان اوغلى هومن) ك ٥ تموز ٩١٦ تاريخنده [illegible] شهرى
قربنده‌كى [illegible] محاربه‌سنده عثمانلى اردوسنك الينه اسير دوشمش اولديغى واليوم استانبولده
[illegible] بولنديغى بيلديرلمكده و مملكتنه عودتنه [illegible] افاده‌سى [illegible] ممالك عثمانيه‌ده
دها برچوق آذربايجانلى اسرانك وبونلر ميانده آذربايجانده تمكن ايتمش آلمان مهاجرلرندن برقاچنك
بولنديغنك [illegible] علاوه ايدلمكده در. بو بابده تحقيقات مقتضيه اجراسى واصلاً آذربايجانلى
اولوب اسرانك وبالخاصه موضوع بحث (أميل هومن) ك مملكتنه اعاده‌سى اسبابنك تأمينى خصوصنده دولتك
[illegible] تأييد [illegible] اتخاذ قيلندى [illegible]

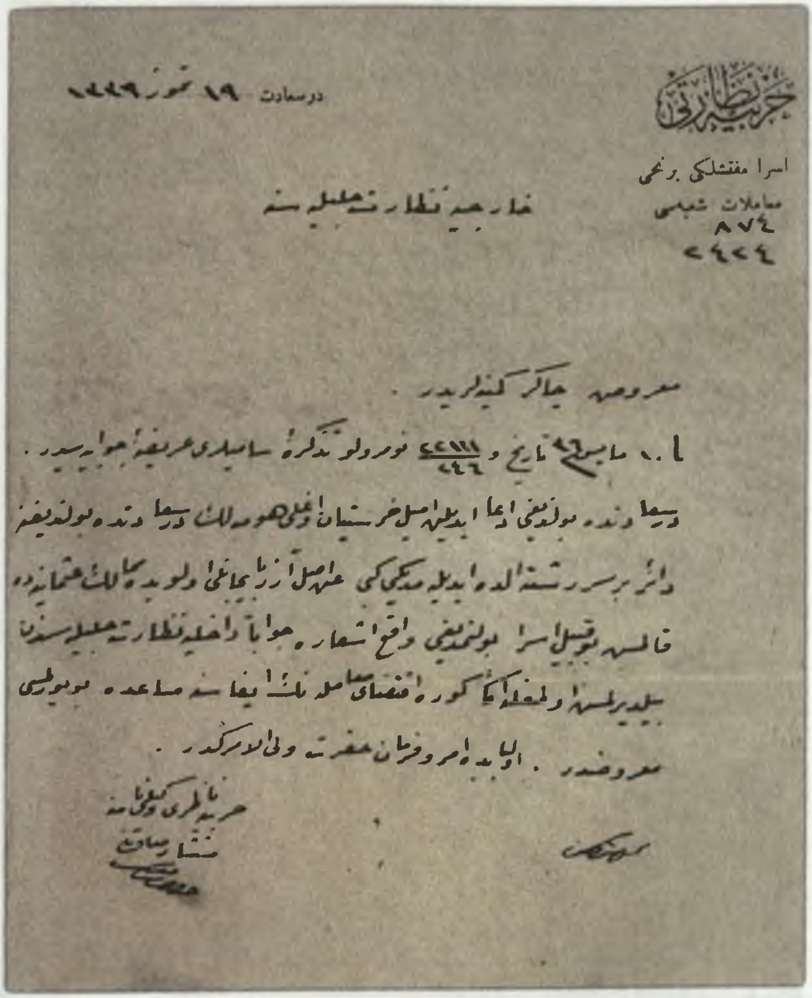

حربیه نظارتی

اسرا مفتشلکی برنجی

معاملات شعبه‌سی

۸۷۴

۲۴۲۴

درسعادت ۱۹ تموز ۱۳۲۹

خارجیه نظارت جلیله‌سنه

معروض چاکر کمینه‌لریدر.

۱۰ مایس ۳۲۹ تاریخ و ۴۲۱۱۱/۲۴۶ نومرولو تذکرهٔ سامیه‌لری عریضه‌یه جوابیه‌سیدر.

ویانه‌ده بولندیغی ادعا ایدیلن اصل خرستیان اوغلی حسن‌نک ویانه‌ده بولندیغنه

دائر بر سررشته الده ایدیله‌مدیکی کبی عینی اصلاً آرناودلقلی اولوب ممالک عثمانیه‌ده

قالمسی بو قبیل اسرا بولنمدیغی واقع اشعاره جواباً داخلیه نظارت جلیله‌سندن

بیلدیریلمسی اولمغله اکا کوره اقتضای معاملاتک ایفاسنه مساعده بیورلمسی

معروضدر. اولبابده امر و فرمان حضرت ولی الامرکدر.

حربیه ناظری وکیلی نامنه

مستشار

HR. SYS, 2233/18

وان ولایتندن مشفره

١٢ ع ایلول ٣١٧ گیجه‌سی بورادن قافله ایله بیک نفوس قدر سنی‌لک
گنجه مهاجرلری عائله‌لریله مهاجرین قومیسیونی ریاستیله بعد المخابره دیاربکر
ولایتنه گوندریلمشلردر بو دفعه دخی بکلری آلتی خانه‌ده بونلره التحاقاً نفوس
گلمه و بونلر دخی دیاربکره اعزاملرینی طلب ایلمکده بولنمشلردر بونلرک
جمله‌سی سنی المذهب اولوب ایرانده گورمکده اولدقلری اشقیا طرفندن هجوم بولندقلرینی افاده
ایتمکده‌درلر بو ولایتده ایران اهالیسنه [illegible] مطلوب طلبلری
اودنلری اسکانه [illegible] بونلر اشیاسیله حیواناتیله گلمکده
اولدقلرندن اسکانلرینه [illegible] اولدیغی قیمتلری زیاده‌در

فی ١٧ جمادی الاولی ١٣١٩ و ١٦ ایلول ١٣١٧

والی
طاهر

Y. PRK. UM, 56/38

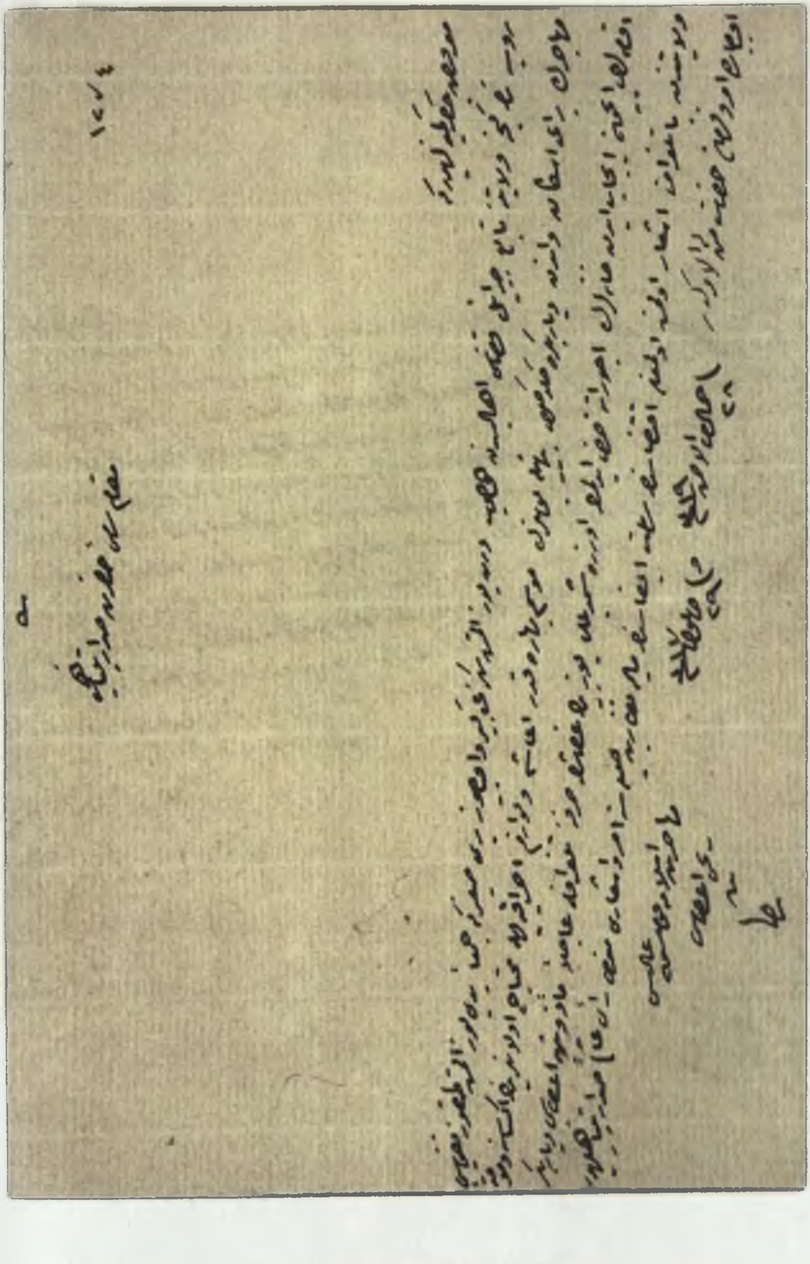

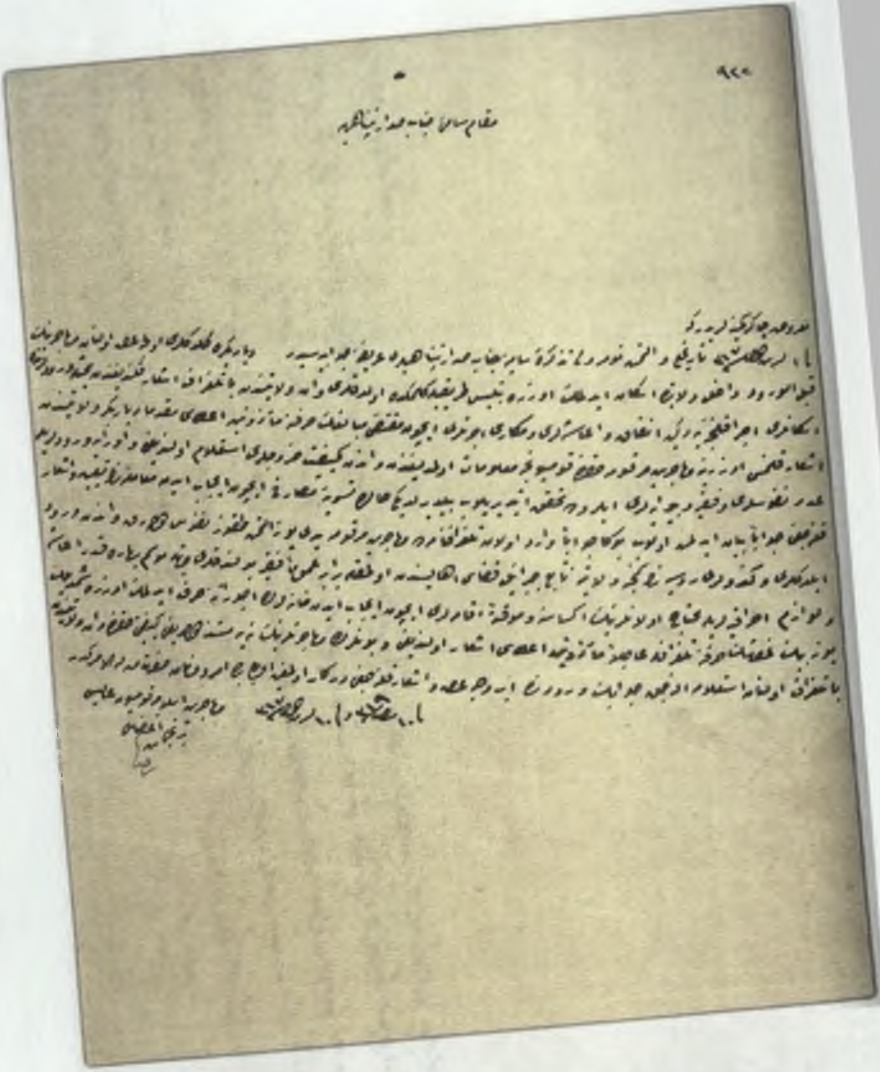

٩٢٧

مقام سامی جناب صدارتپناهیه

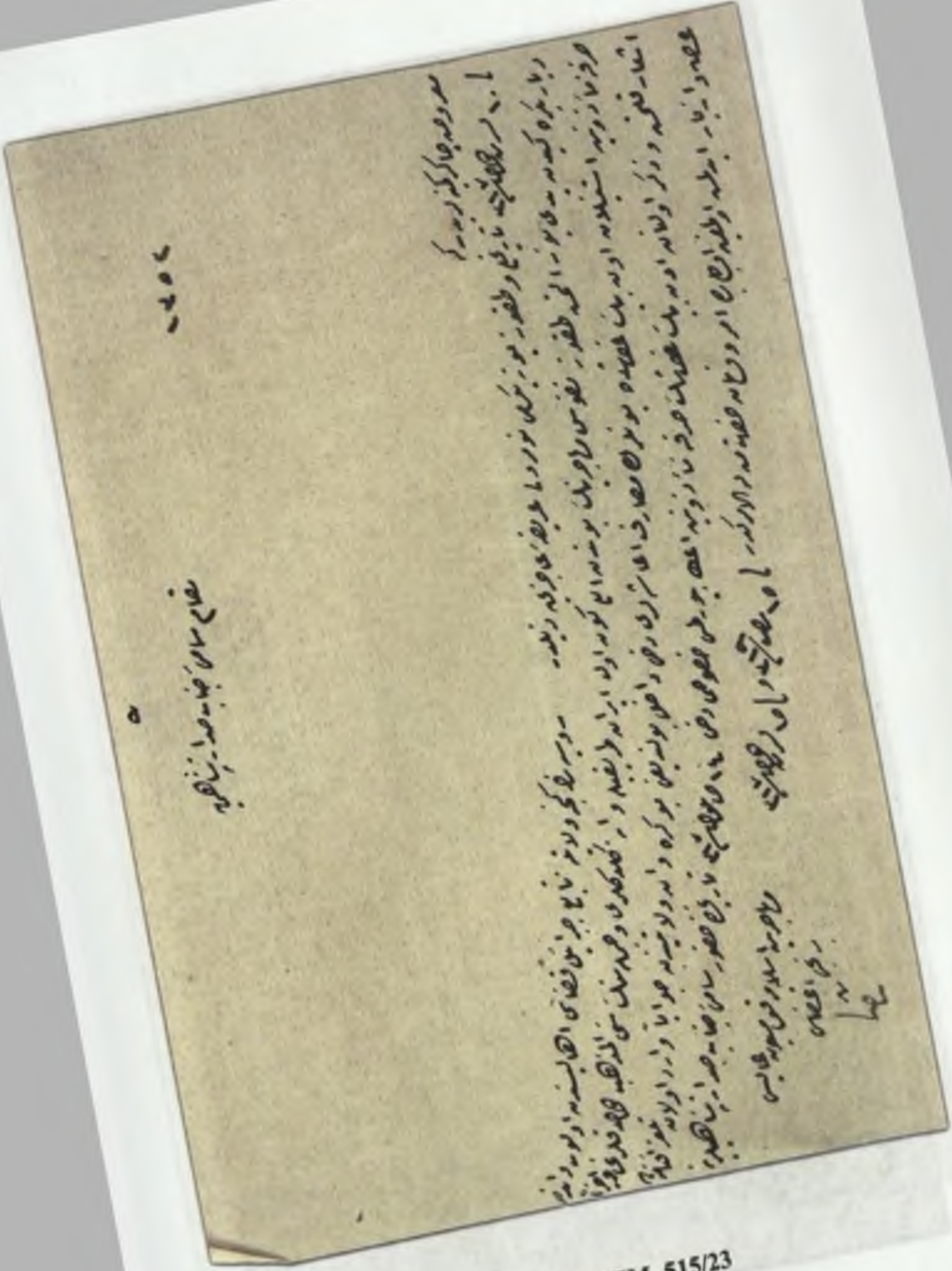

A. MKT. MHM, 515/23

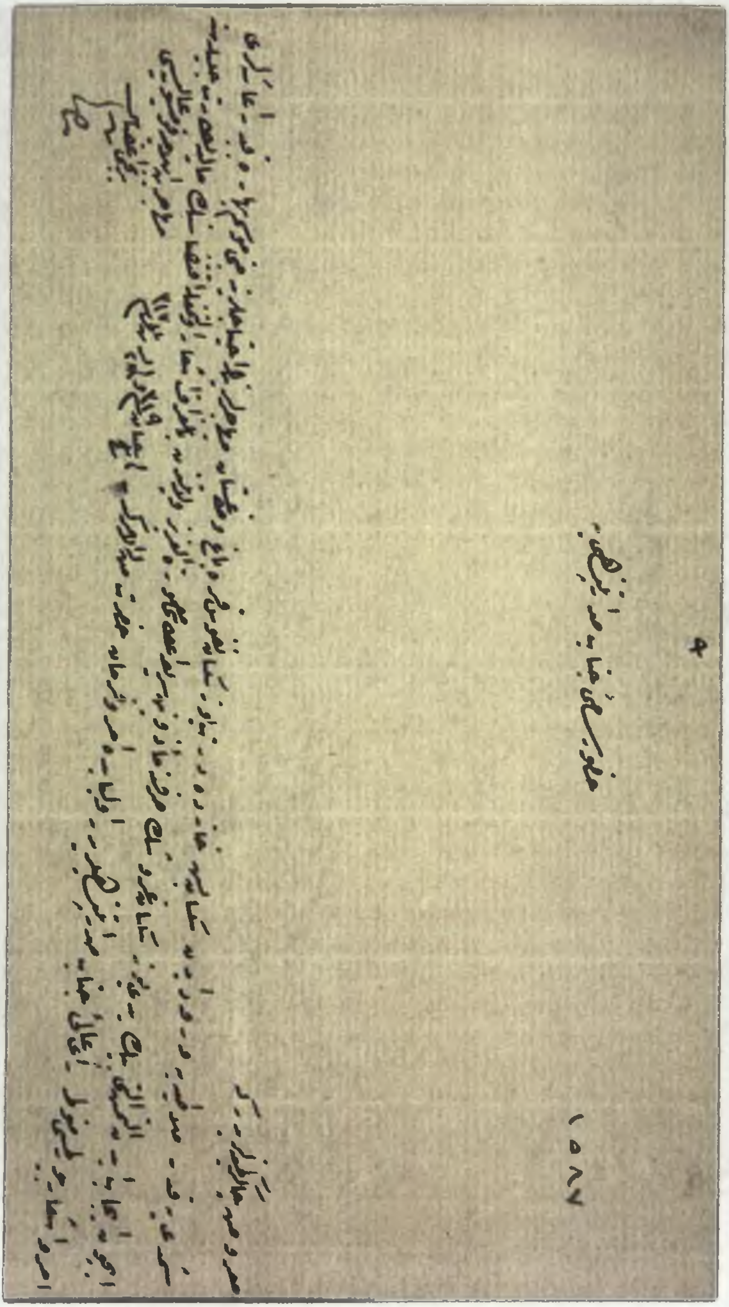

١٥٨٧

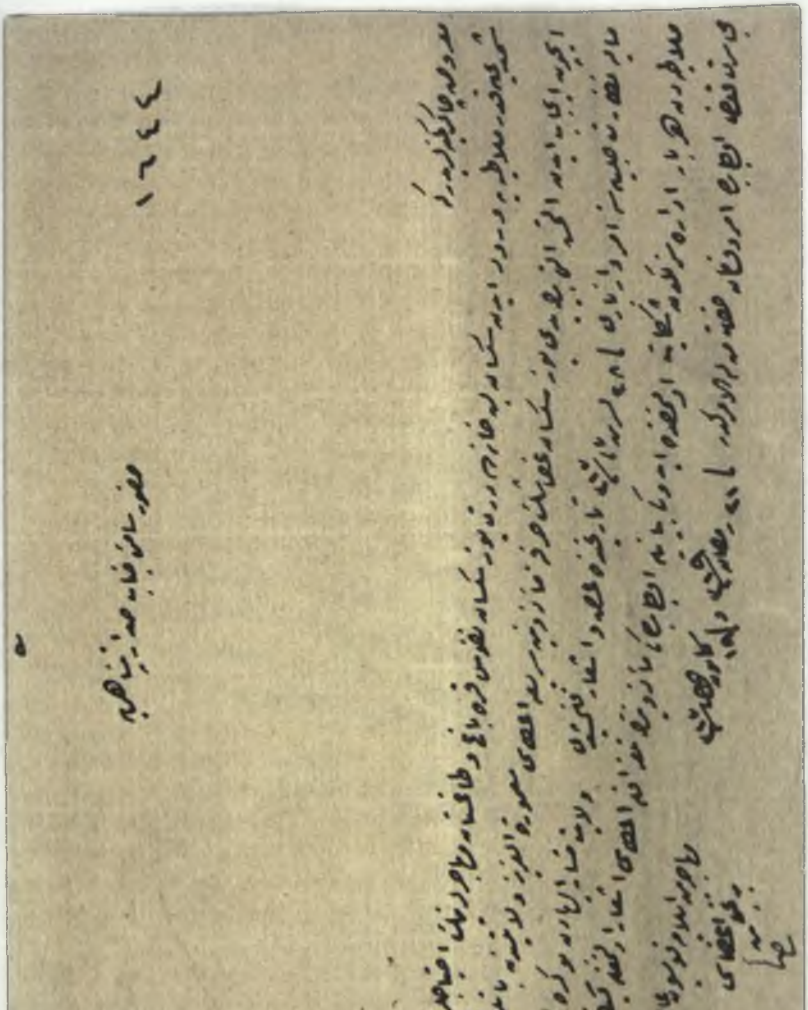

A. MKT. MHM, 516/9

هو

معمورة العزيز ولايت جليله‌سى

جانب عاليسنه

[illegible] قلمی

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	خارجیه نظارتنه [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		٢٨	٢٢		[illegible]	[illegible]	٢٦

[illegible] ماه مقدم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] دخی

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] دولت [illegible] [illegible] مراجعتنده معاونت [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ویه ایالت [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بیان ایله [illegible] [illegible]

معمورة العزیز [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

اجرای ایجابی

[illegible] معمورة العزیز ولایت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

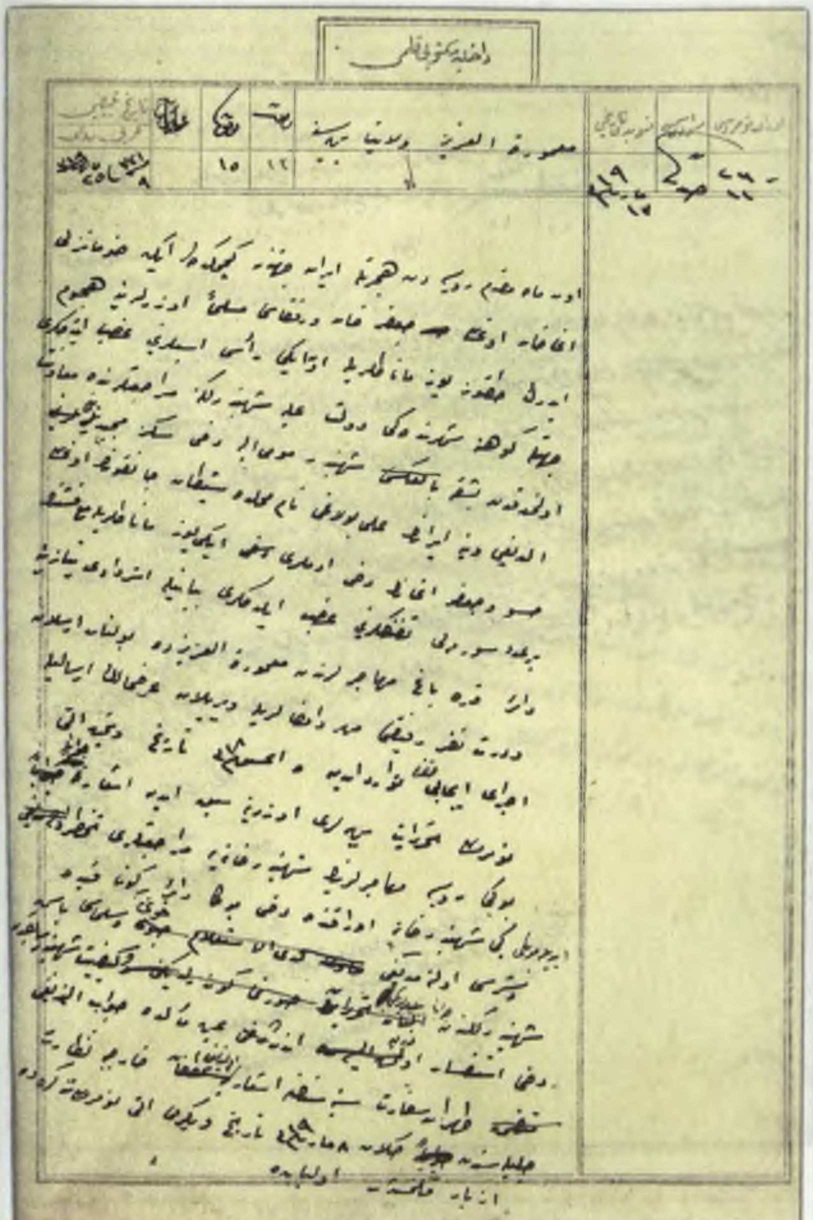

DH. MKT, 578/58

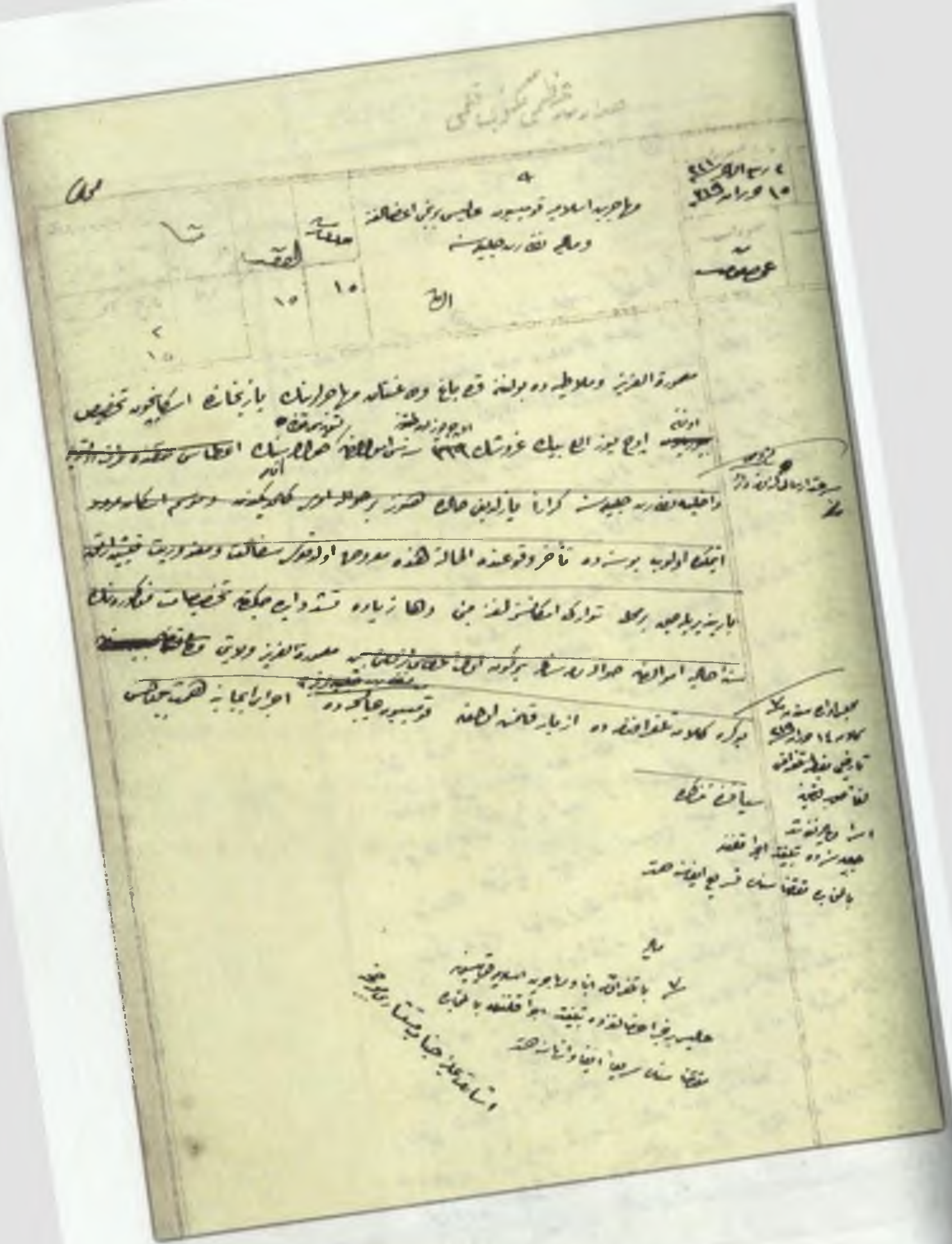

A. MKT. MHM, 523/8

خارجيه نظارت جليله سنه باشقومسيونه ... مورخ ١٩ مايس ٩٠٢ تاريخ و ٤٦ نومرولی
تحريرات جوابيه در

٥ ايلول ... التانيه ده بولنان اسمعلم عائله لرك ممالك شاهانه يه هجرتلرينه مساعده بيورلمسنى حاوى و قطعيت علاوه
دائر ٢ حزيران ٩٠٢ تاريخ و ١٧٧ نومرولی تحريرات جوابيه آصفانه لرى ... تعظيم اولندى ايشبو عائله لر
بو بابده المعاهده معاهده ... ابقا ايتمسه و ممالك شاهانه يه هجرت ايتمك اوزره ... باالكز اوراقلر نقل ...
... انتقال ايتمكده بولنمشدر ... بو مناسبتله ... صورت مم ... شهر ... تاريخ و ٢٨ نومرولی
تحريرات عاجزانه مده دخی اشعار ايلدكم وجهله بر طاقم معدوم عائله لرى ممالك شاهانه يه هجرت ايتمك اوزره ... وسيه جه
... كلمكده بالمعاهده معاهده ابقا ايله مهاجرت ... مقتضاسنى ... مالده ... بالموجود موافقت ايتمسه واوراده
حكومت ... مساعده ... ابتدا ... معروضاتم ... نظارت جليله آصفانه لرنده
مساعده ... بيورلمش ... اولمق ... مقارنه ... اولنورلر ... باالكز ... علاوه ... مطلوب ...
ابله ممالك شاهانه يه مالكر ... كى حالى ... بولنانه ... ايتمكده در

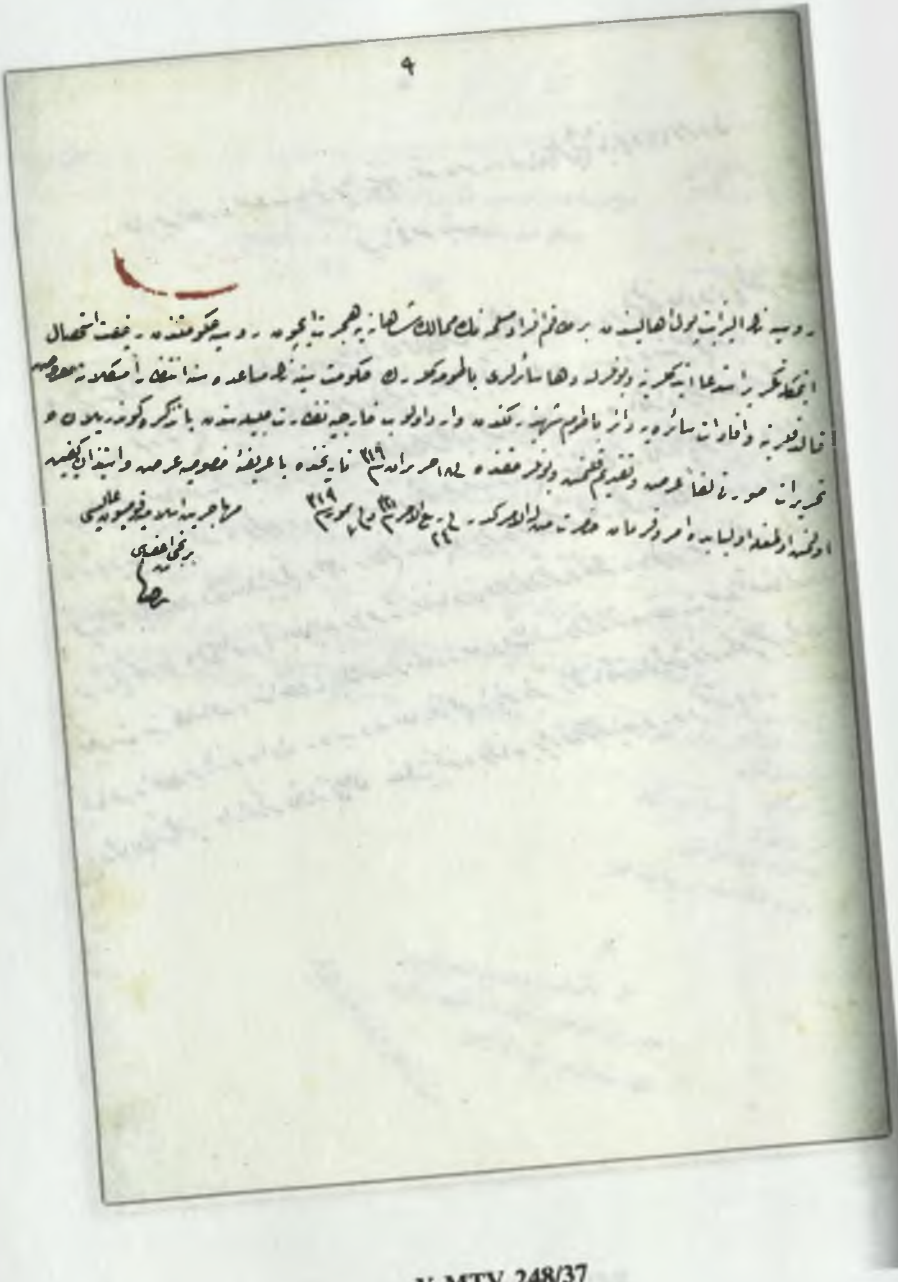

Y. MTV, 248/37

داخلیه مکتوبی قلمی

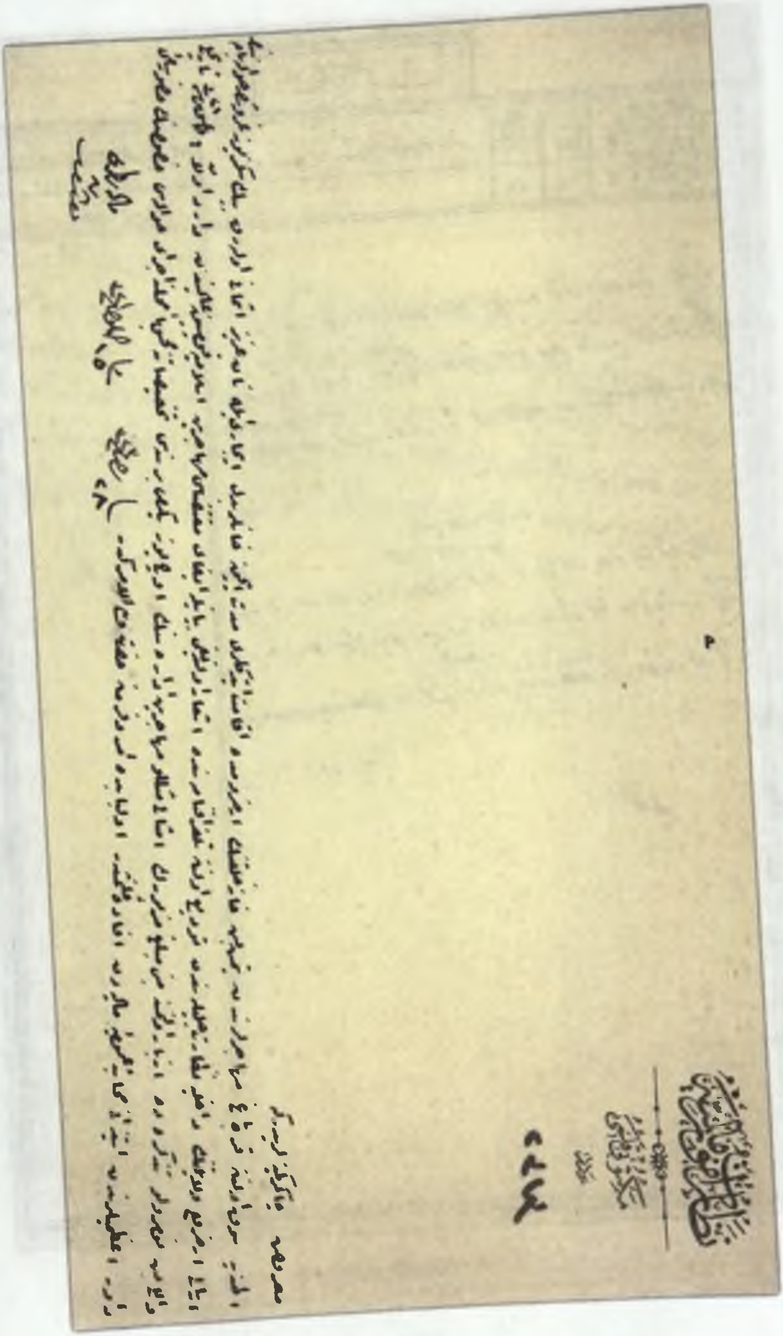

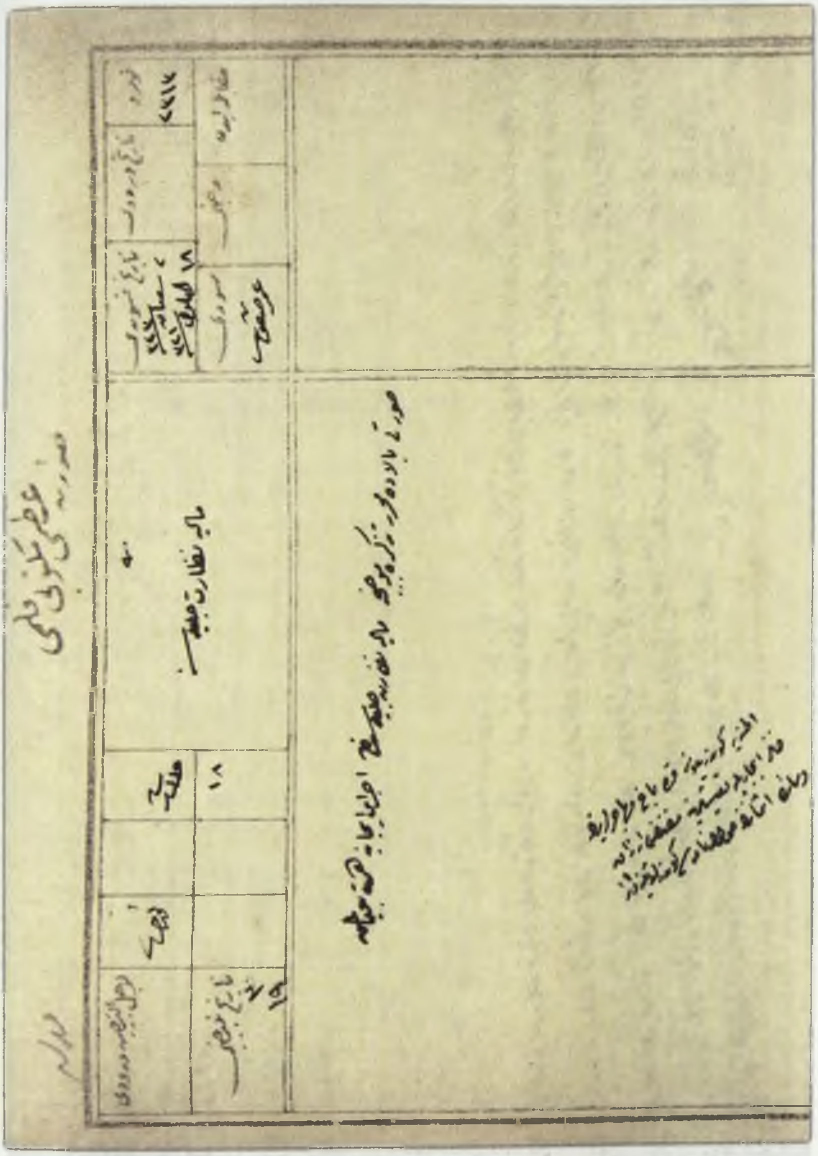

DH. MKT, 996/59, A. MKT. MHM, 527/32

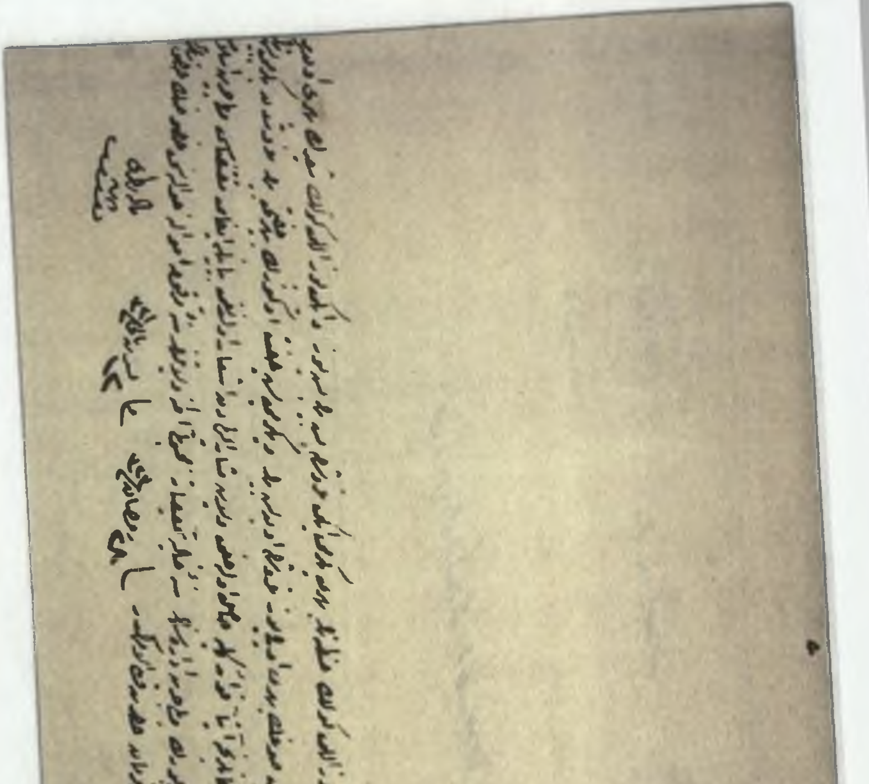

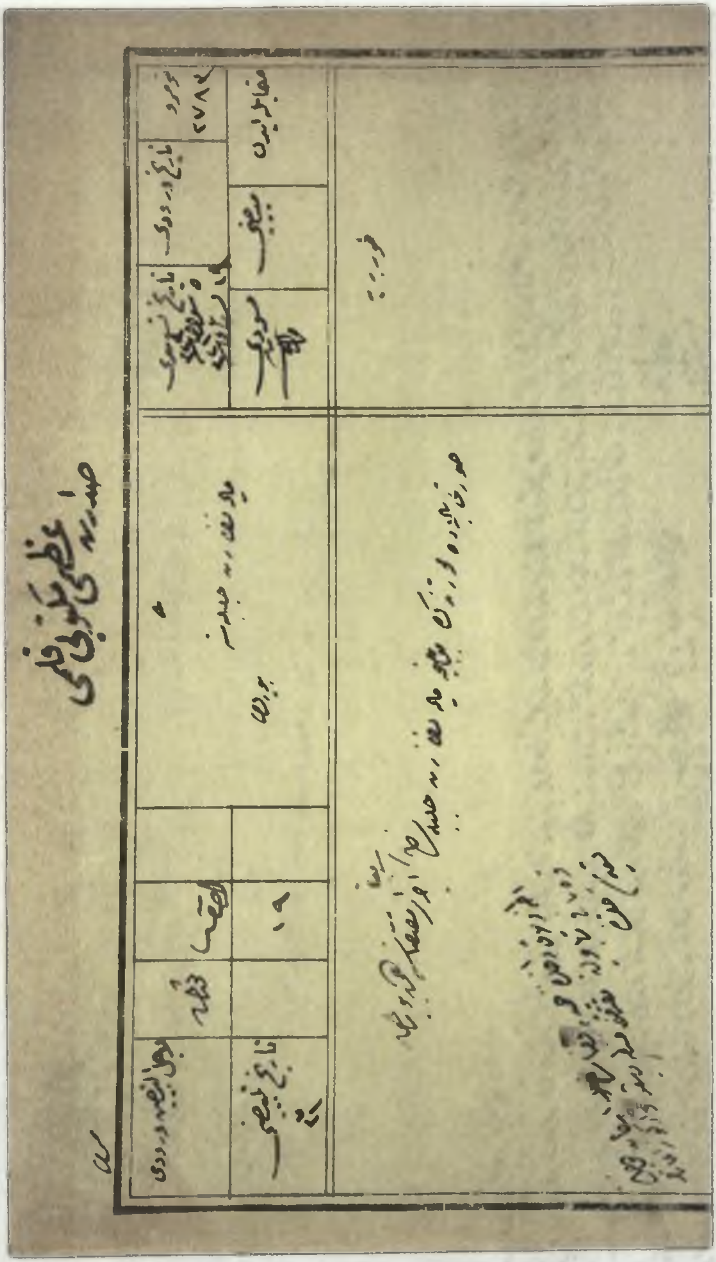

A. MKT. MHM, 528/15

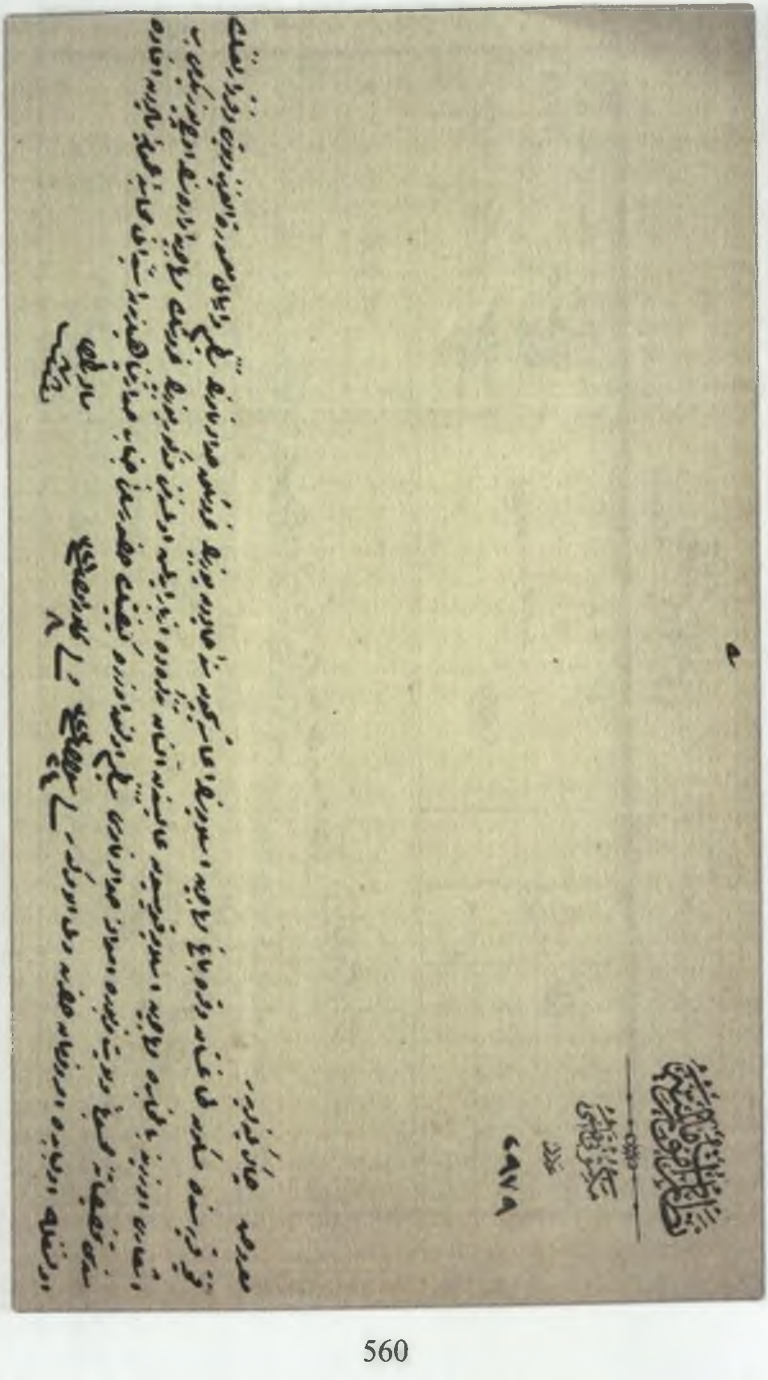

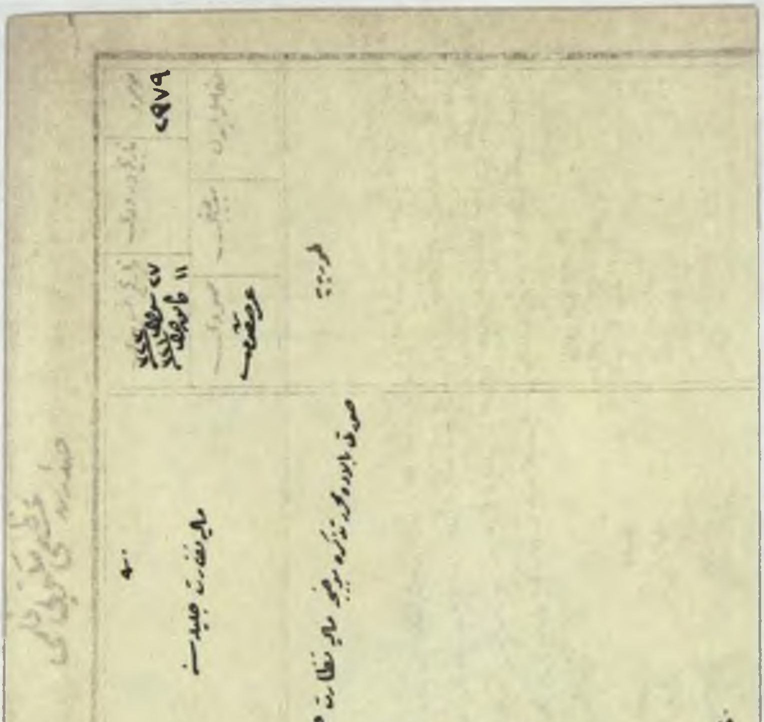

A. MKT. MHM, 528/23

Y. MTV, 290/177

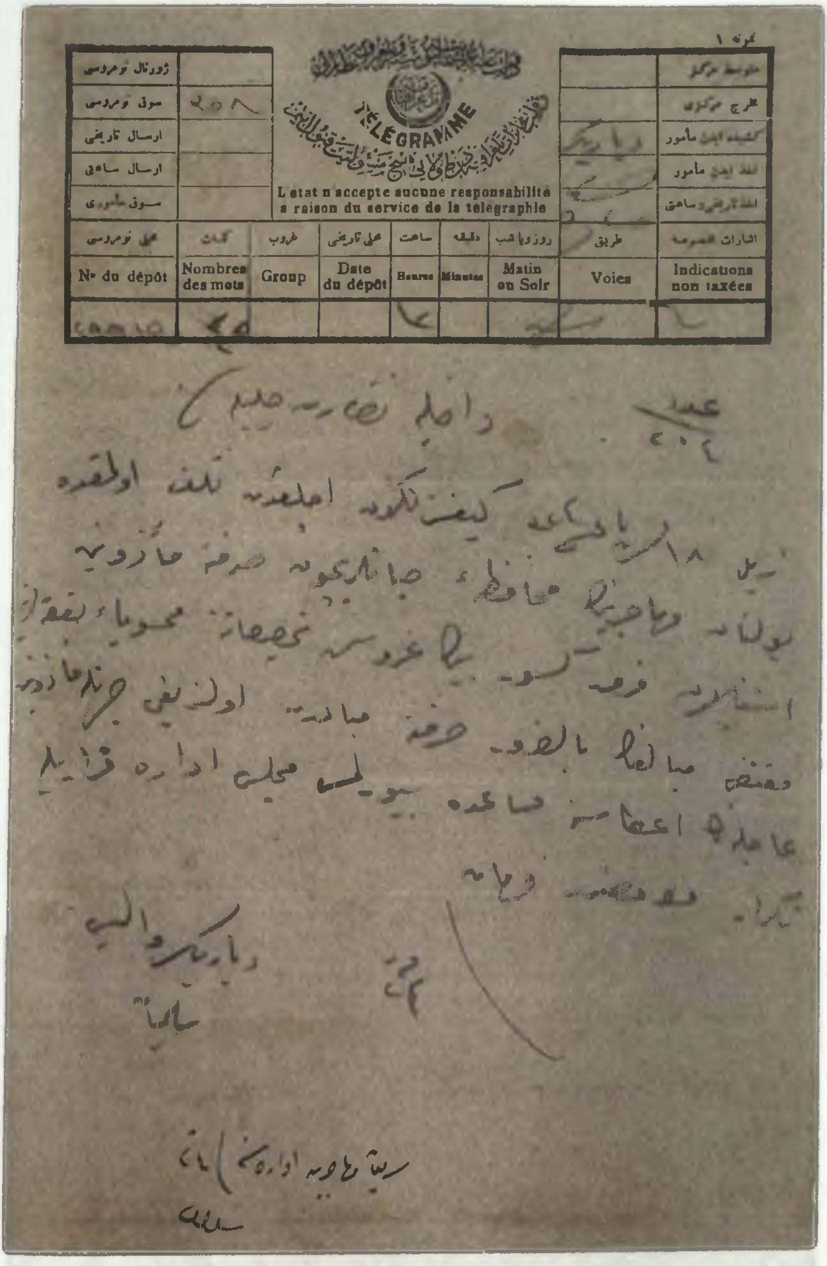

نمونه ۱

TÉLÉGRAMME

L'etat n'accepte aucune responsabilité a raison du service de la télégraphie

ژورنال نومروسی	
سوق نومروسی	٢٠٨
ارسال تاریخی	
ارسال ساعتی	
سوق مأموری	

متوسط مرکز	
مخرج مرکزی	
کشیده ایدن مأمور	دیاربکر
اخذ ایدن مأمور	
اخذ تاریخی و ساعتی	

عمل نومروسی	کلمات	غروب	عمل تاریخی	ساعت	دقیقه	روز ویا شب	طریق	اشارات مخصوصه
N° du dépôt	Nombres des mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Matin ou Soir	Voies	Indications non taxées
[illegible]	[illegible]			[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]

داخلیه نظارت جلیلهسنه

حضور عالی جناب نظارتپناهیه
٦٥٤
131
489

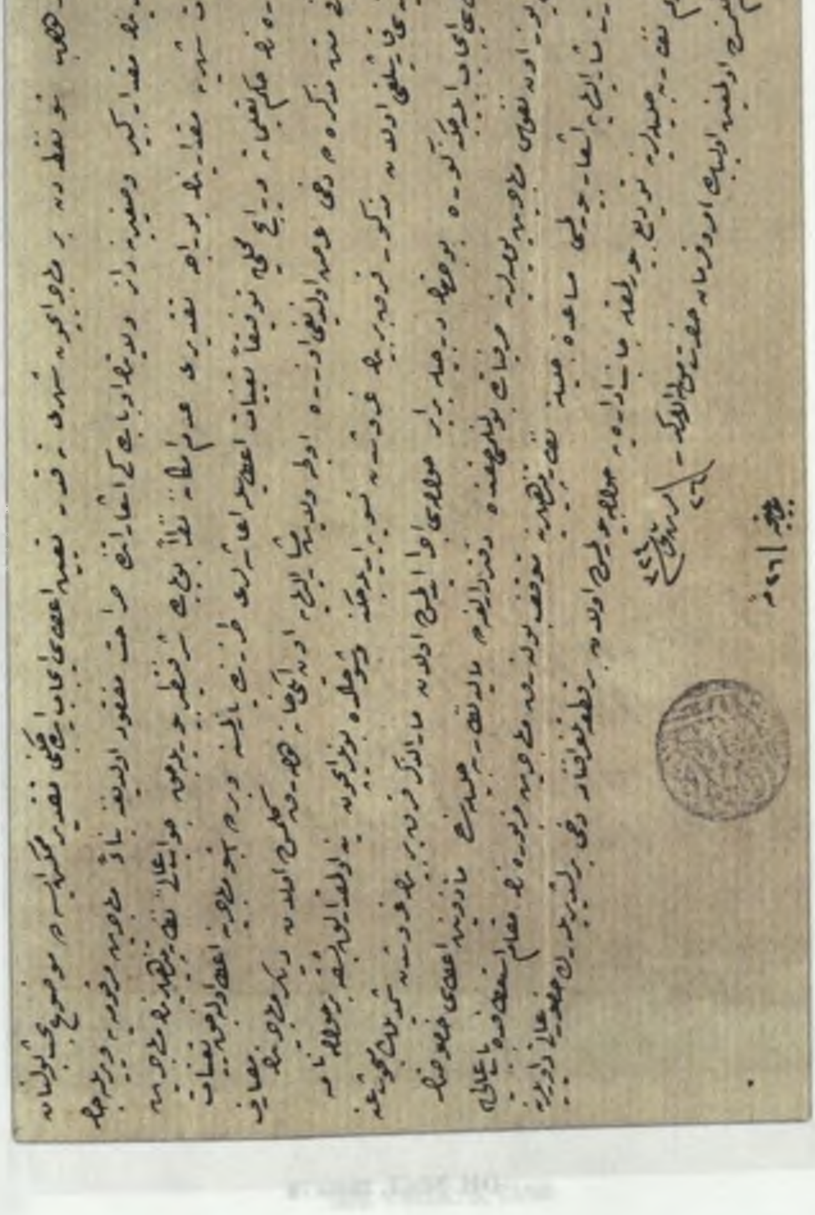

DH. MKT, 2680/78

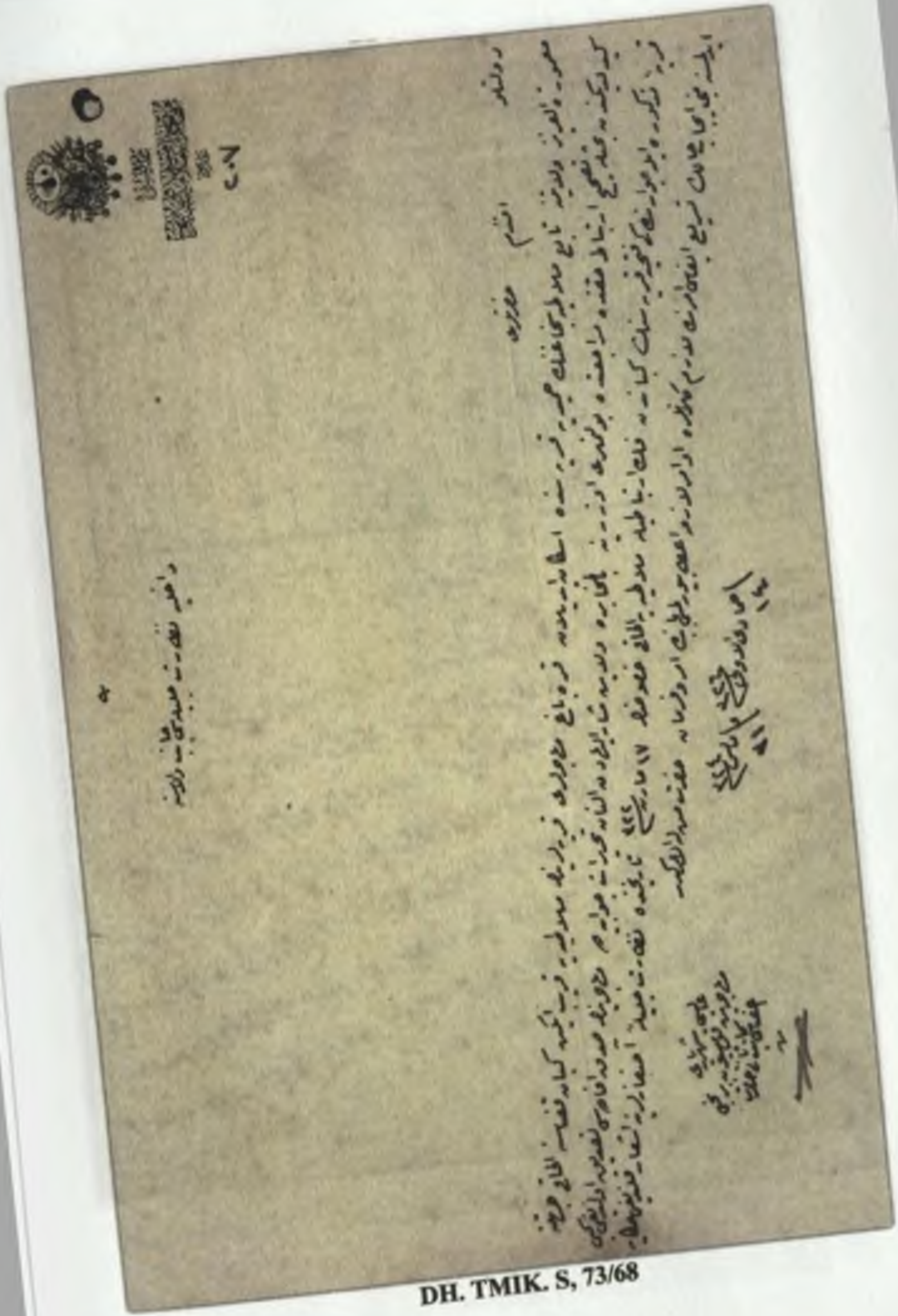

DH. TMIK. S, 73/68

تلغراف نامه

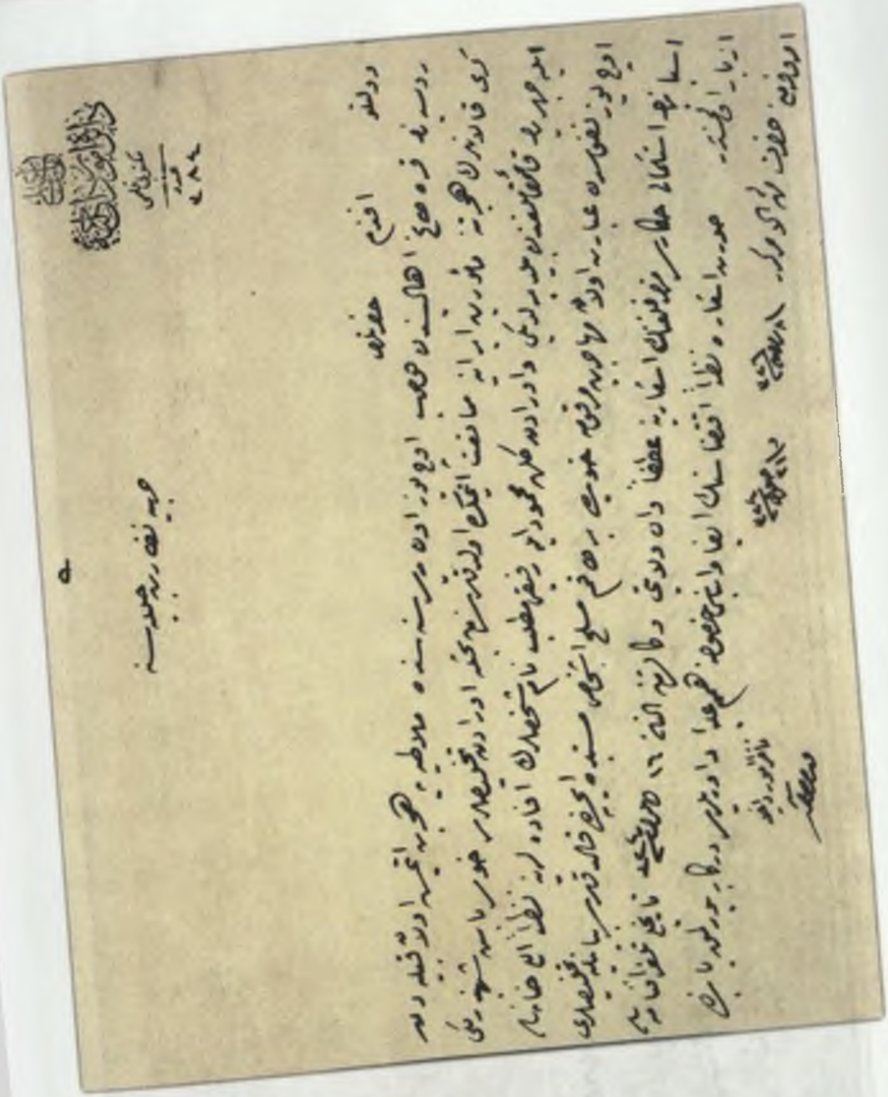

٥

دائرۀ امور داخلیه

مکتوبی قلمی

عدد ١٩١

حربیه نظارت جلیله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

٢١ مارت ٣٢٤ تاریخلی تذکره‌ء ذیلده روسیه‌نک قره‌باغ [illegible] حدودنده مالاریله برابر توقیف اولنان اوچ یوز نفر
رعایامزک تخلیص و ساحلک اشکالی [illegible] ولایتنده برکره کلمه [illegible] ده دخی بیان اولنمش و اشعار سابقه نظراً
اقتضاسنک [illegible] ایفا و [illegible] خصوصنه همت علیه آصفانه‌لری درکار بیورلمق بابنده امر و فرمان حضرت من له الامرکدر

[illegible] ٣٢٦ / [illegible] ٣٢٦

ناظر امور داخلیه

[illegible]

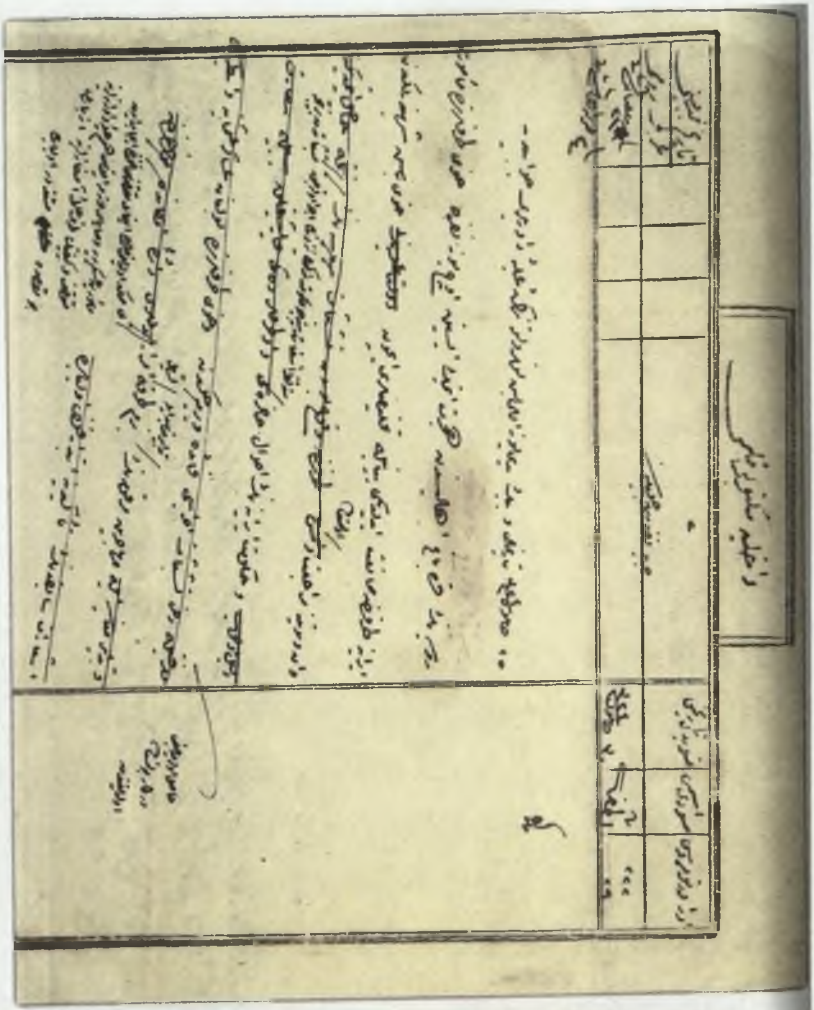

DH. MKT, 2622/37, 2632/5

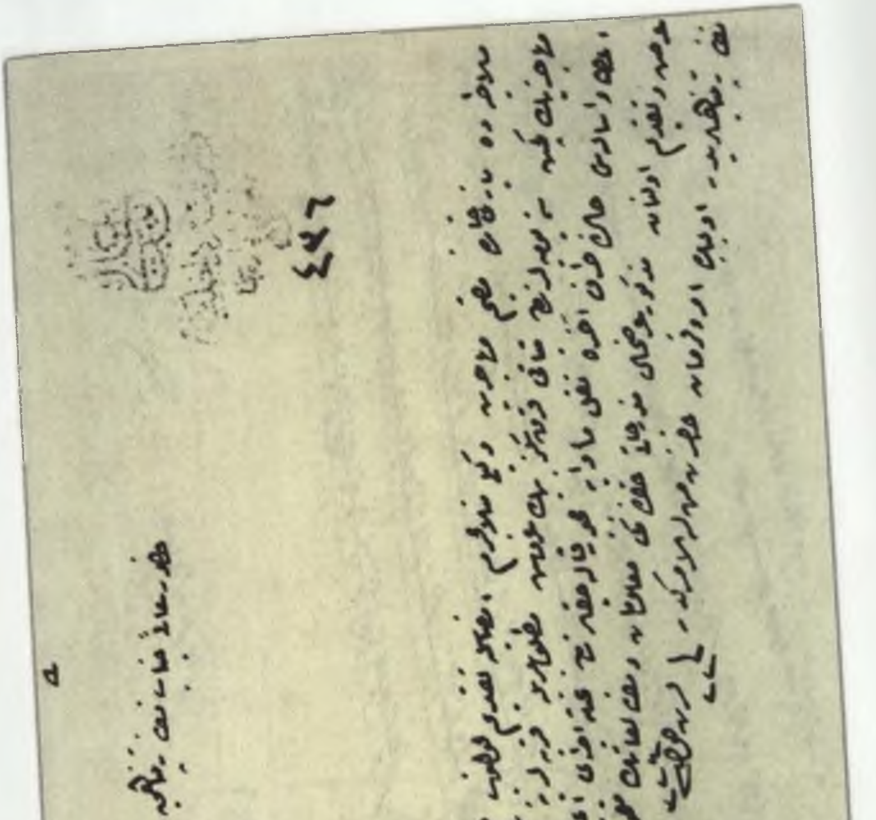

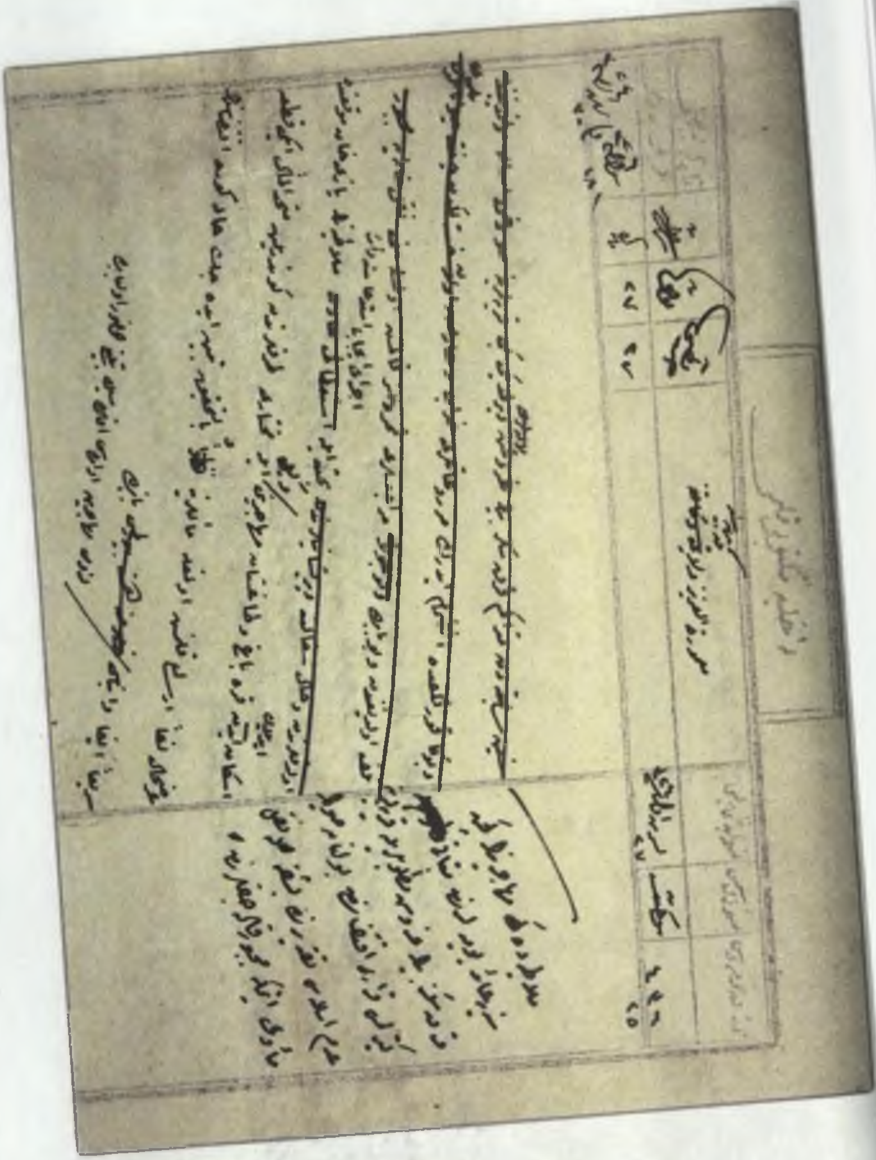

DH. MKT, 2656/97

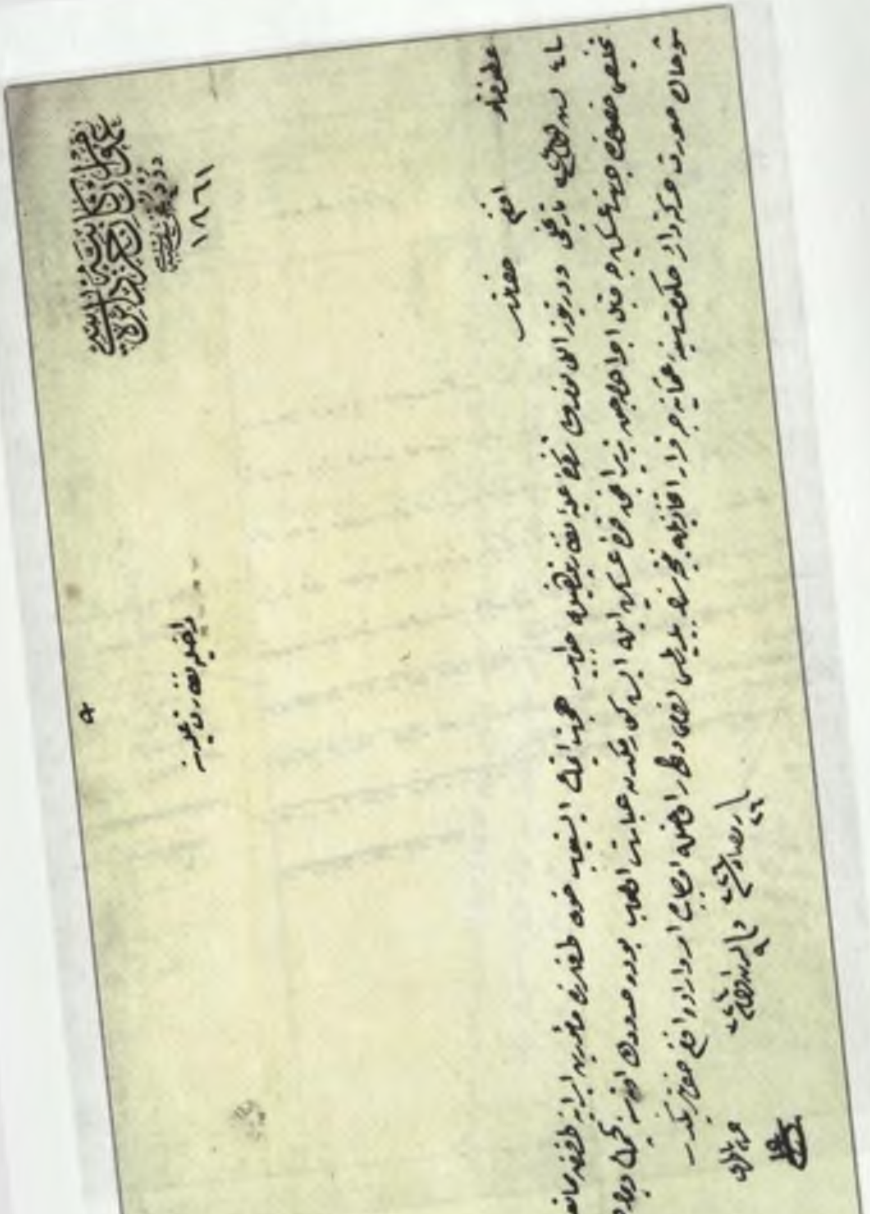

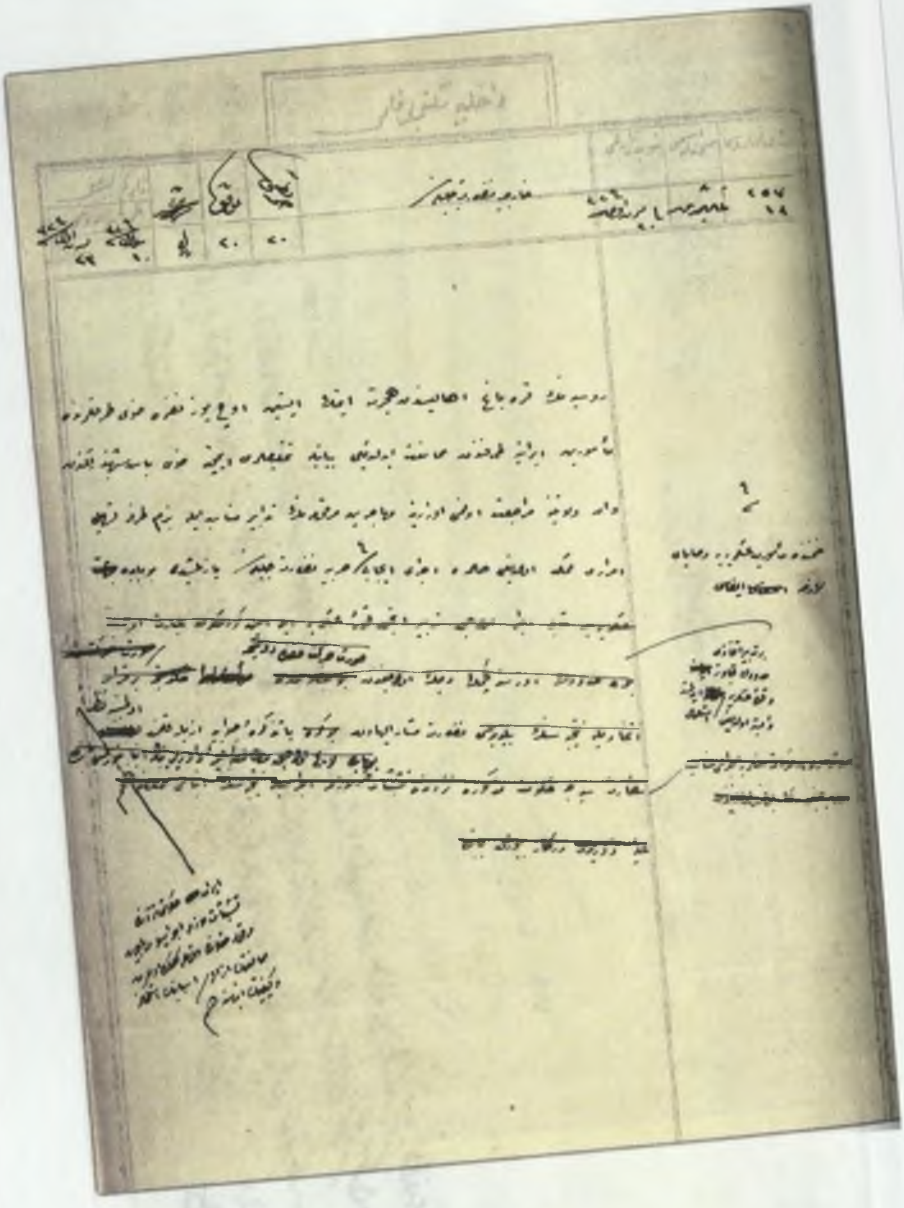

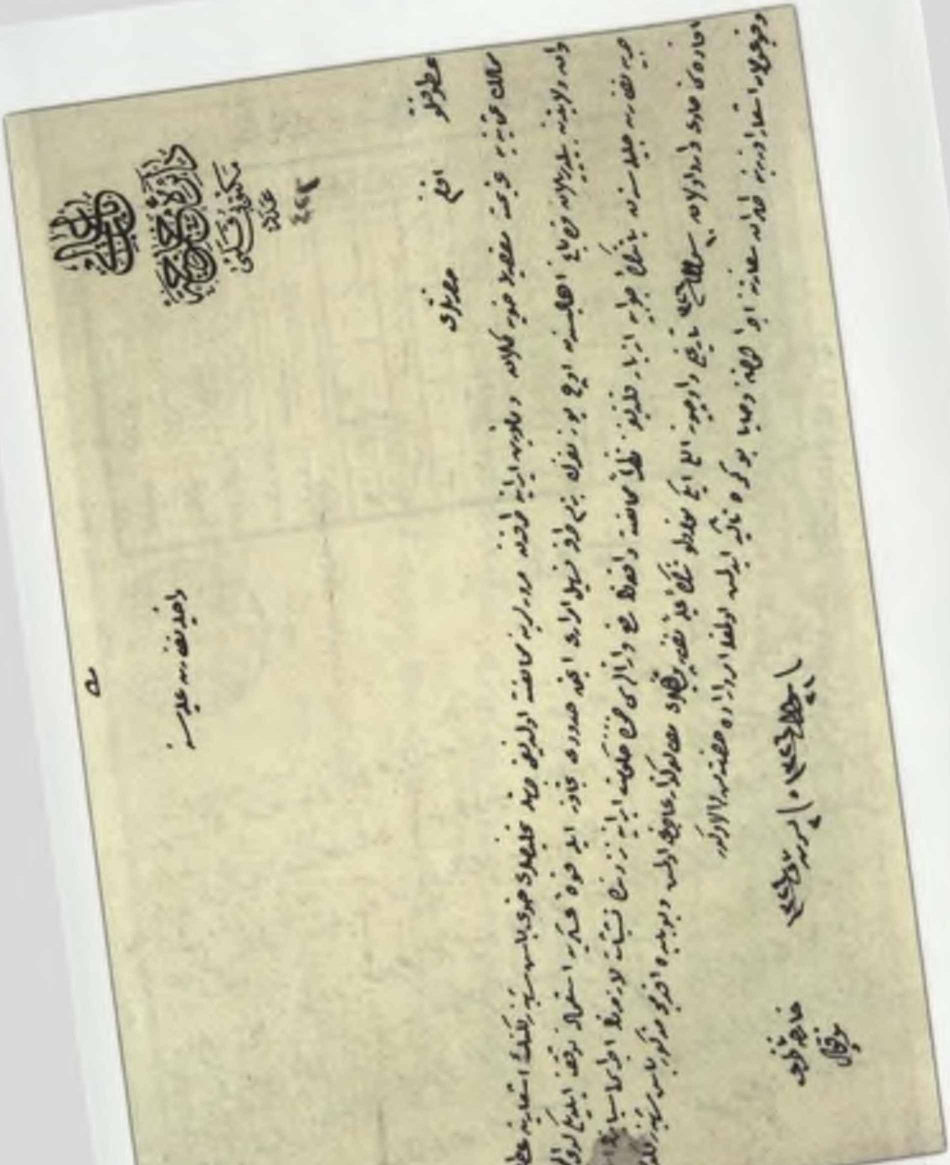

DH. MKT, 2659/58

تلغرافنامه

داخلیه نظارت جلیله‌سنه

روسیه‌جه قره باغ مهاجرلرندن بوز بیله حاضرده اوچیوز اون یدی نفوس
وارده طریقیله تبلیسه کلدیلر یا بو ولایت داخلنده اسکان اولنملری ویاخود
ملاطیه واطراف صیله‌رنده‌کی اقربالری نزدینه کیتمك اوزره مصارف راهیه‌لرینك
اعطاسنی افاده ایتمکده بولنمسه ودائمه کنه ولایه ایکوسه مصرف ویرلمیوب
ویرلمدیکه دائره ولایتنده سؤال اولنمسه اولندیغنده وولایتده نزه‌لرنده
اراضی حالیه بولنمدیغی مجهول اولوب تعیین مخابره‌یه دوقته محتاج اولدیغنه کوره
شوبلیه بوراجه اسکانلری عدم ممکنه واسته‌کلری یول مصرفی وبولنمدقلری
مدتجه یومیه نانه عزیزه اشابیوده ولایتجه بر امر قرار عدم موجود بولندیغندن
ایجابنک سرعت اراده‌سی مسترحمدر فرماله

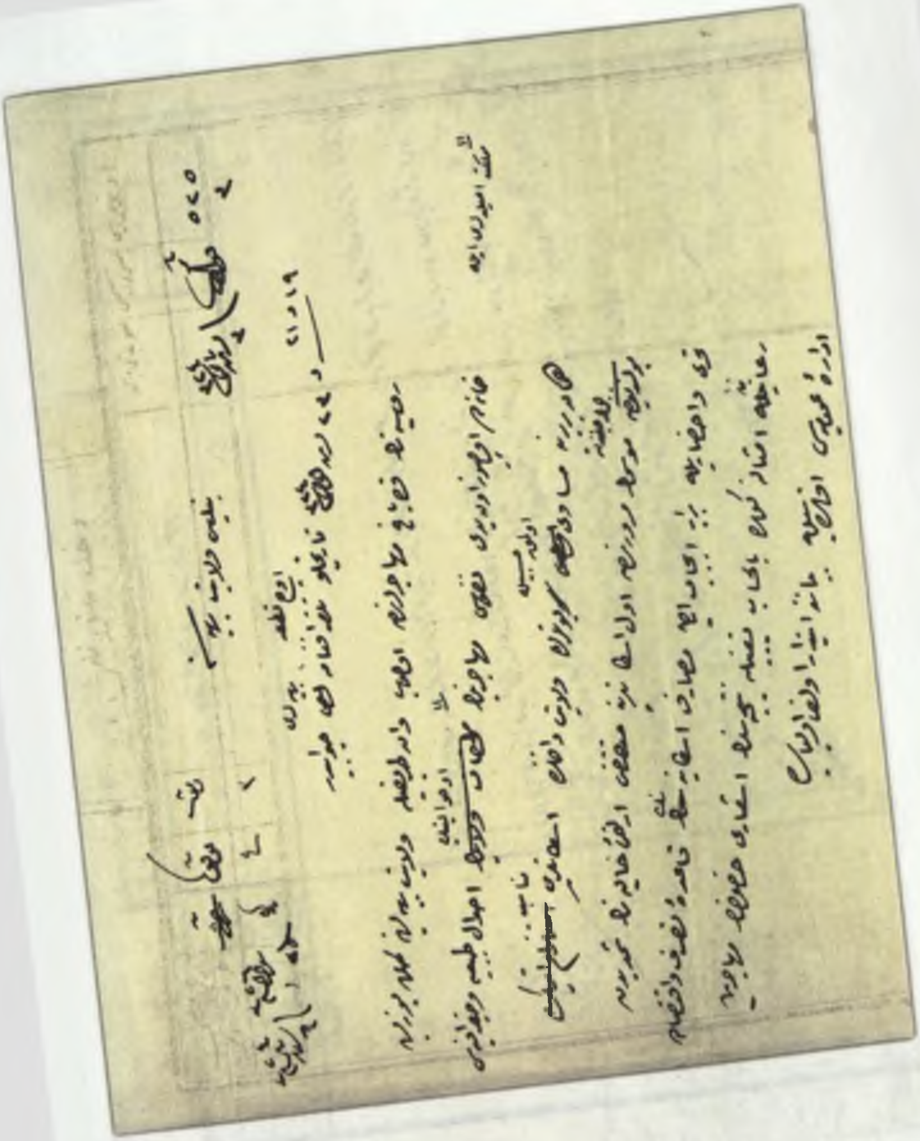

DH. MKT. 2664/53

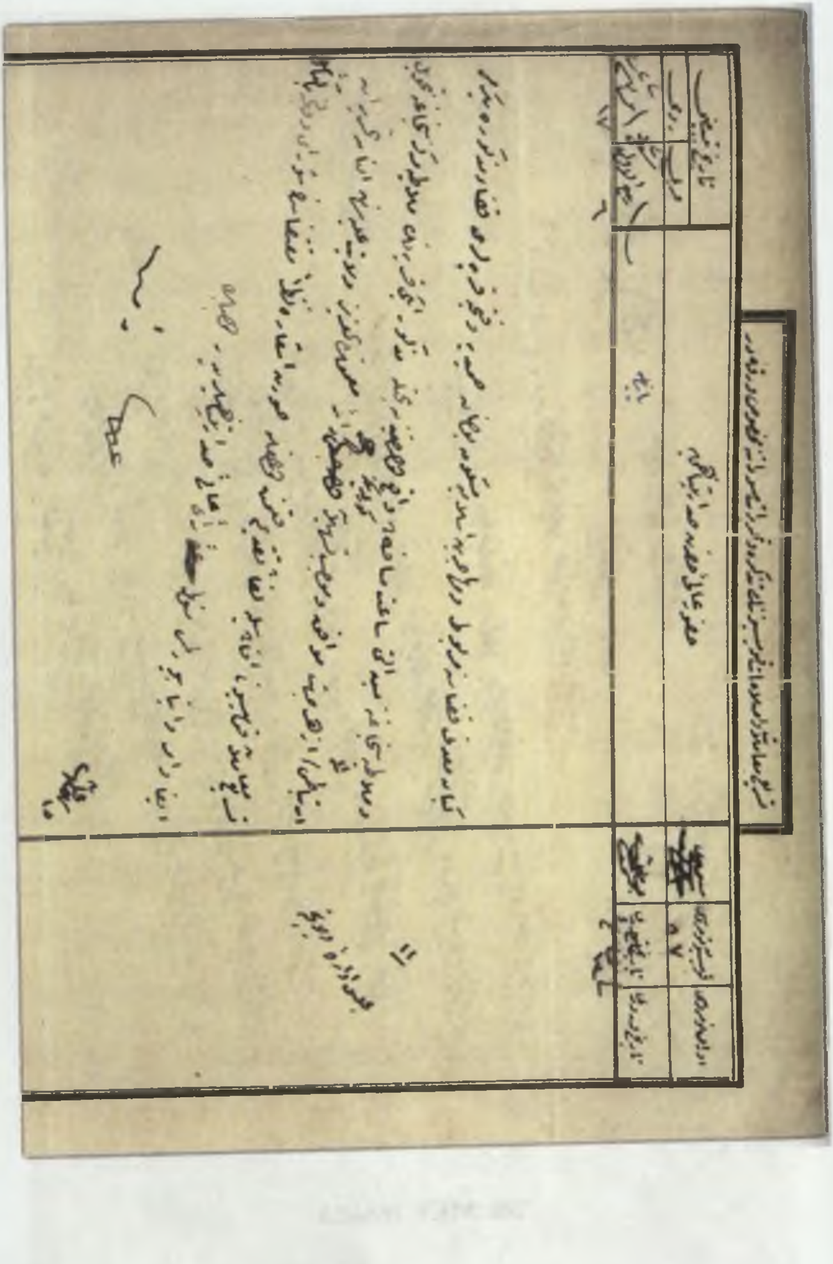

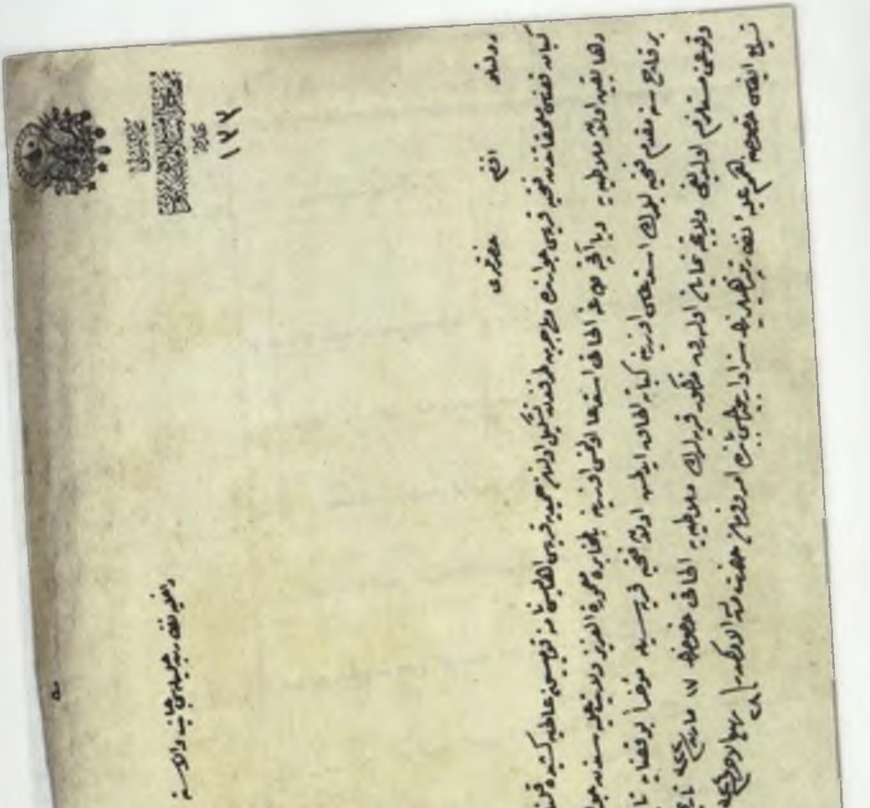

داخلیه مکتوبی قلمی

صدارت عظمی مقام عالیسنه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

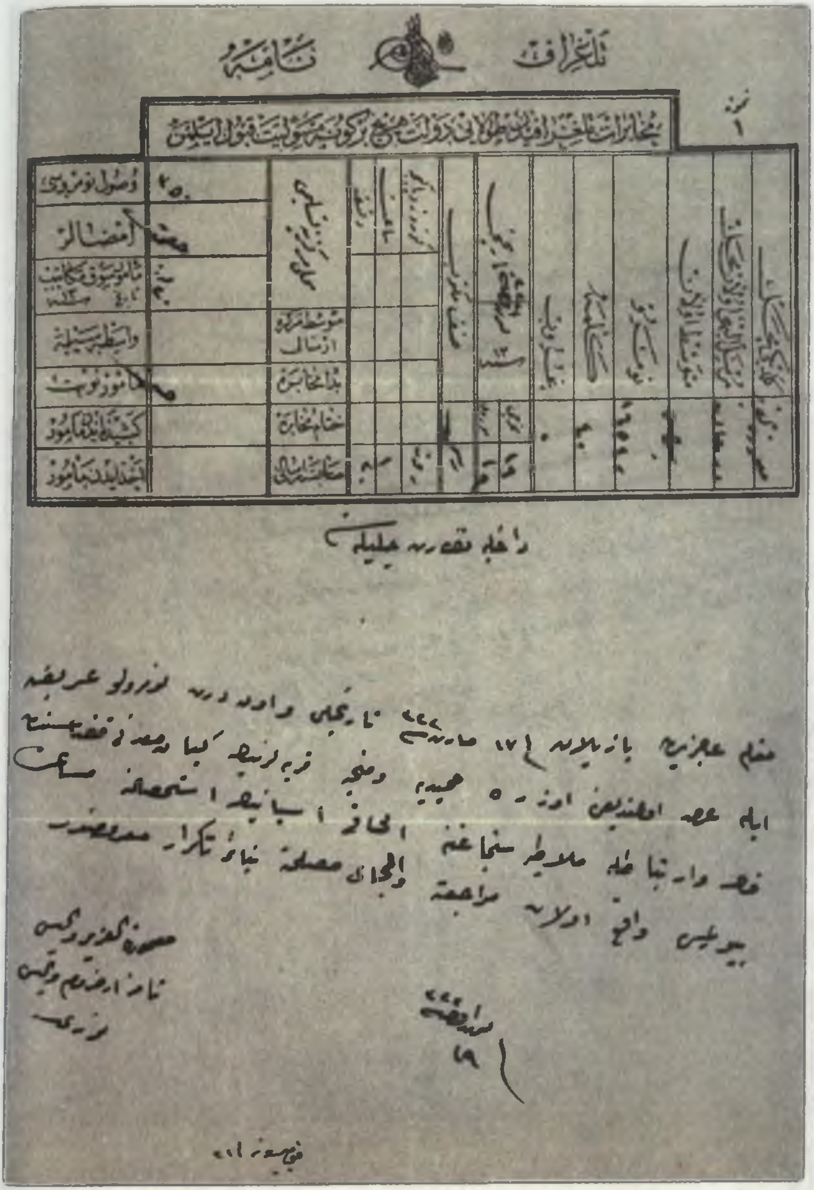

تلغراف نامه
مخابرات تلغرافيه دن طولايى دولت هيچ بر كونه مسئوليت قبول ايلمز

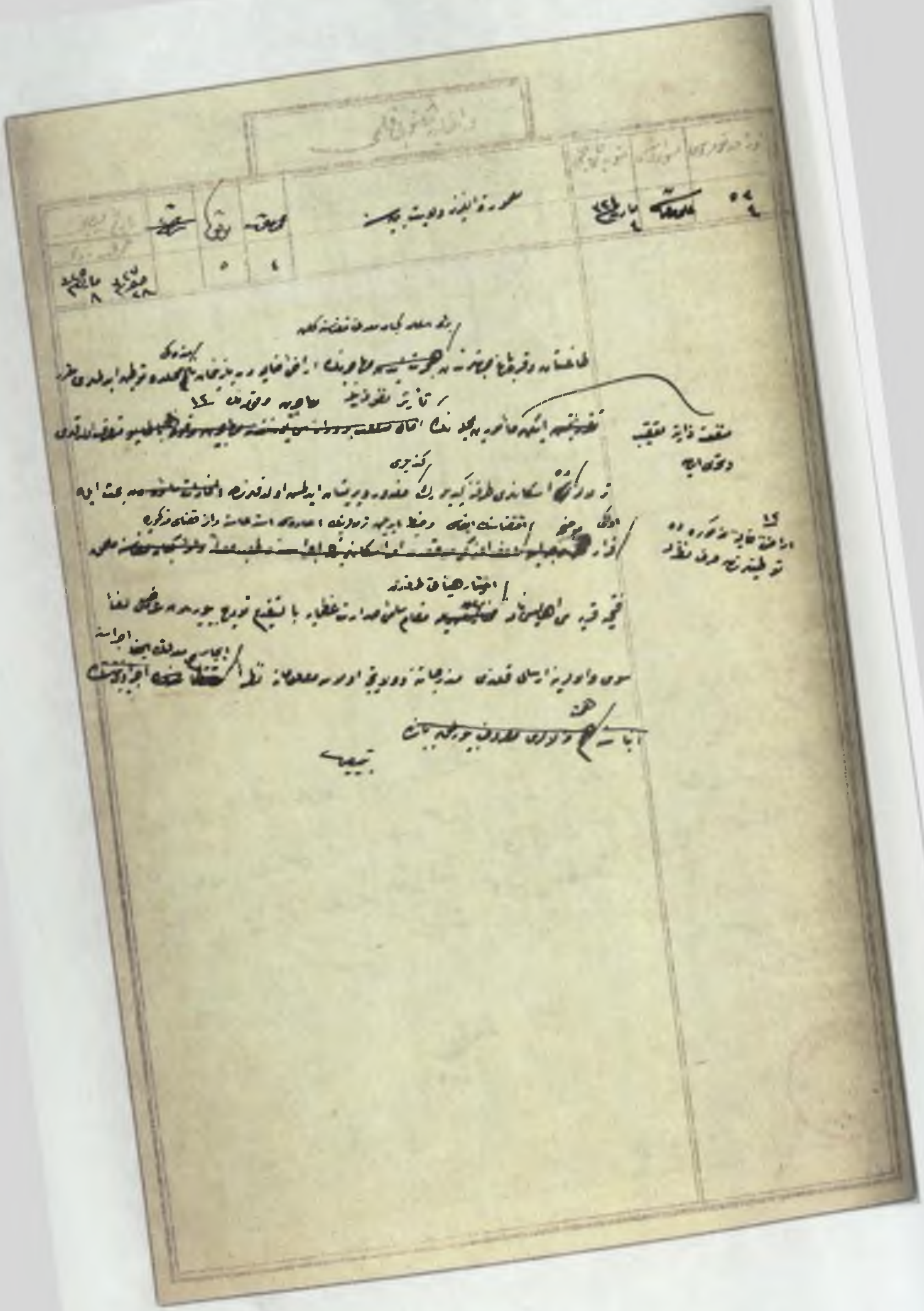

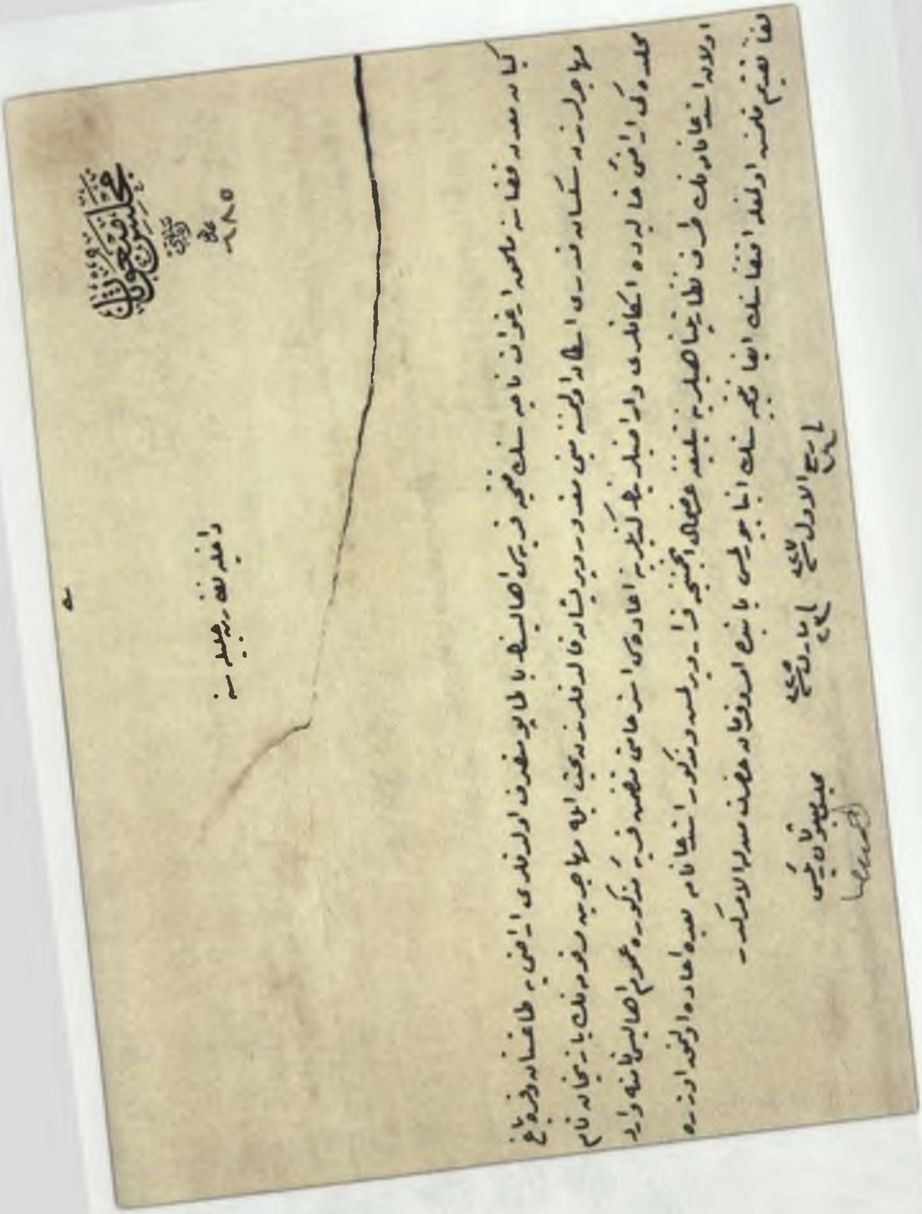

معموره العزیز ولایت جلیله سنه

١٨٦		٩٢٥	٢٩	٣٠
٦٨		٢٩ مارت		

معدل

٨ مارت ٣٣٦ تاریخلی تحریرات . . . کبان قضاسنه ملحق اغوات ناحیه سنده فحی قریه سی اهالیسنک

بالطبع منصرف اولدقلری اراضی طاغستان و قره باغ مهاجرلرینه اسکانلری قدر اسکانه . . . معدود

ویریلدی . . . مهاجرین مرقومه نک . . . اراضی حالیده اسکانلری . . .

. . . اعاده سی استرحامنی حاوی قریهٔ مذکوره عموم اهالیسی نامه مجلس مبعوثانه ریاست جلیله سنه

. . . بالتذکره . . . اولنان عرضحال . . . اولنان . . . و استدعا

سابقه نظراً . . . ایفاسنک . . . اعاده سی . . . تحت . . . بابنده

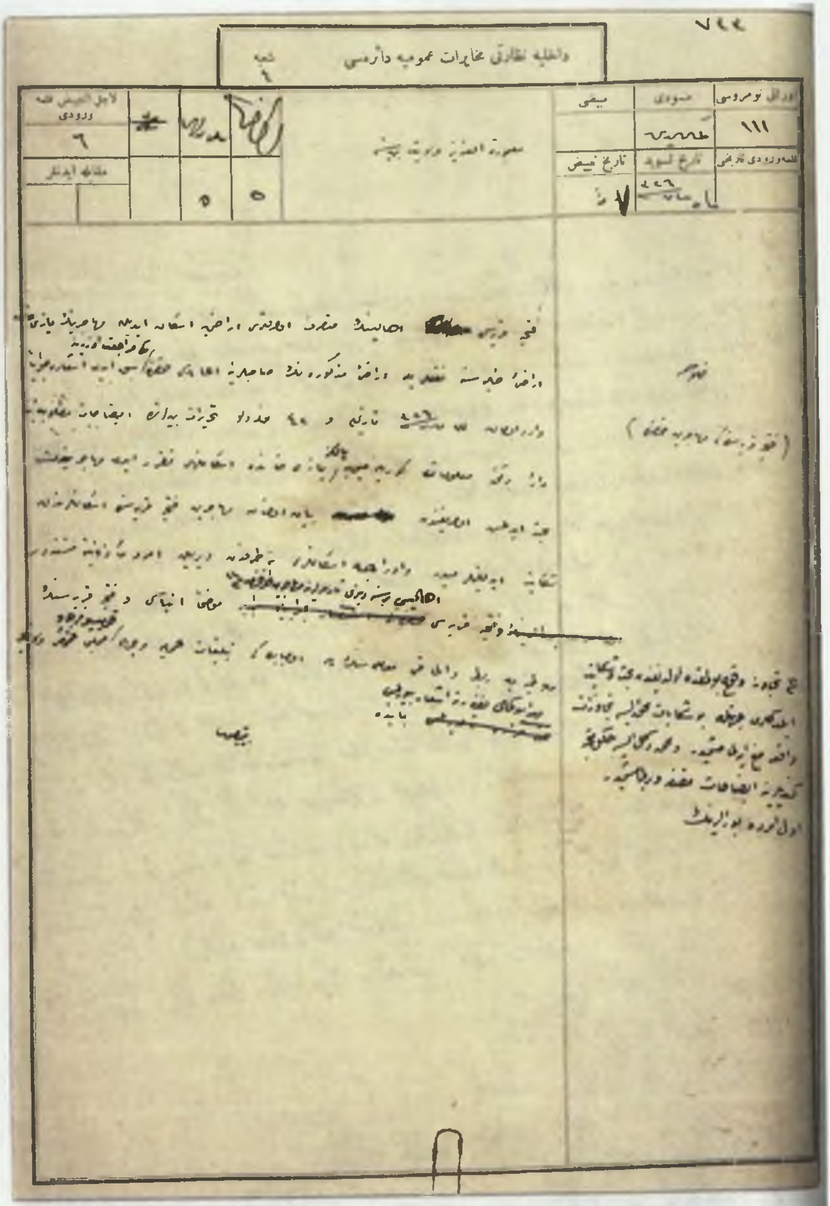

داخلیه نظارتی مخابرات عمومیه دائرهسی

شعبه

لاجل التبییض قلمه ورودی					مبیضی	مسودهسی	اوراق نومروسی
٦							١١١
مقابله ایدنلر		٥	٥		تاریخ تبییض	تاریخ تسوید	قلمه ورودی تاریخی

DH. MUİ, 68-2/13, DH. MKT, 1095/87, DH. TMIK. S, 62/67

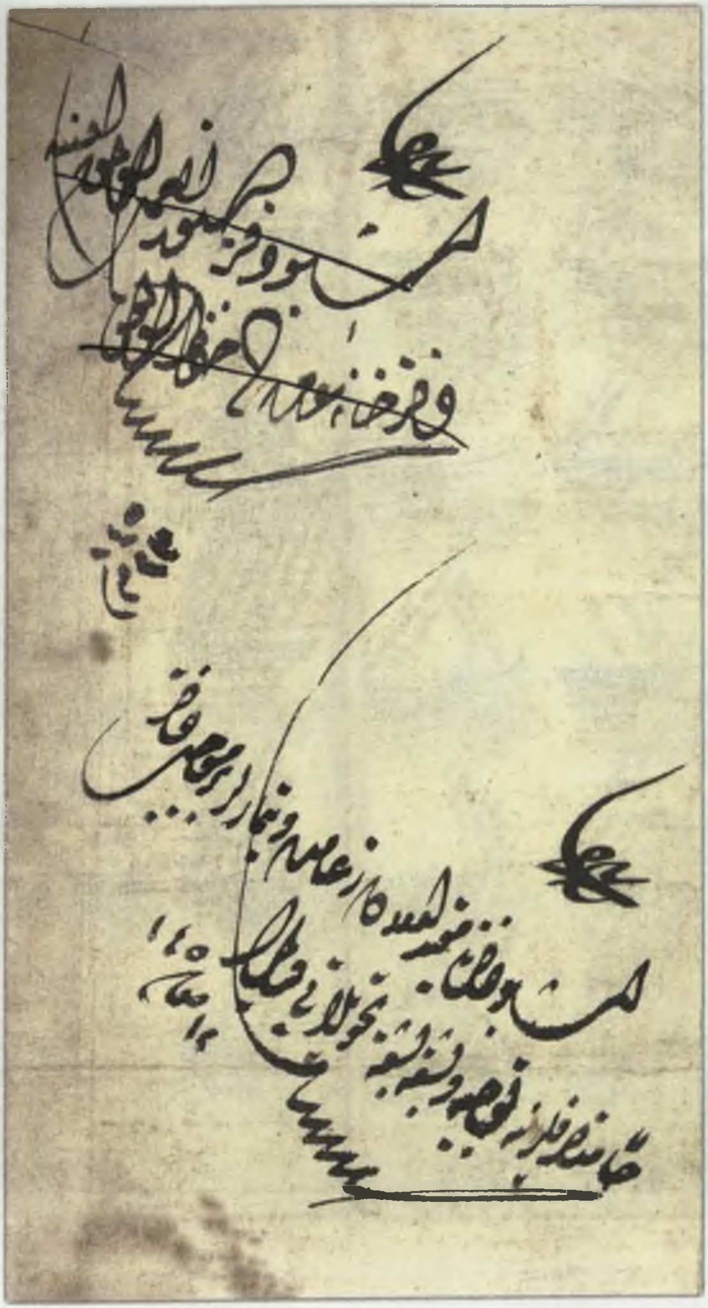

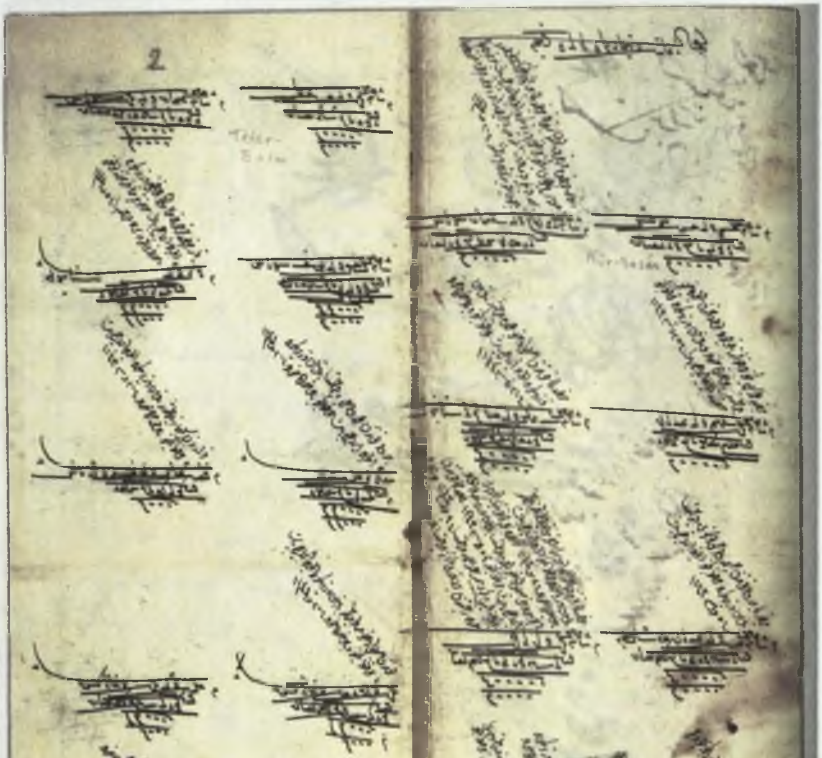

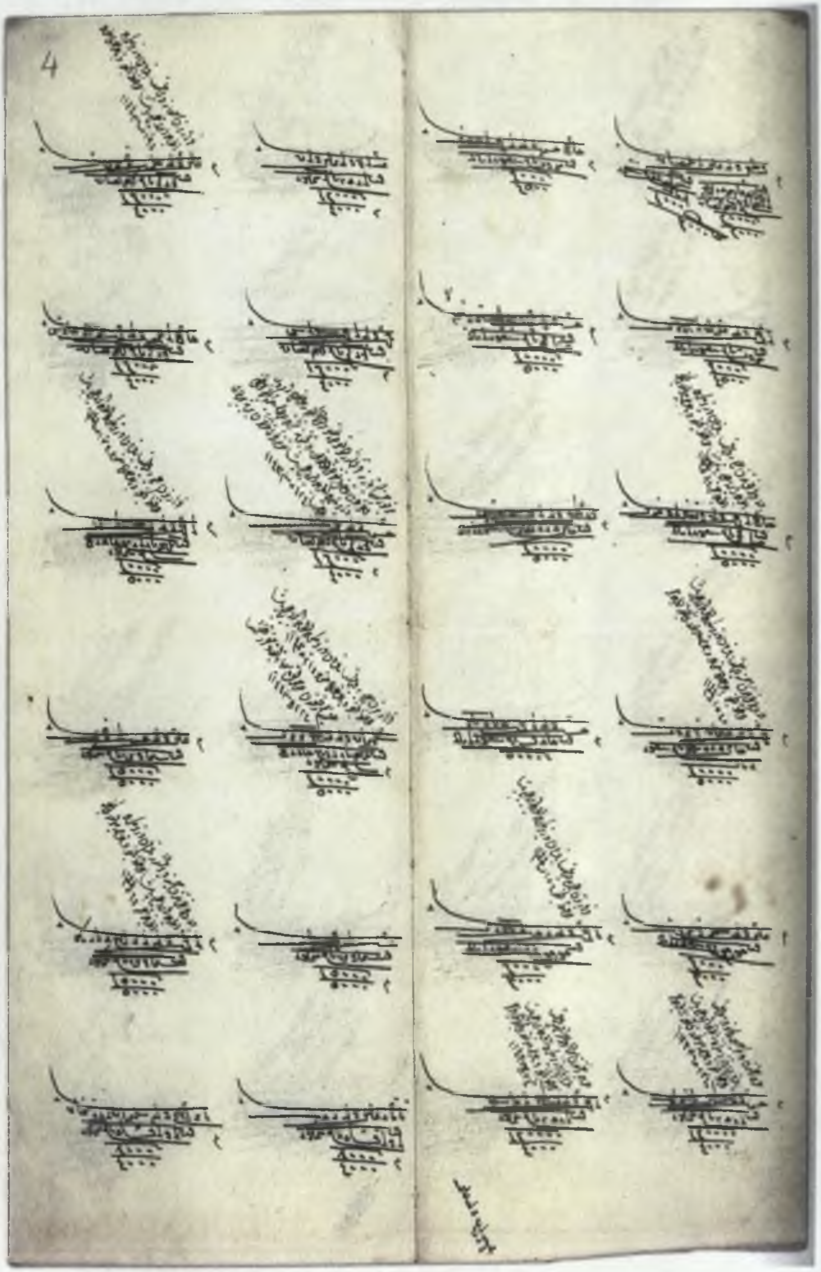

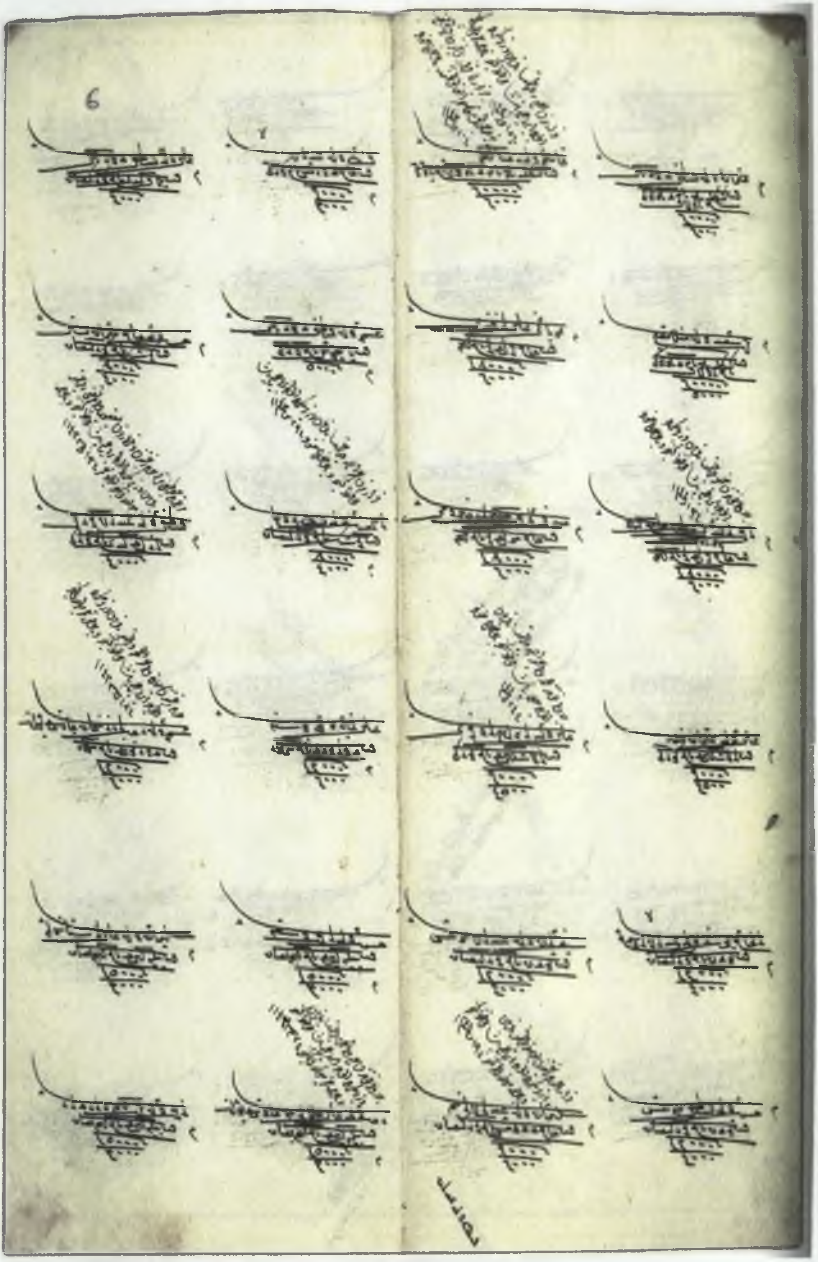

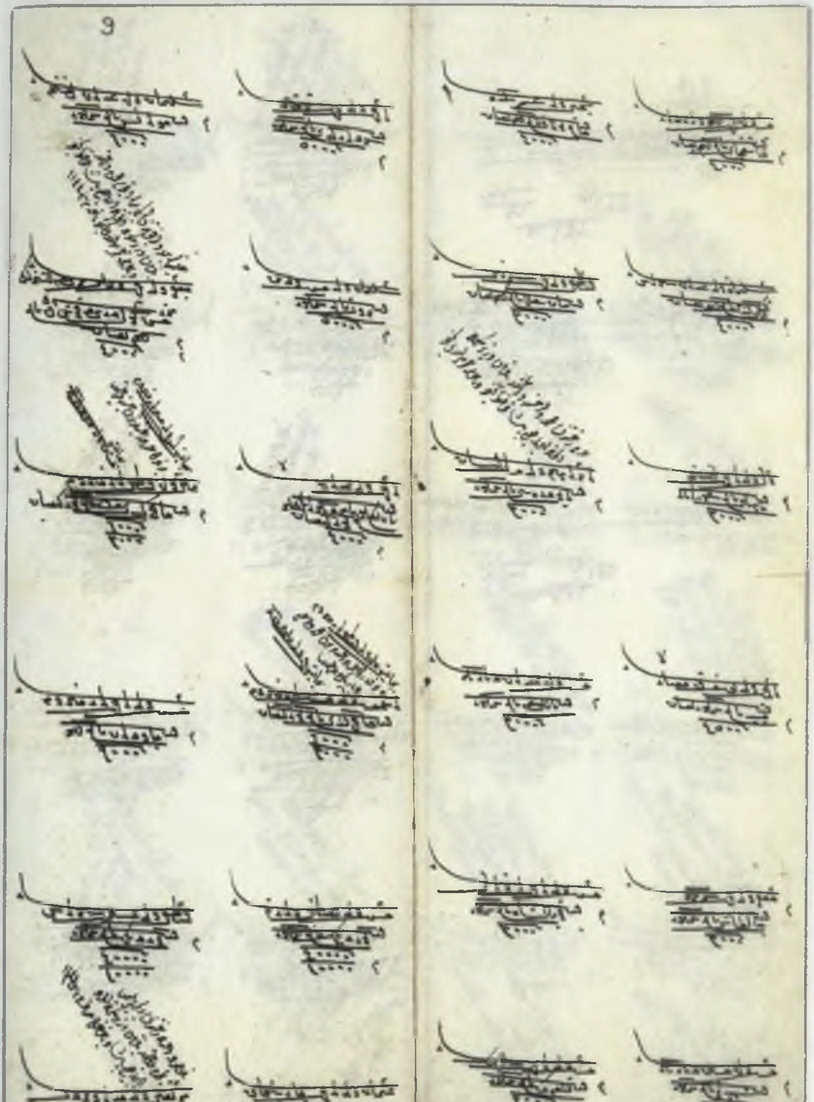

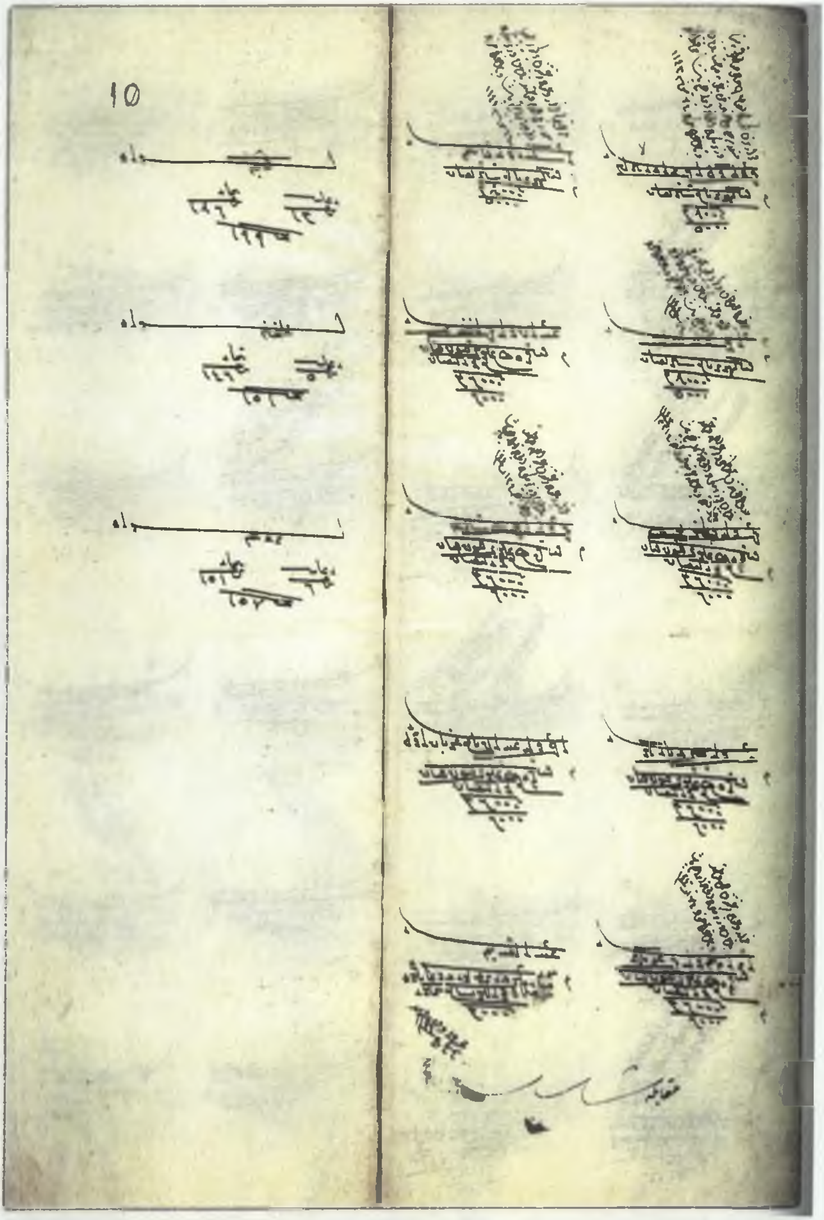

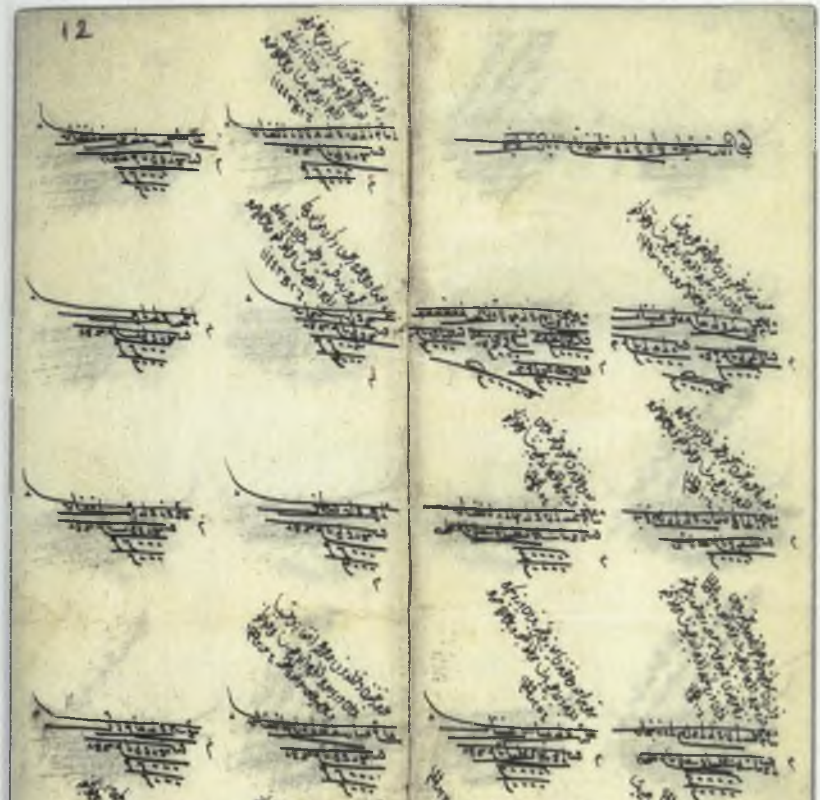

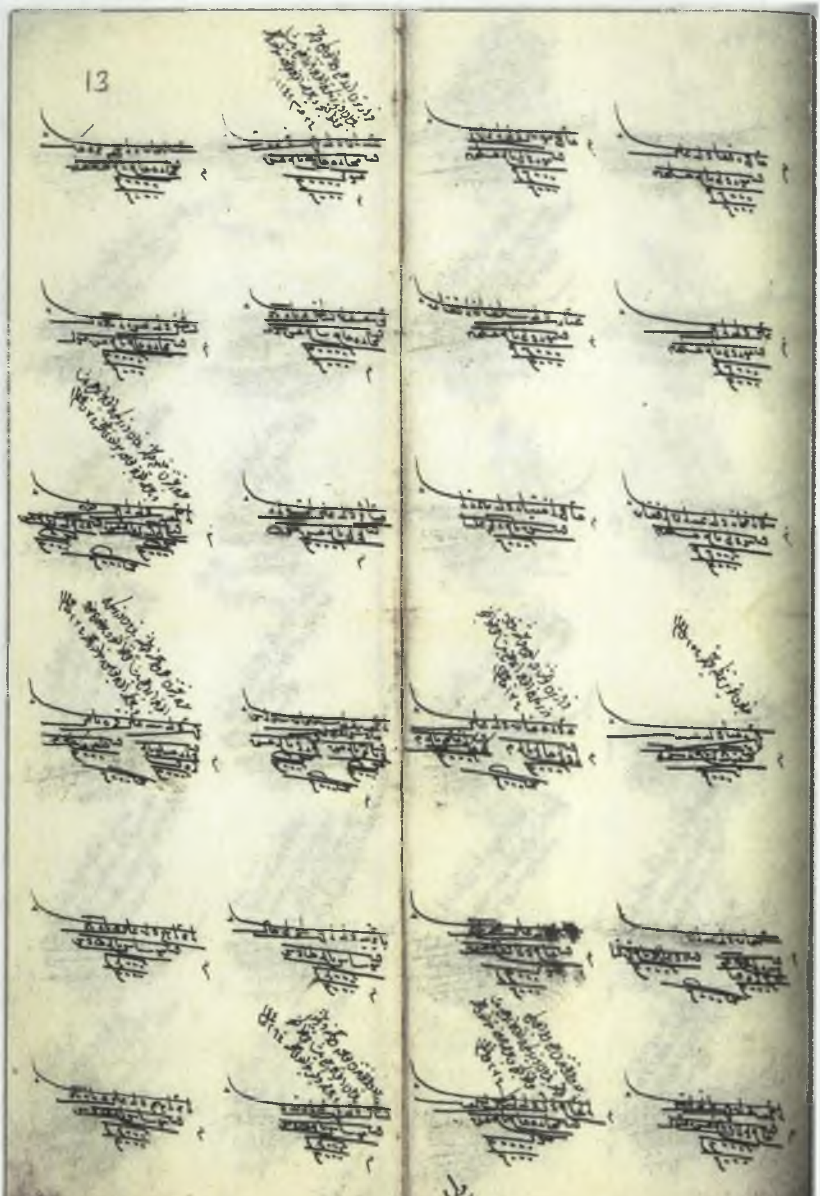
13

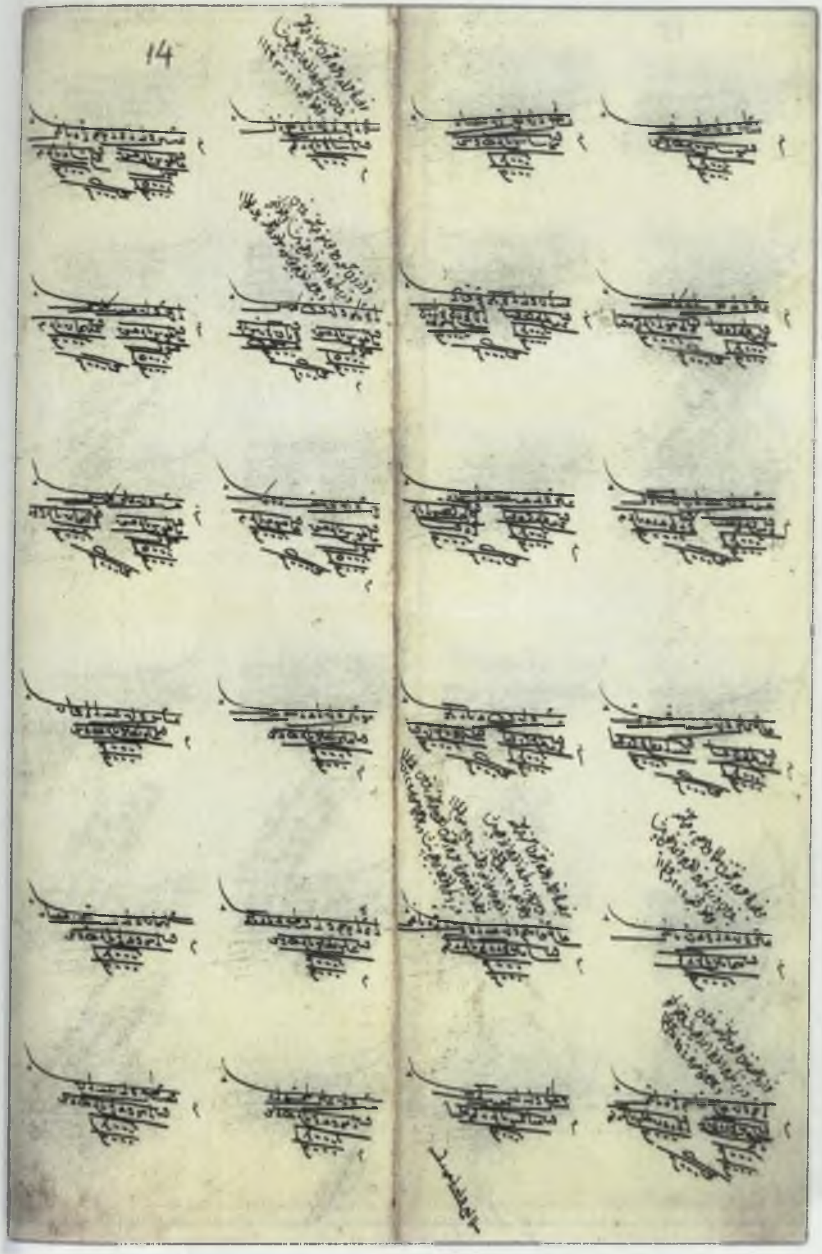

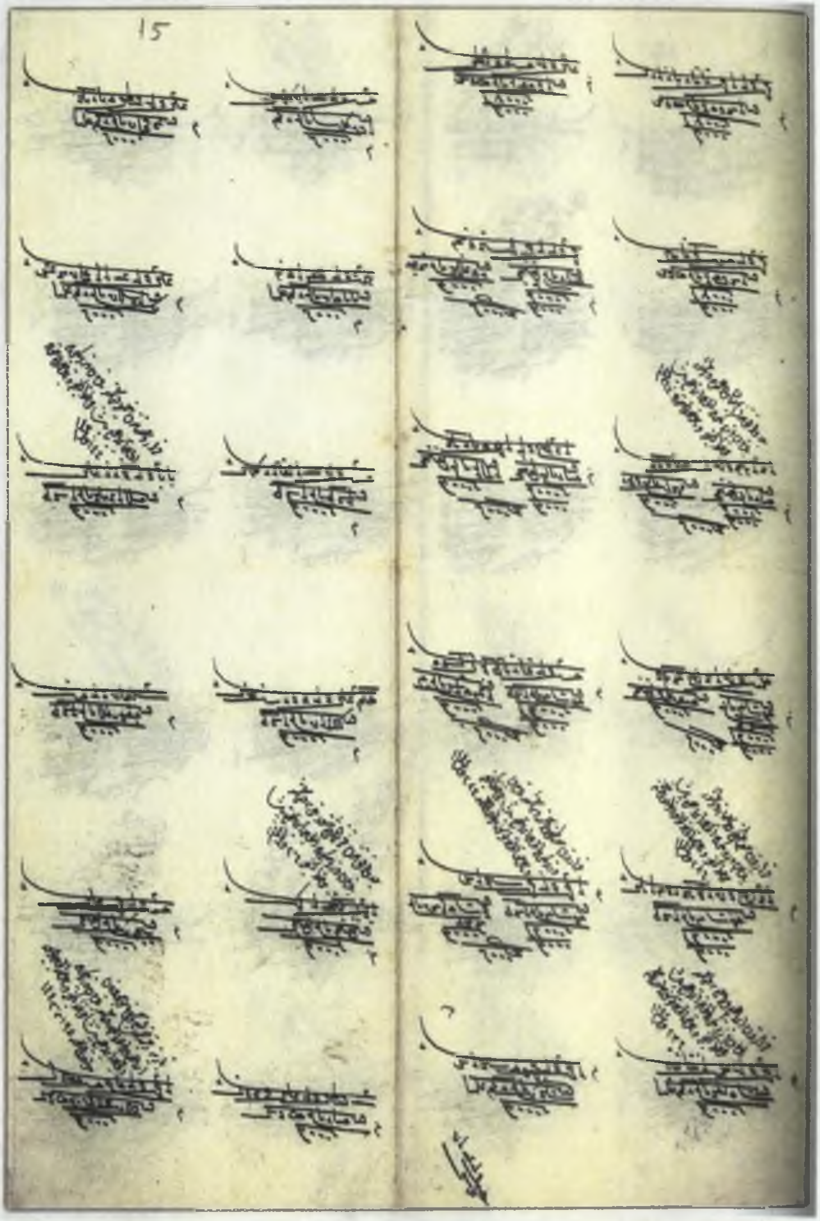

16

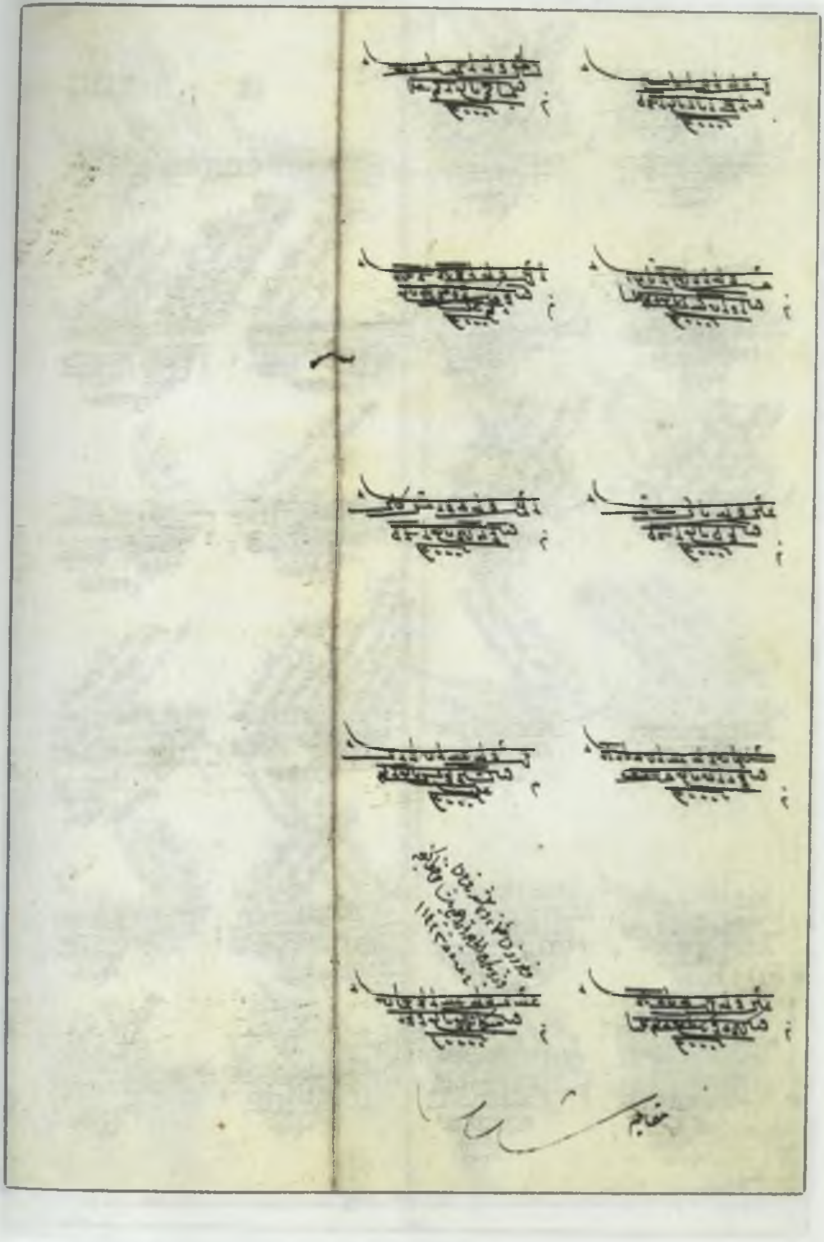

20

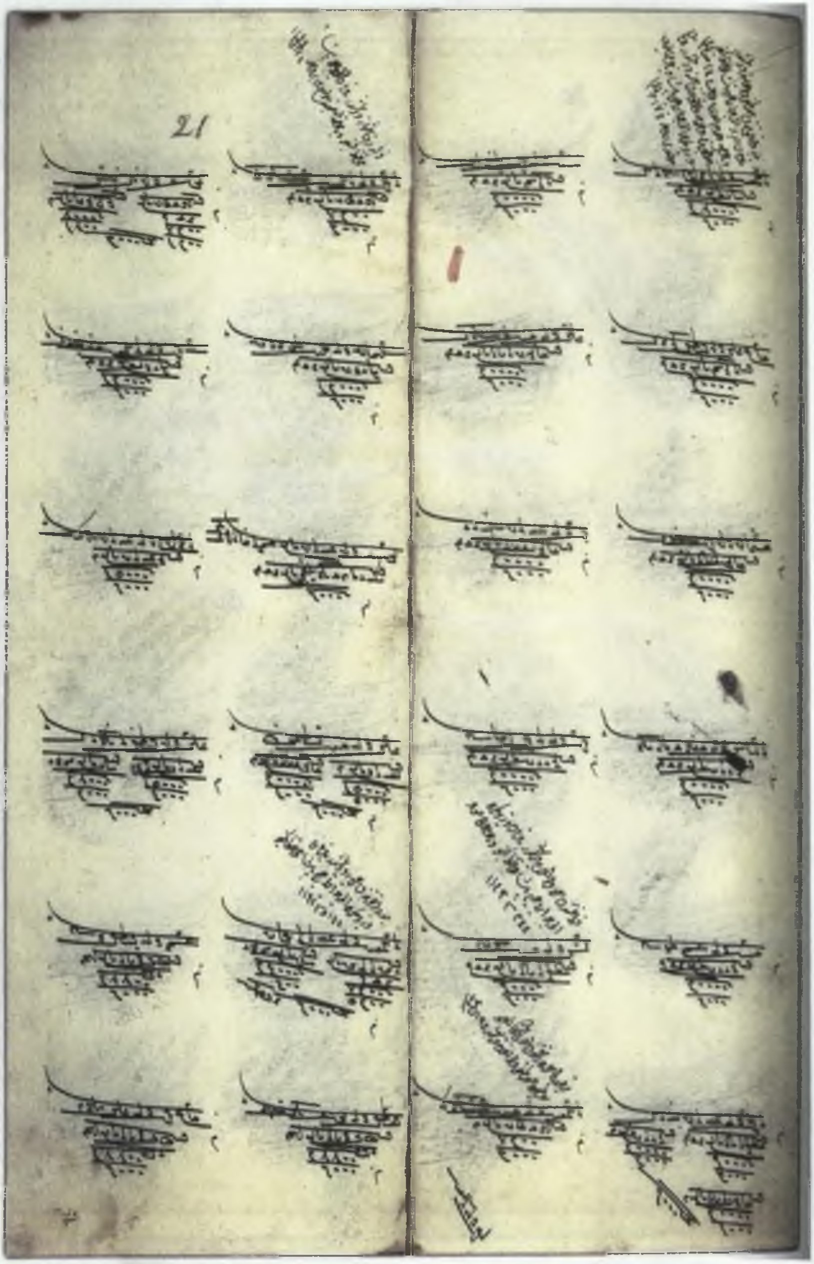

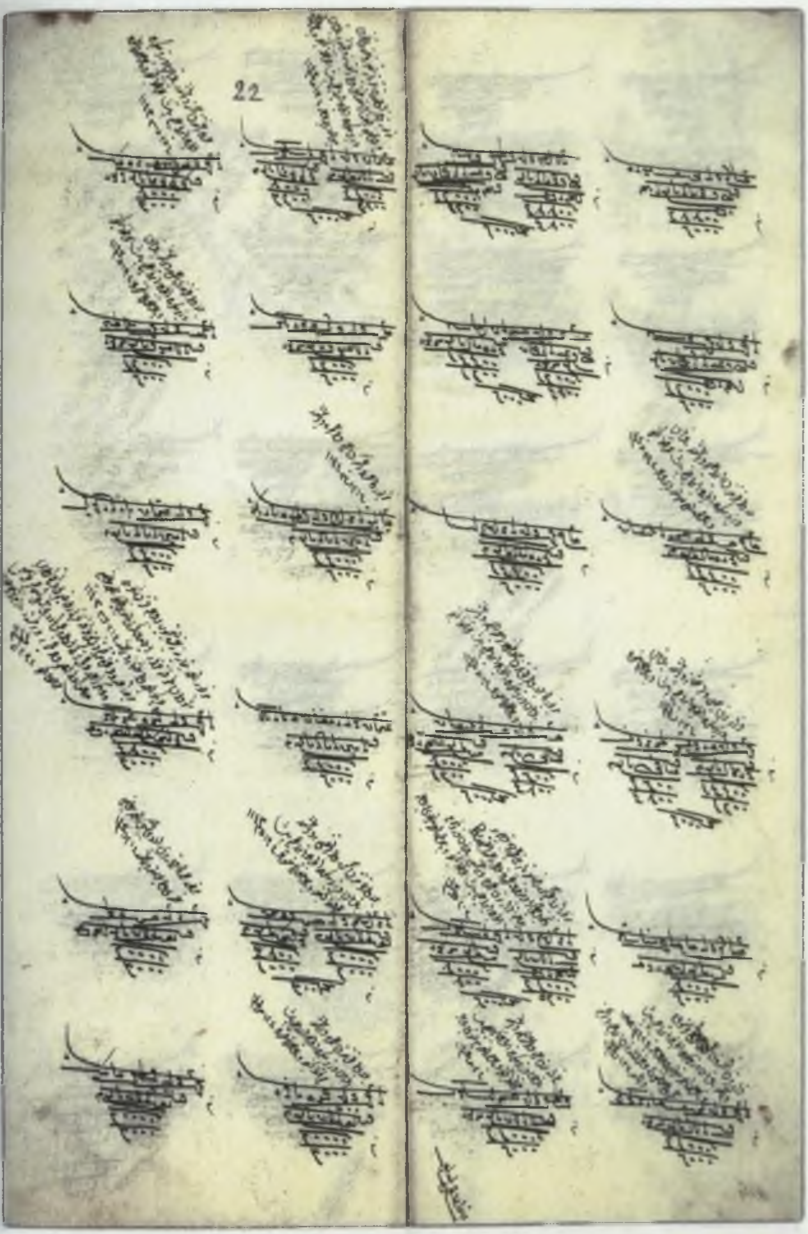

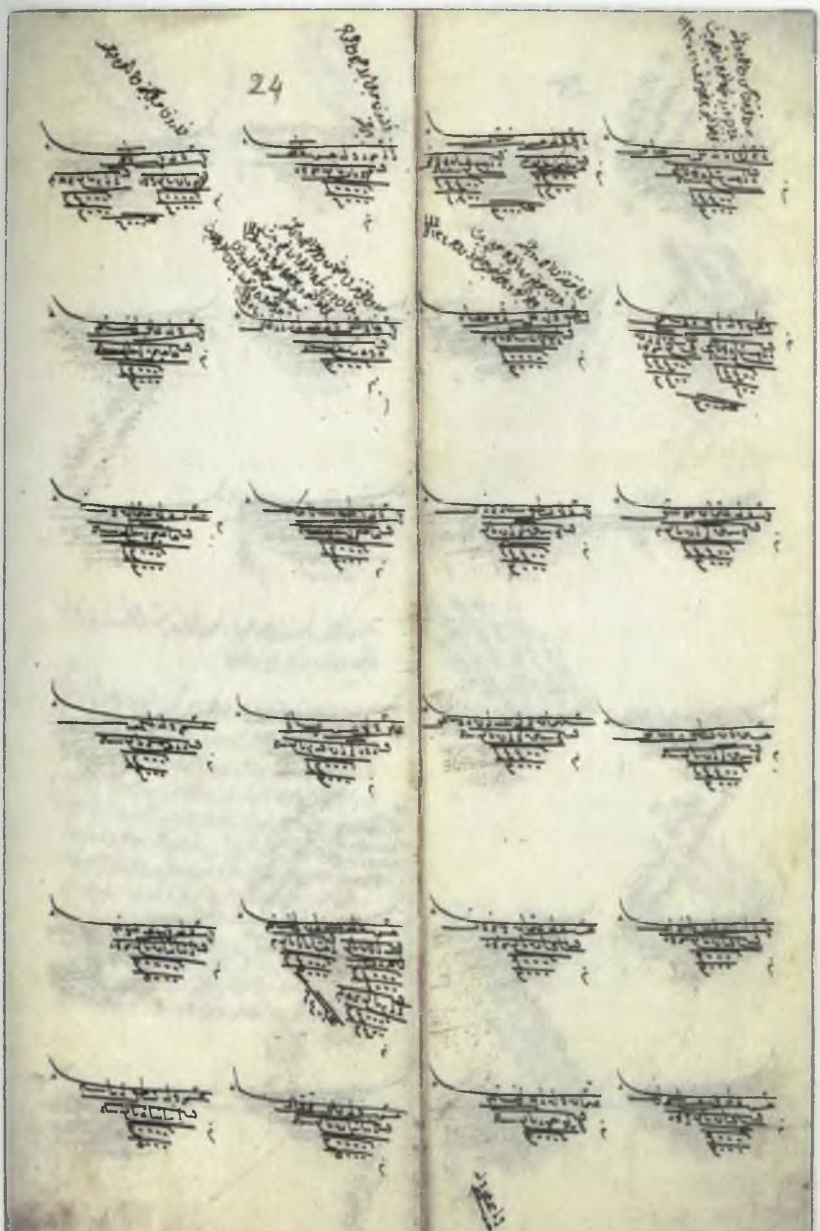

24

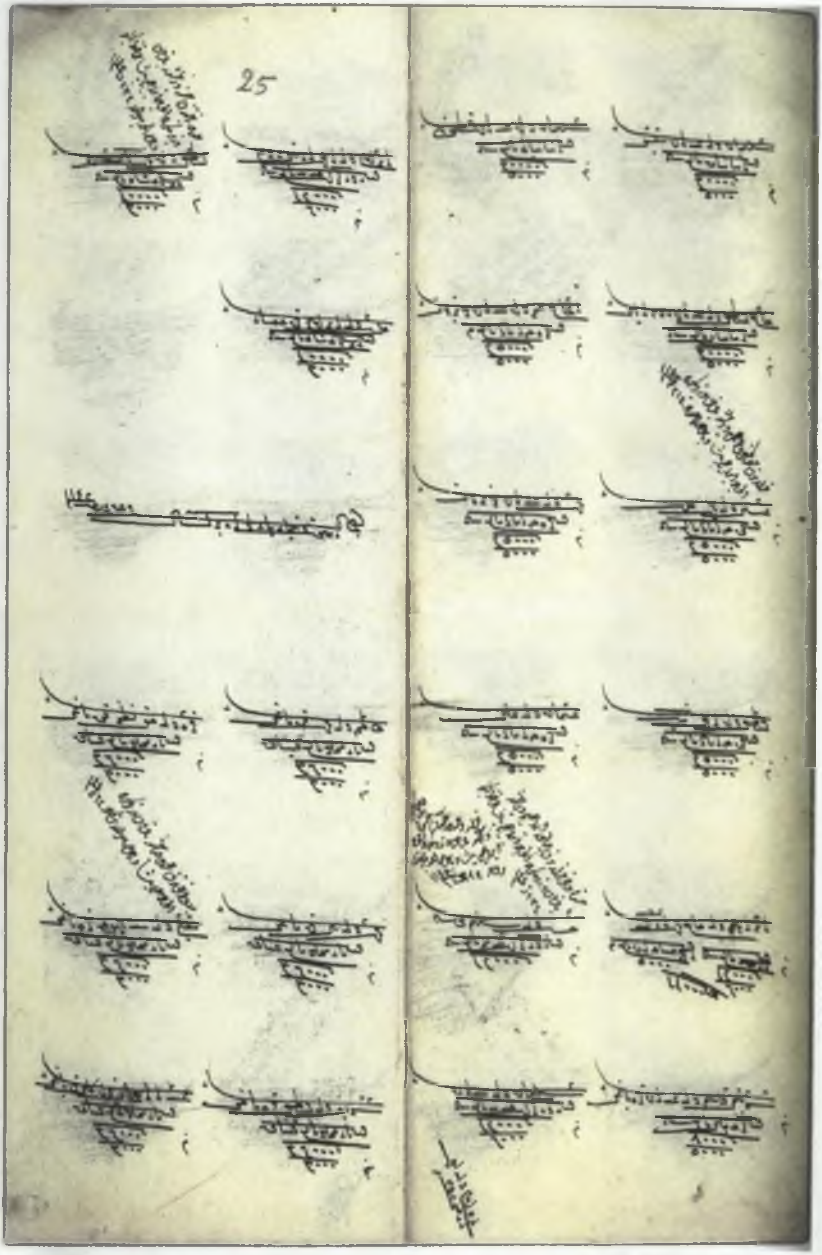
25

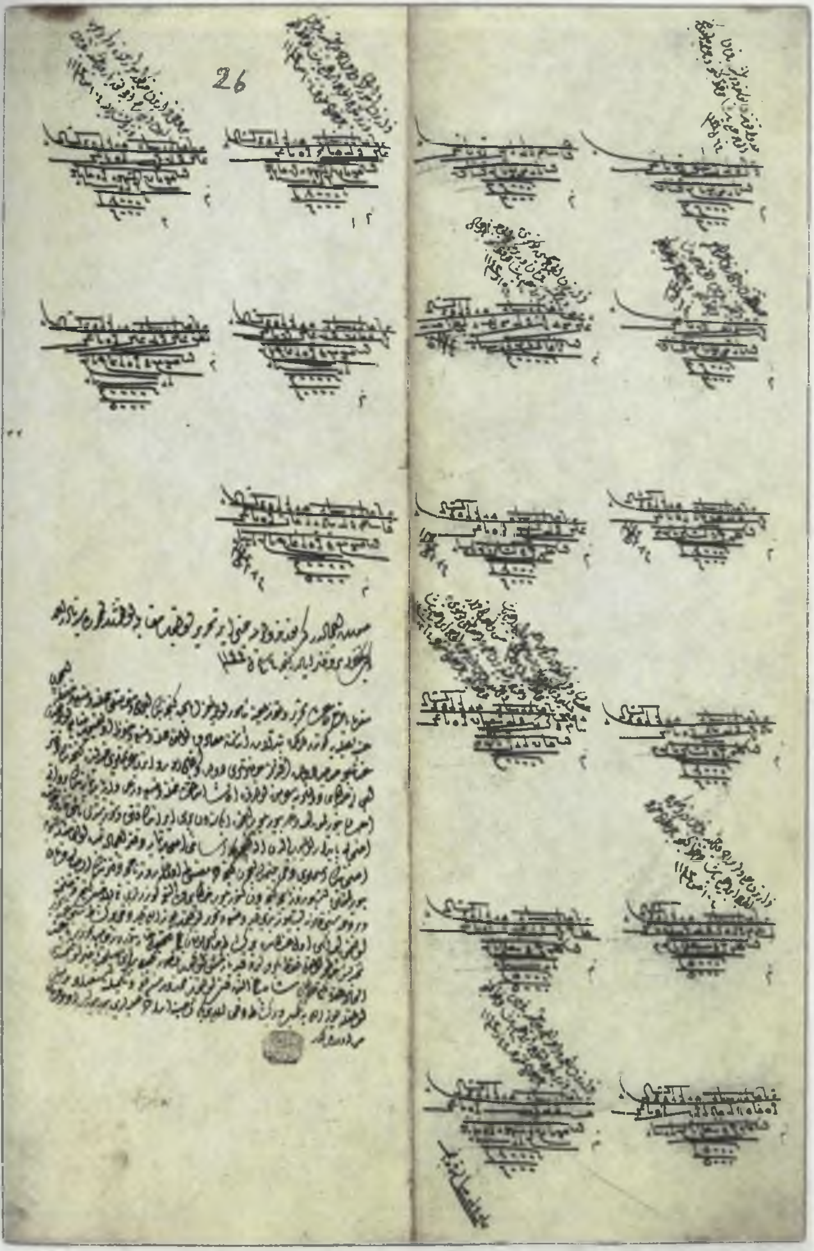

KK. d, 532

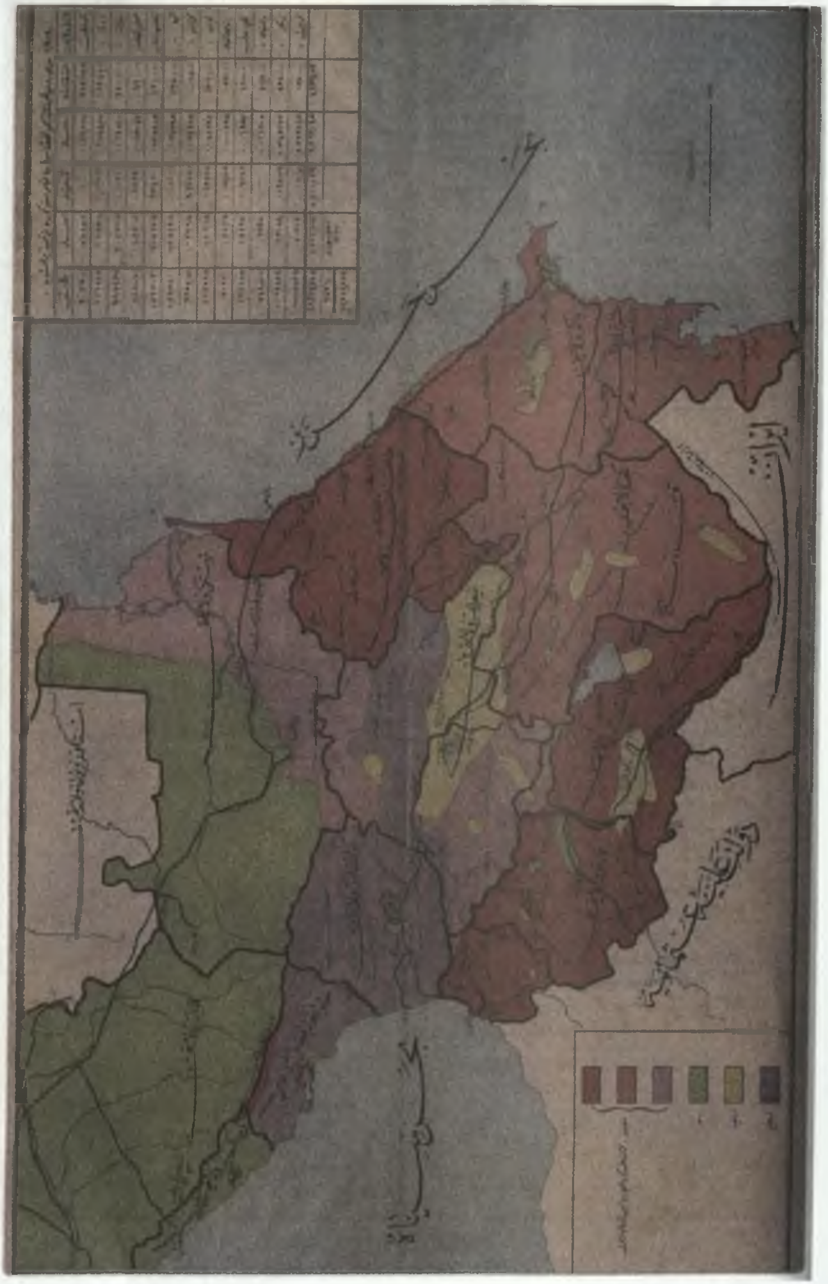

شعبه

نومرو

[illegible]

١ـ [illegible]

٢ـ [illegible]

٣ـ [illegible]

٤ـ [illegible]

باكو ولايتى	١,٥٠٠,٠٠٠
شوشى "	٢٠٠,٠٠٠
قره داغ "	٩٠,٠٠٠
صوخوم قضاسى	٩٩,٠٠٠
گنجه ولايتى	١,٥٠٠,٠٠٠
شماخى "	١,٤٥٠,٠٠٠
زاقاتاله قضاسى	١٥٠,٠٠٠
باطوم ولايتى	١٦١,٠٠٠
ايروان "	٧٠٠,٠٠٠
ترسكى? "	٥٠٠,٠٠٠
تفليس "	٢٠٠,٠٠٠
كوتايس "	٢٥,٠٠٠
قوباه? "	٢٠٠ ٠٠٠
مجموعى	٦,٨٠٠,٠٠٠

HRT, 80

Şərq Qərb
1986-cı ildən

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat evində çapa hazırlanmışdır

Buraxılışa məsul: *Rasim Müzəffərli*

Texniki redaktoru: *Rövşən Ağayev*

Kompyuter səhifələnməsi: *Yeganə Əsgərova*

Üz qabığının dizaynı: *Nərgiz Əliyeva*

Çapa imzalanmışdır 29.06.2011.
Formatı 60×90 $^{1}/_{16}$. Fiziki çap vərəqi 38,5.
Sifariş N119. Tirajı 500.

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat evinin mətbəəsində çap olunmuşdur
AZ 1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 370 68 03; 374 83 43
Faks: (+99412) 370 68 03; 370 18 49
www.eastwest.az